NICOLAAS JARICHIDES WIERINGA

EEN ZEVENTIENDE-EEUWS VERTALER VAN BOCCALINI, RABELAIS, BARCLAI, LETI E.A.

BEVATTENDE OOK EEN ONDERZOEK NAAR DE VERMAARDHEID DIER SCHRIJVERS IN NEDERLAND

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS Dr F. ZERNIKE, HOOGLERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE, TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 24 MAART 1939 DES NAMIDDAGS OM 4 UUR

DOOR

CAROLINE LOUISE THIJSSEN-SCHOUTE

GEBOREN TE WAGENINGEN

1939

VAN GORCUM & COMP. N.V. - ASSEN

AAN MIJN MAN
AAN MIJN OUDERS

De Hoogleraren en Lectoren wier colleges ik te Groningen mocht volgen, zeg ik dank voor het genoten onderwijs.

Deze dank kan mijn overleden leermeester Prof. Dr. A. KLUYVER niet meer bereiken. Node mis ik bij mijn werk diens welwillende critiek en steeds zal ik mij het hartelijk belang dat hij in mijn persoonlijk lotgeval stelde, herinneren.

Voor raad ontvangen tijdens het bewerken van dit proefschrift ben ik in het biezonder dank verschuldigd aan mijn hooggeachten promotor, Prof. Dr. G. S. OVERDIEP en aan Prof. Dr. K. SNEYDERS DE VOGEL.

Prof. Dr. K. R. GALLAS te Amsterdam ben ik erkentelijk voor zijn aansporing tot het bestuderen van de zeventiende-eeuwse nederlandse vertaling van de werken van Rabelais.

Aan het slot van dit proefschrift vindt men een Résumé en een Register. Het uittreksel werd in het Frans vertaald door Mej. D. ESSER, de bladwijzer samengesteld door Mevr. E. R. BROUWER-KLUYVER. Beiden ben ik oprecht dankbaar voor hun medewerking.

Aan allen die de laatste jaren verbonden waren aan de Rijks Universiteits Bibliotheek te Groningen, de Gemeentelijke Universiteits Bibliotheek te Amsterdam, de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage en aan de Bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden, ben ik verplicht wegens de wijze waarop zij mij de vele oude en zeldzame boeken die ik nodig had, hebben weten te verschaffen.

INHOUD.

DEEL I.
TEKST.

		Blz.
I.	Mester Claes	1—6
II.	Alle Volgeestige Werken van Jan de Brune de Jonge en de vertaling van de citaten daarin	7—27
III.	Boccalini en de Nederlanden	28—103
	A. Opzet en betekenis der geschriften van Boccalini	28—55
	B. Vertalingen in een andere taal dan het Nederlands, maar in Nederland gedrukt, van werken van Boccalini	56—58
	C. Vertalingen in het Nederlands van geschriften van Boccalini	59—91
	D. Geschriften in het Nederlands gesteld of vertaald, waarin Boccalini wordt nagevolgd	92—103
IV.	Stilistisch-vergelijkend onderzoek van de Ragguagli di Parnaso, de Vertaalingen uit Trajaan Boccalin en de Kundschappen van Parnas	104—277
	A. Inleiding en woordgebruik	104—121
	B. Woordschikking van de hoofdzin	122—151
	C. Woordschikking van de bijzin	152—177
	D. Gerundio-zinnen en zinnen met participium praesentis	178—226
	E. Constructies met infinitivus	227—277
V.	Rabelais en de Nederlanden	278—282
VI.	Alle de Geestige Werken van Mr. François Rabelais	283—323
VII.	John Barclai en Wieringa's vertaling van diens Satyricon	324—333
VIII.	De Secretarie of Schryf-Zaal van Apollo	334—340
IX.	Gregorio Leti en Wieringa's vertaling van diens Vita del Catolico Re Filippo II Monarca delle Spagne	341—360

DEEL II.
AFBEELDINGEN EN AFSCHRIFTEN, RÉSUMÉ EN REGISTER.

A.	Afbeeldingen	363
B.	Extract uit het Resolutieboek van Harlingen van 1664—1671 betreffende een lesrooster van 1668 voor de latijnse Scholen	365—367
C.	Tekst van de dertien Ragguagli di Parnaso die door Hooft en Wieringa beide zijn vertaald met die vertalingen	368—448
D.	Tekst van een drietal hoofdstukken uit Les Oeuvres de M. François Rabelais volgens de „Rabelais de	

Blz.

Hollande" van 1675 met de vertaling van Claudio Gallitalo . . . . . 449—456
E. Fragment uit Barclai's Satyricon met Wieringa's vertaling . . . . . 457—460
F. Tekst van een brief uit La Secretaria di Apollo met Wieringa's vertaling en één der brieven die door Wieringa aan de Secretarie of Schryf-Zaal van Apollo moeten zijn toegevoegd . . . . . 461—463
G. Extract uit het Resolutieboek van de Heren Regerende en Oud-Burgemeesteren van Amsterdam van 28 Juni 1649—25 Jan. 1698 betreffende het provisioneel in dienst nemen van Gregorio Leti, Historieschrijver 464
H. Fragment uit Leti's Vita del Catolico Re Filippo II Monarca delle Spagne met Wieringa's vertaling . 465—467
I. Résumé: Nicolaas Jarichides Wieringa, un traducteur néerlandais du dix-septième siècle de Boccalini, Rabelais, Barclai, Leti et autres auteurs, avec un examen de la notorieté de ces auteurs en Hollande 468—485
J. Register . . . . . 486—493

DEEL I
TEKST

HOOFDSTUK I.

MESTER CLAES.

Geboorte- noch sterfdag van Nicolaas ofwel Claas, zoon van Jarig of Jarg, wiens verdiensten als vertaler in dit proefschrift in het licht gesteld zullen worden, zijn mij bekend. In het *Nieuw Ned. biogr. Wdb.* wordt in het artikel „Wieringa, Nicolaas Jarichides" [1]) verondersteld dat deze een Harlinger geweest zou zijn. Een vermoeden, dat enkel steunde op de opdracht van één der vertalingen aan een oud-burgermeester van Harlingen en Wieringa's connectie met den harlinger boekdrukker-uitgever Hero Galama, maar dat bevestigd kan worden. Want de heer A. L. Heerma van Voss, waarnemend rijksarchivaris in Friesland, berichtte mij dat te Harlingen op 22 en 29 September en 6 October 1644 het huwelijk geproclameerd werd van Claes Jarighs van Harlingen en Rintske Regnerus van Belckum. Van het dorp Belckum (= Berlikum) bestaan geen trouwboeken vóór 1772, zodat de huwelijksdatum niet opgegeven kan worden. Maar voltrokken werd het huwelijk ongetwijfeld en 26 Julie 1646 werd een tweeling geboren, die Jaerigh en Geertie gedoopt werd. Vervolgens werden in het harlinger doopboek als kinderen van dit echtpaar, waarvan de vader „Mr. Claes Jarichs" of eenvoudig „Mester Claes" genoemd wordt, ingeschreven: Regnerus 8 Aug. 1647, Geertie 22 Oct. 1648, Frijtske 23 Aug. 1650, Ringeneres 20 Oct. 1651, Gertie 4 Sept. 1653, Geertien 8 Apr. 1655, Gertie 15 Jun. 1656, Freederick 27 Dec. 1657, Aeltje 16 Oct. 1659, Aeltje 18 Aug. 1661 en Margriete 11 Febr. 1663. Deze lijst van 13 kinderen, waarvoor slechts 7 namen nodig waren, geeft wel een duidelijk beeld van de omvang van de kindersterfte in die dagen. De oudste zoon, genoemd naar den grootvader van vaders kant, is de kinderschoenen ontwassen. Heerma van Voss vond in het Ned. Herv. Lidmaten-register van Harlingen aangetekend, dat 27 April 1672 op belijdenis werd aangenomen „Jarig Claassen Wieringa". Deze zoon is zonder twijfel ook de I.N.W., die in 1670 een lofdicht schreef voor zijn vaders *Kundschappen van Parnas*. De geslachtsnaam Wieringa, die Mester Claes ook gegeven wordt op de titelbladen van sommige zijner vertalingen, kan een aanduiding zijn dat de familie afkomstig is van Wier, een dorpje dat evenals Berlikum in de nabijheid van Harlingen ligt.

Claes Jarighs van Harlingen huwt in 1644 Rintske Regnerus van Belckum.

Hunne kinderen.

Voorts vond Heerma van Voss in het rechterlijk archief van Harlingen vermeld dat „Mr. Nicolaas Jarichides, Subconrector te Harlingen" 15 Nov. 1664 verklaarde 120 Car. gld. schuldig te zijn

Een schuldbekentenis van Mr. Nicolaas Jarichides.

[1]) *Op. cit.*, IV kol. 1454. De opsomming van Wieringa's vertalingen is er onvolledig. Behalve de Rabelais-vertaling ontbreekt *Het leven van Filips II*. Bovendien wordt Galama met Gabbema verward.

aan Jacob Jurjens de Lange wegens geleverd laken en winkelwaren. Hierbij wordt ons dus het beroep van Mester Claes onthuld en tevens wordt begrijpelijk dat wij tevergeefs naar onzen Wieringa zochten in de matricula van Franeker en andere nederlandse universiteiten. Daar van de latijnse Scholen te Harlingen niets bewaard schijnt te zijn gebleven, liet ik, nadat de heer Gemeente-Secretaris van Harlingen die boeken beschikbaar had gesteld, op het archief te Leeuwarden de harlinger stadsresolutieboeken uit de jaren 1637—1696, alsook het daegelijks resolutieboek 1648—1686 doorzoeken, welk onderzoek verschillende vondsten opleverde.

In 1659 wordt Wieringa „tegenwoordig meijde meijster" subconrector aan de latijnse scholen te Harlingen.

In November 1659 besloot „de Mag^{t}. der stede Harlingen collegialiter op den Râdhuyse vergadert sijnde" en „geneijgd sijnde om altoos te doen 't gene is streckende tot dienst van de stad en ingesetenen van dien" op verzoek van den rector Olphardus Belida en op advies van „'t samentlijcke Scolarcken" te eligeren tot „vierde meijster of subconrector" aan de latijnse Scholen „Nicolaum Jarichides tegenwoordig meijde meijster". De meisjes die Wieringa tot dusver les gegeven had, werden gesteld „onder de discipline van Hendrick Clasen Hitsker op lasten en profijten daer toe staende, te weten ijder 't gene hij tot dese tijt genoten heeft sonder meerder" [1]).

Uit latere bescheiden weten wij dat Wieringa bij zijn overplaatsing uit de duitse in de latijnse School daar niet de vierde of laagste klasse, de Schola infima, te onderwijzen kreeg, maar de Schola tertia. In overeenstemming hiermede is ook zijn rang als subconrector [2]).

Mester Claes moet „des conrectors schole" waarnemen.

Van 22 Oct.—17 Dec. is de rector Olphardus Belida geschorst. De conrector Harmannus Sapaeides kreeg gedurende die tijd de hoogste school te leiden, waarin zolang de „bequaemste" kinderen uit zijn eigen klas werden geplaatst, terwijl men Nicolaum Jarichidem belastte „om des conrectors schole waer te nemen tot sich treckende syn eijgen discipulen om beneffens des conrectors discipulen te instituëren" [3]).

„Notoir verval" van de latijnse Scholen en „Ordre van dagelykse lessens" door het Stadsbestuur vastgesteld.

Uit een resolutie van 14 Oct. 1668 blijkt dat de rector der latijnse Scholen meer de herbergen dan de scholen frequenteerde, zodat overheid en ouders ernstige klachten tegen hem hebben in te brengen. Het stadsbestuur tracht maatregelen te vinden die „het notoir verval van de Latijnsche Scholen alhier" kunnen tegenhouden en verhinderen dat „veele qualificeerde Burgeren" zich genoodzaakt voelen om òf „hunne kinderen hier van de Scholen aff te nemen ende op andere Scholen buiten dese Stadt te verzenden, tot henne seer grooten ondienst ende costen" òf anderzins om „tegens hun eigen voorneemen ende genegentheit, henne kinderen op handtwerken te bestellen". Het ontwerpt een systeem van boete en controle om de praeceptoren te dwingen met alle vlijt en naarstigheid hun schuldige plicht te vervullen: „Ende op dat den Rector ende andere praeceptoren gene ignoratie van desen sullen hebben te praetenderen, is goedgevonden deselve alhier ter vergaderinge mede te ontbieden, ende van deese

[1]) *Resolutieboek van Harlingen* 1652—1664 (*Inv. no.* 103), fol. 170.
[2]) Zie *Resolutieboek* 1664—1671, fol. 154 vo, 202 vo; *Dagelijks Resolutieboek* 1648—1686, fol. 49 vo.
[3]) *Resolutieboek* 1652—1664, fol. 195 vo.

Resolutie ende ordres bekendmakingh te doen, omme hen daar na te reguleren" [1]).

Bovendien stelt de Magistraat der stad Harlingen in overleg met de Scholarcken 27 Oct. 1668 een „ordre van dagelijkse lessens" op. Wij publiceren deze *Ordo Lectionum* in Deel II. Men kan haar vergelijken met de *Leges Scholae Leovardiensis*, gegeven 11 Juni 1638 en hernieuwd 24 December 1701, die uitgegeven zijn door J. C. G. Boot in zijn *De Historia Gymnasii Leovardiensis* [2]). Het blijkt dan dat het harlinger programma iets minder uitgebreid is, trouwens te Leeuwarden waren er 5 en niet 4 Scholen. De meerdere tijd komt er vooral de lectuur van de klassieke auteurs ten goede. Te Leeuwarden wordt reeds in de Schola tertia met Grieks begonnen, te Harlingen wordt Grieks alleen onderwezen in de Schola Rectoris. Overigens is het onderwijs in beide steden op dezelfde leest geschoeid. Het Latijn wordt aanvankelijk geleerd met behulp van de grammatica van Vossius en het *Vestibulum* van Comenius. In 1633 had Comenius de laatste hand gelegd aan zijn *Janua Linguarum reseratae Vestibulum, quo primus ad Latinam Linguam aditus Tirunculis paratur* dat volgens dezelfde beginselen is opgesteld als zijn *Janua Linguarum reserata* (ed. pr. 1631), maar eenvoudiger is en voor jeugdiger leerlingen bestemd. De gedachte die Comenius bovenal bezielt, als hij in beide schoolboeken in korte hoofdstukken de voornaamste dingen van hemel en aarde beschrijft, is, dat de woorden tegelijk met de begrippen aan de jeugd geleerd moeten worden en als het ware spelenderwijze. Bovendien is hij er zich zeer van bewijst dat het doel der opvoeding niet is het bijbrengen van kennis maar het vormen van wijze rechtschapen mensen [3]). Het invoeren van de boeken van Comenius heeft een nieuwe phase in het onderwijs betekend. De Majores in de Schola Conrectoris te Harlingen gebruiken volgens het programma van 1668 de *Janua*, een nederlandse uitgave hiervan *J. A. Comenii Ontsloote Deure der Taalen Om te gelijck met de Dinge selve, de Latijnsche Taal beknoptelijck te leeren. Met de Duytsche Vertaling, door Johannes Seidelius versiert, en nu door sijn Erfgenamen uytgegeven* was twee jaar te voren te Amsterdam verschenen.

In de beide friese steden ontvangen de leerlingen volgens het programma een deugdelijke christelijk-humanistische opvoeding. Evenwel moet de gymnasiale opleiding in die tijd dikwijls geleden hebben onder het niet beschikbaar zijn van goede leerkrachten. De geringe salariëring maakte het schoolmeesterschap dan ook niet zeer begerenswaard.

Wieringa moet wederom het conrectoraat waarnemen.

11 Jan. 1669 vinden te Harlingen de controlerende Scholarcken den Conrector niet in zijn klas „dan slapende in een ander schole so vast, dat door cloppen niet conde wacker gemaect worden". Het gevolg is dat die Conrector — een Bouritius Belida, naar we vrezen een familielid van Olphardus Belida, dien wij in 1660 als rector aantroffen — bij raadsbesluiten van 14 en 16 Juni gesuspendeerd wordt

---

[1]) *Resolutieboek* 1664—1671 (*Inv. no.* 104), fol. 134 vo.
[2]) Leeuw. 1854; aanwezig Buma Bibliotheek.
[3]) Men zie bv. de *Invitatio* van het *Vestibulum* en cap. L. der *Janua*.

van zijn ambt. De waarneming van het conrectoraat wordt den subconrector opgedragen, die zich, evenals de praeceptor van de Schola infima, steeds „vigilant" getoond had [1]).

Wieringa verdient in de latijnse School minder dan hij in de duitse School ontving.

Voor deze waarneming ontvangt Wieringa 5 Juli 1669 vijf en twintig Caroli gulden [2]), een voordeeltje dat hem echter geenszins tevreden kon doen zijn met zijn finantiële positie. Wieringa's overplaatsing uit de duitse in de latijnse Scholen was voor hem wel eervol geweest, in geldelijk opzicht had het echter een achteruitgang betekend. In de duitse School had Wieringa per kwartaal ongeveer 60 gulden aan schoolpenningen gebeurd, in de derde latijnse School was het aantal leerlingen zoveel geringer dat in een geheel jaar nauwelijks ƒ 60.— aan schoolgelden voor den praeceptor bijeengebracht werd. Het salaris van Wieringa als subconrector bedroeg twee honderd Caroli guldens 's jaars, bovendien kreeg hij nog 60 Caroli guldens als schrijfmeester (het schrijfonderwijs werd viermaal 's weeks des middags van vier tot vijf gegeven, zie de *Ordo Lectionum*). Nadat Wieringa deze grove onbillijkheid in een verzoekschrift aan de Overheid heeft uiteengezet, er aan herinnerende dat hij indertijd was overgeplaatst „met toezeggingh van onschadelijkheit", wordt 19 Juli 1669 zijn tractement met 40 Caroli guldens verhoogd [3]).

Hij krijgt salarisverhogingen en een schadeloosstelling.

30 Maart 1671 betoogt Wieringa dat de 40 gulden salarisverhoging hem in 1669 toegestaan „wel enichsins tot lindering van sijne noch te lijdene, maer geensins tot vergoedinge van de voorheen geledene schade strecken connen", hij verzoekt opnieuw verhoging van zijn schoolpensie en bovendien een schadevergoeding. De overheid acht des suppliants verzoek billijk, wederom krijgt Mester Claes een salarisverhoging van 40 gulden, voorts zal hem de somma van 150 Caroli guldens worden uitbetaald. Hiermede moest de questie dan ook als afgedaan beschouwd worden [4]).

In 1695 krijgt Wieringa eervol ontslag met behoud van wedde als „praeceptor der tweede schoole". Wieringa's werkzaamheid als vertaler valt tussen de jaren 1665-1699.

Inderdaad heeft Wieringa nadien geen reden meer gehad verzoekschriften over zijn salaris bij het stadsbestuur in te dienen, dit had hem dan ook een volledige genoegdoening gegeven. Bij raadsbesluiten van 19 en 21 Aug. 1695 wordt Dominus Jarichides, die tans „praeceptor der tweede schoole" schijnt te zijn geworden, wegens zijn hoge ouderdom eervol ontslag met volledig behoud van salaris verleend, als enige taak blijft hem het waarnemen der schrijfschool opgedragen [5]).

De bejaarde schoolmeester „van sijn latijns schoolhouden geexcuseerd" [6]), zal van de hem gegunde rust gebruik gemaakt hebben om zich, voor zover zijn krachten zulks toelieten, te wijden aan wat steeds zijn liefste bezigheid geweest moet zijn: het vertalen. In 1699 verscheen te 's Gravenhage bij Engelbrecht Boucquet *Het leven van Filips II* door Mr. N. J. Wieringa vertaald naar Gregorio Leti's *Vita del Catolico Filippo II*. Dit is de laatste der grote ver-

---

[1]) *Resolutieboek* 1664—1671, fol. 145 vo, 150 vo.
[2]) *Resolutieboek* 1664—1671, fol. 154.
[3]) *Resolutieboek* 1664—1671, fol. 154 vo.
[4]) *Dagelijks Resolutieboek* 1648—1686 (*Inv. no.* 161), fol. 49 vo.; *Resolutieboek* 1664—1671, fol. 202 vo.
[5]) *Resolutieboek* 1689—1696 (*Inv. no.* 107), fol. 163 vo.
[6]) Deze woorden vindt men in de klapper op het *Resolutieboek* 1689—1696.

talingen, die Wieringa gemaakt heeft. Als een aanloop tot die vertalingen kan men beschouwen de overzettingen van de citaten uit de buitenlandse letterkunde voor de uitgave *Alle Volgeestige Werken van Jan de Brune de Jonge* in 1665 door den harlinger boekdrukker-uitgever Hero Galama gedaan. Onder de lofdichten van deze uitgave is er één getekend „N. I. Rien parfaict", dat wel door den vertaler geschreven zal zijn. Het deelt het lot van vele andere lofdichten, de lof is overvloedig, de waarde als gedicht zeer gering.

Wieringa schreef enkele lofdichten.

In 1661 had Galama uitgegeven het *Puick van Lelyen en Rozen, Gehaelt uit de kostelijcke Tuin Van den doorluchtigen Fransen Heere, De la Montagne. En uit het heerlijck Hof van den treffeliken Engelze Godgeleerde, Arthur Warwick. Verciert met eenige uitgelesen Bloemkes van Josephus Hallius* [1]). Hierin komt een lofdicht *Op de geur en geestrijcke Bloemties van Josephus Hallius* voor [2]). Het gedicht is ondertekend N. Wieringa, de dichterlijke waarde is zo mogelijk nog geringer dan van het lofdicht in *Alle Volgeestige Werken*, maar het enige waarom wij zouden kunnen aarzelen dit gedicht aan onzen Wieringa toe te schrijven, is dat de ondertekening luidt: N. Wieringa en niet N.J. Wieringa. Het zou echter even onvriendelijk als onbillijk zijn den enigen Nicolaas Wieringa, dien wij uit die tijd kennen, dit lofdicht in de schoenen te schuiven, want die Nicolaas heeft zich een goede naam verworven als kunstschilder [3]) en heeft niet de faam nagelaten dat hij behalve het palet ook de pen hanteerde.

De heer P. Sipma te Leeuwarden maakte mij attent op twee lofdichtjes, beide getekend „Rien parfaict", voorkomende in twee uitgaven van Galama *Den wiizen en welbescheyden Burger, leerende hoemen in allen staet burgerliik en verstandig leven zal, en zich zelfs kennen* (1668) [4]) en *Schoole voor Leerlingen en Leeraars: of Laatste en Eerste Lessens, in de Gemeenten van de Joure en Sneek . . . Door Sixtum Brunsveld, Predicant tot Sneek* (1669). Het eerste lofdicht begint:

Tot Heylig en tot Veylig leven
Wijs 't all, wat Wijs' oit heeft beschreven
In aller boeken talloos tall;
Doch vindj' in Dit het Pit van al:

---

[1]) Voor andere uitgaven van deze verzameling, zie *Cat. Sted. Bibl. te Leeuwarden.*

[2]) Voor Josephus Hall, zie *Dict. of nat. biogr.*, XXIV pag. 74 vlgd.
De U.B. te A'Dam bezit de 2de dr. (Amst. z.j.) van *Hall. Jos. — De schoole der wereld, geopent in CXL vliegende bedenkingen op veelerhande voorvallende gezichten en zaken . . . in Nederl. digt gevolgt door Franc. van Hoogstraten.*
In de *Cat. nov.* '37 van het antiquariaat Beyers werd te koop geboden onder nr. 410 van J. Hallius *Contemplationes Sionis*, Dl. I uit h. Eng. vertaald door E. Schuttenium, Amst. 1671, Dl. II vertaald door J. G., Amst. 1663.

[3]) Zie H. Martin, *De 17de eeuwsche Friesche schilder Nicolaas Wieringa, Oude Kunst*, Jrg. III blz. 35. Het werk dat men van dezen schilder dateren kan,is gemaakt tussen 1649—1675.

[4]) Het werkje bevat: *Het burgerlijk Leven van Stimon Stevin, Het verstandig Leven van A. Komenius, Izocratis Vermaningen aen Demonicus, Geeraard Vossius van de Kennisze ziins zelf.*

Het tweede luidt:

Puick van heemelsche juweelen
Goud, en peerlen blinken hier:
Brunsvelt strooids' op dit papier,
Om aan Jour' en Sneek te deelen;
Die ten foy, ten welkomst dees!
Wie se lieft, vrij meed' op lees'.

In het werk van degenen, die lofdichten geleverd hebben voor de verschillende vertalingen van Wieringa, komen, voor zover ik kon nagaan, geen lofdichten voor, getekend met Wieringa's naam of zinspreuk. Andere gedichten dan de genoemde gelegenheidsverzen en wat er aan rijm voorkomt onder de vertalingen, heb ik van Wieringa — ik zocht o.a. in *Klioos Kraam*, waarin gedichten van en aan Galama staan — niet gevonden.

HOOFDSTUK II.

ALLE VOLGEESTIGE WERKEN VAN JAN DE BRUNE DE JONGE EN DE VERTALING VAN DE CITATEN DAARIN.

„Te Harlingen, uit mijne Drukkery, den x. van Wijnmaand cIↃ IↃC LXIV" dateerde Hero Galama de *Opdraghtbrief* aan „Myn Heer Dr. Joan Blaeu, Regeerend Schepen en Raadt der Stadt Amstelredam, &c.&c." voor zijn uitgave *Alle Volgeestige Werken van Jan de Brune de Jonge* die op het titelblad het jaartal 1665 draagt.

Hero Galama.

Hero Galama was met een ware hartstocht voor het drukkersbedrijf bezield: van adellijke afkomst, hanteerde hij, gelijk in het *Nieuw Ned. biogr. Wdb.* [1]) vermeld wordt, „het ridderzwaard zijner voorouders zo lief niet als de pers". Geen welkomer compliment kan Galama ooit gebracht zijn, dan toen Antonides van der Goes hem de „harlingse Plantijn" noemde [2]). Behalve als drukker wist Galama zich ook enige bekendheid te verwerven als dichter, getuige zijn opname — helaas met een ongunstig iudicium — in van der Aa's *Nieuw biogr. anth. en critisch Wdb. v. Ned. dichters* [3]). Als medewerker aan *Klioo's Kraam* noemden wij Galama reeds [4]), en hij hield ervan de boeken die hij ter perse legde, van een berijmd „De drukker aan den Lezer" te voorzien. Een proeve van zijn naïeve dichtkunst, zowel als een bewijs van zijn eerbied voor de boekdrukkunst, vinden wij in het vers dat hij op de bovengenoemde opdrachtbrief aan Blaeu laat volgen, getiteld *Aan den zelfden Heer* en beginnend:

> Doorluchte Blaeu! Erfzoon der nutte Drukkerijen!
> Als ik met oog en zin bemerk de stapelrijen
> Van 't boek en letterheyr, die wonderwaarde vracht,
> Die Gy, door uwe Pers, ter wereld hebt doen leven,
> Ik sta verbaast; . . . .

Zijn uitgave van *Alle Volgeestige Werken van Jan de Brune de Jonge.*

Bij het verzamelen van de Brune's geschriften ging Galama kritisch te werk; hij toont in een bericht *Aan den Bescheiden en Waarheydlievenden Leezer* er zich hoogst verontwaardigd over:

> dat, voor deesen eenige stucken onder de schaduw van sijn (scil. de Brune's) doorheldere naam zijn aan den dagh gekomen, die hy nooit

---

[1]) *Op. cit.*, IX kol. 265, artikel over Galama (vergelijk echter de mededelingen van dit artikel over de verschillende drukken van de *Wetsteen der vernuften* met het artikel „Jan de Brune de Jonge", *op. cit.*, IV kol. 334).

Voor Galama zie men voorts nog: Dr. F. Buitenrust Hettema, *Fryske Bybleteek*, Utrecht 1869, II aant. 3; A. M. Ledeboer, *De Boekdrukkers, Boekverkoopers en uitgevers in Noord Nederland*, Deventer 1872, blz. 207; idem, *Alph. lijst der Boekdrukkers, Boekverkoopers en uitgevers in Noord Nederland*, Utrecht 1876, blz. 59.

[2]) Cf. beneden blz. 00.

[3]) II blz. 165. Zie ook van der Aa, *Biogr. Wdb. der Nederlanden*, VII blz. 18.

[4]) Zie boven blz. 6.

> gedagt hadde voor de sijne te laaten doorgaan. 't Blijkt aan het tweede deel van zijn Wetsteen (regte Wetsteen van plompe hersenen!) toen die noch met misleid Octroy quam aanhuppelen.

Galama doelt hier waarschijnlijk op *Wetsteen der vernuften ... Het tweede Deel. Door Joan de Brune de Jonge, J. C. ... t'Aemsteldam, By Pieter Niellius, Boeckverkooper op den Dam, in den wackeren Hont, 1659. Met Privilegie en Attache voor veertien jaren.* P. Niellius bericht den lezer:

> Ontfang nu deught- en konstbeminners, het tweede deel van den Wetsteen der Vernuften, 't welk voor eenige jaren belooft zijnde, eerst door het overlijden des Auteurs, en daer na door mijne langdurige ziekte en zwakheden, u tot heden is onthouden.

weshalve ik de veronderstelling waag uit te spreken, dat het de uitgever zelf is, die vanaf Boek II, hoofdstuk 4, waar een voortzetting schijnt te beginnen, de pen voert, daarbij dan, zoals Galama niet nalaat aan een voorbeeld te demonstreren, op onvoldoende wijze zijn bronnen bewerkend.

Het vertalen van „'t onduits van maat- of maateloos" opgedragen aan Wieringa, die bijgestaan werd door Louis Parent.

De volgende mededeling van Galama is de oorzaak dat een hoofdstuk over de Werken van J. de Brune de Jonge in dit proefschrift voorkomt:

> 't Onduits van maat of maateloos, dat, of in de Wetsteen, Iok en Ernst, of d' andere werken, gevonden wierde, is, tot geriif, en volkoomender nut en lust der Neederlanders vertaalt (met hulp van den Heer Lovis Parent, Voorleezer van uitheemsche taalen in de doorluchtige Hoogeschool tot Franeker, onlangs overleden) door Mr. Nicolaas Iarichides Wieringa, die de Brunes uitsteekende stijl door de sijne, geensins sal ontcieren.

Over den heer Lovis Parent, die Galama hier noemt, verschaft Mr. W. B. S. Boeles in zijn boek *Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker* [1]) nadere inlichtingen. Bij senaatsbesluit verkreeg Parent in 1646 verlof „tot het instituëren van de jeucht in de Fransche, Italiaansche en Spaansche tale". In 1649 werd een toelage van *f* 150.— toegekend aan Lovis Parent „wonende tot Franeker, geboren te Bloys, Medicinae Candidatus". In 1650 werd zijn salaris op *f* 300.— gebracht en kreeg hij de rang van buitengewoon hoogleraar. Hij huwde eerst in 1655 en overleed in Augustus 1663. In 1661 werd te Franeker gedrukt *Le tableau des Merveilles de l'Univers.. Par Lovis Parent Parisien, Professeur es Langues Francoise, Espagnole e Italien* [2]), de aanduiding „parisien" op het titelblad trekt, na de vermelding van Blois als geboorteplaats, even onze aandacht. Eén van Parent's werken werd onder de titel *Nietigheid van het Menschdom* door F. Halma vertaald [3]).

Parent heeft dus, tot de dood hem dat belette, toegezien op de vertalingen die Wieringa maakte van de citaten van de Brune. Wieringa zal bij deze gelegenheid iets of veel van Parent geleerd hebben; had hij ook reeds voordien „les" gehad van dezen hoogleraar? In

---

[1]) Leeuw. 1878, I blz. 337, II blz. 200.

[2]) Aanwezig in de Provinciale Bibliotheek van Friesland.

[3]) Boeles, *op. cit.*, geeft als jaartal van deze vertaling op 1722; Vriemoet, *Athenarum Frisiacarum libri duo*, Leovardiae 1758, blz. 409 geeft op: „Amst. 1724. 4."

1670 en in 1682 zal Wieringa door twee grote vertalingen er blijk van geven resp. het Italiaans en het Frans in de perfectie te verstaan; werd de grondslag tot de kennis van de romaanse talen door Parent gelegd? Heeft Wieringa contact gehad met de opvolgers van Parent [1]) of met den Zweed Laurentius Banck, die te Franeker buitengewoon hoogleraar in de Rechten was maar ook italiaanse colleges gaf (eerst openbare en, nadat op aandringen van Parent daarvoor een stokje gestoken was, private), en die o.a. in 1649 een boek *De tyrannide Papae in Reges e Principes Christianos Diasceptis* uitgaf en in 1658 *Bizarrie politiche, o vero Raccolta delle piú notabili prattiche di stato nella Christianita* [2])? Vragen die zich aan ons opdringen, maar waarop wij voorlopig geen antwoord kunnen geven.

Karakter van het werk van de Brune en zijn voortzetter.

Tot de bronnen die de, door Galama zo gewraakte, voortzetter van het tweede deel van de *Wetsteen* gebruikte, behoren de *Essais* van Michiel de Montaigne [3]). Ook de Brune zelf citeerde daaruit, maar zijn aanhalingen zijn minder lang en van lichter aard, hij zoekt de „kluchtige" en „overgeestige" plaatsen [4]). Terwijl de ondertitel van de *Wetsteen* luidt „bequaam middel om van alle voorvallende zaken aardighlijk te leeren spreken", waarmee inderdaad de doelstelling van de Brune vrij juist is gekarakteriseerd, geeft de voortzetter een soort zedekundig handboek. Zijn toon is minder opgewekt dan die van de Brune, die met virtuositeit het ene citaat aan het andere koppelt met een oppervlakkig gebabbel, wel verrassend van wending soms, maar gespeend van iedere originele gedachte, waarover men zich echter niet boos kan maken, omdat de Brune ook niet veel pretenties heeft wat zijn eigen denken betreft. Uit de aantekeningen die de Brune in *Iok en Ernst* geeft op de door hem verzamelde „Hofredenen en Quinkslagen" blijkt wel, dat hij er van overtuigd is in zijn *Wetsteen* vele „doorluchtige Historien", „zonderbare zoetheen", „zeldzame dingen" verhaald te hebben, alsook „eerliker wijze" „verscheide puikbedenkingen" gegeven te hebben op de „zoetheit daar 't Minnespel mee doormengelt is", maar hij durft zich daarop beroemen, omdat alles van „hooghaghtbre" schrijvers afkomstig is; de *Wetsteen* is, zegt hij, „een vergaderingh van uitheemsche peerlen, daar ik naaulix iet van 't mijne toe gedaan heb, que la peine de les enfiler, als den draat (en moeyte) om haar te snoeren".

Slechts uiterlijke overeenkomst tussen *Alle Volgeestige Werken* van de Brune en Montaigne's *Essais*.

Daniel Mostart stelt in een lofdicht de Brune's *Wetsteen* naast Montaigne's *Essais*. De gelijkenis is dan wel zeer uiterlijk [5]). Meer of minder direct was de Brune een navolger van Montaigne door zijn streven naar een stijl, die men „de nonchalante" kan noemen. Als

---

[1]) Boeles noemt als opvolgers van Parent: de la Prix, Tronchin en Lemonon. Deze laatste, die ook de leermeester was van Prins Jan Willem Friso, overleed in 1716.

[2]) Zie voor Banck Boeles, *op. cit.*, II blz. 195—198, Vriemoet, *op. cit.*, blz. 403—407. *De tyrannide Papae* is aanwezig in de Provinciale Bibliotheek van Friesland en in de bibliotheek van het Friesch Genootschap.

[3]) Cf. *Wetsteen*, Deel II (1659), Boek III, 11 en IV, 8.

[4]) Cf. *Wetsteen*, Deel I, Boek I, 2, 5 en 7, IV, 4 en 7.

[5]) Soortgelijke opmerkingen maakten Worp, *Oud-Holland*, VIII (1890) blz. 94; te Winkel, *Ontwikkelingsgang, R. d. v. N.*, II blz. 327.

een wezenlijk bestanddeel van deze stijl noemt Emile Faguet de uitweiding:

> A bien voir, la digression est pour Montaigne un procédé de développement. Elle consiste à battre le champ autour du propos principal et à s'y ramener de temps en temps avec le bénéfice de toute l'exploration dans les alentours et dépendances. C'est en effet le faire connaître aussi bien et plus agréablement que si, après l'avoir épuisé, on s'acheminait méthodiquement vers tout ce qui rattache à lui ou l'avoisine. — Ajoutez les anecdotes qui délassent et les citations qui amusent, vous avez la méthode de développement la plus ordinaire chez Montaigne [1]).

Vondel prees de „mengelstof" van de *Wetsteen* met de aardige regels:

> Het wufte voorhooft krijght een kreuk
> Van wijsheit, daar de wijze spreuk
> Zich mengelt in een boertery.
> Men heeft hier keur van lekkerny.
> Het schakelen is ongemeen
> Van losse dingen, vast aan een
> Verknocht, en wonderbaar verrijkt
> Door 't geen malkander minst gelijkt. [2])

Van aanhalingen, uitbreidingen en kwinkslagen hangt de *Wetsteen* aan elkaar; de tijd, trage maar onverbiddelijke rechter, heeft echter doen uitkomen dat hier het sop de kool niet waard is.

Marinisme in Frankrijk en Nederland.

Reeds in 1639 had de Brune een bundel *Veirsjes* uitgegeven, *Minnedichtjes* en *Kusjes* bevattend (ze zijn ook opgenomen in *Alle volgeestige Werken*), de beschrijving van „de zoetheit, daar 't Minnespel meê doormengelt is" in *Wetsteen* en *Jok en Ernst* staat zeer onder de invloed van de vele bundels met *Basia* en van het italiaanse herdersspel zoals dat in vrijwel volmaakte vorm is gegeven in Tasso's *Aminta* en Guarini's *Pastor Fido* en tot in den treure is nagevolgd. Als typische vertegenwoordiger van het secentismo geldt Giambattista Marino, die berucht is om de invloed die hij op de letterkunde in en buiten Italie gehad heeft. Aan onze schrijvers van de Muiderkring heeft men herhaaldelijk hun belangstelling en verering voor Marino — Barlaeus plaatste hem „inter summos seculi nostri poetas" — verweten. Nu heeft Cabeen in zijn proefschrift *L'influence de Giambattista Marino sur la littérature française* [3]) aangetoond dat Marino, hoewel hij jarenlang te Parijs verblijf hield, er niet in geslaagd is veel indruk te maken op de schrijvers van l'hotel de Rambouillet. Misschien zou een onderzoek naar de invloed van Marino op de nederlandse letterkunde tot een analoge conclusie voeren. Merkwaardig is het in elk geval dat, terwijl *Pastor Fido* en *Aminta* telkens weer in het Nederlands werden vertaald, we bij Marino's hoofdwerk

---

[1]) *Seizième siècle, Etudes Littéraires*, Paris s.d., pag. 415.

[2]) In een gedichtje gericht tot Francois Iunius F.Z. en gemaakt in 1644 voor het eerste deel van de *Wetsteen*. Galama herdrukte het; in de nadruk „na de Copie tot Harlingen, By Hero Galama, Boekverkooper by de Vismerkt. Anno 1665" is het — met sommige andere lofdichten — weggelaten.

[3]) Diss. Grenoble 1904. De slotconclusie luidt: „il parait légitime de considérer le mauvais goût français, connu sous le nom de „préciosité" et le mauvais goût français connu sous le nom de „préciosité" et le mauvais goût italien, appélé parfois „Marinisme" ou „Secentismo" comme des phénomènes distincts dans leur origine et dans leur histoire, encore qu'ils présentent plus d'une ressemblance dans leurs manifestations".

L'Adone slechts kunnen opgeven dat Maria Tesselschade aan een vertaling gewerkt moet hebben. Marino's laatste gedicht *La strage degli Innocenti* werd eerst in 1740 in het Nederlands opgezongen [1]) en wel door een amsterdams koopman, die, „de Italiaansche taale niet genoeg machtig zynde", een duitse bewerking tot voorbeeld moest nemen. Vondel, Hooft en Huygens hebben geen volledige bundels maar slechts enkele madrigalen van Marino vertaald. De Brune citeert enige madrigalen van Marino, aan wien hij ongetwijfeld geestelijk meer verwant is dan aan Montaigne. Gewoonlijk heeft de Brune niet het geduld zijn aanhalingen zelf te vertalen, af en toe echter bekruipt hem daartoe de lust. Hoofdstuk 2 van Boek I, Deel I van de *Wetsteen* besluit hij met een aanhaling van „dat bovenmenschelik verstand" Marino:

Vertaling van Marino's *Frutti di mano d'una Donna* door de Brune.

Frutti di mano d'una Donna.

Tanto dunque può stile
Di mano feminile,
Che forma colorita,
Non sol per essa al natural somiglia,
Ma vince mentre imita?
Ah non sia meraviglia;
Natura, autrice d'ogni cosa bella,
Pur'è femina anch'ella.

Mijn reden heeft, in dit hooftstuk, zoo lang buiten maatzang geswiert, dat ik wel half lust krijg, om dat Italiaansch Madrigaal, in onze taal, tot de wet van dight te bedwingen, ik zal het dan vertolken, als ik hoop dat hier onder zal volgen,

Fruitjen door een Joffers hand geborduurt.

Vermagh een vrouwenhand, die ernstloos schijnt te speelen,
Dan zoo geweldigh veel in yetwes te verbeelen,
Dat zy te boven ga,
Niet lijken doet alleen, het gene zy bootst na?
Ah! laat' er niemand zijn die dit een wonder make,
De snedige natuur, die elke schoone zake
Vermeerdert en verrijkt,
Is immers zelfs een vrouw, als 't, aen haer naem, ons blijkt.

Vertalingen door de Brune en Wieringa van gedichten door Muretus en Marino op een roos gemaakt.

I, II, 3 begint de Brune:
„Esse rosas, caeli merito quis dixerit astra:
Astra sed & terrae dixeris esse rosas."
Dit vind ik by Muretus, tot prijs van wiens uitstekende geleertheid my geen woorden ter hand staan. De starren, zeit hy, zijn roozen van den hemel, de roozen daarentegen starren van 't aartrijk. Het schijnt veel te zeggen, evenwel voldoen my deze woorden noch niet. De Ridder Marini gaat verder.

Non superbisca ambitios' il sole
Di triomfar fra le minori stelle;
Ch'ancor tu fra i ligustri, e le viole,
Spieghi le pompe tue superbe, e belle
Tu sei, con tue bellezze uniche, e sole,
Splendor di queste piagge, egli di quelle,
Egli nel cerchio suo, tu nel tuo stelo,
Tu sole in terra, e egli rosa in cielo.

[1]) *Herodes Kinder-Moordt. Gevolgt naar het Hoogduitsche van den Heere Barthold Henrich Brockes door Stephanus Opterbeek,* Jan Caspersz., Amst. 1740.

De zin is, dat de zon zich niet hoeft te verhooveerdigen, omdat zy de kroon spant onder alle starren: want de roos flonkert alzoo veel onder andere bloemen. D' een bralt in haar cirkel met een weergaelooze klaarheid, en D' ander betoovert ons, op de steel staande, met een onuitsprekelike aanminnicheid; zoo dat de roos een zon is van 't aartrijk, de zon daarentegen een roos van den hemel.

In *Alle Volgeestige Werken* is de parafrase van de citaten uit bovengenoemde passage vervangen door:

Niet qualijk eender noemt de sterren 's hemels bloemen:
Maar roozen mocht men mee wel aardze sterren noemen

De Son en hoeft niet zeer te roemen
Om dat hy onder all 't gestert
Uytmunt, // en praalt en straalt zo vert:
Gy steekt zoo boven alle bloemen,
(O roosjen!) uyt; en bralt zo veel,
Als hy aan d' hemel, op u steel.
Dies hy een hemels' roos sou konne
Verstrekken: // Gy een aardsche zonne.

Vertalingen van dezelfde gedichten komen voor in van Someren's *Uytspanning der Vernuften*.

Wij kunnen deze vertalingen vergelijken met die door J. van Someren gegeven in zijn *Uytspanning der Vernuften* — „d' uitspanningh is soo soet, dat sy 't weer-inspannen bynaer vergeten doet", prees Huygens [1] —:

Op het lof van een Roos, vertaelt uyt de Ridder Marini.
Beginnende: Non superbisca ambitios il Sole, ec.
Wat waen braelt wt de Son int hooge Hemels flonk'ren,
Om dat sy glimpt ter prael int minder sterre-licht,
De Roos doet een Fiool, of ander bloem verdonck'ren,
Waer door haer heerlijckheydt geen ander glants verricht.
De Son glimpt in haer gloor met weergae-loose stralen,
De Roos betovert ons op 't çierlickst geplant.
De Roos is dan de Son, die op den Aerd' komt dalen,
De Son de gulde Roos vant hooge HemelsHandt.
Esse Rosas caeli merito quis dixerit astra:
Astra sed & Terrae dixeris esse rosas.

Enjambementen en de weergave van „triomfar" met twee rijmende verbale vormen „praalt en straalt" — een versierende figuur, die wij later herhaaldelijk zullen terugvinden bij onzen vertaler — vallen hier in Wieringa's vertaling, korter en minder brallende dan die van van Someren, op. Het citaat uit Muretus, waarmee de Brune deze passage inleidde, vindt men terug bij van Someren, deze gebruikte als bron òf de *Wetsteen* òf eenzelfde bloemlezing als de Brune. Bij een passus uit Amaltheus kan men een versje van de Brune vergelijken met een van van Someren [2]; het volgend madrigaal van Guarini biedt

---

[1]) De 1ste druk van J. v. Someren's *Uytspanning der Vernuften* werd te Nijmegen in 1660 door Nicolaes van Hervelt bezorgd, het lofdichtje van Huygens, waarvan wij het slot citeerden, geeft Worp reeds in deel V van Huygens *Gedichten* onder het jaartal 1655.

[2]) De Brune, *op. cit.*, I, III, 10; van Someren, *op. cit.*, blz. 300.

echter de gelegenheid de vertalingen van de Brune en Wieringa te toetsen aan die van iemand die een grotere vermaardheid verwierf dan van Someren:

Guarini's *Rosa donata* werd door Huygens tweemaal in het Nederlands en eenmaal in het Frans vertaald.

Rosa donata.

Donò Licori a Batto
Una rosa, cred' io, di paradiso,
E sì vermiglia in viso
Donandola si fece, e sì vezzosa
Che parea rosa, che donasse rosa
Allor disse il pastore
Con un sospir dolcissimo d'amore:
Perché degno non sono
D'haver la rosa donatrice in dono?

Dit madrigaal heeft Huygens biezonder geboeid, hij vertaalde het in 1654 gedeeltelijk in het Nederlands:

Licoris gaf een' Roos
Aen 't knechje dat sy koos,
En kreegh' er sulcken bloos af,
'T stond of een' Roos een' Roos gaf.

en in 1657 in het Frans [1]). Ruim dertig jaar later speelde het hem op een slapeloze nacht nogmaals door het hoofd en weer ontstond een franse [2]) en een nederlandse vertaling:

Tijs wierd een versche Roos geschonken van sijn Lijs,
Een Roos, geloov ick schier, gepluckt in 't Paradijs:
In 't schenken kreegh' er Lijs soo vriendelijcken bloos af,
Dat anders niet en scheen, als dat een Roos een Roos gaf.
Doe suchte Tijsie en sprack, oh, Lijsie, wierd het waer,
Dat ick het schenkend Roosie eens waerd gevonden waer.

de Brune vertaalde het aldus:

Vertaling van dit gedicht door de Brune.

Roos gegeven.

Licoor gaf Battus eens het puik van al de roozen
Die immer oog zag bloozen,
En mits kreeg d' herderin daar zoo een kleurtjen af,
Dat zy een rooze scheen, die hem een roosje gaf.
Haar dienaar, die 't vernam, van Minne loopend' over,
Zei, nemende de lover:
O troostelixte zon! waarom verdien ik niet
De roos in gift t' ontfaan die my een roos aanbiet?

Een navolging:

Vertaling van een navolging *Perla donata* door Wieringa.

Perla donata.

Candida d'oriente
Perla donnomi quella mano un giorno
Ch'a leggiadro candor fa invidia e scorno,
E mentre in atto di donar s' offria
Si bianca era a vederla
Che parea perla che donasse perla
Diss'io con voce all'hor tremante e pia.
Deh! perche non mi lice
In dono haver la perla donatrice!

[1]) Zie Huygens, *Gedichten*, uitg. Worp, VI blz. 224.
[2]) Zie, *idem*, VIII blz. 353; cf. Huygens, *Brieven*, uitg. Worp, VI blz. 460.

vertaalt Wieringa als volgt:

Een Peerel gegeven.

Een Oostersch' held're peerl quam zoo, een hand m' een schinken,
Die 't al kond' overblinken
In zuiv're witheit, zelf 't juweel tot schaamt en hoon.
En 't wijlz' in 't aanbiên haar zo helder, blank en schoon
Vertoonde, leekz' een peerl zelf, die de peerl vereerde.
Dies ik met een verneêrde
Gebroken stemm' uitzucht'; Ach! waarom mach ik niet
Begift zijn met die peerl, die my dees peerl aanbiedt. [1]).

Wieringa vertaalt een franse versie van een madrigaal van Marino.

In *Iok en. Ernst* citeert de Brune nog een madrigaal van Marino „op een Joffers zuchje", echter niet in het Italiaans maar in een franse vertaling:

Le soupir ambigu.

Soupir, subtil esprit de flame,
Qui sors du beau sein de Madame,
Que fait son coeur, apprens-le moy.
Me conserve-t-il bien la foy?
Ne serois tu point l'interprete
D'un' autre passion secrete?
O cieux! qui, d'un si rare effort,
Mistes tant des vertus en elle,

Destournez un si mauvais sort,
Qu'elle ne soit point infidelle:
Et faites plustost, que la belle
Vienne à soupirer de ma mort,
Que non pas d'une amour nouvelle.

't Onzeker zuchje.

O zuchje! heet en helder aamtje,
Gy koomt uit mijn liefs schoon lichaamtje,
Ay zeg: wat maakt haar hertje toch?
Is 't my getrouw en gunstigh noch?
Zoud gy my niet willen melden,
Of 't niet met and're min zich quelden?
O hemel! die, door wondre kracht,
In haar veel deugden t'zamen bracht,
Wilt zoo een heilloos lot doch weeren,
Dat haar oit ontrouw koom' onteeren;
Geef dat die schoone liever om
Mijn droeve dood te zuchten kom,
Dan uit een nieuwe mins begeeren [2]).

De nederlandse vertaling zal van Wieringa zijn. De franse vertaler had het aantal regels vermeerderd en die regels gelijkelang gemaakt. Dichter bij het origineel staat de franse vertaling, die we onder

---

[1]) De „overgeestige Madrigalen op 't ontfangen van een roos en peerl" vindt men in de *Wetsteen*, I, III, 9, zie *Alle Volg. Werken*, blz. 144 en 145.
[2]) *Alle Volg. Werken, Iok en Ernst*, blz. 94.

Huygens *Gedichten* vinden met het misleidende opschrift „De l'italien de Guarino" [1]):

Hetzelfde Madrigaal door Huygens uit het Italiaans in het Frans vertaald.

Sospir, che del bel petto
Di Madonna esci fore
Dimmi, che fa quel core?
Serba l'antico affetto?
Oppur messo se' tu di novo amore?
Deh nò, più tosto sia
Sospirata da lei la morte mia.

Soupir qui sors du beau sein de Madame
Di moy, que faict cest' Ame?
Maintient elle tousiours
Nos ancienes amours,
Ou viens tu messager d'une nouvelle flame
Ha, que non; ains plus tost vueille mon triste sort
Luy faire soupirer le soupir de ma mort!

Vertalingen uit de *Pastor fido* door de Brune, David de Potter Lodewijksz. en Wieringa.

In die gevallen, dat de Brune er toe besloot een vertaling te geven van zijn poëtische citaten, lukte het hem gemeenlijk wel een vrij zoetvloeiende versie te vinden; zijn neiging tot aandikken, in de hand gewerkt door het zoeken naar rijmwoorden, deed echter verschillende verzen tot iets zeer ongracieus uitdijen. Zo is het antwoord, dat in Guarini's *Pastor Fido*, II, 2, Dorinda geeft op de vraag „Che cosa è questo amore", haar gesteld door Silvio, op wien zij zeer verliefd is, maar die „een veltzuchtigh knaapje zijnde, veel meer de zoetheit van de jaght, als die' er in 't vrouwgetimmer steekt, verstaat":

S'io miro il tuo bel viso,
Amore è un Paradiso:
Ma s'io miro il mio core,
È un' infernale ardore.

door de Brune „ten gevalle van geestige Ioffers, die juist geen Italjaansch verstaan" overgezet, van alle charme beroofd:

Indien ik aanschouw neem op uw' zielzuigend' oogen,
Waar zelf de middaghzon naau tegens op zou moogen,
Min is een Paradijs, een allervreughden schrijn:
Maar zoo ik eens doorwroet mijn boezems binnegronden;
Door 't endeloos getal van hare bijstre wonden,
Dunkt zy my, op het best, een helsche vlammepijn [2]).

Hoe moeilijk het valt een dergelijke passage bij het vertalen niet uit te breiden, moge nog blijken uit wat David de Potter, Lodewijkszoon, wiens *Den getrouwen Herder* [3]) de meest gelezene is geweest van alle nederlandsche *Pastor Fido*-vertalingen, er van maakte:

Silvio

Maer wat is Liefde?

---

[1]) De Brune zei van het madrigaal „op een Joffers zuchje": „'t Is het zesensestighste van het tweede deel der rijmen, die de Ridder Marini in d' Italiaansche taal heeft uitgegeven". Ik vond het in de *Rime del Marino Seconda Parte. Madrigali e Canzoni. In Venetia. Presso Gio. Batt. Ciotti* 1608 op blz. 77 als madrigalo LXVIII. Worp, Huygens *Gedichten*, VI blz. 225, had reeds opgemerkt, dat het madrigaal bij Guarini niet te vinden was.

[2]) *Iok en Ernst* XXII, uitgv. 1644, blz. 27.

[3]) De eerste uitgave verscheen „t' Amsteldam, By Nicolaes van Ravesteyn, op S. Anthonis Marckt, 1650". Ik citeer naar de uitgave van 1695 te A'dam gedrukt bij Aart Wolsgrein.

D o r i n d a
Zie ik 't vriendelyk gewémel,
Van u verweent gezicht, zoo is my liefde een Hemel:
Maer overlegge ik, hoe 't gestelt is in myn hért,
Zoo is my liefde een hel, vol doodelyke smert.

Enige zelfcritiek ligt verborgen in de woorden, waarmee de Brune zijn vertaling van enkele regels uit een canzone van Petrarca inleidt; „Dat is, wat breedsprakelik uitgezet" [1]).

Voor de bekende regels uit de klacht van Amarilli, *Pastor Fido*, III, 4, die — later zal blijken door een foutieve interpretatie van een orakelspreuk — meent, dat het haar op straffe des doods verboden is haar liefde voor Mirtillo te openbaren:

Se 'l peccar è si dolce,
E 'l non peccar sì necessario; ò troppo
Imperfetta natura
Che repugni alla legge!
O troppo dura legge
Che la natura offendi!

vindt de Brune de vertaling:

Is het zondigen een zaak
Van zoo gadeloos vermaak;
En is 't onze plight zoo zeer
Dat men 't zondigen ontleer;
Of natuur is onvolmaakt,
Die de Wet weerhoorigh wraakt:
Of de wet te straf en stuur,
Die zoo tegenkant Natuur [2]),

die heel wat minder zwaarwichtig is dan Potters:

Het zondigen is zoet, 't vermeestert onze zinnen
Nochtans dwingt ons de wet noodzaaklyk die te ontgaan,
Natuur schijnt onvolmaakt; het welke wy daar aan
Bemérken, wylze steets de wet wil wederstreven,
Of anders is de wet, te hard aan ons gegeven,
Die tegen de natuur, weerspanning is geweest [3]).

Geen thema werd gragèr en vaker door de Brune behandeld dan „de overmatige trek, die de minnaars hebben, in het geliefde onderworpzel te zoenen", waarbij hij ook graag eigen verzen inlast of er naar verwijst. In de *Pastor Fido* mengt zich Mirtillo als meisje verkleed onder de speelnootjes van Amarilli en weet bij een wedstrijd in het kussen, waarbij zijn aangebedene rechteres is, de prijs te winnen. Als zijn vriend Ergasto later vraagt:

Ma dimmi; e come ti sentisti allora
Che di baciar a te cadde la sorte?

---

[1]) Zie *Weststeen* I, III, 9.
[2]) *Alle Volg. Werken, Wetsteen* blz. 255; *Wetsteen* II, 1659, blz. 57.
[3]) *Op. cit.*, blz. 106. Behalve in de andere bekende *Pastor-Fido* vertalingen, vindt men een vertaling van deze klacht van Amarilli ook bij van Someren, *op. cit.*, blz. 293.

begint hij de beschrijving van zijn gewaarwordingen op het supreme moment:

Su queste labbre, Ergasto,
Tutta sen venne allor l'anima mia;
E la mia vita, chiusa
In così breve spazio,
Non era altro ch'un bacio [1]).

De Brune citeerde dit, maar waagde zich niet aan een vertaling. Wieringa heeft er kennelijk zijn best op gedaan, maar heeft het te diep gezocht:

Ergasto, met een woord; toen voeld' ik op de zoomen
Der lippen, die ik rep, mijn vlotte ziel aankomen;
En, zoo al 't hartenpit, na hun begrip ging vloên,
Was 't leven, dat ik had, niet anders als een zoen.

Dat het niet nodig was het „hartenpit" er bij te halen, toont Potter, bij wien Mirtillo op Ergasto's vraag:

Maar zegt my dóch Mirtil, koom zet u hier wat neder,
Hoe 't u, wanneer 't u beurt te kuszen was, beviel?

antwoordt:

Op deze lippen kwam terstond myn gantsche ziel;
Myn levens geesten t'zaam gedrongen zynde, scheenen
Op zulk een kleine plaats heel in een kus verdweenen [2]).

Gelukkiger was Wieringa bij het vertalen van de „beschrijving van een vriendelijk zoentjen" van Fr. Loredano, door de Brune *Wetsteen*, I, II, 3, aangehaald:

Vertaling door Wieringa naar Fr. Loredano.

Che cosa sia un bacio.

Uno de i più soavi
Condimenti amorosi
Ch'ogni tormento oblia
Credo, Lilla mio ben, ch'l bacio sia:
Ma se i suoi pregi ascosi
Meglio intender vorrai
Baciami, e li saprai.

Wat een Kusjen zy.

Een der zoetste dropjes
Uit de Minne zopjes,
Die al 't wee verzacht,
Lieve Lilla! acht
Ik te zijn een kusje;
Soo gy 't mee, mijn susje,
Bet te kennen haakt,
Kus my, dat j' et smaakt.

---

[1]) *P. F.*, II, 1.
[2]) *Op. cit.*, blz. 46.

Vertalingen uit Tasso's *Gerusalem-* door J. Dullaart en Wieringa.

Wetsteen I, III, 10 haalt de Brune twee „zoetigheen" aan uit het zestiende canto van Tasso's *Gerusalemme liberata*, namelijk de stanze 14, 15 en 20 tot en met 22. „Ten dienst van eenige mijner landgenoten", schrijft hij, „zou ik dees XL. Italiaansche verssen wel in Neerlandsche rijm overzetten, indien de noitvolpreze Maria Tesselscha Roemers, weduwe van wijlen de Heer Allard van Krombalgh, met dat wondermaaxel niet bezigh was". Tesselschade's vertaling — waarop zo vele toespelingen gemaakt zijn [1]) — heeft nimmer het licht gezien, maar wel verscheen in 1658 „Tot Rotterdam: Bij Joannes Naeranus, Boekverkooper op 't Steiger, over de Koornbeurs" *Het verlost Jeruzalem van Torquato Tasso Vertaald door J. Dullaart.* Deze vertaling ter vergelijking opslaand, bemerken wij dat de vertaling, die in *Alle Volg. Werken* voorkomt van *Ger. lib.*, st. 14, 15 overgeschreven is uit Dullaarts *Het verlost Jeruzalem.* Die vertaling, „in een ledigen tijd, op het Land wonende", gemaakt, is grotendeels rijmloos, enkele passages echter heeft Dullaart getracht te berijmen en daaronder valt uit canto 16 het lied waarmee een vogel in het betoverde hof van Armida aanspoort om lief te hebben terwijl men jong is (stanze 14, 15):

Deh, mira, egli cantò, spuntar la rosa
Dal verde suo modesta e verginella,
Che mezzo aperta ancora e mezzo ascosa,
Quanto si mostra men, tanto è più bella
Ecco poi nudo il sen già baldanzosa
Dispiega; ecco poi langue, e non par quella;
Quella non par che desiata avanti
Fu da mille donzelle e mille amanti.

Così trapassa al trapassar d'un giorno
De la vita mortale il fiore e il verde;
Né, perchè faccia indietro april ritorno,
Si rinfiora ella mai nè si rinverde.
Cogliam la rosa in sul mattino adorno
Di questo dì, che tosto il seren perde;
Cogliam d'amor la rosa; amiamo or quando
Esser si puote riamati amando.

Gelijk als een fier aardig roosje,
Wiens knopje noch bedekt het bloosje,
Zijn zuiv're glants verbergt in 't groen;
Eer dat het bloempjen is ontloken,
Zo wenst men 't meer (wijl 't blijft gedoken)
Te hebben, om zijn lust te voên.

Maar, door de groote hitt' van buiten,
Als het zijn bloemtjen op gaat sluiten,
Verdort terstond al d' eedle glans;
Men ziet zijn levend kleur ontrukken [2])
Eer 't een beminnaar af komt plukken,
Als 't oud word, tot een rozekrans.

---

[1]) Men vindt ze verzameld bij Worp, *Een onwaerdeerlijcke Vrouw*, blz. XXXIX.

[2]) Is „ontrukken" hier intransitief gebruikt in de betekenis „weggaan, verdwijnen"? In het *Wdb. der Ned. Taal* zijn geen plaatsen vermeld, die van een dergelijke opvatting, die op zich zelve niet bevreemdend zou zijn, getuigen. Bij transitief gebruik van „ontrukken" moeten wij een verzwegen datief-object aannemen.

Zoo ook de bloeme van ons leven;
Die door de tijd wort opgeheven,
    En afgewurpen, keert nooit weer;
Wanneer als zy ons is benomen,
Geen jonge jaren weder komen.
    De jeugd wort nooit vernieuwd zo teer.

Laat ons de vrucht, die 's uchtens wassen,
(Eer 't noodgeheim ons komt verrassen,
    Des avonds, en het blos verslind)
Dan in de frisse jonkheid plukken;
De minnepijlen 't hart ons drukken,
    Mint, zoo gy wezen wilt bemind.

De verrukkelijke stanze van Tasso hebben in deze vertaling wel zeer geleden. In het biezonder hinderen de „rozekrans" en „'t noodgeheim". Nog voordat ik bevroedde dat de vertaling van de eerste zoetigheid niet van Wieringa afkomstig was, trof het mij dat in *Alle Volg. Werken* de vertaling van het tweede citaat uit *La Gerusalemme liberata*, waarin beschreven wordt hoe Armida den plichtvergeten ridder Rinaldo geheel in haar macht heeft, beter geslaagd was dan die van het eerste. Evenals de eerste werd ook de tweede zoetigheid in 6-regelige coupletten met een rijmschema aabccb weergegeven:

    Dal fianco de l'amante, estranio arnese,
Un cristallo pendea lucido e netto.
Sorse, e quel fra le mani a lui sospese,
Ai misteri d'Amor ministro eletto;
Con luci ella ridenti, ei con accese,
Mirano in vari oggetti un solo oggetto;
Ella del vetro a sè fa specchio, ed egli
Gli occhi di lei sereni a sè fa spegli.

    L'uno di servitù, l'altra d'impero
Si gloria; ella in sè stessa, ed egli in lei.
Volgi, dicea, deh volgi, il cavaliero,
A me quegli occhi onde beata bèi;
Chè son, se tu nol sai, ritratto vero
De le bellezze tue gl'incendi miei.
La forma lor, le meraviglie appieno,
Più che il cristallo tuo, mostra il mio seno.

    Deh! poi che sdegni me, com'egli è vago
Mirar tu almen potessi il proprio volto;
Chè il guardo tuo, ch'altrove non è pago,
Gioirebbe felice in sè rivolto.
Non può specchio ritrar si dolce imago,
Nè in picciol vetro è un paradiso accolto:
Specchio t'è degno il cielo, e ne le stelle
Puoi riguardar le tue sembianze belle.

Den minnezieken Reinout zagen
Zij op zijn zijd' een spiegel dragen,
    (Onwaardig zierzel voor dien held!)
Dien hy Armide, met een teiken
Van groot ontzag en eer, quam reiken;
    Als slaaf, nu Minn' ten dienst gesteld.

Zy jockend', hy in liefd' ontsteken,
T'zaam' in verscheiden spiegels keken
Een zelfde voedzel van'er flam;
Zy schoud' in 't glas haar groot vermogen
En hy zijn onmacht in'er oogen;
Daar uit elk zijn genoegen nam.

Was d' een verheugd om d' heerschappije,
Den ander juigd' in slavernije.
Armid' alleen was Reinouts roem.
Dies karmd' hy, Lief, ai wend de stralen
Uw's oogjes: Laatz' eens 't mywaart dalen
Op dat ik my gelukkig noem.

Laat 't yzige kristal toch varen:
Onwaard u beeldnis te bewaren:
Want d' eigen aftrek van uw' schoont'
Komt zig, vol wondren, zichtbaar maken
In duizent flammen, die my blaken;
Als bet mijn borst, dan 't glas vertoont.

Maar of gy my onwaardig reekend',
Uw' beeld zelf in mijn hert getekent,
Bestraal ten minsten met uw' gunst:
Want wat is elders doch te kijken,
Dat u vernoeg', of mach gelijken?
U wezen sweeft ver boven kunst.

Geen spiegel zelf zou zo een schonen
En zuiv'ren weerga konnen tonen:
Geen glas vat zulk een paradijs.
Maar iet, uw' schoont gelijk, mach inden
Besterden Hemel zijn te vinden;
Behaalt z'er maar niet mee den prijs [1]).

Even verstrikkend als de liefde van de tovenares Armida is hier de woordschikking van Tasso. In de nederlandse coupletten is naar een duidelijke vertaling en een ongekunstelde woordschikking gestreefd. Dullaart heeft dit gedeelte niet berijmd, hij geeft een parafrase in proza die even langdradig als verward is, de bedoeling van „Ella del vetro a sè fa specchio, ed egli Gli occhi di lei sereni a sè fa spegli" door Wieringa — want we hebben tans geen enkele reden Wieringa de vertaling niet toe te schrijven — eenvoudig en goed vertaald, heeft hij niet doorzien. Het zou ons niet verwonderen, indien mocht blijken dat Dullaarts vertaling niet direct maar bv. via het Frans gemaakt was [2]). Wij zien dat Wieringa's derde regel van couplet 1 „(Onwaardig zierzel voor dien held!)" beinvloed is door Dullaart, bij wien wij op blz. 568 lezen:

> Terwijlze elkanderen zoo onderhouwen, konnen de Ridders, die daar verburgen waren, haar niet genoeg verwonderen over de groote verandering van Reinout [3]): aan zijn riem hing een spiegel, een onwaardig

[1]) In de laatste coupletten heb ik twee emendaties aangebracht. Na „Uw" in „Uw' beeld" liet ik een komma vervallen, inplaats van „Bestenden Hemel" las ik „Besterden Hemel".

[2]) Voor vertalingen van *La Ger. lib.* zie allereerst Brunet, *Manuel du Libraire*, 4e éd., IV, Bruxelles 1839, pag. 303.

[3]) St. 19 eindigde: „Ascosi Mirano i duo guerrier gli atti amorosi." Twee Ridders bespieden de minnehandel tussen Armida en Rinaldo.

verciersel voor hem, 't welk hij, oprijzende, in de hand van zijn juffer geeft: als een juweel, bequaam tot Kupidoos verburgendheid: terwijlze van haar zijde haar bespiegeld, zoo doet hij ook van de zijne; en alzoo met d' oogen vol vlammen, zien zij in verscheide voorwerpselen maar een alleen: zij gebruikt het glas om haar in te zien, en hij door de zelfde middel beschouwd hem zoo wel in de oogen van zijn minnares, dat, in plaats van een spiegel, hij 'er twee heeft; d' eene maakt een zegeteken van zijn slavernij, en d' andere een van de magt dieze op hem heeft: Waarde Armijde, sprak den Ridder, ik bid u weest mij met dat zoet gezicht, daar gij mijn leven meê gelukkig maakt, gunstig, want de vlam die mij verteerd, is het afbeeldsel daar uw schoonheid in afgebeeld is; helaas, schoonheden daar de wonderen de spiegels af zijn, daar ikse in vertoont zie, ach, zoo het waar is dat gij mij veracht, waarom is 't ten minsten u dan niet geoorlofd, om u zelven te zien? zeker zoo dat geschiede, uw gezicht, dat een ander voorwerpsel niet beter zou konnen vergenoegen, haar zelven beziende, zou zich verheugen in de heerlijkheid daar 't in bestaat; want daar en is geen spiegel, die zoo volmaakten beeld in alles zoo waarlijk zou konnen vertoonen, hoewel het niet mogelijk is zoo volkomen Paradijs in een klein stukjen glas te besluiten; en zoo men ergens een spiegel, die u waardig was, most zoeken, men zouze alleenig aan den Hemel vinden, daar gij, onder zoo veel starren alsse vercieren, gelegendheid zoud hebben zoodanige schoonheden 't aanschouwen, die u gelijk zijn.

Vertalingen door Wieringa van een sonnet van Petrarca en een sonnet van Spenser.

De vertalingen van Tasso werden in *Alle Volg. Werken* achter de *Wetsteen* afgedrukt, met nog twee andere „Vertaalde Veirsjes, waar af de text niet konde lijden, datze daar by geplaatst wierden", namelijk een vertaling — besproken door Dr. Cath[a] Ypes in *Petrarca in de Nederlandsche Letterkunde* [1]) — van een lastig te interpreteren sonnet van Petrarca en van één van Spenser. Beide keren bleef de sonnetvorm gehandhaafd. Ik houd — vooral om de slotregels — de vertaling van Spenser's sonnet voor niet geheel onverdienstelijk:

One day, as I unwarily did gaze
On those fayre eyes, my loves immortal light;
The whiles my stonisht hart stood in amaze,
Trough sweete illusion of her lookes delight;
I mote perceive how in her glauncing fight
Legions of love with little wings did fly;
Darting their deadly arrowes fyry bright,
At every rash beholder passing by.
One of those archers closely I did spy,
Ayming his arrow at my very hart;
When suddenly with twincle of her eye
The Damzel broke his misentended dart.
Had she not so doon, sure I had bene slayne
Yet as it was, I hardly scap't with paine.

Soo'k onversiens eens van mijn liefjes lodder'oogen
't Ondraaglijk tintelligh te na beschouwen quam,
Dorstaaldze 't hert, ik wierd bedwelmt, en opgetogen,
Door toverijtjes, die 'k in 't zoet gezicht vernam.
Want menigh duizenden van minnegoodtjes vlogen
Met kleine wiekjes (zoo 't mij toeleek) om de vlam
Der brandend' oogstraal: En, verzien met pijl en bogen,
Doorschoten al wie, t' onbedacht, haar hoogt beklam.

[1]) Diss. Amst. 1934, blz. 187.

Een van dees' schuttertjes (zoo 'k tot mijn luk beloerde)
Had reed' een finn'ge schicht recht op mijn hert gemunt,
Wanneer mijn schoone met een oogwenk hem besnoerde;
En dien quaadwill'gen pijl brak af zijn spitze punt.
En hadze 't niet gedaan, 'k lag reed' al bij den dooden:
Nu ben ik naulijx noch, met groot gevaar, ontvlooden.

Vertaling door Wieringa van een gedicht waarschijnlijk van de hand van Sir John Roe.

Een andere grotere vertaling uit het Engels door Wieringa, die wij in *Alle Volg. Werken* vinden, betreft een vers dat voorkomt onder de gedichten van John Donne, die de roep heeft de engelse Marino te zijn. „Om alle goê verstanden de onweerdeerlike verdienste van die grote ziel bekent te maken, hoef ik anders niet te doen, als te zeggen, dat de Ridder Constantijn Huygens, veel van zijn dingen, in Neerlands rijm, overgezet heeft", zegt de Brune, *Wetsteen*, I, IV, 4. „de Prins van edele verstanden", die „oogen in 't voorhooft heeft", noemt de Brune Donne voorts, „maar gewisselik zal ik sterk loochenen, dat hy'er in 't hart zou dragen. Oordeel van de leeuw uit zijn nagel", waarop hij een zang citeert, die begint:

Deare Love continue nice and chaste,
For, if you yeeld, you doe me wrong,
Let duller wits to loves end haste;
I have enough to wooe thee long

om te eindigen:

But if to all you condescend,
My love, our sport, your Godhead end.

Wieringa vertaalt zwierig:

Lief, laatm' u zoet ontzeg vry quellen
Lusts volvernoegen acht ik quaat.
Wil botter brein liefds eind versnellen,
Ik vind in liefds verlangen baat.

Maar zo g' om my all's toe te staan besluit,
Zoo is mijn liefd', ons spel, uw Godtheit uyt.

Sinds Grierson in zijn kritische uitgave *The Poems of John Donne* [1]) heeft trachten te bewijzen dat de zang „Deare Love . . . etc.", hoewel opgenomen in handschriften en alle uitgaven van Donne's gedichten, niet van Donne is, maar toegeschreven moet worden aan Sir John Roe, zullen wij er ons natuurlijk voor wachten Donne daarnaar te beoordelen. Op één couplet uit deze zang „Deare Love . . . etc." wil ik nog, terwille van Wieringa's vertaling, de aandacht vestigen:

Alliteratie en purisme van Wieringa's vertalingen.

Beasts cannot will [2]), nor beauty see,
They, mans affections onely move;
Beasts other sports of love doe prove,
With better feeling farre than we.

[1]) 2 Vol. Oxford 1912.

[2]) Grierson tekent aan, dat de uitgaven 1633 en 1669 „will", de uitgaven 1635—1654 „witt" geven. We zouden hieruit besluiten dat de Brune de 1ste uitgave van de *Poems* gebruikte namelijk die van 1633, als het niet enigszins verwarrend was, dat de misplaatste komma na „They", die volgens Grierson voorkomt in de uitgaven 1635—'69, ook in de *Wetsteen* staat afgedrukt.

Het domme vee merkt schoont noch weeld;
(Die maar de mensch door kieskund lokken)
Wort ylger tot lusts eind getrokken
Als wy, 't wijlt om 't gevoel slechts speelt.

Het woord „kieskund", dat Wieringa hier voor het onderscheidingsvermogen van den mens gebruikt en dat in de geschriften van Coornhert of Spiegel niet misplaatst zou zijn, getuigt van Wieringa's streven naar purisme en alliteratie in het woordgebruik.

Wij zullen later ervaren, dat een streng purisme en veel alliteratie belangrijke kenmerken zijn van Wieringa's stijl. Bij die vertalingen van Wieringa naar de citaten van de Brune, die wij het best gelukt vinden, bemerken wij dat alliteratie ze siert. Duidelijk komt dit bv. uit in het eerste couplet van Wieringa's vertaling van „Deare Love . . . etc.", dat we zo juist aanhaalden. In een sonnet, naar de Brune opgeeft, van Pietro Michiele, beginnend:

Non gia per far altrui servo me stesso,
E portar il mio cor d'affanni pieno,
A Donna in man de le mievoglie hò il freno
Con volontaria elettion concesso

of in Wieringa's overzetting [1]):

'k Heb niet, door vrije keur, mijn vrije wils bestier
In d' handen van Mevrouw vertrouwt of opgegeven
'k Was noit belust in dwang en hartenleed te leven,
Daar ik als arme slaaf eens anders heerssing vier';

wordt, om nog een enkel voorbeeld te geven van alliteratie bij Wieringa

Ma di tiranno ciel legge fatale:

Maar 's wreeden Hemels onweerstrevelijk wetten [2]).

In dit sonnet baat den mens zijn „kieskund" niet. de Brune, die zelf ook een madrigaal gemaakt heeft, waarin hij ontkent, dat onze Meesteres „van ons zelf gekipt wort, en verkooren", voelt dat hier een moeilijk probleem „het twijfelstuk van 't noodlot" wordt aangeraakt. Welk geschil, dewijl het zeer moeyelijk is, en door een nootzakelik gevolgh, den twist van de vrye wil, en de predestinaci, nae sleept, zoo laat ik'er lui, wiens brein meer tot krakeelen is genegen, als het mijne, mee gewerden" [3]).

Wieringa's vertaling van een puntdicht van Beza.

Wij gaven tot nu toe voorbeelden van italiaanse, franse en engelse citaten. Dat Wieringa, subconrector aan een latijnse School, ook voldoende kennis bezat om de latijnse citaten tot hun recht te doen

[1]) De Brune schreef *Wetsteen* I, II, 8: „Ha wat is dat zonnet (scil. van het eêle verstand Pietro Michiele) verwonderlik ik kan my naulix onthouden van het over te zetten; evenwel laat ik het noch om niet te lang te vallen. *Alle Volg. Werken* is dit — kennelijk ter wille van Wierenga's vertaling — veranderd in: „Ha wat is dat zonnet verwonderlik! Ik kan my niet onthouden van 't over te zetten".

[2]) Ook de Brune werkte met alliteratie als stijlmiddel. Zo schrijft hij in de vertaling van een klinkdicht van Michel Angelo de regel „en zelf niet weet zijn wit na wensch wel uit te werken" (*Wetsteen*, I, III, 7).

[3]) De latijnse constructie, die de Brune hier gebruikt, wordt uitvoering behandeld in hoofdstuk IV blz. 138 vlgd.

komen, is begrijpelijk. Als voorbeeld geef ik slechts de vertaling van een puntdicht, dat in de *Wetsteen* I, I, 10 voorkomt:

Cincinnatus ille, cui undulati
Propexique humeros gravant capilli,
Qui tersa cute, blaesulaque voce,
Qui paetis oculis, graduque molli,
Et pictis simulat labris puellam,
Heri, Posthume, nuptias parabat,
Quam nequissimus omnium Sacerdos,
Urbanus tamen & facetus hercle,
Utra sponsus erat? rogare caepit.

Dat Krullekopje, wien de langtt'
Der lokken langs de schoud'ren hangt,
Dat babbelbekje, glad geschuirt,
De lipjes verft, met d' oogjes pluirt,
En sacht en nettjes tripp'len gaat,
Heel als een meysje van gelaat,
Sou gistr'ren trouwen, Posthume,
Als dien door trapten Priester dee
Een heuss' en aard'ge vraag; En sey:
Wie is de Bruigom van u bey?

We kunnen deze vertaling vergelijken met een *Quick* van Roemer Visscher, namelijk de 39ste uit *Het derde Schok*:

Dat moye Mannetjen met sijn geele Haer,
Wiens lubbekens altijdt staen effen in 't ront,
Met sijn roode wangekens, met sijn ooghjens klaer.
Dat hippeclinckjen, dat niet een hayr heeft om sijn mondt,
Troude gister een Wijf, dan de Paep maektent te bont:
Seght my, goede mannen, vraeghde hy overluyt,
Welck van dese twee is hier nu de Bruyt?

van der Laan citeert in zijn *Uit Roemer Visscher's Brabbeling* [1]) het origineel *In Quendam, ad Posthumum* uit de *Poemata* van Beza van 1569. 't Zij dat wij „verft" in „De lipjes verft" opvatten als praesens of als p. perf., Wieringa's vertaling loopt niet helemaal goed. Zijn „met d'oogjes pluirt" [2]) is echter een aardiger vertaling van „paetis oculis" dan Visschers „met sijn ooghjens klaer".

Wieringa vertaalt een gedichtje van Lope de Vega Carpio.

Het zal misschien vooral bij de, trouwens niet zo talrijke, spaanse citaten geweest zijn, dat Wieringa de hulp van Parent behoefde. Ziehier zijn vertaling van een versje van Lope de Vega Carpio op een doofstommen schilder:

No quiso el cielo que hablasse
Porque con mi entendimiento,
Diesse mayor sentimiento
A las cosas, que pintasse.
Y tanta vida les di
Con el pinzel singular,
Que, como no puedo hablar
Hize que hablassen por mi.

[1]) I, blz. XXXVII en 128. Wij lezen daar in regel 2 van het puntdicht „Perplexique" inplaats van „Propexique"; in regel 9, waarin de *Wetsteen* „Utra" niet in geslacht overeenstemt met „sponsus", „Utra sponsa foret?".

[2]) Voor „pluren" een fries-hollands woord met de betekenis „met half dicht geknepen ogen kijken, turen, lonken", zie *Wdb. der Ned. Taal*, XII kol. 2898.

D' Hemel my van spraak misdeelde,
Op dat ik door mijn verstand,
Duidelijker uit mocht beelden
't Geen ik maalde met mijn hand
En ik geef, door gauwe streeken,
Zoo veel geests mijn schildery,
Dat, dewijl ik niet kan spreeken,
Zy zeer heerlijk spreekt voor my [1]).

Wij staken hierbij de bespreking van de citaten uit *Alle Volg. Werken*, die zo ze nog geen goed overzicht gegeven heeft van alle auteurs, door de Brune in het geding gebracht en zo ze al evenmin alle mogelijkheden tot vergelijking met andere zeventiende eeuwse vertalingen heeft uitgeput [2]), toch het peil waarop de vertalingen van de Brune en Wieringa staan, voldoende moet hebben aangegeven.

Wij willen het Galama toegeven dat Wieringa's stijl die van de Brune niet ontsierd heeft.

Oordeel van Prof. Kalff over de geschriften van Jan de Brune de Jonge.

Kalff, die overigens — heel terecht — een niet zeer gunstig oordeel velt over het werk van Jan de Brune de Jonge, dien hij ver achter stelt bij zijn oom Johan de Brune de Oude, noemde toch de geschriften van de beide de Brune's kanalen voor invloed van buitenlandse letterkunde [3]). Wat het werk van den jongen de Brune betreft, zou ik liever dan van een kanaal van een vergaarbak willen spreken. Zo wij van Marinisme en Secentismo in Nederland kunnen spreken, dan is de *Wetsteen* daarvan het rariteitencabinet. Niet toevallig werd de zinspreuk van de Brune ontleend aan een sonnet van Marino [4]).

Beperktheid van de Brune's geest.

Voor de meeste schrijvers, die hij citeert, heeft de Brune slechts belangstelling en begrip gehad voorzover zij „che cosa sia un bacio" of minder onschuldige erotische onderwerpen behandelden. Ook Vondels rei „Waar werd oprechter trouw" vinden wij onder de citaten van de Brune [5]), ingeleid met de woorden „ik beken heel geern dat my een gelukkiger lot, dan het nu is, beschoren zou wezen, indien ik 't vermogen hadde van 't verdienst der volgende Reye, naar behooren, te loven". Deze lofspraak pleit voor degene die ze houdt; evenwel, als we zien dat de Brune deze rei gebruikt om de volgende „boertery met ernsthaftigheit t' ondermengelen": „Iemant sei, in een goede samening; Plinius schreef, dat er den mensche geen dieren ter weerelt trouwer waren, dan de hond en 't peert. Hierop schoot een van den ring uit; mij dunkt, hy heeft de Vrouw vergeten te noemen" — dan verbazen wij ons over de wansmaak die het belachelijke van de combinatie van deze jok en deze ernst niet gevoelt.

Ovidius, Montaigne, Tasso, Guarini en zo vele anderen, de Brune heeft hen niet verstaan.

---

[1]) *Alle Volg. Werken, Wetsteen*, blz. 210.

[2]) Nog één toegiftje op dit gebied. Dante: Amor che al cor ratto s'apprende — Hooft: De min die ras int edel hart ontfonckt — Wieringa (*Alle Volg. Werken, Wetsteen* blz. 131): Een eel hart, aan gevergt, De liefd straxs herrebergt.

[3]) *Gesch. d. Ned. Letterk.*, V blz. 44.

[4]) „Il men si scopre, il più vien che s'asconda". Zie de Brune's *Aan den Lezer* voor de *Wetsteen* en de titelplaat en titeluitleg van *Alle Volg. Werken*.

[5]) *Joh en Ernst*, LXX.

Uit de *Ragguagli di Parnaso* van Tr. Boccalini doet de Brune een minderwaardige keus.

Hier blinkt een baaken voor hooghwijze Overheeden;
Wat wrew'le dwinglandy of blinde staatzugt brouwt.

prees een zekere S. B. E. I. in een lofdicht *Op de zeer deftige Werken van den vernuftigen J. de Bruine de Jonge*. Maar wanneer de Brune *Wetsteen*, I, II, 2, „den geestigen lezer" een kwinkslag van „dat doorkneden brein", de Ridder Trajano Boccalini meedeelt, dan kiest hij, met voorbijgaan van alle uitspraken, tintelend van vernuft en ironie, die de kunst van het regeren raken, uit de *Ragguagli di Parnaso* de 81ste van het eerste deel: *L'eccellentissimo medico Bolognese Giovanni Zecca, vende in Parnaso la vera ricetta da non pigliare il mal Francese*. Als de Brune deze ragguaglio in zijn geheel vertaald heeft, zegt hij: „Dus ver Boccalini. Deze vond is aardigh en vernuftig. Zy komt ook van een man, die gezeit heeft, dat wy Neerlanders d' herssens in de lendenen dragen, die zijne landgenooten in 't hooft leggen" en keert dan weer ijlings terug naar het thema: het gevaar aan de wellust verbonden.

Wist de Brune wat de bedoeling was van de opmerking uit de *Raggualgi di Parnaso* dat bij sommige lieden de hersenen niet in het hoofd zitten? Dan heeft hij die kennis wijselijk zijn lezers onthouden. In ragg. I. 23 doet Justus Lipsius zijn intrede aan Apollo's hof. Hij wordt niet met de hoogste eerbewijzen ontvangen. De Muzen komen hem niet tegemoet op de treden van de stoep van het koninklijk paleis. Die eer is slechts weggelegd voor de schrijvers met eigen vinding, Apollo het meest dierbaar. Het samenstellen van geschriften „laborosi, e mirabili per una varia e moltiplice lettione" gaat de overmontijnse schrijvers „che sono stimati havere il cervello nella schiena" goed af, maar de Italianen „che l'hanno nel capo" houden ervan iets nieuws uit te denken: „lavorar con la materia cavata dalla miniera del proprio ingegno con sudori, e stenti grandi, non con la roba da gli altri scrittori tolta in prestito" [1]).

Wanneer de Brune *Wetsteen* I, I, 10 zijn „Print van een rechten Pronkaart of zotten Hovelingh" — duidelijke navolging van Huygens, *Zedeprinten*, gelijk Kalff opmerkte — heeft gegeven, besluit hij het eerste boek nog niet:

„Gulhartige lezer, 'k heb noch een oogenblik tijds, dat ik niet gedaght had. Neem dit dan by de rest, zonder de minste voorreeden, om eer gedaan te hebben.

Venus, gelijk zy op d' eerste dag van elke maand gewoon is te doen, hoort openbaarlik al die om recht tot haren throon komen".

Dit stukje moet de vertaling zijn van een of andere navolging van de *Ragguagli*. De vertaling van een weinig karakteristieke ragguaglio van Boccalini zelf, namelijk van de 74ste uit de *Centuria prima*, last de Brune in *Wetsteen* II, II, 1 in.

De aansporing om de vertaling van de *Ragguagli di Parnaso* te ondernemen, zal Wieringa niet bij de Brune gevonden hebben.

[1]) Mej. Ypes, *op. cit.*, blz. 189, vestigt de aandacht op een verdediging van het ontlenen aan andere auteurs in *Jok en Ernst*, CLIV. De Brune schrijft daar o.m.: „Uit het lezen van menighvouwde Schrijvers een byzonderen stijl te maken, kan niet gelastert, of voor dievery worden gerekent. Die den geest uit verscheiden perfumen trekt, laat' er den Reukmenger niet van te wezen".

Misschien heeft Galama hem daartoe aangezet; in elk geval zal deze, door de dienst die Wieringa hem in 1665 ongetwijfeld bewezen heeft met het verhollandsen van de citaten uit de Brune's werken [1]), er gemakkelijker toe gekomen zijn, niet alleen de vertaling van Lambert van Bos van de *Pietra del paragone* uit te geven, maar ook Wieringa's *Kundschappen van Parnas* te drukken.

---

[1]) Voor de verschillende drukken en nadrukken die van *Alle Volg. Werken van Jan de Brune de Jonge* verschenen, zie men Dr. D. F. Scheurleer, *Nederlandsche Liedboeken*, 's Grav. 1912, blz. 175.

HOOFDSTUK III.

BOCCALINI EN DE NEDERLANDEN.

A. Opzet en betekenis der geschriften van Boccalini.

Traiano Boccalini leefde van 1556-1613.

Traiano Boccalini werd in 1556 te Loreto geboren, hij studeerde te Padua en Rome, huwde en leefde geruime tijd te Rome. Paus Gregorius XIII belastte hem met het gouverneurschap over Benevento, Clemens VIII benoemde hem tot rechter aan het gerechtshof te Campidoglio, onder Paus Paulus V werden Boccalini verschillende gouverneurschappen opgedragen. Bentivoglio verhaalt in zijn *Memorie* dat hij onderwijs in de aardrijkskunde heeft genoten van Boccalini. Toen te Rome de spaanse invloed weer toenam, terwijl de anti-spaanse gezindheid van Boccalini algemeen bekend was, nam Boccalini de wijk naar Venetië. Daar werd in 1612 de *Centuria prima*, in 1613 de *Centuria seconda* van Boccalini's *Ragguagli di Parnaso* gedrukt. Kort na het verschijnen van deze werken overleed Boccalini; zeer verbreid zijn de meningen geweest dat hij werd doodgeslagen [1]) of doodgestoken. In Hoofts *Brieven* zullen we een zinspeling op de „moordsteek" aantreffen [2]) en J. Antonides van der Goes fantaseert in een lofdicht *Op de Kundschappen van Parnas door den Romein Trajaen Bokkalin beschreven; En nu in 't Nederlandsch gedrukt by Hero Galama* [3]):

Waarschijnlijk werd hij vergiftigd.

Maar gy doorluchte Bokkalijn,
Verheven ziel! die hier beneden
Het hart der Vorsten dorst outleden,
En 't wezen schriften van den schijn;
Al heeft de moortpriem u gevelt,
Door een vervloekten nachtverrader,
Die moog'lijk zelf zijn ouden Vader
De strot had uitgesneên om gelt:
Uw glory boet den val van 't lijf,
En klinkt aen alle vier de winden.

Indien echter Boccalini een onnatuurlijke dood gestorven is, dan zal die door vergif veroorzaakt geweest zijn. Deze veronderstelling, uitgesproken in een brief van Boccalini's zonen Rodolfo en Aurelio gericht tot de hoofden van de Raad van Tien te Venetië, heeft Giovanni Nascimbeni trachten te weerleggen; zijn artikel in *Giornale storico della letteratura italiana* [4]) werkt echter niet geheel overtuigend.

Opzet der *Ragguagli di Parnaso*.

In de *Ragguagli di Parnaso* doet Boccalini het voorkomen alsof hij „il menante" (te Venetië een soort gezant-secretaris) is die ons verslag

[1]) Cf. beneden blz. 42.
[2]) Cf. beneden blz. 62.
[3]) *Kundschappen van Parnas*, II.
[4]) *Sulla morte di Traiano Boccalini, op. cit.*, LII (1908) pag. 71.

moet zenden van de vergaderingen en andere gebeurtenissen die plaats hebben op Parnassus. Daar heerst als een gestreng en rechtvaardig Vorst temidden van de Muzen, de zeven Wijzen van Griekenland en vele andere „virtuosi", Apollo. Een Vorst, die, wanneer hij overtuigd wordt van zijn ongelijk of van de practische onuitvoerbaarheid van zijn maatregelen, niet schroomt het gegeven bevel in te trekken, maar die, als zulks niet het geval is, onvermurwbaar is. Dit blijkt uit de beide ragguagli, in Wieringa's vertaling — die we voortaan zullen citeren — getiteld:

II. 84 Apollo, den Dichteren by openbare afkondiging verboden hebbende, van eenige verzierde gedierten in hare rijmen te reppen, herroept zijn verbodt, na beter onderrichting.

I. 93 Apollo verbiedt den Herders van Arcadia eenige Verkens voortaan te mesten, en ernstig gebeeden zijn verbod te willen herroepen, slaat zulx af.

Vele van de grote vernuften die de wereld vóór 1613 heeft opgeleverd, vele van de koningen en keizers die voor die tijd geregeerd hebben, allerlei personages die voor 1613 een rol op het wereldtoneel hebben gespeeld, worden in de *Kundschappen van Parnas* vermeld als verblijvende of wensende te verblijven aan Apollo's hof. Want de toegang tot Parnassus wordt niet steeds even gemakkelijk verkregen. I. 13 „bekoomt van Apol zeer beswaarliik toegang aan Parnas" Iohan Francisco Peranda. Peranda kan „geen ander bliik van geleertheyt" bijbrengen dan „een boek vol ziiner zend-brieven". Apollo echter is meer geneigd „om 't grooststst getal der tallooze brief-schriften ter boekery uit te werpen, als er een nieuw noch by te voegen":

De toegang tot Parnassus met moeite verkregen door: Johan Francisco Peranda,

> Wat een slordig gezelschap, zo men alle zendbriefschriivers zonder omzien aannam, zou men hier verzamelen. Vele halfvolleerde zouden onderstaan, grote boeken vol eigen brieven, te doen drukken, alleen om al de wereld te doen weten haar onspoeden en slecht beslag der huyshouding; En zulken zouden wy dan daadeliik dees gewiidde berg moeten inruymen? Geenzins: noit zal d' onsterfliikheyt hier zo goeden koop ziin.

Men overtuigt echter Apollo „dat van alle briefboeken, tot noch in't licht gekoomen, dit van Peranda den priis streek":

> Dies Apol, op deze betuiging, en bliik dat in ziine brieven vele zaken tot geschiedenissen, den Wiizen welgevallig, behoorende, te lezen waren aan Peranda ziin verzoek toestond: en vorder noch gunsteliik vereerde met de eerste plaats onder alle Italiaanze brief-schriivers.

Het opschrift van kundschap II. 85 luidt:

Giovan Girolamo Acquaviva.

> Giovan Girolamo Acquaviva, Hertog van Atri, wordt, na een geweldige swarigheit door geworstelt te zijn, in Parnas aangenoomen.

Daar

> na riipe redentwist, bewezen wierd dat dien doorluchten heer in al de voornaamste wetenschappen wonder wel ervaren was, en bezonderliik in de Wiskonst ten top der uitsteekendste kennis gekomen,

werd Acquaviva niet alleen „de gewoone inhaling en intreed te paarde toegestaan", maar ook de benoeming gegeven „tot Opperkeurmeester der driehoeken, en groot lijntrekker van Euclides". „Alree quam den Hertog, met ziin heerlijk geley te paarde d'heilge weg op gereeden" als plotseling een bode het bevel brengt:

> Dat hy weder te rug trekken zou; alzo in hem zo grooten gebrek was bevonden, dat hy, volgens de Pegasische handvesten, de heerlijke inwooning van Parnas niet genieten mogt.

Het was namelijk gebleken dat Acquaviva het hofmeesterschap bediend had aan het hof van Paus Gregorius XIV. En

> zedert men in Parnas vernam, dat d' eertiids rijklijke en heerlijke Vorsten hoven, door de futzelvonden van vilzen, schrapende en schacherende Hofmeesters, met een schandeliike schaarsheit, en verfoeyelijke vrekheit waren bedorven, wierd by strenge wet verboden, dat in toekomende, niet alleen de gene, die zelf het hatelijke Hofmeesterampt hadden bedient, op Parnas nimmer mogten toegelaten ziin; maar dat ook haar voorvaders, nakomelingen en Collaterali of zijdmagen, tot in 't veertigste lid, voor eeuwig daar buiten en verbannen zouden blijven.

Op voorspraak echter van Caesare Caporali „deftig Dichter, die door veel ontvangen weldaden van't geslagt der Acquaviven, zich aan 't zelve zeer verplicht vond" en zegt dat Giovan Girolamo Acquaviva, het hofmeesterschap bekledende „hem met geen ding meer bemoeyde dan deugdelijke en geleerde lieden voor te staan, en riiklijk te verzorgen, ook den weldragenden met weldaden te beloonen en verbinden", wordt Acquaviva „de handvest-brief, na vereisch verveerdight "toegezonden.

en Francisco Sfortia.

I. 53 (vertaling van B. I. 52) wordt den milanesen hertog Francisco Sfortia de toegang tot Parnas lang ontzegd, tenslotte slechts verleend:

> mits dat hy te vreden moest ziin, geen ander geselschap by ziin intreed op Parnas mede te leyden, als zulke kriigsknechten, die in ziinen dienst jammerliik omgekomen, of deerliik verminkt en mishandeld waren.

Want Apollo „mismaakte des Hertogen groote verdiensten" niet:

> maar gemerkt de menschen alree gelukkeliik tot kennsisse quamen, hoe heylloos de Smelt-konst des oorlogs, hoe ellendig 't ambacht der krijgsknechten ware, zo wilde (subject. Apollo) dien overjammerliiken alverniel, voor dwaaze lieden, niet op nieuw in hoogachting brengen, door 't eerliik ontfangen van den Hertog aan Parnas.

De moderne oorlog een — misschien noodzakelijk — kwaad, dat niet met mooie namen opgesmukt mag worden.

Niet alleen uit deze ragguaglio blijkt het dat Apol ontzet is over de verschrikkingen van de moderne oorlog. I. 46 beveelt zijn Majesteit den uitvinder van 't geschut gevankelijk voor hem te leiden:

> alzo ziine Hoogheyt het meeste verdroot en quelde, dat de oorlogswiize, die altoos wel wreed was geweest, nu, door de nieuwe vond van 't Geschut tot zulken onmenscheliikheyt was vervallen, dat men in de tegenwoordige veldslagen veel meer met vuyr, als met swaarden vocht: Ook hem uyt het binnenste ziins herten jammerde, dat door deze duyvelsche vond, zo grooten meenigte van menschen vermoordt, en zoo veel steden vernieldt en verdelgt waren, dat men een ander wereldt daar mee wel had mogen bevolken.

Apollo is van zins den Schutvinder streng te straffen, maar „dezen Konstenaar weet hem deftig te verdeedigen", God en Apollo tot getuigen aanroepende:

> dat ik niet (geliik veele valscheliik wanen) het schietgeweer ten plaag en bederf van 't menscheliik geslacht verzonnen heb; maar uyt louter liefde en meely. Hoewel daar uyt naderhand die ontelbare onheylen, die men dageliiks hoort en ziet, miins ondanks, gereezen ziin.

't Geschut werd uitgevonden:

> met vast vertrouwen, dat alle gemoederen door schrik en angst van zo alvernielende gereetschap zoo zeer verslagen en verzaagt zouden ziin, dat een yegeliik de kriigshandel ten hoogsten zou verfoeyen en vervloeken.

Apollo verandert hierop „ziin toorn in genade" en bad

> d' almacht ziines Scheppers, dat die op nieuw de sluyzen des hemels openende, een tweede zundvloed over d' aarde wilde storten, om t' eenemaal van de wereld uyt te roeyen (zonder den vreedlievende te raken) die ontmenschte, dewelke hun plicht, van 't menscheliik geslagt te vermenigvuldigen, vergetende, haar begaven tot het gruwliik hantwerk van 't zelve met vyer en swaard te vernielen en vernietigen.

Aan het slot van I. 74 (B. I. 75) komt de ronde raad van Parnas tot de conclusie:

> dat het oorlogen, hoewel dikwiils noodwendig, nochtans zo veel gruwzaame onmenschliikheden aan zich had, dat'et onmoogliik was met mooye namen op te smukken, en schoon te doen schiinen.

Apollo aanvaardt de geschiedboeken van Paulus Jovius.

II. 94 belendt

> de zeer beroemde en deftige Geschichtschrijver Paulus Jovius van Comum, Bisschop van Nocera, na lang van alle geleerden hier te Hove gewenscht en gewacht te ziin, binnen de landpalen van Parnas.

Hij biedt Apol zijn geschiedboeken aan, welke „ten spiit der tegenstrevers", die meenden dat Jovius Cosimo de Medicis te zeer geroemd, Lorenzo de Medecis te zeer gelasterd had, worden aangenomen.

Thaïs toegelaten tot Parnas.

II. 36 wordt „na veel haperens" in Parnassus toegelaten „Thaïs, vermaarde hoere der heeren Dichteren". Men kan van haar vele staatslessen leren, zoals:

> dat, die veel te vriend wil hebben, zo zot niet moet ziin, datze zich aan een alleen laat koppelen.

Apollo verbant Harpocrates,

Daarentegen wordt I. 37 (B. I. 36) Harpocrates bevolen „ziin spillen te pakken, en van Parnas te vertrekken". Harpocrates had steeds gezwegen en eindelijk tot spreken gedwongen als hoogste wijsheid ten beste gegeven:

> dat de wereldt zoo zeer verdorve ware, datze zulke den naam van wiize voor allen waardig hieldt, die oogen hadden om te zien, verstand om aan te merken, en monden om te swiigen.

Waarop Apollo Harpocrates „een kostverlooren, en onnut stuk vleesch" gescholden had en een van die buffelen

> die men hedendaags in de wereld by heele groote kudden zag, welke met een schiinwiis stilswiigen zochten te bemantelen een grove onwetenheyt.

Nicolaas Perenot van Granvelle,

I. 92 (B. I. 90) begeeft Apollo zich om recht te spreken naar de gevangenhuyzen". Nicolaas Perenot van Granvelle zit er in hechtenis

> om een boek uytgegeven te hebben (De bono Libertatis) Van 't heyl der Vryheyt, waar af hy, geliik in ziine pleytschriften beweezen was, zich altoos zo fellen vyand getoont had, dat hy de voornaamste roervink en raadsman was geweest, dat Keyzer Karel de Viifde veel trotze riiken en landschappen in Europa onder ziin slaverny bragt.

Apollo wijst het strenge vonnis:

> Dat Perenot voor eeuwig van Parnas zou verbannen bliiven, als eenen die onbeschaamdeliik had ingebrooken het Delphische verbod, waar by

allen geleerden wel streng verboden was van eenig zaak te schriiven, daarze niet opentliik haar werk en hantering af maakten.

en Koning Theodorico.

II. 12 wordt Theodorico „beroemd Koning van Italien" niet „'t minste verbliif aan Parnas" waardig gekeurd:

> Dewijle de wereld niemand dan hem te wijtten had, dat in dezen tijd de vervloekte Godsverloocheningen in veele landschappen van Europa zo stoutelijk ter baan gebragt waren. Want, daar wel eer de verschillen der Godsdienst, tusschen den Godgeleerden gerezen, na een korte redentwist door 't heldere licht der waarheyt, welke haar by de kerkzamingen geopent wierd, nevens alle dwaling wierd weggenomen, door den hardnekkigen, met vier drooge takkebosjes te dekken: hy, zich tot hooft en voorstander der Arriaansche aanhang gestelt hebbende, nu niet alleen de ketterij tot een noodzakelijk rijxbelang gemaakt had, zo dat men, om die te weeren en uyt de wereld te drijven, heele heyrlegers behoefde; maar ook, door een noyt te vooren gehoorde, of geziene schaamteloosheit, alle man had doen merken, dat hy de ketteryen gebruykte, om scheuringen en gedeeltdheden onder volkeren te voeden, om andere Vorsten zijne vyanden daar door te verswakken, om in naburige rijken aanhang te hebben, om als hooftstichter van een nieuwe Gezintheyt te zijn, en om de herten van een 's anders onderzaten te steelen: en dat hy in zijn hert van de gewijde Godsdienst geen ander gevoelen had, dan datze was een geweldig werktuig, en meesterlijk middel, om de heerschappy te vesten en stijven.

Apollo doemt Joannes Bodinus „ten vyere"

De Apollo van Boccalini voelt er niets voor de volkeren vrijheid van godsdienst te vergunnen. Ioannes Bodinus, die dit had durven voorstellen, wordt „ten vyere gedoemt" (I. 63—B. I. 64). II. 25 komt Epictetus bij Apol met het verzoek „een nieuwe Gezintheit van herstelde Stoïken te mogen oprichten". Apollo staat dit niet toe:

Epictetus mag niet een „gezintheit van herstelde Stoïken" oprichten.

> Want het gewis een schelmschen Schipper zou ziin, die, in een schrikkelijke zeestorm, ziin schip in gevaar van zinken ziende, 't zelve en ziin gezelschap begaf, en zoekende zich zelf in de boot te bergen, noch lust had d' andere noodlijdende te belagchen.

Bovendien

> dewijle noodwendig alle wereldsche zaken met'er tiidt verouderende verergerden, mocht het mee niet missen, of zelf deze herstelde Stoïken hare leerregelen overtredende, zouden zich al wederom verdeelen in andere Gezintheden van nieuwe Herstelden.

Ook waren de tegenwoordige tijden zodanig verdorven dat men algemeen zou menen:

> dat Epictetus, dien vroomhertigen Wiisgeer, zich zocht af te zonderen van de oude Stoïsche gezintheit, daar af hy slechts de steert was, alleen uit eerzucht, om zich van een nieuwe tot Hooft te stellen.

Wilhelmus Budaeus van Parnas verbannen.

Kenmerkend voor de houding die Boccalini Apollo laat aannemen t. o. v. de Hervorming is ook de volgende passus uit II. 27. Wilhelmus Budaeus (Guillaume Budé) is „door last ziiner Majesteit" ontheven van het ambt van Opperschatmeester dat hij op Parnas vervulde en wordt bovendien

> voor eeuwig van Parnas gebannen, 't welk zo veel te vuiler hoon voor hem was, dewijl men zeyde, dat hem deze harde handeling geschiede, om de zeer schandelijke oorzaak, als dat hy besmet was met de hedendaagze ketteryen, die alleen om d' onderdanen tegen hun Overheeren op te hitzen, door staatzuchtige gezellen verziert, veel te snood ziin, om gevolgt te worden van zulke aanzienliike lieden, die, alom den

roem van geleertheit voerende, voor alle de wereld behooren te betoonen, niet alleen datze kennis, maar ook zeer groot afgriizen hebben van de domme dwalingen des dwazen Volx, dat doch door de bedriegeryen der godloosheden zeer ligt te verleiden is.

Het is ongetwijfeld eenzijdig en dus onjuist dat Boccalini de godsdiensttwisten en oorlogen slechts van de staatkundige kant bekeken heeft. Friedrich Meinecke die in zijn *Die Idee der Staaträson in der neueren Geschichte* [1]) op voortreffelijke wijze de politieke opvattingen van Boccalini heeft belicht, schrijft dan ook: „Boccalini tat aber dem geschichtlichen Leben Gewalt an, wenn er das konfessionelle Problem seiner Zeit in die Kategorien seiner Interessenlehre hineindrängte" [2]). Zeer bekend werd Boccalini's uitspraak „la paura della mostruosa potenza di Carlo V fù la vera ragion delle presenti eresie" [3]), de vrees voor de monsterachtige macht van Karel V was de ware oorzaak van de huidige ketterijen: „aus Staatsinteresse hätten übelgeartete Fürsten die Ketzereien Luthers und Calvins unterstützt. Die gottlosen modernen Politker hätten das Mittel des *divide et impera* auch auf die Religion angewandt, um die Völker noch mehr zu entzweien, während die Alten noch nicht die Gottlosigkeit gehabt hätten, die Interessen Gottes mit denen des Staates zu vermengen" [2]). „Es ist überflüssig", concludeert Meinecke, „Übertreibung und Wahrheit in diesen Sätzen voneinander zu scheiden. Die Einsicht in den Zusammenhang der Machtkämpfe gegen Karl V mit dem Schicksal des Protestantismus berührt doch trotzdem wie eine blitzartige Erkenntnis" [2]).

Boccalini's mening over de Hervorming en de oorzaak der godsdienstoorlogen.

I. 91 wordt Nicolaus Machiavellus „by liifstraf van Parnas verbannen"

achterhaalt, in de boekery van een ziiner vrienden, waarom het lang gevelde vonnis des vyers aan hem wordt uytgevoert.

N. Machiavelli naar de brandstapel verwezen.

Bijna had Machiavellus de rechters bewogen tot herroeping van het vonnis, daar hij hen verzocht had dat „by aldien 't geen ik in druk heb uytgegeven, in miine herssenen gesmeedt, en een nieu bedachte leer is":

dat dadeliik zonder meedeliiden aan my volbragt werde de straf, die de Heeren Richters gelieft heeft, my by vonnis op te leggen. Maar, zo miine schriften niet anders inhouden, als die heerschwetten, en staatregelen, dewelke ik getrokken heb uyt de handelingen zommiger Vorsten, die ik, indien 't uwe Hoogheyt veroorlofde, alhier wel zou noemen, van welken anders quaad te spreeken een doodwaarde misdaad zou ziin, met wat recht, en uyt wat reden konnen die geene, die eerst dien uytzinnigen en wanhopigen heerschkonst hebben verzonnen en opgebragt, voor groote heyligen geroemt; en ik, dieze slechts beschreven en doen drukken heb, voor eervergeeten godloze verfoeyt worden?

Het blijkt echter dat Machiavel niet alleen om de „verfoeyliike en vervloekeliike leerregels, die in ziine schriften te lezen waren" veroordeeld was, maar ook

door dien hy by nacht betrapt was in een kooy vol schapen, dien hy honds baktanden in de bek zocht te zetten, waar door zeer te bezorgen stond, dat alle veehoeders om hals mogten raken.

---

[1]) 3. durchgesehene Auflage, München und Berlin 1929.
[2]) *Op. cit.*, S. 105.
[3]) Te vinden in de *Commentari sopra C. Tacito, Bilancia politica*, I pag. 475.

Boccalini's houding t.o.v. de leer der „ragion di stato".

Deze ragguaglio openbaart ons het conflict waarin Boccalini geraakte door Machiavelli's leer van de „ragion di stato". De meeste tegenstanders van Machiavelli erkennen niet de onafwendbare noodzakelijkheid dier leer. Boccalini voelt de dwang door haar, zelfs op goede Vorsten, uitgeoefend. In tegenstelling tot de machiavellisten lijdt hij onder het besef dat de zonde inhaerent is aan de „ragion di stato", het doel heiligt voor hem het middel niet. Meinecke, die dit zielsconflict van Boccalini scherp doorzien heeft, meent dat Boccalini juist zo belangwekkend is voor den modernen historicus, omdat hij „das sittliche Urteil mit der realistischen Erkenntnis vereinigen konnte" [1]).

II. 87 dringen „de voornaamste Vorsten hier te Hove" er bij Apollo op aan, dat een zeker boek dat handelt over de „ragion di stato" in de Delphische boekery opgenomen wordt. Apol, reeds achterdochtig, omdat hy heel goed wist dat gewoonlijk de Vorsten er niet van hielden „den gemeenen man hare herten, toeleg, beleid, en bedekte raadslagen" te ontdekken, stelt „na gewoone wiize hier te Hove", het boek den Heeren Keurmeesteren der boeken" ter hand:

> die 't zelve met te meerder opmerking doorsnuffelden, om dat ze dugten voor 't bedrog, 't welkze wel haast gewaar wierden. Dies zy des anderen daags Ziin Majesteit aanbragten, dat de Vorsten uit zonderling inzicht van voordeel, dit aangeboden boek van *Staats-belang* zo bijster hoog verhieven: dewijle 't, alleen d' Heerschlessen in 't hondert verhandelende, van 't stille *Staats-bestel*, op 't voorblad belooft, geen de minste melding dee. En dat, nadien *d' inzigt van Staat* [2]) een deel der heerschkunde was, de beschrijver des boeks (villicht van den Vorsten verbeeden of bekoft) dezelve met zo mooijen en ruymen uytbeelding bedriegelijk bedekt had, dat'er de gansche *Staatkunde* onder schuylen kon, stellende: *Dat het* Staats-belang *een wetenschap was van een rijk te konnen oprichten, bewaren, en uitbreiden.* Met welk valsch vergulde uitbeelding hy gezocht had eenen schoonen schijn te geven aan dat *Staat-belang*, 't welk geleerde lieden, die veel meer Godvreezende, dan vrienden van Vorsten zijn, rondelik *Duivels-dwang* noemen.

Apollo beveelt onmiddellijk de titel van het boek te veranderen in „Politica". En een „wiidberoemd Staatwiize" geeft een nieuwe definitie:

> die aldus luide: *Het Staat-belang strekt een wet, wel vorderlijk voor d' heerschappyen, maar t' eenemaal strijdig tegen Godlike en menschelike wetten.* Deze met goude letteren geschreven, en aan een pilaar der Peripathisten wandellaan opgehangen, wierd by allen Geleerden van Parnas voor zoo heel twijfelloos, als overgeven Godloos gehouden. De Vorsten, wanende, dat deze nieuwe uitbeelding haar ten hoon en trots was uitgegeven, namenze zo qualijk, dat zommige van zins waren, gewapender hand zich tegens den Geleerden te stellen, en, met den degen in de vuyst, zo gewichtigen verschil te beslechten. Doch de koelzinnigste bezuften d' oplopendste. Zo datze haar eendrachtelijk tot Apollo begaven.

Apollo toont hen echter met voorbeelden aan dat ze vele ondaden, tegen godlijke en menselijke wetten strijdende, hadden bedreven

> en gevraaght, wat haar tot dien moedwil en gruwel bewoog, noit anders hadden weten by te brengen, dan 't belang des Riix.

---

[1]) *Op. cit.*, S. 112.

[2]) „D' inzigt van Staat" volgens kanttekeningevenals „Staats-belang" vertaling van „Ragion di Stato".

Talrijk zijn dus degenen die toegang tot Parnas verlangen. I. 85 (B. II. 14). **Velen verlangen toegang tot Parnassus.**

> Na gewoon gebruyk op yeder eerste dag der maand, zit Apollo ten gehoor voor al die komen verzoeken, om in Parnas aangenomen te worden

heeft de kundschapschrijver dan ook veel te berichten.

Zij die toegelaten zijn, worden met meer of minder staatzie, overeenkomstig rang en waardigheid, ingehaald. I. 23 wordt van de intree van Justus Lipsius gezegd: **De statige intocht van Justus Lipsius.**

> De inhaling was heerliik; dewiile de geleerden in allerley konsten en wetenschappen met menigte 'toeliepen, uyt liefde tot zo eerwaarden Wiisaart, welke, van Apol vereert met den trefliiken tiitel van Alkenner der Konsten, van elk een gewaand wierd alles te weten.

Lipsius kent bij de eerste ontmoeting de edelste Romeinen bij name „Waar mee hy betoonde bezondere gemeenschap met haar gehadt te hebben". Op speciaal bevel van Apollo, rijdt Lipsius in 't midden tusschen den zeedewiizen Seneca, en staatwiizen Tacitus". Tacitus **Seneca krijgt bij deze gelegenheid niet de voorrang boven Tacitus.**

> die altoos aan Seneca om ziin eerliike bejaartheyt, en aanzienliike geleertheyt, de hooger hand gegeven had, weygerde hem die by deze gelegentheyd.

Het oproer dat hierover ontstaat, wordt gestild als de Hofzeedemeesters uit naam „der hoogagtbare Tuchtheeren"

> tot Seneca zeyden, dat ook de Konsten, geliik het ooft te Room, en visch te Venetien, haar zeker gety hadden: dies hy voor dees' tiidt d' hoger handt aan Tacitus had toe te staan: en in dezen zo duydliiken hoon zich te troosten, met het herdenken aan d' eer en achting, in voorleden beter eeuwen genoten. In welken de zelve zedewiisheydt, (die in dees bedorven tiiden voor enkel schoolklap en vieze vazen geacht wort) in de hoogste waarde, en als het kosteliikste juweel aller keurliike konsten geschat was: te meer om dat de tegenwoordige eeuw, vol heblust en heerschzugt, de oeffening der Staatkund zo hoog ten zevenden hemelring op hief, datze haar, tot een ergst en ergeliixt voorbeeld, dien heylzamen deugd en zede-oeffening, eenigen Opper-Vorst in aller wereldsche wetenschappen, liet met voeten treden. Zeer swaarliik boog zich Seneca onder 't gebied der Tugtheeren; want in der daad, hoe zeer de zede-wiisgeeren met een gemaakte nederigheyt uytterliik mogen pronken, de hevigste eerzugt is echter haar ingebooren gebrek.

Dat Lipsius, omdat hij meer commentator en compilator dan origineel denker is geweest, bij zijn inrit op Parnas niet de allerhoogste eerbewijzen gebracht worden, kwam reeds in hoofdstuk II blz. 26 ter sprake. Tegen de verwachting van alle geleerden op Parnas worden Tacitus en Lipsius, die vooral beroemd geworden is door zijn uitgave *C. Cornelii Taciti Opera Quae exstant,* niet onmiddellijk goede vrienden; eerst moet een misverstand over de uitlegging van een bepaalde plaats in de *Historiae* recht gezet worden [1]), daarna „eert en dient" Lipsius Tacitus „zo overdadig" (I. 88—B. I. 86): **Lipsius twist eerst met Tacitus, vereert hem daarna hogelijk.**

> dat hy by Apol voor een afgodendienaar wort aangeklaagt. Doch eyndeliik, na geveynsde straf, wordt hy hoogliik van ziine Hoogheyt geprezen.

II. 8 ontstaat een verschil „over de voorgang en hoogerhand" tussen een napelsen vrijheer **Nog enkele twisten over voorrang.**

> den prins van Bisagnan, en Juliaan Corbelli Wetgeleerde van St. Marino,

[1]) Cf. beneden hoofdst. IV blz. 000 noot 0, blz. 000 noot 0.

een kleene, doch zeer beroemde burgt in Romanien, als verheerlijkt met de goude vrydom, en bestiert als een vrye staat.

De uitspraak der Zede-Raden op Parnas luidt:

dat de Wetwiize als gebooren in een vry landschap, niet slechts boven een Napelsch Vryheer te achten, maar ook by een Koning te gelijken was.

Eenzelfde strekking heeft II. 21

Den Allerdoorluchtigste Vorst van 't Venetiaansch Gemeenebest, Sebastiaen Venier, geeft, na zijn intreed tot Parnas, Apol in bedenken, of hy niet de voorgang van alle Koningen, en Opper-erf-Vorsten behoort te hebben? En bekomt van zijn Majesteit een gunstige uitspraak.

Apol grondvest zijn oordeel op wat Tacitus „in 't eerste ziiner jaarboeken" geschreven heeft:

Dat (Generari et nasci a principibus fortuitum, nec ultra aestimatur) van Vorsten geteelt en gebooren te worden, voor een geluk, en niet meer te achten ware.

Boccalini acht de aristocratische republiek, zoals Venetië die kent, de ideale regeringsvorm.

Het politieke ideaal van Boccalini is de aristocratische republiek. Dit ideaal vindt hij verwezenlijkt te Venetië, dat hij dan ook uitbundig verheerlijkt, niet uit laffe vleizucht, maar uit oprechte liefde voor haar regering. I. 5 is er op Parnas een grote redenstrijd „over 't aanwiizen van den treffeliiksten wet, en priiswaardigste gewoonte des vryen en welvaarenden Gemeenebestes van Venetien". Dit gemeenebest „als verkoozen Middelares" kent de prijs toe aan Hermolaus Barbarus, die betoogd had:

dat, men de dwinglandy in een vry land zocht in te voeren, wanneer men de gewigtigste Staats-geheymen alleen aan weynige Raden ontdekte: Dies de uytmuntende Vry-Staat van Venetien, om aan zo gevaarliiken klip geen schipbreuk te liiden, haar geheymen vertroude, en haar swaarste Staats-zaken overwoog, by de grootste verzameling der beed-Raden, over de tweehondert en viiftig in 't getal. En dat hem d' hoogste verwondering waardig dacht, dat 't Gemeenebest van Venetien in zoo grooten getal van Raden kost vinden die verswiigentheyt, die andere Vorsten dikwils met zulken moeyenis, zoo riikliike belooningen, en milde geschenken, in een eenigen Hof-Schriiver, of twee geheym-Raden, te vergeefs zochten.

Over hetzelfde thema handelt I. 25

De voornaamste Koningriiken, op Parnas zich verhoudende, vragen de de doorluchte Venetiaansche Vryheyt; waar mee Zy zo ongemeenen geheymheydt en gehoorzaamheyd by haren Adel te weeg brengt? en bekomen van haar 't gewenschte bescheyd.

I. 42 biedt Argus

den Hertog van Venetien ziinen dienst aan, om de zuyverheydt van hun doorlugte Vryheit te bewaken; doch wert niet aangenoomen.

De hertogen van Venetië hoorden „de redenen van Argus" beleefd aan, vereerden hem zelfs „een brave beurs, met etliike duyzent Seckius" en zeiden voorts:

datze ziin hulp geenzins behoefden; dewiile, om ongeschent te bewaren de reynigheydt haars vrydoms (boven den zeer eerbaren aard dezer jonkvrouw) niet van noden hadden ziine hondert, maar alleen genoeg waren de zes oogen van de zeer wakkere, en vervaarliike Vyerschaar der drie Onderzoekers (of Tuchtheeren) van den Staat; dewelke den

ontugtigen geduirig met het swaard des Gerichts vreezelik voor oogen swenkende, te weeg bragten, dat hare Vriheit, hoe bekoorlijk in schoonheydt, zelf van de allergeylste minnaars ter wiider werelt, met het zuyverste gesicht beschouwt, en met een volmaakte Platonische liefde bemint wierd.

Al is dus de adelheersing Boccalini's ideaal, hij onthoudt zich ervan daarvoor revolutionaire propaganda te maken [1]). Als Marco Cato II. 31 de wel bekende woorden „Pugna pro patria" die „op 't boogstuk van ziin poort met goude letteren" getekend stonden, laat veranderen in „Pugna pro patria libera", vindt Apollo het ongewenst die gewijzigde spreuk algemene bekendheid te geven.

Boccalini maakt geen propaganda voor zijn idee, slechts enkele volken zijn van nature bestemd om in vrijheid te leven.

I. 18 verzoeken de Hircaners

door hun Gezanten een zeker besluyt en uytspraak, op dit gewigtig voorstel; Of den onderzaten vry staat hun Geweld-Vorst te dooden?

Apollo ontkent dit categorisch, hij zegt tot de gezanten:

Waardste Hircaners, zo eenige volkeren in vree wenschen te leven, (Ferenda Regum ingenia, nec usui crebras mutationes) [2]), zo moetenze der Koningen zeden verdragen, mits veele verandering geen verbeetering brengt: bezonderlijk als dezelve geweltlijk door den degen, door vergif, of ander arg bedrijf te weeg gebragt wort: Want d' altoos rechtvaardige God, niet de gemeent, door muitende menschen opgeruit, der Werelt Vorsten wettige richter wesende, zo behoort gy (Quomodo sterilitatem aut nimios imbres et caetera naturae mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerare) [3]), der Overheeren schraap- of quistlust voor lief te nemen, geliik gy 'sjaars onvrugtbaarheyt of te vele regens, en andere misvallen der natuyr, doet.

Deze uitspraak geldt niet voor de volkeren die van nature bestemd zijn om in vrijheid te leven

die onder t' gebied van een Vry-Gemeenebest geboren wierden, raakte dit verschil gansch niet: mits de dunste schaduw, het tederste teyken, het verste vermoeden, en 't minste mistrouwen van de geweldenary over een Vrye Staat, dat eenig mederaad van zich quam te geven, genoegzaam was, om op heeter daad, door strop en swaard, strengen straf te plegen, zonder met slechte beschuldigingen, en zotte verschillen over zo schendigen stuk veel tiits te sliitten.

I. 36 (B. I. 39) redetwisten de volkeren van het eiland Mitilene „nadien hun Vorst zonder erfgenaam overleden was," erover

of het voor haar beter zy, eenen nieuwen Vorst weder te kiezen, of de Vryheydt in haar Vaderlandt op te richten?

In een vergadering van de Mitileners houdt „een zeer voornaam burger" een rede. Hij wijst er op dat:

een volmaakte Vryheyt, die men zeer zelden by eenig volk bespeurt, het kosteliikste en wenscheliikste kleynood voor 't menscheliik geslagt zy: En dat, geliik de Carbunkel en Diamant door de hemelsche Almacht geschapen, zeer glansriik, en die van menschen den Goddeliiken Konstenaar worden nagebootst, zeer slegt ziin; men zeggen moet het eedel gesteent der Vryheyd meer een Godliik, dan menscheliik maakzel te wezen. En indien een vrygebiedt in te voeren, daar d' eenheersching lange in swang geweest is, zo lichten zaak ware, als gy u voorstelt;

[1]) Cf. Meinecke, *op. cit.*, S. 99.
[2]) Kanttekening: Tac. 12 der jaarboeken.
[3]) Kanttekening: Tac. 4. boek der geschied.

niet een alleenheersching was' er in de wereld te vinden, vermits de Vrydom van alle Volkeren zo zeer gewenscht wort. Want, om tot het genot van zoo grooten gelukzaligheyt te geraken, zoudenze zich alle in der haast vrygemaakt hebben. Maar dewiil de alleenheerschingen by na ontalliike, en de vrystanden zeer weynige ziin, moet men daar uyt besluyten, dat, de Vrydom in eenig land op te richten, meer een onmogeliike dan moeyliike zake zy: en een gifte, die men eer door bidden van de goddeliike Majesteit moet bekomen, dan door eenige menscheliike voorzichtigheyt verhopen. Dat de voorbeelden veler Vrye staten, door de volkeren in Duyskandt by onzen tiit zo gelukkeliik herstelt, u geenzins vervoeren: Want geene voorbeelden konnen op den anderen passen, ten zy de omstandigheden wederziids gantsch geliik ziin. Waar af 't verschil te biister groot is tusschen de Duytschen, in een halven Vrydom gebooren, (uyt welken standt gemakkeliixt is tot in een volle Vrydom over te treeden) en ons, die, onder onzen Vorst een volkomen dienstbaarheyt gedragen hebben, en daarom zo veel te vreemder en wanvoegeliiker ziin tot het genot van een volmaakte Vryheydt; en alzo van dit, tot een ander uytterste, niet rechtstreex konnen overgaan, zonder ons zelve, en eygen Vaderlandt, in bliikliik gevaar van ondergang te stellen. Ik beken met u, dat zommige Vorsten by tiiden koppig, baldadig en beestachtig zig aanstellen; En dat, voor zulke onheilen zich te konnen hoeden een zeer heylzame zake zy: maar gy zult my mee moeten toestaan, dat men ter werelt geen eygenzinniger, moetwilliger en woester regeering, als die van een qualiik besteldt, of oproerig Gemeene-best, bedenken kan.

Hoewel de „voorname burger" nog lang door oreert op deze wijze, besluit de vergadering toch gezanten naar Venetië te zenden „om van daar dienstige wetten te verzoeken". Maar „zo wel de gantsche gemeent, als't meerendeel des Adels" van Mitilene bevallen de van daar gehaalde wetten zeer slecht:

Want het grauw was 't heel ongelegen, volgens de Venetiaansche wetten, buyten alle staats-bestier en ampten gesloten te worden: zeggende, dat het geen vryland mocht heeten, daar de gemeene Lands-bedieningen niet voor allen open stonden.

En ook „de riike Edellieden" die volgens de nieuwe wetten geen gunst of overheidsambten voor hun geld zouden kunnen kopen „baaruen biister" en schreeuwden luidkeels met de rest:

Veel liever een Vorstendom: En dat men alle die wetten, of yemand nog tot Vrydom mogt genegen ziin, verbranden zou; Want zy verstonden een volkomen Vrylant te ziin, daar niemand onderdaan, maar alle bevelhebbers waren, en een yegeliik na ziin zin mocht leven.

Het „Gemeenebest van Achaja" (de Nederlanden) is een voorbeeld van een Volkheersching.

Een „loutere Volkheersching" is „het hedendaags Gemeenebest van Achaja" — wanneer Boccalini Achaja schrijft zinspeelt hij steeds op de Nederlanden [1]) — dat (II. 26) „door de balstuirigheyt des onverstandigen Volx zo gestaag met moorden, oproer, roveryen, en allerley woeste verwarringen ontrust" wordt — er zal hier gedoeld worden op de beeldestorm —

dat de Edeldom aldaar, onder 't geweld des moedwilligen Volx verdrukt, om 't Vaderland van zo fellen dwinglandy te verlossen, voor eenige dagen vast stelde, voor hen veel draagliker te ziin, onder 't gezag zelf

[1]) Toch staat „Achaja" niet eenvoudig voor „de Nederlanden", maar blijft een land der fantasie. Alva wordt naar Achaja gestuurd, omdat hij zijn strenge aard „in ziin Stadhouderschap van Nederlant wel klaarlik aan yeder een bewezen had".

van een schraapzugtig en bloeddorstigh Vorst te staan, dan de baldadigheit van een heerschend Volk te verdragen: Zo dat die ten dienste van 't Gemeen nut en noodig zeide te ziin, dat men een uytheemsch Vorst beriep, die den verlegen staat bestieren, en de onliidelijke moedwil van 't schuim en 't uytschot des Volx betomen mogt.

Men zendt dus gezanten naar Apollo om dezen te vragen een Vorst te sturen. Apollo kiest hiertoe uit Alva, wiens „ongemeene strafheyt" hem bekend is, zodat

Apollo stuurt Alva naar Achaja.

het oversware werk van een vrygebooren, wild, en onbedwongen volk tot het harde juk der nieuwer dienstbaarheidt te gewennen

den Hertog misschien gelukken zal.

II. 44 zoekt het volk van Achaja „haar toevlugt tot Apollo" en beschuldigt den hertog van Alva van de moord op de graven van Egmond en Hoorne. Zijne Majesteit gebiedt Alva

Het volk van Achaja beklaagt zich op Parnas over de moord op de graven van Egmond en Hoorne.

zonder uitstel voor hem te verschijnen, om zich van zo zwaren aanklagt te verantwoorden. d' Hertog van Alva gehoorzaamde daadelijk: en, Ziin Majesteit verhalende den oproerigen aard der twee verworgden, betoonde duidelijk, dat hy, om zich in zijn nieu gebied te vesten en verzeekeren, was genoodzaakt geweest, gewooner wijze, de muittende gemeent van beleiders te ontblooten.

Apol verwijt den Hertog dat hij „den gewonen weg van een billijke en redelijke rechtsvordering" niet gevolgd heeft. Alva zegt dit nagelaten te hebben omdat anders

Alva verdedigt zijn misbeleid door te zeggen dat de mens van nature meer verstand heeft om zijn eigen dan om andermans zaken te behartigen.

de gansche gemeente zou gaande zijn gemaakt, en t'zaam gespannen, om de misdadige den Gerechts-dienaars t' ontweldigen.

„Ook was", zo vervolgt Alva,

't een bekende heerschles, dat men, aan de merkt, of andere Stadsplaatzen, alleen met het schouwspel van slechte gezellen, 't gemeene graauw een schrik voor misdoen moest inprenten; maar dat men mannen van magt en middelen, en bemint van 't volk, welkers leven, alleen om de rust des Riix, door den Vorsten in verzekering genomen wierd, noodzakeliik in de verborgenste hoeken in hechting te stellen, en met een al dadelijk te dooden, en te bedelven diende. Want op hoge schavotten pralende straf-vertooningen van voortreffeliike lieden te doen, in stee van schrik, in een jegeliik een razende wraaklust wekte.

Aan deze laatste heersles heeft Alva zich in de praktijk niet gehouden. „Waarom niet?", vraagt Apollo,

Waar op 't antwoord was; dat een land als Bewinthebber voor een tijd, of als vry Vorst voor altoos te beheerschen, in belang zeer veel verscheelden. En dat de natuir den mensch veel meer verstands gegeven had tot verrichting van eigene, dan van vreemder of meesters zaken [1]).

II. 51 jagen

d' Achajers verjagen Alva.

d' Achajers, als razende verbittert en verbolgen over 't wreede verworgen van de twee Hoofden des Volx, uit bevel van den Hertog van Alva,

„den zelven gewapender hand te lande uit". Apollo komt hoe langer hoe meer tot het besef dat de de spaanse aard zeer geschikt was tot het bestieren van volkeren in slavernij geboren en getogen, maar volkomen

[1]) De ragguaglio bevat een denkfout. Cf. beneden blz. 00 n. 1.

ongeschikt om te heersen over volkeren die een hele of gedeeltelijke vrijheid gewend zijn.

Apollo meent dat Philips II Alva een eervolle positie in vredestijd in het zicht had moeten stellen.

II. 96 is Philips II ter ore gekomen („Nergens verneemt men eenige hofhouding, daar't niet krielt van die booze geesten, die niet doen dan overdragen, 't geenze meest moesten swijgen") dat Alva zich op Parnas heeft laten ontvallen

> hoe hy de hoofden der Graven van Egmond en Hoorn, schoon hy wel voorzag dat'er veel onlust en onheil uit ontstaan zou, opentlijk op 't schavot aan de merkt tot Brussel voor al het volk vertoont had, om dat men wat anders beoogde in 't bezorg, en bestier van een's anders, als van ziin eigen landen.

Apollo vindt dat Philips inderdaad den hertog onvoldoende beloond en geëerd heeft. Philips moet, meent Apollo, zich niet schamen een voorbeeld te nemen aan de turkse Keizeren, onder wie de legeraanvoerders „in vree veel voordeeliger, en aanzienlijker ampt, dan in den oorlog, bekleeden":

> 't En is in mijn, noch anderer Vorsten vermogen, ô Philips, den menschen zo mal te maken, datze meer een's anders, dan haar eigen voordeel zoeken en bezorgen. Dies de veiligste vond om een Velt-overste tot geduirige trouw te verbinden, is, zo gezeit, haar in d' onrust des oorlogs te doen oogen op eerlijke en gewinrijke vreede by huis.

Drie van deze vier ragguagli die over Achaja en Alva handelen, bezitten wij ook in een nederlandse vertaling van P. C. Hooft. Dat Hooft niet zonder kritiek stond tegenover het politieke inzicht van Boccalini zullen wij te zijner plaatse (zie beneden blz. 61) bespreken.

Verschillende ragguagli bevatten litteraire kritiek.

De greep, die wij gedaan hebben uit de kundschappen, laat de hoofdtrekken van Boccalini's gedachtengang uitkomen, de rijkdom van zijn fantasie en de uitgestrektheid van het gebied waarop zijn kritiek zich beweegt — zo heeft Boccalini bv. ook in verschillende ragguagli zijn litterair oordeel neergelegd — zijn nog maar zeer ten dele belicht.

C. Caporali een voorganger van Boccalini.

Wat de vorm van de *Ragguagli di Parnaso* betreft, geheel is deze niet de vinding van Boccalini. Als onmiddellijke voorganger van Boccalini wordt steeds Cesare Caporali genoemd, die in zijn *Avvisi* het voorgesteld had alsof hij berichten van „menanti", die op Parnassus vertoefden, had overgeschreven. Behalve Boccalini heeft Caporali ook Cervantes beinvloed, waarvan de *Viaje del Parnaso* getuigen.

Cervantes' *Viaje del Parnaso.*

Het is echter Boccalini geweest, die de berichten van Parnassus als vorm van politieke en letterkundige satire tot volledige ontplooiing heeft gebracht, er een geheel eigen genre van gemaakt heeft. Zijn *Ragguagli di Parnaso* zijn eeuwen lang in allerlei landen van Europa nagevolgd zonder dat daarbij ooit de navolging het voorbeeld heeft overtroffen.

Bezwaren tegen de uitgave der *Ragguagli di Parnaso*, Bari 1910

Aan beschrijvingen, zoals wij er zelve ook een hebben trachten te geven, waarin plan en strekking van de *Ragguagli di Parnaso* worden uiteengezet, ontbreekt het niet en al evenmin aan levensschetsen van Boccalini, die alle — voor zover zij niet steunen op door Leti gefantaseerde brieven in de *Bilancia politica*, waarover straks —

betrouwbaar zijn [1]). Wat wij echter wel missen, dat zijn moderne registers op de *Ragguagli di Parnaso*. De uitgave *Traiano Boccalini Ragguagli di Parnaso e Pietra del paragone politico a cura di Giuseppe Rua* in de serie *Scrittori d'Italia* (Vol. I. Bari 1910, Vol. II. Bari 1912) is wel zeer laconiek behandeld. Niet alleen ontbreekt, behalve dat een noot I. pag. 176 enig licht daaromtrent verspreidt, elke aanwijzing omtrent de tekst die men gevolgd heeft, niet alleen ontbreekt geheel de aangekondigde *Pietra del paragone politico*, maar ook ontbreken zelfs de „tavole delle materie contenute nell'opera" die men in oudere uitgaven vindt. En toch, hoe zou de belangrijkheid der heruitgave voor den hedendaagsen lezer zijn vermeerderd, indien hij er korte biografische notities had gevonden over de vele tans minder bekende personen die Boccalini ten tonele voert, hoe gaarne zou die lezer herinnerd zijn geworden aan de historische gebeurtenissen waarop Boccalini zinspeelt, hoe dankbaar zou hij geweest zijn voor het vermelden van de volledige titel of het jaartal van verschijnen van een geschiedkundig of litterair werk waarover „il menante" bericht, hoeveel voordeel, tenslotte, zou die lezer ervan hebben gehad indien hij in staat gesteld was in één oogopslag te zien in welke ragguaglio een figuur die zijn speciale belangstelling heeft, hetzij geprezen, hetzij over de hekel gehaald wordt.

en 1912 in de serie *Scrittori d' Italia.*

Stötzner noemt, *Herrigs Archiv* 103., S. 120, dertien zeventiende eeuwse uitgaven der *Ragguagli*, waaronder één 1669 Amsterdam. Dit is de in 12mo verschenen uitgave *De' Ragguagli di Parnaso Del Signor Trajano Boccalini Romano Centuria Prima (Centuria Seconda). In questa decima Impressione da infiniti errori diligentemente espurgata. — In Amsterdam, Appresso Giovanni Blaeu. MDC LXIX.* Men vindt deze uitgave vermeld in verschillende boeken over de Elzeviers en hun annexen [2]) en de amsterdamse U.B. bezit haar. Het eerste deel

De uitgave der *Ragguagli di Parnaso* Amst. Gio. Blaeu 1669.

---

[1]) Zo gaat aan de studie van P. Stötzner *Der Satiriker Trajano Boccalini und sein Einfluss auf die deutsche Litteratur* in *Herrig's Archiv* 103 (1899) een inleiding *Leben und Schriften des Trajano Boccalini* vooraf. Men zie verder A. Belloni, *Il Seicento*, pag. 389—397; I. Masi, *I ragguagli di Parnaso*, Cap. III. Een magistrale ontleding van Boccalini's denkbeelden gaf, zoals gezegd, Meinecke in het hoofdstuk *Botero und Boccalini* van zijn *Die Idee der Staatsräson*. Als een aanvulling hierop kan beschouwd worden het artikel *Ein Dialog Trajano Boccalinis über die deutsche Glaubensspaltung* van Hubert Jedin in *Historisches Jahrbuch* Band 53 (1933) S. 304.

Voor de litteratuuropgave over Boccalini in het algemeen zie men blz. 34 van het kleine werkje *Bibliografia del '600* (1931) door Guido Bustico opgesteld voor de „Federazione italiana biblioteche popolari" en blz. 138 van de „Edizione Roma" van het grote werk *Repertorio bibliografico della storia e della critica della letteratura italiana dal* 1902 *al* 1932 door Giuseppe Prezzolini en zijn leerlingen gemaakt en in 1937 verschenen. Deze opgaven gaan dus tot 1932. Nadien verscheen het zo juist genoemde artikel van Jedin en twee artikelen, waarvan ik alleen de aankondiging heb gelezen:

Cerini, M., *Il patriottismo di Tr. Boccalini, Rassegna Italiana*, avr. '35, aangek., *Giorn. Stor.*, Vol. CV. '35.

Natali, G., *Il pensiero politico di Tr. Boccalini, Quadrivio*, 19-8-34. aangek., *Etudes it., janv.-mars* '35.

[2]) Willems, *Les Elzevier*, nr. 1813; Berghman, *Supplément à Willems*, nr. 482; Berghman, *Catalogue Raisonné . . Stockholm*, nr. 1292; Rahir, *Cat. d'une col. de vol. impr. par les Elzevier*, nr. 2390.

gaat een aardige ongesigneerde frontespice vooraf, Apollo, op Parnas te midden van „virtuosi" gezeten, vertonende en Boccalini die bezig is zijn verslagen op te stellen. Gio. Blaeu heeft de uitgave opgedragen aan een turijns patricier en rechtsgeleerde „Il signor Gaspar Francesco Carcagni". De verzorger der uitgave schijnt geweest te zijn Andreas Frisius [1]) die een *Andreo Frisio al Polito e Politico Lettore* schrijft, waarin hij afgeeft op de ontsierde en niet versierde drukken Venetië 1643 en 1663 [2]). Frisius moet geloof geslagen hebben aan het verhaal dat Boccalini door aanvallers met zandzakken gewapend, in zijn bed vermoord werd [3]): „Un'opera così feconda non meritava mai che 'l suo Autore spirasse oppresso dall'arena assassina, mà che respirasse trionfante nell'arena più gloriosa del campidoglio de' Letterati.... etc." Voorts bevat het eerste deel van Blaeu's uitgave dan nog het *A chi legge „Co 'gnatoni sempre famelici.....etc."* dat men ook in vroegere uitgaven vindt. Het tweede deel bevat niet alleen Boccalini's *Centuria Seconda* maar ook de *Aggiunta a' Ragguagli di Parnaso Del Signor Trajano Boccalini Romano Intitolata Parte Terza. Nella quale si contengono Cinquanta Ragguagli & un solenne Convito fatto in Parnaso per Girolamo Briani Modonese.* In de uitgaven, die ik bezit van *Ragguagli* en *Aggiunta* „In Venetia, MDC XXIV, Appresso Giovanni Guerigli", is Briani's derde deel voorzien van een opdracht aan Luigi d'Este, gedateerd „Di Modona il dì 21. Marzo 1616".

Het *Parte Terza* van Girolamo Briani.

De *Pietra del paragone politico.*

Een en dertig zeer vinnige en zeer anti-spaanse *Ragguagli* van Boccalini vindt men bijeen in de *Pietra del paragone politico.* Boccalini's stelling „la paura delle mostruosa potenza di Carlo V fù la vera ragion delle presenti eresie" [4]) ligt weer ten grondslag aan het antwoord dat Thomas Morus van Apollo krijgt op zijn vraag „wanneer de kettery in de werelt een eynde hebben sal".

> Als dan, mijn waarde Thomas! zult gy het quaat van deze hedendaagze ketterye zien slyten, wanneer de Spaansche alleen met de lant-palen van Spanje te vreden zijnde, niemant meer jalouzye of afgunst zullen veroorzaken: en zelfs het huis van Oostenrijk, in Duitslant, met haar oude erfenis, het Graafschap van Habsburg, haar staatzugt van over de geheele werelt te heerschen, zal bepaalen, aangezien de tegenwoordige ketterye, niet anders zy, als een verbont der magtigen, tegen de op-

[1]) Het *Nieuw Ned. biogr. Wdb.*, II kol. 458, noemt een Frisius Andreas, uitgever, in 1668 ingeschreven in het gildeboek der boekverkopers te Amsterdam, zonder eigen drukkerij.

[2]) Stötzner geeft geen uitgave der *Ragguagli* op met deze jaartallen.

[3]) „Voici comme on dit que la chose se passa", schrijft Moréri in zijn *Le grand dictionaire historique, éd. cit.*, II. B. pag. 309,

> Boccalin logeoit avec un de ses amis, lequel étant sorti de grand matin de chez lui, le laissa dans le lit. Un moment après, quatre hommes armez entrérent das sa chambre, & lui donnérent tant de coups de sachets remplis de sable, qu'ils le laissérent pour mort. En effet, son ami étant revenu quelque tams après, le trouva dans un si misérable état, qu'il ne put jamais proférer une parole pour se plaindre de la barbarie de ses assassins. Quelque diligence qu'on fit à Venise, on ne put les découvrir, quoiqu'on n'ignorât pas qui étaient ceux qui les avoient fait agir.

[4]) Zie boven blz. 33.

komende grootheyt van het huis van Oostenryk: want niet eerder sullen de qualen slyten, als wanneer hun oorsaken weg genomen werden.

of, zoals staat onder een illustratie, waarop wij Morus voor Apollo zien knielen, van de nederlandsche vertaling door Lambert van Bos, die wij hier aanhaalden

De hedendaegse kettery
Zal dan geheel ten einde raken,
Wanneer de Spaensche heerschappy
Naer niemands landen meer zal haken.

De eerste uitgaven van de *Pietra del paragone politico*.

Door toedoen van Leti, die op grote schaal brieven van en aan Boccalini verzonnen heeft, waaraan men lang, ook toen men reeds wist dat ze met voorzichtigheid gehanteerd moesten worden, te veel geloof heeft geschonken, hebben omtrent de eerste drukken van de *Pietra del paragone politico* verkeerde voorstellingen de ronde gedaan. In 1898 heeft echter Prof. A. Belloni verschillende zaken recht gezet in zijn artikel *Le prime edizioni della Pietra del paragone* [1]). Belloni stelt voorop een editie „Impresso in Cormopoli per Ambros Teler" zonder jaartal en met opdrachtbrief „All' Illustrissimo mio Signor osseruandissimo Monsign. Francesco Renia Decano della Rota Romana". Vervolgens bespreekt Belloni zes drukken waarop het jaartal 1615 voorkomt, één „Impresso in Cormopoli per Ambros Teler", één „Impresso in Cormopoli per Zorzi Teler" („Zorzi" is een venetiaanse vorm van „Giorgio"), vier „Impresso in Cormopoli per Giorgio Teler". De druk „per Zorzi Teler" en drie der drukken „per Giorgio Teler" bevatten een *Nuova Aggiunta*, bestaande uit een *Decisione fatta in Parnaso sopra la precedenza di Roma e di Napoli*, die, behoudens enkele kleine wijzigingen, overeenkomt met *Ragguagli di Parnaso* II. 12 [2]) en een *Discorso fatto all' Italia da un Gentil'huomo Italiano, intorno le attioni e dissegni del Catolico Rè di Spagna* waarbij men twijfelt of het inderdaad door Boccalini geschreven werd. Deze oudste drukken zullen te Venetie of op Venetiaans grondgebied vervaardigd zijn [3]) de drukkers van latere uitgaven met het adres „Cosmopoli" moet men in Holland zoeken. De uitgave *Pietra del paragone politico di Traiano Boccalini. Con una nuova aggiunta dell'istesso. Impresso in Cosmopoli per Giorgio Teler* 1640 in -24 is een Elzevier. Men vindt haar beschreven in Willems *Les Elzevier* onder nr. 965. In een noot bij dit artikel noemt Willems vijf nadrukken in hetzelfde formaat op: „in Cosmopoli, per Giorgio Teler 1642, in Cosmopoli per Cornelio Last 1652, in Cosmopoli per la Compagnia 1653, in Cosmopoli per Cornelio Last 1664,

De Elzevier uitgave van 1640 der *Pietra* en haar nadrukken.

[1]) Verschenen in *Giorn. di lett., storia e arte*, I, en afzonderlijk uitgegeven, Padova, Angelo Draghi editore 1899. Mej. Dr. Th. Scharten te Florence was zo vriendelijk mij een copie van Belloni's studie te bezorgen.
Cf. voorts Belloni, *Il Seicento*, pag. 502, nota 15.

[2]) Ragg. II. 12 begint „Scrivono di Pindo con lettere de'dieci del corrente . .". „La Rota di Parnaso" neemt er een beslissing, gedateerd „die X maij, 1612". In de *Nuova Aggiunta alla Pietra del parangone* toegevoegd aan de uitgave der *Pietra del Paragone . . . per Giorgio Teler M DC XV*, die in Belloni's bibliografie als nr. 4 vermeldt wordt, leest men „Scrivono di Libretto per lettere di 17. del corrente . ." en als datum „10 Maij 1611"; in de uitgave „Cosmopoli 1642: „Die 11 Maij 1611".

[3]) Cf. Belloni, *Le prime edizioni della Pietra del paragone*; A. D'Ancona e O. Bacci, *Manuele della letteratura italiana*, Firenze 1924, III pag. 305.

Cosmopoli 1671". Volgens Rahir, *Cat. d'une col. de vol. impr. par les Elzevier*, nr. 2297, kan deze lijst nog aangevuld worden met een druk „In Cosmopoli per Cornelio Last 1667; in de *Katalog* nr. 523 van Hiersemann te Leipzig [1]) wordt een editie „Cosmopoli 1726 -142 S." voor vier zwitserse franken aangeboden [2]). In de uitgave 1671 en, naar Willems vermeldt, ook in drukken van 1652, 1664 vindt men gemeenlijk een achttal plaatjes van de hand van Romein de Hooghe of diens scholieren [3]).

De *Commentarii di Traiano Boccalini sopra Cornelio Tacito.*

Onverhuld „senza maschera d'alcuna sorte" heeft Boccalini zijn staatkundige ideeën neergelegd in *Osservazioni* over de zes eerste boeken der *Annali*, het eerste boek van de *Historie* en over *la Vita di Giulio Agricola scritto da Cornelio Tacito*. Deze bespiegelingen van Boccalini naar aanleiding van verschillende sententies geput uit de werken van Tacitus zijn met een minder passende naam „comentarii" genoemd in de uitgave *Comentarii di Traiano Boccalini Romano sopra Cornelio Tacito, Come sono stati lasciati dall' Autore. Opera non ancora stampata & grandemente desiderata da tutti li Virtuosi. — In Cosmopoli, M·DC·LXXVII· Appresso Giovanni Battista della Piazza.* Volgens een mededeling van Morhof in zijn *Polyhistor* is deze uitgave — waarvan men de titelpagina in deel II van dit proefschrift gereproduceerd vindt — door Blauw bezorgd [4]). Morhof bekent het boek zelf nog niet in

[1]) Verschenen Julie 1923.

[2]) Waarschijnlijk hebben nog wel meer nadrukken het licht gezien. Cf. Stötzner, *op. cit.*, S. 123 N. 3, waarin hij zegt uitgaven Cosmopoli 1651, 1660 en 1667 gekend te hebben.

[3]) De U.B. te Leiden en het Rijks Prentenkabinet bezitten de geïllustreerde uitgave Cosmopoli 1671.

[4]) *Polyhistor*, ed. tertia, Tom II—III, Lubeck 1732, blz. 498, leest men: „Quid Trajanus Boccalinus in *Commentariis* suo *super Tacitum*, Italica lingua scripto, praestiterit, cum nondum legerim, pronunciare nequeo. Olim, tanquam *χειμήλιον* servabatur in Eruditorum Bibliothecis, nunc à Blavio editus est, qui è Bibliotheca Gudiana ipsum accepit. Legi de illo possunt Erythraeus in *Pinacotheca* I. p. 272 & Crassus in *Elogiis hominum literatorum* P. 1. p. 159".

De woorden van Morhof zullen op de uitgave „Cosmopoli M.DC.LXXVII" betrokken moeten worden; ik weet echter niet of het „Opera non ancora stampata" van die uitgave juist is; verschillende schrijvers over Boccalini spreken met meer (zoals Belloni, *Il Seicento*, pag. 502 n. 17) of minder (Stötzner, *op. cit.*, S., 125) stelligheid over een uitgave der *Commentarii*: Ginevra 1669.

Van belang voor een reconstructie van de lotgevallen van de handschriften en de uitgaven der *Commentarii* lijken mij de mededelingen van Bayle in zijn *Dictionaire Historique et Critique*, cinq. éd., I. pag. 584, betreffende de politieke discoursen van Boccalini over Tacitus. Bayle zegt dat een copie, aangekocht door den „gouverneur d'un Mylord" te Genève door den Sieur de Tournes (cf. de *Biogr. gen.* op Detournes, Jean II) werd gedrukt en dat ongeveer terzelfder tijd een ander exemplaar ter hand gesteld werd aan „un Professeur de Tubinge, nommé Mr. du May, qui y joignit des Remarques & l'envoia a Mr. Leti à Geneve. Mr. Leti le fit imprimer chez le Sieur Widerhol, & l' intitula Bilancia Politica . .". „Toutes ces particularitez", verzekert Bayle, „sont tirées d'un Memoire venu de bon lieu. On en garde l'Original".

Voor de avonturen der handschriften van de *Commentarii* zie men voorts Nascimbeni, *op. cit.*, en F. Fiorentino, *Tr. Boccalini ed i suoi Commentarii sopra Cornelio Tacito, Rivista Europea*, IV, Firenze 1877.

Hoewel de mededelingen van F. Ramorino, *Cornelio Tacito nella storia della coltura* [2], 1898, pag. 52 en 101, over de uitgaven van de *Commentarii* niet geheel correct gebleken zijn, is het voorshands niet uitgesloten dat deze geleerde gelijk had met in dit geval „Cosmopoli" te Antwerpen te situeren.

handen gehad te hebben. Een soortgelijke bekentenis doet Amelot de la Houssaye in zijn *Critique de divers auteurs modernes qui ont traduit ou commenté les Oeuvres de Tacite. Avec les jugemens, que l'on a faits de son stile & de sa Morale,* dat hij schreef als inleiding op zijn van „reflexions politiques" en „notes historiques" voorziene vertaling van de Annalen van Tacitus [1]) en dat een hoogst belangrijk document is voor hen die de invloed en de faam van Tacitus gedurende de 16de en 17de eeuw willen leren kennen. De la Houssaye heeft — waarschijnlijk in de jaren dat hij als gezant van Frankrijk te Venetië geaccrediteerd was [2]) — de *Osservazioni* van Boccalini in handschrift gelezen en dat heeft hem, naar hij zegt, alle lust benomen het in druk nog eens te herlezen. Hij schrijft in zijn *Discours Critique*:

Oordeel van Amelot de la Houssaye over Boccalini's Tacitus-studiën.

> J'ai lû autrefois en manuscrit son Commentaire Jsur Tacite, mais j'y trouvai si peu ce que je cherchois, que je n'ai pû me resoudre à le relire imprimé, de peur de mettre ma lecture à fond perdu. Je me souviens, que le jugement, que j'en faisois alors, étoit, qu'il commente Tacite en Orateur plutôt qu'en Politique, & qu'au-lieu que Tacite dit beaucoup de choses en peu de mots, Bocalin dit très peu de choses en beaucoup de paroles. Je ne sçai pas, si l'imprimé est plus regulier. Au reste, je m'étonne que Bocalin ait fait des Commentaires sur un Auteur, *qu'il ne peut souffrir*, à cause *des ordures qu' il ait de Tibére*; (*Instruction pour l'Histoire art* 27) [3]) & je crois, que si Tacite revenoit au monde, il ne pouroit aussi souffrir le verbiage & les affeteries pueriles de Bocalin. Et M. Ryk [4]) a bien raison raison d'apeler *songes & chiméres politiques* les jugemens, que cet Italien fait de Tacite, comme d'un Historien, qui n'a écrit le regne de Tibére, & des Princes suivans, que pour enseigner plus librement sous la couverture de leur nom, les moïens d' usurper & de conserver la tyrannie. *Sed haec somnia esse & chimaeras politicas facile dijudicabit qui senatoriae factioni addictum Tacitum observaverit.* Dans sa Préface.

---

[1]) De *Nouvelle biogr. générale* vermeldt dat de la Houssaye slechts 4 boeken gereed gekregen heeft, het werk werd voltooid door François Bruys. Ik citeer *Tacite avec des notes politiques et historiques par Amelot de la Houssaye* volgens de uitgave *A Paris, Place de Sorbonne, Chez Andre' Cailleau, au Coin de la ruë des Macons, à saint André. M·DCC·XXIV.*

[2]) Het verblijf in Italië, speciaal te Venetië, heeft niet nagelaten een stempel te drukken op de geschriften van de la Houssaye. Hij vertaalde werken van Fra Paolo Sarpi en schreef een veel gelezen, geprezen en bestreden *Histoire du gouvernement de Venise.* In een voorrede prijst de schrijver den lezer zijn werk aan „wegens de Voortreffelijkheid der Stoffen, daar ik mij van bediend heb, zijnde Brieven, *Memoiren*, en Verhalen van *Ambassadeurs*, my gecommuniceerd; De oude Jaarboeken deser *Republijk*, daar ik de Voorbeelden, en *Faiten*, door my aangehaald, uitgetrokken heb, om in den grond uit te pluisen, gedurende de tijd van drie Jaar, dat ik de Eer gehad heb, van daar *geemplojeerd* te werden: Dit is de eerste oorsaak tot dit Werk, buiten welk ik noit de Hand daar aan soud geslagen hebben" (geciteerd naar de nederlandse vertaling door D. G., Amsterdam, Daniel van den Dalen, Leiden, de Weduwe van Hendrik van Damme 1700).

[3]) Het is mogelijk dat Boccalini ergens gezegd heeft dat Tacitus voor hem nog wat te veel een luchtje van den tiran Tiberius — waarover Tacitus en Boccalini overigens gelijkelijk oordeelden — aan zich had; wat voor een soort werk de *Instruction pour l'Histoire*, waarop de la Houssaye zich beroept, is, weet ik niet.

[4]) Theodorus Rijck, hoogleraar in de geschiedenis te Leiden, wiens Tacitus-uitgave van 1687 ook in het *Discours Critique* besproken wordt.

Dit oordeel van de la Houssaye is niet zonder enige partijdigheid geveld, ook geeft het de opvatting van Boccalini wat verdraaid weer; ongetwijfeld echter worden er de zwakke plekken van Boccalini's Tacitus-uitlegging door aangewezen.

Oordeel van F. Ramorino over de *Commentarii*.

Een gunstiger en rechtvaardiger oordeel over Boccalini's *Commentarii* velt Felice Ramorino in de fraaie inaugurale rede in 1897 te Florence uitgesproken, *Cornelio Tacito nella storia della coltura* [1]), waarin het scherpe en weinig slaafse intellect van Boccalini geroemd wordt.

Zo geslaagd als de *Ragguagli di Parnaso* als letterkundig kunstwerk waren, zo weinig zijn dat de *Osservazioni*.

De *Osservazioni* (*Commentarii*) *sopra C. Tacito* uit litterair oogpunt weinig geslaagd.

De *Ragguagli di Parnaso* zijn volgens een nog weinig gebruikt en zeer aantrekkelijk schema gebouwd, de *Osservazioni* geconstrueerd volgens het ongracieuse kapstok-principe. Aan de soliede haken van citaten uit Tacitus heeft Boccalini er zijn meningen opgehangen. Wij bemerken voorts enigszins tot onze schrik dat vele opinies in de *Ragguagli di Parnaso* schertsenderwijze geuit of te verstaan gegeven, in de *Osservazioni* in alle ernst met grote nadrukkelijkheid worden verkondigd. De *Ragguagli di Parnaso* lieten als satiren steeds toe dat men de uitspraken cum grano salis opvatte en gaven op tal van plaatsen blijk van de zelfspot van den schrijver; het is daarom zeer begrijpelijk dat de vergulde pil der satire velen bekoord heeft, dien het bittere medicijn van de *Osservazioni* te zwaar op de maag lag. Boccalini's fantasie van het gericht van Apollo op Parnassus heeft met het vurige visioen van het wereldgericht van Dante's *Divina Commedia* gemeen dat het ondanks de vele toespelingen op personen en toestanden, waarvoor men naar commentaar moet grijpen, niet onverstaanbaar wordt. Maar zoals Dante's *De Monarchia* scholastieke tractaten zijn, zo zijn de *Osservazioni* geschriften van de barokke tijd der contra-reformatie. De *Ragguagli di Parnaso* geven ons telkens het gevoel dat de mensheid in haar streven naar een geordende samenleving steeds weer voor de zelfde problemen — ontstaan door en onoplosbaar wegens de menselijke gebreken — wordt gesteld; de *Osservazioni* doen uitkomen dat de middelen waar mee die problemen aangepakt worden toch wel gemoderniseerd zijn.

Boccalini's opvatting over de bedoelingen van Tacitus.

Hoe staat nu Boccalini tegenover Tacitus? In de *Introdutione a' Comentarii* vergelijkt hij Tacitus met Livius en zegt dat het duidelijk is en ook algemeen geloofd wordt, dat het doel dat Livius bij het schrijven van zijn geschiedeniswerken voor ogen stond, het beschrijven van het leven in een welbestierde republiek was:

> che il fine di quell' Auttore nel tessere la sua Historia sia stato il dar conto al Mondo d'una Republica molto bene ordinata, scrivendo egli l'espulsione de' Tarquinii dal Regno, e la destrutione del Regno medesimo, convertito in Tirannide, con l'acquisto fatto della Romana libertà, conservata poi per Anni 460 [2]) con quel che di più ne'suoi libri si legge.

---

[1]) Sec. ed. Milano 1898. De nederlandse lezer mist node op de bladzijde 62, gewijd aan de fortuin van Tacitus in zijn land, de naam van P. C. Hooft.

[2]) Van 510—50 voor Chr.

In een zeer biezondere constellatie van omstandigheden moet zich bevinden, over zeer vele eigenschappen beschikken, degeen die met succes in een staat het gezag aan zich wil trekken. Ontbreekt maar één enkele voorwaarde dan loopt het falikant mis[1]). Alle seinen stonden op veilig voor Julius Caesar wien het dan ook gelukte de macht in het Romeinse Rijk in handen te krijgen. Hij wist evenwel slechts de heerschappij te veroveren, niet te behouden. De macht bewaren kan men op twee wijzen, men moet maken dat het de onderdanen wel vaart zodat ze geen verandering van bewind begeren of men moet de onderdanen met vrees in bedwang houden. De eerste weg sloeg Augustus in, de tweede volgde Tiberius en „alcuni altri doppi di lui, e non meno di lui odiati da Vassalli, e dal Senato Romano".

Het doel van Tacitus was — volgens Boccalini — het beschrijven hoe Vorsten die regeren over een land dat gewend is aan een monarchistische regering en dus makkelijker te onderslaven dan een volk in vrijheid geboren en getogen [2]), moeten handelen om de heerschappij te behouden en hoe zij die eventueel kunnen verliezen: „Onde scrivendo Tacito l'Historia di questi Prencipi, nella maniera, ch'egli sà fare, mi pare di raccogliere, ch'egli voglia andar dispiegando i modi, che devonsi tenere da quelli, che si trovano Padroni d'un Stato, solito à viver sotto un suo Regnante, e che per qualsivoglia accidente sia posto in mano d'altro governo, ò d'altro Principe, di che conditione, ò grado egli si sia".

Dit alles kan men inderdaad bij Tacitus wel lezen, het is echter een vergissing van Boccalini — wiens belangstelling bovenal politiek gericht is en die de geschiedenis slechts als een hulpmiddel, als een leerzame spiegel beschouwt — te menen dat Tacitus opzettelijk „regole di Politica" als een kostbare schat verborgen heeft in het schrijn van een geschiedkundig werk. Het is dit waandenkbeeld dat Amelot de la Houssaye zo geïrriteerd heeft. Diens *Reflexions politiques* en *Notes historiques* bewegen zich echter goeddeels op hetzelfde terrein als Boccalini's *Osservazioni*, al stemmen dan de meningen van deze twee commentatoren niet steeds overeen, waarvan één der oorzaken is dat de la Houssaye heel wat aan te merken heeft op de verwaande en schijnheilige venitiaanse Edelen en hun adelheersing [3]).

---

[1]) Cf. *Ragg. di Parnaso*, II. 51.

[2]) Cf. boven blz. 37 en vlgd.

[3]) De la Houssaye vindt de Edelen van Venetië „groote Politijken, en goede Onderhandelaars, Gehoorzaam aan de Wetten, Menschen van Ordre, Raad, en Geheim, Mildadig in Aelmissen" maar ook „vreesachtig en bygelovig, groote opsnijders van haar gunsten en weldaden, van haar gewaande Overwinningen en van haar Adeldom, schandelijke Debouches" enz. Zie het Register op de *Historie der Regeering van Venetien*.

De la Houssaye was geen Italiaan en schreef bijna een eeuw later dan Boccalini. Hij vindt de Republiek van Venetië zeer eerbiedwaardig, zij helt echter naar haar ondergang.

Tacitus *Ann.* 4. 33.

Uitvoerige aantekeningen plaatst Boccalini bij *Ann.* 4. 33:

> Nam cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt: delecta ex iis et consociata rei publicae forma laudari facilius quam evenire, vel si evenit, haud diuturna esse potest. igitur ut olim plebe valida, vel cum patres pollerent, noscenda vulgi natura et quibus modis temperanter haberetur, senatusque et optimatium ingenia qui maxime perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur, sic converso statu neque alia re Romana quam si unus imperitet, haec conquiri tradique in rem fuerit, quia pauci prudentia honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis discernunt, plures aliorum eventis docentur. ceterum ut profutura, ita minimum oblectationis adferunt. nam situs gentium, varietates proeliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: nos saeva iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium et easdem exitu causas coniungimus, obvia rerum similtudine et satietate. tum quod antiquis scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cuiusquam Punicas Romanasne acies laetius extuleris: at multorum, qui Tiberio regente poenam vel infamias subiere, posteri manent. utque familiae ipsae iam extinctae sint, reperias qui ob similtudinem morum aliena malefacta sibi obiectari putent. etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens.

Vertaling van dit caput door Hooft.

Hooft zal dit caput vertalen:

> Want alle geslachten oft steden worden van den volke, oft van de vorstelinghen, oft van eenen persoon geregeert: een kiesbaare en welgestelde forme van Staat uit deeze, kan beeter gepreezen worden dan gebeuren, oft indien ze gebeurt, niet geduurigh weezen. Derhalven, gelyk men ouwlinx, 't volk geweldigh zynde, oft als de Raadsheeren vermoogende waaren, den aardt der gemeente kennen moest, en in welker wyze zy bescheidelyk te handelen was; en de geenen, die in den inborst der Vroedtschap en vorstelinghen diepst geleert waaren, zich verstaande op den tydt, en wys gehouden werden: alzoo nu de Staat omgekeert is, en niet anders gestelt, dan om door eenen alleen beheert te worden, zal het dienstigh zyn deeze dinghen t'zaamen te zoeken, en voor te stellen: om dat weinigen uit voorzienigheit, het eerlyke van 't snooder, het nutte van 't schaadelyke onderscheiden: de meeste door 't geen dat anderen gebeurt geleert worden. Voor de rest, gelyk ze vordelyk zyn, alzoo dienen ze luttel om iemant te verlustigen. Want de geleegenheeden der volken, verscheidenheeden der stryden, doorluchtighe dooden der Hooftluiden, houden aan, en ververschen de geesten van de leezers. Wy stellen de wreede gebooden, gestaadighe wroeginghen, bedrieghlyke vrundtschappen, bederf der onnoozelen, en de eighene oorzaaken met den uitgank by een; daar men alomme een gelykheit en zaadtzaamheit van zaaken in zynen wegh vindt. Daar beneevens hebben d' ouwde schrijvers weenigh dwersdryvers, en niemandt leidt'er aan, oft gy de Roomsche oft de Punische spitsen lustiger ten toon verheft: maar de naakoomelinghen van veelen, die onder de regeeringh van Tiberius straf oft smaadt geleeden hebben, zyn noch in 't leeven. Ende genoomen dat de geslachten nu uitgestorven zyn, ghy zulter vinden, die om de gelykheit van zeeden, zich dunken laaten, dat hun de misdaaden van anderen verweeten worden. De gloory ook en deughde zyn aanstootelyk, gemerkt een vroom gemoedt den boozen voor ooghen gestelt, hun met het teeghendeel beticht.

Boccalini's overwegingen naar aanleiding van bovenstaand caput der *Annales*.

Boccalini leidt zijn aantekening bij *Nam cunctas Nationes, & Urbes Populus* in:

> Quest'è quella forma di Governo popolare, che chiamano Democratia, il quale vien biasimato da tutti gli Scrittori, e meritamente anco quei, che sono usciti di mano d'un Tiranno più tosto hanno voluto il Prencipe, che formar Democratia, per non esser sottoposto all' ignorantia del Popolo, peggiore d'ogni Tiranno.

Alleen de Duitsers zijn er in geslaagd een rustige Volksheersing, met wijsheid en in acht nemen der wetten bestuurd te vestigen. De Democratie van Solon kon niet lang stand houden, mislukkingen waren de volksregeringen die Florence gekend heeft.

Aut Primores

> Questa è la seconda specie di Republica e la migliore.

De Adelheersing heeft ook wel haar lastige punten, in Venetie heeft men daar over het algemeen geschikte oplossingen voor weten te vinden.

Aut singuli regunt

> Questa è la Monarchia governo d'un solo celebratissimo e lodatissimo dagli Scrittori, e dimandata dal Profeta David per gratia, e dono particolare da Dio per intiera felicità del Popolo Hebreo.

Zeer uitvoerige aantekening, waarbij allerlei Monarchiën uit allerlei tijden de revue passeren; de conclusie is tenslotte dat de Monarchie zovele gebreken aankleven dat zij niet de lof verdient die vele schrijvers, of uit zucht tot vleien, of omdat zij de zoetheid van een welbestierde republiek niet gekend hebben, haar hebben gegeven.

Delecta ex his, & constituta Reipublicae forma, laudari facilius, quam evenire: vel si evenit haud diuturna esse potest.

„Un governo misto" kan volgens Boccalini wel van langen duur zijn. Voorbeeld: de Republiek der Lacedemoniers door Lycurgus gevormd. Ook de moderne Venetiaanse Republiek vertoont een samengestelde vorm (Boccalini neemt hier een stelling van Contarini over):

> Cosi la Republica moderna Venetiana composta, e mista dei'tre Stati; Monarchia nel suo Principe, Democratia nel Gran Consiglio, & Aristocratia nel Senato, e nel Collegio, ella hà durato, e mostra di durare per molti altri Secoli.

„Et que l'on ne m'objecte point l'exemple de la République de Venise" — zegt later de la Houssaye in zijn *Reflexions politiques*,

> que quelques Ecrivains disent avoir un mélange de Monarchie en la personne de son Doge, qui est à vie: & un de Démocratie dans son Chancelier, qui n'est point du corps des Nobles, & qui, selon le Cardinal Gaspar Contarin, est comme le Doge du peuple. Car le Doge n'aïant que la presséance & les habits par dessus les autres Nobles, & le Chancelier n'aïant point de voix delibérative dans les Conseils, où il n'est que comme les Greffiers en chef dans nos Parlemens; on ne peut pas dire, que l'autorité de l'un & de l'autre fasse aucun contrepoids de Monarchie, ni de Démocratie, dans l'Aristocratie Vénitienne.

Igitur ut olim plebe vallida . . . sapientes credebantur.

Voor een medicus is het noodzakelijk dat hij de aard en de natuur der te behandelen zieke kent. Een Vorst, die over verschillende volkeren heerst, moet verschillende naturen bezitten, naar verschillende zeden weten te leven. Karel V bezat deze gave, zijn zoon Filips kon slechts Spanjaard zijn en dan ook alleen aan deze Natie behagen. Sommige beweren dat de Spanjaarden de in Vlaanderen uitgebroken ziekte volgens de spaanse geneeskunst hebben willen genezen, wat een averechts gevolg heeft gehad.

Allemaal gedachten die, naar wij weten, Boccalini zeer pre-

occupeerden, maar die geheel buiten het betoog staan dat Tacitus hier geeft.

Sic conversa stata, neque alia rerum, quam si unus imperiet, haec conquiri, tradique in rem fuerit.

Boccalini keert met zijn opmerking dat lieden die leven onder een Monarchie weinig hebben aan geschriften over de Republiek, weer enigszins terug tot de gedachtengang van Tacitus.

Quia pauci prudentia, honesta à deterioribus utilia à noxiis discernunt; plures aliorum eventis docerentur.

Boccalini parafraseert deze uitspraak. Voegt er aan toe dat sommigen niet door afschrikwekkende voorbeelden maar slechts door eigen schade wijs worden. De Hertog van Guise met zijn Liga had zich moeten spiegelen aan het ongelukkig einde van de graaf van St. Paul [1]).

Caeterum ut profitura, ita minimum oblectationis adfuerunt.

Natuurlijk is de commentator te beleefd om het hier met Tacitus eens te kunnen zijn. De tegenstelling, in de *Introdutione a'Comentari* reeds genoemd, tussen de geschiedenisboeken van Livius en Tacitus wordt verder uitgewerkt. Livius beschreef oorlogen

> Ma Tacito pasce l'animo degli huomini con la lettione delle cose fatte nella pace con prudenza, e si vede l'arte, e sagacità di Tiberio in sapersi ben formare nella Tirannide sua.

Misschien nog interessanter — meent Boccalini — dan Tacitus' ontleding van het karakter van Tiberius zal het werk kunnen zijn waarin secretarissen uit de omgeving van de Koning van Frankrijk — andere lieden kunnen moeilijk op de hoogte zijn van alle geheime machinaties — beschrijven wat de spaanse Filips niet met zijn zwaard, maar met zijn pen, heeft weten te bewerkstelligen.

Nos saeva iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, & easdem exitu causas coniungimus; obvia rerum similitudine, ac satietate.

> Anzi ò Cornelio gioconda è questa lettione tra letue più pretiose fatiche

verzekert Boccalini nogmaals. Verstandige lieden scheppen geen biezonder vermaak in de lectuur van de romeinse veroveringen, dat een verhaal is van brandstichten roven en moorden. Boccalini koestert

---

[1]) Lodewijk van Luxemburg, graaf van Sint Paul, had bezittingen zowel in Frankrijk als in Bourgondië. Hij probeerde van beide wallen te eten en spande tegen Lodewijk XI, wiens connetable hij was en wiens schoonzuster zijn vrouw was, samen in de Liga „du bien public". Hij werd 19 Dec. 1475 te Parijs onthoofd.

Du May spreekt in zijn *Avvertimenti* op de *Osservazioni sopra il quarto Libro degli Annali di Tacito*, pag. 347, N. 189, over „Pietro di Lussemburgo" als „auttore della lega detta il ben publico", hij moet daar in de war zijn met den vader van Lodewijk, die Pieter heette.

In de *Ragguagli di Parnaso* komt de conte di San Paolo verschillende malen voor. I. 35 *Apol vergunt openbaar gehoor: en doet, door overwiize vonnissen, veele zaken ziiner Wiizen af* nadert hij voor Apollo „met een heevige klachte over den Konink van Frankriik, Ludovicus d'Elfde, dewelke hem, na vergunde genade, met een dieren eed bevestigt, wreedeliik hadde laten onthalzen. Apollo antwoorde den Graaf met minneliike woorden; Dat hy deze ziine rampspoedt niet zoo zeer den Koning Ludovicus had te wiitten, als siin eygen onvoorsigtigheyt".

Ook ragg. II. 2 handelt over het ongelukkig lot van den graaf van Sint Paul (cf. beneden blz. 74), II. 54 (cf. beneden blz. 176) wordt dit nogmaals in herinnering geroepen.

niet de minste bewondering voor het streven van de romeinse Republiek een wereldmacht te worden en gaat zover dat hij uitroept:

> E questa dunque lettione dilettevole? sono queste quelle virtù de' Romani, che tante volte e da tanti Scrittori vengono inalzate al Cielo? E cosi corrotto il Mondo, che si trovi, che à questi cosi sanguinolenti rubbamenti s'attribuisca nome di generosità, grandezza d'animo, e giustitia? Può meritar nome di Republica quella, che instuita sia alle perpetue guerre à perpetuamente spargere il sangue humano, & à rubbare tutto il Mondo?

Waarlijk, het is geen wonder dat God de Romeinen strafte met de tirannie van een Tiberius. Gelukzalig zijn echter die republieken die tot doel hebben niet het de gehele wereld bevelen, maar het aan niemand onderdanig zijn.

Ook deze overweging eindigt in een lofspraak op de duitse en venetiaanse gemenebesten.

Tum . . . manent.

Deze aantekening gebruikt Boccalini om te zeggen dat alles wat hij tans schrijft als een eerste schets beschouwd moet worden. Hij is er zich van bewust op verschillende plaatsen zijn pen meer vrijheid gelaten te hebben dan aan dengene past die schrijft voor eigen roem en niet om bepaalde lieden te beledigen. Hij beveelt daarom — illustre voorbeelden volgend — zijn zonen het werk te verbranden indien het hem niet gegeven mocht worden er de laatste hand aan te leggen. De zonen hebben — ook alweer naar illuster voorbeeld — dit bevel niet gehoorzaamd.

Ook in de *Introdutione* heeft Boccalini vooropgesteld dat hij de *Comentarii* eerst zal laten drukken nadat zijn vrienden — die het dus in handschrift te lezen kregen — zijn werk door hun kritiek hebben gezuiverd. En na het „Fine del sesto Libro" van de overdenkingen van de *Annalen* vindt men in de uitgave Cosmopoli 1677 nogmaals de verzekering dat het geschrevene slechts een eerste ontwerp is, waarin Boccalini alles wat hem voor de geest kwam opschreef en dat nog herzien zal moeten worden om algemeen voldoening te geven

> non havendo io altr'intento in questi miei scritti, che giovare al Lettore, dilettarlo con la varietà de' discorsi, con l'ornamento degli essempii, e con la notitia di quella varietà, che si cela ne Gabineti di coloro, che governano il Mondo.

Reperies . . . arguens.

Hierbij geeft Boccalini slechts een korte aantekening.

La Bilancia politica di tutte le Opere di Traiano Boccalini.

De *Osservazioni Politiche Sopra I Sei Libri degli Annali di Cornelio Tacito* vormen het *Parte Prima; Le Osservationi, Et Considerationi Politiche Sopra Il Primo Libro delle Storie di Cornelio Tacito & sopra La Vita di Giulio Agricola Scritta dal medesimo Auttore* het *Parte Seconda* van *La Bilancia Politica Di tutte Le Opere di Traiano Boccalini* met het uitgeversadres *Castellana Per Giovanni Hermano Widerhold. Anno M·DC·LXXVIII·* De uitgave geschiedde *Il tutto illustrato Dagli Avvertimenti del Cavalier Ludovico Du May.*

De aantekeningen van L. Du May.

Du May [1]) is protestant en monarchist en als zodanig laat hij gematigde protesten horen. Wanneer Boccalini in zijn overpeinzing bij „Delecta . . . potest" zegt dat de goede Vorsten die de naam van Stedehouders Gods op aarde verdienen, slechts in de verbeelding bestaan:

> I Prencipi buoni che meritano nome di Luogotenenti di Dio in Terra, che *sint instar Deorum*, si desidarano, si dipingono, con la penna, sono à guisa delle Sirene, de gli Hippogrifi, delle Titioni, delli Alicorni che si dipingono, sono favolosi, e non si trovano

annoteert Du May:

> Lo Stato Monarchico hà i suoi diffetti, & è cosa lugubre di l'ubbidire a' bambini, & a coloro ch'abusano della loro auttorità, mà Boccalini mi par troppo ardito, quando dice, ch'i Prencipi buoni sono nonomi fabolosi, come quelli delle Sirene, e de gli Hippogrifi, e delli Tritoni che non si trovano. Hò letto nell'historia di Francia, che tutti i cattivi Rè, che vi regnarono, si potrebbero scrivere intorno ad un anello, & in fatti non è possibile, ch'altrove tutti siano mali. Jo sò che sono huomini c'hanno i loro diffetti, mà quei diffetti non sono tali, ch'impediscano di non poter regnare conforme alle leggi divine & humane. E la sperienza c'insegna che i Regni sono più tranquilli delle Republiche, e se bisogna ubbidir à Tiranni, è meglio haverne uno che molti.

En waar Boccalini in de voorafgaande aantekening bij „Aut singuli regunt" breedvoerig heeft uiteengezet dat de Monarchie in handen kan vallen van onmondige kinderen (Karel IX van Frankrijk), van dwaze en onbekwame lieden (als de zonen van Lodovico il Moro), van afgeleefde ouden (zoals de laatste Koning van het huis van Portugal) van lichtzinnige jongelingen (zoals Karel, hertog van Bourgondië), merkt Du May kalm op: al deze redeneringen behagen zeer aan hen die, geboren onder een Republiek, niet aan een alleenheerser willen gehoorzamen, de anderen bekommeren zich er weinig om:

> Tutte queste ragioni sono gratissime à quelli, che nati nelle Republiche non vogliono ubbidire ad un Monarca, gli altri poco se ne curano.

De brief „Giorgio Terel al Lettore Politico" in Deel II.

Alle delen der *Bilancia* zijn aan Vorsten opgedragen. Het tweede deel bevat ook een brief *Giorgio Terel al Lettore Politico e Curioso dell'Inparegiabili Opere Del Gran Traiano Boccalini*. Deze brief is samengeflanst uit het *A chi legge* „Co'gnatoni sempre famelici . . . etc.", dat Boccalini schreef als inleiding voor zijn *Ragguagli* en het *Andreo Frisio al Polito e Politico Lettore*, dat men vindt in de uitgave der *Ragguagli* Amsterdan 1669. De naam „Giorgio Terel" zal door een letterwisseling gemaakt zijn van de naam van den uitgever van vroege drukken van de *Pietra del paragone* Giorgio Teler. Op dezelfde wijze als deze brief van „Terel" zijn de *Lettere Politiche, et Historiche Del Medesimo Auttore (scil. Boccalini). Ricovrate, Ristabilite, e Raccomodate dalla diligenza, e cura Di Gregerio Leti*, die het *Parte Terza* van de *Bilancia* vormen, in elkaar gedraaid. Over den zestienden-eeuwsen avonturier-schrijver Gregorio Leti zullen wij in ons laatste hoofdstuk

Deel III van de *Bilancia* bevat *Lettere Politiche et Historiche* volgens Gregorio Leti van Boccalini afkomstig.

[1]) Zie voor Louis Du May een zeer uitvoerig artikel in Prosper Marchands *Dictionaire historique ou Mémoires critiques et litteraires*, La Haye, Pierre de Hondt 1758, II pag. 36.

nader moeten spreken, want Wieringa vertaalde in het eind van zijn leven diens *Vita del Catolico re Filippo II Monarca delle Spagne.* Indien wij de *Lettera scritta Dal Signor Gio: Herm. Widerhold al Signor Gregorio Leti,* in het derde deel der *Bilancia* na de opdracht afgedrukt, mogen geloven, dan zou Leti, indien hij het toen niet juist zo druk had gehad met het schrijven van het *Vita di Filippo II* en enkele andere boeken (Leti werkte volgens zijn eigen getuigenis gewoonlijk aan drie boeken tegelijk [1]) in plaats van Du May de *Osservazioni* geannoteerd hebben.

Correspondentie tussen den drukker der *Bilancia* Herm. Widerhold en Leti.

Tot het schrijven van bovengenoemde brief aan Leti was Widerhold (ondanks het gefingeerde adres „Castellana" een geneefs drukker) [2] gedwongen, omdat hij, zeer tot zijn ongerief (maar tot voordeel van den lezer van de *Bilancia*) tot tweemaal toe tevergeefs bij Leti's huis in de stad geweest was (Leti woonde in deze jaren te Genève, welke stad hem zelfs burgerrecht verleend had), de dienstmaagd had hem gezegd dat haar meester in Sierna logeerde, waarheen Widerhold dus schrijft. Hij spreekt eerst over het verloop van zijn uitgave van Boccalini's manuscript over Tacitus, daarna geringschattend over de uitgave *Comentarii di Traiano Boccalini* „In Cosmopoli" (hij was eerst zeer ontstemd geweest toen hem van verschillende zijde de waarschuwing bereikte dat Boccalini's commentaar over Tacitus reeds gedrukt was, maar gelukkig kreeg hij ook van alle kanten de verzekering dat die uitgave bar slecht was). En dan verzoekt hij Leti het handschrift van Boccalini's brieven „quanto più sarà possibile purgato" af te staan.

Leti's antwoord op deze brief wordt den lezer der *Bilancia* (voor wien het inderdaad zeer instructief is) niet onthouden. Leti complimenteert Widerhold met zijn elegante brief „ricco non meno d'espressioni politiche, che colmo di concetti civili", hij zal reeds de volgende ochtend naar Genève terugkeren om mondeling nader met Widerhold te overleggen. Wat de brieven van Boccalini betreft, één ding baart hem zorg, namelijk dat onder de brieven van Traiano Boccalini er zich vele bevinden door diens zoon Rodolfo geschreven, en daar de meeste brieven niet gesigneerd zijn, kan die zaak moeilijk uitgezocht worden. Maar zo gauw hij thuis zal zijn gekomen zal hij de brieven copiëren, „per riparare col mio à quel tanto ch'è scancellato", kortom geheel in orde maken naar de wensen van Widerhold. Hij weet wel dat er dan velen zullen zijn die helemaal niet meer zullen geloven dat de brieven van Boccalini's hand zijn, en, inderdaad, er zal veel bij zijn van hemzelf afkomstig, eigenlijk kan hij maar van zeven brieven met

De wijze waarop Leti de brieven van Boccalini herschreef (of verzon).

---

[1]) In de *Instruttione e Dilucidattione dell' Auttore per quei che leggono* van zijn *Teatro Belgico*, P. I, Amsterdamo, Apresso Guglielmo de Jonge, 1690, vertelt Leti dat hij als regel drie werken tegelijkertijd onder handen had, aan één werkte hij twee dagen, de derde dag aan de beide anderen, zodat hij altijd aan een ander werk kan doorgaan, als hij voor het eene op bepaalde inlichtingen moet wachten. Alleen twee maanden voordat hij een zeker boek laat drukken, wijdt hij al zijn krachten aan het uitgekozen boek. Er zijn mensen die hem een veelschrijver vinden, maar, goed bekeken, schrijft hij niet veel, maar weinig.

[2]) Zie voor hem E. H. Gaullier, *Etudes sur la typographie genevoise du XVe au XIXe siècles et sur l'imprimerie suisse*, Genève 1855, pag. 215.

zekerheid getuigen dat ze van Boccalini zijn [1]), maar Widerhold moet den lezer maar berichten dat, wat deze voor goeds vindt in de *Lettere*, aan Boccalini moet worden toegeschreven, terwijl op rekening van Leti geschoven mag worden alles wat den lezer niet aanstaat. Kan het nederiger?

De brieven moeten niet alleen bijgewerkt worden omdat ze onvolledig zijn, maar ook omdat Boccalini over politieke zaken in een „stile alto e elevato" schreef, zich er mee tevreden stellende door de meest geleerde en verstandige mensen begrepen te worden. Leti zal ze herschrijven in „uno stile historico" die iedereen zonder moeite kan bevatten.

Als ik mij niet bedrieg, schrijft Leti verder in zijn brief aan Widerhold is er onder bedoelde brieven één waarin over de *Pietra del paragone* gesproken wordt, die brief zou dus een goede gelegenheid kunnen bieden dat geschrift, volgens Leti „senza alcun dubbio la più concettosa, e misteriosa opera del Boccalini", in de tekst op te nemen. Leti's herinnering schijnt juist geweest te zijn; bij *Lettera XXI. All'illustrissimo Signor Giovanni Battista Rinuccini-Recanati* [2]) vinden we als inleidende aantekening:

> Questo Signore havendo inteso che Boccalini haveva composto un Libretto intitolato Pietra di Paragone Politico, gli scrisse per supplicarlo di volergliene partecipare una copia come fece, che accompagnò con la seguente lettera,

en aan het einde een herdruk van de *Pietra del Paragone Politico di Traiano Boccalini.*

Lettera XXII. Al medesimo Signor Giovanni Battista Rinuccini Bologna:

> Dopo che questo Signore hebbe ricevuto, e letto la Pietra del Paragone ne scrisse Lettera di somma lode dell' Opera al Boccalini il quale gli rispose, e li mandò insieme l'aggiunta alla stessa opera

geeft de kans de *Nova Aggiunta Alla Pietra del Paragone* in de *Bilancia* op te nemen.

In de brieven XXIII—XXVII geeft Boccalini „Al Signor Abbate Crescenzio", die telkens om meer vraagt, korte uittreksels uit de *Ragguagli*, Cent. I en Cent. II ragg. 1—40. Helaas scheidt de abt uit het leven voordat hij uittreksels van alle ragguagli heeft gekregen. Maar, als de heer Antonio Angeletti aan Boccalini schrijft dat hij de parperassen van Crescenzio geërfd heeft waaronder de uittreksels uit de *Ragguagli* en hem verzoekt deze te vervolgen, wordt aan die wens — blijkens Leti's *Lettera XXIX* — op de meest hoffelijke wijze voldaan.

Leti's oordeel over de *Segrettaria d'Apollo*.

En zodoende bevat dus de *Bilancia*, zoals Leti aan het slot van zijn brief aan Widerhold opmerkt, inderdaad alle werken van Boccalini. Wel is waar, houdt Leti, hoewel vele van andere mening zijn, de

---

[1]) Van deze zeven brieven zullen er hoogstens twee authentiek geweest zijn. cf. L. Fassò, *Avventurieri della penna del Seicento*, pag. 64, A Belloni, *Le prime edizioni della Pietra del Paragone.*

[2]) Cf . Belloni *op. cit.*

Segrettaria d'Apollo (een navolging van de hand van Antonio S. Croce van de *Ragguagli,* die wij in hoofdstuk VIII zullen behandelen) voor werk van Boccalini, maar omdat dat boek een soort aftreksel („spremura") is van de beide delen der *Ragguagli,* raadt Leti af het in de *Bilancia* op te nemen.

B. Vertalingen, in een andere taal dan het Nederlands, maar in Nederland gedrukt, van werken van Boccalini.

Hundert ein und dreissig Relationes oder Newe Zeitungen aus Parnasso Leiden Jacob Marci 1641 (vertaler G. Amnicola).

Onder dit hoofd moeten wij als eerste de duitse vertaling in 1641 te Leiden bij Jacob Marci verschenen *Hundert ein und dreissig Relationes oder Newe zeitungen aus Parnasso. Aus den Italienischen Des vortreflichen und Hochberuhmbten D. Traiani Boccalini, von Rom. Ubersetzet und auffs newe ubersehen* noemen. Stötzner bespreekt op blz. 139 van zijn artikel over Boccalini's invloed op de duitse letterkunde [1]) deze uitgave. Zij is een vermeerderde herdruk van *Politischer Probierstein ausz Parnasso . . Erstlich Italianisch beschriben. Von Traiano Boccalini*; *Relation ausz Parnasso . . Erstlich . . Boccalini* en *Andere Relation ausz Parnasso . . Erstlich . . Boccalini*, die in de jaren 1616-1618 in Duitsland — waarschijnlijk te Tübingen — gedrukt zijn en gemaakt door iemand die zich noemde G. Amnicola. De *Politischer Probierstein*, die werd opgedragen aan de „Staaten der vereinigten Provinzen in Niderland", bevatte de vertaling van alle stukken uit de *Pietra del paragone* met uitzondering van dat waarin de heerszucht van het huis van Oostenrijk wordt berispt *Massimiliano Imperatore viene avisato delli romori nati fra i figliuoli*; de *Relation* en de *Andere Relation ausz Parnasso* gaven de vertaling van 29 en 44 ragguagli hoofdzakelijk uit Boccalini's eerste *Centuria* [2]). In de leidse uitgave is de ragguaglio over Maximiliaan wel opgenomen en bovendien zijn de vertalingen van ragguagli uit *Centuria* I zeer vermeerderd [3]). Het exemplaar dat Stötzner ten dienste stond, bezat opdracht noch voorwoord. Het is daarom interessant dat de groningse Universiteits-Bibliotheek een boekje bezit *Politischer Probierstein aus Parnasso Trajani Boccalini. Ausz dem Italiänischen gantz verteutschet. — Ridenten dicere Verum Nil vetat & prodest — vignet — Gedruckt zu Leyden bey Iacob Marci, Im Jahr cIↃ IↃC XLI.*, voorzien van een uitvoerige voorrede, gedateerd „Den 29. Weinmonats dieses cIↃ IↃ CXL. Jahres" en getekend A. G. P. E. P. Amnicola wordt als vertaler genoemd:

Politischer Probierstein aus Parnasso Leiden Jacob Marci 1640 (vertaler G. Amnicola).

> Wie denn unlängst nach der Venedischen edition oft erwehneter Zeitungen sich bey uns Deutschen eine nicht geringen Standespersonen unter dem ertichteten Nahmen G. Amnicola mit Verdolmetschung des Politischen Probierstein und etlicher ausz den ubrigen zweyhundert / hin und wider auszgelesener Zeitungen / hervorgethan: Wie nun desse Arbeit von der Italiänischen Sprachen unerfahrnen mit höchstem danck

[1]) Cf. boven blz. 41 N. 1.

[2]) Er moeten ook enkele vertalingen bij zijn van ragguagli niet door Boccalini geschreven; cf. Stötzner, *op. cit.*, S. 137.

[3]) De 131 *Relationes* zijn volgens Stötzner, *op. cit.*, S. 139 : 31 (= alle) nummers van de *Pietra*, 95 stukken uit de *Ragguagli di Parnaso*, de drie laatste nummers van Briani's *Parte Terza* plus nog de twee stukken die de *Nuova aggiunta alla Pietra del paragone* bevat.

angenommen; eben so hat solche hergegen unermäszliche Begierde den gantzen Boccalinum zu sehen bey dem Leser erwecket. Dieses Verlangen hat uns anlasz gegeben zu versuchen / wie viel wir gemeinem wündschen zu gefallen seyn könten / haben derowegen / durch zuthun eines der Italiänischen Sprach wolerfahren / die im Probierstein vorhin ausz gelassene Zeitungen ersetzet / und solchen nunmehr volkommen auszgegeben. Welchem in kurtzem das erste hundert der Relationes oder Zeitungen ausz Parnasso / (so schon unter der Presz) auch volkommen folgen sol.

Stötzner vermeldt dat de voorredenaar van de *Politischer Probierstein* van 1616 zich verontschuldigt Boccalini's schimpscheuten op de duitse Staten niet weggelaten te hebben; A. G. P. E. P. schrijft in zijn voorrede eveneens dat men het daarmee geenszins eens hoeft te zijn; uit de omstandigheden wel verklaarbaar maar daarom niet minder onjuist, acht hij ook Boccalini's zuiver politieke opvatting van de zaak der Hervorming:

Wie denn niemand entschuldiget / dasz er den teutschen Ständen so unbedachtsam an etlichen Orten vorwirfft / als hätten sie jre Religion nur wegen der ration des status angenommen und nach jhrem Vortheil geändert. Da unlaugbar / mit was anderem Eyfer die gerühret gewesen / die sich vor höchstlöblicher Gedächtnisz Käyser Carolo dem V. erboten ehr jhre Churfürstliche Würden und Lande / ja den Kopff selbst / als die einmal recht erkannte und damals offentlich bekannte Warheit zu lassen. Obwol unschwer zu erachten dasz Boccalinum als einen gebornen Römer nicht nur der hasz gegen selbiger Kirchen nicht zugehthane / sondern auch die politische Art durch welcher Antrieb derogleichen Leute (wie er selbst relat. 3. des Probiersteins p. 4. bekennet) alle Rathschläge und Thaten der Grossen / allein mit den Circul des Nutzes den darausz die Herren zu schöpffen vermeynen / abmessen und da offt weder Gottesfurcht noch Liebe des Nechsten gelten lassen / in solchen Wahn verleitet habe.

Een jaar eerder dan deze duitse vertaling van *Pietra* en een gedeelte der *Ragguagli*, was in ons land een latijnse versie van de *Pietra* alleen gedrukt en wel door Lodewijk Elzevier te Amsterdam. Op de cartouche van de door C. C. Duysent gegraveerde titelpagina leest men: *Traiano Boccalini Lapis Lydius Politicus. Latinitate donavit Ern. Joan. Creutz. Amsterodami, Apud Ludovicum Elzevirium Ao CIↃ IↃC XL.* Men vindt beschrijvingen van deze uitgave in verschillende der boeken over de Elzeviers [1]). Aan de vertaling vooraf gaat een opdracht aan den zweedsen generaal Jacobus de la Gardie, welke met verwisseling der voornamen ondertekend is „Joan Ernestus Creutz". Voor den vertaler zie men het uitvoerige artikel „Ernest Johann Creutz 1619-1684" in *Svenskt Biografisk Lexikon* IX, waar vermeld wordt dat Ernest Johann te Leiden gestudeerd heeft [2]), niet echter dat hij de *Pietra*

Traiano Boccalini Lapis Lydius Politicus. Latinitate donavit Ern. Joan. Creutz. Amst. L. Elz. 1640.

[1]) W. (= Willems, *Les Elzevier*) nr. 966.
B. (= Berghman, *Catalogue Raisonné des Impressions Elzeviriennes de la Bibliothèque royale de Stockholm*) nr. 471.
R. (= Rahir, *Catalogue d'une col. de vol. impr. par les Elzevier*) nr. 958.

[2]) 21 Febr. 1637 werden te Leiden o.a. als student ingeschreven:
Ernestus Joannes Cruyts 22 Pol.
Laurentius Cruyts Finlandus 23 Pol. (broeder van Ernestus Joannes, zie *Svenskt Biografisk Lexikon*).
Axelius Cruyts Finlandus 21 Pol. (niet genoemd in *Svenskt Biografisk Lexikon*).
Zie *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae* 1575—1875, pag. 284.

del paragone in het Latijn heeft overgebracht. Zowel met zijn studie aan de vermaarde leidse hogeschool als met het vertalen van italiaanse staatkundige geschriften zal Creutz een familietraditie gevolgd hebben. Ik vermoed altans dat de „Johannes Gesperi Cruys Suecus, Equestri nobiltate", die zich 29 Sept. 1633 te Leiden als student heeft laten inschrijven [1]) en die twee werken van Virgilius Malvezzi „Latinitate donavit" [2]) aan onzen Ernestus Joannes bekend en verwant geweest zal zijn.

Tenslotte moeten wij hier nog een engelse vertaling van een gedeelte der *Pietra* noemen, waarvan het zeer wel mogelijk is dat ze in Nederland gedrukt is. Rudolf Brotanek zegt in zijn artikel *Trajano Boccalini's Einfluss auf die englische Literatur* [3]) dat de *Newes from Pernassus. The Political Touchstone, Taken from Mount Pernassus: Whereon the Governments of the greatest Monarchies of the World are touched. Printed at Helicon* 1622 te Utrecht is verschenen, maar daar Brotanek ook de onbegrijpelijke vergissing begaat, in plaats van mede te delen dat deze *Newes from Pernassus* de vertaling bevat van de voorrede en 17 nummers der *Pietra*, te schrijven dat het werk een navolging is van de *Ragguagli*, mag de verzekering dat Utrecht de werkelijke drukplaats was, niet zonder meer vertrouwd worden. De vertaler is een zekere Thomas Scott. Aan het slot heeft hij een *The Poste of Pernassus to the Reader* toegevoegd. In dat naschrift, beginnend „These papers coming by chance into my hands . . ." [4]) toont Scott een heftige anti-spaanse gezindheid. Dit is in overeenstemming met wat we verder van hem weten, want Thomas Scott is de auteur van vele anti-spaanse pamfletten, waarvan sommige in ons land gedrukt en enkele ook in het Nederlands vertaald zijn. In 1623 wordt Scott predikant van het engelse garnizoen te Utrecht. In 1626 werd hij door een engels soldaat bij het verlaten der kerk vermoord. Over hem zie men allereerst de *Dictionary of nat. biography*, Vol. LI pag. 68.

The Political Touchstone ... Printed at Helicon 1622 misschien in ons land gedrukt.

De vertaler Thomas Scott kwam in 1626 te Utrecht om het leven.

---

[1]) Zie *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae* 1575—1875, pag. 257.

[2]) In 1636 hebben de Elzeviers te Leiden uitgegeven:

Virgilii Malvezzi Marchionis Tyrannus, eiusque arcana In vita Tarquinii Superbi repraesentata. Latinitate donavit Iohannes Kruus I.F. (W. 445, B. 493).

Virgilii Malvezzi Marchionis Princeps, eiusque arcana In vita Romuli repraesentata. Latinitate donavit Iohannes Kruuss I.F. (W. 444, B. 492. BS (= G. Berghman, *Nouvelles études sur la bibliographie elzevirienne. Supplément à l'ouvrage de M. Aphonse Willems*) 198).

De *Princeps* bevat lofdichten van de hoogleraren Heinsius, Scriverius en Boxhornius voor den „Splendissimo Iuveni Iohanni Kruuss, Iesperi Filio".

[3]) *Herrigs Archiv*, 111 (1903), S. 409—414.

[4]) Reeds de titel van de *Newes from Pernassus*, zoals Brotanek die opgeeft, deed vermoeden dat het naar de *Pietra del paragone* vertaald zou zijn. Dr. Th. Weevers Jnr. te London was zo vriendelijk mij enkele biezonderheden over de *Newes from Pernassus*, waarvan een exemplaar zich bevindt in het Brits Museum, te verstrekken.

C. Vertalingen in het Nederlands van geschriften van Boccalini.

P. C. Hoofts *Vertaalingen uit de Schriften van Trajaan Boccalin* (1629).

In ons land heeft zich, voor zover ik weet, P. C. Hooft het eerst gezet aan het vertalen uit het werk van Boccalini. In 1629 hebben de „geheimenissen, uit het hajlighe der hajlighen van den staet" [1]), te vinden in de *Ragguagli di Parnaso*, Hooft belang ingeboezemd, zodat hij in de loop van dat jaar twee nieuwmaren uit Parnas van 't eerste hondert en elf nieuwmaren uit Parnas van 't tweede hondert vertaalt. De *Vertaalingen uit de Schriften van Trajaan Boccalin* zijn pas na Hoofts dood uitgegeven, men vindt ze onder *P. C. Hoofts Vertaalingen* in de grote uitgaven *P. C. Hoofts Werken* van 1671 en *P. C. Hoofts Mengelwerken* van 1704. Hooft had de gewoonte zijn overzetsels, kort nadat hij ze gemaakt had, te zenden aan zijn schoonbroeder Joost Baek. In de brieven die de nieuwmaren vergezellen, geeft Hooft zowel inlichtingen over de gebeurtenissen waarop Boccalini doelt en uitleggingen bij zijn eigen vertaling als zijn oordeel over Boccalini. Dat dit alles geschreven werd in de ongedwongen vorm van een brief aan een familielid en vriend, verhoogt voor ons de waarde dier uitlatingen.

Mededelingen over deze vertalingen en oordeel over Boccalini in Hoofts brieven aan zijn zwager Baek.

In ragg. II. 18 laat Apollo door den blinde van Forli onderwijs geven in de „hooghnoodige konst van wel en vailighlijk te wandelen". De blinde helpt Girolamo Morone „over dien dootlijken pas van den Markgrave van Pescara, die hem op nieuw was dwers voor zijne voeten komen leggen" [2]). Hooft zendt hierover aan Baek 20 April 1629 een „kladde, my tappeling uit de penne geloopen" die zeer instructief is [3]). Om de tijdinge uit Parnas, die Hooft stuurt, te verstaan, dient men te weten:

> dat Girolamo Morone, Secretaris zijnde van Franchois Sforza laetsten Hartogh van Milaen ujt dat huis, in den naeme van zijnen meester in handelinge tradt met den Markgraeve van Pescara, zijnde een voorneemen Overste onder den Kaisar, om den zelven het rijk van Napels afhandigh ende den voorschreven Markgraef aldaer Koningk te maeken; mitsgaeders den staet van Milaen t'ontlasten van't juk der Spanjaerden, dat het toen op den halze hadt. Maer dat de voorzejde Pescara, 't zy van beginne dubbelt gegaen hebbende, oft in 't drijven van 't stuk niet konnende koomen daer door te zien, ende overzulx goedt vindende zijne

---

[1]) Deze uitdrukking is ontleend aan een brief van Hooft van 1 Julie 1629, waarover zo meteen nader (zie beneden blz. 61). In zijn *Opdragt* van deel II der *Kundschappen van Parnas* memoreert H. Galama dat de heer P. C. Hooft, Drost te Muiden, deze werken in een zijner brieven noemt „Geheimenissen uit het Heilige der Heiligen van den Staat".

[2]) Vertaling van Hooft.

[3]) Zowel in de *Werken* van 1671 als in de *Mengelwerken* van 1704 leest men dan ook aan het eind van de *Achtiende Niewmaer uit Parnas, van 't tweede hondert:* „Ziet P. C. Hoofts twee en dertighsten brief" (in de *Mengelwerken* heeft echter de bedoelde brief van 20 April 1629 het nummer 33). Wieringa plaatst Hoofts historische uitleg als kanttekening bij zijn Kundschap II. 18 (zie beneden blz. 104).

> spelde ujt het spel te trekken, zijnen meester den Kaisar alles aen- en Morone op alle lijden braght, jae, op den trap, by manier van zeggen, van't schavot, dat al gemaekt was, ende hy om 's morgens zijnen hals te verliezen, en hadt hy 't 's nachts niet afgekocht, ende daer vooren betaelt aen Bourbon veertigh duizent dukaeten. Ende had Morone dezen misgreep, niet tegenstaende hy zelf tegens Guicciardin voorheenen verklaert had, dat de Markgraef van snoodtheit en trouwloosheidt geen' weêrgae, in heel Italiën, hadt; ende daer de zelve Morone was een personaedje zulx begaeft, dat hy, ujt de gevankenisse en beuls handen, door de kraft van zijn vernuft, in korten tijdt quam Bourbon zulx te bezitten, dat hy, meer als een Overste van koninklijken bloede ujt Vrankrijk, scheen een heetendoen van Morone te wezen [1]).

De vraag, die Hooft hier in het midden laat, of Pescara er inderdaad over gedacht heeft den Keizer in de steek te laten en het opperbevel over het leger van de heilige Liga op zich te nemen danwel of hij zich slechts met de eedgenoten heeft ingelaten om hunne plannen te leren kennen, heeft de gemoederen zeer beziggehouden. Boccalini wijdt er zijn ragguaglio II. 54 aan: *Francesco Guicciardini in un congresso di piú virtuosi avendo dette parole molto pregiudiciali alla riputazion del marchese di Pescara, quell' onoratissimo capitano avanti la Maestá di Apollo sufficientissimamente giustifica se stesso.* Pescara dient bij Apol een klacht in over het ongelijk hem door Guicciardini aangedaan. Guicciardini, door Apol ontboden, zegt dat, al zou het dan niet waar zijn — wat echter door de meeste mensen voor vaststaande werd gehouden — dat Pescara in het begin voornemens was geweest Karel V af te vallen, dan was het toch geen eervolle zaak dat Pescara

> zo bedriegelijk en dubbelhertig die voortreffelike Vorsten had gaande gemaakt, verlokt en verleid, om met hem in eedgespan te treden, op dat hy daar na gelegentheyt moght hebben, om haar te beklappen, en zich alzo door eigen listig beleide schelmstukken groot te maken [2]).

Pescara verdedigt zich. Ieder „die van eenige verradery tegen ziinen Heer quam te hooren" moet, wil hij niet voor een onbekwaam en onbetrouwbaar dienaar gehouden worden, daarvan alles zeer nauwkeurig onderzoeken. Pescara ontkent niet dat hij teleurgesteld is over de wijze waarop de Keizer hem beloond heeft voor het bevechten van de overwinning bij Pavia, maar nooit had hij kunnen verwachten dat men hem voor dom zou aanzien om niet te merken dat:

> de verbonde Vorsten, die hem zo zeer zochten aan haar snoer te kriigen, meer toeleiden om den Keyzer in 't voort veroveren van 't Hertoghdom Milaan te steuren, dan om hem aan t' Koninkriik van Napels te helpen.

Apollo is zeer ingenomen met de verantwoording van den Markgraaf en verklaart:

> De Pescarer had niemand tot verradery vervoert, uyt inzigt van 't zelve t'ziinen voordeele t'ontdekken, in welken gevalle hy gewis een leeliiken laster behaalt zou hebben, maar, t'ziinen zeer grooten roem, had hy zich uyt nood met eerlijke veinzeryen beholpen, om te beter ter kennis

---

[1]) Van Vloten, *P. C. Hoofts Brieven*, nr. 195.
[2]) Vertaling van Wieringa.

te komen van alle medestanders en bezonderheden van 't verraad hem voorgehouden [1]).

Den 20 Juni 1629 schrijft Hooft aan Baek:

> Monsr. et frère
> 't Geen ik ujt Parnas heb, zal deze U.E. byzetten, ende doen zien wat Duc d'Alva begonnen heeft te leeren in zaeken van staete, die hy onnae zoo wel niet verstont als 't stuk van oorlogh. De arme man schijnt gewaent te hebben, dat 't al één dink was een landt en een leger, en, zoo wel dat als dit, te regeren was met de galgh op den neus [2]).

Hooft schrijft dan nog verder over de moeilijkheden waarvoor Alva gesteld werd, spreekt ook over den „misslagh" van „'t vorderen van den tienden penningk" en besluit:

> Maer 't schijnt, dat de ujtheemsche deze boter tot den bodem niet geboort hebben. 't Waer anders van de geringhste stoffe niet om gerucht in Parnas af te maeken. Niettemin het bedrijf van desen dwingelandt zal daer ter plaetse echter noch yetwes naeder ontplujst werden.

Vier dagen later schrijft Hooft:

> Mons. et frère
> By de nevensgaende tijdinge zal Duc d'Alva weder voorhouden, ende bedilt worden zijn werk dat swaer om vollastren waer. Deze spiegelinghen, alhoewel ze noch de mijne niet ontdekken die hem den sprongh te grondewaert deedt doen, zijn echter niet ydel oft nutteloos voor de geene, die de bronkraenen naevorssen, daer onze opgangh ujt de ellenden, ende 't verloop der Spaensche zaeken in Nederlandt, ujt gestraelt zijn. U.E. zal hier leeren, om zich dienstelijk nae exempelen ende zinspreuken te schikken; hoe zujver een oordeel dat'er toe vereischt wort, ende dat het niet oft naulijx scherp genoegh wezen kan, zonder gestreken te zijn op den wetsteen der ervaerenheit [3]).

Van Vloten meende dat de „nevensgaende tijdinge" de vertaling van ragg. II. 96 geweest zou zijn, maar wat Hooft schrijft, past beter bij II. 51, — waarin Apollo Alva erover berispt dat hij zich wil richten „naa 't exempel van de voorledene zaaken" hoewel voor hem de omstandigheden anders zijn — dan bij II. 96, waarin Alva tegenover Philips II in 't gelijk gesteld wordt.

Uit de beide brieven van 20 en 24 Juni blijkt dus dat Hooft de ragguagli die handelen over Alva's beleid in de Nederlanden appreciëert, al wordt er de boter niet tot de bodem geboord.

1 Julie 1629 stuurt Hooft aan Baek de vertaling van II. 65 over den winkelhouder die fijne rook te koop hield „een waare die de Vorsten staande houden, dat in geenerlei manier by onvorstelijke persoonen magh verkoft werden", en daarom zonder vorm van proces naar de galeien wordt verwezen. Het nieuws uit Parnas is van de langste niet, maar, schrijft Hooft, „daerom van de slechtste niet":

> Men meet de deughd by de elle niet: gelijk U.E. weet, ende met reden het tegendeel noode zoude toestaen. Het brengt een van de meeste geheimenissen, uit het hajlighe der hajlighen van den staet, aen den dagh.

---

[1]) Het thema van deze ragguaglio en Apollo's uitspraak vindt men verromantiseerd terug in de novelle *Die Versuchung des Pescara* (2de dr. Leipzig 1887) van Conrad Ferdinand Meyer, wiens held dapper, onomkoopbaar en onwraakzuchtig is.

[2]) Van Vloten, *op. cit.*, nr. 201.

[3]) Van Vloten, *op. cit.*, nr. 202.

't Zal Boccalin wel vergaen, ende hy magh van geluk spreken, vaert hij beter in Parnas, als de winkelhouder, daer hy wil dat anderen zich aen spieghelen. Ick wil hem altijds wel verzekeren, dat hy geen noodt heeft van veredelt oft ridder geslaeghen, oft opgepotst te worden met pluimaedjen van tytelen dewijl hy zoo behendigh is, om die munt neder, ende onder haeren gank te dringen. Want dit is, in zijnen zin, de rook daer der Vorsten schouw af rookt [1]).

Hooft prijst hier Boccalini, evenwel met reserve. De toon is dezelfde als van het compliment dat, naar Hooft meent, Vondel toekomt voor het dichten van de *Harpoen* en de *Roskam*. „Maer verwondert U.E. dat die geest (scil. Vondel) het op zoo groote personaedjen gelaeden heeft", zal Hooft 23 Mei 1630 aan Baek schrijven, „daeraen ziet ghij zijn' grootmoedigheit":

Hetgeen, daer alle man om swight
Te temmen, is manhaftheitsplight

geeft Hooft toe en het is gezond „den verweenden bakhuyzen hunne wanschapenheit en ezelen hunne ooren te toonen", niettegenstaande dat „schempen en schieten" („oft, gelijk de vlieghen op een glas, over 't gladde heenen te loopen en op 't rompeligh stal te houden") op zichzelf nu niet juist „een ridderlijke hanteering" is [2]).

De mentaliteit van den hekelschrijver kon Hooft niet volkomen begrijpen, altans niet volkomen billijken. Het „My deert des mans, die geenes dings eerder moede schijnt te worden, dan der ruste" dat Hooft in 1645 zal uitroepen als hij van Vondels *Eeuwgetij der Heilige Stede* gehoord heeft [3]), proeft men ook reeds in wat Hooft 5 Julie 1629 schrijft:

Monsr. et frère
Over neghenen komt my d'uwe van heden ter handt. Kan echter niet laeten zoo goede tijdingen, met de bygaende ujt Parnas te erkennen. Te meer alzoo de laetste zoo kort is geweest, dat ze U.E. over 't hooft schijnt gezien te hebben, niet vermaenende van den ontfangk. Ik zand ze op zondagh af. Nu moet by deze zeggen, indien Boccalin aen schempen op grooten, ende voorneemelijk op zijnen eersten opheffer, gestorven is, dat nae mijne gissinge, deze maere hem den moordtsteek gegeven heeft; gemerkt hy daer in zich de genuchte geeft van 's Paus neef nae 't bewindtloos leven te zien gaen, met de versleghenheit, daer de dieven mede ter galghe gesleept worden [4]).

De nieuwmaar, die zo scherp is dat ze Boccalini „den moordtsteek" bezorgd kan hebben, is II 59 *De Neef des Prinssen van Sparta, moetende, naa de doodt van zijnen Oom, zich weder begeven tot een bewindtloos leven, doet kleen bewijs van de kloekheit eens welgeschikten gemoeds, op dien gevaarlijken pas*. Met Boccalini's „eerste opheffer" zal Hooft Paus Clemens VIII bedoelen. Deze heeft zich toen hij ouder werd, grotendeels laten leiden door zijn neef den kardinaal Pietro Aldobrandini, een

[1]) Van Vloten, *op. cit.*, nr. 203.
[2]) Van Vloten, *op. cit.*, nr. 237.
[3]) Van Vloten, *op. cit.*, nr. 918.
[4]) Van Vloten, *op. cit.*, nr. 204. Wat bij van Vloten onmiddellijk op dit citaat volgt „eerstelijk om dat d' overlooper een burger is . . . enz." slaat niet meer op een tijding uit Parnas. Uitgevallen is bij van Vloten de zin „De tijdingen uit 's Hartogenbos vind ik niet onwaarschijnlijk", wat de brief onverstaanbaar maakt.

buitengemeen heerszuchtig persoon. Als Clemens echter in 1605 sterft, is het met de macht van zijn neef, die juist grote plannen ter fnuiking van de spaanse overmoed uitbroedde, gedaan [1]). Dat Hooft terecht „de neef des Prinssen van Sparta" („il nipote del prencipe de' laconici) identificeert met Pietro Aldobrandini blijkt uit de — niet door Hooft vertaalde — ragg. II. 74 *Il nipote del prencipe de' laconici ad Apollo chiede conseglio sopra la vita ch'egli doveva tenere in Laconia per starvi con sua maggior riputazione.* Men vindt bij von Ranke beschreven [2]) hoe de heerszucht van Pietro Aldobrandini tot verzet prikkelde. De kardinaal Odoardo Farnese kreeg, door het in onbruik geraakte asylrecht van de adel te willen gebruiken ter bescherming van een ontsnapt gevangene, twist met Aldobrandini, toen deze het toppunt van zijn glorie bereikt had. Farnese werd gesteund door den spaansen gezant, aan weerszijden werden troepen bijeengebracht, zodat het weinig scheelde of een openlijke vete was uitgebroken. Hoewel hij tenslotte inbond, was Farnese de eigenlijke overwinnaar, hij had laten zien welk een verzet hij, zo nodig, zou kunnen opwekken. Wie dit weet, doorziet hoe hatelijk het antwoord is dat „de neef des Vorsten van Laconiën" van zijn Majesteit krijgt op de vraag

> hoe hy zich best te houden had, om in Laconien noch met eenige eer en aanzien te mogen woonen? Op dit verzoek gaf hem Apollo tot kort bescheid; Dat hy in't Roomsche Hof, daar de voorbeelden van allerley heldendeugden op't heerlijxt tot verwondering gezien wierden, kennis neemen, en voorts navolgen zou de grootmoedigheit en rijklijke hofhouding van den deftigen Cardinaal Oddoardo Farnese; die, door zijne recht Koninklijke hooghertigheit, en onmatelijke mildtheit aan een jegelijk, by 't Hof en al den Roomzen Adel zich zo bemint gemaakt, hare herten zo gewonnen en tot zijn wil had, dat men hem nu by eenen vreemde Paus [3]) ongelijk meer gelieft, geeert en geviert zag, als te vooren den voortreffelijken Cardinaal Alexandro Farnese, zelf by de regeeringe van zijnen Oom, Paus Paulus den derden, oit geweest was [4]).

15 Julie 1629 verstuurt Hooft de vertaling van II. 88 *Marcus Anthonius Muretus verzoekt ernstelijk aan Apollo, om op 't openbaar gestoelte, der schoolen van Parnas, te mogen doen een' reede tot lof van de genaadigheit des alderloflijksten Koninks van Vrankrijk Henrik den Vierden, en kan 't niet verwerven.* Apollo slaat het verzoek van Muretus af omdat er geen vreselijker wraak bedacht kan worden dan het moeten aanschouwen van de „triomfen en voorspoedigheden zijns vyands". Hooft waardeert deze vondst, maar hij is het er niet mee eens en schrijft:

> Monsr. et frère
> By de nevensgaende maere zal U.E. zien, hoe dien Vorste, daer bynae geen maer aen scheen, in Parnas de klank naegaet van een gruwlijk laster, waer mede te wenschen stont, dat alle Vorsten besmet waeren. Ik kan niet laeten blijde te zijn met de eere, die my Boccalin doet, door 't overeenstemmen van zijn oordeel met het mijne, over 't leven van zoo doorluchtigh een personaedje. Niettemin, noopende 't stuk der wraek-

[1]) Cf. L. von Ranke, *Die römische Päpste in den letzten Jahrhunderten*, II, neunte Auflage, S. 205 en vlgd.
[2]) *Op. cit.*, S. 206 vlgd.
[3]) Paulus V.
[4]) Vertaling van Wieringa.

gierigheit, en kan ik het Boccalin niet gewonnen geven, zelfs op den geestigen zin, dien hy drijft van 't martelen zijner vyanden, door deughd, eer, ende voorspoedt: maer ben van gevoelen, dat die allerloflijkste Koningk bestevent ende bezeilt heeft een' andere baeke, te weten 't verkeeren van vyanden in vrienden, ende die niet te doen quynen door afgunst zijner gloorie, maar te doen gloeyen, door een veroverde genegenheit, in den lof ende verheffinge van hunnen weldoener [1]).

In een brief van 17 Juli 1629 schrijft Hooft aan Baek:

> Mijne brieven ujt Parnas zijn noch niet opgebroken, omdat my quaelijk heeft moghen beuren die te lezen, ende min te vertaelen.

Maar bij een brief van de 22ste wordt een tijding uit Parnas gevoegd en nog weer enkele dagen later, op de 27ste, zendt Hooft „een breeder nieuwmaer ujt Parnas, als ojt gedaen heb voor dezen". In een brief „Van den Hujze te Muiden den laetsten Julij, 1629" schrijft Hooft aan zijn schoonbroeder:

> Ik dank U.E. voor den Overgezonden Toetsteen van staete; ende verlangh nae leedigheit om de deughd des zelven te moghen toetsen. Het woord daer U.E. van vermaent, dat gevonden wort in de laetste nieuwmaere ujt Parnas, gis ik te zijn *il menante*, dat ik vertolkt heb: *de legger*; meenende daermede eenen persoon erghens legghende om koop- oft anderen handel te drijven. Ik heb 't in de *Woordboeken* niet konnen vinden. Doch en heb mijn voorneemst *Woordboek* oft *Woordenaer*, hoe men op't Duits heeten wil, niet hier [2]).

De „Toetsteen van staete" werd Hooft geleend door Jacob Baek, zoals blijkt uit een brief van 4 Sept. 1630 aan Joost Baek, waarin Hooft schrijft: „Hierby heeft U.E. la Pietra del paragone Politico, waer voor ick U.E. broeder bedanke". In de *Eerste Nieuwmaar uit Parnas van 't eerste hondert* vertaalde Hooft „il menante" door „de legger" [3]), Baek vroeg en krijgt een uitleg.

De brief van 27 Julie 1629 is de laatste waaruit blijkt dat Hooft aan Baek een vertaling van een ragguaglio stuurt. In 1629 reeds zendt Hooft Baek ook vertalingen uit Tacitus [4]). In 1630 gaat hij daar mee door; als Hooft 30 April de rede van Germanicus, ten tweede male overgezet, zendt, schrijft hij tevens:

> De loopmaeren gaen hier nevens ten dank te rugge. Ick zoude hoopen die gunst al te met met wat nieus ujt Parnas te vergelden, waer't dat U.E., die der noch etlijke onder zich heeft, my die geliefde toe te zeinden, oft ten minsten de getallen, om te weten, wat verdujtscht is ende wat niet [5]).

Waarom Boccalini Hooft slechts voorbijgaand kon boeien.

Maar weldra is Hooft te zeer in Tacitus verdiept om noch naar diens bewonderaar Boccalini te talen. De belangstelling van Hooft en die van Boccalini zijn vaak op dezelfde objecten gericht, Hooft bewondert het vernuft en soms ook het inzicht van Boccalini, maar beider temperamenten waren zo zeer verschillend dat het gevolg wel moest wezen dat Boccalini slechts voorbijgaand Hooft kon boeien. Hoofts

[1]) Van Vloten, *op. cit.*, nr. 205.
[2]) Van Vloten, *op. cit.*, nr. 212.
[3]) Cf. boven blz. 28, beneden blz. 110.
[4]) Cf. den brief van 14 Mei 1629 (van Vloten nr. 197). Hooft zendt „dertien Blaeden overzetsels uit Tacitus" en belooft „eenighe tijdinge ujt Parnas".
[5]) Van Vloten, *op. cit.*, nr. 233.

koele en enigszins hooghartige houding, zoals die blijkt uit de boven aangehaalde passages uit de brieven van 1 en 5 Juli 1629, berust op een diepgewortelde innerlijke aversie; in de grond houdt Hooft niet van de satire, die overdrijft, aanvalt en veroordeelt, in de grond houdt hij niet van den satiricus, die zich nutteloze zorgen maakt en onnodige haat op den hals haalt.

Een vertaling van *Ragg. di P.* II.48 in het pamflet *Advys wt Parnasso* (1647).

Daar Hoofts *Vertaalingen uit de Schriften van Trajaan Boccalin* zo lang in portefeuille zijn gebleven, zijn zij bij lange na niet de eerste vertalingen uit de *Ragguagli* geworden die het nederlandse publiek zijn voorgezet.

Een pamflet, *Advys wt Parnasso, Geschreven door den doorl. Heere, d' Heer Trajano Boccalini Romain Ghesonden aen Joost Kriex, Voorstander der Lombaerden. Vox Populi, vox Dei. vign. Gedruckt in 't Jaer* 1647 [1]), dat partij kiest in de in de zestiende en zeventiende eeuw geleverde strijd tussen kerk en lombard en wel tegen de tafelhouders, opent met de vertaling van „Rag. 48. Cent. 2" [2]). Apollo heeft het gasthuis der florentijnse natie gesloten „door dien deselve Natie weynich Gecken voort brenght" en geeft het vrijgekomen inkomen aan het hospitaal der Lombarden. De schrijver van het pamflet noemt daarop verschillende soorten van gekken op volgens een boekje „dat al in den Jare 1600 door den druck in de Engelsche Tale de Werelt is bekent gemaect" en laat aan den lezer de keus, in welke rubriek de adovcaat Joost Kriex geplaatst moet worden [3]).

Een vertaling van de eerste ragg. van de *Pietra* toegevoegd aan de vermeerderde uitgave van 1652 van de *Wonderlycke Op en Ondergang van Tomaso Aniello... Vertaelt door J. V. C.*

In 1647 heeft een ernstige opstand gewoed in Napels waar het volk ontevreden was over de hoge tollen die het voor de spaanse regering moest opbrengen. De leider van het oproer was een vissersknaap Mas Aniello die inderdaad de opheffing van de tollen en de restitutie van de privilegies wist af te dwingen, maar door de eigen grootheid overweldigd, aan het malen sloeg, zodat hij, ras het ontzag bij de soldaten en burgers verliezende, na een regering van acht dagen die vele mensen het leven gekost had, zelf overrompeld en vermoord werd. Vondel heeft de tragedie bondig samengevat in een zesregelig versje:

> Zie Mas' Aniello hier in print voor elck ten toon,
> Die van de vischbanck klom op 's Konings hoogen troon,
> Het kitteloorigh paert van Napels holp aen 't hollen;
> En, op zijn Faëtons, geraeckt aen 't suizebollen,
> In eenen oogenblick ging plotseling te gront,
> Gehoorzaemt als een Vorst, doorschoten als een hont,

dat men vindt onder het portret van Mas Aniello met visnet en toppersmutsje in de verschillende uitgaven van *Het eerste Deel Der Napelsche*

---

[1]) K (= Knuttel, Dr. W. P. C., *Catalogus van de Pamflettenverzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek*), nr. 5603; v. d. W. (= van der Wulp, J. K., *Catalogus van de Tractaten ... Aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman*) nr. 2893.

[2]) Volgens de opgave van het pamflet. In de uitgave Rua, *Scrittori d'Italia*, is het C. II. ragg. 47.

[3]) Voor Joost Kriex zie men behalve de verschillende pamflettenverzamelingen, het feuilleton *Kerk en Lombard*, in het avondblad van 21 Julie 1936 van de *N.R.C.* opgenomen.

Beroerte Met de Wonderlicke Op- en Ondergang van Mas' Aniello Uyt het Italiaensch vertaelt door L.v.B., dat in 1650 voor het eerst schijnt te zijn uitgekomen onder de titel *Historisch verhael van de schrickelijcke beroerten van Napels . . . enz.* [1]), maar reeds in 1652 vermeerderd werd met een *Tweede Deel* en een *Vervolgh en eynde . . . Mitsgaders het Oproer inden jare* 1547 *opgeresen onder Mas Aniello di Costa Sorrentino* in welke vorm het vele herdrukken beleefde [2]). Tenslotte werd er nog een verhaal der beroerten in Amsterdam in 1696 aan toegevoegd [3]). Parallel met deze vertaling door Lambert van Bos van de beschrijving door Giraffi en anderen [4]) van de napelse oproeren zagen de verschillende drukken van de *Wonderlijcke Op, ende Ondergang van Tomaso Aniello, Met de beroerten tot Neapolis. In het Italiaens beschreven door den Heer Alexander Giraffi. Vertaelt door I.V.C.* het licht. De Haarlemse stadsdrukker Vincent Casteleyn drukte een deel in 1650 [5]) dat hij in 1652, *Met veele Annotatien verbetert ende vermeerdert, Waer onder den oproer geschiedt Anno* 1547, *by een anderen Tomaso Aniello* herdrukte, in welk jaar hij ook een *Tweede Deel van de Napelsche Beroerten Bevatende de Oproeren Sedert de Doot van Thomaso Aniello In het Koninghrijck Napels Tot den eynde toe Voorgevallen* uitgaf, waarmee hij den uitgever van L. v. B.'s tweede deel schijnt te zijn voor geweest, altans hijbericht den

> Beminden Leser. Hier komt U.E. eyndelijck het langh gewenste, volkoomene tweede deel voor Ooghen . . . het gene tot nu toe noch niemandt zoo verre in onse Nederlantsche Spraeck heeft voor den dagh gebracht.

---

[1]) De uitgave van 1650 vindt men o.a. vermeld *Nieuw Ned. biogr. Wdb.*, IV kol. 231 en Schotel, *De illustre school te Dordrecht*, blz. 104. Ik weet niet of reeds in die uitgave het portret van Mas' Aniello met Vondels onderschrift voorkomt.

Het gedichtje van Vondel werd opgenomen in *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*, II. 1653 en in latere uitgaven van Vondels gedichten of werken.

[2]) De 2de dr. van Deel I + de 2de dr. van Deel II (op het *Vervolgh en eynde* staat nooit een opgave van de druk vermeld) verschenen te Amsterdam bij Nicolaas van Ravesteyn in 1652. Men vindt ook exemplaren met hetzelfde adres en hetzelfde jaartal bevattende de 3de dr. van Deel I + 2de dr. van Deel II. De 4de dr. verscheen te Rotterdam bij Andries van Hoogenhuyse in 1655, de 5de en 6de dr. verschenen weer te Amsterdam en wel in 1657 bij Jan Fredericksz. Stam (Deel II 4de dr.) en in 1664 bij J. Jacobsz. Schipper.

[3]) In een uitgave By Willem Lansvelt, Boekverkooper aan de Nieuwe Kerk 1702, die verlucht werd met gravures van L. Scherm, waarvan in één het portret van Mas Aniello met zijn visnet verwerkt is. In 1933 (*Cat. Mei* nr. 2105. *Cat. Nov.-Dec.* nr. 2767) bood de firma Beyers te koop aan: De Napelsche Beroerte . . . Vermeerd. m. d. Beroerte v. Amst., Amst. 1702 en 1733.

De oorsprong van de beroerten van 1696 in Amsterdam was een keur door Schout, Burgemeesteren en Schepenen gemaakt op het dragen en begraven der dooden.

[4]) De naam van den italiaansen auteur Giraffi wordt ons in de vertaling van L. v. B. onthouden. Wel wordt in het *Aen den Leser* van het *Vervolgh en eynde* bericht dat, nadien de schrijver van het oproer te Napels

> in ongenade by den Spaenjaert geraeckt, het vrye gebruyck van sijn penne met den hals moest boeten, en aldus belet wierdt zijn belofte te voltrecken: Soo hebben wy ten dienst des Lesers het vervolgh der saecken, mitsgaders noch een Oproer van eenen anderen Mas' Aniello di Costa Sorrentino, opgestaen in den jare vijfthien hondert seven-en-veertigh, uyt verscheyde andere schriften beknopt by een versamelt.

L. v. B. en zijn uitgever zullen echter de stof niet van heinde en ver bijeen gezocht hebben; I. V. C. geeft in zijn vertaling ongeveer hetzelfde, alleen in wat andere volgorde.

[5]) Deze uitgave werd aangeboden in Beyers *Cat. Mei* 1935 als nr. 2569 en in *Cat. Nov.* 1937 als nr. 2284.

De illustraties en de typografische verzorging van Casteleyn's uitgave wordt zeer geroemd [1]), men vindt er een portret ten voeten uit van Mas Aniello staande met de hengel in de hand voor zijn huis waarin een steen met wapen van Karel V op de markt van Napels, dat een getrouwere uitbeelding geeft dan het portret in L. v. B.'s vertaling van de persoonsbeschrijving van Mas Aniello waarmee het verhaal van de napelse beroerte aanvangt [2]).

Bij de *Annotatien* van de vertaling van I. V. C. — men is geneigd de twee laatste letters aan te vullen tot Vincent Casteleyn, maar weet dan nog niet de relatie van dezen vertaler tot den stadsdrukker Vincent Casteleyn [3]) — is een *Byvoeghsel*, waarin gesproken wordt over:

> Trajanus Boccalinus, een Man van scherp verstandt, ende een doortrapt Politicus verre siende, jae in de gheheymste practijcken van Regeeringhe gheconfijt

die anno 1638 (hoe komt I. V. C. aan dit jaartal?) „in een tractaet dat hy Pietra di Paragon, ofte Politijcken Toetsteen noemt" „de Staeten van Europa, haere volmaecktheden ende onvolmaecktheden" heeft voor ogen gesteld:

> ende alsoo hy Napels voor eerst in een Problema op den Toetsteen brenght, ende subtijl probeert, soo heeft my niet onschickelijck ghedacht het selve den gunstighen Leser in Nederduyts mede te deelen.

Er volgt dan de vertaling van de eerste ragguaglio van de *Pietra del paragone* over den napelsen hengst „de welcke voortijden van soo uytnemende schoonheyt blonck", maar die

> heden soo leelijcken is verdorven, invoeghen dat men hem door syne uytgheteerde maegherheydt de Ribben en Beenen in het Lijf kan tellen,

---

[1]) Zie F. Muller, *Pop. prozaschrijvers der XVIIe en XVIIIe eeuw*, 1893, onder nr. 809.

[2]) Deze luidt in de vertaling van I.V.C.:

> Daer woonde op de Marckt tot Napels een jongh Persoon, die zyn Huys-houdingh hadde ende ghetrouwt was, oudt in de Vier-en-twintigh Iaer, kloeck ende verstandigh, daer by wat kluchtigh, niet heel groot, met swarte Ooghen, maegherachtigh van Lyf, ghekrult Hayr ende een blonden Baert, hy gingh bloots Voets in een Wollen Hemt, Linnen Koussen, met een Schippers Muts op het Hooft, schoon van Aenghesicht, stout moedigh (als in zyne daden heeft ghebleecken) van stercker ende ghesonder complexie, zynes Hant-wercks een arme Visscher, want hy Visch met de Angel ofte Hoeck te vanghen, of deselve te koopen, ende aen andere weder te verkoopen plagh, daerom men hem inde wandelingh den Visch Handelaer noemden, zijn Naem was Tomaso Aniello van Amalfi, ende op't plat Napels wiert hy van't ghemeene Volck, die uyt beyde Naemen een ghemaeckt hadden, Mas Anniello ghenoemt, welcke Naem wy hem oock in dese Beschryvingh laten willen.
> Desen als gheseght is, woonde opde Marckt: aen sijn Huys onder het Venster, op de lincke zyde na de Bron die naest by zyn Huys staet, stont het Wapen ende den Naem des Keysers Caroli V seer oudt, 't welck men voor een goet teecken, ende een ghewisse Prophezyingh hielt, dat hy de bysondere Wetten ende Vryheden, die gemelte Keyser Carolus de stadt Napels ghegheven hadde, weder in den gangh ende vorighen ghebruyck brenghen soude.

[3]) Als zonen van Vincent Casteleyn vond ik in de biographische woordenboeken alleen een Abraham en een Pieter vermeld.

de Rugghe is hem vol Gaeten ende Sweeren, ende door het ghedueriegh af jaeghen heeft hy eenen grooten Bult ghekregen, ende sijn hem de Neusgaten op-ghespleten.

Het ros dat in zo'n deerniswaardige toestand is geraakt wordt echter nog door „den jalourschen Spangiaert" met de grootste zorg bewaakt en met de uiterste gestrengheid behandeld.

Zowel bij de beschrijving van het napelse oproer als bij de vertaling uit de *Pietra* kan men de vertaalkunst van I. V. C. vergelijken met die van Lambert van Bos.

De vertaling kan gelegd worden naast één van Lambert van Bos, omdat deze de *Pietra del paragone* in zijn geheel vertaalde. De twee vertalingen zijn zeer verschillend. I. V. C. gebruikt naar hartelust romanismen, zijn taal is Zuid-Nederlands getint [1]), L. v. B. schrijft het puristische renaissance-Nederlands. Zo wordt resp. bij I. V. C. en bij van Bos:

legge, che poi diligentemente è stata osservata — Wetten, die daer naer strictelijcken syn gheobserveert gheworden — na een wet, wel naderhant gade geslagen.
ordinarono — ordineerden — besloten.
Mariscalchi politici — politijcke Pikeurs — Staats Hoef-smits, Smits of Peerde meesters; Smits of Heelmeesters; Heelmeesters.
la pubblica Piazza del mercato — de publijcke Paerde-Marckt — de gemeene Merkt.
collegio — Collegie — vergaderinge.
spettacolo — spectaeckel — Schouwspel.
li sospettosi Spagnuoli — den jaloerschen Spangiaert — de Spanjaarts, vol van achterdogt zijnde.
diligenza — deligentie — vlytigheit.
alcuni Filosofi Morali — eenighe Morale Philosophen — eenige zedenkunstige Wijzelingen.
il pericolo — het perijckel — het gevaar.
materie politiche — Politicke saecken — Staatkundige stof.
alcuni suoi liberalissimi Regi — veele van syne liberaelste Koninghen — niet weinige milde Regeerders.
travagliare i suoi Signori — syne Heeren te tribuleren — zijn meesters op een bittere wijze quelling aan te doen.
giorno e notte chimeriggiava — Dagh ende Nacht practiseert — nacht en dag smeede (scil. ongebondenheden in sijn herde kop en breyn).
i ministri Regii — de Koninckljicke Ministers — de Koninklijke Bedienaars.
con i buoni trattamenti d'infinite cortesie — met de goede tractementen van oneyndelijcke beleeftheden — door weldaed en oneyndige getuygenissen van goetwilligheyt.

Van Bos is een vlot en geroutineerd vertaler, die geen moeite heeft zijn woorden te vinden en die bovendien zich er wel luchtig door heen weet te slaan als hem de vertaling van een bepaald woord niet te binnen wil schieten of als de zaak hem te ingewikkeld wordt. In

Li sospettosi Spagnuoli nondimeno con tanta accuratezza notte, & giorno gli (scil. den napelsen hengst) tengono le pastoie a i piedi, il capezzone, il cannone, & gli occhiali, come se temessero di lui.

[2]) Zo gebruikt I. V. C. evenals (zijn voorvader?) M. de Castelein het woord „schieloos", dat zowel „onstandvastig" als „onbezonnen" kan betekenen en door het *Wdb. der Ned. Taal* als speciaal Z.Nederlands wordt genoemd. In de *Wonderlycke Op- ende Ondergang enz.*, 2e dr. blz. 280, schrijft I. V. C.: „Ander hielden het daer voor, dat syne schieloosheydt, ende wonderlijcke Sinnen daer oorsaecke van zijn gheweest". Deze plaats luidt in de vertaling van L. v. B.: Sommige maken een besluyt, dat de traegheydt des gemoets in hem sich tegens de reden gesteldt heeft.

Daarenboven hebben de Spanjaarts, niettemin vol achterdogt zijnde, met zoodanigen vlytigheyt nacht en dag, dit ellendigh Dier, met boeyen geknevelt, en met ooghdeksels, en diergelijke loosheeden meer, zoo danich gedwongen, als of sy van het zelvige alles quaats hadden te vreezen.

wordt „capezzone" en „cannone" aangeduid door „en diergelijke loosheeden meer". Dat de vertaalkunst van I. V. C. ook zijn charme heeft en soms door een vrije en directe visie door een levendig en populair gebruik van spreekwoorden een voordeel heeft boven de deftiger en saaier vertaaltrant van van Bos, blijkt niet uit de vergelijking der vertalingen van het eerste stuk uit de *Pietra*, maar zal worden waargenomen door ieder die de beide vertalingen van *Le rivolutioni di Napoli* onderzoekt [1]).

Van de vertaling door Lambert van Bos [2]) van de *Pietra del paragone* zijn mij drie uitgaven bekend. Het Friesch Genootschap bezit de editio princeps: *Tr. Bokkalini Politiikke Toet-Steen. Uit het Italiaans vertaalt door L. v. B. vign. Te Harlingen, By Hero Galama gedrukt. ↃIↃIↃC LXIX.* Galama droeg „Te Harlingen, uit miine Drukkerye, den X. van Bloeymaand, CIↃIↃC LXIX" het werkje op aan Frans Kanter „Rechtsgeleerde, Raad en Advokaat Fiskaal van het Collegie ter admiraliteit in Friesland" en verzocht den lezer in een *Den Bescheiden en Goedwilligen Leezer allen heyl en voorspoed:*

De drukken van 1669, 1695 en 1699 van de vertaling door Lambert van Bos der *Pietra*.

---

[1]) Voor Lambert van Bos zie men allereerst Dr. G. D. J. Schotel, *De illustre-school te Dordrecht*, Utrecht 1857, blz. 98 en vlg., voorts de diverse nederlandse biografische woordenboeken.

[2]) Men vergelijke bv. (de vertaling van I. V. C. wordt het eerst genoemd en geciteerd uit *Wonderlijcke Op, ende Ondergang ... enz.* 2de dr. 1652, de vertaling van van Bos geciteerd uit de 4de dr. van *Het Eerste Deel Der Napelsche Beroerte*):

C. 84 Maer dit was alles weer windt: want het Volck vondt principaelijck in het Generael Pardoen, datter veel aen manqueerde, ende den Aep in de Mouw sat, niet alleenigh datter niet in ghespecificeert stondt wat het Volck versochte: maer daer en boven vermenght met veele twijffelachtighe stuckjens, die niet rechtsinnigh gingen. Hier door verwierp het Volck dit, ende voortaen alle maniere van verdragh.

v. B. 76 doch dat holp niet, overmits men voornamentlick de vergiffenis-brief aen vele deelen gebreckelick bevondt, bysonder niet alleen uytdruckende alle het gene sy gaern uytgedruckt sagen, maer oock vervatende eenige spottelicke redenen: waer over van nieuws alle onderhandeling gebroken wert.

C. 100 Hier op gingh den Dans aen, ende wiert een aenvangh met eenighe Musquet-schooten ghedaen.

v. B. 90 Men begint dan den aenval te doen, aenvangende met het los-branden van eenigh Geschut.

C. 130 Dewijle even-wel Perrone aenhiedt, zy moesten te Paerdt dienen, soo kreegh Mas Aniello een Galgh in't Oogh, ende waenden niets goedts van Perrone.

v.B. 113 Maer Perrone echter vast staende op sijn voorstelling, besloot datse in aller manieren te paert mosten blijven: doch Aniello wederom door sijn geweldigh aenhouden gebracht in vermoeden van eenigh boos voornemen van Perrone, hield sich even stijf op sijn gevoelen.

Wie Giraffi's beschrijving van het napelse oproer en de vertalingen daarvan wil bestuderen, zal te London in het Brits Museum verschillende uitgaven van de italiaanse tekst alsmede een engelse vertaling van James Howell, uit dezelfde tijd als de beide nederlandse overzettingen, vinden (cf. M. A. Scott, *Elizabethan translations from the Italian*, Boston, New-York 1916, nr. 353).

zich zo lange in deze vooalerz op te houden, tot dat wy de heerliikxte kabinetten, gestoffeert met een waarande vol allerleye pronk en praal van uytneemende aardigheden voor de zinneliikxste keurmeesters zullen openen, om proef te nemen van de aldergeestigste afbeeldzels van staatkunde, en burgerliike opmerkingen, door welke eenige stoffen van letterwiize invallen gemengt zijn.

D.w.z. de lezer moet tot de verschijning van de *Kundschappen van Parnas* genoegen nemen met de *Politiike Toet-Steen.*

De *Politiike Toet-Steen* bestaat uit 34 hoofdstukjes, nr 1 tot en met 31 is de volledige vertaling van de *Pietra del paragone politico*, nr. 32 en 33 is de vertaling van de *Nuova aggiunta* en nr. 34 *Apollo maakt den vermaarden Bernard Capell overste sijner scheeps-vloot in de Jonische zee* van *Ragguaglio di Parnaso* Cent. I, 55. De uitgave is verlucht met een frontispice waarop Galama's adres en zes plaatjes, die niet zeer belangrijk zijn. De plaatjes hebben vierregelige versjes tot onderschrift. Vergrote copien van de frtsp. met gewijzigd adres en van de illustraties met ietwat veranderde versjes vindt men in de herdruk *Tr. Bokkalini Polityke Toet-Steen. Uit het Italiaans vertaalt Door L. v. B. vign. t' Amsterdam, Ter Drukkery van Jacobus van Hardenberg, Boekverkooper, in de Stilsteeg* 1695. In het *Aan den Lezer*, waarin men hele brokstukken uit de opdracht en het aan den Lezer van Galama herkent, wordt nog „een geheel ander banket" aangekondigd „als hebbende op de persse den Getrouwen Harder van den beroemden Italiaen Guarini, vertaelt door D. de Potter, en verciert met kopere Platen". Deze belofte heeft van Hardenberg gehouden en in 1696 een nieuwe uitgave bezorgd van de vertaling in nederduitse verzen door David de Potter, Lodewijkszoon van de *Pastor fido*. In 1699 gaf van Hardenberg een nieuwe uitgave — misschien alleen nieuwe titeluitgave — van van Bos' vertaling van de *Pietra . . . enz.: Tr. Bokkalini Polityke Toets-Steen . . . enz.* Het *Aan den Lezer* is daar gedateerd en wel „Amsterdam den 3 Jul. 1695".

Over de waarde van de vertaling door L. v. Bos spraken we boven reeds ons oordeel uit [1]).

De beide deeltjes *Kundschappen van Parnas* door Galama in 1670 en 1673 voor Fred. Stechman te A'dam gedrukt en te A'dam in 1701 door Hendrik en de Wed. van Dirk Boom opnieuw uitgegeven.

De *Kundschappen van Parnas*, waarvan de *Politiikke Toet-Steen* een voorproefje was, zijn door Galama gedrukt in 2 vol., verschenen resp. in 1670 en 1673. De boekjes zijn vrij zeldzaam geworden. Het Brits Museum bezit ze, een exemplaar van vol. II bevindt zich in de bibliotheek van het Friesch Genootschap, onlangs gelukte het mij op een verkoping de hand te leggen op vol. I. Beide vol. zijn in 1701 opnieuw uitgegeven, van die uitgave bezit de amsterdamse universiteitsbibliotheek het eerste vol., de bibliotheek der universiteit te Gent beide vol.

De beide vol. hebben frontispice's die zeer verschillend van waarde zijn. De frtsp. van vol. I schat ik op hetzelfde peil te staan als de illustraties van de *Politiikke Toet-Steen*, het lijkt me niet onwaarschijnlijk dat ze van dezelfde hand afkomstig zijn. Men ziet er in een zaal op een voetstuk Apollo staan omringd door de Muzen; op de treden die tot de Godheid voeren, verdringen zich koningen en krijgslieden,

[1]) Blz. 68.

burgers en boeren. Men ziet er zelfs twee ezels liggen, die waarschijnlijk „het gulden Ezel van Apuleus en de Ezelen van Plautus" voorstellen, die I. 8 bij Apollo komen klagen „over de groote wreetheyt, die hare meesters met geduyrig slaan tegens haar gebruiken". Op de frtsp. van 1670 staat op cartouches boven „Kundschappen van Parnas" onder „Te Harlingen, by Hero Galama". In de heruitgave van 1701 is het adres der frtsp." t' Amsterdam by Hendrik en de Wed. van Dirk Boom 1701".

Frontispic vol. I onbetekenend.

De frtsp. van vol. II boeit zeer. Zij is niet gesigneerd, maar ik zou haar willen toeschrijven aan Romein de Hooghe of althans aan diens school. De vlotte nerveuse naald, de goede iets drukke compositie, de spitse koppen der satyrs, de zwaar behelmde, overigens lichtbeklede figuur op de voorgrond, dat alles is kenmerkend voor de stijl van Romein de Hooghe. Men vergelijke deze frtsp. met die van Lambert van Bos' *De Reysende Mercurius*[1]), welke de signatuur „Romijn de Hooghe fec." draagt. Van beide gravures vindt men een reproductie in ons deel II. Op de frtsp. van vol. II trekken de satyrs het gordijn weg van de hemelbol, waarop boven de dierenriem staat „Kundschappen van Parnas Tweede Deel", daaronder „Te Harlingen by H. Galama Gedrukt". In de uitgave van 1701 is het adres weer gewijzigd in „t'Amsterdam by Hendrik en de Wed. van Dirk Boom 1701".

Frontispice vol. II schrijf ik toe aan Romein de Hooghe of diens school.

De titelpagina van vol. I luidt:

Titel en inhoud van vol. I.

> Kundschappen van Parnas: Waar in door Apollo, en ziine Geletterden, allerleije geheime en heilzame Heerschregels voor Koninkriiken, Vorstendommen, en Vrijestaten; Pligten voor Amptenaars; en Zedelessen voor Onderzaten; nevens aanwiizing van veler gevaarlike feilen, zeer aardigliik werden verhandelt en voorgeschreven. Eertiids in't Italiaans gemeen gemaakt door den beroemden Roomschen Ridder Trajano Bokkalini. En nu verduitst door N. I. W. *vign.* t' Amsterdam, By Frederich Stechman, Boek- en Papierverkoper, CIↃ IↃc Lxx. Met Privilegie.

In de herdruk is het vignet anders en luidt het adres weer „t' Amsterdam, by Hendrik Boom, en de Weduwe van Dirk Boom, 1701".

Hoewel dus in 1670 Stechman als uitgever optreedt, is het vooral Galama geweest die de uitgave verzorgd heeft. Het voorwerk van vol. I bestaat uit:

a. Het Boek tot den Lezer, in de vorm van een sonnet:

> Ik ben een Spiegel voor Staatkundige Verstanden;
> Voor Miiter en voor Kroon, voor Tabbart en voor Spaa:
> En wiiz' het rechte spoor der woede Dwingelanden,
> Ten dienste van't Gemeen . . . etc.

Bevat een toespeling op Boccalini's sterven: „Ik toon u Bokkaliin (schoon met een Dolk doorstoten)".

b. Extract uyt het Privilegie. De Staten van Holland en West-Vriesland geven voor de tijd van 15 jaar aan Frederich Stechman het alleenrecht om de „Werken van den Roomschen Ridder Trajano Bokkalini, in Nederduytze Taal overgezet: bestaende in de Kundschappen van Parnas, Politiken Toets-steen, &c." te drukken, te doen drukken, uit te geven of te verkopen.

[1]) Zie beneden blz. 79.

c. Opdragt, door H. Galama „Te Harlingen, uit miin Drukkerije den III van Somermaand cIↃ IↃc Lxx" aan Sako Idsinga, Ontfanger generaal van 't Collegie ter admiraliteit in Frieslandt, &c.

d. Lofdichten, latijnse van I.B.ICtum., H. Neuhusius, Pensionarius Worcum & inter Fris. Adv. Senior [1]) en W. Gutberleth. Tob. Fil. [2]); nederlandse van Gerard D' Jong en I. N. Wieringa [3]) en een frans lofdicht van Michel Nöé, Lecteur de l'Eglise Françoyse de Leuwarde [4]).

e. De Drukker tot den Lezer. In een versje laat de volijverige drukker weten dat men nog meer van hem verwachten mag.

Er volgt dan de vertaling van de *Centuria prima* met uitzondering van ragg. 55, 81 en 91. Wieringa zal ragg. I. 55 overgeslagen hebben omdat deze reeds door van Bos vertaald was [5]), de vertaling van I. 81 en I. 91 geeft hij in zijn *Tweede Deel.* Omgekeerd zijn de kundschappen I. 80 en I. 85 de vertaling van ragg. 6 en 14 der *Centuria seconda.* Daar de *Centuria prima* een dubbel nummer bezit klopt aldus de rekening.

Na de *Blad-wyzer* besluit dan vol. I met een opgave *Tot Harlingen, by Hero Galama, Boekdrukker en Boekverkoper, is mede gedrukt, en voor een zeer civile prijs te bekomen.* Het lijstje bevat 10 nummers, waarvan het laatste *Trajano Bokkalini Politiikke Toets-steen* aanprijst:

> op welke, als in een helder spiegelglas, te zien is het doelwit van die wel-eer hoogmoedige Spaenze Monarchie (doch nu by deze tijdt te regt op de Fransche Opperheerszugt gepast kan worden) en verscheiden andere geestige afbeeldzels van staatkunde en burgerlike opmerkingen, &c. Uyt het Italiaans in't Nederduyts vertaalt; verçiert met aardige koperen plaatjes. In Duodecimo.

In de uitgave van 1701 is het voorwerk geheel gelijk gebleven, het lijstje van Galama's uitgaven is natuurlijk weggelaten.

Titel en inhoud van vol. II.

Na de frtsp. van vol. II volgt een titelpagina, die overeenkomt met de titelpagina van vol. I, behalve dat er nu de vermelding „Tweede Deel" op voorkomt en het adres der eerste uitgave met ander jaartal luidt „t' Amsterdam, By Frederich Stechman, Boek- en Papierverkoper, cIↃ IↃc Lxxiii. Met Privilegie".

Achtereenvolgens vindt men er dan:

a. Op de Titel-Print. Berijmde parafrase van de voorstelling der frtsp. ondertekend P. M. (Pieter Mejontsma?).

b. Extract uyt het Privilegie. Als in vol. I.

c. Opdragt. Aan Pieter Mejontsma, Mede-ontfanger generaal dezer

---

[1]) Voor H. Neuhusius, zie men Paquot, *Memoires,* T. VII, Louvain 1766, pag. 177—178.

[2]) Werner Gutberleth bezorgde in 1667 een uitgave van de *Poemata pleraque posthuma* van zijn vader Tobias, die rector geweest was van het gymnasium te Leeuwarden, cf. J. C. G. Boot, *De historia Gymnasii Leovardiensis,* Leov. 1854, pag. 26.

[3]) I. N. Wieringa was de oudste zoon van Mester Claes, zie boven blz. 1.

[4]) Voor Michel Noé zie R. Visscher, *Cat. der Sted. Bibl. v. Leeuw.,* blz. 128, 134 en 220. In het exemplaar der *Plusieurs Enigmes ou Description Enigmaliques Par Michel Nöé,* Leeuw. H. Rintius. 1684, dat de Prov. Bibliotheek te Leeuwarden bezit, vindt men voorin met de hand geschreven aantekeningen over Nöé.

[5]) Zie boven blz. 70.

landtschappe van Frieslandt, gericht door H. Galama „Te Harlingen, uyt miin Drukkerye, den xx. van Louwmaand, cIↃ IↃc LXXIII."

d. Lofdichten. Alleen nederlandse. Voorop één van J. v. Vondel. Fraaie vondeliaanse verzen, waaruit echter een naive opvatting blijkt van de ontvangst door de wereld aan de *Ragguagli di Parnaso* bereid:

> ..... Welk een heldren zonneschijn
> Verlichte Italien, zoo ras als Bokkaliin
> Te voorschijn quam. Elk stont verbaest en opgetogen
> En zagh de werelt aen, maer heel met andere oogen
> Dan oit voorheenen. O het leeren is een stut,
> En ieder even na, doch niet al even nut.
> De beste meester heeft den mindren afgekeeken
> Maar hier komt Bokkaliin: ik bidde u hoor hem spreken.

De overige lofdichten zijn van W. Gutberleth, Rechtsgeleerde, die ook reeds voor deel I een lofdicht bijdroeg, van Johan Junior, die met een „veeder, Die in de Dichtkonst noch zo slap is, jong, en teeder" een gedicht schrijft *Aan Miin Neef H. R. op het tweede deel van Trajaan Bokkaliins Kundschappen van Parnas*, van J. Oudaan, die den „Taalvoeyenden N. I. W." aanspoort zijn naamverdek te onthullen, van J. Antonides van der Goes, die tot den schim van Boccalini zegt:

> Bedank dien Harlingschen Plantijn,
> Die uwe spreuken mee laat hooren
> In Frieslant, dun genoeg van ooren,
> Om haar te schatten zooze zijn.

Het laatste lofdicht is van H. Rouckema, die de H. R. zal zijn tot wien „Johan Junior" zijn gedicht richtte. De Rouckema's behoren tot een Fries geslacht.

Het voorwerk wordt wederom besloten door een

e. De Drukker tot den Lezer. Door niets of niemand te storen is Galama voortgegaan met drukken:

> Al hoord' ik het kanon der Britten,
> Al streefd' de Frank in Antoniin,
> Al moord' den Haag, uit haat, de Witten,
> En Galen ons zo na kwam ziin,
>
> Noch echter voer ik voort met drukken;
> Ik woud u toe het heele werk;
> En 't is, zie hier, my komen lukken;
> Kom, ga nu in Apolloos kerk;
>
> Gi zult er lesz' op leszen hooren,
> Wat heil een Vrije Staat elk deelt:
> En wat al ramp hen is beschoren,
> Alwaar de Vorst den Dwingland speelt.
>
> Al wordt de Deugd althans verschoven,
> De waarheit, in dit Boek, beurt boven.

Er volgen dan honderd kundschappen, waarvan nr. 4 en 6 de vertaling zijn van *Ragguagli* I. 91 en 81. Verder vindt men er de vertaling van Boccalini's *Centuria seconda*, met uitzondering van de ragg. 2, 6,

12 en 14. De vertaling van II. 6 en 14 had Wieringa reeds in zijn eerste deel gegeven, II. 12 heeft hij overgeslagen omdat van Bos in zijn *Politiikke Toet-Steen* een vertaling van de *Decisione fatta in Parnaso sopra la precedenza di Roma e di Napoli*, die, naar we reeds opmerkten [1]), overeenkomt met ragg. II. 12, had opgenomen, wij missen dus alleen een nederlandse vertaling van de korte ragguaglio II.2 *Apollo si serve della persona infelicissma del conte di San Paolo per ispaventar la nobilitá de' regni dal commetter la sceleratezza di ribellarsi ad instanza de' principi stranieri contro il signor loro naturale.* Bovendien bevat Wieringa's *Tweede Deel* twee kundschappen waarvan ik de italiaanse tekst niet vond bij Boccalini, te weten nr. 14 *Apollo laat zijn volk schouwen, en de Spaanze zoeken 't zelve de voorbytocht van haar Kobinkliik Palleis te beletten* en nr. 15 *Laurens de Medicis, wil het Hertogdom van Savoyen weder opwegen, doch 't blijft onbeweeglijk op den bodem staan.* Kundschap 15 is zeer vleiend voor Savoye, zij eindigt:

> Daarom is 't zo vreemd niet, dat Savoyen nu zoo veel meer, als menige anderer Vorsten landen met malkander, gewogen heeft. Want in dezen oorlog tegen Spanjen heeft hy door ziine dapperheit betoont, een hersteller en voorvechter van aller Italiaanscher Vorsten vryheit te ziin. Waaraf een aasje meer gewigts en waarde heeft, als hondert duizenden van dubbele vergifte Spaanze kroonen.

Boccalini heeft de oorlogen van Savoye tegen Spanje (1614—1620) niet meer beleefd, hij kan dus deze ragguaglio niet geschreven hebben, die waarschijnlijk afkomstig zal zijn van Karel Emanuel I van Savoye of diens omgeving, het is bekend dat aan het hof van dien hertog verschillende *Ragguagli di Parnaso* ontstaan zijn [2]). Dat men Laurens de Medicis op de Parnassus de Staten laat wegen is een navolging van een ragguaglio uit de *Pietra: Tutti li Pincipi, le Republiche, & i Stati sono giustamente con la stadera da Lorenzo Medici pesati.*

Na de *Bladwyzer* die het *Tweede Deel* der *Kundschappen van Parnas* besluit, volgt een nieuwe titelpagina:

> Vervolgh Der Kundschappen van Parnas, van Tr. Bokkalini, Derde Deel.

Dit *Derde Deel* geeft, zonder dat zulks vermeld wordt, de vertaling van de *Aggiunta a' Ragguagli di Parnaso Del Molt' Illust. & Eccellentiss. Sig. Traiano Boccalini Cittadino Romano. Intitolata Parte terza, nella quale si contengono cinquanta Ragguagli, & un Solenne Convito fatto in Parnaso, Per Girolamo Briani Cittadino Modonese* [3]). Wieringa heeft het *Solenne Convito* en alle *ragguagli* der *Aggiunta* behalve de nummers 44 en 45 vertaald. Daarenboven bevat Wieringa's *Derde Deel* een kundschap waarin evenals in II. ks. 15 de dapper-

---

[1]) Zie boven blz. 43.

[2]) Cf. Allessandro d' Ancona, *Letteratura civile dei tempi di Carlo Emanuele I* in *Studi di critica e storia letteraria*, Parte Prima, 2de ed. Bologna 1912, en Antonio Belloni, *Il Seicento*, pag. 397 en vlgd.

[3]) Ik bezit uitgaven van Boccalini's beide *Centuria* en Briani's *Aggiunta* „In Venetia, MDC XXIV, Appresso Giovanni Guerigli".

heid van den hertog Carel Emmanuel geprezen wordt, ik bedoel III. 49 *Na 't haastig en onverwacht overlijden der Spaanze achtbaarheit, wordt de oorzaak onderzocht, het lichaam geopent, en wat daar op vorder volgt.*

Na de *Bladwyzer* die het *Tweede Deel* der *Kundschappen van Parnas* besluit, volgt een nieuwe titelpagina:

Na de *Blad-wyzer* op de 50 nummers waaruit het *Derde Deel* bestaat, vindt men in de uitgave van 1673 van vol. II dan nog een lijstje van de boeken door Galama gedrukt „en voor een civile prijs te bekomen". In 1670 bevatte dit lijstje tien nummers, thans zijn het dertien, als nr. 13 wordt het *Eerste Deel* van de *Kundschappen van Parnas* opgegeven.

In de uitgave van 1701 van vol. II volgt na de bladwijzer op het derde en laatste deel een bericht *Aan den Leezer*.

Vol. II van de uitgave van 1701 bevat *Nader Verklaringen over de Kondschappen van Parnas* die de vertaling bleken te zijn van enkele van de door G. Leti gefantaseerde brieven.

> De Kondschappen van Parnas, door den zeer vermaarde Trajano Bokkalini ,in 't Italiaans beschreven, en door den vlyt van Hero Galama Zaliger, in onse Nederduitse Taal doen oversetten, nu voor eenige Jaaren gansch uitverkocht zijnde; hebben wy de Nieusgierige Lesers de selvige niet langer willen onthouden, maar die wederom onder onse Druckpersse gebracht, en so als gy siet vervaardight. Maar also ons van verscheide Liefhebbers was voorgekomen, dat'er onder de brieven van dien vermaarden Bokkalini, eenige waaren aan den Abt Crescentio, en de Heer Angelotti geschreven, die tot merkelijke verklaringe en nader uitlegginge van sijne Kundschappen waren dienende, so hebben wy goet gedacht de selvige door een Man hem des zeer wel verstaande, ook mede in onse Moedertaale te doen oversetten, omme de Liefhebbers van dit zo nutten werk de selvige mede te deelen: niet twyfelende of dese onsen arbeid zal den Lezer niet onaangenaam zyn. Vaart wel.

Hierna lezen we op een titelpagina:

> Nader Verklaringen Over de Kondschappen Van Parnas. Bestaande in eenige Brieven van den Autheur zelf, aan den Abt Crescentio en de H. Angelotti geschreven. Nieulijks uit het Italiaans vertaalt. vign. t'Amsterdam. By Hendrik en de Weduwe van Dirk Boom, 1701.

De *Verklaringen* zijn nog weer van een *Voor-reden* voorzien. Daar de vertellingen van Boccalini „op veele plaatzen de diepe geheimen van Staat, als al te teere en gevaarelyke stof, wat duister verhandelden", zullen de *Verklaringen* als in een licht in de duisternis zijn „om dieper in de staatkundige verborgentheden te dringen, en die beter te verstaan". Een ongegronde hoop, want de zogenaamde brieven van Boccalini over de *Ragguagli di Parnaso* aan Crescentio en Angelotti, die Leti als de nummers 23 tot en met 29 opnam in zijn *Lettere Politiche & Historiche di Traiano Boccalini* en die we hier in het Nederlands vertaald zien, zijn, zoals wij weten [1]), slechts slappe resumées, die geen enkel punt nader toelichten.

Aan een vergelijkend onderzoek van de vertalingen door Wieringa en Hooft der *Ragguagli di Parnaso* zullen wij een afzonderlijk hoofdstuk besteden.

---

[1]) Cf. boven 54.

De *Staat-kundige Oeffeningen* „genomen uit de Italiaanse Schriften van den vermaarden Trajano Boccalini" in H. van der Meer's *Boom der Kennis* (1669).

Zeer weinig woorden van lof hebben wij over voor een bloemlezing uit de *Ragguagli di Parnaso* en *Pietra del paragone* te vinden in de *Boom der Kennis, Niet alleen bloeiende tot vermaak van leergierige Verstanden, Maar ook vrugt-dragende tot voedsel van deughd-lievende Herten. Bestaande in Natuurkundige, Zede-kundige, Staat-kundige en Dight-kunstige Oeffeningen. Uit Grieksche, Latijnsche, Italiaansche, Fransche, Engelsche ,&c overgebracht in Hollandsche Aarde, en ten deele van nieus geplant, Door Hubertus van der Meer. Predicant tot Bovenkarspel. vign. t' Amsterdam. Voor Gerrit van Goedesberg, Boekverkooper op 't Water.* 1669.

Van der Meer droeg zijn werk uit „Bovenkarspel, den 12 van Herfstmaand, 1669" op aan „De Heeren Bewindhebberen der Oost-Indische Maatschappy, ter Kamer van Enchuisen", aan het eind van het boek leest men: „'t Enchuizen, Gedrukt by Egbert van den Hoof, in de oude Westerstraat, in de Bonte Drukker, 1669". Men zou dus menen dat de *Boom der Kennis* verschenen is, niet alleen voordat Hoofts *Nieuwmaaren* uitgegeven werden, maar ook voordat Galama de *Kundschappen van Parnas* drukte. Maar ondanks het jaartal 1669 van titel, opdracht en slotpagina moet met het in de handel brengen van het boek gewacht zijn tot 3 Juni 1670, op welke dag Galama's *Opdragt* van deel I der *Kundschappen* gedateerd werd, want in een — niet van een dagtekening voorzien — *Aan den Leser* schreef van der Meer:

> De Staat-kundige (scil. Oeffeningen) zijn in 't geheel genomen uit de Italiaanse Schriften van den vermaarden Trajano Boccalini, van Romen die hy den naam geeft van Kundschappen uit Parnassus, welke, na dat de onse al eenige tijd gedrukt waren geweest, ook van een ander in Vriesland uitgegeven zijn.

De thans opkomende hoop dat de vertalingen van Wieringa en van van der Meer, ongeveer gelijktijdig onafhankelijk van elkaar gemaakt, prachtig materiaal zullen leveren voor een stilistische vergelijking, is ijdel. Het aan elkaar toetsen van de wijzen van vertaling is hier weinig aanlokkelijk, omdat de krachten van Wieringa en van der Meer te zeer verschillen.

Over de titel van zijn boek zegt van der Meer in het *Aan den Leser:*

> en dese alle geven wy den naam van Boom der Kennis, niet, dat iemand daar van, als Adam van den Verboden Boom, de dood zal plukken, maar omdat de verscheidenheiden en vermakelijkheden der stof, dien naam verdiende; hopende dat desen Boom der Kennis, welgehandeld zijnde, in een Boom des Levens zal veranderen.

Al te begerig is men blijkbaar niet geweest naar de vruchten van deze *Boom,* want in 1674 werd het boek door een anderen uitgever overgenomen. Een nieuwe titeluitgave verscheen: *Boom der Kennisse, Anders De Deughts-Troon der schrandere Wetenschappen. Vertoonende 't Pit der Natuurkundige dingen, Zederijke Oeffeningen, Pernassus gewijde Staatkunde, Vergoode Poesie. Vertolkt tot nut en vermaak der leer-gierige Verstanden. Uyt de Grieksche, Latijnsche, Italiaansche,*

Fransche en Engelsche Schriften van Descartes Senguardus, Lupton, Maqimus Tyrius. Den vermaarden Trayano Boccalius (sic!). Door H. van der Meer. vign. t' Amsterdam, By Baltes Boekholt, Boekverkooper op de Haerlemmerstraet over d' eenhoorns-sluys, in de twee vergulde Vlessen. 1674.

Op deze titel staat niet meer dat van der Meer predikant te Bovenkarspel is, waarschijnlijk woonde hij toen daar ook niet langer, van der Aa, *Biogr. Wdb. der Nederlanden,* Dl. 12, 1ste stuk blz. 457, vermeldt dat van der Meer in 1674 een beroep kreeg naar Vollenhoven, op die nieuwe standplaats is hij in 1686 overleden.

Van de heruitgave is alleen het titelblad nieuw, de frontispice door van der Meer in 1669 zelf ontworpen (Hub. van der Meer delineavit — C. Allardt Sculp.) moest het stellen met een overgeplakt adresstrookje „by Baltus Boekholt. 1675".

Van der Meer is bezeten van anti-Roomse gevoelens. Onder de titel *Kraght der waarheid Blinkende in de nevelen des Pausdoms* geeft hij *drie gedighten, gemaakt op de Stad Romen, door den Italiaanschen Poëet Petrarcha.* Het treft ongelukkig dat bedoelde gedichten niet tegen Rome maar tegen het pauselijk hof te Avignon gericht zijn, nog ongelukkiger is het dat de bewerkingen die van der Meer van de drie sonnetten geeft, beneden alle kritiek zijn [1]). Als van der Meer in zijn *Inleidingh tot de Staat-kundige Oeffeningen* eindelijk over Boccalini begint — hij spreekt eerst o.a. over de Egyptenaren en David en Moses — zegt hij:

> Soo kan van Romen, (de gheboorte [2]), immers de woon-plaats van dese vermaarde schrijver) nogh wat goeds komen. En soo schijnd Italie, haar misslagh, begaan in't voort-brengen van die verleidende Florentijn (om niet te seggen onbesneden Philistijn [3])) te hebben willen verbeteren door 't schenken van desen Romein, die met edeler pen sijn Staatlessen schrijft, en veiliger wegh om wel te heerschen aanwijst.

Edoch, een ernstig bezwaar kan men inbrengen tegen de *Ragguagli:*

> 't Zal misschien iemand aanstotelijk schijnen, dat dese ernstige lessen, op soo een verbloemde wijse te voorschijn gebracht worden, wijl de Schrijver (die dit werk in sijn taal, met den naam van tijdingen, of kundschappen uit Pernassus gedoopt heeft) de geheimen van Staat uit de mond van een Heidensche Apollo doet voort-komen. Geerne bekennen wy dat het invoeren der Heidensche fabelen is een krijghs-treek van de Sathan gheweest, om 't gelove in God en sijn woord te doen verswakken, wijl sy niet anders vertonen als een Aapachtige navolgingh der Goddelijke waarheid. Moest Abraham sijnen Soon offeren aan den God des Hemels, sy versieren een Agamemnon, die sijn doghter moest offeren aan den Prins der Helle . . . enz.

---

[1]) *De nieuwe Taalgids,* XXIX blz. 92, heb ik aan een voorbeeld het peil van de bewerking door van der Meer van deze sonnetten gedemonstreerd.
[2]) Boccalini werd te Loreto geboren.
[3]) Scil. Machiavelli.

Van der Meer weet zich uit de opgeworpen moeilijkheid te redden:

> Hoewel onse Boccalinus die in sijn geschriften den naam van Apollo speld, den selven niet als gesoute redenen in den mond leid; soo hebben wy eghter, om dien steen van aanstoot wegh te nemen, de naam van die Afgod hier uit gemonsterd, en, wijl de eigenschap van 't werk dat vereischte, de Staat-kunde als een Koningin in-gevoerd, daar sy van haren throon de Staat-lessen aan hare Ingesetenen, bekent maakt. Kan iemand dit nogh niet voldoen, die wijsen wy tot de wijse van onderwijs welke Jotham ontrent die van Sichem . . . enz.

Deze inleiding wordt besloten met een psalm.

Nadat wij door dit alles op het ergste voorbereid zijn wat van der Meers kunstzinnigheid betreft, vallen ons zijn vertalingen naar Boccalini nog eenigszins mee. Wat bij Boccalini door Apollo gezegd wordt, vernemen wij nu steeds uit de mond der „Koningin". De Muzen zijn verdonkeremaand, maar overigens vertaalt van der Meer ten naaste bij wel wat er staat, alleen de fijne kantjes zijn er doorgaans af. De verkerstening der *Ragguagli* blijkt uit vele kleine trekjes. Ragg. I. 18 kregen de gezanten uit Hircanië op hun vraag „se a' popoli sia lecito uccidere il tiranno" ten antwoord dat het zeer schadelijk was daarover te willen spreken en dat alleen al de gedachte daaraan geschikt was „a caginar nel mondo mali peggiori che non fece l'infelice pomo di Paride". Van der Meers „Majesteit" vindt dat „ook de twijffel over die saak, welke als een Adams appel een weereld van jammeren na sigh sleept, in hare (scil. van de Gezanten) gedaghten niet behoord te komen".

Soms schrijft van der Meer doordat hij in zijn preektoon vervalt precies het omgekeerde van wat Boccalini bedoelde. „Wat kan men in dese weereld beter wenschen, als dat men Godes en der menschen wetten moge ghehoorsamen?" (*Staat-kundige Oeffeningen* blz. 11) verdedigt een heel ander inzicht dan „wat grooter gelukzaligheit kan yemand in dit leven geworden, als, alleenliik de godliike, en gemeene menscheliike wetten onderworpen te ziin?" (*Kundschappen* I blz. 196). Deze gelukzaligheid genieten de inwoners van een vrije staat en missen zij die onder een tiran leven.

In de *I. Oeffeningh. Sin-twistingh onder verscheiden Geleerden, toonende wat Staats-bestuur in de doorluchtige Heerschappy van Venetien 't loffelijkste zy; welke van de Grootmaghtige Venetiaansche vrijheid, die hier tot Scheidsvrouw verkoren was, besleght wordt,* vertaling van ragg. I, 5 [1]), laat van der Meer door Angelus Politianus zeggen, dat alleen in Venetië de armen niet afgunstig zijn op het geluk der rijken. Bij Boccalini echter vond Politianus, die een venetiaanse deugd moet opnoemen, het zeer opmerkelijk dat „hoe zeer die (scil. de armen) ook der begoedigden geluk mogen beniiden, men nochtans zag, dat, zowel den beroyden, als den riiken, met de meeste zedigheyt en vreedzaamheit onder malkanderen leefden" (*Kundschappen* I blz. 22).

Van der Meers *Staatkundige Oeffeningen* tellen 55 nummers. Daar een nummer dubbel voorkomt, vertaalde v. d. Meer dus 56 ragguagli,

[1]) Cf. boven blz. 36.

die voor het merendeel aan de *Centuria prima* ontnomen werden. Nr. 10 der *Staatkundige Oeffeningen: Haastige dood van de Eere en Aansienlijkheid van Spanje, als mede de oorsaak daar van, de openingh van 't dode lichaam, begraaffenis, en 't geene daar op ghevolghd is* is de vertaling van dezelfde ragguaglio die in het *Derde Deel* der *Kundschappen* als nr. 49 voorkomt [1]).

Vertalingen uit de *Ragg. di Parnaso* door L. van Bos in zijn *De Reysende Mercurius*, Amst. 1673, verwerkt.

Wij komen thans aan een grensgeval tussen vertaling en navolging. Van Lambert van Bos zegt de faam dat hij beter kon vertalen dan schrijven. In elk geval, ook als hij schreef, liet van Bos het vertalen niet geheel na, want hij had de gewoonte in de door hem zelf op touw gezette werken verscheidene vertalingen in te weven. Het resultaat is een lappedeken, gezellig en bont zoals het behoort, maar modern van patroon en kleur, want — gelijk Schotel schreef [2]) — van Bos schikte zich in zijn schrijven naar de heersende smaak zijner tijdgenoten. Toen de Arcadia's zeer geliefd waren in West-Europa, schreef van Bos er een paar voor het nederlandse publiek, hij vertaalde spaanse romans toen deze en vogue waren en deed ook mee aan de mode der Mercuriussen. Het *Aen de Liefhebbers* van *De Reysende Mercurius. Verhandelende De hedendaeghsche en onlanghs tegenwoordige staet en verrichtingen van Europa; afbeeldinge der Volckeren; Staetshandelingen; bysondere voorvallen, en afbeeldinge der Zeden, &c. Met schoone koopere Platen der Geschiedenissen verçiert. Door L. v. B. vign. t' Amsterdam By Jan Bouman, Boeckverkooper in de Kalverstraet op de hoeck van het jongens Weeshuys*, 1673 [3]) begint:

> Mijn Heeren.
> Om niet minder als een ander te sijn, komen wy u hier oock met een Mercurius (als de Luy) voor den dagh; het schijnt dat dien Potentaet, tegenwoordigh de Factotum in onse werelt is, en datter geen dans sonder desen gast kan volmaekt sijn. Hy is als een tweede Proteus die allerhande gedaenten aenneemt. Hier is hy een Mercurius Gallobelgicus, daer een Mercurio Postiglione (want d'Italiaenen houden het al mee met dien afgodt) ginder komt hy in grooter Equipagie voor den dagh, uyt de winckel van Vittorio Siri; nu komt hy in Fransche galas als een Mercure Galante vol Parijsche Bizarrerien en Fransche Rodomantaden (die de Spaensche al seer nakomen) en grand diseur de rien, voor den dagh. Dan heet hy eens een Haegsche dan een Hollantsche Mercurius, in summa het is al Mercurius voor en naer. Hier komt hy weer als een Reysiger gelaerst en gespoort te voorschijn.

De mercuriale geschriften hebben zich ontwikkeld parallel aan de *Avvisi* en *Ragguagli di Parnaso*. Bij Boccalini komt Mercurius als bode van Apollo niet voor, maar, nadat Vittorio Siri de gebeurtenissen in Europa tussen de jaren 1635—1655 beschreef in zijn *Mercurio politico*, leed het niet lang of iedere natie, ja verscheide steden zelfs, kregen hun eigen *Mercurius*. De beide genres hebben zich dikwijls vermengd, de *De Reysende Mercurius* is daar een voorbeeld van en wij

[1]) Zie boven blz. 75.
[2]) *Op. cit.* (cf. boven blz. 69 noot 1), blz. 103.
[3]) Er bestaat ook een uitgave van de *De Reysende Mercurius* t'Amsterdam By Jan Bouman .... 1674. Volgens deze laatste uitgave citeer ik, daar in de uitgave van 1673 de paginering geheel in de war is.

zullen nog meerdere gevallen tegenkomen. Het wezenlijke onderscheid tussen de *Ragguagli* en de *Mercurii* is dat het doel van de mercuriale geschriften niet zo zeer satire dan wel reportage is. Voor deze reportage lenen zich de verslagen van tochten, naar men voorgeeft door Mercurius op bevel van Apollo ondernomen, uitstekend. Voor de ontwikkeling van de couranten zijn de mercuriale geschriften van de grootste betekenis geweest.

De *Reysende Mercurius* bezit een titelgravure door R. de Hooghe gesigneerd, waarvan wij in deel II een afbeelding geven. Voorts is het werkje verlucht met twee grote uitslaande prenten, beide een terechtstelling uitbeeldend, één dezer prenten is getekend „Romijn de Hooghe *f.* 1673" [1]). Ook vindt men in het boekje nog portretten van Cornelis en Jan de Wit, die echter niet op de manier van de Hooghe gemaakt zijn.

Dat *De Reysende Mercurius* in de zeventiende eeuw de nut en vermaak zoekende lezers geboeid moet hebben, kunnen we nog zeer goed begrijpen. Hoe levendig is niet aanstonds de *t' Samenhandeling Tusschen Jupiter en Mercurius, Over de Staet des Werelts in dese tijdt:*

Merc. Eyndelijck ben ick weder in mijn eyghen vaderlant gheraeckt; Sijt ghegroet ô Hemelsche woninge en huys der Goden, en ghy ô groote vader Jupiter, Ramp moet de werelt hebben, en al watter in is, met haer verderfelijcke boosheden, die my soo veele moeyten en arbeydt gekost hebben: Ick bidde u o vader, my daer niet weder heen te senden, ick hebber so veel boosheydt gevonden, datter my het hooft en hart seer van doet, besiet eens of ick niet wel twintigh jaren veroudert ben, mijn blonde hayren sijn kael en grijs geworden, en mijn gladde vel is vol rimpelen, het staet my wonder schoon, en ick heb mijn uyttocht wel besteet.

Jup. Geen swarigheyt mijn Soon, wy sullen u wel eens weder opkoocken, en so jong en schoon maecken, als eertijdts Medea den oudtvader Peleus heeft ghemaeckt, sijt slechts goets moets, drinckt een schael Nectar of twee, en verhaelt ons u wedervaren.

Blz. 57 tot 113 gaan over de oorlog in 1672 in Holland en de moord op de gebroeders de Wit en zijn van Bos zeer kwalijk genomen door Oudaan [2]). In 1671 was van Bos van zijn betrekking als conrector van de illustere school te Dordt ontheven (volgens Oudaan wegens „vadzigheid, dronkenschap en ongebonden leven") en sindsdien moet van Bos een tegenstander van de de Witten geweest zijn [3]). Van Bos

[1]) In zijn artikel over de Hooghe voor het *Kunstlerlexicon* van Thieme Becker, noch in zijn artikel *Romeijn de Hooghe als illustrator, Maandblad voor beeldende kunsten,* Sept. en Oct. '26, vermeldt M. D. Henkel de illustraties van *De Reysende Mercurius.*

[2]) Zie *Aanmerkingen* en *Vervolgh der Aanmerkingen* achter Oudaans *Haagsche Broedermoord.*

[3]) Op zijn ontslag zinspeelt van Bos duidelijk in een der laatste bladzijden van *De Reysende Mercurius:*

Merc. Hier is een Proces van Injury tusschen N.N.: eyscher, en de Heeren van den gedaeghden. Ick weet van de saken. De man heeft een 15 of sestien jaren gedient en heeft hem vast met groote beloften laten payen als hy beter kost (in 1656 was van Bos het rectoraat van Heusden aangeboden) en op het lest, als hy om 't sijn spreect, makense met hem een Querel d'Aleman, en smyten hem buyten boort, Sans dire gare.

Jup. Dat is qualijck gedaen.

Merc. Het is een van de kunsjes van Broer Cornelis, daer wy flus van hadden.

laat echter Jupiter, nadat Mercurius de hollandse gebeurtenissen heeft voorgelezen uit een geschrift dat hij in zijn valies had medegenomen, zeggen:

> Wy hebben dese vertellingh ghehoort, en bekennen dat de Hollanders strenghelijck genoegh hun leedt ghewroocken hebben, op die gene diese, ten minsten, meenen oorsaeck daer van gheweest te zijn; maar de wreedheydt, die het gepeupel en canaile op de doode lichamen geoeffent heeft, helt seer na de barbarische kant.

Op blz. 131 en vlg. vertelt Mercurius over Italië:

> Van de Steden, en hun bysonderheden, sou veel te seggen vallen, maer van sommighe voornaemste hebben de Italiaenen van oudts een vers gemaeckt, het welcke aldus in Nederduytsch luidt:
> Van pracht en heyligdom out Romen heeft de roem;
> Macht, wijs en heerlijckheyt Sint Marcus Stadt is eygen
> Het eedle Napels ruyckt gelijck de lentebloem . . . . enz.

Ditzelfde *Vers op de Steden van Italie* dat Mercurius hier ten gerieve van Jupiter in het Nederlands vertaald, had van Bos in 1665 al laten drukken voorin zijn *Wegh-Wyser door Italien of Beschrijvinge der Landen en Steden van Italien*, een reisboek „Uyt de beste Schrijvers en ondervindingen by een gebracht". In dergelijke ontleningen aan zijn eigen werken schijnt van Bos sterk geweest te zijn.

Te Rome werd Mercurius vriendelijk onthaald door den Paus, die (blz. 168):

> Verstaende dat ick in den sin had na de hel te reysen, versocht hy my, dat ick eenige zielen van ketters, die hy verdoemt had, met my wilde nemen . . . . Ick verschoonde my van dien last, maer konde hem evenwel niet ontseggen een deel woeckeraers, meynedige Advocaten, verdorven dobbelaers, Roffiaenen en Atheisten mede te nemen, welcke laetste uyt nieusgierigheyt de reys aengingen, om datse sich wilden verseeckeren of'er oock een hel, of duyvels waren.

Op blz. 180 krijgen we dan de Hellevaart van Mercurius. „De wegh valt soo gemackeklijck datmer van selfs wel na rollen sou". Caron is „als een tweede Claes Compaen, van een goet zee-man, een quaet voetganger geworden" nu „sijn Veer bedorven, en de rivier geheel droog was". Pluto, net vader geworden van een duiveltje dat Proserpina hem geschonken heeft, tracteert Mercurius op koffie, chocola, brandewijn en een pijp toebak. Mercurius raakt in een filosophisch gesprek met Pythagoras, dat echter gestoord wordt

> wanneer wy achter ons een gerucht als van eenig gekijf hoorden, en wy beyde omsiende, wierden den ouden Philosooph, sijn groote vriendt Homerus, die met Virgilius over hoop lagh, ghewaer: Niemandt wist of verstondt de oorsaeck, oft staet van hun verschil, voor dat men hoorde dat Homerus sijn navolgher Maro, weghen schult aensprack, eyschende betalinge van eenige duysenden veersen, die seyde dat hem dese afgeborght had. (blz. 191).

De ruzie loopt hoog:

> Het hadde niet ondienstigh geweest, berecht daer op een bystander, dat den Heer Giovan della Casa, met sijne Galatius de moribus, wat

eerder voor den dagh gekomen en in de weer geweest was, om die rouwe Vorsten wat meer hoffelijckheyts te leeren (blz. 193).

De twist tussen Homerus en Virgilius, hoe boccalijns ze aandoet, komt, geloof ik, niet voor in de *Ragguagli di Parnaso,* maar als Mercurius belangstellend vraagt waarom bijna geen enkel volk van Europa het handboekje van Giovanno della Casa over de welgemanierdheid [1]) wil navolgen, krijgt hij een lange uitleg, die geheel overgenomen is uit ragg. II. 28 *Monsignor Giovanni della Casa, ad Apollo avendo presentato il suo utilissimo Galateo, grandissime difficultadi truova in molte nazioni nel promettere l'osservanza di lui* [2]). In deze ragguaglio protesteren het heftigst tegen de *Galateo* de Duitsers

> die, behalven datze zich geenzins na d'Italiaansche schaarsheit in't drinken zeiden te willen schikken, noch hard aanhielden, datmen mee in't Zede-boek stellen zou; dat overdadig drinken, en geduyrig dronken ziin, geliik de Duitschen gewoon waren, een van de voornaamste deugden onder dien land-aard, en een der noodwendigste gewoonten, die de Vorsten tot vesting en veiliging van hare staten en vrye regeeringen in hare volken mochten wenschen (vul aan: was?) [3]).

Van Bos legt de verdediging van deze stelling in de mond van Justus Lipsius, die bij Boccalini in deze ragguaglio niet optreedt. Vol vuur verdedigt Lipsius „de loffelijckste en prijslijcke gewoonte van te Carousen":

> En in der daet, het sijn geslagen stocknarren, die anders dencken, of de dronckenschap der Duytsen, is de rechte grontslagh van soo veel treffelijcke vrye volckeren (blz. 195).

Immers de dronk maakt openhartig en verjaagt de vreesachtigheid:

> En daerom vive le glasen, en vaer wel de oprechte dronckenschap, en dat vry een yeder het gebruyck van dese vroome, dese dappere, dese ghetrouwe en broederlijcke Duytschen na volgen, die deliberant dum fingere nesciunt, constituunt, dum errare non possunt. Aldus voer desen geleerden uyt, wanneer hem een van achter sachtelijck op de schouder tasten, hy sich omkeerende, bewees desen man de hoogste eerbiedigheyt ter werelt, gelijck het een seer eerwaerdigh persoon scheen te sijn, ik vraegde de naeste, die by my stont, wie hy was, en die gaf my tot antwoort, het ware Cornelius Tacitus, dien Vorst der geschichtschrijvers (blz. 196).

En nu krijgen we al gauw het dispuut tussen Tacitus en Lipsius uit ragg. I. 23 *Giusto Lipsio con solenne cavalcata essendo ammesso in*

---

[1]) Omstreeks 1550 schreef Giov. della Casa in het Italiaans zijn *Galateo,* die weldra in het latijn en verschillende moderne talen vertaald werd. In 1715 verscheen een nederlandse vertaling *Galateus of Welgemanierdheid. Door den Doorluchtigen en Hoogwaardigen Heer Giov. Della Casa, Aartsbisschop van Benevento. Te Amsterdam, by Johannes Oosterwijk en Hendrik van de Gaete 1715.*

[2]) Van Bos vertaalt deze ragg. vanaf „perché" la potentissima Monarchia francese" (Rua, *Ragg. d. T.,* II pag. 123) tot einde.

[3]) Vertaling van Wieringa.

Parnaso, il seguente giorno dopo il suo ingresso, contro l' aspettazione di ognuno, accusa Tacito per empio, e dalla sua accusa riporta poco onore.

De intocht, waarbij Tacitus en Seneca twisten om de voorrang [1]), laat van Bos natuurlijk weg. Bij van Bos beginnen Tacitus en Lipsius te kibbelen zo gauw zij elkaar in de gaten krijgen. Lipsius vraagt „den ouden schrijver": „of hy sich selven soo wel sou konnen ontlasten van de blaam van goddeloosheid":

> Tacitus begost hier over te lacchen, en hem overhoecks aen te sien, seggende vorders, het heeft my al langh verdrooten, dat gy de hant aen mijn papieren hebt derven slaen, en met al u variae lectiones mijn schriften te plagen, (gelijck trouwens soodanige oeffeningen het volck van u gewest meest eygen is, als die het meest op sulck arbeyden toelegghen, sonder sicht te derven los gheven, tot eyghen vonden en keurlijcke sin-driften, en daerom met recht geseght worden, de harssenen in de rugghe te hebben). Maer nu toont ghy oock noch u quaedtaerdigheydt; evenwel laet ons eens weten wat goddeloosheyt de mijne is. Ghy hebt, antwoorde Lipsius, in het eerste boeck van u geschiedenissen dese woorden: Nec enim unquam atrocioribus populi romani cladibus, magisve iustis iudiciis approbatum est, non esse curae deis securitatem nostram, esse ultionem [2]).

En nu volgt het eigenlijke dispuut, maar nog steeds vertaalt van Bos niet regelmatig uit de *Ragguagli*. Bij Boccalini, grote Tacitus-kenner die hij is, is dit dispuut in feite slechts een meesterlijk stukje tekstcritiek. Bij hem zoeken de beide tegenstanders in de geleerde redetwist geen scheldwoorden, maar alleen argumenten. Bij van Bos is hun gesprek aanmerkelijk vergroofd:

> Wanneer Tacitus al dese woorden met lijdtsaemheyt aengehoort had, antwoorden hy ten laetsten, het komt'er op uyt gelijck ick geseght heb: Wy hebben hier met een botten Duytsman en een schrijver van miraculen te doen, ick sou u over u plompigheyt niet beeter konnen straffen, als u in onwetentheyt te laten, op dat ghy daer na door den een of den ander die wat beter geooght en geneust is, als ghy, soud mogen uytgelacchen worden; maer my deert uwer, om dat ick weet dat ghy my lief, en veel tijdts aen mijn schriften gehangen hebt, en daerom sal ick u die schellen van de ooghen lichten [3]).

Evenals in de *Ragguagli* wordt Lipsius in *De Reysende Mercurius* tenslotte „bleeck in sijn aengesicht" en bidt ootmoediglijk om vergiffenis. Van Bos houdt Tacitus nog op het toneel:

> Hier mede evenwel geraeckte Tacitus niet vry, maer most al meer te roer staen, zijnde van den goeden Diogenes Cinicus by den mantel gegrepen, dewelcke hem stoutelijck ghenoegh en op sijn Philosoophs verweet, dat hy lasterlijck, en goddelooslijck van de heylighe armoede ghesproocken had; daer hy seght deselve te sijn summum malorum.

Van Bos last hier een fragment in uit ragg. I. 90 *Visita delle carceri fatta da Apollo, nella quale spedisce le cause di molti letterati inquisiti*

[1]) Cf. boven blz. 35.

[2]) Van Bos, *op. cit.*, blz. 197. Het citaat uit de *Historiae*, Lib. I, in herstelde redactie.

[3]) Van Bos, *op. cit.*, blz. 198. Men vergelijke met de hoflijke woorden die bij Boccalini Tacitus tot den commentator van zijn werken richt, geciteerd beneden blz. 261 n. 2.

di vari delitti o carcerati per debiti. Apollo bezoekt in deze ragguaglio de gevangenissen en vindt er tot zijn verbazing ook Tacitus, die smadelijk gesproken had van de geheiligde armoede (cf. *Annali* Lib. 14). Ondervraagd, weet Tacitus zich zo vinnig te verdedigen dat hij onmiddellijk vrij gelaten wordt. Van Bos noemt Apollo's naam niet en evenmin laat hij de discussie in de gevangenis plaats hebben.

Wanneer in de *Ragguagli di Parnaso* Lipsius eenmaal ingezien heeft dat hij Tacitus ten onrechte heeft beschuldigd, vereert hij dezen daarna zo zeer, dat men hem als afgodendienaar bij Apollo aanklaagt. Zelfs als Apollo beveelt dat „den afgriizeliiksten afgodist" levendig verbrand moet worden, neemt Lipsius niets van zijn lofspraak terug. Op het allerlaatste ogenblik onthult Apollo dan zijn waar gevoelen:

> beval Lipzius terstond los te maken, en, hem zeer minneliik omarmende, sprak tot hem; O miin uytverkoren Kloekaart! met hoe grooten genoegen voor my, en voordeel voor u, heb ik uwe liidzaamheyt, en wiize stantvastigheyt getoetst, . . . enz. (*Kundschappen*, I. 88 blz. 614).

Dit heldhaftige slot vindt men niet bij van Bos, die het niet gebruiken kon omdat hij Apollo door Aristoteles heeft vervangen om — volgens de bekende methode: „Nauwelijcks had Aristoteles dese woorden gesproken, of hy vandt sich wel rouwelijck aengetast . . ." — te kunnen oversteken naar ragg. I. 76 *Aristotile, da molti prencipi essendo assediato nella sua villa, da essi è violentato a rivocar la sua diffinizione ch'egli ha dato al tiranno*.

Dan wordt nog ragg. I. 47 *La Monarchia romana, chiedendo a Cornelio Tacto la risoluzione di un suo dubbio politico, piena soddisfazione riceve da Melibeo pecoraio, che a caso si trovò ivi presente* geplunderd en tenslotte ragg. I. 51 *Essendo tra i virtuosi nato dubbio sopra la veritá di alcune sentenze e detti di uomini saggi, nella dieta generale celebrata in Elicona fu disputato e risoluto sopra il vero significato di essi*. Van Bos laat hier Mercurius zelf de verschillende vraagstukken in bespreking brengen.

Maar dan wordt het ook tijd voor Mercurius zijn tocht voort te zetten:

> Hoe soet dit geselschap was, soo wierd ick evenwel het selve ten laetsten moede, derhalven nam mijn afscheyt van de vergaderingh, en spoeyde my, om door de achter-deur, te weten, de Elpenbeene Poort, daer Virgilius van seght, sijnde de bedrieghlijcke droomen door uyt te gaen, uyt dit gewest te geraecken.

Voordat Mercurius echter goed en wel boven is ziet hij in een duister dal iemand die zich zelf geeselt:

> en dat soo sacht niet, of het bloet liep hem bij den rugge neer. Ick vraegde hem waerom hy die wreetheyt tegens sich selven oefende: Hy siende dat ick een persoon van aensien was, en misschien my ergens meer ghesien hebbende, bleef stil staen, en begost my reden van sijn doen te geven. Ick, seyde hy, ben de vermaerde Cardinael Mazaryn, die noch boete doe, om dat ick onder al mijn treffelijcke diensten, die ick voor de kroon van Vranckrijck gedaen heb, een uytsteeckende dwaesheyt gedaen hebbe, namentlijck Duynkercken, in de handen van de Engelschen over te

geven, makende hem alsoo meester van de Zee en hem de deur en wegh openende, om weer een keer in dat Rijck te doen, daerse met soo veèl moeyten eenmael uyt geholpen sijn; zyt goets moets antwoorde ick hem, uwen Konink is so ongevallig niet als gy meent, de selve die gy de plaets hebt ingeruymt, hebbense uwen Meester weder gegeven. Daer leggen dan mijn geesselen, seyde hy, werpende sijn sweepen wegh [1]).

Kort na Mazarins dood kocht Lodewijk XI, gebruik makende van de geldnood van Karel II, Duinkerken terug, Mercurius heeft dus alle recht te zeggen dat Mazarin zich niet langer kwellen moet. In het gesprek dat Mercurius nu vervolgens met Mazarin voert over de gronden van Hollands ongeval, haalt Mercurius nog eens het gevoelen van Melibeus uit ragg. I. 47 aan en blijkt ook Mazarin uitstekend thuis te zijn in de *Ragguagli di Parnaso*, hij is op de hoogte van de misslag door den Hertog van Alva begaan ten opzichte van Egmond en Hoorne:

Nademael door het straffen van ghemeene lieden, de stoutheyt van andere afgeschrickt, maer door het dooden van voortreffelijcke lieden, aengestoocken wordt [2]).

De mazarinade was toen van Bos schreef zeer in trek, het verwondert ons dan ook niet dat bij van Bos Mercurius en Mazarin elkaar ontmoeten.

De Reysende Mercurius is een vrij slordig, maar met vele ingredienten, bereide potpourri. Mercurius' gesprekken in de Hel staan tot de *Ragguagli di Parnaso* als het volksboek tot het ridderverhaal.

Vertaling en navolging van de *Ragguagli di Parnaso* treffen we ook aan in een compilatorisch werk dat in 1680 te Amsterdam „By Jan ten Hoorn, Boeckverkooper over 't oude Heeren Logement" uitkwam, ik bedoel de *Ses Satyrische Wonder-Gesighten, Na den trant van Quevedoos Spaensche Droomen: Heeckelende de gemeene hedensdaeghsche Gebreecken en Ondeughden. Uyt de dickmaels herdrukte Schriften van den vermaerden Heer Johan Michael Moscherosch Vertaeld: en hervormd nae onses tijds gelegentheyd; Oock doorwrogt met verscheydene Aenmerckelijcke Geschiedenissen Door S. de Vries.* Het boekje is „vercierd met curieuse koopere Figueren" die gesigneerd zijn „I. Harrewijn fecit", de niet gesigneerde titelgravure schrijf ik om redenen waarover wij het beste kunnen spreken bij de behandeling van de titelprenten van Wieringa's Rabelais-vertaling, toe aan J. v. d. Aveele [3]). S. de Vries is een voorbeeld van den zeventienden eeuwsen „spirito farraginoso", waarvan Gregorio Leti wel de meest belangwekkende en meest typische vertegenwoordiger is. Het leven van de Vries, — een utrechts schoolmeester die zich ook met de uitgeverij schijnt bemoeid te hebben [4]) — is minder avontuurlijk verlopen dan dat van Leti [5]). Leti heeft kans

Vertalingen uit de *Ragg. di Parnaso* door S. de Vries aaneengeregen in het *Sesde Gesicht 't Koophuis* in zijn *Ses Satyrische Wonder-Gesighten na den trant van Quevedoos Spaansche Droomen*, Amst. 1680, bewerking van van Moscherosch, *Wunderliche und warhafftige Gesichte Philanders von Sittewald.*

[1]) Van Bos, *op. cit.*, blz. 212.
[2]) Van Bos, *op. cit.*, blz. 222, cf. ragg. II. 44.
[3]) Zie beneden blz. 283 en vlgd. De K.B. bezit een exemplaar van de *Ses Satyrische Wonder-Gesighten*, waarin deze frtsp. aanwezig is.
[4]) Verschillende werken van de Vries zijn verschenen met het adres „T'Utrecht, By Simon de Vries".
[5]) Over het leven van Leti vertellen wij het een en ander beneden blz. 342 en vgld.

gezien over de honderd boeken samen te stellen, de lijst van de „opera" van de Vries, die van der Aa, *Biogr. Wdb.* XIX blz. 448 vlgd., geeft, telt over de zeventig nummers.

In het *Voorberight aen den Leeser* van de *Ses Satyrische Wonder-Gesighten* verkondigt de Vries een stelling, die ook Leti herhaaldelijk in zijn voorberichten con amore verdedigt:

> Yeder is bekend, dat de Saussen, welcke in't eene Gewest begeerlijck zyn, de Monden van een ander Land niet smaacklijck vallen. 'k Nam derhalven een Besluyt, en 't behaeghde oock den Drucker, dat ick my de vryheyd sou aanmatigen, om soodanigh een veranderingh te maecken, als my gevoeglijckst daght, en ick oordeelde, den Leeser behaeglijckst te sullen wesen. 'k Heb 'er derhalven afgenomen, bygedaan, gevormd en hervormd ... enz.

Het resultaat is dat „onder de Vertalingh ruym de helft deses Wercks uyt onse eygene Pen is gevloeyd".

Moscherosch, wiens *Wunderliche und warhafftige Gesichte Philanders von Sittewald* de hoofdbronnen waren voor de Vries' *Satyrische Gesighten*, was eveneens een overtuigd aanhanger van de theorie der verschillende landssaussen. De *Gesichte Philanders von Sittewald* zijn gebaseerd op een franse vertaling van *Los Suonos* van Quevedo [1]), de eerste uitgave verscheen omstreeks 1640. Bij herdrukken, die met of zonder medewerking van Moscherosch tot stand kwamen, nam het boek in omvang toe. Vergelijking van de Vries' *Satyrische Gesighten* met de beide delen *Wunderliche und warhafftige Gesichte Philanders von Sittewald / Das ist Straff-Schrifften Hansz-Michael Moscherosch von Wilstädt* die in 1650 te Straszburg „Bey Johan-Philip Mülben und Josias Städeln" verschenen, en die veertien „Gesichte" bevatten, die door Moscherosch als zijn „Spiel-arbeit" werden erkend, doet niet het voorbeeld vinden van de Vries' *Sesde Gesicht 't Koophuis*. Wij moeten dus voorshands de mogelijkheid open laten dat het denkbeeld om met behulp van verschillende ragguagli van Boccalini een satyrisch gezicht over het koophuis te maken in het brein van de Vries ontstaan is.

Aan het eind van het *Vijfde Gesicht* begeven zich Ulyssus en zijn gezelschap op reis. Na een lange zeereis komen zij bij een lieflijk en vruchtbaar eiland, in welks hoofdstad juist een grote jaarmarkt gehouden wordt. Op deze jaarmarkt worden allerlei waren te koop geboden, die volgens de berichten van den „menante", ragg. I. 1 en I. 10, ook in het kraamhuis op de Parnassus verhandeld werden. Hier volgen enkele voorbeelden van de ontleningen aan I. 1 *L'universitá de' politici apre un fondaco in Parnaso, nel quale si vendono diverse merci utili al virtuoso vivere dei letterati.*

---

[1]) Cf. *Gesichte Philanders von Sittewald .... herausgegeben von Felix Bobentag, Deutsche National. bibl.* Bnd. 32 S. XVI. Ook de twee nederlandse vertalingen van de *Suonos* die ik ken, te weten: *Seven wonderlijcke gesichten van Quevedo. In 't Ned. ghebr. door Haring van Harinxma*, omstreeks 1640 voor het eerst uitgekomen en herhaaldelijk herdrukt en de anonieme vertaling *De Vol-geestige Werken Van Don Francisco de Quevedo, Villegas ... Tot Amsterdam, By Jan ten Hoorn. Boekverkoper over 't oude Heere Logement, in de HistorieSchrijver* 1689 (het *Tweede Deel* bevat de *Zeven Gesigten*), zijn beide via het Frans gemaakt.

De eigenaar van de derde kraam die Ulyssus bezoekt verkoopt puimstenen, hij zegt dat hij deze waar „ten gebruyck der Republicq" voor veel kostelijker houdt „als oyt d' Alchimisten haeren Azoth souden mogen waedeeren":

blz. 585. Want deese Puymsteenen waeren treflijck goed, om daer meê af te wrijven, of te polijsten en gladt te maecken al de jonge Lieden, welcke uyt de Schoolen tot openbaere Officien werden getrocken, en tot Ampten bevoorderd, sonder datse noch ervaerentheydt hebben, maer sigh laeten voorstaen, datse met hareren ontijdigen en onuytvoerlijcken yver, alle kromme Houten reght sullen maecken, gelijck als daer zyn de jonge Theologanten ... enz. (er worden allerlei soorten jonge mensen opgenoemd, die het nodig hebben met de puimsteen der ervarenheid afgewreven te worden).

blz. 587. Voorts waeren in dit Koop-huys een groote meenighte van Beesemen veyl, van de Barcken der voorsightigheydt t'saemgebonden. Deese wierden met hoopen gekoght van kloecke verstandige Hovelingen, om 's morgens en 's avonds haere Trappen neerstigh daer meê af te vaegen, op datse niet moghten struyckelen, vallen, en misschien den hals breecken over de gevaarlijcke Erweten, welcke eenige haerer misgunstige op deselve plegen te stroyen; als die sigh meer verlustigen, in de handelingen van andere lieden te vernietigen, als in haere eygene wel aen te stellen: Sigh alleen bevlytigende, om andere te beroven van haere Eer en Aensienlijckheyd.
Nae den Kraemer deeser Besemen sat eenen anderen, niets te koop hebbende als een groot deel der korte Wol, welcke van de nieuw geparstede Lakens pleegh afgeschoren te worden ... enz. (volgt het hele verhaal over het „sadel der Dienstbaerheyd" dat met die wol opgevuld moet worden en over enkele jonge Edelen, die die wol inkopen, om niet „als onervaerne Veulens aen 't Hof" te komen).

Verschillende modellen brillen, passers, penselen, mensenogen, een „seer kostlijcken Inct, waerdiger als Goudt gehouden, en veel heerlijcker als 't Lazuerblauw", d' alderbeste Muscus-Suycker „seer dienstigh voor de geheyme Raeden, Raeds-persoonen en Geheym-schrijvers om deselve een welrieckenden adem te maecken", Storax en Wieroock „treflijck goedt om ons by de Menschen den lieflijcken reuck van opregtigheyd en een open hert te doen bekomen", seer kostelijcke Koeckjens „gemaeckt nae de konst des Apotheeckers" worden in navolging van I. 1 in *'t Koop-huys* verhandeld. Gedoofde kolen, mantels en indiaensche Papegayen kan men op de jaarmarkt al even goed krijgen als op Parnassus, men vergelijke *'t Koop-huys* blz. 596, 608, 637 met ragg. I. 10 *Il menante entra nel fondaco de' politici, e dalle merci che vi comprano i letterati studia di venire in cognizione della qualitá de' geni loro.* Ragg. II. 65 wordt een koopman zonder vorm van proces tot de galeien verwezen omdat hij „fumo fino" verkocht, eenzelfde lot treft den kramer die op de jaarmarkt „een blauwen damp veyl had". Op Parnassus maakt het II. 79 grote indruk dat enkele vorsten bankroet gaan, nadat een poging om de oorblazers en gunstelingen te doorsuikeren — waarvoor deze Vorsten een geheele suikervloot uit Indien op gekocht hadden — mislukt was. Over een dergelijk faillissement wordt ook in *'t Koop-huys* gesproken [1]).

Over het algemeen worden in *'t Koop-huys* de boccalinische waren

[1]) Blz. 620.

niet verkocht onder de zuivere boccalinische aanprijzingen. De Schrijver van *'t Koop-huys* houdt er van af en toe een anecdote te vertellen en gaarne geeft hij ook levenslessen als:

bl.z 649. Die hooger op wil rijsen, moet soo gebuygsaem zyn als een Handschoe. Een Schipper kan niet altijdt vaeren soo hy wil, maer moet al dickmael heenen dryven daer de Wind begeerd.
blz. 650. Ondanck is doch gemeenlijck der Lieden beste loon. De Son treckt de Wolcken na om hoogh, en dan staense naederhandt de Son selfs voor 't light.

Behalve de voorwerpen afkomstig uit of gefabriceerd naar modellen van de waren uit Boccalini's kraamhuis op Parnassus, worden in *'t Koop-huys* nog vele waren verkocht die uit andere letterkundige arsenalen geborgd moeten zijn.

Naar men weet is „il menante" I. 1 zo gelukkig een flesje welriekend mensenzweet te bekomen

> wonder krachtig om welriekende te maken den genen, die met dien zoet geurige muscus en zivet haars loffeliiken arbeyds, onder den geleerden door hare Schriften aanzienliik willen verkeeren [1]).

Den Schrijver van *'t Koop-huys* valt een dergelijk geluk ten deel, hij krijgt zijn flesje met een vermaning die niet zonder reden gegeven wordt en waarin den lezer ingelicht wordt over de ontleningen aan Boccalini:

> Ulysses, die wel wist, dat ick alles, wat ick in 't Koophuys gesien had, sou opteekenen, had, buyten mijn weten, van den voorgedaghten Drogist en Specery-kramer een glaesje met welrieckend seer dier Menschen-sweet gekoght, en behandighde my 't selve, doe wy nu by den dronck vrolijck waren geworden; met vermaningh, indien ick my door de Pen beroemd en welrieckend wou maken, soo moest sulcx alleen geschieden door een prijslijcke vlijt en onverdrootenen Arbeyd, sonder de meeste en beste Verwen te leenen uyt de Schilder-schelpen van Boccalinus en andere, gelijck ick tot noch toe somtijds gedaen had.

A. van Dale citeert en vertaalt Boccalini in zijn *De Oraculis Ethicorum Dissertationes Duae.* Amst. 1683.

In 1683 verscheen te Amsterdam „Apud Henricum & Viduam Theodori Boom" *De Oraculis Ethicorum Dissertationes Duae.* Een werk van den hand van Anthonie van Dale, Medicinae Doctor, die zich de bestrijding van het bijgeloof tot levenstaak had gesteld [2]). Van Dale verzamelde veel materiaal, maar bezat niet de gave dit overzichtelijk te ordenen. Zo het werk invloed geoeffend heeft, is dat hoofdzakelijk omdat het ten grondslag ligt aan de *Histoire des Oracles* van Fontenelle. Te vergen dat van Dale zelf zou hebben ingezien

---

[1]) Vertaling van Wieringa.
[2]) Voor van Dale zie men van der Aa, *Biogr. Wdb.*, VII kol. 351; de Bie en Loosjes, *Biogr. Wdb. van Protestantsche Godgeleerden in Nederland*, II blz. 345 vlg.

dat zijn werk in Fontenelle's handen „d' ennuyeuse et d' illisible, qu'elle était" „intéressante" geworden was, zoals in 1908 Maigron zal zeggen bij het uitgeven van een édition critque van de *Histoire des Oracles*, gaat waarlijk te ver, het is reeds lofwaardig dat van Dale met grote kalmte spreekt over de franse bewerking van zijn boek. In 1686 verscheen de eerste druk van de *Histoire des Oracles* en in 1687 schrijft van Dale in een *Na-reden* op een nederlandse bewerking die hij zelf gemaakt van de *Dissertationes Duae* dat in het franse tractaat vele „raisonnementen" door Fontennelle waren toegevoegd, met achterlaten

> van, mijns agtens wel, ter sake dienende, en geenssins onnutte stoffe. Waar omtrent ik evenwel aan yder een vryheid laat: naardien ik sulks voor 't mijne geenssins behoeve te erkennen, of by andren te verantwoorden.

In de *Verhandeling Van de oude Orakelen der Heydenen* [1]) citeert van Dale tot tweemaal toe Boccalini. Op blz. 279 verwijst hij naar een passage uit de *Ragguagli*, te vinden in de neerduitsche Vertaling" op blz. 593, over den historieschrijver Dion [2]), die te horen krijgt dat „de beschriiving van geschiedenissen niet behoefden opgevult te worden met voddige vertellingen van velerley wonderen en schrikliikheden". Op blz. 149 verwijst van Dale naar de *Bilancia Politica*. De uitleg, die in de *Osservazioni sopra il primo Libro delle Storie di Cornelio Tacito* gegeven wordt van de passus

> Occulta lege Fati, & ostensis ac responsis destinatum Vespasiano li beris que ejus Imperium, post fortunam credidimus

vertaalt hij met instemming.

De latijnse tekst *De Oraculis ... etc.* hadden we eigenlijk reeds moeten noemen bij de bespreking van de nederlandse uitgaven van de *Ragguagli*, want als daar na de inleiding en een uitleg over het gebruik der tafels nog wat ruimte overblijft, schrijft men:

> Ne pagellae aliquot vacarent haec sequentia heic inseri non inutile duxi. Ragguaglio C. della prima centuraria del Signor Trojano Boccalini

en geeft dan inderdaad de italiaansche tekst van ragg. I. 100 [3]).

In 1715 gaven de amsterdamse boekverkopers J. Oosterwyk en H. van de Gaete uit *Amintas. Herderspel van Torquato Tasso; Met eenige verklaaringen. Beneven eene verhandeling van het Herderdicht door Jan Baptista Wellekens.* In het *Bericht* dat de vertaling van *l'Aminta* voorafgaat, haalt Wellekens het oordeel van „den schranderen

Een vertaling van *Ragg. di Parnaso* I. 57 in het voorbericht van Wellekens vertaling van Tasso's *L'Aminta* (1715).

[1]) Een tweede druk verscheen „t'Amsterdam. By Andries van Damme, Boekverkoper op 't Rokkin, bezuyden de Beurs 1718". Dit is de druk die ik geconsulteerd heb.

[2]) Dion Cassius, ook bekend als Cocceius of Cocceianus?

[3]) Of deze bladvulling ook in de tweede druk van *De Oraculis*, die volgens sommige opgaven in 1699, volgens andere in 1700 uitkwam, is opgenomen, weet ik niet.

Trajaan Boccalin, in zyn Kundschappen van Parnas" over Tasso's meesterwerk aan, door met weglating slechts van de laatste vijf regels, ragg. I. 57 *Apollo, sopramodo invaghito delle virtuose qualitá di Torquato Tasso, lo crea prencipe poeta e gran conestabile della poesia italiana* te vertalen. Boccalini beschrijft er — ik citeer Wellekens vertaling — hoe Apollo Tasso

> verkoor tot Vorst in de Poëzy, en groot Rechtbewaarder der Italiaansche Dichtkunst, en in de zelve uur gaf hy hem met groote plechtpleegingen de koninglyke eertekenen, die hy gewoon is aan de getytelde poeeten te vergunnen, als te vermogen papegaien in de vensters, en aapen aan de huispoort te houden [1]).

Dezelfde ragguaglio was ook bekend aan den vertaler van *L'Aminta* M.S.(1660).

De vertaling van Wellekens is onafhankelijk van die van Wieringa. Wellekens is niet de eerste nederlandse vertaler van *l' Aminta* die bekendheid toont met ragg. I. 57. In 1660 schreef M.S. in de opdracht van zijn *Aminta Herders-Bly-eindende Treurspel* dat het dien *Aminta* betrof,

> Waer over Boccalini, in sijn uitspraken van Parnassus seggen koomt; dat Apollo door sijn uitmuntende aerdigheit ingenomen, Tasso met den eernaem van Prins onder de Dichters heeft beschonken, sijnen Aminta een kostelijk puikjuweel noemende, en sware vonnissen vellende tegen de gene die, onder den dekmantel van navolging, hare werken met des selfs heerlijke deftigheden quamen op te toyen.

Wellekens meent dat degenen die G. A. Marini's *Il Caloandro* durven vergelijken met *La Gerusalemme liberata* geen goed onthaal bij Boccalini gevonden zouden hebben.

In de *Verhandeling van het Herderdicht* schrijft Wellekens over *Il Caloandro* van Giov. Ambrogio Marini:

> my is niet onbewust dat eenigen den Roman Caloander by, en boven Tassos Verlost Jeruzalem durven stellen,: maar ik zou gaern hooren wat Trajaan Boccalin, van zulke rechters, zou geoordeelt hebben.

Van Hoogstraten gebruikt in zijn *Afzetsel van de Republyk of vrije Staat van Venetie*, Amst. 1715, als bron de *Kundschappen van Parnas*.

Met een boek dat evenals dat van Wellekens in 1715 te Amsterdam uitkwam, sluiten wij de rei van werken die vertalingen of bewerkingen van Boccalini's geschriften bevatten. Ik bedoel het *Afzetsel van de Republyk Of vrye Staat van Venetie, Begrepen in drie Boeken, Door J. v. H.*, uitgegeven door de boekverkopers Hendrik van de Gaete en Johannes van Leeuwen. Dit bevat een 150 bladzijden lange lofzang op Venetië door Jan van Hoogstraten in winteravondstonden tot zijn vermakelyk tijdverdrijf gedicht, hoewel hij inzag dat het licht velen vreemd zou dunken

> anderen, eene vermetelheit schynen, dat wy de penne, te ruw hiertoe gesneden, gewaagt hebben, aan het opheemlen van eene republyk, of vrye staat, in een trotse Zeestad, en deszelfs befaamde waterstreken bestaande, die wy noit, dan in prent beschouwd, en gelyk als door een verrekyker, in het verschiet eens gezien hebben [2]).

[1]) 14 Aug. 1633 vraagt Hooft aan Tesselschade hem wat van haar pennevruchten te zenden. „Zij zullen ons beter kortswijl strekken, dan de apen en meerkatten van Tassoos venster", schrijft Hooft. Molkenboer heeft, *De Beiaard* 1919, Deel I, Jrg. IV blz. 407, Hoofts zinspeling op de *Ragguagli di Parnaso* herkend.

[2]) Citaat uit de *Voorreden*.

De *Ragguagli di Parnaso,* in de vertaling van Wieringa, behoren tot de voornaamste bronnen van van Hoogstraten:

> Wil iemand nu zeggen, dat dit webbe, op het wiele van den Ridder Trajaan Bokkalyn gesponnen schynt; die zal (voor zoo veel het eerste en tweede boek betreft) niet te eenemaal buiten de waarheit gaan. Dien Roomschen adelaar in zyn verheven vlugt na te streven, heb ik, om minst te dwalen, den veiligsten weg geagt [1]).

Inderdaad zijn gehele passages uit het *Afzetsel* berijmingen van wat van Hoogstraten vond bij Wieringa. Meestal verwijst van Hoogstraten dan in een noot naar de *Kundschappen,* ook citeert hij de gefingeerde gesprekken van Boccalini's Parnashelden met een ernst alsof het geschiedkronieken betrof.

Bij het voorwerk vindt men een *Fabel van Argus Of Lof van de Venetiaanse Vryheit, uit de Schriften van Tr. Bokkalyn* dat de berijming is door van Hoogstraten van ragg. I. 42 *Argus biedt den Hertog van Venetien ziinen dienst aan, om de zuyverheydt van hun doorlugte Vryheit te bewaken, doch wert niet aangenomen.* Als Venetië de diensten van Argus niet nodig blijkt te hebben is Argus zeer bedroefd:

> Maar wat verbazing scheen de geesten hem te ontjagen
> Wanneer zyn dienst (voorheen van niemand afgeslagen)
> Hier afgewezen wierd, en lagchende versmaad!
> De troostlooze Argus vond zig noit in slegter staat.

De hertog van Venetië troost Argus echter met een beurs vol dukaten. De Zeevorstin, zegt de hertog bij het overreiken der beurs, behoeft om haar vrijheid te bewaken:

> Geen hondert oogen by haar schildleeuw meer te baat.
> Zy heeft een wisser wagt, daar zy haar op verlaat,
> Die hare heerlykheit uitbreid, en haar vermogen,
> En dat alleenig door de drie paar wakende oogen,
> Der Onderzoekers, of Tugtheeren van haar Staat:
> Een toezigt, daar bedrog, nog list voor kreupel gaat.

Argus is diep onder de indruk van het geval:

> Doorlugtig vrygebied, niet stafloos aan te randen,
> Geen ryksmonarch, hoe groot, doet uwe staathulk stranden!
> Geen eeuw, geen tyd zal 't ligt uw's vrydoms uit zien treên
> Op zulk een scherpen wagt! sprak Argus, en verdween.

In 1852 schreef Mr. J. C. de Jonge in zijn boek *Nederland en Venetië* over het *Afzetsel van de Republyk Of vrye Staat van Venetie:*

> Dit dichtstuk van Hoogstaten kan niet vergeleken worden met die door Vondel en Antonides tot lof der Republiek vervaardigd. Doorgaans is het langwijlig en meermalen ontbreken daaraan poëtische denkbeelden.

Met dit oordeel kunnen wij ons verenigen.

---

[1]) Citaat uit de *Voorreden.*

D. Geschriften in het Nederlands gesteld of vertaald, waarin Boccalini wordt nagevolgd.

De nederlandse boccalinische geschriften groeperen wij als volgt:

Boccalini's gewoonte de zaken van zijn tijd voor Apollo's rechterstoel te brengen, heeft vele hekelschrijvers tot navolging verlokt. De nederlandse boccalinische geschriften zijn zo talrijk dat wij ze niet stuk voor stuk zullen bespreken. De belangrijkste kunnen wij aldus groeperen:

A. Ordonnantie en Extracten in Den herstelden Apollos Harp.

A. Ordonnantie en Extracten in *Den herstelden Apollos Harp.* (1663).

In *Den herstelden Apollos Harp, Versien met verscheyde nieuwe Snaren: Voor desen noyt soo gedruckt. Voor de liefhebbers van de kunst. Door Expresse last ende ordre van den breden raedt der vermaerde dichteren en scherp-sinnighe verstanden, eendrachtelijck vergadert op den bergh Helicon, onder de protectie van de Ed. Gr. Mo. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt — Gedruckt in't Jaer onses Heeren M.DC.LXIII.* heeft men de nog voorradige exemplaren van *Apollos Harp Bestaende in Nederduytsche Mengelrijmen* van 1658 [1]) gevat tussen twee nieuwe gedeelten [2]). *Den Herstelden Apollos Harp* opent met een *Ordonnatie* „gedaen ende ghearresteert in den breeden raadt der vermaerde dichteren en scherp-sinnige verstanden eendrachtelijck vergaedert op den bergh Helicon den derthienden van Bloeymaent XVJc. drie en sestigh" ondertekend „Trajano Boccalini". De *Ordonnantie* is strak en fel van toon en geschreven door een vurig voorstander van de partij van Johan de Wit. Aanleiding was de resolutie van de Staten van Holland in 1663 tot regeling van het publieke gebed, waarin geen stadhouder genoemd mocht worden. „Apollo ende den breeden raadt der vermaerde dichteren en scherp-sinnighe verstanden" van ouds vijanden „van monarchale ende tyrannische regeringhe" hebben Griekenland verlaten voor Italië en zijn uit Italië vertrokken toen zij merkten dat daar „sommige slaefse gemoederen" zich „lieten beweghen door de uytterlijcke schijn-deughden van die van den huyse van Medecis en andere particuliere Princen" of gehoor gaven aan „de dwael-sterre van den roomsen Pauselucken stoel". Apollo en zijn raad hebben tot hun smart gezien dat

> in het over-aengename landt van Hollandt ende West-Vrieslandt, alwaer wy, gelijck onsen waarde mede-lidmaat 't Hooft seer wel aengemerckt heeft in syne historien, de eerste beginzelen hebben gheleyt van de herstellingh des waeren Godts-dienst, verschaffende rymen aen die geen, die men doen Reden-rijckers noemde

enkele predikanten de muylen of toffelen „die sommighe papen door

[1]) te Winkel, *Ontw., Rep. d. Ver. Ned.*, II blz. 263, meent dat het zo goed als zeker is dat *Apollos Harp* door Geeraardt Brandt bijeengebracht werd.
[2]) *Apollos Harp* telde 425 genummerde blz. Bij vergissing werd blz. 423 genummerd 443. Dit bleef zo in *Den herstelden Apollos Harp*.

haastigheyt hadden laten staen" hadden aangetrokken, maar zijn thans verheugd dat de Ed. Groot Mogende

> nu eyndelijck tot groot genoegen van ons ende alle goede patriotten, aen de predicanten, die sy gageeren, hebben ghelieven bekent te maeken, dat sy syn haere wettige hooge Overheyt ende naast Godt haren eenighen Souverain, en dat sy in sulcker voegen voor haer willen gebeden hebben.

Aan het slot van *Den herstelden Apollos Harp* vindt men 83 bladzijden *Verscheyde Dichten* die niet in *Apollos Harp* voorkwamen. Twee dier gedichten worden ingeleid door een *Extract Uyt het Resolutie boek van den breeden Raadt . . . vergadert op den Bergh Helicon.*

B. Pamflet over de vrede van Nijmegen.

B. Pamflet over de vrede van Nijmegen in 1679 gesloten.

Van de berichten die Boccalini als Apollo's secretaris in 1679 en 1680 over de vrede van Nijmegen schrijven moest, bestaan niet alleen duitse en latijnse uitgaven [1]), van één ervan bezitten wij ook een nederlandse tekst de *Missive, Raeckende de laetst geslotene drievoudige Vreede, En behelsende veele naeuwkeurige en Polityke Opmerkingen Over den jegenwoordigen toestant van Europa. Geschreven van den Bergh Parnassus, Door Trajanus Boccalinus* [2]). Apollo's Raad, waarvan ook de krijgshelden Turenne en Wrangel en de gebroeders de Wit lid zijn gemaakt, is duitsgezind en dus weinig ingenomen met de berichten die Mercurius haar brengt over de gesloten vrede; naar men weet, was de vrede van Nijmegen even voordelig voor de Republiek als onvoordelig voor het duitse Rijk. De de Witten verdedigen de Republiek: „Onse Republijck heeft de eerste geweest in het maecken van de Vreede met de Francoysen, om dat sy eerst is in den Oorlogh ingewickelt geweest".

C. Pamfletten over de bezending van Willem III in 1683 naar de amsterdamse Raad en over het bestand van Regensburg van 1684.

C. Pamfletten over de bezending van Willem III in 1683 naar de Amsterdamsche Raad en over het bestand van Regensburg van 1684.

De beide pamfletten *Missive van Parnas Behelsende een redeneering van Junius Brutus, Nopende het belaagen der Vryheyt. Mitsgaders een verhaal van de swackheyt der Spaanse Moogentheyt Philips de Tweede vign. Anno* 1684 [3]) — *Missive van Parnas, Vervattende onder andere, een redenering Van Ferdinand Alvares van Toledo, Hartog van Alva En Apolloos oordeel over de selve. vign. Anno* 1684 [4]) ieder gesigneerd „Boccalin", moeten door iemand vervaardigd zijn die zeer goed thuis was in de *Ragguagli di Parnaso*, 't zij door lectuur van de oorspronkelijke tekst, 't zij door middel van een vertaling, bv. die van Wieringa. De pamflettist heeft partij gekozen voor die van Amsterdam, hij is echter een gematigd man, die niet afdaalt tot persoonlijk gescheld. In het eerste pamflet vertelt Junius Brutus op Parnas dat „de Heeren van Amsterdam meer geneygt" waren „haarer borgeren, en 't algemeene

---

[1]) Zie Stötzner, *Herrigs Archiv* 1899, S. 145.
[2]) K. 11662, T. 7694.
[3]) K. 12178, T. 8089, U. B. Gr. en andere druk K. 12179, T. 8090, U. B. Gr.
[4]) K. 12207, T. 8116, U. B. Gr.

welvaren te besorgen, als de ondraagelijcke begeerlijckheyt, der onnutte Hoovelingen slaefachtig in te volgen" zodat de Prins van Oranje persoonlijk aan het hoofd van een deputatie in de amsterdamse Raad verschijnende, hen niet kon bewegen gelden toe te staan voor het werven van troepen om Spanje in de strijd tegen Frankrijk te steunen:

> Maar als dese, soo kostelijcke en aansienelijcke besendingh, haar (scil. de partygenoten van Willem III) het gewenste oogmerkc niet berijken deed, en dat haar dien doorn langs hoe pijnlijcker viel, resolveerden en beslooten sy een bytender salve en scherper vlijme te gebruycken om (dus sprack men) dat onlijdelijke quaat ten gronde toe uyt te roeyen, en spatte men soo verre uyt (ik siddere als ik daar aan gedencke) dat men die lesse van dien goddeloose *Tacitus* als heylzaam recommandeerde, em *nihil ausuram plebem principibus amotis*, dat men de groote en Hoofden most opvangen, als wanneer d' anderen niet souden derven kikken, en van welck middel dat *Cajus Caesar* sig voor heenen teegens den Roomsen Raat, wel 't sijner genoegen, maar niet min godloos heeft weeten te bedienen. [1])

Caesar valt hierop Brutus boos in de rede. Later op den dag komen ter audientie bij Apollo „sijn Majesteyt zyn Doorlugtigheyt Prins Willem de Eerste geaccompagneert van den goede oude man Jan van Oldenbarnevelt sijn doorlugtighheyts geheymschryver, met een supplicatie van wel vier vellen papiers". Willem I wordt voorgesteld als zeer bekommerd over de toestand van zijn vroegeren vyand Filips II, die lijdende is. „Eenen Dr. Koster Amsterdammer een man van ongemeene ervarentheyt" stelt de diagnose: „door gebrek van nodig voedsel verswakt".

In het tweede pamflet komt Oldenbarnevelt nogmaals op audientie bij Apol. De amsterdamse vredespartij zegeviert, de Staten zullen zich aansluiten bij een bestand tussen Frankrijk en Spanje. De nederlandse oud-raadpensionaris betoogt dat er nog „drie seer sware bedenkelijkheden" resteren:

> de eerste, of sijn Koninklijke Majesteyt van Spangien tot acceptatie van de aengebodene *Treves* bewogen soude konnen worden, de tweede, of de jalousie en onmin, door een generale *amnestie* sal konnen werden uyt de weg gelegt, en ten derden, of men magtig sal zijn om *Philalethes* tegens den algemeenen haet te protegeeren.

De pamflettist legt uit dat Oldenbarnevelt onder de naam Philalethes

> sijn Ampt-genoot betrok; welke bediening, door soo veel droevige voorbeelden, ongelukkig scheen gemaekt, en daer door regtvaerdige reden van akelig dugten gaf.

Hoewel dit velen vreemd dunkt, koestert Oldenbarnevelt een warme genegendheid voor degeen die thans in Nederland het zware ambt van raadpensionaris waarneemt (i.c. Gaspar Fagel). Hij is dan ook zeer ontdaan als Machiavel de heersles verkondigt, dat Vorsten die om

---

[1]) Cf. *Ragguagli di Parnaso*, II. 51. Het is natuurlijk in het geheel niet naar de geest van Boccalini om te spreken van „dien goddeloose Tacitus", cf. ook boven blz. 82 en vlgd.

een of andere reden de toorn van het volk op de hals hebben gehaald, zich met het volk verzoenen kunnen, door het toe te staan zijn woede te koelen op des Vorsten raadgever [1]). Oldenbarnevelt wordt echter gerustgesteld door „den Heer Beekers van Tienen, anders Heer van Tien Beekers, geweesene Professor, op de berugte Accademie tot Leyden" [2]). „ontstel u niet te seer", zegt de Heer Tienbeekers:

> *Machiavel* is wel doorsult in de streken van *Tiberius*, maer onkundig in de Nederlantsche Regten, en de Practijk van dien, daer procedeert men *Acribus initiis & incurioso fine*, wel hevig in den aenvang, maer met een agtelooser uytgang.

Door deze woorden ontluikt de oude Oldenbarnevelt als een roos.

D. Pamflet op naam gesteld van Hugo de Groot.

D. Pamflet op naam gesteld van Hugo de Groot (1685).

De *Missive van Parnas Geschreven door Hugo de Groot, Aen N. N. sijn goede Vriend in 's Gravenhage in dato den 22 Januarij* 1685 [3]) handelt over dordtsche aangelegendheden. Het lokte een *Aenmerkinge Op de Missive Van Parnas, Van den 22. January* 1685. *Getekent Hugo de Groot* [4]) uit, waarin gezegd wordt dat de natuur veel veranderingen kan uitwerken, zodat nu

> in Hollant ontrent het Ye, de daryachtige gronden soo sijn opgegist, datse dreygen den Boccalynschen Berg te sullen overtreffen.

E. De Post-tijdingen uit Parnas van 1686.

E. De *Posttijdingen uit Parnas* van 1686.

Er zijn er enkele [5]) „Gedrukt voor de liefhebbers. 1686" en nog, de *Haagse Posttyding uyt Parnas* [6]), dat een schotschrift is tegen enkele regenten van Haarlem, daar „Weefstad" genoemd, „Gedrukt in 's Gravenhage by Justus Nipetang in de lacchende waarheid 1686".

F. Wieringa's brieven in de Secretarie of Schryf-Zaal van Apollo (1697) over de tocht van Willem III naar Engeland in 1688 en over gebeurtenissen van het jaar 1689.

F. Wieringa's brieven in de *Secretarie of Schrijf-Zaal van Apollo* over gebeurtenissen uit de jaren 1688 en 1689.

Deze brieven zullen wij in hoofdstuk VII behandelen.

G. Pamfletten naar aanleiding van de schepen-verkiezing te Amsterdam in 1690.

G. Pamfletten naar aanleiding van de schepen verkiezingte Amsterdam in 1690.

In 1690 waren als in 1684 geschillen van Willem III en de stad Amsterdam oorzaak van een pamflettenstroom. Toen Willem III in Engeland vertoefde, probeerde Amsterdam de benoeming van schepenen buiten den stadhouder om te doen. Zich beroepend op oude privilegies, wilde zij geen dubbeltal ter nominatie aan den stadhouder

[1]) Cf. *Ragguagli di Parnaso*, II. 82, waarin gezegd wordt dat de volkeren gelijken op de honden die de steen bijten die naar hen geworpen wordt en niet den werper van die steen.

[2]) Voor Adraan Beeckerts van Thienen, die te Leiden hoogleraar in de Rechten is geweest, zie *Nieuw Ned. biogr. Wdb.* II, kol. 26.

[3]) K. 12399, T. 8260, U. B. Gr., andere dr. K. 12400, T. 8259, U. B. Gr., andere dr. K. 12401.

[4]) K. 12402, T. 8261, U. B. Gr.; andere druk K. 12403.

[5]) Zie K. 12531, v. d. W. 6135. — K. 12532, T. 8367.

[6]) K. 12530, T. 8366.

zenden. Een aantal van de pamfletten, die hoezeer van het oorspronkelijke geschilpunt afdwalend, door deze questie werden ontketend, zijn in Parnas-stijl geschreven, te weten:

a) van de kant der stadhouderlijke partij:

Extract Uyt de Politique Conferentien Gehouden op Parnassus. Beginnende met het oniwêer van den eersten January 1690 [1]).

Tweede Extract Uyt de Politijcque Conferentien, Gehouden op Parnassus [2]).

Beschryving Van Eenige Portraiten, Vertoont op Parnassus [3]).

Nieuw Oproer op Parnassus. Zijnde . . . enz. . . . [4]).

b) van de kant der anti-stadhouderlijke partij:

Nieuwe Tydinge Uyt Parnas [5]).

Vervolg van de nieuwe tydinge Uyt Parnas [6]).

Vindiciae Amstelodamenses, of Contra-Spiegel der Waarheid 1690 [7]).

Missive van de Parnas, Behelzende eenige Conzideratien over de Confessie van Jan Hol . . . 1690 [8]).

Romein de Hooge Voor den Rechterstoel van Apollo . . . 1690 [9]).

Het eerste *Extract Uyt de Politique Conferentien* begint:

> De Politiquen op Parnas door haer disputeren, een wyl tijds Apollo het hooft hebbende doen omloopen, en hem in onseeckerheyt gehouden, wat forme van regeeringh op aerde de beste is, wilde syn Doorluchtigheyt eyndelijck de waerheyt, en het besluyt van hen alle hooren, plaetste rondtom sigh van de oude Plato, Aristoteles, Xenophon, Demosthenes, daer na Cicero, Livius, Tacitus, toen Verulamius, Lipsius, Machiavelli, en ten laetsten Hobbes, La Court, Spinosa, en andere, eyschende dat dat men niet langer inpracticabele concepten formeren, noch op den sin, of naem van Monarchie, Aristocratie, Democratie of Arbitraire en Subalterne regeringh stil sou staen, maer hem door een voorbeelt concept van wel regeren sou geven. Als yeder hier op tot verdedigingh van syn schriften een Koninkrijck, of staet wilde aenwysen, sneedt syn Doorluchtigheyt haer dien omwegh af, met te gebieden, dat het een Koningrijck, Staet of Stadt heden in wesen, moest syn. Elck was wederom even willigh om te spreecken; toch om confusie, seer eygen aen de Politijcken, te mijen, wiert aen Machiavelli en La Court bevoolen dusdanigen voorbeelt van onopspraeckelijcke regeringh aen te wysen.

Machiavelli laat aan la Court [10]) de eer de uitspraak te doen, deze noemt als exempel Amsterdam en verklaart dat men „geen andere argumenten tot demonstratie van haer goede forme van een regeringh" behoeft bij te brengen

> als haer tegenwoordige doen, en laeten ontrent den algemeenen Staet, en tegen haeren Stadthouder.

---

[1]) K. 13488, T. 9082, U. B. Gr. Andere drukken K. 13489, 13490, T. 9084, 9085.
[2]) K. 13491, T. 9086, U. B. Gr. en andere druk K. 13492, T. 9087, U. B. Gr.
[3]) K. 13493, T. 9088, U. B. Gr. en andere druk K. 13494, T. 9089.
[4]) K. 13547, T. 9142.
[5]) K. 13495, T. 9090. U. B. Gr.
[6]) K. 13539, T. 9133.
[7]) K. 13484, T. 9080, U. B. Gr.
[8]) K. 13503, T. 9099, U. B. Gr. en andere druk K. 13504.
[9]) K. 13541, T. 9134, U. B. Gr.
[10]) Pieter de la Court leefde van 1618—1685. Hij schreef verschillende staatkundige betogen. Ook in de niet-boccaliuische pamfletten rakende de geschillen van Willem III met Amsterdam wordt de verrezen geest van la Court verontrust, cf. K. 13473, 13474.

Van vele kanten wordt la Court om deze woorden aangevallen. In het *Tweede Extract* recommandeert Apollo de lezing van „het 99ste stuck van het 1ste Deel der kundschappen van T. Boccalin" dat handelt over „de liefde van het Vaderlandt" en wordt reeds de *Beschryving Van Eenige Portraiten,* dat de notulen bevat van een derde politieke conferentie op Parnas met la Court als voornaamste woordvoerder, aangekondigd.

De *Nieuwe Tydinge Uyt Parnas* en het *Vervolg van de Nieuwe Tydinge Uyt Parnas* zijn verweerschriften tegen de drie *Politique Conferentien,* die naar in de *Tydingen* geïnsinueerd wordt, gemaakt zouden zijn door Romein de Hooghe „met sekere sijne medestander". In andere pamfletten uit die dagen [1]) worden „de drie Parnassen" toegeschreven aan Ericus Walten of aan Govert Bidloo. De Hooghe, Bidloo en Walten werkten inderdaad samen, zodat het begrijpelijk is dat men niet altijd precies geweten heeft aan wien der bondgenoten een bepaald pamflet moest worden toegeschreven. Sinds Dr. Knuttel het dossier van het proces, Walten in 1694 ter oorzake van zijn pamfletten ter verdediging van Balthasar Bekker wegens godslastering aangedaan, bestudeerd heeft, is wel vast komen te staan dat Bidloo de auteur is van de beide *Extracten* met de *Beschryving Van Eenige Portraiten* [2]).

Als hoofd der anti-stadhouderlijke pamfletschrijvers wordt herhaaldelijk genoemd de advocaat Muys van Holy [3]). In de pamfletten van het driemanschap de Hooghe-Walten-Bidloo wordt aan Muys van Holy toegeschreven het pamflet *Vindiciae Amstelodamenses, of Contra — Spiegel der Waarheid* waarvan de ondertitel luidt: *Vertoonende door een zeer fijn Kristalijne glas eenige vlekken en gebreken van sommige Hollandsche en andere Provinciaale Bullebakken, welke gewoon zijn de Heeren Regenten van de Stad Amsterdam met leugenen en lasteringen te bekladden;* Muys van Holy heeft echter ontkend de *Contra-Spiegel* geschreven te hebben [4]). In deze *Contra-Spiegel* komt een deftig Amsterdammer op Parnas klagen over zeker faamroovend Geschrift, met het grootste onrecht des wereldts *Spiegel der Waarheid* [5]) geheeten" en is daarbij tevens zo gelukkig te horen dat „sommige blaauwe Boekjes, voerende den tijtel van *Extract uit de Politique Converentie gehouden op Parnassus,* en meer diergelijke Pasquillen" vervalsingen zijn, Apollo en zijn politieken weten er niets van.

De *Missive van de Parnas, Behelzende eenige Conzideratien over de Confessie van Jan Hol* is geschreven om te ontkennen dat amsterdamse regenten geheuld zouden hebben met Frankrijk [6]). Evenals in de onder A. genoemde *Missive, Raeckende de laetst geslotene drievoudige Vreede* treedt Mercurius er op als bode van Apollo, deze beide pam-

---

[1]) Cf. K. 13498 en v. d. W. 6665, P. 5212.
[2]) Zie het artikel *Ericus Walten door Dr. W. P. C. Knuttel, Nijhoffs Bijdragen,* Vierde Reeks I blz. 345.
[3]) Zie over hem *De Navorscher,* 1857, de bijdragen die beginnen op blz. 16, 81, 150, 239 en 366.
[4]) Zie de *Missive ... aen den Heer Mr. Willem Fabritius,* K. 13553.
[5]) Voor de *Spiegel der Waarheyd,* cf. Knuttel, *Ericus Walten,* blz. 362.
[6]) Cf. Knuttel, *Ericus Walten,* blz. 360.

fletten zijn dus voorbeelden van de reeds eerder besproken vermenging van boccalinische en mercuriale motieven [1]).

Romein de Hooge Voor den Rechterstoel van Apollo is een soort verzamelwerk van schotschriften tegen den befaamden graveur, het *Vervolg van de nieuwe tydinge Uyt Parnas* is er in opgenomen. Walten heeft verschillende pamfletten geschreven om de Hooghe te verdedigen, en deze zelf moet, zij het met eenige hulp van Bidloo, het *Nieuw Oproer op Parnassus, Zijnde ... enz.* opgesteld hebben [2]). In dit *Nieuw Oproer* wordt de Rotterdamse poëet Jochem Oudaen ervan beticht een vers gemaakt te hebben voor de tegenpartij op de Hooghe. Met een in plano uitgegeven gedicht *Op het Nameloose en Naamschendige Parnas-Pasquil ... enz.* [3]) heeft Oudaen zich tegen die beschuldiging verweerd.

H. Pamflet over de nederlandse uitgaven van Descartes' *Principiae philosophiae of Beginselen der Wijsbegeerte* (1690).

H. Pamflet over de nederlandse uitgaven van Descartes' Principiae philosophiae of Beginselen der Wijsbegeerte.

Het was waarlijk in 1690 te Amsterdam zeer in de mode om disputabele zaken te onderwerpen aan het oordeel van Apollo en zijn politiquen. Ook een letterkundige questie wordt hen dan voorgelegd. Als Apollo „afgeslooft zijnde van de befaemde Politique Conferentien" zich ter ruste wil begeven

> ontstont 'er een schielijck en zeer hevig gedruys, aan zekeren hoek van Parnassus; het welk in weynig oogenblikken zoodanig toenam, dat hy zig genoodzaakt vond, Bocalin, (die juyst hem nog vergeselschapte) te gelasten eens na buyten te gaan, om te zien wat 'er nu weder te doen moght zijn.

Bocalin komt terug met Descartes die een flauwte nabij is. Aristoteles, die het eerst zijn oordeel klaar heeft, schrijft Descartes' toestand toe aan de „kwaade humeuren des bloeds". Doctor Meyer echter weet dat de oorzaak geen lichamelijke is:

> maar zijn onvergelijklijk werk de Beginzelen der eerste Wijsbegeerte, in de Neederduytschse Taal met weergadelooze moeyte, van Glazemaker vertaald, met swaare kosten by J. Rieuwertze gedrukt, en met de grootste arbeyd, en netheyd des werelds uytgevoerd; is nu het schandige Poppegoed, en het cieraad van de vuyle Prullekraam van de beyde Ten Hoorens geworden [4]).

---

[1]) Zie boven blz. 79. Als in wezen mercuriale geschriften moet men beschouwen: De *Posttijding uyt Parnas*, Uytrecht, P. Hamer 1689 (K. 14385, T. 9251), die gericht is tegen de *Haagsche Mercurius*.

Den Berg Parnas, Behelzende Eenige vreemdigheden ... enz. Amst. 1689 (in *Pop. Prozaschr. der XVII en XVIIIe Eeuw ... de Vries* 1907, *nr.* 249 toegeschreven aan Hier. Sweerts), waar de schrijver zelf in zijn *Aan den Leezer* waarschuwt: „Doch niemand denke in 't opslaan dezer Tijtel, dat zich hier een tweeden Bokkalin schijnt te willen vertoonen".

Den Doctor Op Parnassus, T. 5209 (door Petit ten onrechte opgegeven op het jaar 1690 onder het hoofd „Geschillen tusschen A'dam en Willem III), waarin Mercurius hele gesprekken houdt met een zekeren P. Ronck.

[2]) Cf. Knuttel, *Ericus Walten*, blz. 368.

[3]) K. 13549, T. 9147.

[4]) J. Rieuwertsz. gaf in 1657—'84 H. Glazemaker's vertaling *Alle de Werken van Descartes* uit. J. ten Hoorn herdrukte hiervan in 1690 de *Principia philosophiae of Beginselen van de wijsbegeerte*.

Hierna komen de gebroeders ten Hoorn op Parnassus, onderling twistende en worden door ieder uitgelachen.

De titel van dit pamfletje, dat dus wat de vorm betreft bij de *Extracten uyt de Politique Conferentien* aansluit, maar een geheel nieuwe questie behandelt, luidt: *Relaas van de Beroertens op Parnassus. Ontstaan over het Drukken Van de Beginselen der eerste Wijsbegeerte van de Heer Renatus Descartus . . . enz.* Het werd te Amsterdam in 1690 gedrukt bij Tjerk Pietersz [1]).

I. Pamflet dat behoort bij de pamfletten rond het rotterdamse oproer van 1690.

I. Pamflet dat behoort bij de pamfletten rond het rotterdamse oproer van 1690.

Had Amsterdam in 1690 zijn privilegiënkrijg, in Rotterdam werden in dat jaar de gemoederen in verdeeldheid gebracht door het oproer tegen de pachters en den baljuw Mr. Jacob van Zuylen van Nyevelt. Aanleiding tot het oproer was de terechtstelling van een zekeren Costerman, die in de nacht van 28 Augustus als schutter de wacht houdende, met enkele kameraden een vaatje wijn ging halen, waarvan geen impost werd betaald. Ze werden overvallen door pachters van de impost en dienders en één dezer aanvallers werd gedood in de strijd die volgde. De baljuw van Zuylen was zeer gehaat en de veroordeling van Costerman als schuldig aan deze nachtelijke manslag deed de volkswoede tegen hem losbarsten, zijn huis werd volkomen leeg geplunderd.

Men ziet bij dit conflict zich weer dezelfde partijen aftekenen als in Amsterdam, want van Zuylen van Nyevelt werd beschermd door Willem III en ook hier roepen de tegenstanders er over dat hun privilegiën niet in acht genomen worden. Walten, die juist in deze periode te Rotterdam woont, is ook in dit geval de schrijver van verschillende verdedigingen ten gunste van de stadhouderlijke partij. Men zie over dit alles Knuttel [2]) en Mr. G. Mees Az. *Het Rotterdamsch Oproer van* 1690 [3]). Mees heeft betoogt dat het niet zeker is of men Costerman moet betichten van moord of van een poging tot moord; diens degen werd getrokken, maar daar het zo donker was dat men geen hand voor ogen zien kon, kan ook de stoot van een ander raak geweest zijn.

Deze zelfde voorstelling der zaak vindt men in een pamfletje van de volkspartij, waarvan een handschrift bewaard wordt in de leidse Universiteits-Bibliotheek, geheten *Droom Of tyding van Parnassus met de nieuwe Privilegie der Stadt Moordam* [4]), een gedrukt exemplaar werd gebruikt door Mees die in een bijlage van zijn artikel een paar fragmenten eruit herdrukt, spelling en slot wijken daarbij af van het leidse handschrift. Het pamflet is een zonderling mengsel van mercuriale tijding en navolging van de amsterdamse parnassiaanse pamfletten Ditzelfde kan gezegd worden van een

---

[1]) Aanwezig U. B. Gr.
[2]) *Ericus Walten*, blz. 383.
[3]) *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde*, Deel IV.
[4]) P. 5233.

J. Pamflet uit de strijd over Balthasar Bekker's *Betoverde Wereld.*

J. Pamflet uit de strijd over Bathasar Bekker's Betoverde Weereld, namelijk *Den Triumpheerenden Duyvel Spookende omtrent den Berg van Parnassus* [1]) dat geschreven werd door Ericus Walten en met diens andere pamfletten ter verdediging van Bekker aanleiding was tot de gevangenneming van Walten in 1694. Slechts door de dood kon Walten in 1697 verlossing uit de kerker vinden. Zijn proces, „een eigenaardige, maar niet zeer verheffende bijdrage tot de geschiedenis van de rechtspleging in de Republiek", heeft Knuttel beschreven [2]).

K. Pamflet met boccalinisch adres (1695).

K. Pamflet met boccalinisch adres.

In 1695 is de naam van Boccalini gebruikt voor het fingeren van een drukkersadres bij het berijmde pamfletje *Merkuur ten Hove Ofte Vonnis van Apollo Over de Hedendaagze Naampoëten. Gedrukt op Parnas, By Trajano Bokkalini. Door expres bevel van Apollo* [3]), gericht tegen de amersfoortse dichter Jacob Visvliedt („Verschoon geen vis hoe snel hy Vliet"). Er valt overigens geen spoor van navolging van Boccalini in te bekennen, evenmin als in een andere aanval op Visvliedt, *Tydinge van de Parnassus* [4]) geheten.

L. Boertige navolgingen van de *Ragg. di Parnaso.*

L. Boertige navolgingen van de Ragguagli di Parnaso.

De scherpe satire van Boccalini is na bijkans een eeuw tot olijke spot bedaard in de *Post-tydinge uyt Parnassus of uytspraak van Apollo tegens het onmatig tabak rooken* . . . 1699 [5]), geschreven „In kennisse van my Trajano Boccalini Geheim Schrijver". Lesbia en Laura, „befaamde Minnaressen van de schrandere Catullus en de geestige Petrarcha", komen als afgezanten van de Godinne Venus op Parnassus (Apollo staat de beide minnaars toe hun uitverkorenen ter verwelkoming tegemoet te gaan) klagen over de verfoeilijke tabaksplant en haar gebruik. Verdediger van de pijp tabak is

> de geneuglyke Fockenbrog (die by Apol de roll van kortswijlige Raad speelt, en noch de voorige avond in't gezalschap van de koddige Overbeek een helder Pypje tot laat in de nacht gesmoort hadde, diensvolgens onmooglijk verdragen konde dat men die gezegende bladeren zoo gruwlyk hekelde).

Ovidius draagt een gedicht voor over de oorsprong van de tabak, terwijl de posttijding eindigt met een vers over de

> Rampzaalige planten, welkers opgedroogde blaadren
> Ons' averecht vernuft geleert heeft te vergaadren

[1]) K. 13898, v. d. W. 6890, U. B. Gr. De navolging van Boccalini in dit pamflet werd gesignaleerd door Bayle in een brief van 11 Nov. 1692, *Lettres de Mr. Bayle Publiées par Mr. Des Maizeaux, Amst.* 1729, T. II pag. 472, waarin Bayle in het minst niet sympathiseert met Bekker. 3 Dec. 1691 had Bayle dan ook aan zijn vriend Minutoli geschreven: „Vous avez ouï parler sans doute d'un Ministre d'Amsterdam, nommé Bekker, qui a publiée en Flamand un gros Livre pour prouver qu'il n'y point de Diable qui aient aucun pouvoir sur la Terre. Les Synodes ont justement pris l'allarme de cela, l'affaire fait grand bruit, les Magistrats d'Amsterdam en doivent prendre conaissance (*op. cit.*, pag. 416).

[2]) *Ericus Walten*, blz. 430—453.

[3]) K. 14128, T. 9394, U. B. Gr.

[4]) T. 9393.

[5]) U. B. Gr.

van Barclajus

> dien het noch onvergeeten waer hoe hy eertijts, doen hy onder de naam van Euphormio door de Weereld zwerfde, van Catharinus met een diergelijk dampbanket onthaalt waer [1]).

Ragguagli di Parnaso I. 8 wordt door de ezels een gezantschap naar Parnassus gezonden. Dit gebeurt nogmaals in de fabel *Het gezantschap der Ezelen nae Parnas, Smekende om Redres, nopens hunne Bezwaernissen tegens de Menschen ingebragt, wegens verscheide jegens hun gepleegde mishandelingen. Door R. v. D.* [2]), in 1748 te Utrecht gedrukt. Portosacco

> den Ezel waer op de Wijngod Bacchus gemeenlyk in groote Festynen, en by zyne plechtige offerhanden plag te ryden, als zynde by de Goden bekent, en inzonderheid Bachus tot patroon hebbende

is de gezant, op wiens klachten over het menselijk geslacht Apollo eerst weinig acht geeft, totdat Ganymedes Portosacco de wenk geeft Heerse, de maitres van Mercurius een geschenk aan te bieden. Bij zijn vertrek van Parnas richt Portosacco een afscheidsmaal aan. Behalve zijn gewone disgenoten Silenus en Ganymedes, zitten aan Trajaen Bokkalyn, Bacchus en Mercurius. Als ongenode gast verschijnt Momus:

> Och, zeide Mercuur, nu is al ons plaisier gedaen; wy moeten nu alle door de spitsroede loopen.

En inderdaad, zij krijgen nu ieder een veeg uit de pan:

> Aen Trajaen Bokkalyn vraegde Momus, wat Pasquyn tegenwoordig te Romen uitvoerde? — Hy is, gaf de Italiaen tot antwoord, Uwe Genadens in alles zeer getrouwe Dienaer.

Aan het eind van de maaltijd stelt Bacchus een dronk in en gedenkt de lof hem toegezwaaid door Heinsius in nederduitse verzen die door M. Opitz vertaald werden.

M. Zinnespel geinspireerd door een ragguaglio di Parnaso.

M. Zinnespel geinspireerd door een *ragg. di Parnaso* (1724).

In 1724 gaf S. Feitema een zinnespel uit *De triumferende Poezij en Schilderkunst* [3]). Feitema zelf geeft de inhoud van het vijf bedrijven lange spel aldus weer:

> De domme Onwetendheid, van 't loos Bedrog verzeld
> Met Laak- en Baatzucht, tracht, door 's Oorlogs blind geweld
> De dicht en Schilderkunst tyrannig te overheeren:
> Maar hoe dit vloekgespan tot haar verderving woed
> Men zie haar hier, geleid door 's Vaders helden moed
> En Wijs- en Dapperheid, te grootscher triomferen.

In een voorbericht schrijft de auteur, sprekende over zijn bronnen: „Den tijd, en voornamelijk de plaats, verbeelde ik mij te zien af-

[1]) Zie de *Behendige beschryving van tabak-smooken* in het *Ses-en-twintigste Hooft-deel* van Wieringa's vertaling van *Ioannis Barclaii Satyricon.*
[2]) K. 18194.
[3]) 2de druk 1735.

geschetst in 't 1ste Deel, 84ste Hoofddeel van Tr. Bokkalijns Kundschappen van Parnas". In de *Kundschappen van Parnas* I. 84 wapenen zich inderdaad de onwetende tegen de wetenschappen, maar indien Feitema zelf daarop niet attent gemaakt had, zou niemand Feitema als navolger van Boccalini ontdekt hebben [1]). Wij hebben in het, helaas hoogst onbeduidende, spel *De triumferende Poezij en Schilderkunst* een geval van een niet te loochenen ontlenig aan de *Ragguagli di Parnaso* — via de vertaling van Wieringa [2]) — met tegelijkertijd geen zweem werkelijke invloed van het werk waaraan ontleend werd.

N. Invloed van de *Ragg. di Parnaso* op de mazainade.

N. Invloed van de Ragguagli di Parnaso op de mazarinade.

Pamfletten waarin Mercurius noch Boccalinus optreden, kunnen toch soms in zekere zin als voortzettingen beschouwd worden van de berichtgeving van Apollo's schrijver Boccalini en Apollo's bode Mercurius. Zo doet het pamflet uit 1690 *Concorsus Creditorum of Samenkomst der voornaamste hooge Potentaaten van Europa, in de hoedanigheid van Schuldeisschers, voor den Rechterstoel van Apollo op den Berg Parnassus, tegens Lodewyk XIV, Koning van Vrankryk . . . enz.*[3]) denken aan de samenkomsten van ontevreden en ongeruste Vorsten en Staten op Parnassus. Onder de talrijke pamfletten waarvan Mazarin de hoofdpersoon is, zijn er die indirect door de *Ragguagli di Parnaso* beinvloed moeten zijn, zo de *Kondschap van Parnas: Behelzende Een redenerend Vertoog over de zoogenaamde Rede van Staat. Benevens Apollo's Vonnis tegen eenige fransch-gezinde geschriften. Gedrukt op Parnas M. D.CCXLIV* [4]). Richelieu en Mazarin worden er berispt, Tacitus geëerd en „Seneca Tragicus" is algemeen voorlezer op Parnas.

O. Invloed van de *Ragg. di Parnaso* op de pasquinade.

O. Invloed van de Ragguagli di Parnaso op de pasquinade.

De gedachte-associatie „Boccalini-Pasquinus", die spreekt uit Momus vraag in *Het gezantschap der Ezelen* aan Bokkalyn „wat Pasquyn tegenwoordig te Romen uitvoerde" is niet bevreemdend. In sommige der hekelschriften die op naam gesteld zijn van Pasquinus, den onbarmhartigen spotter, die het niet afleren kan steeds de waarheid te willen zeggen, kan de invloed van de *Ragguagli di Parnaso* bespeurd worden. Zo in *De Droomende Pasquinus, Of Staatkundige betrachtingen over de jegenwoordige Verwarde toestant der Wereld* waarvan in 1697 een eerste en een tweede *Verschyning* uitkwamen. In de *Eerste Verschyning* [5]) droomt Pasquinus, die, naar men weet, te Rome thuishoort, dat hij naar de Parnassus gevoerd wordt, in de *Tweede Verschyning* [6]) zwerft hij met Machiavelli door Europa.

---

[1]) Tans vermeldt Worp, *Drama en Tooneel in Nederland*, II blz. 188, de invloed van Italië's letterkunde besprekend, dat Feitema gebruik maakte van de *Kundschappen van Parnas*.

[2]) Dat Feitema inderdaad Wieringa's vertaling gebruikte, blijkt ook uit het opgegeven nummer I. 84. In de *Ragguagli di Parnaso* is de bedoelde ragguaglio genummerd I. 85.

[3]) U. B. Gr.

[4]) K. 17444.

[5]) K. 14276, T. 9470, U. B. Gr.

[6]) K. 14277, T. 9471, U. B. Gr.

Bij Gregorio Leti, die, zoals wij bij de bespreking van de *Bilancia politica* zagen [1]), zich op zijn manier zeer voor de werken van Boccalini interesseerde, valt hier en daar ook invloed van de *Ragguagli di Parnaso* waar te nemen [2]), een lofzang op de Republiek der Verenigde Nederlanden en haar regering gaf Leti een lange en hoog dravende titel beginnende *Ragguagli historici e politici* [3]) in.

Om verschillende redenen [4]) zal men aan Leti moeten toeschrijven *La giusta statera de' porporati . . . Genevra* 1650. In de boeken over de Elzeviers, wordt deze uitgave toegeschreven aan de pers van Nicolaas Ravesteyn te Amsterdam [5]). Ongetwijfeld terecht, want in 1651 verscheen met hetzelfde vignet, dat op *La giusta statera* voorkomt, *d' Oprechte Weeghschael der Teghenwoordige Cardinalen . . . Uyt het Italiaensch Vertaelt door L. v. B. . . . t' Amsteldam, By Nikolaes van Ravesteyn Op S. Anthonis Marckt* 1651. Aan het slot van *Statera* en *Toevlucht* vindt men een nieuwe titelpagina resp. met *Ricorso di Pasquino ad Apollo contra D. Olimpia. Et la Corettione di Apollo fatta al Papa* en *Toevlucht van Pasquinus naer Apol teghens Mevrou Olimpia, En de bestraffinge derhalven van Apollo aen den Paus ghedaen . . . t' Amsteldam . . . enz.* Na deze titelpagina's loopt in beide boekjes de nummering door.

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de *Ricorso* door Leti [6]) geschreven en door Lambert van Bos vertaald werd.

In de *Ricorso-Toevlucht* wordt het voorgesteld als iets zeer ongewoons dat de vermaarde Pasquin van Romen op Parnassus verschijnt:

> Yeder een stondt verbaest over de komst van desen Man, die van te voren alleenigh sijn gevoelen aen dit Hof plagh te schrijven, komende als nu daer in persoon.

Den litterair-historicus zij het vergund deze komst van Pasquinus op Parnas aan invloed van de *Ragguagli di Parnaso* toe te schrijven.

---

[1]) Boven blz. 52 en vlgd.
[2]) Cf. I. Masi, *I Ragguagli di Parnaso*, pag. 205.
[3]) Cf. beneden blz. 348.
[4]) De twee voornaamste zijn: dat de *Statera* meestal samengebonden is met *Il Parlatorio delle Monache*, dat algemeen aan Leti toegekend wordt en dat Leti meer geschriften van het type van de *Statera* schreef, zoals *Il Livello politico*.
[5]) W. 1661, B. 1540.
[6]) Die ook een *Vita di Donna Olimpia Maldachini* bewerkte, cf. beneden blz. 352.

HOOFDSTUK IV.

> Mais une longue expérience m'a enseigné que rien n'est difficile comme de définer clairement et exactement le moindre phénomène grammatical; et c'est un sujet sur lequel, en tous pays, je crois, les hommes aiment beaucoup à discuter.
> Henri Hauvette, *Etudes italiennes*, Nouv. Série, T.V. no. janvier-mars 1935.

STILISTISCH VERGELIJKEND ONDERZOEK VAN DE RAGGUAGLI DI PARNASO, DE VERTAALINGEN UIT TRAJAAN BOCCALIN EN DE KUNDSCHAPPEN VAN PARNAS.

A. Inleiding en woordgebruik.

Wij beschikken over vertalingen van de *Ragguagli* onafhankelijk van elkaar gemaakt.

Toen in 1670 het eerste honderttal *Kundschappen van Parnas* „verduitst door N.I.W." verscheen, waren de *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin*, hoewel in 1629 door Hooft gemaakt, nog niet uitgegeven. Hierdoor beschikken wij over vertalingen van Hooft en Wieringa naar Boccalini, waarvan wij zeker weten dat ze onafhankelijk van elkaar ontstaan zijn. Maar ook het feit, dat in de uitgave van 1671 van *P. C. Hoofts Werken* de vertaling van elf ragguagli uit de „Centuria seconda" werd opgenomen, heeft slechts een ondiep spoor gelaten op het tweede deel van de *Kundschappen van Parnas*, gelijk alleszins begrijpelijk is, want, al weten we niet hoever Wieringa in 1671 gevorderd was met de vertaling van de „Centuria seconda", hij was toen reeds een te vlot en vaardig stilist om nog vatbaar te zijn voor de wetten van Hoofts vertaalkunst voor zover deze niet strookten met zijn eigen werkwijze.

Oppervlakkige invloed van Hooft op deel II van de *Kundschappen*.

Dat Wieringa met belangstelling de *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin* heeft gelezen toen deze gepubliceerd werden, blijkt uit enkele kanttekeningen in zijn *Tweede Deel*. Bij II. 18 *De Blinde van Forli, vermaard Liedzinger in Italien, tot verwondering aller Doorluchtigen op Parnas aangenomen zijnde, wort door zijne Majesteit over een gewichtig Bewindt gestelt* vinden we de verwijzing „Om dezen bet te verstaan, schrijft P. C. Hooft in zijn 32. brief aldus: „met een lang citaat uit het commentaar dat Hooft bij zijn vertaling van ragg. II. 18 aan Baek stuurde [1]). Vertaalde Hooft in de titel van II. 27 „collegio de'Savi grandi" door „Raadsbank der † Grote wijzen van dezen Hove", Wieringa schrijft daar „Raadsbank der (a) Grote wijsen van desen

---

[1]) Zie boven blz. 59.

Hove" en geeft evenals Hooft en marge „Savii grandi [1]). Zulk een Majestraat is te Venetië", hoewel het overigens zijn gewoonte is slechts samenvattende, niet verklarende, kanttekeningen te plaatsen. Wieringa's vertaling zal hier geinspireerd zijn door, en zijn kanttekening overgenomen uit Hoofts nieuwmaar. Voor dit laatste pleit ook dat het gebruik van „majestraat" in de betekenis „overheidsinstelling" alleen gesignaleerd is bij Hooft [2]).

De *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin* na Hoofts dood uitgegeven.

Bij onze vergelijking van Hooft en Wieringa's vertalingen van de *Ragguagli* dienen wij niet uit het oog te verliezen dat Hooft zijn nieuwmaaren met zorg heeft opgesteld, zoals blijkt uit de brieven die Hooft erover aan zijn schoonbroeder zond, maar dat hij er nimmer over gedacht heeft zijn *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin* vollediger te maken en te publiceren. Had Hooft de nieuwmaaren die hij vertaalde, persklaar willen maken, dan had hij ze ongetwijfeld aan een strenge kritiek onderworpen, ja, waarschijnlijk had hij ze geheel herschreven, zich daarbij veroorlovende „wat wijder van de woorden des schrijvers af te weiden, om de geur der Duitsheit wille, 't welk my, alhoewel lastigher, nochtans lustigher valt, als stip aan de woorden gebonden te zijn", zoals hij ook Tacitus eerst zeer letterlijk, later vrijer vertaalde [3]). Maar, naar wij begrepen [4]), is Hooft niet dermate geboeid geweest door Boccalini, dat hij aan het vertalen van de *Ragguagli* dezelfde moeite en tijd zou hebben willen spenderen als aan het overzetten van de *Annales* en *Historiae*. We kunnen echter aannemen dat ook na een dergelijke revisie van de *Nieuwmaaren* het verschil tussen de vertaalwijze van Hooft en Wieringa niet minder markant te voorschijn zou zijn gekomen dan bij de bestaande verhoudingen het geval is. Want dit verschil wordt niet te weeg gebracht door een ongelijk stadium van uitvoering, maar is principiëel.

Een „oude" en een „nieuwe" stijl door Norden onderscheiden.

In zijn *Die antike Kunstprosa* heeft Eduard Norden het thema uitgewerkt hoe ondanks alle variatie in schakering de stijlsoorten in twee hoofdgroepen gescheiden kunnen worden, de ene de zg. oude, de andere de zg. moderne richting, welke groepen elkaar voortdurend afwisselen. De oude stijl berust op de antithese, die in parallelle woord- en zinschikking tot uiting gebracht wordt en die opzettelijk of onopzettelijk versierd kan worden met alliteratie en eindrijm. Hij draagt steeds in zich de kiem tot degeneratie in woordspel en vermoeiende overvloed van redekunstige figuren. Als verzet tegen een dergelijke ontaarding komt dan een moderne stijl op, die de antithese zo veel mogelijk vermijdt, natuurlijk en eenvoudig tracht te schrijven. Dat ook deze moderne stijl in handen van een groot kunstenaar kan worden vervormd tot een even geraffineerd als machtig uitdrukkingsmiddel heeft Tacitus bewezen. Diens overpeinzingen zoeken wel een afsluiting in de antithese, maar „die gedankliche Antithese" wordt

---

[1]) Hooft schreef met hoofdletter G: „Savii Grandi". In beide teksten dus de plur. „Savii "met „ii", hoewel deze vorm niet door Rua wordt gegeven of in de uitgave van 1624 voorkomt.

[2]) *Wdb. der Ned. Taal*, IX kol. 96. Cf. beneden blz. 164 het citaat uit II. 27.

[3]) Zie van Vloten, *P. C. Hoofts Brieven*, nr. 236.

[4]) Zie boven blz. 64.

„selten in der Figur des äuszerlichen Parallelismus und nicht oft durch äuszeren Wortklang gehoben" [1]).

Tacitus, Boccalini en Hooft aanhangers van één-zelfde stijlrichting.

Over de stijl van Tacitus vindt men verschillende uitspraken in de *Ragguagli* [2]). Tacitus zelf geeft er als reden waarom hij zo duister geschreven heeft op: „che ad un suo pari, che faceva la difficil professione di dir piú sentenze che parole, era necessario parlar oscoro; poiché i sensi sentenziosi e i precetti politici grandemente perdevano di riputazione quando erano detti in latino triviale [3]), wat door Wieringa vertaald wordt: „dat hij en ziins geliik, wiens lastige oeffening was meer zinspreuken, dan woorden te uytten, noodzakeliik diepzinnig moesten spreeken; dewiile de leerspreuken, en regelen der Heerschkund, zoze in slecht school-latiin wierden voorgestelt, veel van haar luyster zouden verliezen". Boccalini legt hier Tacitus een mening in de mond, die algemeen verbreid was en ook door aanhangers van de wijdlopige stijl van Cicero, opgebouwd uit kunstig uitgebalanceerde perioden, werd toegegeven, namelijk dat de geschiedschrijving een korte praegnante stijl vereiste [4]). De kortheid, de afkeer van „die seit lange üblichen äuszerlichen Mittelchen zur Hebung der Darstelling" en van „die Konzinnität des Ausdrucks, die ihre deutlichste Form in Satzparallelismus findet" acht Norden hoofdfactoren van de deftigheid, de σεμνότησ van Tacitus' stijl [5]).

De *Ragguagli di Parnaso,* waarin, zoals op het titelblad van de vertaling door N.I.W. staat aangekondigd, „door Apollo, en zijne Geletterden, allerley geheime en heilzame Heerschregels voor Koninkrijken, Vorstendommen, en Vrije Staten; Pligten voor Amtenaars; en Zedelessen voor Onderzaten" worden verhandeld, zijn door Boccalini in een — zij het niet streng — taciteïsche stijl geschreven. Hij werkte er aan ter verpozing van zijn arbeid aan de commentaren op de geschriften van den meester der geschiedschrijvers.

Wieringa schrijft een stijl gebaseerd op de antithese.

In het jaar dat Hooft af en toe een *ragguaglio di Parnaso* vertaalde, maakte hij ook reeds overzetsels uit Tacitus, aan wiens voorbeeld hij zijn historiestijl wilde scholen. Wieringa's stijl daarentegen is niet alleen niet die van Tacitus, niet „Laconisch" — om met den beschrijver van het leven van Justus Lipsius voor de achttiende-eeuwse *Levensbeschryving van Beroemde en Geleerde Mannen* te spreken [6]) — maar

---

[1]) E. Norden, *Die antike Kunstprosa,* dritter Abdruck, Teubner 1915—1918, I. S. 339.

[2]) Cf. beneden blz. 261 n. 2.

[3]) *Ragguagli,* I. 29.

[4]) Cf. Norden, *op. cit.,* S. 335.

[5]) Norden, *op. cit.,* S. 332—334.

[6]) *Levensbeschryving van Beroemde en Geleerde Mannen Met Hedendaagsche Sterfgevallen* VI, Amst. 1733, blz. 480:

> Het is bekent, dat met de doodt van Keizer Augustus het zuivere en vloeyende der Latijnsche Tale eensklaps begon op te houden; en dat men ten tijde van Tacitus, Plinius Secundus, Seneca enz. in plaats van die ruimschotige welsprekenheit, die ten tijde van Cicero standt greep, een korte, beknopte, en zinrijke stijl bemint heeft. En het schijnt, dat Lipsius door het veelvuldig lezen van Tacitus en Seneca, beide door hem verklaart, en in 't licht gegeven zich te eenemaal aen den schrijfstijl dezer Autheuren gewendt heeft, welke in tegenstelling van Cicero Laconisch, dat is, kortbondig en afgebroken was.

behoort duidelijk tot de tegenovergestelde hoofdgroep, wier aanhangers de „ruimschotige welsprekenheid" beminnen. Toch doet zich het merkwaardige verschijnsel voor dat wij, hoezeer wij eerbied en bewondering koesteren voor de aristocratische voornaamheid van het werk van Hooft, als vertaler van Boccalini Wieringa stellen boven Hooft [1]). Ik vermoed altans dat de meeste lezers van Hoofts *Nieuwmaaren* en Wieringa's *Kundschappen* spontaan van dit gevoelen zullen zijn en in de volgende bladzijden zal men verscheidene kleinere of grotere feiten genoemd vinden, waarop dit oordeel gefundeerd kan worden.

De stijl van Wieringa niet euphuistisch.

Wieringa vermijdt dus niet de antithese, maar gelukkig gebruikt hij haar niet in de vorm die het Euphuisme haar gaf, dit woord genomen in de enge betekenis van een stijl zoals John Lyly die schreef. Van dat Euphuisme zijn belangrijke kenmerken het gebruik van alliteratie volgens bepaalde schema's („transverse" en „reverse alliteration") en de getrapte vergelijking, zoals:

> This yoynge gallant of more wit than wealth, and yet of more wealth than wisdome
> Deze jonge gezel, meer vernuftig dan rijk, en nochtans meer rijk dan wijs.
> Naples (a place of more pleasure than profite, and yet of more profite than pietie)
> Napels (een plaats van meer vermaak als gewin, en echter van meer gewin als Godsaligheit) [2]).

Grote overeenkomst tussen de stijl van Wieringa en die van de „Elizabethan translators".

De stijl van Wieringa vertoont grote overeenkomst met die van de engelse voorgangers van John Lyly: een Roger Ascham, een Thomas North, een John Florio, een Philemon Holland. In minstens dezelfde mate als deze vertalers maakt hij gebruik van alliteratie en variatie en even zeer als deze en als onze nederlandse Decamerone-vertalers, Coornhert en van Breughel, weet hij plastische uitdrukkingen en vergelijkingen te vinden, zodat zijn vertaling dezelfde charme kreeg als het werk van de Elizabethan translators, dat Matthiesen, den auteur van een studie over de vertaalkunst ten tijde van Koningin Elizabeth, de volgende „Conclusion" in de pen gaf: „The average translation does not last long. It is either a useful crib with no style of his own, and simply a pale reflection of the original; or the style of the translator's generation intrudes upon it and makes it lively for time being, but generally unsatisfactory after twenty years. The translator must either suppress his personality and produce a scolarly work, faultless, but without life, or, if he enters creatively into his work, he runs the almost certain risk of adding elements which the next generation will consider a clouding of the spirit of the original.

---

[1]) In mijn artikel over Wieringa voor *Humanisme et Renaissance* T. III, fasc. 1, leest men, blz. 45, betreffende de vergelijking van *Vertaalingen* en *Kundschappen:* „Hooft est bien meilleur, grâce surtout à son style nerveux et à ses efforts pour donner à sa langue le caractère d'un néerlandais absolument pur". Ik zou mij tans anders uitdrukken.

[2]) Het Nederlands geciteerd volgens de vertaling: *De vermaakelijke Historie, Zee en Landt- Reyse van Euphues,* door J. G(lazemaker) Amst. 1682.

The Elizabethan translators all sinned in this second way, and yet their work had endured as a part of English literature as no other group of translations has" [1]).

Bij Wieringa geen bastaardwoorden. Zijn Nederlandsch Friesch getint.

John Florio heeft bij het vertalen van Montaigne's *Essais* de „doubling" dikwels gebruikt om te voldoen aan „the intention (stated in his preface) of linking a common word with one from the French which the English language might well bear: „received him into grace and favour" („le reçeut en grace") „ruth or pitie" („pitié") ... enz. [2]). Dergelijke combinaties van bastaard- en inheemse woorden zal men niet bij Wieringa aantreffen, want als streng purist weert deze met grote consequentie latinismen, gallicismen en italismen. Wel is Wieringa's Nederlands niet zuiver „Hollands", maar bevat verscheidene, uitsluitend of hoofdzakelijk in Friesland gebruikelijke uitdrukkingen. In een artikel *Friesch in Neerlands taaltuin* [3]) heeft P. Sipma met voorbeelden aangetoond, dat, waar Rabelais' *Oeuvres* aan het vocabulair van den vertaler zulke zware eisen stellen, Wieringa voor zijn *Alle de Geestige Werken van Mr. Francois Rabelais* uit de friese woordenschat geput heeft. Onder anderen heeft, zegt Sipma, Wieringa de hulp van het Fries ingeroepen bij zijn allitteratie's en synoniemen-koppelingen. Hiervan kunnen we ook voorbeelden vinden in de *Kundschappen*, zoals:

II. 55 Frattanto per commoditá de' virtuosi attorno l'atrio maggiore di Urania furono fabbricati molti palchi
W. Onder des dee men ten behoeve der toehoorderen, rondom in de groote zaal van Urania, veele *kraken en stellaadjen* maken.

Het *Wdb. der Ned. Taal* geeft op dat „kraak" in de betekenis „galerij" in N. Holl., Groningen en Friesland gebruikelijk was [4]).

I. 77 E io in tanti disordini de' miei letterati supinamente dormo?
I. 76 En ik bliif noch *sluyg en sluymerig* in zo grooten warr en wanoorde miiner geleerden?

In het *Banket-werck van goede gedachten* van den Zeeuw Johan de Brune de Oude komt de uitdrukking „sluyeren of sluymeren" voor [5]), het adj. „slûch" schijnt echter typisch fries te zijn, het *Friesch Wdb.* van Waling Dijkstra geeft verschillende spreekwoorden waarin het voorkomt en de alliteraties „slûch en sleau, slûch en slieprich" [6]).

Hoofts „etymologisch" purisme.

Het purisme van Hooft en het purisme van Wieringa verschillen

---

[1]) Matthiesen, F. O., *Translation An Elizabethan Art*, Cambridge, Massachusetts 1931, pag. 231.

[2]) Matthiessen, *op. cit.*, pag. 127. Een dergelijke intentie is waarschijnlijk ook niet vreemd aan den nederlandsen vertaler der *Essais*, J. H. Glazemaker. Want in diens *Alle de Werken van de Heer Michel de Montaigne, Ridder van S. Michiels Ordening* vinden we bv. „filosoferen of wijsheit betrachten" als vertaling van „filosophen".

[3]) *Onze Taaltuin*, V blz. 379—384.

[4]) *Op. cit.*, VIII kol. 14.

[5]) Zie de Jager, *Freq.*, II blz. 561.

[6]) *Op. cit.*, III blz. 145.

onderling zeer. Hooft is ons steeds voorgesteld als de purist bij uitstek. Zijn purisme echter is wel zeer opvallend, maar tevens weinig ver strekkend. Het trekt de aandacht doordat het is, wat wij willen noemen „etymologisch purisme". Hooft zoekt niet slechts een nederlands woord met hetzelfde begrip, als het vreemde woord dat hij weergeven wil, maar hij tracht zo veel mogelijk de grondbetekenis hetzij van dat vreemde woord in zijn geheel, hetzij van de delen waaruit dit samengesteld is, in het Nederlands uit te drukken; waardoor hij soms een vertaling krijgt die zo weinig gangbaar is, dat aan de kant het te vertalen woord moet worden geplaatst of een uitlegging gegeven. Zo vinden wij kanttekeningen bij „een leerjongens regeerreegel" („trivial precetto politico", „dootsch" („funesta"), overschreede („passaggio"), „overgevenheit" (divotione"), „voorschrijvinge" („proscrittione, verbanschrijving"), „overgevenheit („divotione") in de volgende passi, waarvan wij ter vergelijking ook Wieringa's vertalingen citeren:

II. 44 Che trivial precetto politico era che nelle piazze e negli altri luoghi pubblici con lo spettacolo solo di soggetti meccanici dal commetter sceleratezze spaventar si doveva la canaglia; ma ....

H. want het was een *leerjongens regeerreegel*, dat men op de markten en andere gemeene plaatsen, alleenlijk met ten toon stellen van geringe persoonen, het slecht gespuis van 't bedrijven der schelmeryen moet afschrikken; maar ....

W. Ook was 't een bekende heerschles, dat men, aan de merkt, of andere Stads-plaatzen, alleen met het schouwspel van slechte gezellen, 't gemeene graauw een schrik voor misdoen moest inprenten; maar ...

II. 44 nella tanto memoranda e funesta risoluzione ch'egli fece nella causa del prencipe di Agamonte e del conte di Orno

H. in dat zoo vermaart en *dootsch* besluit dat hy genoomen had tegens den Prins van Egmondt en Graaf van Hoorn

W. in dien gedenkweerdigen en droeven rechtsvolvoering aan de Graven van Egmond en Hoorn.

II. 59 che con scandalosa renitenza hanno fatto cosí gran passaggio

H. dat zy met een schandelijk schoorvoeten zoo groot een *overschreede* gedaan hebben

W. datze zo moeijelijken gang met schadelijk schoorvoeten en tegenspartelen volbrengen.

II. 88 per infiammar i francesi alla divozione e alla veneranza di tanto re

H. om de Françoizen t'ontsteeken met *overgevenheit* en eerbiedenis tot zoo groot een' Konink

W. om den Franzen te vieriger in trouw, liefd' en ontzag, tot zo grooten Koning t'ontsteken.

II. 88 molto piú crudelmente essendosi egli vendicato contro gl'inimici suoi, di quello che con la sua tanto esecranda proscrizione giammai non aveva fatto lo spietato Augusto

H. zich hebbende veel wreedelijker gewrooken, over zijne vyanden, als die onbarmhartige Augustus oit deed, met die zoo vervloekte *voorschrijvinge* [1])

W. hy veel wreder wraak over zijne weerstrevers oeffende, dan oit den gruwzaamen Augustus met zijne afgrijzelijke uitbanninge.

II. 88 riverito da' suoi popoli con l'antica divozion francese

H. aangebeden van zijne volken, met d' oude Fransche *overgevenheit*.

W. en ontzien van zijne onderzaten, na gewoone onderworpenheit der Fransen.

---

[1]) II 51 vertaalt Hooft echter „proscrizione" met „bannissementen". Zie beneden blz. 111.

Direct in het begin van I. 1 van de *Nieuwmaaren* vinden we als kanttekening de originele italiaanse woorden bij „hupsche lieden", letterlijke vertaling van „galant'huomini" en bij „legger", dat hoewel naar de letter meer de vertaling van „residente", door Hooft gebruikt wordt ter vernederlandsing van „menante", term in Venetië inderdaad gebruikelijk voor „eenen persoon erghens legghende om koop- oft anderen handel te drijven" (zoals Hooft aan zijn schoonbroeder expliceerde [1])) of „factoor" (kanttekening verderop in I. 1).

Hooft blijft gemeenlijk dichter bij de italiaanse tekst dan Wieringa, men vergelijke bv. de vertalingen van:

II. 27 E che, *con levar* dal sublime senato de' Savi quel segnalato soggetto, far voleva quell'onore a tanto magistrato
H. En dat *met het trekken* van zoo voorneemen eenen amptman, uit den raadt der wijzen, hy die Majestraat alzulke eer bewijzen wilde.
W. En dat hy zo aanzienlijken Amptenaar uit den hoogen Raad der Opperwijzen had willen verkiezen, om dat hoge ampt daar mede te eeren.

Dat Wieringa

II. 44 que' prencipi, che nell'importantissima risoluzione di levar la vita ad alcun lor vassallo *non camminavano co'piedi d'una regolata e bene ordinata giustizia*
H. die Prinssen, de welke, in 't hooghwightigh besluit van eenigen hunner vassalen 't leven te neemen, *niet wandelen met de voeten van een' welgeregelde en ordentlijke rechtspleging*
W. zulke Vorsten . . . die, in 't zeer wigtige besluit van iemand der onderdanen om 't leven te brengen, den gewone weg van een billijke en redelijke rechtsvordering niet en volgden

niet, zoals Hooft het Italiaans op de voet gevolgd heeft, maar een andere weg ingeslagen, verwondert ons niet.

Het paedagogische doel van Hooft. De σεμνότης van zijn stijl. Ongewone zinsconstructies.

Dat door een dergelijk ongewoon, tot nadenken dwingend woordgebruik als ons bij Hooft treft, de "σεμνότησ" van een werk verhoogd kon worden, was reeds in de Oudheid bekend. Thucydides, aan wien later Tacitus zich verwant zou voelen, zette zijn stijl ernst bij door zijn "γλωσσηματικὴ καὶ ἀπηρχαιωμένη λέξισ" [2]). Ook was Thucydides vermaard om zijn "φράσισ ξένη καὶ ἠλλοιωμένη" [2]), daar hij vele nieuwe zinsconstructies in het Grieks trachtte in te voeren. Het is bekend, en we wezen er reeds op, dat waar Hooft zich zo veel moeite getroostte om goede vertalingen te vinden, een paedagogische bedoeling bij hem voorzat: hij wilde zijn eigen stijl en die van geletterd Nederland toetsen aan klassieke modellen. Dit sluit in dat Hooft, wat woord- en zinschikking in zijn vertalingen betreft, niet steeds puristische belangen diende, maar soms experimenteerde met schikkingen naar buitenlands fatsoen. Dat wat dit aanbelangt, een poging om de nederlandse wet van inversie van de hoofdzin na bz. te negeren, een mislukking was, zullen wij in het onderdeel van ons stilistisch

---

[1]) Zie boven blz. 64.

[2]) Zie Norden, *op. cit.*, I pag. 202. De stilistische verwantschap tussen Thucydides, Sallustius, Tacitus en Hooft vanwege hun „sermonis duritiem" viel reeds Hugo de Groot op. Cf. Dr. Eelcoo Verwijs, *Episoden uit Hoofts Nederlandsche Historien*[4], blz. 18.

onderzoek, waarin wij de *woordschikking van de hoofdzin* behandelen, met bewijzen staven.

Wieringa veel consequenter purist dan Hooft.

De puristische vertalingen van Wieringa maken een natuurlijke indruk, slechts zelden behoeven zij een kanttekening, zoals I. 1 „stiifkoppige wereltwiizen", waarmede de „Stoyken" bedoeld worden. Hoeveel consequenter dan Hooft, die in zijn *Nieuwmaaren* nog gesteld schijnt op de zwier van het uitheemse woord, Wieringa bij het vertalen der *Ragguagli* latinismen en romanismen tracht te mijden, moge blijken uit de volgende voorbeelden:

I. 22 I signori accademici Intronati — H. De Heeren Academisten Intronaten (met kantt. bij „Intronaten": „Botterikken) — W. d' Heeren Opperschool-geleerden („Intronati" waarmee W. geen raad wist, weggelaten); accademia — H. Academie — W. Opperschool; poetesse — H. Poëterssen — W. Dichterzen; gli accademici — H. Academisten — W. Opperschoolmeesters.

II. 18 Poeta — H. Poëet — W. Dichter (passim); la porta trionfale — H. de triompoort — W. de Zege-praal-poort; baroni letterati — H. geletterde Baaroenen — W. Vryheeren Geleerden; un misero sonetto — H. een sonnet — W. een klein klinkdichtje; esempio — H. exempel — W. leerbeeld; ne' passi pericolosi — H. op de zorghelijke passaadjen — W. by de donkerste tijden.

II. 20 soggetti grandi —. H. groote personaadjen — W. Grooten.

II. 21 monarchi ereditari — H. Monarchen — W. Opper-erf-Vorsten („Oppervorsten komt ook ter vertaling van „Monarchi" bij Hooft voor in deze ragg.); festeggiare — H. banketteren — W. juichen; maestri delle ceremonie pegasee — H. de meesters der Pegasische çerimonien — W. de Pegasische Zeedemeesters; i maestri delle cerimonie — H. de meesters der çerimonien — W. de meesters der Hofplichten; gli uomini grandi — H. groote personaadjen — W. groote lieden.

II. 24 altro soggetto — H. ander personaadje — W. niemand.

II. 27 Monarchia, Monarchia francese, Monarchia di Francia — H. éénmaal: eenighheerschappye, éénmaal: Fransche eenigh heerschappye (met kantt. Monarchie), overigens: de Fransche Monarchie, de Monarchie van Vrankrijk — W. Koning, Koning van Frankrijk, Franschen Opperheerscher, Franschen Opper-Vorst, Fransche Koning [1]); magistrato — H. majestraat — W. ampt, bewindt.

II. 51 due soggetti — H. twee personaadjen — W. twee deugdzamne mannen; proscrizione — H. bannissementen — W. verschrijving, of verbanning; esempio — H. exempel — W. voorbeeld; i soggetti piú principali dello Stato — H. de voornaamste persoonen van den staat — W. d' aanzienlijkste des lands.

II. 59 prior — H. prieur — W. Olderman; gli agenti e gli ambasciadori dei prencipi — H. de Agenten en Ambassadeurs der Prinssen — W. Gesanten en Saakvoerder van vreemde Vorsten.

II. 88 grande orator francese — H. groot François Redenaar (kantt. Oratore) — W. beroemden Franzen Redenaar; i francesi — H. de Françoisen — W. den Franzen; trionfi — H. triomfen — W. voorspoed; trionfante — H. triomferende — W. zegepraalende.

II. 96 nella pace — H. in den pais — W. na bevochten vree.

Variatie en alliteratie in de *Kundschappen.*

De gevallen van variatie („doubling") d.w.z. van vertaling van een enkel subst., adj., verbum of adverbium door twee of meer, de gevallen van het voller maken der tekst door toevoeging van een adj. of ander

[1]) In deze ragg. laat Wieringa niet het franse Rijk, maar de koning daarvan op Parnas verschijnen.

woord, zijn zo talrijk en zo opvallend in de *Kundschappen* dat het vrijwel een onbegonnen en overbodig werk is ze te bespreken. Gemeenlijk zijn de toevoegingen terwille van een klankovereenkomst gekozen. In de clausula ook vaak omdat ze deze zwaarder maken en kunnen dienen om een rytmische afsluiting te krijgen. Voorbeelden:

I. 1 il vergognoso mestiere di far romper il collo alla riputazione degli uomini onorati
W. het eerloos handtwerk, van anderer aanzienliikheyt van boven af te doen tuimelen, en den hals breeken.
I. 5 sapienza solo felicemente praticata dal senato veneziana
W. weetenschap . . . alleen van den Venetiaanschen Raad gelukkeliik uytgevonden, en in 't gebruyk gebracht.
I. 10 grandemente si era trovato ingannato
W. was hy veel te kort gekomen, en bedrogen.

Uit de overvloed, van voorbeelden van vertaling of variatie gepaard gaande met klankovereenkomst doen wij een losse greep.

Verbale variatie met alliteratie:

II. 24 Fortemente maravigliato rimase il marinaro della risoluzione di Ramagasso
W. Dit bevel leek en luidde den zeeman zo vreemd [1]).
II. 88 col perdono lo confonde
door quytschelding beschimpt en beschaamt
II. 88 ogni giorno piú ha sempre afflitti que' signori suoi nemici
W. van dag tot dag al feller zijne vyanden prangde en plaagde [2])

Vertaling met alliterererende verba:

Natuurlijk ontstaan alliterererende vertalingen niet uitsluitend door „doubling", als we daaronder verstaan dat een woord van een bepaalde woordsoort door twee of meer woorden van die soort wordt vertaald; iets wat meestal gepaard gaat met een vermeerdering van de inhoud.

II. 18 allora che di parole gareggiano
W. alsze bestonden te haperen en herbekken [3]).
II. 46 tanto dirottamente piangeva
W. zo kermde en kreet

gebruikt Wieringa alliterererende verba, ter compensatie echter kunnen „di parole" en „dirottamente" zonder directe vertaling blijven, zodat we hier niet met zuivere voorbeelden van „doubling " te doen hebben.

II. 53 affine che mostro tanto orrendo da suoi virtuosi eternamente per lo tempo avvenire fosse fuggito, detestato e aborrito
W. op dat zo eisseliken schrikdier van ziine Wiizen voortaan voor eeuwig gevloden en gevloekt mogt bliiven

heeft de alliteratie juist in de hand gewerkt dat Wieringa's vertaling korter kon zijn dan de italiaanse tekst.

---

[1]) H. De bootsman stondt ten hooghsten verwondert over dit besluit van Ramagasso.
[2]) H. die hem beschaamt maakt met de vergiffenis
heeft alle daagen, meer en meer, bezwaart die zijne vyanden, de welke.
[3]) H. te knibbelen met woorden.

Variatie met all. substantiva:

II. 18 e come fo io, col tuo bastone minutamente tasta, tutti i luoghi
W. peil, gelijk ik doe, met uwen stok, ten nausten alle hoekjes en hooltjes [1])
II. 59 atto che fece con tanto passion di animo
W. 't welk met zulken weerwil en weedom des herten toegng [2])
II. 20 per quella sazietá almeno
W. ten minsten om die warsheit en walging,
II. 71 boccone alcuno non gustavano, che loro non puzzasse di arsenico
W. naulijx een beet in de mond mogten steken, 't welk haar niet na gal of gift dacht te smaken
I. 90 che fu potississima cagione che Carlo quinto imperatore ...
I. 92 dat hy de voornaamste roervink en raadsman was geweest, dat Keyzer Karel de Vijfde ...
II. 57 una barca carica di arcigogolanti
W. een schip, met guiten en guichelaars geladen
II. 57 Risposero essere arcigogolanti tutti d'Italia
W. Waar op zy zeiden, datze al t'zamen guigchelaars en gauwdieven uit Italien waren [3]).

Vertaling met all. substantiva:

Soortgelijke door alliteratie verbonden stellen van substantiva, die echter niet corresponderen met een subst. uit de italiaanse tekst, maar door vrijere vertaling zijn ontstaan, zijn bv.:

I. 90 mercé che le preziose virtudi della sobrietá, della castitá e le altre onorate scienze morali grandemente divenivano ridicole, quando ...
I. 92 Alzo 't den hoogwaarde deugden van matigheyt, kuysheyt en andere, ten spūt en spot strekt, als ...
II. 55 con la ragion in mano
W. met gewigt en geweld van woorden en bewijzen.

All. van adverbia:

II. 18 Morone, che, affretandosi a camminare, inavvertentemente voleva passarlo
W. Morone, die al ras en rookeloos daar op voort wilde [4]).

All. van adv. en subst.:

II. 86 severamente lo processi
W. hard na den hals te dingen.

---

[1]) H. en betast, gelijk ik doe, met uwen stok, van stukjen tot beetjen, alle de plaatsen.
[2]) H. een werk waar in hy zich droegh, met zulk een lijden des gemoeds.
[3]) II. 82 vertaalt Wieringa „quello scelerato arcigogolante" „dien schelmzen booswigt, en roervink". Het woord „roervink", in de zeventiende eeuw zeer gebruikelijk, wordt door Wieringa veel gebezigd, men zie bv. het citaat uit I. 92 dat we zo juist gaven en I. 60 „menigte van moordenaars, gaudieven, en gevaarliike roervinken en moeskoppers" uitgebreide vertaling van I. 61 „numero grandissimo di sicari e di pericolose fazione". II. 71 wordt Tacitus „dien afgerichten roervink" („quell'uomo sempre sedizioso") genoemd.
[4]) H. Morone ..., die spoeijende zijnen gank, onverhoeds daar over wilde treden.

All. van subst. en verbum:

II. 18 per dilettazion ch'abbia de' tuoi versi cantati all'improviso
W. om de geneugt, die ik in uw rijmrabbelen neem [1])
I. 31 a crepa pancia
W. tot buykberstens toe.

All. van adv. en verbum:

II. 58 quando egli cosí disse
W. toen hy zoeteliik zeide.

All. van adjectiva:

II. 55 i medicamenti utili ai loro mali
W. nutte en noodige geneesmiddelen voor haar qualen.
II. 56 quantunque egli conoscesse quell'azione bruttissima
W. schoon hy dien daad voor schelms, en schandelik erkende.

All. van adj. en subst.:

a) Het adj. is de vertaling van of correspondeert met een it. adj.:

II.18 con prosperitá grande aveva varcato quel mortal passo del fraudolente marchese di Pescara
W. tot zijn groot geluk, was doorgeraakt het doodelijk dal des bedriegelijken Marschalx van Pescara [2])
II. 18 uomini trivali
W. half malle menschen
II. 21 uomini trivali
de slechtste slag van lieden [3])
II. 27 Sua divina Maestá, vera maestra delle piú strane metamorfosi
W. de Goddelike Almacht (de ware werkmeester der wonderliixte verwisselingen) [4]).
II. 85 le buone lettere
W. de keurliike konsten
II. 85 un plebeo ignorante
W. een lompe leek
II. 41 galantuomini
W. brave borsten [5]).

b) Het adj. is formeel een toevoeging, naar inhoud een aandikken van de it. tekst:

II. 28 angeli
W. lieffelijke engelen
II. 41 l'ipocrisia
W. de heillooze huigchely
II. 27 Né io né altr' uomo al mondo
W. Noch ik, noch iemand ter wiider wereld [6])
I. 80 Le monarchie tutte dell'universo
W. Alle Opperheerschappyen, in de wiide wereld.

---

[1]) H. om de genucht . . ., . . . van uw dichten, op 't onverzien gezongen.
[2]) H. met groote voorspoet, was geraakt over dien dootlijken pas van den Markgrave van Pescara.
[3]) H. II. 18 en II. 21: dozijnlieden.
[4]) H. zijne godtlijke Majesteit (waarachtigh meester van de vreemste herscheppingen).
Wieringa vertaalt „Maestá" als titel van Apollo of van Vorsten met „Majesteit", hier echter kiest hij een puristische vertaling.
[5]) Cf. de beide puristische vertalingen I. 1: H.: hupsche lieden, W.: geestige lieden; I. 68 vertaalt W. rechtschapen man.
[6]) H.: nocht ik, nocht eenigh mensch ter werelt.

c) de alliteratie ontstaat bij een meer of minder vrije vertaling:

II. 27 gli errori popolari degl'ignoranti
W. de domme dwalingen des dwazen Volx
II. 27 che la cagione di tanto risentimento sia stata per . . .
W. dat hem deze harde handeling geschiede, om . . . [1]).

d) Een aparte groep van deze vrije vertalingen zijn die waar Wieringa in een praed.-attr. bepaling een zin met Vf. of V. inf. weergeeft [2]):

II. 21 che i greci, i quali dopo la caduta dell' imperio loro, senza giammai rallegrarsi sono vivuti in una perpetua malinconia
W. dat... de Grieken, die, na 't vervallen van hun heerschappy, vreemd van alle vreugde, in geduirigen droefheit (als) bedooven waren [3])
I. 10 Quindi è che il menante, al quale simil artificio molto è noto, spesso si trattiene nel fondaco
W. De Schriiver, kundig deze kuyrtjes, komt daar om zo dikwils in de koopwinkel
I. 56 Apollo dunque, che sempre inviglia all'estripazione de' vizi piú brutti e all' indennitá de' suoi virtuosi, stimò . . .
I. 57 Waarom hy, altoos wakker en ijverig in de weer, tot verdelging der ondeugden en bewaaring der welstand ziiner Wiizen, bevond . . .

Het is duidelijk dat de grens tussen de rubrieken *a-d* niet scherp te trekken is. De verschillende mogelijkheden van alliteratie en variatie, die wij opgesomd hebben, komen in allerlei combinaties voor. Ook hiervan een greep uit de overvloed:

II. 18 e vanno a tentone (subject: I ciechi)
W. en zo als by den tast al traagjes toetreden
II. 18 per insegnare a sicuramente camminare
W. om wis en wijzeliik te leeren wandelen
II. 18 l' arte importantissima de bene e sicuramente camminare
W. de kostele konst van vry en veilig overweg te gaan en reizen [4])
II. 27 non per passione di animo affezionato alla persona del Covarruvia, ma per obbligo strettissimo ch'aveva ai meriti di lui
W. niet uyt zotte zucht van een toegeneegen gemoed, maar uit vaste verbinding aan de verdiensten van Covaruvia (de parallelle woordschikking van de beide delen der antithese is ook bevorderd door het uitschakelen van „ch'aveva") [5])
II. 41 con un nuovo editto, che pubblicarono, acerbamente essendosi doluti che in questa depravata etá, per grandissima calamitá degli uomini buoni e per infinita ventura de' ribaldi, piú venendo censurate le parole libere allegramente dette in pubblico da un uomo giovale, che qualsivoglia sceleratezza che gl'ipocriti moderni facevano in secreto, Apollo . . .
W. een nieuw gebod uitgaven; waar byze zich bitterlijk beklagende, dat, dewijl in dees zo verergerde eeuw, tot schendigen scha en schimp der vroomen, en groot voordeel en vreugd der booze boeven, vrye en onbewimpelde woorden, een goed gezel uit gulle goedrondsheit ontschooten, veel nauwer gezift, en strenger gestraft wierden, als de godlooste schelmstukken, die de hedendaagze huigchelaars in't heimelijk bedreven, Apollo . . .

---

[1]) H. zoo groot een verbolgentheit verwekt te zijn door . . .
[2]) Cf. beneden blz. 191.
[3]) H. dat... de Grieken, die sedert den val van hunne heerschappije, zonder zich oit te verblijden, geleeft hebben in een gestaadige zwaarmoedigheit.
[4]) H. en gaan tastelinx — om in't wandelen te onderwijzen — de hooghnoodige konst van wel en vailighlijk te wandelen.
[5]) H. niet om eenige zucht van genegen hart, tot Covaruvia, maar door dien hy hooghlijk gehouden was in zijne verdiensten.

II. 44 ma che i personaggi qualificati, amati da'popoli
W. maar, dat men mannen van magt en middelen, en bemint van't volk [1])
I. 9 Onde'è che simil sorte d'agricoltura, come mercatanzia piú bella che utile, si va tralasciando
W. Dies die zoort van Landbouw, meer lof als loon schaffende (de landbouwers zagen „haar sweet en arbeyd in bladen en bloemen verdwiinen"), vast af koomt
II. 34 onde si cagionava che di quegl'infermi moriva numero grande
W. Waar door de kranken by meenigten hun lieve leven verlooren
II. 34 il veder che quel tempo, che fruttuosamente doveva essere speso nella cura dell'infermo, da que'medici inutilmente fosse consumato in scriver eleganti relazioni e molto dotti consigli
W. te zien, dat dien tijdt, die met vrucht en voordeel, tot der kranken heil en hulp behoorde besteedt te zijn, door deze domme Artzen onnuttelijk wierd toegebragt met cierlijke en diepzinnige bericht, en beraadschriftjes te schrijven
I. 69 Andrea Alciato, non solo nella profession sua delle leggi grandemente valente, ma per aver piú che mediocre cognizione di tutte quelle piú scelte lettere che altrui fanno meritar la nobilissima prerogativa, che tanto è stimata in questa corte, del titolo di galantuomo . . .
I. 68 Nademaal Andreas Alciatus (niet alleen in ziine geoeffende Wetwiisheyt wel-door-weetert, maar ook meer dan gemeen kundig in alle andere keurliike konsten, waar door yemand zou mogen waardig worden dat voortreffeliik voorrecht, hier te Hove in zo hoogen achting, van te mogen voeren den eer-naam van een rechtschaapen man . . .

In nog verhoogde mate treedt de alliteratie en variatie op in de slotpassages der kundschappen, zoals:

II. 44 e che molti, che nel reggere gli Stati altrui parevano ciechi, nel proveder poi alle bisogne proprie piú occhi avevano di Argo
W. Zo dat veele, die in't bestier van anderer lieden landen en zaken bot en blind schijnen, in't bezorgen en bevorderen van eigen doen en voordeel, bevonden worden scherpzinnig en scherpzichtig genoeg, ja bet dan Argus geoogt te ziin (zwaar verbaal slot) [2])
II. 19 per mendicar con quella svergognata adulazione il verminoso tozzo di pane di una mendica provisione
W. om door de schaamtelooze vleikonst by andere te gaan betruggelen de beschimmelde broodkruimen van een bedelaars opkomst (geen enkele uitbreiding, maar alliteratie en open woordschikking object) [3])
II. 76 senza sovvertire tutto il corpo della ragion civile
W. ten zy men alle werelds-wetten wiizen en gewoonten verwarren en om verre werpen wil.

In dit slot van II. 76 is de zware w-alliteratie niet zonder effect, daarentegen demonstreert m.i.

II. 24 ond'è che i disordini sono trascorsi tant'oltre
W. Waar door des werelds warr en waan zo verr vervallen is [4])

het gevaar gelegen in het onvoldoende remmen van de drang tot allitereren.

---

[1]) H. maar dat de treffelijke personaadjen, bemint van't volk.
[2]) H. en dat veele, die in't regeeren der staaten van anderen blint schijnen, daar na, in toezicht op hunne eigene zaaken, meer oogen hadden als Argus.
[3]) Cf. beneden blz. 167.
[4]) H. waar door de orde zoo verre verloopen is.

Zelden is een passus met all. in de *Kundschappen* de vertaling van een passus met all. in de *Ragguagli*, als een voorbeeld dat Boccalini en zijn beide vertalers all. gebruiken kan echter aangehaald worden:

Alliteratie in *Ragguagli*, *Nieuwmaaren* en *Kundschappen*.

II. 51 non con le subite e severe crudeltadi usate contro i soggetti piú principali dello Stato
H. niet door de schielijke en strenge wreetheden, gebruikt tegens de voornaamste persoonen van den staat
W. niet door haastig en hevig woeden tegen d'aanzienliikste des lands.

II. 36 beroemt Thais zich er op:

Eindrijm in de *Ragguagli*.

> che mille volte aveva veduto i suoi innamorati allora maggiormente arder dell' amor di lei, che, spelati nel vivo e scorticati fin all' osso, nudi e crudi gli aveva mandati allo spedale

wat Wieringa vertaalt:

> datze meermaals haar minnaars 't meeste in haar minne verhitt had gezien, als zyze levendig geplukt, en tot het been toe gestroopt, kaal en krank in 't gasthuis geholpen had.

Eindrijm in de *Kundschappen*.

De rijmende adjectiva „nudi e crudi" worden hier dus vertaald met twee allitererende, waardoor overigens de uitdrukking niets aan doeltreffendheid heeft ingeboet; eindrijm, meestal dan ontstaan door „doubling", komt echter in de *Kundschappen* ook veelvuldig voor. Enkele voorbeelden:

II. 21 altri, conosciuti di finissimo giudicio
W. andere, diemen gauwer en nauwer van oordeel wist te ziin [1])
II. 36 è trita proposizione, ma molto celebre però in questa nostra occasione is wel een zeer oud zeggen, maar niettemin heerlijk en leerlijk by deze gelegentheit
I. 69 Andrea Alciato ... conoscendo l'amarezza dell'ubbidire, la dolcezza del comandare, la viltá della vita privata, la nobiltá d'essere o di rappresentar il prencipe ...
I. 68 Nademaal Andrea Alciatus ... heel wel wiste, hoe zuyr het viel te gehoorzaamen, en hoe zoet, te heerschen: hoe deerliik het stond ampteloos te leven, en hoe heerliik, een Vorst te weezen, of te vertoonen ...
II. 50 grandemente biasimò i medicamenti usati, e grandissimi richiami fece contro que' medici, i quali pubblicamente nominò ignoranti
W. laakte en wraakte de genoemde geneesmiddelen, en schold geweldig op de heeren geneesmeesters, haar heetende domme ezelskoppen, en babokken
II. 53 con mordaci versi
W. met bitze en spitze veerssen
II. 52 cosa che ... in grazia de' prencipi, si credeva con la schiettezza della mente, con la semplicitá del cuore
W. doch dat men zulx den Vorsten ten gevalle, tegen heugh en meugh, geloven en belijden moest
II. 41 a lor mal grado
W. tegen heug en meug
II. 76 Perché gli uomini potenti anco ne'demeriti loro sempre sono onorati ed esaltati: i disfatti, come noi, anco ne'meriti si veggono oppressi e afflitti

[1]) H. andere, bekent van overfijnen oordeele te zijn.

W. Want mannen van vermogen hoe eerloze nukken en stukken zy bedrijven, worden noch altoos geëert en ontzien; maar arme en verlegenen lieden, als wy, watze ook eerlijx en heerlijx mogen doen, worden altoos versnooven en verschooven

I. 19 quell' infelice che per far l'alchimia si perdeva dietro i fornelli e le bocce

W. zulk een, die gout door stoken en smoken ging zoeken, en onder des alle ziin geld en goed in oven en smeltkroes dee wechdampen

I. 10 il letto stesso, unico riposo delle fatiche del corpo e de' travagli dell' animo

W. zijn bedde, d'eenige rust en lust der love leden en vermoeyde gemoeden

I. 1 con le belle parole e co' cattivi patti

W. door liefliike woorden en diefliike daaden

I. 20 le bugie

W. 't liegen en bedriegen.

In combinatie met andere stijlmiddelen heeft Wieringa het eindrijm gebruikt in zijn slotpassages en dan soms resultaten bereikt waarvan men m.i. niet anders dan met genoegen en bewondering kennis kan nemen. Hoe vrijmoedig en toch ondanks alle afwijkingen hoe nauwkeurig, ondanks alle uitbreidingen hoe krachtig vertaald, zijn niet de beide sluitstukken:

II. 53 essendo verissimo che non con altro miglior termine i prencipi chiarivano gl'ipocriti, che a guisa di spinaci lasciarli cuocere nel brodo dell'acqua loro.

W. Dewiil 't waarachtig is, dat de Vorsten den geveinsden op geen wiize zo wel en klaar konnen bekennen, dan door dezelve (zo men de spinaadje doet) in haar eigen zop te laten zooren en smooren.

II. 66 Esclamò allora Apollo, e cosí disse: — Oh voi appassionati, oh voi che i cervellacci piú duri avete de' grossi archi delle balestre grandi, da questo mio prudentissimo poeta imparate l'arte, aglu uomini tanto necessaria, di saper piegarvi al genio, all'umore di quelli co' quali conversate. Cosí si vive al mondo, questa è l'arte vera da farsi correr dietro le genti: rendersi schiavo di tutti, per poter poi giungere al termine felicissimo di dominar ognuno!

W. Waar over Apol, als t'eenemaal opgetoogen, uitriep; O gy stribbige en kribbige lieden! ô gy korzelkoppen, en harde herssebekkens, met kartouwen [1]) naulijx t'ontginnen! Leer van deze miine doorgeleerde dichter een konst, zo nut en nodig voor alle menschen, waar door men zich weet te voegen en vleijen na den aard en genegentheit der gener, daar men mee moet omgaan! Siet, alzo handelt en wandelt men in de wereld! Dat is de ware wetenschap, om zich van alle lieden te doen naloopen, zich te stellen als slave van velen, om te mogen belenden aan't geluk van te heerschen over allen.

Deze vertalingen doen ons denken aan de uitspraak van Matthiesen, die we citeerden [2]), over de blijvende charme van de Elizebethan translations. Moeten wij niet erkennen dat eenzelfde bekoring uitgaat van de vertaalkunst van Nicolaas Jarichides, vooral wanneer hij werken vertaalt — zoals bij de *Ragguagli di Parnaso* en Rabelais' *Oeuvres* het geval is — wier geestelijke inhoud behoort tot de hoogste voortbrengselen van het menselijk gemoedsleven.

Beeldspraak en realistische vertaling in de *Kundschappen*.

Met de Elizabethan translators heeft, we zeiden het reeds, Wieringa ook gemeen de lust in treffende of door het gebruik geijkte beeldspraak en de neiging tot zéér reële vertaling. Hij ziet er nimmer tegen op zaken

[1]) Een „kartouw" is een bepaald soort kanon, een „balestra", zoals in de italiaanse tekst staat, een werpmachine.

[2]) Blz. 107.

en personen bij hun ware naam te noemen, en schroomt niet in het geven van de onverbloemde waarheid soms verder te gaan dan Boccalini zelf. II. 20 „ancorché inetti", dat Hooft correct vertaald „schoon onbequaam", wordt in de *Kundschappen* „al zijn 't slechts zottebollen". Tegen een dergelijke popularisering en vergroving kan men bezwaren aanvoeren, maar wanneer Wieringa vertaalt:

I. 76 E in questa occasione soggiunsero i prencipi che la petulanza de' letterati, in molti particolari anco di somma importanza, di modo avea trapassati i termini tutti dell'onestá, che, accecati da una superba presunzione, non aveano dubitato di metter la bocca fino negl' interessi maggiori de'prencipi, e fino pubblicar le regole della ragion di Stato: non accorgendosi gl'infelici che la cognizione delle cose politiche tanto è lontana dal giudicio comune di qualsivoglia ancorché bell' ingegno, che di essa non devono ragionar altri che uomini consumati ne' governi de' regni e negli affari de' prencipi grandi

I. 75 En by deze geleegentheyt klaagden de Vorsten vorder, dat de vermeetelheyt der geleerden, in veele zaaken van bezonder belang, de paalen van eer zo verr' te buyten trad, dat zy, door een hoogmoedige inbeelding verblindt, zich niet ontzagen den bek te slaan zelf in de gewigtigste belangen der Vorsten, jaa ook leerregelen voor te schriiven aangaande het geheymste staatsbestell: Arme dieren, niet eens gedenkende, dat de kennis van riix vereysch zo verr' boven 't gemeen begriip, jaa 't sneegste verstand is, dat daar af niemand diende te spreeken, dan lieden veroudert en afgeleeft in Riix-regeering, en verrigtingen van grooter Vorsten zaaken

dan merken we niet alleen op dat Wieringa geen blad voor de mond neemt — getuige „bek" als vertaling van „bocca" — maar ook dat hij zich zeer intens verdiepte in de situaties door Boccalini gesteld — getuige de hautaine minachting van zijn „Arme dieren" dat Boccalini's „gl'infelici" vervangt.

„Bodemerij"; het lenen van geld met een schip tot onderpand, is een zeer nederlandse zaak, voor zijn lezers zeer suggestief is dus Wieringa's uitbreidende vertaling van:

II. 79 e il tutto con tanta spesa, che da ogni mercatante per ogni fiera con ogni sorte d'interesse pigliarono danari a cambi e recambi (subject „alcuni piú principali signori di Parnaso" die grote hoeveelheden suiker hadden ingekocht)

W. en zulx alles met zo sware onkosten, dat een jegelijk koopman t'elkens op de betaaldagen het geld op wissel, op woeker, ja op bodemery moesten nemen.

Een zeemansterm gebruikt Wieringa ook in de vertaling van:

II. 14 costui come prima scese da cavallo con gli stivali, e con gli sproni che haveva a' piedi, si presentò avanti Apollo

I. 85 deze even van 't paard gesteegen, met de stevels en spooren noch aan de voeten, loopt eens-loefs binnen by Apol.

Als voorbeelden van Wieringa's plastische en populaire voorstellingen citeren wij voorts nog:

II. 14 Non aveva ancora Apollo fornito di dir queste cose, che quel male avventurato poeta con molta sua vergogna uscì dalla curia

I. 85 Eer Apollo zijn reede noch geëyndigt had, droop dezen verdoolden Dichter zeer beschaamt al stilletjes weg

I. 75 che, temendo di qualche sacco generale e di esser tutti tagliati a pezzi, fuggirono dalla piazza e si ascosero nelle case loro, dove si fortificarono

I. 74 datze, vreezende voor een algemeene vernieling, en tot hutspot gehakt te worden, haar op den dubbelden hals wech-pakten, en in haare huyzen verschoolen en verschansten

I. 63 ed essendosi anco notato che le delizie della gola da alcuni anni in qua così bruttamente si sono avanzate, che la moderna crapula diserta quella famiglie che l'antica parsimonia fece grandi

I. 62 en daarenboven meede bevonden; dat het veel en lekker vreeten, zuypen en swelgen, zedert eenige jaren, zo overdadig was geworden, dat veele treffeliike lieden en geslachten, door der voorouderen spaarzaamheyt verriikt, met 't volgen van de hedendaagsche sleur in't slempen, tot opgeving [1]) van goederen, ja op sleepschoenen, en den bedelzak geraakt waren

II. 99 A queste cose, diletissimi miei, aggiungete che quello stesso perniciosissimo morbo dell' eternitá de' litigi . . . per ultima infelicitá del genere umano è divenuto spaventevole e mortal mercanzia di uomini inutili

W. Doe hier by, mijne geliefden, dat deze zelve zeer schadelijke qualen van pleiten sleepende te houden . . . geworden is een gruwzame en godtlooze koophandel van een deel leuye leedige buiken, en onnutte hemmels.

Verbale samentrekking in de *Kundschappen*.

Ondanks de talrijke uitbreidingen en dubbelvormen wekken de *Kundschappen* zelden de indruk van langdradigheid. Een der middelen waardoor Wieringa de aandacht der lezers gespannen weet te houden, is de gewaagde verbale samentrekking. De verrassende verbale samentrekkingen, die Hooft wist te vinden genieten een zekere vermaardheid, voorbeelden ervan zal men echter in de *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin* — die overigens nog geen 25 folio bladzijden druks beslaan — tevergeefs zoeken. In de *Kundschappen* trof mij:

I. 31 ché altrimenti facendo, disonorarete voi stessi, mandarete in precipizio i vostri Stati

W. daar gy, anders doende, u zelf te schande, en uw Hoogheyt ten val, brengen zult

II. 88 tutti quei che nello sforzo di levargli il regno sono mancati

W. die in hun toeleg van hem het rijk t'ontkeeren te kort, en om 't leven zijn gekomen [2])

II. 27 il vituperio tutto è del benificato

W. de begunstigde alleen komt daar af alle laster toe, en te lijden [3])

II. 80 per goder quel beneficio importante, chè dá vinte tutte le imprese, di sempre co'miei eserciti veterani affrontar popoli imbelli, ignoranti nella milizia

W. op dat ik die gelukkige gelegentheit behou, die d' overwinning alsins zeeker maakt, van dat ik altoos met mijne oude geoeffende keurbenden te velde en te vechten koom, tegen weerlooze en kriigs-onervarene volken

II. 80 (opinione che infiniti prencipi avendo condotti all' ultima desolazione, affatto tengo per erronea), e solo amando il sicuro ma però molto dispendioso modo di vincere con . . .

W. met welke meening veele Vorsten haar bedrogen, ja bedorven, hebben gevonden; dies ik de zelve voor valsch, maar veel veiliger hou, die wisse, (hoewel geldspillender) wiize van verwinnen, met . . .

---

[1]) Kantt.: „Abandon, cessie".

[2]) H. alle de geenen, die in den toeleg, van hem de kroone t'ontzetten, gebleeven zijn.

[3]) H. de laster komt heel en al op den ontfanger der weldaadt.

Cf. ook beneden blz. 144.

II. 55 disse (subject: Apollo) ... ch' egli sommamente amava la pace e la concordia de'suoi letterati; e che anco gli era noto che ...

W. dus toesprak ... De vreed en eendraght in mijn land en onder miine Geleerden, is mij ten hoogsten lief en wenschelijk, en daar neven bewust, dat ...

II. 14 che di giá essendo essi divenuti facoltosi, („essi" vele „grammatici") come prima si erano avveduti di poter nell'ozio deliziosamente viver delle rendite loro, affatto abbandonando l'esercizio dell' insegnare, empiamente avevano dato de' calzi a quella caritá, che prima tanto mostravano di avere scolpita nel cuore

I. 85 dat, zo haast zy haar verriikt zagen, en met gemak van haar renten leuy, en lekker konden leven, zy terstond het schoolhouden, en met een godloozeliik de schop gaven aan die goeddaadigheyt en liefde, die te voren zo diep in haar hert gesneeden scheen

I. 10 Tre mattine dunque sono passate, che nel fondaco de'politici capitò Giovambattista Sanga, famoso secretario nella corte di Roma, il quale ad uno di quei giovani chiese se aveva carbone da vendere; gli fu risposto di sí, e appresso gli fu mostrato il carbone: quale percioché piacque al cortigiano, convenne del prezzo e ne comprò quaranta some

W. Drie dagen gelden quam in dezen winkel Johan Baptista Sanga, beroemd Geheimschriiver aan't Roomsche Hof, vragende de knechts, ofze ook Gedoofde Kolen te koop hadden? Ia geantwoort, wierden hem de koolen getoont, die hem gevielen, en zy daar op de koop eens, over den priis van veertig lasten.

Deze samentrekkingen zijn m.i. alle geslaagd, met uitzondering van die van I. 85.

Door de verbale samentrekking te verenigen met andere eigenschappen van zijn vertaaltechniek — rijm en verbale afsluiting — verkrijgt Wieringa een mooie rhytmische clausula aan het slot van I.21:

Caesar ziet door een vertoning in de schouwburg van Melpomene in dat hij slechts eeuwige roem had kunnen verwerven door het stichten van een adelheersching. Door een dergelijke daad zou hij en „alle ziine nakomelingen" te Rome even beroemd geweest zijn

come l'eccellentissima famiglia dei Dorii, finché staranno in piedi le mura della patria loro e si troveranno genovesi nel mondo, mai sempre in quella nobilissima republica sará gloriosa e immortale

W. als dat overtreffeliik geslagt der Dorien tot Genua, van onsterfliiken roem, is, en zal bliiven, zo lang de stads muyren verh*even*, en *ee*nige Genu*ée*zen in't l*éven* zùllen ziin.

Van het zeer verschillend woordgebruik van Hooft en Wieringa zal men door het bovenstaande een indruk gekregen hebben; in de volgende delen van onze stilistische vergelijking zullen we eerst nagaan hoe beide vertalers hun woorden en zinnen schikken en in hoeverre zij zich daarbij door het Italiaans laten beinvloeden, om vervolgens de houding van den italiaansen auteur en de twee nederlandse vertalers t.o.v. enkele capita selecta uit de grammatica — namelijk gerundium en infinitivus — vast te stellen.

B. Woordschikking van de hoofdzin.

Verschillende middelen ter uitdrukking van „men".

Evenals in sommige andere romaanse talen kan in het Italiaans de derde persoon Sing. of Plur. van een verbum in de reflexieve vorm eenzelfde functie hebben als ons onbepaalde vnwd. „men" + verbum finitum. Ook kan in het Italiaans — evenals in vele andere talen, waaronder het Nederlands — door middel van het passivum worden aangegeven dat een bepaalde „men"-groep een zekere handeling verricht of toestand ondergaat [1]); het verschil tussen de reflexieve en de passieve constructie heeft Rita Schlaepfer, *Die Ausdruckformen für „man" im Italienischen* [2]) blz. 25, duidelijk geformuleerd:

> Die Vorstellungsgrundlagen der passiven Ausdrucksform und der reflexiven unterscheiden sich also dadurch voneinander, dasz der passiven Ausdrucksweise die Vorstellung einer erlittenen, von einem fremden Täter (an einem Objekt) vollzogenen Handlung zu Grunde liegt, während bei der reflexiven nun eben die Vorstellung dieses Täters wegfällt und die Tätigkeit, der Vorgang, gewissermaszen als autonom erscheint [3]).

Het reflexieve pron., uitdrukkende dat het feitelijk subject van het praedicaat „men" is, wordt zeer veel in beschrijvingen aangetroffen. In *Ragg.* I. 1, waarin „il menante" een opsomming geeft van de waren die in het kraamhuis op Parnassus te zien en te koop zijn, lezen we reeds direct in het opschrift:

> L'universitá de' politici apre un fondaco in Parnaso, nel quale *si vendono* diverse merci utili al virtuoso vivere dei letterati.

---

[1]) de Brune, *Wetsteen der Vernuften*, I. I. 7, wijst op het voordeel van deze passieve constructie in de volgende passage over het dopen: „By ons spreekt de Dienaar aldus: *N. Ik doop u in den name des Vaders ende des Soons, ende des Heiligen Geests.* Hier heeft men de principale, of voorname oorzaak van den Doop, die de H. Dryvuldigheid is: en, de Leeraar, d' instrumentale, of bedienende oorzaak daar van, wort'er mee genaamt. Maar, de Dienaar, hoewel hy de naaste, en d' onmiddelike oorzaak, van den uiterliken Doop is, zoo wort hy nochtans van de Grieken nagelaten; want zoo zeggen zy in 't doopen: *Baptisetur servus Christi;* Dat is, *Christi dienaar worde gedoopt;* en dat'er aan hunnen Doop geen mangel is, heeft het Concili van Ferraren, of Florencen, bekent. Merk eens aandachtige Lezer; de derde persoon wort'er gebruikt, op dat zy zich maar Dienaars van den Doop mogen betoonen; en op dat niemand, gelijk wy gezeit hebben, pratten of zich verhooveerdigen zou, om dat hy van een treffeliker Dienaar gedoopt was.

[2]) Diss. Bern, uitgegeven Zürich 1933.

[3]) Cf. ook *op. cit.*, S. 122: „Die refl. Ausdrucksweise aber stellt das Geschehen einer Handlung an sich dar. Der Begriff des Handlungsträgers wird durch sie in keiner Weise ins Bewusztsein gerufen. Als wesentliche, bedeutungsvolle Eigenschaft des refl. Ausdrucks stellt sich mir dar: Bezeichnung des Inkraftsein oder Geschehens eines Zustandes oder Vorganges, der im Infinitiv als virtuell vorhanden zum Ausdruck kommt: andare — si va, leggere un libro — si legge un libro, etc."
Vergelijk met F. Sommer, *Vergleichende Syntax der Schulsprachen*, Teubner, 1921, § 61 slot.

Hooft vertaalt met passieve constructie:

> Het gildt van de luiden van Staate ontsluit een kraamhuis, in Parnas, daar verscheidene waaren, nut tot het deugdtzaam leeven der geleerden, verkocht worden.

Wieringa's vertaling is oorspronkelijker, hij vervangt — gelijk in dit speciale geval mogelijk is — de rel. bz. met verb. refl., door een enkele attrib. voorzetselbepaling, zodat de korte en duidelijke vertaling ontstaat:

> De zamentliikke Staatwiizen houden aan Parnas open winkel van waaren voor verstandige lieden, tot levens-beetering nut.

In de ragguaglio zelf vinden we achtereenvolgens, telkens aan het begin van een nieuwe periode:

> Primieramente dunque in quel mirabil fondaco *si vende* copia grande di borra (1)
> Nel medesimo fondaco *si vende* ancora copia molto grande di pennelli (2)
> Oltre a ciò, nello stesso fondaco, ma però a prezzo carissimo, *si vendono* gli occhi umani (3)
> *Si vendono* anche in quel fondaco alcuni compassi (4)
> Gran spaccio *si fa* anco in quel fondaco di alcuni ferri (5)
> Nel medesimo fondaco *si vende* ancora, ma a peso di oro, il finissimo inchiostro (6)
> Gran spaccio *si fa* ancora in quel fondaco di alcuni morselletti (7)
> Di piú *si veggono* ancora in quella bottega molto grandi vasi di confetti muschiati (8)

Wij merken op dat Boccalini deze zinnen met grammatische correctheid samenstelt, de constructie ad sensum „si vende diverse merci" enz. gebruikt hij niet [1]).

De woordschikking in de acht geciteerde hoofdzinnen is: (A) pron. refl. Vf. (A.) S.[2]) en S. is dan steeds het antecedent van de volgende bijzin (meest een praed.- attr., een rel., of een part. perf. zin; men vergelijke met de volledige herdruk van *Ragg.* I. 1, in Deel II).

Ook Hooft noemt de koopwaar die in de volgende bijzin nader beschreven en geprezen wordt, steeds aan het zinseinde, in drie gevallen is ze grammatisch subject:

> In den eersten dan, wordt in dit wonderlijk kraamhuis verkoft groote meenighte van vlokken (H. 1)
> In 't zelve kraamhuis zijn noch te koop meenighte van penseelen (H. 2)
> Noch zijn'er in 't zelve pandt te koop, zekere passers (H. 4),

de andere keren zijn de voorwerpen die te koop geboden worden ook grammatische objecten.

Getoetst aan de definitie door Rita Schlaepfer gegeven van de waarde van de reflexieve uitdrukkingswijze voor „men", is „zijn te koop" een betere vertaling van „si vendono" dan „worden verkocht".

---

[1]) Voorbeelden van deze constructie ad sensum geeft Rita Schlaepfer, *op. cit.*, S. 129 en 130, o.a. uit Machiavelli.

[2]) In de formules van woordschikking wordt met A bedoeld: Andere delen dan subject en verbum en wat verder afzonderlijk mag zijn aangegeven (zoals hier het pron. refl.).

„Zijn te koop" — dat Hooft in 2 en 4 gebruikt — vinden we bij Wieringa:

> Hier en boven ziin in deze winkel ook menschen oogen (en daarom tot zeer hogen priize) te koop (W. 3).
> Ook ziin'er te koop zeer veele lekkernytjes (W. 7),

terwijl wij ook bij hem aantreffen:

> Men ziet'er mee eenige Passers te koop (W. 4).

Een passieve constructie, gelijk Hooft gebruikt in voorbeeld 1 en in het opschrift van deze nieuwmaar, zien we bij Wieringa:

> Een zeer zuyveren Inkt, veel kosteler dan overzees azuir (blauw) wort'er mee in dezelve winkel tegen gout opgewoogen (W. 6).

Met W. 4 vergelijke men H. 6:

> Noch vint men in 't voorzeide pandt te koop (doch men weeght ze tegens goudt op) van dien alderfijnste inkt (H. 6).

Men zou enig bezwaar kunnen inbrengen tegen Hooft's vertaling van „ma a peso di oro" — „doch men weeght ze tegens goudt op" met als subject een „men" waarmee een geheel andere groep van mensen wordt bedoeld dan in „Noch vint men in 't voorzeide pandt te koop". Hier vormen de kopers en kijkers de „men", in de parenthetische zin zijn het de verkopers. Evenwel, als wij ons er rekenschap van gaan geven, welke „men" als feitelijk subject op de achtergrond aanwezig is in de acht zinnen van Boccalini welker vertaling ons op 't ogenblik bezighoudt, dan stuiten we op dezelfde twee groepen van „men", de éne vrij klein en scherp bepaald, namelijk „l'universita de' politici", de ander groter en vager, het publiek op Parnassus, waaronder „il menante" [1]). Ook de lezer kan zich enigszins betrokken voelen bij deze „men".

Dit laatstgenoemde „men" ligt bij Boccalini alleen ten grondslag aan 8:

> Di piú si veggono ancora in quella bottega molto grandi vasi di confelli muschiati.

Wat Hooft en Wieringa vertalen:

> Daar naa ziet men daar noch in de winkels veele groote vaaten met gemuskeerd zult (H. 8).
> Veel groote vaten vindt men'er vol (gezuykert) reukwerk (W. 8).

Wieringa gebruikt dit „men" dan bovendien in 4 en Hooft in 6. „Men" = „de staatslieden-verkoopers" gebruiken de vertalers:

---

[1]) Opzettelijk wordt de lezer hieraan herinnerd in de parenthetische zin: e di queste (scil. alcune picciole ampolle di vetro) il menante che scrive le presenti cose è stato fortunato di averne una per onesto prezzo.

Daarenboven verkoopt men in 't zelve kraamhuis (doch tot zeer dieren prijs) menschen oogen (H. 3).
Eersteliik dan verkoopt men in deze wonderliikke winkel een groote meenigte van Scheerwolle (W. 1).
Voorts veilt men e'r Penzeelen by hopen (W. 2).

In dit laatste voorbeeld plaatst Wieringa het antecedent van de volgende bijzin, de koopwaar „Penzeelen", niet geheel aan het einde van de hoofdzin. Een soortgelijke opmerking valt te maken bij W. 3, W. 4 en bij W. 6. Citeren wij bij dit laatste voorbeeld de italiaanse tekst en Wieringa's vertaling wat ruimer:

Nel medesimo fondaco si vende ancora, ma a peso di oro, il finissimo inchiostro, molto piú prezioso del' azurro oltramarino, il quale, dalle penne dei letterati scrittori virtuosamente disteso nelle carte, serve per imbalsamar e render odorifero i cadaveri dei virtuosi
W. Een zeer zuyveren Inkt, veel kosteler dan overzees azuir (blauw) wort'er mee in dezelve winkel tegen gout opgewoogen; dewelke met een geleerde Schriivers penne over 't papier schikkeliik verspreydt, geëygent is tot het balzemen, en welriekend maaken van Wiizer lieden liikken,

dan zien wij dat Wieringa hier zelfs begint met het vermelden van de koopwaar en dat het subject „Een zeer zuyveren Inkt" een praed.-attr. bep. „veel kosteler dan overzees azuir (blauw)" mee naar voren getrokken heeft, maar dat de samengestelde rel. zin „dewelke . . . liikken" geen andere plaats gekregen heeft dan in het Italiaans „il quale . . . virtuosi", met het gevolg dat die rel. zin in de *Kundschappen* ver van zijn antecedent verwijderd is komen te staan. Het is duidelijk dat Wieringa minder dan Hooft [1]) geeft om een nauw verband tussen antecedent en bijzin.

Nr. 5 en 7, die Boccalini begint met „Gran spaccio si fa" vertaalt Hooft:

Groote trek is'er ook in dat pandt, in zekere yzers (H. 5).
Groote trek is'er noch in dat pandt, in eenige beetjens (H. 7).

W. 7 citeerden we reeds. W. 5 luidt:

Zy hebben'er ook de ruimt van zeekere yzertjes (W. 5).

De „zij" uit deze zin zijn identiek met de „men" van W. 1, 2 en H. 3. De 3de pers. plur. van het verbum kan een „men"-subject hebben, waarvan steeds spreker en aangesprokene, eventueel schrijver en lezer, zijn uitgesloten, maar dat meestal nog verder beperkt is en dan een zeer speciale groep of klasse van mensen aanduidt. Rita Schlaepfer spreekt in dit verband van „berufsklasse" [2]). In het Italiaans vergezelt natuurlijk in deze gevallen niet „essi" het Vf., want, daar het werkwoord in het Italiaans nog duidelijke persoonsuitgangen vertoont, wordt het pers. vnwd. bijna uitsluitend gebruikt om nadruk te leggen op het subject.

---

[1]) Vgl. voor Hoofts vertaling van de besproken passus, Deel II blz. 376.
[2]) *Op. cit.*, S. 109.

In *Ragg.* I. 1 vinden we ter opening van een nieuwe periode:

> Tengono ancora numero infinito di occhiali di mirabili e diversissime virtudi (a).
> Tengono ancora copia grande di scope (b)
> Vendono ancore in alcune picciole ampolle di vetro (. . . parenthese) l'odorifero sudor umano (c)
> In un magasino poi spartato vendono pastoie da cavalli (d).

Van deze zinnen is bij Boccalini slechts d een zogenaamde aanloopzin [1]). De aanloop is in de nederlandse mededelende hoofdzin zeer gebruikelijk, vooral de lichte adverbiale, die we bij Hooft dan ook vinden in de zinnen a—d.

> Noch hebben zy te koop een onentlijk getal wonderlijke brillen (H. a)
> Noch vint men daar grooten overvloedt van bessemen (H. b)
> Noch verkoopen zy in eenige kleene vlenssje van glas
> (. . . parenthetische zin) het welriekend menschenzweet (H. c)
> Voorts verkoopen ze in een pakhuis op zich zelven, kluisters (H. d).

Een lichte adverbiale aanloop neemt Wieringa in a en b:

> Ook is'er een oneintliik getal van Brillen (W. a).
> Als mede meenigte van Beezemen (W. b).

De adverbia, die deze nederlandse zinnen inleiden, zijn de vertaling van de italiaanse adverbia „ancora" of „poi", alleen B. d in de aanloop opgenomen.

In W. b is opmerkelijk de beknopte vorm zonder Vf. De voorafgaande periode wordt ingeleid „Zij hebben er ook de ruimt van zeekere yzertjes", en hoewel het verband met deze periode los is [2]), moeten we aannemen dat „de staatwiizen" de onuitgesproken „men" is van deze beknopte zin en dat er geen omwisseling heeft plaats gehad zoals bij H. b, waar de tegenovergestelde „men"-groep wordt genoemd [3]).

In c is de zware aanloop een bijzonderheid van Wieringa, in d correspondeert de aanloop met een zware italiaanse:

> In eenige kleene flesjes (... parenthese) verkoopen ze welriekend menschensweet (W. c).
> In een afgezondert vertrek hebbenze paarde klepels (W.d.).

Naast deze zinnen a—d, vinden we in *Ragg.* I. 1 met vermelding van het subject:

> Vendono anche gli stessi politici numero grande di bussole.
> Somma grande di danaro cavano ancora quei politici da un olio che vendono, piú volte stato sperimentato esquisitissimo per corrobar lo stomaco de' cortigiani.

---

[1]) Een „aanloopzin" is een zin die met een deel A. begint.

[2]) Alleen als Wieringa geschreven had „Als mede *van* meenigte van Beezemen", had de lezer zich het begin der vorige alinea precies moeten herinneren.

[3]) Zonder Vf. vertaalt Wieringa ook:
> Ma niuna altra mercatanzia di quel ricco fondaco ha spaccio maggiore di alcuni ventagli.
> Maar geen koopmanschap in dezen welvoorzienen winkel zoo overvloedig, als de waayers.

In deze laatste zin behoudt Hooft de zware italiaanse aanloop. Boccalini scheidt door de rel. bz. „che vendono" de part. perf. zin, waarin het nut van de winkelwaar wordt uitgelegd, van zijn antecedent „olio". Niet aan het toeval, maar aan de zo juist geconstateerde tegenzin van Hooft in een zware scheiding van antec. en verbonden zin, zullen we het toeschrijven dat dit juist de enige part. perf.-zin uit *Ragg.* I. 1 is, die Hooft niet met een dito vertaalt. Hooft maakt de stijl van Boccalini iets minder incontinu door de rel. bz. „che vendono" voort te zetten:

> Groot gelt maaken ook deze luiden van Staate, van een olye, die zy verkoopen, en die by ervarenheit meenighmaal bevonden is uitnemende goet, tot versterking van de maage der hovelingen.

Wieringa heeft de gedachtegang van Boccalini „Veel geld slaan deze staatslieden ook uit een olie die zij verkoopen" geconcentreerd tot „Zij verkoopen voor zeer veel geld een olie". De aanloop is bij hem iets lichter, de part. perf.-zin heeft hij niet behouden:

> Zekeren Olie verhandelen de Staatwiizen voor zeer veel gelts, omdatze dikwils beproeft en goet bevonden is, tot versterking der mage, voor de gene, die te Hove verkeeren.

Hooft en Wieringa vermijden de woordschikking: Vf. (A). S. (A).

De vertaling van:

> Vendono anche gli stessi politici numero grande di bussole

luidt:

H. Noch hebben de voorzeide luiden van Staate te koop, groot getal van compassen.
W. Noch veylen hier deze Staatwiizen een groot getal van Meetkruyssen.

Door de lichte adverbiale aanloop kunnen Hooft en Wieringa de inversie van Boccalini behouden, want tegen de woordschikking Vf. (A). S. (A). hebben zij pertinent bezwaar [1]). Zij plaatsen òf het subject òf een deel A. voorop. Ziehier enkele voorbeelden uit verschillende ragguagli genomen:

II. 18 Comandò allora Apollo al Morone — H. Toen beval Apollo dat Morone — W. Toen belaste Apol aan Morone.
II. 21 Furono alcuni prencipi grandi — H. Daar waaren eenige groote Prinssen — W. Sommige vorsten van aanzien bestonden openbaar.
Hanno detto alcuni — H. Zommige hebben zich laten hooren — W. Zommige zeiden.
II. 44 Obbedì il prencipe — H. De Prins gehoorzaamde — W. d' Hertog van Alva gehoorzaamde daadelijk.
Rispose il prencipe — H. De Prins antwoordde — W. Dewelke antwoorde.
II. 51 Disse allora il duca — H. Daar op zeide de Hartogh van Alva — W. Daar op zeide den Hertog.

---

[1]) In overeenstemming met wat Overdiep, *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis*, blz. 8, vaststelt: „Het Vf. staat in den mededeelenden zin niet voorop".

De situatie verandert niet als een pron. refl. het Vf. voorafgaat:

II. 18 Si burlò allora Apollo del Cieco — H. Apollo begon te deunen met den blinden — W. Apollo lachte maar met den blinden [1]).

En(de) Vf. S.

Uit deze voorbeelden zou men allicht opmaken dat ter vertaling van zinnen van het type Vf. (A.) S. (A.) slechts twee mogelijkheden zich aan onze vertalers voordoen, het vooropplaatsen van het subject, of het vooropplaatsen van een deel A. Wieringa's vertaling van I. 1:

dicono quei politici del fondaco che . . .
En verklaaren de Staatwiizen, dat . . .

doet ons zien dat er nog een andere uitweg bestond. Grammaticaal staat in „En verklaaren de Staatwiizen" het Vf. voorop, want de voegwoorden behoren niet tot een zin, zij verbinden zinnen. Evenwel kan de uitwerking van „En" hier zeer wel vergeleken worden bij die van een inleidend adverbium. Misschien is de inversie in zinnen van dit type dan ook wel een gevolg van een zeker adverbiaal en weinig voegwoordelijk karakter van „En". Hooft bedient zich vrij vaak van de zinsbouw *Ende* Vf. S. In de *Rampzaaligheden der verheffinge van den huize Medecis* verhaalt hij dat een der „zoetste zinnelijkheden" van Laurens de poezie was:

Ende is dit staaltjen van zijn maaxel (volgt een versje van Lorenzo).

Enkele regels verder schrijft Hooft daar:

En moet men bekennen, dat . . . .[2])

Verderop schrijft hij dan nog in deze „Ilias van de Medecis":

Ende gaat hem na, deeze zeldtzaame zorghvuldigheidt om niemant deelachtigh te laaten aan 't onheil, dat hem moght beschooren zijn . . . . [3])
Ende hielt hy de moogentheden (zóó lang hy leefde) zulx in wederwight, ... [4])
Ende bleef de zaak lang in dien staat . . . . [5])

Aan Huygens die hem om een eerdicht gevraagd heeft, schrijft Hooft:

De dochter, die U Ed. staat om uit te geeven, verzeker ik my toonbaar genoegh te zijn, al geeft U Ed. haar geene van mijne misdraghten tot mismaakte kamenier op de hielen, om by af te steeken. Ende is daarom mijne ernstige bede, gelief my hierinne te verschoonen . . . [6])

---

[1]) Zelfde italiaanse zinsbouw: „Si vendono anche in quel fondaco alcuni compassi" (boven blz. 123 voorbeeld 4).
[2]) In *P. C. Hoofts Mengelwerken*, 1704, blz. 181.
[3]) „ „ „ „ „ „ „ 183. Het subject bestaat uit verscheidene zinnen.
[4]) In *P. C. Hoofts Mengelwerken*, 1704, blz. 185.
[5]) „ „ „ „ „ „ „ 200.
[6]) „ „ „ „ „ „ „ 238.
Aanm. 1, *Wdb. der Ned. Taal*, III kol. 4110 luidt: „Soms vindt men na *en* in bevestigende zinnen het gezegde voor het onderwerp geplaatst. Deze onlogische constructie wordt veel aangetroffen in dames- en handelsbrieven". Volgt dan een citaat uit Hooft en één uit Wagenaar. Hoe irriterend de inversie na *en* soms ook werken mag, het lijkt me toch niet juist — en zeker niet waar het een zeventiende eeuwse-tekst betreft — haar zonder meer als onlogisch te brandmerken.

Als Hooft dan ook in de *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin* aan het slot van

II. 24 e da noi capitani la moderna milizia si vede convertita in una pubblica mercatanzia

vertaalt:

> En ziet men den hedenschen krijgh, door ons hopluiden, verandert in een openbaare koopmanschap

dan weten wij dat die vertaling echt een overbrengen in eigen stijl is.

Dat Wieringa bij het vertalen van „dicono quei politici del fondaco" het deftige „verklaaren" gebruikt en niet „zeggen", doet ons vermoeden dat zijn „En verklaaren de Staatwiizen" een navolging is van de zogenaamde kanselarijstijl, hij zal gevonden hebben dat deze zinswending de ambtelijke statigheid van het verslag van den kundschapschriiver van Parnas dient. Wieringa gebruikt overigens de woordschikking *En* Vf. S. in de mededelende zin weinig, een voorbeeld ervan staat nog in I. 17:

> En is deze spreuk by die eerwaarde Vergadering zoo onfeylbaar bevonden, datze . . . . . e intanto (= zo zeer) la sentenzia fu trovata vera, che . . . . .

Daarentegen schrijft hij I. 1:

> En ik vertrouw, dat het lezen van de voornaamste der zelven den geestigen lieden niet onaangenaam zal zijn

en niet:

> En vertrouw ik, dat . . . . e cosí come il menante non si terrá a fatica . . . . etc. (cf. volledige tekst).

Boccalini: A. Vf. S. Hooft en Wieringa: verdelen A.

Een groot gedeelte der *Ragguagli* wordt gevuld door de weergave van de gesprekken op Parnas gevoerd. Ter inleiding hiervan gebruikt Boccalini veel de woordschikking A. Vf. S. Wij zien Hooft en Wieringa, dit vertalende, streven naar een evenwichtiger verdeling van A.:

II. 21 A questi risolutamente rispose il Veniere — H. Hierop antwoordde Venier rondelijk — W. Schroomloos zeide Venier hierop.

II. 27 A questa nuova instanza con notabil alterazione d'animo cosí rispose Apollo — H. Op dit nieuw aanstaan, antwoordde Apollo, met merkelijke ontsteltenisse van gemoedt, aldus — W. Op dit nader aandringen sprak Apol met bliikeliike hevigheit.

II. 88 Per questa tanto risoluta risposta non si perdette di animo il Morone — H. Door dit zoo rond een antwoort, liet Muretus den moed niet zinken — W. Om zo ronde en ruwe reden gaf Muret de moed niet verloren.

II. 96 Per questa tanto libera risposta sopramodo si sdegnò il re di Spagna — H. Door dit zoo rond een antwoordt wert de Koning van Spanjen, boven maate, verbolgen — W. Over zo vryborstigen verantwoording wierd de Koning van Spanjen zeer gestoort.

II. 23 Di tanto disordine se stesso accusò prima il cortigiano — W. In zulken verbiisteringh beschuldigde den hoveling eerst zich zelf.

De volgorde A. Vf. S. behoudt Hooft:

II. 27 Dopo risposta tanto risoluta liberamente replicò la Monarchia di Francia — H. Op zoo rond een antwoordt [1]) hervoeghde vrymoedelijk de Fransche Monarchie — W. Na zo ronden bescheid ontzach zich de Koning van Frankriik noch niet te zeggen [2]).

II. 96 A questa querela del re in sua difesa rispose il duca,

behoudt Hooft door de woordschikking A., Vf. A. S. het subject aan het eind der zinsnede:

Op deze klaghte des Koninx, antwoordde t'zijner verweeringe de Hartogh — W. Tegen 's Konings klagte zeide den Hertog t'zijner verschooning.

Scheiding van Vf. en S.

II. 18 Allora arditamente cosí disse il Cieco,

verdeelt Wieringa weer A. over het begin en het einde van de zin, zodat hij een rustige, evenwichtige vertaling krijgt:

Toen sprak de Blinde stoutelijk

Ook bij Hooft is A. hier zeer gelijkmatig over de zin verdeeld, de „formule" van zijn woordschikking luidt: A. Vf. A. S. A.:

Toen begon wel stoutelijk de blinde aldus.

Het zinsdeel dat Vf. en S. scheidt is — evenals in het laatst geciteerde voorbeeld van Hooft uit II 96 — vrij zwaar, en dit heeft als ongewoon altijd een biezonder litterair effect; hier verleent het de zin een statig cachet. Evenals Boccalini met zijn zware aanloop A. Vf. S. bereikt Hooft ermee dat de aandacht der lezers gespannen wordt op het brutale antwoord dat de blinde gaat geven.

Een biezonder geval is de scheiding van Vf. en S. in aanloopzinnen bij passieve constructie. In *Nieuwmaar* I. 1 vinden we er twee voorbeelden van:

Primieramente dunque in quel mirabil fondaco si vende copia grande di borra [3]).

H. In den eersten dan, wort *in dit wonderlijk kraamhuis verkoft* groote meenighte van vlokken [3]).

e con questo solo inchiostro nella memoria delle genti si eterna quel

B. nome degli uomini letterati, che ...

H. en met dezen eenigen inkt, wordt *in de gedachtenis der volken, onsterffelijk gemaakt* die naam der geleerden, de welke ....

In deze beide gevallen wordt bij Hooft de boccalijnse zware aanloop verdeeld over het begin en het midden van de zin, en blijft het subject, dat antecedent is resp. van een part. perf. en een rel. zin, aan het

---

[1]) Men lette er op dat tanto + adj. + subst. door Wieringa steeds vertaald wordt met zo(o) + adj. + subst.; door Hooft met zoo + adj. + onbep. vnwd. + subst.

[2]) Aan Wieringa's zin voor concretisering moeten we het wijten dat in deze kundschap niet het Franse Rijk maar de Franse Koning voor Apollo verschijnt.

[3]) Boven bl. 123 voorbeeld 1.

einde van de hoofdzin staan. Daarentegen verdeelt Wieringa in het tweede voorbeeld A. over zinsbegin en zinseinde:

> En alleen door dezen Inkt vereeuwigen zich der Hooggeleerder naamen in der volkeren gedachtenis; daar ....

Het is opmerkelijk dat Wieringa hier in de hoofdzin evenals Boccalini een refl. verbum gebruikt, want het verschil met de refl. zinnen, waarin „si" zich tot uitdrukking van „men" heeft ontwikkeld en die, zoals we zagen, niet letterlijk in het Nederlands vertaald konden worden, is gering. Voor den Nederlander moet het subject van een refl. zin actief aan de handeling of aan het gevoel door het werkwoord genoemd, deel nemen. Daarom kan iemand zich wel wassen of verheugen of een plant zich wenden naar het licht, maar een boek zich niet verkoopen [1]), al is het een feit dat de inhoud van het boek invloed uitoefent op de verkoop. Het is dus beter te zeggen dat een hooggeleerde zijn naam vereeuwigt, dan dat de naam van een hooggeleerde zich vereeuwigt. Dit laatste geval verlangt een verpersoonlijking van „de naam", die, gegeven de symboliek van de betreffende passage, weliswaar niet geheel onmogelijk is. Had Wieringa echter geschreven:

> En alleen door dezen Inkt vereeuwigen de Hooggeleerden hun naamen in der volkeren gedachtenis,

dan had hij daardoor tevens een betere tegenstelling gekregen met wat hij laat volgen:

> daar d'onwiizen, zo haast zy d'oogen sluyten, voor altoos dood en vergeeten ziin [2]).

Ook in de passieve aanloopzin

II. 18. La mattina dunque seguente, al Cieco da Forlí fu aperta la porta trionfale

is het aan het eind geplaatste subject antecedent van een volgende rel. bz.:

> per la quale entrano i virtuosi che da Sua Maestá sono giudicati degni della gloriosa stanza di Parnaso.

Hooft zet het subject op de overeenkomstige plaats, maar hij scheidt Vf. en S.:

> Des anderen daaghs morgens dan wert *den blinden van Forly geopent* de triomfpoort, door de welke hunne intreê doen de doorluchtigen, die van zijne Majesteit der heerlijke woonstede van Parnas waardigh geoordeelt worden.

Wieringa haalt met het Vf. het S. naar voren, en tevens de rel. bz. hiervan afhankelijk. In deze rel. zin neemt Wieringa nog een tweede rel. zin op, die in het Italiaans op de eerste volgde:

> Des volgenden morgens dan wierd de Zege-praal-poort, waar door de ware Geleerden, die door zijn Majesteit, de heerlijke wooning aan Parnas wierden waardig gekeurt, haar intreed namen, voor den Blinden geopent.

---

[1]) „Een boek verkoopt zich" klinkt ons als een germanisme in de oren, zoals „het boek verkoopt goed" als een anglicisme.

[2]) Che (scil. il nome) in quei, che non sanno, subito muore che chiudono gli occhi.

Wij zullen nog vaker gelegenheid hebben op het „omsluitende", synthetische karakter van Wieringa's stijl te wijzen.

Van de volgende drie zinnen is een voegw. bz. het subject:

I. 1 Per cosa molto singolare è stato notato da molti, che. (a)
II. 27 Da tutti i circostanti chiaramente fu conosciuto che . . . (b)
II. 21 Nell' ingresso poi del prencipe, per cosa molto singolare fu notato che . . . . (c)

In a kondigt Hooft het subject aan door „het":

> Het is aangeteekent van veelen voor wat zonderlings, dat . . . .,

in b maakt hij de zin actief zodat de volgende „dat"-zin objectszin wordt:

> Alle de omstanders speurden klaarlijk, dat . . . .;

in c haalt hij het Vf. naar voren:

> Daar-benevens wert op d'intreê der Prinssen gaade geslaagen, als een zeer zonderlinge zaak, dat . . . .,

zodat we hier een biezonder geval krijgen van scheiding van Vf. en S. (nl. subjectszin), evenals in W. a en c:

> Van veele is mede, als yet ongemeens, aangemerkt; dat . . . .
> By 't inriiden van dien Vorst is vorder voor een zeer bezondere zaak aangemerkt, dat . . . . [1])

W. b bevat een „men"-zin:

> Uyt alle omstandigheden mocht men klaarliik merken . . . . [2])

Beide, of één der vertalers geen aanloop.

Zonder aanloop vertalen Hooft en Wieringa:

II. 24. Fortemente maravigliato rimase il marinaro della risoluzione di Ramagasso — H. De bootsman stondt ten hooghsten verwondert, over dit besluit van Ramagasso — W. Dit bevel leek en luidde den zeeman zo vreemd [3]).

---

[1]) II. 33 Comandato poi che ad ognuno fu il silenzio, il fiscal Egedio Bossio in faccia di Tiberio lesse la crudel accusa, e appresso a Tiberio fu comandato che cominciasse la sua difesa,
vertoont de vertaling van Wieringa:
Na dat nu een algemeen stilzwiigen gebooden was, wierd *door 's Riix Boeteischer Aegedius Bossius* de sware beschuldiging Tiberius te vooren gelezen, en *hem voorts bevoolen*, ziine verdeediging daar tegens in te brengen
in de samengestelde passieve hfz. na bz. twee scheidingen van Vf. en S.; de eerste keer is S. een zinsdeel (de sware beschuldiging), de tweede maal een subjectszin (ziine verdeediging daar tegens in te brengen).

[2]) „Omstandigheden" foute, in het verband niet storende, vertaling van „circonstanti".

[3]) Vrijere vertaling terwille van de allitererende variatie.

Zonder aanloop vertaalt Wieringa, Hooft met verdeling van A. over begin en einde van de zin:

II. 59 Ma a queste consolazione cosí bruttamente si ostinava quel Signore
H. Maar tegens deze vertroostingen verhardde die heer zoo leelijken
W. Doch dezen wanhopigen Heer bleef zo bijster onbeweeglijk tegen al die vertroostingen.

II. 21 Con riverenza grande supplicarono allora i maestri delle cerimonie il Venieri.
W. Met de meeste eerbiedigheit baden de meesters der Hofplichten den vorst Venier

hebben Boccalini en Wieringa A. verdeeld, Hooft begint met S.:

De Meesters der çerimonien baaden hem, met grooter eerbiedenis

In de imperatieve zinnen:

II. 18 e come fo io, col tuo bastone minutamente tasta tutti i luoghi e con diligenza misura la larghezza, la lunghezza e la profonditá di questa buca.

vermijdt zowel Hooft als Wieringa iedere aanloop:

H. en betast, gelijk ik doe, met uwen stok, van stukjen tot beetjen alle de plaatsen, en meet naarstelijk de wijdtte, lengte, en diepte van dezen kuil.
W. peil, gelijk ik doe, met uwen stok, ten nausten alle hoekjes en hooltjes, en meet zeer scherp de lengte, wijdtte, en diepte van deze groeve.

II. 18 volgt op:

Per risposta cotanto mordace grandemente si alterò il re Enrico

een praed.-attr. bepaling „per se stesso di genio furibondo". Door de gebruikelijke verdeling van A. staat bij Wieringa het substantivisch antecedent van deze bepaling niet meer aan het einde der hoofdzin. Maar Wieringa is, gelijk we reeds opmerkten, niet streng gesteld op een zo nauw mogelijke verbinding van antecedent en bijzin [1]), zodat hij kan vertalen:

Door zo bitsen bescheid wierd Koning Henrik heftig gestoort, van aard doch wat dolkoppig.

Hooft vertaalt met een zin van het type S. A. Vf. A., maar is dan ook genoodzaakt de praed.-attr. bepaling te vervangen door een zin met „als die":

Konink Henrik, door zoo bits een antwoort, ontstelde zich grootelijx, als die van zelven een grimmert in den aart was.

Scheiding van S. en Vf.

Hooft is zeer kwistig met zijn punten; de interpunctie echter in „Konink Henrik, door zoo bits een antwoort, ontstelde zich grootelijx", markeert inderdaad een pausering voor en na de voorzetselbepaling. Onderscheid dient gemaakt te worden tussen de mededelende hoofdzin van de vorm S., A., Vf. (A.) waar A. de zin onderbreekt, en die van de

[1]) Zie boven blz. 125 en 127.

vorm S. A. Vf. (A.) waar S. en Vf. door A. gescheiden worden, zonder dat A door pauzen geisoleerd staat [1]).

De scheiding van S. en Vf. wordt door Hooft en Wieringa gemeden, door Boccalini niet, al zijn er door zijn voorkeur voor de geïnverteerde zin met zware aanloop weinig voorbeelden van te vinden in de *Ragguagli*.

I. 1 Anzi gli stessi politici *sopra la coscienza loro* affermano che . . . ,

vertaalt Hooft met twee hoofdzinnen, waarbij in de eerste tussen S. en Vf. een licht adverbiaal A. is geschoven, in de tweede echter de voorzetselbep. na het Vf. is geplaatst:

Dat *meer* is, de luiden van Staat zelf verklaaren op hun gewisse [2]).

I. 1 Alcuni occhiali *poi vi* sono,

laten Hooft en Wieringa „poi" onvertaald, terwijl ze „er", de vertaling van „vi", na het Vf. plaatsen:

H. Andere brillen zijn'er
W. Een ander zoort van Brillen is'er.

Scheiding na onderbreking.

Bij de andere mogelijkheid, de onderbreking, kan A. een zinsdeel zijn, maar ook een bijzin of bijzinnen. Na de onderbreking door een bijzin (event. bijzinnen) vervolgt Boccalini nog gaarne de hoofdzin met A. voorop, een biezonder geval van scheiding dus. Dat onze vertalers hiervan niet zeer gediend zijn, blijkt reeds uit de eerste alinea van I. 1:

Il negozio .... con amplissimi privilegi per li politici, *la settimana passata* fu concluso e stabilito.
H. De handel .... werdt de voorledene weeke geslooten en gevestigt met treflijke vrijheden voor de luiden van Staate.
W. De handeling .... is den vergangen week afgedaan: ende den Staatwiizen hun verzoek, nevens heerliike voor-rechten toegestaan [3]).

II. 27 begint:

Guglielmo Budeo, parigino, che, per esser peritissimo nella cognizion delle monete, con infinita sua riputazione per molti anni in questa corte ha esercitato il sublime carico di tesorier generale d'Apollo, lunedí mattina all'improviso e con suo gravissimo scorno, *non solo ne* fu levato, ma ....
H. Wilhelmus Budaeus van Paris, die om zijne uitnemende ervarenheit in de kennisse van't stuk der munte, met onuitspreekelijken lof, veele jaaren lank hier te Hove heeft bedient het ampt van algemeen Schatmeester van Apollo, wert op Maandagh 's morgens, onverziens, niet alleen t'zijnen grooten hoon, afgezet, maar ....
W. Wilhelmus Budaeus, van Parijs, die mits ziine groote ervarenheit uit onderkennen van allerley munte, het hoge ampt van Opper-penningmeester van Apol, menig jaar met ongemeene eer bedient had, wierd, maandag morgen, buyten vermoeden, t'ziiner smerteliiker smaad, door last ziiner Majesteit, niet alleen van't zelve berooft, maar ....

[1]) Cf. Overdiep, *op. cit.*, blz. 10.
[2]) Wieringa vertaalt met een bijzin, zodat zijn vertaling hier niet voor vergelijking in aanmerking komt.
[3]) Op deze vertaling van Wieringa zullen wij nog nader ingaan beneden blz. 166.

Nog geen halve bladzijde verder in II. 27 zien we weer dat de vertalers onmiddellijk na de onderbreking het Vf. zetten en geen scheiding toelaten:

La fama di questa risoluzione di Apollo, come prima si sparse per Parnaso, *grave gelosia* generò nell'animo della serenissima Monarchia di Francia

H. Het gerucht van dit besluit van Apollo, zoo ras het verspreit wert door Parnas, verwekte een' zwaaren yver in 't harte van de alderhelderste Fransche eenighheerschappye

W. Dit gerucht, geliik 't zich eerst over heel Parnas verspreidde, wekte geweldigen erghwaan in 't herte van den Franschen Opperheerscher [1]).

II. 21 I maestri delle cerimonie, come prima si chiarirono della deliberata risoluzione del Venieri, per ovviar agli scandali che in cosa tanto aromatica averebbono potuto nascere, *volando* corsero ad Apollo,

is het gerundio „volando" dat hier geheel de waarde heeft van een adverbium, A. tussen S. en Vf., waarmee de hoofdzin na onderbreking door bijzin wordt vervolgd; maar ook „per ovviar . . . + rel. bz." behoort feitelijk tot A. daar het afhankelijk is van „volando corsero" [2]). Hooft zet de vertaling van „volando" na het Vf. en laat de rel. zin die op „per ovviar agli scandali" volgt, weg:

H. De meesters der çerimonien, zoo ras als zy vast gingen in dit besluit van Venier, om argernis uit den wege te leggen, liepen ter vlught naar Apollo.

Wieringa verandert het type van de zin door S. in de bijzin op te nemen; zijn „liepen ter vlugt tot Apol" moet als een geïnverteerde hfz. na bz. met niet herhaald S. [3]) opgevat worden:

W. Zo haast de Zede-meesters merkten het vast besluit van Venier, om alle onheyl te verhoeden, dat over zo tederen zaak had mogen ontstaan, liepen ter vlugt tot Apol [4]).

Een analoog geval is:

II. 51 Percioché alcuni principali uomini achei, come prima viddero manomessi que' due Personaggi tanto principali [5]), solo perché dal popolo molto erano amati, e stimati, come in sospetti tali accader suole, *in loro medesimi* cominciarono a temer la stessa ruina.

Hooft vermijdt de scheiding na onderbreking:

H. Want eenige van de voorneemste der Achaeën, ziende de handt geleit aan die twee zo uitmuntende luiden, alleenlijk om dat ze wel gewilt, en geacht waaren van de gemeente, gelijk in diergelijk vermoeden gewoonlijk geschiet, begonden zelve gelijken val te vreezen.

---

[1]) Cf. boven blz. 130 noot 2.

[2]) Op dezelfde wijze behoren in de beide eerste voorbeelden van scheiding na onderbreking de gespatieerde bepalingen, hoewel door pauze ervan gescheiden, meer tot de hoofdzin dan tot de onderbrekende zinnen.

[3]) Voor zinnen bij Wieringa met S. in de voorafgaande bz. en niet in de hfz. genoemd, zie ook beneden blz. 150.

[4]) Interessant is ook de volgende zin „Sua Maestá non solo . . . . . principato". Tot vier maal toe zien we daar Hooft, die overigens zeer weinig wijzigt, een scheiding na onderbreking opheffen. Wieringa streeft er bovendien naar de onderbrekingen te bekorten. Zie Deel II blz. 391.

[5]) Scil. de graven van Egmond en Hoorne.

„In loro medesimi cominciarono" wordt hier dus „begonden zelve". Wieringa brengt ook de vertaling van „come in sospetti tali accader suole" dat afhangt van „cominciarono a temer", na het Vf. van de hfz.;

W. Want vele van de voornaamste der Achajers, zo haastze zagen, dat twee zo uitmuntende mannen heimeliik waren om hals gebraght, alleen om datze van 't volk hoog geacht en geëert wierden, begosten (zo men gemeenlijk in zulke onzekerheden speurt) ook zelve voor zodanigen dood te zorgen.

In het opschrift van:

II. 21 Il serenissimo prencipe della republica veneziana Sebastiano Venieri *dopo il suo ingresso in Parnaso* fa instanza appresso Apollo di preceder a tutti i re monarchi ereditari; e *da Sua Maestà* riporta decreto favorabile

vindt men twee onderbrekingen of scheidingen van S. en Vf. [1]), die geen van beide door Wieringa aanvaard worden:

W. Den Allerdoorluchtigsten Vorst van 't Venetiaansch Gemeenebest, Sebastiaen Venier, geeft, na zijn intreed tot Parnas, Apol in bedenken, of hy niet de voorgang van alle Koningen, en Opper-erf-Vorsten behoort te hebben? En bekomt van zijn Majesteit een gunstige uitspraak.

Hooft handhaaft de eerste onderbreking, maar niet die van de gecoörd. hfz.:

H. De helderste Vorst van den Venetiaanschen staat Sebastiaan Venier, *naa zijne intrede tot Parnas*, verzoekt aanstendelijk aan Apollo, te gaan voor alle de Erfkoningen, en Monarchen, en verwerft van zijne Majesteit een gunstigh raadtslot.

Een lichte adverbiale scheiding in het begin van een gecoördineerde hoofdzin laat Hooft staan:

II. 18 Apollo, die voor dezen altijds geschertst had met de ydele voorwendselen van dezen bloedt, leidde, op Donderdagh's morgens, uit eige beweegenisse, in den vollen raadt der geleerden, zijnen [2]) naame d'onsterflijkheit toe, en *daar naa* gaf bevel, dat ....

Het Italiaans luidde:

Apollo, che per lo passato sempre schernite aveva le vane pretensioni di quell'uomo indegno, *giovedì mattina nel pubblico senato de' letterati di proprio moto al nome di lui* decretò l'immortalitade; e *appresso* comandò che ....

Zoals men ziet geeft Boccalini in de eerste hoofdzin wel een buitengemeen zwaar A., dat S. en Vf. na onderbrekende bijzin scheidt; hiervan is geen spoor meer over bij Hooft en al evenmin bij Wieringa:

Apollo, die voorheen altoos gescherst had met de verwaandheit van dien bloedt, dee des donderdagsmorgens in volle vergadering, uit eigen beweeging, des zelves naam onsterflijk verklaren, en gaf voorder bevel, dat....

[1]) Ik zou deze titel lezen met pauze vóór „dopo" en „da" en ná „Parnaso" en „Maestá". De onderbreking heeft neiging over te gaan in scheiding, maar enkel op het ontbreken van interpunctie mogen we niet afgaan. Bovendien staat in de uitgave van 1624 na „Parnaso" een komma.

[2]) Scil. van dezen bloedt.

die bovendien „en gaf voorder bevel" schrijft, wat ongetwijfeld een normaler constructie was dan Hooft's „en daar naa gaf bevel".

Gelijk Hooft minder gekant is dan Wieringa tegen de scheiding van S. en Vf., evenzo is hij minder resoluut in het doorvoeren van de inversie in de hfz. na bz.

Inversie van hfz. na bz.

In het Nederlands is de geïnverteerde vorm van de hfz. na bz. de logische consequentie van de inversie in de aanloopzin: men voelt dan de bijzin (bijzinnen) als aanloop. Wij zagen dat bij Boccalini de inversie in de mededelende hoofdzin duidelijk een litteraire bedoeling heeft, met de zinnen van het type A. Vf. S. (A.) of Vf. (A.) S. (A.) beoogt en bereikt hij een stilistisch effect [1]). Maar Boccalini is niet geneigd om de hoofdzin die voorafgegaan is door een bijzin — enkel om het feit dat hij hfz. na bz. is — te inverteren. Integendeel, bij voorkeur opent hij die hoofdzin met het subject. Staat het subject niet voorop, dan heeft dit een speciale reden, zo is in

I. 1 e benché questa sia mercatanzia solo da prencipi, se ne proveggono nondimeno anche quegli uomini falsi che ....

„quegli uomini falsi" antecedent van een rel. zin.

H. En alhoewel dit alleenlijk Vorsten koopmanschap is, *zoo* doen nochtans ook daar af op. de valsche geesten, die ....

W. En off wel dit alleen der koningen koopmanschap zoude ziin; *zo* verzien'er zich ook bedriegeliike lieden mee; die ....

In dit voorbeeld valt in de italiaanse hoofdzin de klemtoon op „nondimeno", bij niet-inversie valt die op het eerste lid van de hoofdzin, het subject dus. Vooral in lange gespannen perioden — en het is niet gering wat Boccalini in dit opzicht aandurft — is sterke klemtoon na duidelijke pause nodig om het begin van de hoofdzin aan te geven.

Wij zien in bovenstaand voorbeeld Hooft en Wieringa de geïnterveerde hoofdzin inleiden met het adverbium „zo(o)", van dit inleidende „zo(o)" maakt Hooft vaker gebruik dan Wieringa [2]):

I. 1 e perché messer Andrea Mattioli, erbolario delfico, tra que' fiori e quelle erbe ha riconosciuto l'infernal nappello retino, gli accorti virtuosi di Parnaso sono venuti in chiara cognizione che ....

H. en overmits mijn Heer Andrea Martioli Delfisch kruidenier onder die bloemen en die kruiden, heeft gevonden het helsch Napello Retino, *zoo* zijn de gauwe doorluchtige van Parnas gewaar geworden, dat ....

W. Doch alzo d' heer Andreas Mattiolus, Kruydenier van Delphos, onder die bloemen vermerkte den doodeliikken Napel Retiin (of feninigen raapskruyd) hebben de Wiizen aan Parnas daar uyt duydeliik afgenoomen, dat ....

II. 27 Ma perché questo fallace modo di procedere pur troppo è noto ad Apollo, questi ipocritoni facilmente da Sua Maestá furono ributtati

H. Maar om dat deze bedrieghlijke manier van handel al te bekent is aan Apollo, *zoo* werden deze schijndeughden [3]) lichtelijk geweert van zijne Majesteit

[1]) Zie boven blz. 129 en 127.

[2]) Voor het al of niet inleiden van de inversie door „zo" bij Wieringa, cf. ook beneden blz. 208 citaat II. 98, I. 11; blz. 215 citaat II. 54 en II. 13; blz. 218 citaat II. 7.

[3]) „Schijndeughden" als vertaling van „ipocritoni" is onjuist; „ipocritoni" zijn schijnheiligen in groot formaat.

W. Doch, dewiil Apol zulke schelmsche wiize van doen, meer dan te wel bewust was, wierden deze Huigchelaars, door ziine Majesteit wel haast afgewezen.

In de volgende twee citaten uit II. 27 verdienen de bijzinnen die de hfz. voorafgaan, biezondere aandacht.

Een hfz. na bz. ontstaan uit een van zijn relativum los geraakte rel. zin.

Apollo vindt dat de Vorst, die gekuip en vleierij wil voorkomen en er zich van wil verzekeren op loyale wijze gediend te worden, gehouden is benoemingen te doen naar rang en ancienniteit:

precetto santissimo e giustissimo, il quale allora che inviolabilmente era osservato, ogni onorato virtuoso per meta e ultimo scopo del corso delle sue fatiche si proponeva il ben servir il suo prencipe.

Voor ons gevoel heeft de formulering van deze uitspraak allicht iets anakoluthisch; wij zijn geneigd te vinden dat de voegw. bz. „allora che inviolabilmente era osservato" een rel. bz. „il quale . . . ." onderbreekt waarvan het slot niet gegeven wordt. Het is alsof een gedachteschakel overgesprongen wordt:

il quale avrebbe operato che ogni onorato virtuoso . . . . etc.

Zo altans heeft Wieringa het opgevat:

't Welk hy een zeer heilige en billijke leerregel zeide te ziin: die, zooze onschenbaar onderhouden wierd, gewis te weeg zou brengen, dat een yegelik vroom amptenaar tot begin- en eind-perk van ziinen dienst, zich alleenliik vliit en trouw zou voorstellen.

In dit geval is Wieringa's opvatting van de zinsbouw, hoe juist zij de bedoeling van de door Boccalini geschreven zin weergeeft, niet overeen komstig de historische ontwikkeling. Boccalini schreef een zin van een type dat ook in het Latijn bekend was, waar immers naast *Ecce liber, quo lecto, abire poteris* gezegd kon worden *Ecce liber, quem cum legeris, abire poteris*. Deze laatste constructie biedt het voordeel dat degeen die leest (degenen die lezen) en degeen die weggaat (degenen die weggaan) niet dezelfde persoon (personen) behoeft (behoeven) te wezen: *Ecce liber, quem cum legeris, abire poterimus.*

Het pronomen rel. „welk" is in Nederland in de gesproken taal nooit zeer gangbaar geworden. In ambtelijke stijl echter, kunnen we te zijner tijd zinnen schrijven als:

1. *Zend mij het document, hetwelk ik U ter bewaring gaf.*
2. *Ik zend U hierbij een document, met welks inhoud gij, naar ik hoop, accoord gaat.*
3. *Ik zend U hierbij een document, na welks lezing gij uw handtekening moet plaatsen.*

Een rel. pron. is, zoals uit de benaming blijkt, een pronomen dat tevens als relativum een betrekking aanduidt van het rel. pron. of de rel. uitdrukking met een zin of zinsdeel. Naar het schijnt, stuit het den Nederlander tegen de borst, dat de rel. uitdrukking zich af gaat scheiden van de rest van de rel. zin. In zin 2 zullen we na „met welks inhoud" geen komma plaatsen, in zin 3 misschien wel achter „na welks lezing", juist daarom vinden we die zin niet fraai van constructie. Inplaats van *Ik zend U hierbij een document, na welks lezing,*

gij uw handtekening moet plaatsen zouden wij liever, al is ook dat uitermate stijf, willen schrijven: *Ik zend U hierbij een document, hetwelk, na lezing, gij verzocht wordt van uw handtekening te voorzien.* Een rel. zin mag onderbroken worden, maar wij willen in 't algemeen niet dat een rel. uitdrukking zich tot een afzonderlijke bijzin ontwikkelt: omdat dan het tweede gedeelte van de rel. zin er als het ware los bij komt te hangen, ja als hoofdzin na bz. beschouwd moet worden. Wij zijn niet gesteld op zinnen als:

Ziehier het document	4. *hetwelk gelezen zijnde*		*gij verzocht wordt uw handtekening te zetten.*
	5. *hetwelk gelezen hebbende*		
	6. *hetwelk nadat gij gelezen hebt*		
	7. *hetwelk nadat de chef gelezen heeft*		
	8. *hetwelk nadat (het) gelezen is*		

Niet steeds is onze tegenzin voor deze latijnachtige constructie onoverkomelijk. In bepaalde stijl zullen we op stereotype uitdrukkingen als *hetwelk geschied (zijnde), hetwelk verricht hebben de* een al of niet geïnverteerde hfz. na bz. laten volgen.

Ook in het zeventiende-eeuwse Nederlands zal men zelden zinnen, op deze wijze gebouwd, lezen. En waar ze in teksten uit dien tijd te vinden zijn [1]), ruiken ze zeer naar het Latijn of Italiaans. In de *Rampzaligheden der verheffinge van den huize Medecis* schrijft Hooft:

> Om waar toe (scl. de sterkten der stat en des ganschen staats in zijn gewelt te krijgen) te geraaken, en te leur te stellen de schalkheden van Paus Paulus den derden, die zeer op hem gebeeten was, hy den Kaisar in den arm nam [2]).

En eveneens — tans betreft het een citaat uit een brief „den welken hier te dubbelen mij niet vervelen zal", „van Laurens aan de Heerschappy van Florense":

> 't welk (scil. afloop krijg), zóó 't uitvalt naar mijnen wensch en hoope, mij zal zeer lief zijn, mijns Vaderlands heil te bearbeiden, en mij zelven te behóuden [3]).

Overdiep citeert als geschreven onder invloed van het Latijn uit de *Brieven* van Jan de Wit: Vervlechting van rel. en voegw. bz.

> 't welck, alhoewel wonderlijck schijnt, echter nochtans uyt goede natuyrlijcke reden voorcomt [4]).

---

[1]) Op een dergelijke constructie bij de Brune maakten wij reeds boven blz. 23 n. 3 attent. In het *Aan de godtvruchtige Lezers* dat de *Vragen en bedenkingen op 't Vader-Onze* (vertaald uit het Engels van Richard Baker) inleidt, schrijft de Brune:

> herzeggingen . . . ., van de welke zoo ik niet walghde, misschien zou het my niet moejelik vallen . . . enz.

[2]) *P. C. Hoofts Mengelwerken*, 1704, blz. 200.

[3]) *P. C. Hoofts Mengelwerken*, 1704, blz. 184.

[4]) *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis*, blz. 147 en 204. Met ons type 4 vergelijke men uit Jacob van Heemskerk's *Batavische Arcadia* (geciteerd door Overdiep, *op. cit.*, blz. 370):

> Dewelcke met haer beyden op de middelbanck zijnde gaen sitten, soo voeghde hy hem halflegghende op de vóorste.

Dit is een zin als — om in de sfeer van onze andere voorbeelden te blijven —

8*a*. *Ziehier het document, hetwelk nadat gelezen is, ondertekend moet worden.*

In deze zin kan „hetwelk .... worden" beschouwd worden als een rel. bz. door voegw. bz. onderbroken; onregelmatig is daarbij dan dat het subject in de voegw. bz. niet wordt genoemd, hoewel het alleen zakelijk, maar niet grammaticaal, gelijk is aan het subjectvan de rel. bz. (S. is resp. „hetwelk" en „het"). De voorkeur verdient het allicht, bij dit type 8*a* te denken aan een rel. voegw. bz. („hetwelk nadat gelezen is") en een samengetrokken rel. bz. („hetwelk ondertekend moet worden"). Vervangt men in onze voorbeelden nr. 4—8 de hfz. na bz. „gij verzocht wordt uw handtekening te zetten" door „gij verzocht wordt te ondertekenen":

	4*b*.	*hetwelk gelezen zijnde*	*gij ver-*
	5*b*.	*hetwelk gelezen hebbende*	*zocht*
Ziehier het document	6*b*.	*hetwelk nadat gij gelezen hebt*	*wordt te*
	7*b*.	*hetwelk nadat de chef gelezen heeft*	*onder-*
	8*b*.	*hetwelk nadat (het) gelezen is*	*tekenen.*

— dan geeft men aan „hetwelk" een dubbele taak. Het enige syntactische verschil tussen type 8*a* en 8*b* bestaat hierin, dat bij 8*b* „hetwelk" in de rel. voegw. bz. 1ste naamval, in de samengetr. rel. bz. 4de naamval, is terwijl bij nr. 8*a* „hetwelk" geen verschillende casus heeft.

Hooft vertaalt de rel. voegw. bz. + hfz. na bz. met een geheel gelijke constructie of met rel. participiale bz. + hfz. na bz.

De boccalijnse zin, die aanleiding was tot bovenstaande excursie:

> precetto santissimo e giustissimo, *il quale allora che inviolabilmente era osservato*, ogni onorato virtuoso per meta e ultimo scopo del corso delle sue fatiche si proponeva il ben servir il suo prencipe,

kan met nr. 8 van mijn voorbeelden vergeleken worden. Hooft vertaalt met een zin van het type nr. 4:

H. een wet d'allerheilighste en rechtvaardighste, *de welke ongeschent onderhouden werdende*, alle eerlijke doorluchtigen, zich, tot een honk en uiterste wit van hunnen arbeit voorstelden, den getrouwen dienst aan hunnen Prinsse,

wat terugvertaald geeft:

> precetto santissimo e giustissimo, *il quale venendo osservato inviolabilmente*, ogni onorato virtuoso .... etc.

Vermijdt Hooft hier al een voegw. bz. na „il quale", zo geschiedt dit niet om een principiële reden, gelijk blijkt uit zijn vertaling van het een bladzijde verderop staande:

> Levatevi di qua, voi che negli Stati altrui volete fare il padrone, e in casa vostra andate a cercar la confidenza, ch'io nella mia mi glorio di esser umilissimo schiavo del merito altrui, *il quale allora che solo si ricerca in un ministro*, ancor ch'egli di sua natura affatto sia discortese, il grande Iddio nondimeno, il qual sempre vuole che colui che opera bene abbia la soddisfazione che gli si dee, lo fa riuscir gratissimo.

Met deze woorden verjaagt Apollo de franse Monarchie die hem had willen verleiden af te wijken van het „precetto santissimo e giustissimo". Volgens dat voorschrift moet Apollo tot zijn „tesorier generale" benoemen een Spanjaard, Diego Covarruvia. Het franse Rijk, tegen deze benoeming agerende, durft te veronderstellen dat Apollo als „padrone e supremo arbitro in Parnaso" het tesorierschap kan vergeven aan wien hij wil. Apollo, overigens in de *Ragguagli* niet spaansgezind, ontsteekt in edele verontwaardiging over zulke satanieke inblazingen.

Uit grammaticaal oogpunt kan men bezwaar hebben tegen de woorden waarmee bij Boccalini Apollo het franse Rijk afwijst, immers „il quale" van „il quale allora che solo si ricerca in un ministro" kan alleen terugwijzen naar „il merito altrui", terwijl hetgeen „si ricerca in un ministro" niet eens anders maar 's mans eigen verdienste is. Dit bezwaar geldt ook voor Hoofts vertaling, waartegen wij ook nog nieuwe bedenkingen hebben. De meest ingrijpende verandering in woordschikking die Hooft in deze passage onderneemt, is het vermijden van de aanloop in de imperatieve zin „e in casa vostra andate a cercar la confidenza" [1] — Boccalini wil daarmee te kennen geven dat de franse Monarchie in haar eigen land maar iemand moet zien te vinden aan wien zij haar confidenties, die insinuaties zijn, kwijt kan. Uit Hoofts „en gaa t'uwen huize zoeken de vertroutheit" maakt men dit niet makkelijk op, zijn vertaling is te letterlijk:

> Maak u van hier, ghy die in staaten van anderen wilt den meester maaken, en gaa t'uwen huize zoeken de vertroutheit; want ik in het mijne roem my te zijn d'ootmoedighste slaaf van eens anders verdienste; *op de welke wanneer men alleen let in een' bewindsdienaar*, al waar hy ook uit der aart onheus, de groote Godt, niettemin, de welke altijds wil, dat de geen die wel doet verwerve het genoegen, dat hem toekomt, maakt dat hy entlijk zeer aangenaam werde.

In een vrijere vertaling heeft Wieringa beter Boccalini's bedoeling weergegeven. Het valt alleen te betreuren dat Wieringa het onlogische verband tussen eigen en anderer verdienste, waarop we de vinger legden, niet verbroken heeft. De constructie „il qual allora che . . . . etc." heeft Wieringa vervangen door een voegw. bz., die weer door voegw. bz. onderbroken wordt:

> Flux van hier, gy, die in eens anders Land den meester meent te maken, en vertrouwenis in uwe zaken durft zoeken. Laat ik my in de miine beroeme, een slechten slaaf te ziin van anderer lieden verdienst; al zo, *wanneer de zelve, zonder meer, wordt gezocht in een dienaar*, al is hy uit'er aard d' onheuste ter wereld, de groote Godt niettemin, die altoos wil, dat de gene die wel doet daar voor de behoorlijke vernoeging geniete, hem doet worden zeer dienstig en dankbaar [2].

Niet alleen met het substantivisch gebruikte „quale" maar ook met het adjectivische maakt Boccalini rel. zinnen die plotseling stranden

---

[1] Cf. boven blz. 133.

[2] Dat het praedicaatsnomen „zeer dienstig en dankbaar" in een bz. na het Vf. staat, bewijst dat Wieringa er nadruk op wilde leggen, ook de alliterererende vorm dient voor deze nadruk. Cf. beneden blz. 169.

op voegwoordelijke bijzinnen: *Ragg.* II. 44 verweert Alva, bij Apollo geroepen om verantwoording af te leggen over de heimelijke procedure tegen en veroordeling van de graven van Egmond en Hoorne, zich met te zeggen dat bij een openbare behandeling het volk in opstand gekomen zou zijn:

> *al qual disordine quando anco con le guardie degli uomini armati si fosse poluto provedere,* che nondimeno cosa sicura era che . . . [1]).

Dat „al qual disordine" staat vóór „quando" — en in de twee vorige voorbeelden „il quale" vóór „allora che" — kan men misschien prolepsis noemen, maar dan is dat toch wel een biezonder soort van prolepsis, immers als men het proleptische deel in de voegw. bz. wil opnemen, dan moet het rel. vnwd. door een demonstratief vnwd. vervangen worden. Daarom werd in het voorafgaande voorbeeld „il quale allora che" bij Wieringa „wanneer de zelve"; „al qual disordine" in de voegw. bz. opgenomen, wordt „tegen zulken geweld":

> En schoon hy zich *tegen zulken geweld* met liifwacht had konnen wapenen, dat'et niettemin niet missen mogt, of . . . .

Hooft vertaalt letterlijk, de latijns-italiaanse constructie behoudend:

> *tegens welke onorde, als men noch door wacht van gewaapende had konnen voorzien:* dat het niettemin een' zekere zaak was, dat . . . .

Wij hebben nu drie gevallen (twee uit II. 27 en één uit II. 44) behandeld waarin Wieringa een rel. voegw. bz. + hfz. niet behoudt. Hieraan kunnen uit het gedeelte, waarbij wij niet over een vertaling van Hooft beschikken, nog worden toegevoegd de beide titels:

I. 91 Un prencipe grande per sciogliere un suo voto porta al tempio il ricco dono di un vaso d'oro; *il quale perché con mestizia grande vien ricevuto dal sacerdote,* egli ne chiede la cagione, e riceve soddisfazione.

II. 4 Een voortreffelijk Vorst vereert, om zich van zijn belofte te quijtten, een kostelijk gouden vat aan de kerk: en alzo de Priester 't zelve met zeer droef gebaar ontving, vraagt hy de oorzaak daar af, die hem gezeidt wordt.

II. 91 Il re di Polonia Sigismondo alle piú principali dignitadi del suo regno esalta un palatino da lui straordinariamente amato; *il quale perché perfidamente li riesce ingrato,* la nobiltá polacca, pubblica perdita di riputazione stimando il privato vizio di quel palatino, contro lui severamente si vendica.

W. Een voornaam Edelman, door Sigismundus, Koning van Polen, uit'ermaten bemint, en tot de hoogste eerampten des rijx verheeven, hem trouwloos en ondankbaar dragende, wordt door den Poolzen adel, achtende dit bezonder gebrek hen algemeene onteering, daar over wreedelijk gestraft.

De titel van I. 91 vertaalt Wieringa dus op dezelfde wijze als het citaat uit II. 44, van de titel van II. 91 geeft hij een vrije vertaling, die een zeer synthetische vorm vertoont: een enkele hoofdzin „Een voornaam Edelman wordt gestraft" met de nodige details en onderbrekingen.

[1]) Omdat deze passage in de indirecte rede gesteld is, volgt op „al qual disordine quando . . . . provedere" een voegw. „che"-zin. In de directe rede zou een hfz. gevolgd hebben.

Daarentegen neemt Wieringa de rel. voegw. bz. gevolgd door hfz. uit de *Ragguagli* over:

I. 5 Legge degna della molta sapienza veneziana, *della quale perché affatto fu priva l'antica republica romana*, ella fu di corta vita nella sua libertá.
W. Een wet, waardig de hooge wiisheyt der Venetianen, *van welke, dewiile d' aaloude Romeynsche Heersscbing onweetende is geweest*, haar Vryheyt zo korten duyr heeft gehadt.
I. 38 questo tuo amico, *al quale ancor che tu donassi lo Stato tuo tutto*, gli moriresti nondimeno ingrato.
I. 39 dezen uwen Vrient, *den welken, schoon gy al uw' landen schonkt*, gy nochtans van uw leeven niet danks genoeg kunt betonen.

In dit laatste voorbeeld is de rel. uitdrukking zowel in het Italiaans als in het Nederlands dubbel verbonden.

Een rel. voegw. bz. gevolgd door hfz. is in de *Kundschappen* de vertaling van een rel. gerundio-zin gevolgd door hfz.:

I. 28 che perciò li (scil. Torquato Tasso) pareva di compitamente aver soddisfatto agli obblighi tutti della poetica, *nella quale Sua Maestà non avendo prescritto legge alcuna*, non sapea veder con quel autoritá Aristotile avesse pubblicato le regole di essa.
W. Waar mee hij meende alle plichten der Dichtkunst voldaan te hebben. *Waar over alzoo Apol zelve geene wetten had voorgeschreven*, kond hij niet zien, met wat recht Aristoteles zijne riimplichten had uitgegeven.

Voorbeelden van rel. voegw. bz. + hfz. bij Machiavelli.

De rel. voegw. bz. gevolgd door hfz. wordt ook door andere italiaanse schrijvers dan Boccalini toegepast [1]), zo vond ik een voorbeeld bij Machiavelli. Hoofdstuk X van diens *Sentenze Diverse* begint:

> *La quale religione* (la pagana come appare dal racconto di Tito Livio) *se ne' principi della repubblica cristiana si fusse mantenuta*, secondo che dal datore d'essa ne fu ordinato, sarebbero gli Stati e le repubbliche cristiani più uniti e più felici ch'elle non sono [2]).

Stilistisch interessant is ook het slot van Cap. XI van *Il Principe:*

> Ha trovato adunque la Santitá di papa Leone questo pontificato potentissimo: *il quale* si spera, *se quelli* (scil. vroegere Pausen) *lo feciono grande con le armi*, questo con la bontà e infinite altre sue virtù *lo* farà grandissimo e venerando.

Had Machiavelli hier niet tweemaal het pronomen personale congiunto „lo" gebruikt, dan zouden naast de rel. bz. „il quale si spera", de samengetr. rel. voegw. bz. „(il quale) se quelli feciono grande con

[1]) Onjuist is het echter dat H. Vockeradt, *Lehrbuch der it. Sprache*, I § 401, bij een zin als „Il quale quando (als dieser) avéa letto la tua lettera, mi disse" van „ein conjunctionaler Nebensatz mit nachfolgendem Hauptsatze" spreekt. Dat is eenvoudig een rel. zin „il quale mi disse", onderbroken door een voegw. bz., waarin het subject niet expressive genoemd hoefde te worden, daar het identiek is met het subject uit de rel. zin.

[2]) *Sentenza* IX handelt over „la diversitá della religione nostra dalla antica"; „la religione nostra" heeft gemaakt dat de mensheid „pensa più a sopportare le sue battiture che a vendicarle".

Men lette ook op de inversie „sarebbero gli Stati". Bij Machiavelli treft men vaker een geïnverteerde hfz. na bz. aan; bv. *Il Principe*, Cap. VII: „Spenti adunque questi capi, e ridotti li partigiani loro amici suoi, aveva il duca gittati assai buoni fondamenti alla potenzia sua".

le armi" en de samengetr. rel. bz. „(il quale) questo con la bontà e infinite altre sue virtù farà grandissimo" gestaan hebben. Waarbij zich de complicatie zou hebben voorgedaan, dat „il quale" (antecedent is „questo pontificato"), grammaticaal subject van „il quale si spera" [1]) in de beide andere rel. zinnen object geweest zou zijn. Dat Machiavelli niet houdt van een dergelijke zware belasting van een rel. uitdrukking blijkt ook uit *Il Principe* Cap. XI:

> *la qual cosa ancora che sia nota,* non mi pare superfluo ridur*la* in buona parte alla memoria [2]).

Een enkel voorbeeld van niet geïnverteerde hfz. na bz. bij Wieringa.

Ragg. II 27 laat Boccalini, zoals we zagen, Apollo verkondigen dat de vorst die zich waardig gedraagt, niet zijn gunstelingen maar bekwame mannen tot de hoge ampten roept. Tenslotte is dit ook het verstandigst:

> Perché, quando il prencipe esalta un ingrato, ma però conosciuto meritevole, il vituperio tutto è del benificato; ove, quando altramente accade, la vergogna tutta e il danno è del prencipe, che bruttamente si è dato a credere di poter, col mal operar verso Dio, ricever beneficio dagli uomini.

Om met deze zin, die Apollo's toespraak en de ragguaglio besluit, indruk te wekken, heeft Wieringa verschillende kunstgrepen toegepast in zijn vertaling:

> Want, al is 't dat de Vorst tot staat komt te verheffen eenen ondankbaren, doch die anderzins zulx waardig, en voor bequaam bekent is, de begunstigde alleen komt daar af alle laster toe, en te lijden: Maar, recht anders geschiedende, alle schand en scha treft alleen den Vorst, die zich zotteliik had ingebeeldt, dat men door boosdaden tegens God kon bekoomen weldaden van de menschen.

Op de laatste woorden dezer kundschap valt biezondere nadruk omdat zij in een bijzin na het praedicaat staan [3]); zeer opvallend is voorts de gewaagde verbale samentrekking „de begunstigde alleen komt daar af alle laster toe en te lijden". Het is mogelijk dat deze samengestelde hfz. na bz. aldus in elkaar zit: den begunstigde komt toe: 1^0 alle laster, 2^0 alle laster te lijden ook. („komt toe" moet dan in het eerste geval zoveel betekenen als „treft", in het tweede geval als „wordt opgelegd"). Het zou echter ook kunnen zijn dat wij moeten denken aan de samentrekking van deze twee zinnen:
de begunstigde alleen komt daar af alle laster *toe* en
de begunstigde alleen komt daar af alle laster *te lijden.*
Volgens deze opvatting — waaraan ik geneigd ben de voorkeur te geven, want zij wordt gesteund door andere gevallen van samentrekking bij Wieringa, waarbij aan een één keer genoemd substantief verschillende casus worden opgelegd [4]) — is „de begunstigde" in de

---

[1]) In feite heeft deze zin een „men"-subject, cf. boven blz. 122.
[2]) „Buona parte" en niet „in qualche parte" volgens de uitgave *Niccolo Machiavelli il Principe e altri scritti minori a cura di Michele Scherillo,* Milano 1916, blz. 63.
[3]) Zie beneden, blz. 167.
[4]) Zie beneden, blz. 202, 206.

eerste hfz. na bz. dativus, in de samengetr. hfz. na bz. subject en zou dus Wieringa door de toevoeging „en te lijden" — op zich zelve een geval van alliterererende variatie — feitelijk een niet geïnverteerde hfz. na bz. geschreven hebben. Ook in de hfz. na bz. „alle schand en scha treft alleen den Vorst" staat het subject, dat bovendien nog door alliteratie gereleveerd wordt, voorop. Dat Wieringa, geheel tegen zijn gewoonte, hier in één, waarschijnlijk zelfs twee gevallen, niet inverteert, gebeurt ongetwijfeld onder dwang van het plechtige slot.

De alliterererende vertaling „alle schand en scha" van „la vergogna tutta e il danno" ligt voor de hand, wij vinden haar ook bij Hooft. Diens vertaling van deze passage — hoewel ze geen hfz. na bz. bevat — worde hier wegens haar voortreffelijkheid geciteerd:

> Dies weet, dat als de Prins verheft eenen ondankbaaren, maar nochtans bekent voor verdienstigh, de laster komt heel en al op den ontfanger der weldaadt, daar, wanneer het anders uitvalt, de schande en schaade gants op den Vorst aankomt, die leelijken zich zelven ingebeelt heeft, te konnen met quaadt doen tegens Godt, weldaadt ontfangen van de menschen.

Het is een gelukkige vondst dat Hooft de periode inleidt met een „Dies weet".

De enkele keer dus dat Wieringa een niet geïnverteerde hfz. na bz. schrijft, valt dit te verdedigen met een beroep op het stilistisch effect [1]).

Bij de vertaling van de „il quale allora che"-zinnen zagen wij Hooft een niet geïnverteerde hfz. na bz. schrijven. Wij hebben geen reden te veronderstellen dat de niet geïnverteerde vorm daar een herinnering is aan de woordschikking van de rel. bz., waaruit wij deze bijzondere soort van hfz. na bz. ontstaan kunnen denken. Want ook elders, vooral bij lange gecompliceerde zinnen, waar een inversie, al of niet ingeleid door „zoo", van de hfz. na bz., toch bij lange na niet voldoende zou zijn om een zinsverband te krijgen van een gangbaar, makkelijk leesbaar nederlands type, heeft Hooft dikwerf de ongeïnverteerde hfz. na bz. van Boccalini gehandhaafd.

Hooft behoudt vaak, vooral bij zeer gecompliceerde zinsverbanden, de niet geïnverteerde hfz. na bz. van Boccalini.

---

[1]) II. 23 vertaalt Wieringa:

dopo la navigazione di molti giorni il pilota cortigiano, per veder dove si trovava, col suo astrolabio misurò l'altezza del polo del suo merito, e con molto sua maraviglia si avvide che . . . .:

W. En na veele dagen varens, den hoofschen Stierman, om te weeten waar hy was, peilende met ziin maatboogh d'aspuntshoogte ziiner verdiensten, wierd tot ziin groote verwondering gewaar, dat . . . .

Hier heeft zich de bepaling „na veele dagen varens" tot afzonderlijke bz. ontwikkeld, „den hoofschen Stierman . . . wierd tot ziin groote verwondering gewaar" is dus een niet geïnverteerde hfz. na bz., tenzij wij „den hoofschen Stierman" als subject opvatten van de p.p. zin „peilende . . . enz." en veronderstellen dat in de hfz. het subject dat in de bijz. reeds genoemd werd, niet hervat is, dus: „. . . wierd (hy) tot ziin groote verwondering gewaar". Vergelijk beneden blz. 150.

Molkenboer scheldt Boccalini een schrijver van zinnen per el [1]). Een ellenlange zin, echter sterk en logisch van bouw, opent *Ragg.* II. 44:

> Poco dapoi che'l duca d'Alva ebbe pigliato il possesso del nuovo principato degli achei, del quale appieno si scrisse con le passate, *quell' ingegno severo* che, tutto essendo accortezza, tutto vigilanza, con tutti quei requisiti pareva procreato dalla natura, che necessari sono ad un prencipe che sicuramente voglia dominare Stati nuovamente conquistati, dapoiché esattamente ebbe osservato gli umori e gli andamenti tutti di alcuni principali soggetti del suo Stato, s o m m a c u r a *pose* per venir in cognizione di quei che quelle molte sollevazioni popolari avevano suscitate, le quali lo Stato libero degli achei avevano precipitato; e f i n a l m e n t e c o n m a n o *toccò* i mali tutti passati avere avuto origine dall' ambizione di due uomini molto segnalati, i quali [2]) essendo facoltosi, liberali, manierosi, ambiziosi fino al termine di esser di genio, sopra l'uso degli uomini privati, sitibondi della dominazione, (qualitadi che in qualsivoglia republica corrotta e in ogni principato nuovamente fondato formidabile rendono colui che le possiede), e per tai cose svisceratamente amati dal popolo, *il prencipe*, per assicurar la quiete del suo Stato, c o s a n e c e s s a r i s s i m a s t i m ò levar dal mondo soggetti tanto pericolosi; di modo che con destrezza e segretezza mirabile amendue gli ebbe nelle mani, e con necessaria risoluzione e degna dell' ingegno di colui che seppe porla in esecuzione, nell'ora medesima che furono condotti prigioni, segretissimamente li fece scannare e sepellire.

Onderwerp en gezegde van de hoofdzinnen na bz. heb ik cursief laten drukken. Hooft vertaalt met één lange stuntelige zin. Men heeft waarlijk de hulp van het Italiaans nodig om de vertaling te begrijpen:

> Onlangs naa dat de Hartogh van Alva bezit genomen had van 't nieuwe Vorstendoom van Achaja, waar af by den laatsten volle kondschap gegeven is, *die ernsthaftige geest*, de welke opgeleit van gauwigheit en wakkerheit scheen geschaapen te zijn van de natuure in volmaaktheit van alles wat vereischt wort in eenen Prinsse, die vailighlijk nieuwgewonne staaten wil regeeren; naa dat hy scherpelijk had gaade geslagen alle de genegentheden, en 't bedrijf van de voorneemste personaadjen van zijnen staat, *wendde* d' a l l e r u i t e r s t e n a a r s t i g h e i t *aan*, om te geraaken tot kennisse van de geenen, die alle die beroerten onder de gemeente verwekt hadden, waar door de vrye staat der Achaeën te gronde geholpen was, en e n t l i j k *wert tastende* m e t' e r h a n d t, dat alle de voorledene quaaden hunnen oorspronk hadden, uit de staatzucht van twee voorneeme mannen, de welke zijnde rijk, mildt, zedigh, staatzuchtigh, tot zoo verre toe, dat hun geest, boven de gewoonte van onderdaanen, dorste naa heerschappye, zaaken, die in allerley bedorvene staatsregeeringe, en in alle nieuwgestichte Vorstendoomen, vreesselijk maakten den geenen die ze bezit, (en om dies wille hartgrondelijk bemint van de gemeente) *de Prins*, om te verzekeren de rust van zijnen staat, *achtte* t e n h o o g h s t e n n o o d i g h zoo zorghlijke luiden uit'er werelt te helpen, zulks hy ze met wonderlijke behendigheit en stilligheit in handen kreegh, en met een noodigh besluit, betaamende den aart van den geenen die't wist te werk te leggen, deed ze ter zelver uure als ze in hechtenisse gestelt werden, killen en begraaven.

Geen enkele maal inverteert Hooft de hfz. na bz. Hij volgt het Italiaans op de voet, alleen vermijdt hij bij het vertalen van „somma cura pose" en van „cosa necessaria stimò" een scheiding van S. en Vf.

---

[1]) *De Beiaard*, Dl. I, Jrg. IV, blz. 406. Het oordeel dat Molkenboer over de *Ragguagli di Parnaso* velt, is even oppervlakkig als onbillijk.

[2]) Rua drukt „I quali". Ik volg hier de uitgave van 1624, want ook Hooft en Wieringa laten de zin doorlopen.

na onderbreking (zie boven blz. 134) en maakt hij die van „e finalmente con mano toccò" lichter. Deze kleine wijzigingen zijn bij lange na niet voldoende om de gehele zin verstaanbaar te maken.

En nu Wieringa's vertaling van het begin van *Ragg.* II 44:

Hoe Wieringa de niet-geïnverteerde hfz. na bz. weet te vermijden.

> Korts na dat den Hertogh van Alva d' heerschappy van zijn nieuw Vorstendom had aangevaart, waar af by vorige ten vollen is geschreven, dee dezen strengen heer, (die, als de wakkerheit en voorzichtigheit zelve, gebooren scheen met alle dienstige gaven, tot bestier van eenig nieuw verovert Landschap) na ten nauwsten ondertast te hebben den aard en aanstel der grootsten des lands, zijn uiterste best, om gewaar te worden, wie de genen waren, die zo veelvuldige oproeren des volx, tot ondergang des vryen staats van Achaja, hadden aangericht, tot dat hy vastelijk bevond, dat alle voorgaande onheilen veroorzaakt waren door de eerzugt van twee der aanzienlijkste Heeren, dewelke, (alzoze zeer schatrijk, mild in 't geven, kloek in beleid, en meer dan gemeen hakende na heerschen, in een ontstelde, en nieuws gestigtde regeering zeer verdacht en te vrezen, doch daarom van de gemeent des te meer bemint, waren) hoognoodig, tot vesting en verzeekering van de vree des Lands, als gevaarlijke roervinken, uit den weg, en de wereld geholpen dienden. Dies hy dezelve alle beide met een wonderbare behendigheit en stilt in handen, en hechting te kriigen schikte: en voorts, (na een noodich en spoedig besluit, waardig barssen imborst van dien uitvoerder,) zonder uitstel in 't heimeliik verworgen, en begraven dee.

Komen hier in de italiaanse tekst drie hfzn. na bz. voor, Wieringa schrijft er maar één, en die inverteert hij. Daarbij behoudt hij door splitsing van het praedicaat in Vf. en praedicaatsnomen een synthetische, omsluitende stijlvorm; de hfz. na bz. „dee dezen strengen heer . . . . ziin uiterste best" wordt door bijzinnen onderbroken, waarin het zelfde verteld wordt wat bij Boccalini in de bijzinnen „tutto essendo . . . . del suo Stato" staat. Wij zien Wieringa echter naar de groter beknoptheid in deze onderbrekende bijzinnen streven. Zo vervangt hij de Vf. zin „dapoiché esattamente . . . . del suo Stato" door een zin „na . . . . te hebben . . . .". In plaats van de samengetrokken gecoördineerde hfz. na bz. „e finalmente con mano toccò" (S. het veel eerder genoemde „quell' ingegno severo") schrijft Wieringa een voegw. bz.: „tot dat hy vastelijk bevond". Aan de ongeïnverteerde hfz. na bz. „il prencipe per assicurar la quiete del suo Stato, cosa necessaria stimò levar dal mondo soggetti tanto pericolosi" ontkomt Wieringa op een biezonder fraaie wijze, die we kunnen begrijpen als voortvloeiend uit de consequente toepassing van regels waarnaar deze vertaler zich richt.

Aan genoemde italiaanse hoofdzin gaat een rel. bz. „i quali . . . popolo" vooraf, bevattende het gerundio „essendo" en een part. perfecti „amati", dat men zich kan denken nog af te hangen van „essendo". Wij zullen bij de bespreking van de gerundio-zin constateren dat Wieringa deze vaak weergeeft door een voegw. bz.; ook hier wil hij het gerundio op deze wijze omschrijven. Wij moeten dus „i quali essendo facoltosi . . . . sitibondi della dominazione e per tai cose svisceramente amati dal popolo" vervangen denken door „i quali dapoichè erano facoltosi . . . sitibondi della dominazione e per tai cose svisceramente amati dal popolo". Maar ook deze laatste zin,

die van het besproken type „il quale allora che . . . ." is [1]), eigent zich volgens Wieringa niet tot letterlijke vertaling. Inplaats van een rel. voegw. bz. + hfz. na bz., schrijft Wieringa een rel. bz. door voegw. bz. onderbroken.

De voegw. onderbrekende bz. stileert Wieringa weer zeer beknopt, de rel. bz. „dewelke hoognoodig, tot vestiging en verzeekering van de vree des Lands, als gevaarlijke roervinken, uit den weg, en de wereld geholpen dienden" heeft hij door alliterérende variatie, gelijk hem nu eenmaal lief is, verzwaard en versierd. Gevoegelijk had in deze rel. bz. een vertaling van „soggetti tanto pericolosi" kunnen ontbreken, door een suggestieve uitbeelding „als gevaarlijke roervinken [2])" is dit niet het geval. Ook de concluderende bijzinnen „di modo che . . . sepellire" geeft Wieringa bondig en juist weer met een alliteratie „in handen en hechting" die geen uitbreiding maar bekorting is.

Wij moeten, juist omdat we geneigd zijn na analyse van een zin als deze Wieringa's vertaling ver boven die van Hooft te stellen, er nogmaals op wijzen, dat Hooft nimmer zijn vertaling heeft willen uitgeven. Maar ook indien Hooft haar wel persklaar gemaakt had, dan zou toch het principiële verschil tussen de vertaaltrant van Hooft en Wieringa gebleven zijn. Hooft streeft er niet naar, den lezer te doen vergeten dat hij met een vertaling te doen heeft. Evenals aan de stijl van Tacitus, wil hij zijn moedertaal scholen aan de stijl van Boccalini, den commentator en bewonderaar van Tacitus. Een dergelijk paedagogisch doel beoogt Wieringa niet. Zijn vertaling is een herschepping. Nimmer echter overwoekeren zijn stilistische toevoegsels de eigen stijl van Boccalini.

Het subject van de hfz. na bz. is niet gelijk aan het subject van de bz.

Een hfz. na bz. kan hetzelfde subject hebben als de bz., of niet. Is het subject van de hfz. *niet* gelijk het subject in de bz. genoemd, dan wordt dit in de hfz. zelve vermeld, een enkele constructio ad sensum uitgezonderd, zoals in de beide titels [3]):

I. 2 L'ordinaria guardia del territorio di Parnaso, avendo fatto cattura di un poetaccio capitalmente sbandito da Parnaso, gli trova nelle calze un mazzo di carte da giuocare; le quali vedute da Apollo, ordina (Subject: Apollo) ch'egli nelle pubbliche scuole legga il giuoco del trionfetto.

I. 71 In un congresso di personaggi grandi Cesare avendo tassato Marco Bruto d'ingrato, cartellano (S. = Cesare e Marco Bruto) insieme.

In deze beide gevallen schrijft Wieringa een subject in zijn hfz.:

I. 2 *Apollo,* zulx getoont ziinde, belast den zelven van 't Triumfspel opentliik onderwiis in d' Hoogeschool te doen.

I. 70 . . . . bevegten*ze* elkander met geschriften.

---

[1]) Zie boven blz. 131 en vlg.

[2]) Cf. boven blz. 113 noot 3.

[3]) Bij de behandeling van de ger. zinnen zullen wij resp. op blz. 202 en blz. 207 nog terugkomen op deze beide titels. Cf. ook wat wij beneden blz. 185 opmerken over:

II 23 Ogni giorno più nell'intimo del cuore di Apollo pungendo i lagremevoli naufragi . . . , in ogni modo volle (Subject: Apollo) por remedio a tanti mali.

Is het subject van de hfz. *wel* gelijk het subject in de bz. genoemd, dan hervat Boccalini vaak het subject niet in de hfz. Zo leest men II. 18:

Het subject van de hfz. na bz. is wel gelijk aan het subj. van de bz.

> Come prima dunque il Cieco giunse avanti il cospetto di Apollo, dalla sua guida si fece dar la celesta lira.

Zowel Hooft als Wieringa herhalen hier het subject:

H. Alzo ras dan als de blinde verscheen onder de oogen van Apollo, deed *hy* zich van zijnen leidsman geven de hemelsche vedel.
W. So haast dan de Blinde ontrent Apollo gemaakte, deed' *hy* zich van zijnen leider langen den hemelschen vedel.

Vooral na een niet voegw. bz. — en dat is, praktisch gesproken, na een schijnbaar absolute [1]) p. perf., gerundio presente of gerundio passato zin — komt het dikwijls voor, dat Boccalini het subject niet opnieuw in de hfz. noemt. Beperken we ons op het ogenblik tot het materiaal, dat de titels van Cent. I en II levert, dan zien wij, dat Boccalini alleen I. 85, II. 17 en 84 het subject, reeds in de bz. genoemd, in de hfz. herhaalt. Met *Ragg*:

I. 85 Avendo Apollo avuto avvisi certi che gl'ignoranti armano contro le buone lettere, *egli* ancora si mette in punto per difender i suoi virtuosi.

komt overeen *Kundschap*:

I. 84 Na dat Apollo was gewaarschouwt, dat de onweetende zich wapenden tegen de wetenschappen, maakt *hy* zich ten tegenweer, en beschutting ziiner geleerden, gereed.

Hier herhaalt dus Wieringa evenals Boccalini het subject.

II. 84 Per un suo nuovo editto avendo *Apollo* a' poeti proibito il poter piú ne' versi loro cantar animale alcune favoloso, per l'instanza grande che ne fecero i medesimi, *Sua Maestá* comanda la rivocazion di lui

plaatst Wieringa het subject voorop, in plaats van hfz. na bz. krijgen wij dus hfz. door bz. onderbroken:

> *Apollo*, den Dichteren by openbare afkondiging verboden hebbende, van eenige verzierde gedierten in hare rijmen te reppen, herroept zijn verbodt, na beter onderrichting.

II. 17 vertaalt Wieringa op zodanige vrije wijze, dat daarbij geen questie meer zijn kan van herhaling van het subject [2]).

I. 3, 30, 45; II. 23, 27, 29, 34, 41, 47, 53, 99, herhaalt Boccalini na een schijnbaar absolute zin het subject niet in de hfz. [3]). Bij deze ragguagli beschikken we alleen II 27 over een vertaling van Hooft.

---

[1]) Wat wij onder „schijnbaar absoluut" verstaan, zullen wij bij de bespreking van de ger. zinnen uiteenzetten. Zie beneden blz. 204.

[2]) Zie beneden blz. 197.

[3]) In al deze gevallen begint de italiaanse bz. òf met een verbale vorm, òf met een aanloop. De gevallen, dat het subject voorop staat, hebben wij uitgeschakeld, omdat men dan ook van een hfz. door bz. onderbroken kan spreken. Cf. beneden blz. 207.

II. 27 Per giustissima cagione avendo Apollo del carico di suo tesorier generale privato Guglielmo Budeo, quello, ancor che molto vi contradicesse la Monarchia francese, conferisce a Diego Covarruvia, nobil letterato spagnuolo e decano del collegio de' Savi grandi di questa corte.

H. *Apollo*, hebbende uit welrechtvaardige oorzaake Wilhelmus Budaeus verlaaten van zijnen dienst van Schatmeester algemeen, begeeft den zelven, alhoewel de Fransche Monarchie daar veel tegens bybraght, aan Diego Covaruvia, eedelen geleerden Spanjaart en Deken van de Raadsbank der Groote wijzen van dezen Hove.

Hooft brengt hier het subject buiten de bz., wij krijgen dus, evenals in *Kundschap* II. 84, een hfz. door praed.-attr. bz. onderbroken. Dezelfde methodes past Wieringa met succes toe I. 30, 45; II. 23, 29, 34, 41, 53 [1]).

I. 3; II. 27, 47, vertaalt Wieringa bijzinnen met een gerundio passato door een voegw. bz. „na dat + Vf." [2]). Daarbij herhaalt hij alleen I. 3 in de hfz. het subject:

> Na dat Apol .... beveelt hy .... enz.

II. 27, waarvan wij zo juist de italiaanse tekst en Hooft's vertaling opgaven, luidt bij Wieringa:

> Na dat *Apol*, om wettige reden, Wilhelmus Budaeus van ziin Opperschat-meesters-ampt had afgezet, stelt, niet tegenstaande de Koning van Frankriik daar tegen wroet, weder in ziin' steede Diego Covaruvia treffelijk geleerd Spanjaart, en Deken van de Raadsbank der Grote wijsen van desen Hove.

In plaats van „stelt" hadden wij hier gaarne een „stelt hy" gelezen, evenals „laat hy" en niet „laat" in:

II. 47 Na dat *Apol* voor allerley landaard elk een bezonder dolhuys had doen bouwen, laat, om 'tkleene getal der zotten, die men onder de Florentiners vond, der zelver ledige gasthuys toesluiten en met d' opkomsten van dien, en dat der Lombardyers, als vol, en zeer verarmt weder verrijken.

te vluchtige vertaling — gelijk ook blijkt uit het voegwoord „en", dat bij vergissing voor dat „dat der Lombardyers" is ingeschoven — van:

> Avendo *Apollo* ad ogni nazione fabbricato il suo spedale de' matti per lo poco numero che se ne trovano tra' fiorentini, lo sopprime; e le intrate di lui applica a quello de' lombardi, per l'eccessivo numero che ve ne concorrono, aggravato da soverchia spesa e grandemente indebitato.

In het italiaanse opschrift is zonder meer duidelijk, dat „Apollo" subject is van „lo sopprime" en van „le intrate di lui applica"; bezwaar kan men redelijkerwijs alleen hebben tegen het feit, dat „lo" en „lui" niet terugslaan op „il spedale de' matti", maar dat daarmee bedoeld wordt „lo spedale de'matti dei fiorentini". In het Nederlands was het mogelijk geweest de hfz. te accentueren door daar eerst met name het

---

[1]) Voor Wieringa's vertaling van I. 30, 45 zie beneden blz. 224 en 204, van II. 23, 29, 41, 53 zie beneden blz. 184, 186, 192 en 204.

[2]) Cf. beneden blz. 187.

subject te noemen: „Na dat hy voor allerley landaard elk een bezonder dolhuys had doen bouwen, laat Apollo . . .".

Soortgelijke opmerkingen kan men maken bij Wieringa's vertaling van I. 3 en II. 27.

Van de opgegeven titels, waarin Boccalini in de hfz. na bz. het subject niet herhaalt, rest tans alleen nog II. 99. Wieringa's goede en vrije vertaling — die wij later zullen citeren [1]) — veroorlooft ons niet bij dit opschrift een opmerking te maken over het al of niet herhalen in het Nederlands van het congruente subject in de hfz. na bz.

[1]) Zie beneden blz. 198.

C. Woordschikking van de bijzin.

Over de woordschikking in de bijzin valt hetzelfde te zeggen als over die van de hfz., namelijk dat Wieringa in veel sterkere mate dan Hooft die overeenbrengt met de normale volgorde van woorden in het zeventiende-eeuwse Nederlands.

Open en gesloten bijzinnen.

Bij de woordschikking van de bz. onderscheidt men een open en een gesloten constructie. Indien de bz. uitgaat op een verbale vorm, noemen wij zijn woordschikking gesloten, in de andere gevallen is zij open. De nederlandse woordschikking van de bz. is vergeleken met de italiaanse meer gesloten.

Wij zullen nu eerst voorbeelden geven, dat Hooft de open constructie behoudt en dan enkele waarbij hij de open boccalijnse bz. een geheel, of altans meer, gesloten vorm geeft. Vervolgens zullen wij hetzelfde doen ten opzichte van Wieringa's tekst. Wij kunnen daarbij voegw. bijzinnen, rel. zinnen en infinitief-zinnen over dezelfde kam scheren. De woordschikking van de participiale zinnen zullen wij tans buiten beschouwing laten; bij de behandeling van de vertalingen van de ger.-zinnen zullen wij er het een en ander over opmerken [1]). Grotendeels zullen wij onze citaten putten uit *Ragg.* I. 1, daar het nu om een zo algemeen verschijnsel gaat, dat een enkele willekeurig gekozen blz. uit de *Vertaalingen*, vergeleken met de overeenkomstige tekst van de *Kundschappen*, vrijwel voldoende materiaal levert om zich een precies denkbeeld te vormen van de houding in deze van onze beide vertalers [2]).

Hooft behoudt de open zinsvorm.

Hooft behoudt de open italiaanse zinsvorm.

Il negozio che l'universitá de' politici per tanti mesi ha trattato con questi ministri camerali, di poter aprire in Parnaso un pubblico fondaco della lor nazione.

H. De handel, den welken het gildt der luiden van Staate zoo veele maanden lang gedreeven heeft, *met de bewindtsluiden der kaamere,* om in Parnas te mogen openen *een algemeen kraamhuis van hunne landsluiden.*

Deze regels, waarmee Hooft zijn eerste *Nieuwmaar* inleidt, bevatten reeds twee bijzinnen die niet op het verbum — finitum of infinitum — uitgaan, maar op een deel A. Wanneer A. een antecedent bevat, heeft het een biezondere trekpleister die het aan het einde van de bz. houdt.

De uitloop bevat vaak een antecedent.

Primieramente dunque in quel mirabil fondaco si vende copia grande di borra, dalle persone di bassa mano tenuta vile, ma a gran prezzo comperata dagli uomini sensati di corte; i quali hanno conosciuto che ella è cimatura di quei preziosi panni della prudenza che gli uomini saggi fabbricano con la soprafina lana della tolleranza, e serve per empir i basti della servitú, affine che dolcemente calchino nella schiena dei miseri cortigiani e non facciano loro quei guidareschi, che bruttamente si veggono in quei, i quali ....

[1]) Zie beneden blz. 198.

[2]) Tenzij zulks anders blijkt, zijn dus de citaten genomen uit I. 1.

H. In den eersten dan, wort in dit wonderlijk kraamhuis verkoft groote meenighte van vlokken, 't welk by den gemeenen man voor oolijk gehouden wort, maar ten diersten gekocht *by de schrandere Hovelingen* (a n t.), die vernomen hebben, dat het is *het scheerhair van die kostelijke lakenen der voorzienigheit*, de welke de wijze luiden maaken *van de overfijne wolle der lijdzaamheit*, en dienen om te voederen *de ezelszaadels der slavernije* (a n t.), op dat ze al zachtelijk de lenden der ellendige Hofjonkeren mogen drukken, zonder hen zoo leelijken te ribzakken, als men ziet dat ze doen *de geenen* (a n t.), die .....

B. i quali .... di essa (scil. borra) nondimeno hanno empiuti alcuni basti piccioli, a' quali si assuefanno nel servigio delle case private: tutto affine di non andar nelle corti polledri, e nel ricever la prima volta il pesante basto della servitú cortigiana, assicurarsi di non far quei pazzi spropositi che violentano i maestri di casa, severi cozzoni delle corti a dar loro crudelissime nervate di amari disgusti, per indurli alla tolleranza di quel faticoso servigio.

H. de welke .... nochtans met het zelve hebben gevult *eenige kleene ezelszaadels* (a n t.), tot de welke zy zich gewennen, *in de burgerlijke huizen*, alles, ten einde dat ze niet als voolens te hoove zouden komen, en in 't eerste laaden van den zwaaren ezelszadel der hoofsche slavernije, zich te verzekeren om niet te begaan *die zotte ongerijmtheden* (a n t.), de welke dwingen *de Hofmeesters* (*harde hoofsche stootrammen*) *hun* te geven *overwreede bullepeesslaagen, van bittere wederwaardigheden*, om hen bequaam te maaken *tot het dulden van zoo moejelijk eenen dienst*.

„Tot het dúlden vàn zoo móejelijk eènen diénst" geeft een rhythmische afsluiting van de zin. Bij de bijzinnen, die een periode of zin besluiten is A. als clausula dikwijls biezonder omvangrijk. **De zware uitloop als clausula.**

Een onderzoek naar de rhythmische vorm van deze clausulae zou ons te ver voeren, wij wijzen er slechts op dat Hooft hier soms alliterérende uitdrukkingen vindt, zoals bij het vertalen van:

uomini falsi .... che non ad altro attendono che all'infame professione di ridere, d'ingannare e di aggirar la semplice brigata con le belle parole e co' cattivi fatti.

H. valsche geesten, die .... hun werk van niets anders maaken, als van d'eenvoudigen uit te lachchen, te bedriegen, en om den tuin te leiden, *met schoone woorden en snoode werken*.

B. Il porsi in quella occasione cosí mirabili occhiali al naso, opera che altri libera se stesso dal travaglio di veder le cose stomacose di questo mondaccio tanto corrotto, e alle sciocca brigata si fa credere che altri voglia rimirarle con maggior accuratezza.

H. zoo wort door 't zetten van deeze brillen op den neuze, ter zulker stondt, te weghe gebraght, dat men zich zelven verlost *van de pijne van te zien de walgende zaaken dezer bedorvene werelt* [1]): en men den slechthoofden diets maakt, dat men ze wil bezichtigen *met meerder zinlijkheit*.

B. dicono quei politici del fondaco, che sono (subject. occhiali): fabbricati con la preciosa materia della tenace memoria de' benefici ricevuti, e della ricordanza della passata amicizia.

H. Deeze luiden van Staate van 't kraamhuis zeggen, dat ze gemaakt worden *van de dierbaare stoffe van de vasthoudende heughenis der ontfangene weldaaden, en van't gedenken der voorledene vriendschap*.

B. Anzi gli stessi politici sopra la coscienza loro affermano che non con altro istrumento altri meglio può giunger alla felicitá di conseguir quella eccelentissima virtú, tanto ambita dagli uomini grandi, del „nosce te ipsum".

---

[1]) Het gehele voorzetselvoorwerp staat na „verlost", het object van de voorz. + te + inf.-constructie „van te zien" staat eveneens in de open vorm.

H. Dat meer is, de luiden van Staat zelf verklaaren op hun gewisse, en willen ze daar op verkoopen [1]), dat men met geen gereedschap ter werelt beter kan geraaken *aan 't geluk van te verwerven die alleruitnemenste deughd, daar groote persoonen zoo zeer naa staan, van Nosce te ipsum* [2]).

De open constructie een middel om de aandacht sterk te vestigen op A.

Indien het deel A. biezondere nadruk kan verdragen, biedt de open constructie de mogelijkheid het vereiste gewicht op A. te leggen:

uomini salaci, a' quali nel furor delle libidini di modo si scorta la vista, che non discernono l'onor dal vituperio, non riconoscono l'amico dal nemico, lo straniere dal parente, né altra cosa che meriti che gli sia portato rispetto.

H. gaile luiden, de welke in de razerije der lusten oft zoo stikziende worden, dat ze geen onderscheit maaken *tussen eer en schande*, nocht kennen *vriendt uit vyandt, den vreemden uit den bloetverwant*, nocht iets anders aanzien, daar op gelet behoort te werden [3]).

B. e perché messer Andrea Mattioli, erbolario delfico, tra que' fiori e quelle erbe ha riconosciuto l'infernal nappello retino, gli accorti virtuosi di Parnaso ....

H. en overmits mijn Heer Andrea Martioli, Delfisch kruidenier onder die bloemen en die kruiden heeft gevonden *het helsch Napello Retino*, zoo zijn de gauwe doorluchtige van Parnas gewaar geworden ....

Omvangrijkheid van A.

„Het helsch Napello Retino" kan als het vreemde kruid dat Martioli gevonden heeft, biezondere nadruk velen. Over het algemeen is het juist het object dat Hooft het eerst naar de gesloten zinschikking overbrengt. Behalve de belangrijkheid kan de omvangrijkheid van het object dit proces tegenhouden. Zo vertaalt Hooft het begin van

II. 27 Guglielmo Budeo, parigiano, che per esser peritissimo nella cognizion delle monete, con infinita sua riputazione per molti anni in questa corte ha esercitato il sublime carico di tesorier generale d'Apollo ....

de italiaanse zinschikking op de voet volgend:

Wilhelmus Budaeus, die om zijne uitnemende ervarenheit in de kennisse van 't stuk der munte, met onuitspreekelijken lof, veele jaaren lank hier te Hove heeft bedient *het ampt van algemeen Schatmeester van Apollo* ....

De eerste alinea van II. 44 citeerden wij boven [4]), waar wij het misprezen, dat Hooft vasthield aan de niet geïnverteerde hfz. na bz.

---

[1]) „En willen ze daar op verkoopen", niet zeer gelukkige toevoeging van Hooft. Slaat „daar op" terug op „op hun gewisse", of doelt het op wat volgt?

[2]) „Die alleruitnemendste deughd" is antecedent en staat als zodanig aan het slot van de „van te + inf."-constr. Men lette op Hooft's vertaling van de passieve p. perf. zin „tanto ambita .... etc." door een actieve rel. bz.

[3]) De woordschikking in „nocht iets anders aanzien" en „daar op gelet hoort te werden" is gesloten, de zinschikking is echter open. Gesloten is hier de zinschikking van Wieringa „of yets ter weerelt, hoe waardig geacht, konnen onderkennen". In „che gli sia portato rispetto" staat het subject aan het slot. Door dat Hooft vrij vertaalt, zag hij zich hier niet voor de vraag gesteld of hij de inversie in de bz. al of niet zou behouden. Cf. beneden blz. 163.

[4]) Blz. 146 en vlg.

van het Italiaans. In die passage staat een bz. met omvangrijk object in de open constructie, door Hooft behouden:

> dapoiché esattamente ebbe osservato gli umori e gli andamenti tutti di alcuni soggetti del suo Stato
> H. naa dat hy scherpelijk had gaade geslaagen *alle de genegentheden, en 't bedrijf van de voorneemste personaadjen van zijnen staat.*

A. kan naamwoordelijk deel van het gezegde zijn en eigenlijk behoeven die gevallen niet afzonderlijk gereleveerd te worden.

A naamw. deel van het gezegde.

> II. 27 A tutte queste cose rispose la Monarchia di Francia che Sua Maestá era padrone e supremo arbitro in Parnaso de' premi e delle pene, e che però senza carico dell'onor suo poteva gratificarla delle grazie che le chiedeva

houdt Hooft het naamw. deel van het gezegde in de open constructie. Opmerkelijk is dat de vertaling der voorzetselbep. „senza carico dell' onor suo" bij Hooft als clausula aan het zinseinde is komen te staan:

> Op alle deze dingen antwoordde de Fransche Monarchie, dat zijne Majesteit was *heer en meester van loon en straffe in Parnas,* en haar daaromme, in 't geen zy verzocht, te gevalle konde zijn, *buiten belasting van haare eere.*

Indien Hooft bij het vertalen van:

> i quali hanno conosciuto che ella è cimatura di quei preziosi panni della prudenza che ....[1]).
> H. die vernomen hebben, dat het is *het scheerhair van die kostelijke lakenen der voorzienigheit* de welke ....

de open italiaanse woordschikking niet behouden had, maar geschreven: „die vernomen hebben, dat het het scheerhair is van die kostelijke lakenen der voorzienigheit, de welke", dan zou „het scheerhair" minder accent gekregen hebben en het samenstoten van tweemaal „het" verre van fraai geweest zijn.

Het veelvuldig gebruik van de open constructie in de bz. verleent kennelijk Hoofts vertaling een zekere statigheid. Overdiep constateerde, dat de open bz.-constructie in de zeventiende eeuwse dramatische poëzie meer voorkomt dan in het proza uit die tijd en dat speciaal Hooft in zijn *Baeto* genoemde woordschikking, die de dramatische en niet alledaagse indruk van het rijm verdiept, vaak toepast[2]). Dat de open bijzinnen van de *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin* beïnvloed zijn door hun italiaans voorbeeld, mogen we als vast aannemen. In de *Nederlandsche Historien,* historisch proza, evenals in zekere zin de satirische rapporten van „il menante", is, zoals mij bij telling bleek, de frequentie van de open bz. veel geringer.

De open bz. in de *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin* frequenter dan in de *Nederlandsche Historien.*

De zinsvorm van Hooft is gesloten, of altans minder open dan die van Boccalini.

In overeenstemming met wat Overdiep bij de zeventiende-eeuwse

[1]) Uitvoeriger geciteerd boven blz. 152.
[2]) *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis,* blz. 56.

Voorbeelden dat bij Boccalini voorzetselbep. + object, bij Hooft alleen de voorzetselbep. in de open vorm staat.

nederlandse bijzin waarnam [1]), vindt men ook in de *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin* het meest een voorzetselbepaling na het praedicaat geplaatst. Al plaatst Hooft het lijdend voorwerp in de bz. dikwijls ná het praedicaat, toch zijn de voorbeelden talrijk te vinden, dat bij Boccalini voorzetselbep. + object, bij Hooft alleen de voorzetselbep. in de open vorm staat:

quegli infelici cortigiani, che, della necessitá dovendo far virtú, spesse volte sono forzati inghiottir g r o s s e c o c o z z e *invece di picciole pillole masticine.*

H. die ongelukkige hovelingen, de welke, moetende van de noodt een deughd maken, meenighwerf gedwongen worden groote pillen als pompoenen in te zwelgen, *in plaatze van kleene mastikpillekens.*

B. e di questo il menante che scrive le presenti cose è stato fortunato di averne u n a *per onesto prezzo*

H. en de legger, die dezen schrijft, heeft het geluk gehadt van een dezer te bekomen *voor eerlijken prijze.*

B. quei senatori delle republiche, che sono obbligati lasciarsi infracidar i s e c r e t i *in corpo*

H. Vroedschappen van vrije Regeeringen, die verplicht zijn zich de geheimenissen te laaten rotten *in 't lijf.*

B. affine che *con somma avidità* sappiano mangiar q u e l l e s t o m a c h e z z e d i q u e s t o m o n d o, le quali ....

staat de voorzetselbep. vóór, het object, dat antecedent is, ná het praedicaat; Hooft wijzigt de woordschikking van Boccalini niet:

op dat ze *met groote graatigheit* leeren eeten d e w a l g h a g h t i g h e d e n d e z e r w e r e l t; de welke ....

Hooft plaatst genitivus en dativus vóór verbum.

Plaatsing van het meewerkend voorwerp of een genitief in de open vorm zien wij Hooft vermijden:

i quali (s c i l. „o c c h i a l i"), adoperati da essi, fanno parer *loro* [2]) vicinissimi quei premi e quelle dignitadi alle quali ....

H. de welke gebruikt, hunlieden doen zeer naabij schijnen de belooningen en verheffingen, die ....

B. poiché l'esperienza chiaramente ha fatto conoscer *ad ognuno*

H. naardien d'ervarenheit e e n e n i e g e l i j k e n klaarlijk heeft doen blijken

H. 18 i virtuosi che da Sua Maestá sono giudicati degni *della gloriosa stanza di Parnaso*

H. de doorluchtigen, die van zijne Majesteit d e r h e e r l i j k e w o o n s t e d e v a n P a r n a s waardigh geoordeelt worden [3]).

Boccalini en Hooft plaatsen adverbia voor verbum.

Evenals in het Italiaans staan de adverbia meest vóór het praedicaat, men zie bv. het voorlaatste citaat en vergelijke met:

che si è venuto in chiara cognizione

H. dat men k l a a r l i j k bevindt.

Wij zien Hooft de gesloten constructie voorts allereerst daar ge-

---

[1]) Zie *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis*, blz. 33.
[2]) „Loro" staat zowel na het Vf. als na het V.inf., cf. beneden blz. 158.
[3]) Citaat vollediger boven blz. 131.

bruiken waar A. weinig nadruk eist, bv. omdat het met het verbum een vaste of gangbare uitdrukking vormt. Voorbeelden:

A. voor verbum eist geen biezondere aandacht.

e cosí come il menante non si terrá *a fatica* il notar qui *le piú principali* cosí ....

H. en gelijk de legger v o o r g e e n m o e i t e rekenen zal, d e v o o r n e e m s t e h i e r te beschrijven, alzoo ....

B. i quali .... tanto alterano *la vista di quei miseri*

H. die .... h e t g e z i c h t d e r z e l v e zoo zeer ontstellen, dat ....

B. poiché non è possibil credere quanto altri migliori *le cose proprie*, quando le rimira con gli occhi d'altri

H. want het is ongelooffelijk, hoe veel beeter men z i j n e i g e d i n g e n maakt, als men ze beziet met andermans oogen (voorzetselbep. aan het slot gehandhaafd).

B. ove quei (scil. cadaveri) degl'ignoranti gettano *insopportabil fetore* e presto si convertono *in cenere*

H. daar die van de onweetende, e e n e n o n d r a g h l i j k e n s t a n k van zich geven, en met'er haast t o t a s s c h e worden.

B. quel nome degli uomini letterati, che in quei che non sanno, subito muore che chiudono *gli occhi*

H. die naam der geleerden, de welke, in de weetnieten, zoo ras overlijdt als zy d e o o g e n luiken.

Ook in de rel. clausula-zin

che (scil. uomini) nelle cose carnali abbiano *buona vista*

brengt Hooft het object vóór het Vf.:

die in de vleesselijke lusten g o e d t g e z i c h t hebben

en dit is een der weinige gevallen dat Hoofts woordschikking geslotener is dan die van Wieringa, die met omwisseling van object en bepaling schrijft:

die e e n g o e d g e z i c h t hebben *in vleescheliike zaaken.*

In de korte *Ragg.* I. 1 kan men nog gemakkelijk vele andere bijzinnen vinden, waarbij Hooft op dergelijke wijze het object of een nauw met het verbum verbonden voorzetselbep. in de gesloten vorm bracht.

Naamw. deel van het gezegde in gesloten schikking.

Wij hebben boven (blz. 155) een voorbeeld gegeven dat Hooft het naamw. deel van het gezegde in de open schikking behoudt. Hoe wel in het volgend citaat het naamw. deel van het gezegde van de bijzin niet zeer kort is en nadruk kan verdragen, wordt het toch door Hooft gesloten geplaatst:

e benché questa sia *mercatenza solo da prencipi*, se ne proveggono nondimeno anche quegli uomini falsi, che ....
En alhoewel dit alleenlijk V o r s t e n k o o p m a n s c h a p is, zoo doen nochtans ook daar af op de valsche geesten, die ....

Men lette ook op de voorzetselbep. die bij Hooft voor het Vf. komt te staan bij:

i quali, con tutto che capital nemici si conoscano *delle fatiche*, s'inducono nondimeno ad ....

H. die, alhoewel zy doodtvyanden v a n a r b e i t e n m o e i t e zijn, echter van zinne worden, om ....

Hooft plaatst A. tussen Vf. en inf.

Bij een samengesteld praedicaat is het in het Nederlands mogelijk dat een deel A. geplaatst wordt tussen Vf. en V. [1]). De voegw. bz. in

> Ma mirabilissimi sono quegli occhiali fabbricati con maestria tale, che altrui fanno parer *le pulci elefanti, i pigmei giganti*

heeft een zware „uitloop", die Hooft tot de helft reduceert, zijn bijzin is sierlijk gebouwd S. A. Vf. A. V. A. (accent steeds op A.):

> Maar wonderlijk zijn die brillen zoo meesterlijk gemaakt, dat ze eenen doen v l o o i j e n v o o r e l e f a n t e n aanzien, *de Pigmeen voor reuzen.*

Hooft plaatst A. tussen Vf. en „te + inf.".

Indien bij de scheiding van Vf. en V. door A. „te", of voorzetsel + „te", de infinitivus voorafgaat, dan kunnen wij een gedeelte van of de gehele A. in nauw verband met de inf. beschouwen, die inf.-constructie heeft dan — op zich zelve beschouwd — een min of meer gesloten karakter.

Alleen wanneer het Vf. een hulpw.w. is kan een dergelijke indeling niet gemaakt worden, A. hoort dan zowel bij de finite zin als bij de inf. zin [2]). Op Parnas verkopen de Staatwijzen „bussole":

> le quali piú che neccessarie sono per ben squadrar prima per tutti i versi quelli co' quali altri deve trattar *negozi gravi* o conferir *secreti importanti*
> H. die meer als noodigh zijn, om van alle kanten met hoeken af te zien de geenen, met de welke men heeft z a a k e n v a n g e w i g h t e te handelen, oft dien men heeft g e h e i m e n i s s e n v a n v e r l a n g te vertrouwen.

De italiaanse inf.-zinnen zeer open.

De italiaanse inf.-constructies hebben over het algemeen de open vorm. De pronomi personali congiunti (vormen voor de zonder nadruk gebruikte dat. en acc. van het pron. pers.), die met uitzondering van „loro" voor het verbum finitum staan, volgen steeds de infinitivus [3]), zodat Boccalini moet schrijven:

> a dar *loro* crudellissime nervate di amari disgusti, per indur*li* alla tolleranza di quel faticoso servigio,

maar Hooft kan vertalen:

> h u n te geven overwreede bullepeesslaagen, van bittere wederwaardigheden, om h e n bequaam te maaken tot het dulden van zoo moejelijk eenen dienst [4]).

Adverbia [5]) en de ontkenning „non" worden voor de inf. geplaatst, en een enkele maal een dativus:

---

[1]) Cf. Overdiep, *op. cit.*, § 35.
[2]) Cf. Overdiep, *op. cit.*, § 353.
[3]) Dat deze regel niet geldt voor de negatieve imperativus, is voor ons hier van geen belang.
[4]) Cf. boven blz. 153.
[5]) Zie bv. het zo juist geciteerde „per b e n squadrar prima . . . ".

Alcuni occhiali poi vi sono i quali servono per altrui non far veder lume. [1])

Eenmaal slechts stelt Boccalini in *Ragg.* I. 1 een voorzetselbepaling voor de inf.:

altri nondimeno . . . è forzato far ostentazione di sommamente bramarle (scil. le stomachezze di questo mondo), e con avidità grande mangiarle con rabbia di fame.

Hooft vat de voorzetselbep. die „mangiarle" voorafgaat samen met degene die daarop volgt:

men niet te min . . . . gedwongen is, gelaat te toonen, van daar grooten trek naa te hebben, en te eeten *met heete graatigheit en razenden honger.*

B. L'odifero sudor umano, mirabilissimo per profumar *quei* che con la fragranza dei muschi e dei zibetti delle onorate fatiche loro vogliono poter *con la penna in mano* comparir *tra gli uomini letterati*

kan men opvatten als een reeks van drie open inf.-constructies. Hooft laat bij de eerste inf.-constructie het object-antecedent met de rel. zin, die daarvan afhangt in de open vorm staan, bij de tweede zet hij de vertaling van „con la penna in mano" in de gesloten vorm, bij de derde laat hij de voorzetselbep., die tevens de zin besluit, na de infinitivi staan; voor deze clausula vindt hij tevens een alliterérende vorm:

het welriekend menschenzweet, wonderbaarlijk zijnde, om lieflijk te doen luchten, de geenen, die met de geur van de musk en sivet hunner eerlijke werken, traghten om met de penne in der handt te mogen verschijnen *onder de luiden van letteren.*

Evenals bij de finite zinnen, zijn ook bij de infinite zinnen de voorbeelden talrijk dat Hooft het object in de gesloten vorm brengt. Na „dienen", „dienstigh zijn" of „zeer dienstigh", italiaans „servono", „molto eccellenti riescono" of „ottimi", schrijft hij:

om licht te geven aan de gaile luiden, de welke (per far veder *lume* a quegli uomini salaci, a' quali)
om de juiste maat te neemen van de wijtte van die graften, die (per pigliar *le misure giuste* della latitudine di quei fossi, che)
om de kaken te wijden, aan die ongelukkige hovelingen, de welke (per slargar *le fauci* a quegli infelici cortigiani, che)
om eenen goeden adem te maaken voor die (per far odorar *il fiato* ai)
om iemandt koelte te maaken in den zomer (per far altrui *fresco* nel caldo della estate)

Hooft formeert zijn inf.-zinnen veel geslotener dan Boccalini, laat zich echter wel enigszins door dezen beïnvloeden.

Daarentegen — vermoedelijk omdat het object een antecedent bevat — met open constructie:

om te bewaren *het gezicht van die onvriendelijke luiden,* dien (per conservar la vista a quei poco amorevoli, a' quali)

[1]) In de laatste alinea van I. 1 schrijft Boccalini echter: „per far *altrui* fresco nel caldo dell' estate".

Achtereenvolgens een object in de open en in de gesloten constructie in inf.-zinnen vindt men bij Hooft in de vertaling van:

quelle stomachezze di questo mondo, le quali, altri nondimeno, per non tirarsi addosso *l'ira dei piú potenti* e cosí scontentar *le cose proprie*, è forzato . . . .[1])

H. de walghaghtigheden dezer werelt; de welke . . . men . . . niet temin, om t'ontgaan *de verbolgenheit der meest vermogenden*, en alzoo z i j n e i g e n z a a k e n te verachteren, gedwongen is . . . .

Wij citeerden reeds de attr. inf.:

van te zien *de walgende zaaken dezer bedorvene werelt*[2]).

Bij het vertalen van:

solo si esercitano nel vergognoso mestiere di far romper *il collo alla riputazione degli uomini onorati*

formeert Hooft zijn attr. inf., hoewel zij een zin besluit, gesloten:

zich alleenlijk oeffenen, in 't schandelijk ambaght, van d e a c h t b a a r h e i t d e r e e r l i j k e l i e d e n d e n h a l s te doen breken.

B. che ne' negozi loro desiderano tirar *le linee parallele*

vertaalt Hooft, hoewel het om een clausula gaat, met gesloten woordschikking:

die in hun bedrijf poogen g e l i j k l o o p e n d e l i j n e n te trekken.

B. ma per cacciar *quelle fastidiose mosche* dal naso, le quali

brengt Hooft het object, hoewel het antecedent is, voor de inf.:

maar om d i e q u e l l i j k e v l i e g e n van den neus te jaagen, die

Dit is tegenstelling o.a. met:

per ben squadrar prima per tutti i versi *quelli* co' quali
H. om van alle kanten met hoeken af te zien *de geenen*, die . . . . .[3])
B. di non far *quei pazzi spropositi* che
om niet te begaan *die zotte ongerijmtheden*, de welke . . . .[4])

Wij constateerden reeds het „open" karakter van de eerste alinea van *Nieuwmaar* I. 1[5]); het plaatsen van het object van de inf.-constr.:

om i n P a r n a s (de plaatsbepaling „in Parnas" haalt Hooft wel naar voren) te mogen openen *een algemeen kraamhuis van hunne landsluiden*

---

[1]) Cf. boven blz. 156.
[2]) Cf. boven blz. 153.
[3]) Citaat vollediger boven blz. 158.
[4]) Citaat vollediger boven blz. 153.
[5]) Boven blz. 153.

in de open vorm vestigt de nadruk op het psychologisch subject van de ganse ragguaglio, en deze plaatsing is een der vele factoren van Hoofts statige stijl.

II. 24 e sappi che'l primo stesso giorno, che io commettessi cosí gran fallo, l'ultimo e piú abbietto soggetto mi vedresti *di questa corte*

vertaalt Hooft „che mi vedresti" door „dat ghy my zoudt zien werden" en plaatst een object in de open woordschikking:

en weet, dat op den eersten en zelven dagh, als ik zoo groot een' misslagh bestonde te doen, ghy my zoudt zien werden *den laatsten en verachtsten persoon van dit Hof.*

De getrapte en samengetrokken inf.-constr.:

senza correr *pericolo* di cader *nel mezzo di essi* e vergognosamente seppellirsi *vivo nel fango dell'imprudenza*

vertaalt Hooft gesloten, behalve dat hij een voorzetselbep. aan het slot handhaaft, waarop, meer dan in het Italiaans, nadruk valt:

zonder hagh te staan van daar midden in te vallen en zich schandelijk levendigh te begraaven *in 't slijk der onvoorzichtigheit.*

In tegenstelling tot de hfz. wordt de nederlandse bz. als regel niet geïnverteerd, indien ze met een aanloop inzet. In vele italiaanse bijzinnen, die de woordschikking A. Vf. S. (A.) hebben, is S. antecedent. Dit is echter niet steeds een reden voor Hooft de inversie te behouden, zoals reeds blijkt bij de titel van de eerste *Nieuwmaar*:

Bijzinnen met aanloop als regel in het Nederlands niet geïnverteerd.

L'universitá de' politici apre un fondaco in Parnaso, nel quale si vendono *diverse merci* utili al virtuoso vivere dei letterati

H. Het gildt van de luiden van Staate ontsluit een kraamhuis, in Parnas, daar verscheide *waaren*, nut tot het deugtzaam leeven der geleerden, verkocht worden.

De praed.-attr. bep. „nut tot het deugtzaam leeven der geleerden" is met zijn substantivisch antecedent aan het begin van de rel. bz. komen te staan. In de twee volgende gevallen scheidt Hooft het rel. van zijn antecedent:

che si è venuto in chiara cognizione che rari sono *gli uomini* che .... Indien S. antecedent is, behoudt Hooft soms de inversie.

H. dat men klaarlijk bevindt, dat er *weenigh menschen* zijn, die ....

II. 27 Da tutti i circonstanti chiaramente fu conosciuto che per cosí fatta instanza grave disgusto sentí *Apollo,* il quale rispose .... Alle de omstanders speurden klaarlijk, dat *Apol* in zoo dringend een aanstaan, bittere weêrsmaak vondt, de welke ..... antwoordde

B. Per cosa molto singolare è stato notato da molti, che di tanto preziosa borra hanno fatta compra molto grande *alcuni giovani,* i quali ....

vertaalt Hooft:

> Het is aangeteekent van veelen voor wat zonderlings, dat van zoo dier een scheerhair een' grooten hoop aangeslaagen hebben *eenige jongelingen*, d e w e l k e ....

De inversie kunnen we hier als een italianisme opvatten. Evenzo in:

II. 18 La mattina dunque seguente, al Cieco da Forlí fu aperta la porta trionfale, per la quale entrano *i virtuosi* c h e da Sua Maestá sono giudicati degni della gloriosa stanza di Parnaso

H. Des anderen daaghs morgens dan wert den blinden van Forly geopent de triomfpoort, door de welke hunne intrêe doen *de doorluchtigen*, d i e van zijne Majesteit der heerlijke woonstede van Parnas waardigh geoordeelt worden.

Een zin, waaraan wel dubbel en dwars het verschil van werkwijze van onze beide vertalers gedemonstreerd kan worden. En in de hfz. èn in de bz. behoudt Hooft hier de italiaanse woordschikking met een subject, dat antecedent is, aan het slot: terwijl Wieringa een gesloten woordschikking en als gevolg daarvan ook een gesloten zinschikking vindt [1]).

Voor de woordschikking in de hfz. na bz. en als staal van de langademige zinnen die Boccalini weet samen te stellen, citeerden wij het begin van *Ragg.* II 44 [2]). Het ging over de onthoofding van Egmond en Hoorne. Over de reactie van het volk schrijft Boccalini vervolgens:

> Questa tanto crudele e risoluta azione, insolita ad udirsi e vedersi in uno Stato, che giammai non avendo conosciuta servitú, non aveva notizia dei severi risentimenti che sogliono fare *i prencipi* per gelosia di Stato, cosí come alla nobiltá diede quel contento che dar suole *la crudeltá di un prencipe nuovo* esercitata contro quegli ambiziosi capi popolari che, con le sedizioni loro avendo abusata la libertá, bruttamente l'hanno precipitata nella tirannide, cosí di sommo spavento fu alla plebe; la quale, tuttoché contro il suo prencipe grandemente fosse infuriata, quando nondimeno si vide privata de' suoi capi, né cuore né ingegno ebbe da muoversi, ma, come in somiglianti accidenti è *suo costume*, l'insolenza cangiò nella maraviglia, l'ardire nello spavento .... enz.

In deze volzin, die ook al weer een flinke lengte heeft bereikt, komen drie geïnverteerde bijzinnen voor. Hooft behoudt één inversie, en wel die waar het subject antecedent is van een p. perf. zin:

> Deeze zoo wreede en stoute daadt, ongewoon gezien oft gehoort te werden in eenen Staat, de welke noit de slaavernye gekent hebbende, niet wist hoe scherp een wraake de Prinssen uit yver van staate, gewoon zijn te pleegen, gelijk ze den adel gaf het genoegen, 't welk plagh te geven *de wreetheit van eenen nieuwen Prinsse* gepleeght tegens die staatzuchtige hoofden der gemeente, die met hunne oproerigheden de vryheit misbruikt hebbende, de zelve leelijken geworpen hebben in dwingelandye, alzoo was ze (g e ï n v. h f z.) tot eenen geweldigen schrik, den volke: het welk, hoewel't, tegens zijnen Vorst, grootelijks verdult wert, naadien 't zich nochtans zagh zonder hoofden, en had nocht hart, nocht harssen, om zich te reppen, maar (gelijk in diergelijke toevallen gebeurt) verwisselde zijn uitgelaatenheit in verwondering, zijn stoutheit in verbaastheit .... enz.

[1]) Zie boven blz. 131.
[2]) Boven blz. 146 vlgd.

Het is meer dan toeval dat in dit voorbeeld door Hooft juist de antecedentische inversie wordt behouden. Want wanneer het subject niet antecedent is, gaat Hooft er meestal toe over de inversie in de bijzin te vermijden, hetzij door een andere woordschikking, hetzij door een vrije vertaling. In geen der geïnverteerde bijzinnen met niet antecedentisch subject, die Boccalini in I. 1 schrijft, wordt door Hooft de inversie bewaard:

Indien S. niet antecedent is, behoudt Hooft zelden de inversie.

> e cosí come il menante non si terrá a fatica il notar qui le piú principali (scil. merci), cosí fermamente crede che a'galantuomini non sarà discaro *il leggerle* (slot van de eerste alinea)
>
> H. en gelijk de legger voor geene moeite rekenen zal, de voorneemste hier te beschrijven, alzoo gelooft hy vastelijk dat het allen hupschen lieden niet verveelen zal dat te leezen. [1])

De brillen die op Parnas verkocht worden zijn buitengemeen nuttig

> percioché alcuni servono per far veder lume a quegli uomini salaci, a' quali nel furor delle libidini di modo si scorta *la vista*, che non discernono l'onor dal vituperio, non riconoscono l'amico del nemico, lo straniere dal parente, né altra cosa che meriti che gli sia portato *rispetto*.

De Nederlander moet hier bezwaar hebben zowel tegen het aan het slot plaatsen van het subject „la vista", als tegen het gebruik van het refl. verbum „scortarsi" [2]); Hooft vertaalt dan ook:

> want zommige dienen, om licht te geven aan die gaile luiden, die welke in de razerije der lusten oft zoo stikziende worden, dat ze geen onderscheit maaken tussen eer en schande, nocht kennen vriendt uyt vyandt, den vreemden uit den bloetverwant, nocht iets anders aanzien, daar op gelet behoort te werden.

De overige voorbeelden uit I. 1 dat Hooft de inversie van de bijzin waarvan het subject niet antecedent is, niet behoudt, zijn:

> mercé che avanti gli occhi dei galantuomini spesse volte si parano cose oltra modo spiacevoli e perché il voltar loro le spalle . . . .
>
> H. uit reede, dat dikwils voor de oogen der hupsche luiden, zich uitermaate mishaaghlijke dingen vertoonen, en omdat, indien men die de rugge toekeeren wil . . . .
>
> B. il vil favoruccio che dal padrone venga loro posta *la mano* nella spalla
>
> H. het gering gunstjen, dat hun 't heerschap de handt eens op de schouder leit
>
> B. quei premi e quelle dignitadi alle quali non giunge *la vista loro*, e forse non arriverá *l'etá* (slot alinea)
>
> H. de belooningen en verheffingen, die hun oogh, jaa dikwils de tijdt hunnes levens niet bereiken kan.

---

[1]) Waarop „dat" van „dat te leezen" terugwijst, wordt niet grammaticaal zuiver aangegeven. In het Italiaans was „il leggerle" volgens de grammatica een onberispelijke constructie, maar niet volgens de logica, immers niet „le merci" worden gelezen, maar „il ragguaglio", die „il menante" over deze schreef, wordt „i galantuomini" ter lezing aangeboden.

[2]) Evenmin kan de even verder voorkomende uitdrukking „la vista s'ingrossa" letterlijk vertaald worden. Cf. boven blz. 131.

Voor een geval dat in een boccalijnse geïnverteerde bz. het subject niet antecedent is, en Hooft toch met inversie vertaalt, moeten wij buiten I. 1 zoeken en wel in II. 27. De op handen zijnde benoeming van Covarruvia wekt de ijverzucht op van het franse rijk

> alla quale di suo beneficio non pareva che fosse che a magistrato tanto eminente, col quale ella ha molti interessi, fosse chiamato *un personaggio spagnuolo*
>
> H. de welke zich liet bedunken, dat het haar niet meede gink, dat tot zoo voortreflijk een Majestraat, met welken zy, doorgaands, veel heeft uitstaande, gevordert zoude werden *een persoon gebooren in Spanje.*

Twee dingen dienen hierbij opgemerkt: 1° dat het een passieve bz. betreft, 2° dat Hooft het subject nog verzwaart, ja tot antecedent maakt, door „un personaggio spagnuolo" weer te geven door „een persoon gebooren in Spanje".

Hooft schrijft eigener beweging een geïnverteerde bz.

Geïnverteerde bijzinnen komen voor in Hoofts oorspronkelijk werk, zowel in zijn poëzie als in zijn proza [1]). In de *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin* stuitten wij op de voegw. bz.:

> II. 21 en alzoo, in 't uitstellen van besluit, dezen aangaande, gelegen was, kenlijk gevaar van zwaare argernissen (S. niet antecedent)

die niet de vertaling is van een geïnverteerde bz. maar van:

> e percioché nella dilazione della risoluzione manifesto pericolo si correva di scandalo grave [2]).

Het stilistisch effect van Hoofts geïnverteerde bz. komt duidelijk uit bij vergelijking met Wieringa's gewone vertaling:

> En alzo in 't zukkelen schiinbaar gevaar was van grooter ergernis.

Onderbrekende bijzinnen tussen voegw. (rel.) en S.

De aanloop, die voegw. (resp. rel.) en S. scheidt, kan zich uitbreiden tot een onderbrekende finite of infinite zin. Voorbeelden:

> affine che, *senza indebolir la complessione della pazienza,* gli sfortunati francamente possano digerir gli amari disgusti
>
> H. ten einde, dat, *zonder de welvaarenheit des gedults te krenken,* de rampzaaligen rustigh mogen verteeren, de bittere weêrsmaaklijkheeden.
>
> B. le quali (scil. stomachezze), *con tutto che altrui muovano nausea grande e affatto repugnino al gusto degli uomini buoni,* altri nondimeno . . . .

---

[1]) Overdiep citeert, *op. cit.*, § 29, voorbeelden uit de *Baeto*. In de *Nederlandsche Historien* schrijft Hooft o.a.:

> Ook was het niet te hervatten, midts onlangs daar naa aanquam het Engelsch volk, zoo van waapenen te voet en te paarde, als delvers, oover de zes duizend sterck, onder den Graave van Penbroek, de Baroenen Glinthon en Gray (*Eerste Boek*, uitgave 1656 blz. 7 — het subject „het Engelsche volk" wordt nader bepaald door „zoo. . . . etc."). Dat ook maar goet zyn konde 't invoeren der Bisschoppen eenighzins te doen haaperen (citaat in indirecte rede, *Tweede Boek*, uitgave 1656 blz. 40).

[2]) Daar in het Nederlands het refl. verbum moeilijk passieve betekenis verwerft (zie blz. 163 noot 2), kan „correrси" met als subject „pericolo" niet letterlijk vertaald worden.

H. dewelke, *al is't, dat ze dapper tegens de man zijn, tot braken verwekken, en in der daat strijden tegens de smaak der vroome menschen,* men niet te min . . . .[1]).

B. e perché il voltar loro [2]) le spalle spesse volte è un tirarsi addosso l'ira degli uomini potenti

H. en om dat, *indien men die den rugge toekeeren wil,* men meenighmaal, daar door, den haat der grooten op zijn' hals haalt.

Deze scheiding of onderbreking van voegw. (rel.) en subject is echter vrij zeldzaam, gewoonlijk staat het deel A. of de onderbrekende zin tussen subject en verbum in (gesloten constructie), of na het verbum (open constructie).

Open en gesloten zinschikking.

Niet alleen bij de woordschikking, ook bij de zinschikking kan men open en gesloten constructies onderscheiden. Indien een bz. (voegw. rel. of inf.-zin, door pauzen afgescheiden bepaling, enz.) een hfz. of bz. onderbreekt, maakt het complex van zinnen een gesloten indruk, indien hij volgt op de hfz. of bz. kunnen wij van een open constructie spreken.

Gesloten zinschikking leidt tot beknopte stilering.

Onderbrekende zinnen moeten, om den lezer de draad niet te doen verliezen, liefst zo beknopt mogelijk gestileerd worden. Wieringa, wiens stijl veel geslotener is dan die van Hooft, geeft veel vaker dan deze een inf.-constructie weer door voorz. + subst.

II. 44 Il fine dunque de' suoi rancori fu che avanti Apollo cosí gran richiami fece contro il prencipe, che Sua Maestá strettamente gli comandò che, per giustificarsi da quella imputazione, quanto prima comparisse in Parnaso

is echter Hooft degene, die „per giustificarsi" met voorz. + subst. vertaalt. Zijn zinschikking is dan ook hier, in tegenstelling met die van Wieringa, gesloten:

H. Het endt dan van zijnen wederwil was, dat het (scil. het volk van Achaja) voor Apollo zoo groot een gerucht maakte tegens zijnen Prinsse, dat zijne Majesteit hem scherpelijk geboodt, met den allereersten, *tot verweeringe tegens deze beschuldiginge,* in Parnas te verschijnen.

W. 't Besluit van hun wee-klage was, haar toevlugt tot Apollo te nemen, en by hem haren Vorst ten hefstigsten te beschuldigen: waar op Ziin Majesteit hem ook strengelijk dee gebieden, zonder uitstel voor hem te verschijnen, om zich van zo zwaren aanklagt te verantwoorden.

Hoe is nu de houding van Wieringa tegenover de woordschikking van de bz. en de zinschikking in het algemeen?

De eerste alinea van I. 1 reeds

Reeds de eerste zinnen waarmee Wieringa zijn kundschap I. 1 inzet, leveren voorbeelden van gesloten woordschikking:

---

[1]) De bijzinnen die afhangen van „al is't, dat" (het zijn er drie, hoewel Boccalini maar twee schreef) geeft Hooft in de gesloten vorm, met uitzondering van de voorzetselbep. „tegens de smaak der vroome menschen."

[2]) „Loro" scil.: „le cose oltra modo spiacevole".

zeer karakteristiek voor Wieringa's stijl.

Il negozio che l'universitá de' politici per tanti mesi ha trattato con questo ministri camerali, di poter aprire in Parnaso un pubblico fondaco della lor nazione, con amplissimi privilegi per li politici, la settimana passata fu concluso e stabilito

W. De handeling, die de Staatwiizen, met dezes Riix Camer-Raaden, zoo meenig maand hebben beyvert, om een gemeene koopwinkel voor haar lantslieden, d'ingezetenen aan Parnas te mogen openen, is den vergangen week afgedaan: ende den Staatwiizen hun verzoek, nevens heerliike voorrechten, toegestaan.

Men lette op het gespatieerde en vergelijke met Hoofts vertaling geciteerd boven blz. 152. Nog andere kenmerken van Wieringa's stijl treden direct naar voren. Dat Wieringa — evenals Hooft — in de hfz. de scheiding na onderbreking niet aanvaardt, bespraken wij reeds [1]). Dat hij hier

> con amplissimi privilegi per li politici, la settimana passata fu concluso e stabilito

waarin zo'n scheiding na onderbreking voorkomt, met twee zinnen vertaalt, die eindigen op rijmende p. perfecti, is een breed gebaar, waarmee de Kundschapschrijver den lezer laat merken, dat hij reeds in den aanvang zijn welversneden pen met rustige zelfverzekerdheid en niet zonder enige bravoure hanteert. Boccalini vervolgt de eerste zin van I. 1:

> i quali ieri nella piazza del mercato fecero una pomposa e molto ricca mostra di tutte le merci delle quali gli uomini hanno necessitá maggiore.

Wieringa schrijft met gesloten woord- en zinschikking:

> Waar op zy rede allerley waren, die den menschen 't meest te stade koomen, aan de merkt breed en riikliik voordoen [2]).

Het einde van de eerste alinea:

> e cosí come il menante non si terrá a fatica il notar qui le piú principali, cosí fermamente crede che a' galantuomini non sará discaro il leggerle

heeft voor den nederlandsen vertaler de moeilijkheid van S. aan het slot. Op vrijere, maar ook fraaiere wijze dan Hooft [3]), weet Wieringa deze klip te ontgaan:

> En ik vertrouw, dat het lezen van de voornaamste der zelver den geestigen lieden niet onaangenaam zal ziin, nadien 't den Kundschap-schriiver, niet verveelt, die alhier aan te teykenen.

Een object (niet antec.) plaatst Wieringa zelden in de open woord-schikking.

Bij het waarnemen van een open woordschikking van de bz. heeft het, zoals wij zagen, zijn nut, zich allereerst af te vragen: 1° welk

[1]) Boven blz. 134.

[2]) H. de welke op gisteren, een prachtige en zeer rijke vertooninge deden, van alle waaren, die de menschen meest van doen hebben.
Alleen „waaren" is als antecedent in de open schikking blijven staan.

[3]) Zie boven blz. 163.

zinsdeel of welke zinsdelen beslaat het open gedeelte? 2° bevat het een antecedent? 3° staat het als clausula?

Gelijk te verwachten was, zijn het ook bij Wieringa hoofdzakelijk bepalingen, die in de open woordschikking staan. In de hele kundschap I. 1 treft men slechts één maal een object, dat niet antecedent is, in de open woordschikking aan. In dat geval — wij merkten het reeds op, toen wij Hoofts vertaling citeerden [1]) — valt een zware nadruk op het object:

> e perché messer Andrea Mattioli, erbolario delfico, tra que' fiori e quelle erbe ha riconosciuto l'infernal nappello retino, gli accorti di Parnaso . . .
>
> W. Doch alzo d'heer Andreas Mattiolus, Kruydenier van Delphos, onder de bloemen vermerkte *den doodeliiken Napel Retiin* (*of feninigen raapskruyd*) hebben de Wiizen aan Parnas . . . .

Nadruk op A. beweegt Wieringa echter slechts zelden tot het vasthouden aan de open boccalijnse constructie. Als Boccalini zegt dat sommige lieden dermate verblind zijn:

> che non discernono l'onor dal vituperio, non riconoscono l'amico dal nemico, lo straniere dal parente, né altra cosa che meriti che gli sia portato rispetto

en Hooft in zijn vertaling [2]) tot driemaal toe de open plaatsing van object of voorzetselbep. bewaart, vertaalt Wieringa met volkomen gesloten woord- en zinschikking:

> datze eer noch schande, vriend noch vyand, maagschap noch vreemdling, of yets ter weerelt, hoe waardig geacht, konnen onderkennen.
>
> II. 44 dapoiché esattamente ebbe osservato gli umori e gli andamenti tutti di alcuni principali soggetti del suo Stato

bewaarde Hooft de open woordschikking van het omvangrijk object [3]). Ook Wieringa doet hier zulks, die overigens inplaats van de voegw. bz. een inf.-zin schrijft. Men lette op de alliteratie van zijn object:

> na ten nauwsten ondertast te hebben *den aard en aanstel der grootsten des lands*.

Op de open woordschikking van:

> kon bekoomen *weldaden van de menschen*

aan het slot van zijn kundschap II. 27 vestigden wij reeds de aandacht [4]).

Evenals Hooft [5]) voert Wieringa de open woordschikking van het object in, bij het vertalen van:

> II. 24 e sappi che 'l primo stesso giorno, che io commettessi cosí gran fallo, l'ultimo e piú abbietto soggetto mi vedresti di questa corte,

[1]) Boven blz. 154.
[2]) Boven blz. 154.
[3]) Zie boven blz. 155.
[4]) Zie boven blz. 145.
[5]) Zie boven blz. 161.

W. en weet, dat ik niet zo haast dien groven misslag zou begaan hebben' of gy zoudt my zien *den laagsten en leedsten verachteling van dit Hof.*

Ook hier siert alliteratie het object. In de indirecte vraagzin

I. 15 con quai precetti filosofici, in cosí brieve tempo ch' egli servì Nerone, avea saputo acquistarsi il valsente di sette milioni e mezzo di facultá

behoudt Wieringa de open plaatsing van het object:

door welk wiisgeerige leerregel hy, in zo korten tiid, als hy Nero diende, had konnen overgaren *een schat van achtehalf tonnen gouts*?

Object-antec. in open woord-schikking (Wieringa).

Indien het object antecedent is, behoudt Wieringa soms de open woordschikking:

i quali (scil. occhiali), adoperati da essi (scil. cortigiani) fanno parer loro vicinissimi quei premi e quelle dignitadi alle quali ....

W. die, dezelve gebruykende, zeer na by haar waanen te zien *riike eergaven en ampten*, die ....

B. oltre che simili compassi .... molti eccellenti riescono per pigliar le misure giuste della latitudine di quei fossi, che ....

W. Behalven dat deze juiste Passers .... uitneemende net afmeeten *de wiidte der kuylen*, die ....

B. né con altro istrumento quei scialacquoni che, avendo la borsa da privato, vogliono far spese da prencipe, meglio imparano la necessaria virtú di far il passo conforme alle gamba, che con questi compassi

W. ook is 'er geen gereeder middel, dan deze Passers, voor de lanter-fanten, die, uit een kaalis beurzje, als Graven kinderen willen teeren, om haar wiis te maaken *de konst* van den tred naa de lengte der beenen te maatigen.

Antecedentisch subject in open woord-schikking (Wieringa).

Een subject, dat een antecedent bevat, behoudt Wieringa in de open schikking:

II. 21. la controversia .. a quale dei tre potentissimi collegati si dovesse la gloria della vittoria navale che egli ottenne agli scogli Curzolari

W. 't verschil; aan wien der drie grootmagtige Bondtgenooten toequam de eer der overwinning, dien hy met ziin Scheeps-vloot bevogt ontrent de Curzolarische klippen.

(Object-) antecedent trekt rel. bz. of attr. inf.-zin mee in gesloten zinschik-king (Wieringa).

Vaker dan deze open woordschikking van een object (subject) dat antecedent is, zien wij het antecedent de rel. bz. of attr. inf. zin mee trekken in de gesloten woordschikking, het gevolg is dan gesloten zinschikking. Voorbeelden:

che rimunerazione di cinquecento scudi di rendita stimano il vil favoruccio che dal padrone venga loro posta la mano nella spalla, o l'esser da lui rimirati con un ghigno, ancor che artificioso e fatto per forza.

W. datze *het minste gunst-teykentje* (als, van een hand op haar schouder te leggen, of eens vriendlijk aan te blikken, schoon geveynst) grooter achten, dan of haar een inkomen van viif honderd kroonen waare geschonken.

Men lette hier op de beknopte stilering, waartoe de gesloten zinschikking leidt.

B. bussole .... le quali piú che necessarie sono per ben squadrar prima per tutti i versi quelli co' quali altri deve trattar negozi gravi o conferir secreti importanti

W. Meetkruyssen ...., die over noodig en nut ziin, om *den geenen*, d i e n w y g e w i g t i g e z a k e n w i l l e n d o e n v e r h a n d e l e n, o f g r o o t e g e h e y m e n v e r t r o u w e n, eerst op alle kanten af te meeten en besleepen te maken.

Wieringa heft hier de object-clausula van Boccalini op en hij hoopt aan zijn slot verbale vormen op [1]).

B. affine che, senza indebolir la complessione della pazienza, gli sfortunati francamente possano digerir gli amari disgusti che cosí spesso sono forzati inghiottir nelle corti

W. op datze *de bittere smaaden en ongeliiken*, d i e z e a l d a a r m e e r m a a l g e n o o d z a a k t z i i n t e v e r s w e l g e n, te gemakkeliiker mogen verduwen, zonder de teederheyt van hun gedult te krenken.

Niet steeds trekt het gesloten geplaatste antecedent de bz., die zij regeert, mee [2]). Gescheiden van hun antecedent staan bij Wieringa de rel. bzn.: **Wieringa scheidt (object) antecedent en rel. bz.**

scope .... delle quali i piú accorti cortigiani si proveggono per diligentemente nettar mattina e sera le scale da quelle pericolose fave che vi seminano alcuni maligni

W. Beezemen .... waar aff haar de gauwe Hovelingen weeten te voorzien, om 's morgens vroeg, en 's avonds laat, *de gevaarliike erten* van de trappen te veegen, *die* boosaardige lieden daar op stroyen.

B. affine che con somma aviditá sappiano mangiar quelle stomachezze di questo mondo, le quali, con tutto che altrui muovano nausea grande e affatto repugnino al gusto degli uomini buoni, altri nondimeno, per non tirarsi addosso l'ira dei piú potenti e cosí sconcentar le cose proprie, è forzato far ostentazione di sommamente bramarle, e con aviditá grande mangiarle con rabbia di fame.

W. op datze *d'ongevallen dezes werelts* gulzigliik mogen opslokken: *dewelke*, hoe walgeliik zy mogen ziin, een yder nochtans, die ziin meerder niet vertoornen, en ziin zaken daar door verergeren wil, met een gebaar van groote graagt en raazenden honger, moet inschokken.

Men lette op de volkomen gesloten woord- en zinschikking van dit laatste citaat. Evenals wij Hooft zagen doen [3]), koppelt ook Wieringa de beide voorzetselbepalingen „con aviditá" en „con rabbia di fame" aan elkander, maar terwijl Hooft ze in de open constructie plaatst, verkiest Wieringa de gesloten woordschikking.

Het naamw. deel van het gezegde wordt — evenals trouwens bij Hooft [4]) — op dezelfde wijze geplaatst als het object, d.w.z. bij Wieringa meestal gesloten, open staat het aan het slot van: **Naamw. deel v. het gezegde (Wieringa).**

I. 19 cosí faceva bisogno confessare che quel prencipe che di uno ignorante suo servidore avendo formato un bue d'oro l'adorava come suo idolo, di necessitá fosse matto spacciato per tutte le regole.

W. Zo moestmen mee bekennen, dat een overheer, die ziinen dommen dienaar, ten gulden kalf opgericht, als ziinen afgod aanbad, in waarheit ware *den alleruitspoorigsten nar ter wiider werelt.*

---

[1]) Voor dit verbale slot cf. beneden blz. 170, 172.
[2]) Cf. Hoofts „om *die quellijke vliegen* van den neus te jaagen, *die* ...." (behandeld boven blz. 160, beneden blz. 206).
[3]) Zie boven blz. 159.
[4]) Zie boven blz. 155 en 157.

Ook bepalingen plaatst Wieringa dikwijls gesloten.

Verreweg de meeste van de bepalingen door Boccalini open geplaatst, stonden bij Hooft eveneens in de open woordschikking. Komen ook in de *Kundschappen* verhoudingsgewijze het meest bepalingen in de uitloop van de bijzin voor, de neiging tot de gesloten woordschikking is er toch ook wat dit zinsdeel betreft, sterk. Alleen al in I. 1 kan men noteren:

1. om niet *als onbedreven veullens te Hoof* te komen
2. dat zyze *te scherper* zoeken door te zien
3. datze de vlooyen *als elefanten,* en dwergjens *als groote reuzen* doen schiinen
4. om . . . . eerst *op alle kanten* af te meeten en besleepen te maken
5. wanneerze . . . . *in plaats van kleyne mastiik-pilletjes,* groote pompoenen, verswelgen
6. door dien alle . . . evenwel *door de geduyrige gedachtenis hunner heerliiker Schriften,* onvergankeliik daar in overbliiven
7. om welriekende te maken den genen, die met den zoetgeurige muscus en zivet haars loffeliiken arbeyds, *onder den geleerden door hare Schriften* aanzienliik willen verkeeren
8. dewelke . . . een yder nochtans . . . *met een gebaar van* groote graagt en *raazenden honger,* moet inschokken [1])
9. die zoo veel geheymen en raadtslagen *in hunne lichamen* moeten laten vervuylen en verrotten
10. die . . . alle hunne zaken *op een sprong* willen beschikken, en als *ter post* afvaardigen
11. om *in zoomersche hitte* een koelwindtje te maken
12. om de moeyliike muggen *van de neus* te jaagen [2]).

De bepalingen, die de vertaling zijn van zinsdelen door Boccalini open geplaatst, zijn in het bovenstaande gecursiveerd. Bij sommige dezer citaten is het slot zeer verbaal, het vierde en negende citaat vertonen verbale variatie, zo ook Wieringa's vertaling van:

che . . . solo si esercitano nel vergognoso mestiere di far romper il collo alla riputazione degli uomini onorati
W. die . . . haar eenliik behelpen met het eerloos handtwerk, van anderer aanzienliikheyt van boven af te doen tuimelen en den hals breeken.

De voorzetselclausula van Boccalini is opgeheven, de woordschikking van de inf.-zinnen is volkomen gesloten geworden, in de rel. bz. is de bepaling „met het eerloos handtwerk" die antecedent is, in de open vorm gebleven. Een alliterérend verbaal slot en een zeer beknopte vertaling vindt Wieringa:

che (scil. pazzi spropositi) violentano i maestri di casa, severi cozzoni delle corti, a dar loro crudelissime nervate di amari disgusti per indurli alla tolleranza di quel faticoso servigio
W. zoo, dat de Hofmeesters (als harde dwingnagels) niet genoodzaakt worden, haar, met wreede slagen, den lastigen hofdienst te leeren liiden.

---

[1]) Cf. boven blz. 169.

[2]) Alleen bij het eerste, het vierde en het laatste voorbeeld (met de vaste uitdrukking „van de neus jaagen") vindt men ook bij Hooft een gesloten schikking.

Te zijner tijd echter weet Wieringa de voorzetselclausula het volle pond te geven: Voorzetsel-clausula bij Wieringa.

i quali . . . s'inducono nondimeno ad andar in corte con sicura speranza di darvisi buon tempo e di comandar ad altri nel proprio servigio
W. die . . . haar evenwel derven te Hove begeeven *met gewisse hoop van goede daagen, en heersching over anderen, te midden in haar eygen slaverny.*

De nederlandse clausula is hier zwaar, maar de vertaling beknopt, Wieringa vervangt verschillende voorz. + inf.-zinnen door voorz.-bepalingen.

che . . . non ad altro attendono che all'infame professione di ridere, d'ingannare e di aggirar la semplice brigata con le belle parole e co' cattivi fatti.

Hooft vond hier een vertaling [1]) met allitererende adjectieven, in de *Kundschappen* rijmen ze:

die . . . alleen haar schandeliiken handel driiven, met den slechten lieden uyt te striiken en bedriegen, *door liefliike woorden en diefliike daaden.*

Wij wezen reeds [2]) op de voorz. bep., die Wieringa, kennelijk ter wille van het sloteffect, achteraan zet bij:

che rari sono gli uomini che nelle cose carnali abbiano buona vista
W. dat 'er zeer weynige ziin [3]) die een goed gezicht hebben *in vleescheliike zaaken.*
B. dicono quei politici del fondaco, che sono fabbricati con la preciosa materia della tenace memoria de' benefici ricevuti, e della ricordanza della passata amicizia.
W. En verklaaren de Staatwiizen, dat deze Brillen gemaakt ziin *van de dierbare stoffe eener sterker geheugenis van ontfangene weldaden, en d' erinnering van voor gepleegde vriendschap.*

Wenst men nog enkele voorbeelden, niet aan I. 1 ontleend, van Wieringa's zware voorzetselclausula, dan kunnen wij b.v. citeren:

I. 21 Oltreché calamitá . . . . fu che le tirannidi tutte si fondino con la macerie di tante morti violenti, con la calce di tante scelerate ingiustizie, con l'arena di tante orribilissime crudeltadi, con l'acqua di ampissimi laghi di sangue umano.
W. Boven dien was 't een gruwel der gruwelen . . . . aan te merken, hoe alle Geweldenaryen wierden gegrondvest en opgebouwt *met steenen van opgehoopte moorden en doodslagen, met den kalk van schendigen hoon en ongeliik, met het zant van snode verraderyen, en met het water van zo breede bloedbaden en traaneplaszen.*

De wereld heeft zich zo ondankbaar en honds tegenover Ariosto en Tasso gedragen:

che i virtuosi tutti li videro entrare in Parnaso senza ferraiuolo con la giubba tutta stracciata.

---

[1]) Geciteerd boven blz. 153.
[2]) Boven blz. 157.
[3]) Evenmin als Hooft behoudt Wieringa hier de inversie van de bz. Cf. boven blz. 161.

Dit slot van I. 27 versiert Wieringa met allitererende variatie, alleen de bep. „in Parnaso" plaatst hij gesloten:

> dat alle Wiizen haar o p P a r n a s hebben zien komen *zonder mantel, met zeer gescheurde kleederen en koussen.*

Wieringa vervangt voorz. + inf. zin door voorz. bepaling.

Bij het vertalen van:

> Il porsi in quella occasione cosí mirabili occhiali al naso, opera che altri libera se stesso dal travaglio di veder le cose stomacose di questo mondaccio tanto corrotto, e alla sciocca brigata si fa credere che altri voglia rimirarle con maggior accuratezza.
>
> W. Daarze anderzins, met het opzetten dezer wonderbare Brillen, haar daadelijk ontslaan *van't verdrietig gezicht der boosheden dezes zoo zeer bedorven weerelts*: En doen aan menig slecht-hooft noch gelooven, dat zyze t e s c h e r p e r zoeken door te zien

heeft Wieringa de voorz. bep. aan het slot niet behouden, de open voorz. + inf.-zin „di veder . . . . . corrotto" heeft hij door een eveneens open voorz. bep. vervangen. Door een dergelijke vervanging van een inf.-zin door een bep. bereikt Wieringa een paar aardige clausulae. Tegen het eind van II. 44 bekent Alva:

> che la natura miglior ingegno aveva dato all'uomo per ben governar le cose proprie, che i fatti del suo padrone (indirecte rede).
>
> W. En dat de natuir den mensch veel meer verstands gegeven had *tot verrichting van eigene, dan van vreemder of meesters zaken.*

II. 59 wordt gezegd dat „quam arduum, quam subiectum fortunae regendi cuncta onus" (Tac. Ann. lib. I) zulke waarachtige woorden waren:

> che ebbero giá forza di indur l'animo del grande imperador Carlo quinto, piú di ogni altro indurato e ostinato nell'ambizione di regnare, a ritirarsi in un monastero e farsi eremita.

Wieringa vertaalt met veel variatie en alliteratie hoogst beknopt:

> datze zelf 't gemoed van den grooten Keizer Karel de Vijfde, meer dan iemand in 't heerschlust verhitt en verhart, weleer hebben konnen weeken en beweegen *tot een Klooster en Kluizenaars leven.*

Dubbel verbale clausula (Wieringa).

De gevarieerde verbale clausula, waarop wij boven blz. 170 wezen, is een wezenlijk kenmerk van Wieringa's stijl. Ziehier nog een voorbeeld:

> I. 2 che solo il mirabilissimo giuoco del trionfetto . . . insegnava l'importantissimo secreto, che ogni cartaccia di trionfo piglia tutte le piú belle figure [1])
>
> W. dat . . . allen dit wonderbare Triumfspel . . . bekent maakt, dit aanmerkelijk geheym [2]); dat yder troefblaadje (hoe slegt) al d'andere schoongebeelde, *overtreft en rooft.*

---

[1]) Deze uitspraak besluit de ragguaglio.
[2]) Let op de open plaatsing van het object, cf. boven blz. 167.

Natuurlijk kan de dubbel verbale clausula ook een hoofdzin afsluiten:

I. 2 egli sommamente rimase maravigliato della brutta invenzione (scil. van het kaartspel) che hanno saputo ritrovar i viziosi, per gettar il tempo, consumar la riputazione e le facoltadi

W. .... bleef die ten hoogsten verwondert, over zoo een verfoeyeliiken vond, van deugnieten bedagt, om den dierbaren tiidt, nevens hun eer en goed te geliik *te verspillen en verspeelen.*

De clausula bij Wieringa gevariëerder dan bij Boccalini of Hooft.

Door zowel het klavier van de open — in het biezonder van die met voorzetselbepaling — als van de verbale clausula te bespelen, beschikt Wieringa over een groter register dan Boccalini of Hooft. Tegen de achtergrond van Wieringa's normaliter gesloten woord- en zinschikking steekt spoedig de open clausula als stijlvondst af, terwijl het gewone verbale slot van zijn bijzin door variatie en opeenstapeling — eventueel nog geschraagd door alliteratie — gemaakt kan worden tot een stevige dam.

De voorz. bep.-clausula overheersend bij Boccalini die bijna nooit een verbale clausula gebruikt.

Bij Boccalini overheerst zeer sterk de clausula met voorzetselbepaling, hij gebruikt haar tot in den treure. Daarnaast vindt men bij hem als uitloop objecten, combinaties van objecten en voorzetselbepalingen en soms een voorz. + inf.-zin. De enige volzin in I. 1, die verbaal eindigt, is de gecompliceerde slotzin, waarop wij nog zullen terugkomen [1]):

> ma per cacciar quelle fastidiose mosche dal naso, le quali alcuni mal accorti avendo voluto levarsi con la violenza del pugnale, da loro stesso vergognosamente lo si sono tagliato.

Meer dan eens echter gebruikt Boccalini een bz. met geheel achteraan geplaatst subject als afsluiting van een periode. Een woordschikking, die wij dan niet terugvinden bij Wieringa, die zeer afkerig is van de geïnverteerde bijzin. Zelfs de indeling: subject wel antecedent, subject niet antecedent, levert hier — anders dan bij Hooft — slechts een mager resultaat, feitelijk vermijdt Wieringa in beide gevallen de inversie evenzeer.

Bij een italiaanse geïnverteerde bz. met antecedentisch subject behoudt Wieringa de inversie zelden.

Op blz. 161—162 gaf ik zes voorbeelden van een geïnverteerde boccalijnse bz. met antecedentisch subject. Hooft behield drie maal de inversie, Wieringa behoudt haar éénmaal en wel in de vertaling van:

II. 44 Questa tanto crudele e risoluta azione, insolita ad udirsi e vedersi in uno Stato, che giammai non avendo conosciuta servitú, non aveva notizia dei severi risentimenti che sogliono fare i prencipi per gelosia di Stato, cosí come alla nobiltá diede quel contento che dar suole la crudeltá di un prencipe nuovo esercitata contro quegli ambiziosi capi popolari che, con le sedizioni loro avendo abusata la libertá, bruttamente l'hanno precipitata nella tirannide, cosí di sommo spavento fu alla plebe; la quale, tuttoché contro il suo prencipe grandemente fosse infuriata, quando nondimeno si vide privata de' suoi capi, né cuore né ingegno ebbe da muoversi, ma, come in somiglianti accidenti è suo costume, l'insolenza cangiò nella maraviglia, l'ardire nello spavento, l'operar con le mani azioni piene di risentimento nelle querimonie di parole, nel minacciar quella vendetta che da sé non aveva genio da saper eseguire.

W. Deze zo stouten en overwreede daad, gansch ongehoort en ongezien in een land, dat noit onderslaaft, onbewust was, wat wreede wraak

[1]) Zie beneden blz. 206.

van Vorsten wel genomen wierd uit ergwaan van Staat, gelijkze den Adel zo groot een genoegen gaf, als doorgaans doet de wreetheit van een nieuw Overheer, gepleegt tegen de burger-hoofden, die door haar muittery de Vrydom onbruik gemaakt, en in een deerlijke Dwingelandy neerstort hebben, zo grooten schrik gafze aan 't gemeene volk. Het welke, hoewel tegen den Vorste biister verbolgen, echter, zich ziende van beleiders ontbloot, noch hert noch verstand had om iets vorders aan te vangen: maar (zo't in zulken geval gewoon is) verwisselde't de verwaantheit in verwondering, de dapperheit in bedeesheit, de handhaving van een geweldigen wraak in een idele woordenklagt, en moedelooze dreigementen.

Evenals Hooft behoudt Wieringa hier de antecedentische inversie („che dar suole la crudeltá di un prencipe nuovo esercitata . . ." — „als doorgaans doet de wreetheit van een nieuw Overheer, gepleegt . . .") en vermijdt hij de beide niet-antecedentische bz.-inversies („che sogliono fare i prencipi" en „come in somiglianti accidenti è suo costume"). Ik heb hier dit citaat wat wijder uitgeschreven dan toen wij Hoofts vertaling ervan bespraken, omdat men misschien „verwisselde 't de verwaantheit in verwondering . . . ." voor een geval van bz.-inversie van Wieringa zal willen aanzien. M.i. is Wieringa hier echter het verband kwijt geraakt en heeft hij niet meer het besef gehad dat hij de rel. bz. „het welke noch hert noch verstand had om iets vorders aan te vangen" moest vervolgen: „maar verwisselde de verwaantheit in verwondering . . . . .", of met gesloten woordschikking „maar de verwaantheit in verwondering . . . . verwisselde".

Wanneer het subject van een italiaanse geïnverteerde bz. geen antecedent is, behoudt Wieringa de inversie nooit.

Het is logisch, dat Wieringa, die minder vaak dan Hooft de bz.-inversie bij S. = antecedent behoudt, in het geheel niet gesteld is op de bz.-inversie, wanneer S. niet antecedent is. In I. 1 inverteert Wieringa evenmin als Hooft [1]) de boccalijnse inversie-bz. met niet antecedentisch subject. In tegenstelling tot Hooft vertaalt Wieringa eveneens zonder bz.-inversie:

II. 27 alla quale (scil. Monarcha di Francia), di suo beneficio non pareva che fosse che a magistrato tanto eminente, col quale ella ha molti interessi, fosse chiamato *un personaggio spagnuolo*

W. dien (scil. den Franschen Opperheerscher) 't geenzins t'ziinen besten scheen dat zo uitnemenden ampt, waar in hy zo grooten belang had, aan eenen Spanjaard gegeven wierd [2]).

Bij de lectuur van de *Kundschappen* is mij buiten het zo juist genoemde anakolutische „verwisselde 't" en de inversie na het voegw. „al" [3]), nergens een bz.-inversie bij niet antecedentisch subject opgevallen.

Wieringa streeft naar gesloten woordschikking van de bz. ook bij de acc. c. inf.

Wieringa's streven naar gesloten woordschikking van de bz. laat zich ook demonstreren aan de acc. c. inf., afhankelijk van een verbum tot een bz. behorende.

---

[1]) Cf. boven blz. 163.

[2]) Vertaling Hooft boven blz. 164.

[3]) II. 44 sebbene la morte di que' due sediziosi era necessaria

W. al ware de dood dezer twee weerspannige noodwendig geweest.

Cf. Overdiep, *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis*, § 226 en *Wdb. der Ned. Taal*, II kol. 84 1.

Zo vertaalt Wieringa:

II. 50 Questi medicamenti ... con la potente virtú loro in pochissime ore a que' prencipi diedero tal salute, ch'essi subito furono veduti uscir di letto, correre e con gagliarda maggiore saltare ch'eglino avessero fatto giammai

W. Deze hulpmiddelen ... werkten zo wel, dat men de Vorsten binnen weinig uiren gezond ten bedde zag uitstiigen, lustiger loopen, en luchtiger springen, danze oyt gedaan hadden.

Een voorbeeld ervan dat Wieringa enkele bepalingen van een acc. c. inf. open plaatst, haalden we reeds blz. 172 bij de bespreking van de voorzetselclausula aan:

I. 27 che i virtuosi tutti li videro entrare in Parnaso senza ferraiuolo con la giubba tutta stracciata [1])

W. dat alle Wiizen haar op Parnas hebben zien komen *zonder mantel, met zeer gescheurde kleederen en koussen.*

De acc. (object bij het reg. w.w., subject bij de inf., cf. beneden blz. 229), een bepaling en het object behorende bij de inf. plaatst Wieringa gesloten:

I. 5 Disse appresso Iacopo Sannazzario che maravigliosa cosa gli pareva nella republica veneziana che, nella nobiltá trovandosi molti mal proveduti de' beni di fortuna, questi nondimeno con pazienza indicibile si vedessero tollerar le miserie private, senza ... affettar ...

W. Jacobus Sanasarius daar na voortredende sprak, dat hem een verwonderens waarde zaak onder de Venetiaanze Heersching scheen te wezen, dat, dewiil onder den Adel veel gevonden wierden, die van de goederen des geluks qualiik waren verzien, men deze nochtans, met ongeloofliike liitzaamheit, de eygene ellende zag verdragen, zonder ... te trachten ...

Het object van de inf. staat in de open woordschikking:

II. 61 mercé che ne'tempi passati l'Asia e l'Africa, senza punto armarsi, infelici spettatrici furono della servitú di tutta Italia soggiogata dai famosissimi romani, e nell'etá moderna il giá potentissimo regno di Ungheria col moderno suo grandissimo pianto si rise della ruina del nobilissimo impero greco

W. Nademaal men in voorleeden tijden, ter schaamt en schaa, gansch Asia en Africa onbeweegliik en weerloos heeft zien aanschouwen *d'onderdrukking van geheel Italien, door die van Romen,* en by onzen tijd, het magtig Koninkrijk van Hongarien, tot ziin tegenwoordig hertenleed, en ongeluk hulpeloos laten, en belachen *den deerliiken val van't Griekze Keyzerdom.*

Het betreft hier een passage in de half-indirecte rede uit een bewogen betoog, evenzo in het volgend voorbeeld, waarbij het de acc. en bepalingen zijn die in open woordschikking staan:

II. 54 come ... nell'etá passata il mondo tutto vide fare a Carlo duca di Borgogna verso lo sfortunato e mal consegliato conto di San Paolo, infelicissimamente imbarcato da lui

[1]) Als regel staat in het Italiaans de acc. van een acc. c. int., indien hij een niet beklemtoond pron. pers. is, voor het reg. w.w.; cf. Schwendener, *Der Acc. c. Inf. im Italienischen,* S. 16.

W. Geliik in voorleden tiiden ... al de wereldt had zien te werk gaan *den Hertogh Karel van Bourgundien, met den rampzaligen en onvoorzichtighen Grave van St. Paul,* door hem te jammerliik in liiden gebraght.

Onderbreking van voegw. en subject (Wieringa).

Een enkele maal vindt men reg. w.w. (in finite of infinite vorm) en inf. gescheiden [1]). In „had zien t e w e r k gaan" uit ons laatste voorbeeld vormt het scheidende deel — een bepaling — met de inf. een vaste uitdrukking, dit is niet het geval:

I. 30 Facevano maggiori le afflizioni di lui i disordini bruttissimi che in ogni principato continuamente si udivano nascere tra i popoli

W. d'Oproeren en scheuringen, die men dageliix hoorde o n d e r a l l e S t a t e n e n V o l k e n ontstaan, verswaarden noch ziin hertzeer.

Zowel het subject („de weelige Jongelingen") als het object („hun tiidt") van de inf. staan tussen reg. w.w. („laten") en inf. („verquisten"):

I. 7 che nell'etá nella quale si trovava di cinquantacinque anni imparasse (subject „un letterato", die italiaanse gedichten las) ad attendere agli studi piú gravi, e lasciasse gettar il tempo nella lezione de' madrigali, de' sonetto e delle canzoni a quei giovanetti cacazibetto, ne' quali per ...

W. Dat, in de ouderdom van vijfenviiftig jaaren, waar in hy zich bevond; hy tot gewichtiger oeffeningen en weetenschappen hem moest leeren begeven, en laten d e w e e l i g e J o n g e l i n g e n h u n t i i d t verquisten in't leezen van minne-deuntjes, klink-riimtjes, en geyle liedtjes; dewiile .... [2]).

Wieringa scheidt soms reg. w.w. en inf.

Bij het vertalen van:

affine che, *senza indebolir la complessione della pazienza,* gli sfortunati francamente possano digerir gli amari disgusti

W. op datze de bittere smaaken en ongeliiken, dieze aldaar meermaal genoodzaakt ziin, te verswelgen, te gemakkeliiker mogen verduwen, zonder de teederheyt van hun geduld te krenken

vermeed Wieringa een onderbreking tussen voegw. en subject [3]), die hij echter wel schrijft in zijn vertaling van:

mercé che avanti gli occhi dei galantuomini spesse volte si parano cose altra modo spiacevoli, e perché il voltar loro le spalle spesse volte è un tirarsi addosso l'ira degli uomini potenti, il rimirarle è un crudelmente martorizzar se stesso

W. Om dat, *vermits menigmaal de mishageliixste zaaken den Eelaardigen voor oogen komen, indienze die onwaardeliik* [4]) *den rug bieden,* zy dikwiils der Grooten gramschap: of, zoze die beschouwen, zich zelf een knaagend hertzeer op den hals haalen.

Ook bij het vertalen van:

Anzi gli stessi politici sopra la coscienza loro affermano che non con altro istrumento altri meglio può giunger alla felicitá di conseguir quella eccellentissima virtú, tanto ambita degli uomini grandi, del „nosce te ipsum"

---

[1]) Cf. Overdiep, *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis,* blz. 60.

[2]) Het is niet uit te maken of „laten de weelige Jongelingen hun tiidt verquisten" als acc.c.inf. of als dat.c.inf. beschouwd moet worden, cf. beneden blz. 259.

[3]) Cf. boven blz. 164.

[4]) „Onwaardeliik": op een wijze die niet met iemands waardigheid of verdiensten overeenkomt. Zie *Wdb. der Ned. Taal,* X kol. 2193, op „onwaardiglijk".

stelt Wieringa een onderbrekende zin tussen voegw. en subject, waardoor hij een gesloten zinschikking bereikt:

> Daarom de Staatwiizen by haar geweten verklaarden, dat, *tot het verkriigen van dien uitneemenden, en by allen wiizen zoo zeer gezochten deugd van* (*Nosce te ipsum*) *ziins zelfs kennis*, geen gewisser werktuyg te vinden ware.

Een onderbrekende zin tussen relativum en subject behoudt Wieringa:

> le quali, *con tutto che altrui muovano nausea grande e affatto repugnino a gusto degli uomini buoni*, altri nondemeno . . .
> W. dewelke, hoe walgeliik zy mogen ziin, een yder nochtans . . .

Deze voorbeelden van onderbreking (eventueel scheiding) van voegwoord (eventueel relativum) en subject uit I. 1 kunnen gemakkelijk vermeerderd worden door citaten uit de andere kundschappen.

D. Gerundio-zinnen en zinnen met participium praesentis.

Typering vertaaltechniek van Hooft en Wieringa bij het gerundio.

Ook ten opzichte van de zinnen met gerundio nemen onze beide vertalers geheel verschillende houdingen aan. Hooft namelijk, vertaalt doorgaans het gerundio door een participium praesentis, Wieringa doet dit ook vaak, maar daarnaast treffen wij toch vele voegwoordelijke omschrijvingen aan. Soms lukt het hem, de inhoud van de ger.-zin beknopt onder woorden te brengen, b.v. in een praed.-attr.- of voorzetselbepaling. Dikwijls ook geeft hij een nog ietwat vrijere vertaling, waarbij niet een bepaalde zinsoort als equivalent van de italiaanse ger.-zin beschouwd mag worden.

Verhouding van gerundio tot p.p.

De eenvoudigste vertaling van het gerundio, in het Nederlands mogelijk, is ongetwijfeld het tegenwoordig deelwoord, want wij zien dat in het Laat-Latijn en in de romaanse talen gerundium en part. praes., hoe zeer verschillend van afkomst, om dezelfde stellingen vechten. Met elkaar om de heerschappij strijdende, hebben zij zich soms zozeer in elkaar verward, dat toen later de grammatici hen wilden scheiden, deze niet steeds konden uitmaken of ze een gerundio of een p.p. te pakken hadden. Met name bestaat er formeel in het Oud-Frans meestal geen, en in het Nieuw-Frans geen, onderscheid tussen participe présent en gérondif, zodat het daar voornamelijk een questie van definitie van de functie is, wat men als het één en wat als het ander wil beschouwen.

De eindconclusie van één der laatste studies over dit lastige vraagstuk van de moderne grammatica, de *Syntaxe du gérondif et du participe présent dans les langues romanes* [1]) van Stanislav Lyer luidt dat het zogenaamde gerundium van de romaanse talen feitelijk dichter staat bij het indo-germaanse p.p. dan bij het latijnse gerundium, waaruit het ontstaan is. Syntactisch zou er geen verschil bestaan tussen het idg. p.p. en het rom. gerundium [2]).

Het Latijn heeft uit het Indogermaans overgenomen het p.p. op -ns. Dit participium is een verbaal adjectief; zijn primaire functie is het aanduiden dat zekere toestand bestaat gedurende — of zekere handeling geschiedt in — dezelfde tijd, die wordt opgegeven in de hfz., waarbij het p.p. of de participiale bz. behoort. Deze toestanden en handelingen moeten in zeker verband met elkaar staan of gedacht kunnen worden. Die samenhang, die zeer verschillend van aard kan zijn, wordt dus feitelijk ook door het p.p. aangeduid, en is er de oorzaak van, dat het principe van de gelijktijdigheid niet streng gehandhaafd kon worden. Is bv. de participiale zin causaal, dan gaat de handeling of toestand van de p.p. zin aan de handeling of toestand van de hfz.

[1]) Thèse pour le doctorat ès lettres présentée à la faculté des lettres de Prague. Paris, librairie E. Droz, 1934.

[2]) Ik ga hier af op een bespreking in *Herrigs Archiv*, Jhrg. 90, N.S. Bnd.67, daar ik de dissertatie van Lyer niet in handen krijgen kon.

vooraf, of begint eerder (cadens ab equo, frangit crus — van zijn paard vallende, breekt hij zijn been). Ook is het mogelijk dat de toestand of handeling door het Vf. aangegeven maar een korte tijd in beslag neemt van de duur van de toestand of handeling door het bijbehorend p.p. aangegeven, namelijk als het aspect van het p.p. duratief, van het Vf. perfectief is (invenit puerum dormientem tranquille — hij vond het kind gerust slapende). K. Sneyders de Vogel schrijft dan ook over het p.p.: „Il indique en premier lieu la simultanéité, mais à cette fonction primitive s'ajoutent tout naturellement d'autres nuances, parce que l'esprit humain aime à voir un rapport plus intime entre deux actions simultanées. Ainsi le participe présent exprime souvent un rapport de cause, de concession, de condition, il a souvent le même sens qu'une phrase relative" [1]).

In het Latijn is ook tot ontwikkeling gekomen het gerundium, dat men gemeenlijk een verbaal substantivum noemt, en dat als de declinatie van de infinitivus praesentis beschouwd wordt. De ablativus gerundii kan alle functies uitdrukken, die de abl. van een nomen kan weergeven; hij kan dus instrumentaal en causaal staan, maar ook conditionaal, concessief, temporaal en modaal [2]). Zoals het p.p. door zijn causale functie op het oorspronkelijke terrein van de abl. ger. kon komen, zo kon de abl. ger. door zijn modale en temporale functies geraken op het eigenlijke gebied van het p.p.

Nu is het in die talen, die van het Latijn afstammen, mogelijk, dat de gerundiale en participiale vorm samenvallen; een andere mogelijkheid is, dat er formeel onderscheid blijft, maar dat één der beide vormen de sterkere wordt en gaat overheersen. Dit laatste is in het Italiaans het geval, waar formeel niet de minste verwarring bestaat tussen het participio presente, dat op -nte (Plur. -nti) uitgaat en het gerundio, dat steeds op -ndo eindigt; terwijl het tevens duidelijk is dat het ger. het p.p. sterk heeft teruggedrongen. Het verbale vermogen van het Italiaans p.p. is opvallend gering, in de meeste gevallen staat het zuiver adjectivisch [3]).

Het gerundio een verbaal adverbium.

B. H. J. Weerenbeck beschouwt in zijn proefschrift *Participe présent et gérondif* [4]) de zo genoemde latijnse ablativus gerundii als een verbaal adverbium. Inderdaad komt de abl. eerder en vaker voor dan de andere gerundiale casus, zodat het mogelijk is dat de vorm op -ndo niet zozeer als abl. van een nomen, maar als adverbiale vorm is gevoeld. Ook indien deze opvatting mocht blijken historisch niet

[1]) In het hoofdstuk „Le gérondif et le participe présent en Latin" van de *Syntaxe historique du français*, pag. 195.

[2]) Cf. Weerenbeck, *Participe présent et gérondif*, pag. 264.

[3]) Verbaal vermogen heeft in het Italiaans behouden het p.p. van „sedere" en samenstellingen daarvan. Voorbeelden uit de *Ragguagli:*
I. 57 un giudice *sedente* pro tribunali
II. 65 monarchi dell'universo *residenti* in questo Stato
II. 33 prencipi ereditari, *residenti* in Parnaso (soortgelijke voorbeelden II. 17, II. 50 en I. 25).
Voorts leest men in de *Ragguagli* uitdrukkingen als:
II. 33 ogni uomo poco *intendente* delle cose del mondo
II. 34 i medici *assistenti* all' ammalato
II. 46 Apollo . . . *impaziente* di quello strepito.

[4]) Dissertatie, A'dam, 1927.

te verdedigen te zijn, zo mag men daarom misschien toch wel in de romaanse talen het ger. een verbaal adverbium noemen, dit in tegenstelling met het p.p. dat een verbaal adjectief is.

Bij Petrarca het gerundio soms nog verbaal substantief.

De ontwikkelingsgang van het italiaanse gerundio van verbaal substantief met ongeveer de waarde van de latijnse abl. gerundii tot verbaal adverbium, kan men zeer goed gadeslaan bij Petrarca. Tegenover de beide regels uit de *Sonetti:*

35. 5 Poi che cercando stanco non seppe ove s'albergasse . . .
45. 1 La guancia, che fu già piangendo stanca

waar Skerlj, wiens *Syntaxe du participe présent et du gérondif en vieil italien*[1]) wij nog meermalen zullen citeren, terecht meent, dat de gerundi „le caractère substantival et le sens instrumental" bezitten [2]), kan men stellen uit de *Canzoni:*

I. 4 Perché, cantando, il duol si disacerba,

dat misschien beter dan met „omdat, door (onder) het zingen, de smart haar bitterheid verliest" wordt omschreven met „omdat, indien (doordat) men zingt, de smart haar bitterheid verliest". Bij *Sonetto*

226, 12 Non è sí duro cor che, lagrimando,
pregando, amando, tal or non si smova,
né si freddo voler che non si scalde

— overweging, die bij Petrarca, die elk uur van den dag weent over het „aspro core e selvaggio e cruda voglia" van Laura, opgekomen is, toen hij zich herinnerde „che poco umor già per continua prova Consumar vidi marmi e pietre salde" — is mij de verklaring, die Skerlj geeft van „lagrimando, pregando, amando", namelijk: „par les larmes, par les prières et par l'amour" te beperkt, want zij brengt niet tot uiting dat een bepaalde „men"-groep — waartoe de toegesprokene Laura niet behoort, maar de spreker Petrarca wel [3]) — subject is van die gerundi [4]). Ook neemt Skerlj stilzwijgend aan, dat de functie van de gerundi „lagrimando, pregando, amando", en van „cantando" uit „perché, cantando il duol si disacerba" zuiver instrumentaal is, terwijl ik bij al deze gevallen een bijsmaak van conditionale en temporale functies proef. Doordat het gerundio het uitdenken van het functionele verband aan de fantazie van den lezer overlaat, blijft deze samenhang misschien soms wat vaag, maar worden geen fijne nuanceringen verdoezeld, zoals dat veel eerder het geval is bij het uitdrukken ervan door voorz. + subst. of door voegw. bz.

In het Italiaans vindt men vele gesubstantiveerde infinitivi en participia praesentis, het gesubstantiveerde gerundio komt zeer zelden

---

[1]) *Avec une introduction sur l'emploi du participe présent et l'ablatif du gérondif en latin*, Paris Champion, 1926.

[2]) *Op. cit.*, § 778.

[3]) Zelfde „men"-groep op de achtergrond van „cantando" (Perché, cantando, il duol si disacerba) als subject aanwezig.

[4]) Voor de ontwikkeling van het absolute gerundio, zijn juist de constructies met een „sujet indéfini" van groot belang geweest. Cf. Skerlj, *op. cit.*, § 432 en vlgd.

voor en doet dan gemanireerd aan. Anders dan in het Frans en Spaans kon in het Italiaans de combinatie voorzetsel + gerundio niet tot bloei komen, waarin wij een aanwijzing mogen zien, dat de Italiaan heel spoedig het gerundio niet als een nomen, maar als een adverbium heeft begrepen.

De vraag, die zich evenals voor andere romaanse talen ook bij het Italiaans aan ons opdringt: In hoeverre heeft het gerundio het p.p. verdrongen, in hoeverre heeft het met de taak ook het karakter van het p.p. overgenomen? — kunnen wij, met Weerenbeck, aldus ook formuleren: Is in sommige gevallen het italiaanse gerundio niet langer een verbaal adverbium, maar verbaal adjectief geworden? Als criterium hierbij kunnen we gebruiken, dat de ger.-zin, zolang het gerundio verbaal adverbium is, omschreven moet kunnen worden door een voegw. bz. en niet volkomen adequaat kan zijn aan een rel. zin.

Het antwoord luidt m.i.: Het besef van het adverbiaal karakter van het gerundio moet in het onderbewustzijn van den spraakmakenden Italiaan niet verloren gegaan zijn, want hij verzet zich tegen zuiver attributief gebruik van het gerundio. Een verzet, dat echter soms gebroken kan worden. In de litteraire taal uit de tijd van Dante en Boccaccio en ook een enkele maal in moderne italiaanse poëzie vindt men het gerundio gebruikt, zoals Stanko Škerlj het uitdrukt, „comme un participe purement déterminatif, remplaçant, parfois, une proposition relative (et non circonstantielle)" [1]. Als voorbeeld van het ongetwijfeld attributief (dat is wat Škerlj „déterminatif" noemt) staan van het gerundio wordt steeds geciteerd Dante, *Vita nuova*, III, *son.*

Het adverbiaal karakter van het gerundio in het Italiaans in de verschillende eeuwen bewaard.

Enkele gevallen van attributief gebruik van het gerundio.

I. 12 poi la svegliava, e d'esto core ardendo,
Lei paventosa umilmente pascea [2])

Wij merken op dat het gerundio hier in het rijm staat en dat het, zo het al een verbaal adjectief is, zeer geringe verbale betekenis heeft. In een ander voorbeeld uit de *Vita nuova*, dat Škerlj aanhaalt:

> Quella nostra Beatrice udiò da certe persone di te ragionando, che la donna .... ricevea da te alcuna noia [3]),

kan „di te ragionando" opgevat worden als „che di te ragionavono" (rel. zin.), maar m.i. met evenveel recht als „allora che di te ragionavono" (voegw. bz.). Wij vestigen hierop de aandacht, niet omdat het onze bedoeling is op deze wijze alle voorbeelden door Škerlj bijeen gebracht van het gebruik „purement déterminatif" van het gerundio in het Oud-Italiaans te ontzenuwen, maar om duidelijk te laten uitkomen hoe vaag en lastig te trekken de grens is tussen het adverbiaal en het adjectivisch gebruik van het gerundio.

Indien inderdaad „di te ragionando" van „Quella nostra Beatrice udiò da certe persone di te ragionando" praed.-attributief staat, dan

Gerundi na verba van waarneming.

[1]) *Op. cit.*, pag. 191.

[2]) Škerlj, *op. cit.*, § 579; Weerenbeck, *op. cit.*, pag. 133.

[3]) Škerlj, *op. cit.*, § 583.

kunnen wij dat beschouwen als een bizonder geval van het gerundio, dat in het Italiaans na de werkwoorden van waarneming, speciaal vedere, udire en trovare, aangetroffen kan worden. Zoals in het Latijn naast „vidi te currere" ook gezegd kon worden „vidi te currentem" [1]), zo komt in het Italiaans naast — het veel gebruikelijker — „vidi ti correre" ook „vidi ti correndo" voor. Škerlj heeft uiteengezet hoe bij een uitdrukking als „vidi puerum currentem" het accent kan vallen op het p.p., zodat de betekenis van de zin is „j'ai vu l'enfant lorsqu'il courait, au moment qu'il courait, dans l'action de courir". In zo'n geval heeft het p.p. zijn oorspronkelijke taak van „complément déterminatif du substantif" overschreden [2]). Het is zeer begrijpelijk dat de Italiaan in een dergelijk geval een gerundio bezigt.

Wanneer men langs het huis van een vriendin gereden is en gezien heeft, dat deze vriendin juist een roos plukte ofwel met een boek op de tuinbank was gezeten, dan kan men, wanneer men later die vriendin spreekt, tegen haar zeggen: „ti vidi cogliendo una rosa" of „ti vidi leggendo un libro".

Over het algemeen echter zal men weinig behoefte gevoelen om te kennen te geven, dat men iemand gezien heeft, *terwijl* hij een boek of krant las, maar wel zal men bv. willen vertellen, dat men in de trein iemand gezien heeft, *die* de „Corriere della Sera" las. In dergelijke gevallen kan men zich niet van het gerundio bedienen [3]). Even onmogelijk als het voor ons is te zeggen dat wij een foto gezien hebben, terwijl zij den Duce voorstelde; even onmogelijk is het voor den Italiaan te zeggen „ho visto una fotografia rappresentando il Duce [4]); m.a.w. voor de constructie „w.w. van waarneming — acc. — gerundio" is het noodzakelijk, dat een persoon, of iets dat als persoon gedacht kan worden, de handeling door het gerundio genoemd, verricht.

Oordeel van italiaanse grammatici over het attributieve gerundio.

De gevallen van attributief of schijnbaar attributief gebruik van het gerundio zijn den Italianen zelf ook opgevallen. „Il gerundio è usato ora raramente — ed era invece con frequenza presso gli antichi (scil. de oude italiaanse schrijvers) — con valori di participio" schrijft Oronzo Pezzuto in zijn *Del gerundio italiano* [5]).

In hun *La grammatica degli Italiani* geven Trabalza en Allodoli een wel zeer slappe definitie van het gerundio [6]), zij verzuimen echter niet op te merken „Frequentemente nei nostri classici il gerundio è usato come participio, e allora in funzioni qualitative o modali del soggetto e dell'oggetto. Anche nella poesia moderna tavolta". Hierbij halen zij als voorbeeld aan van Verga „Le sembrava di vedere le spighe

[1]) In het klassiek Latijn is de uitdrukking met p.p. het gebruikelijkst, cf. beneden blz. 229.

[2]) *Op. cit.*, § 92.

[3]) Cf. Weerenbeck, *op. cit.*, pag. 133, note 2.

[4]) Cf. Weerenbeck, *op. cit.*, pag. 111.

[5]) Lecce, 1921. Met die opvattingen van Pezzuto, die afwijken van de gangbare, kan ik mij slecht verenigen. Vandaar ook dat ik weinig uit zijn geschrift citeer en meer uit Škerlj, hoewel deze laatste slechts het ger. in het Oud-Italiaans behandelt.

[6]) „Ha varie e importanti funzioni perché contiene in se una proposizione avverbiale, oltre che determinare l'azione di altro verbo; ed ha anche valore temporale assoluto, accompagnato del proprio soggetto, restando come indipendente dentro il periodo". *Op. cit.*, 4e ed. 1935, pag. 222.

alte nel giugno curvandosi ad onda pel venticello"[1]). De gedachte is bij mij opgekomen of het poëtische „curvando" niet een zekere personificatie van „le spighe", het actief deelnemen van de aren aan het buigen, suggereert.

De definities van Trabalza en Allodoli niet verder besprekende, merken wij slechts op, dat het enigszins vreemd aandoet dat, waar het tegenwoordige veelvuldige gebruik van het gerundio berust op overwinningen behaald op het p.p., de moderne italiaanse grammatici zo nadrukkelijk wijzen op bepaalde gevallen waarin het gerundio gebruikt is, of gebruikt wordt, als ware het een participium. Deze houding van genoemde grammatici mogen wij uitleggen als een verzet tegen het zuiver attributief gebruik van het gerundio.

Het nederlandse p.p.

Het p.p. is in het Nederlands nooit zeer populair geworden, het zijn vooral de ambtelijke taal en het litteraire proza, die deze vorm hebben gewaardeerd. Overdiep constateerde een opleving van het p.p. in het proza van onze Renaissance-tijd [2]). Buitenlandse voorbeelden zullen hierbij van invloed geweest zijn, de franse vormen op -ant, het latijnse p.p. en gerundium, alsook — hoe toonaangevend is immers dan Italië's letterkunde — het italiaanse gerundio.

In de *Nieuwmaaren* slechts één geval van voegw. omschrijving van de ger.-zin.

Bij Hooft zijn de zinnen met p.p. veel frequenter dan bij Wieringa. Tot de voegw. omschrijving van een gerundiale zin gaat Hooft bijna nooit over; ik noteerde slechts „indien men anders deede", vertaling van de absolute ger.-zin uit II. 27 „altramente facendosi" [3]).

Bij het vertalen van:

> II. 51 e che negozio tanto importante felicemente si recava al suo fine solo con la lunghezza del tempo, a poco a poco insensibilmente introducendo la servitù ne' popoli spogliandoli della libertá, si che essi né dell'uno né dell'altro si avvedessero.

Voegw. versterking van de p.p.-zin bij Hooft.

heeft Hooft de p.p.-zinnen versterkt met het instrumentale voegwoord „mits" [4]):

> en dat een handel van zoodaanigh een gewichte (scil. een vrijgeboren volk aan slavernij gewennen) gelukkelijk ten einde te brengen is, alleenlijk met lankheit van tijde; *mits* allenskens, ongevoelijker wijze, de slavernije, over de volken, invoerende, en hen van de vryheit ontblootende, zulks zij het eene nocht het ander gewaar worden.

II. 96 komt het Filips II ter ore dat de hertog van Alva er ronduit voor durft uitkomen fouten te hebben begaan bij het besturen van de Nederlanden, zich verontschuldigende met de woorden „che altro giudicio hanno gli uomini in governar gli Stati altrui, altro nel reggere i propri". Voor Apollo geroepen, herhaalt Alva deze bewering, waarop Filips verontwaardigd uitbarst:

---

[1]) Cf. ook beneden blz. 210.
[2]) *Over het nederlandsche participium praesentis III, Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde* 44, blz. 135.
[3]) Cf. beneden blz. 191 en blz. 208.
[4]) Voor „mits" + p.p., zie *Wdb. der Ned. Taal*, IX kol. 891, cf. Overdiep *op. cit.*, blz. 361.

che, la confessione del mancamento di quel suo ministro essendo geminata, altro non vi mancava che la condennazione

H. dat *mits* de belijdenisse van 't misdrijf zijns bewindtmans, verdubbelt zijnde, daar niet gebrak dan hem te verwijzen.

Door de vrouwelijke uitgang van het p. perf. „geminata" is het in de italiaanse tekst duidelijk dat „la confessione del mancamento" verdubbeld is, maar bij Hooft moeten wij de zin zeer nauwkeurig lezen om te zien, dat „de belijdenisse" en niet het „misdrijf" zelf verdubbeld is; het toegevoegde „mits" verduidelijkt dit niet. Makkelijk te begrijpen daarentegen is de vertaling van Wielinga met voegw. omschrijving:

dat, dewijle deze zijne dienaar nu ten tweedemaal zijn misdrijf had beleeden, niet wijders te doen was, dan hem te verwijzen.

Met „maar" verduidelijkt Hooft de bedoeling van een p.p.-zin bij het vertalen van:

I. 1 quei scialacquoni che, avendo la borsa da privato, vogliono far spese da prencipe

H. die spilpenningen, de welke *maar* hebbende gemeenen mans borze, tegens Vorsten teeren willen.

Voegw. versterking van de p.p.-zin bij Wieringa.

Wieringa versterkt een causale p.p.-zin met „als":

III. 24 Giovanni Bentivoglio . . . . . hebbe a dire, che le inclinationi, & deliberationi de' popoli sono tanto fallaci, che essendo guidate più spesso dal caso, che dalla ragione, non può l'huomo per saggio che sia, assicurarsi di quello, che è posto nel volere d'altri

W. Giovanni Bentivoglio . . . . . zeyde daar op; dat de neygingen en voornemens des Volx zeer weiffelig waren; *als* veel eer volgende 't geval als de rede; dies niemand, hy zy zo wijs als hy wil, zich zal konnen verzekeren, van 't gene aan een's anders wankele wil hangt.

Adv. versterking van de p.p.-zin in de *Kundschappen.*

Voor p.p.-vertalingen, van gerundi, door Wieringa versterkt met het adv. „al", zie beneden blz. 208.

In de titel van II. 23 vertaalt Wieringa een gerundio met p.p.:

Grandemente compatendo Apollo i lagremevoli naufragi che i suoi virtuosi fanno nelle corti de' prencipi grandi, ...

W. Apollo zich zeer erbermende over de deerlijke schipbreekingen, die zijne Wijzen in der grooter Vorsten hoven komen te lijden; . . .

Voegwoordelijke omschrijving van de ger.-zin in de *Kundschappen.*

De ragguaglio zelve begint Wieringa met het voegwoord „dewiil":

Ogni giorno piú nell'intimo del cuore di Apollo pungendo i lagremevoli naufragi che cosí spesso nelle corti de' prencipi grandi fanno molti letterati, i quali, con sudori infiniti delle piú illustri scienze, per meritar con esse la buona grazia de' prencipi, avendo caricata la nave degli animi loro, sfortunatamente si veggono poi andar a perdersi nelle secche di una camera locanda, abissarsi nell voragini di un vergognoso spedale, e talora fracassarsi nel duro scoglio della mendicitá e della disperazione, punto non giovando loro le ricchezze d'infinite virtudi per liberarli da calamitadi tanto deplorando, in ogni modo volle por rimedio a tanti mali e . . . .

W. *Dewiil* Apollo dageliix meer en meer met innerliik mededogen wierd ingenomen over de beschreijeliike schipbreuk, die zo dikwils in Vorsten Hoven vele geleerden overvalt, dewelke, door oneindigen arbeid de schepen hunner gemoederen geladen hebbende met de edelste konsten en wetenschappen, om daar mee der Vorsten goede gunst te gewinnen, men ongelukkeliik ziet stranden op de droogte van een huirkamer, verzinken in den kolk van een smadeliik gasthuis, of wel aan stukken stooten op den harden klip van kale berooitheit, en wanhoop; *terwiil* de schatten van onwardeerlijke deugden haar gantsch niet en helpen, om haar van zo droeve onheilen te behoeden; zo zogt hy in alle manieren middel te schaffen tot schuwing van zo sware ongevallen, en .....

De vertaling is hier logischer opgebouwd dan het Italiaans. Want het subject van de hoofdzin „in ogni modo volle por rimedio a tanti mali", te weten Apollo, wordt niet expressive genoemd, hoewel het niet identiek is met het subject van de ger.-zin „Ogni giorno piú nell'intimo cuore di Apollo pungendo i lagremevoli naufragi", namelijk „i lagremevoli naufragi" [1]); daarentegen is de constructie „Dewiil Apollo . . ., zo zogt hy" correct. De nederlandse tekst dankt voorts zijn duidelijkheid aan de voegw. omschrijving van ger.-zinnen (in twee van de drie gevallen), terwijl de alliteratie er misschien versierend en zeker niet hinderlijk werkt.

In het volgend voorbeeld onderbreekt Boccalini een hfz. „E . . . Apollo" door twee gecoördineerde complexen van bijzinnen, waarvan het eerste ingeleid wordt door een voegw. bz., het ander door een ger.-zin:

II. 59 E, *percioché* il divider da un uomo, che per qualche tempo abbia gustata la dolcezza del regnare, la dominazione, cosa molto piú è spaventevole che la seperazion dell'anima dal corpo, e altre volte essendo accaduto in Parnaso che in somiglianti signori la soverchia ambizion di dominare di modo ha soffocata la virtú dell'ultiltá e quei spiriti vitali della moderazion dell'animo, che viva sostentano la virtú del cuore di un genio ben composto, che con scandalosa renitenza hanno fatto cosí gran passagio; Apollo . . . .

De functies van de voegw. bz. „percioché il divider da un uomo . . . è spaventevole . . ." en van de ger.-zin „altre volte essendo accaduto in Parnaso" zijn gelijkwaardig, zuiver uit een oogpunt van stijlvariatie heeft Boccalini niet twee voegwoordelijke of twee gerundiale zinnen geschreven. Wieringa betracht hier afwisseling door twee verschillende voegwoorden te gebruiken:

> En, *alzo* 't gezag te scheiden van een eerzugtig mensch, die alree de zoetigheit van heerschen een wiile gesmaakt heeft, veel feller en vreezeliiker is, als de scheiding van ziel en liif: en *vermits* 't wel meer in Parnas gebeurt was, dat door t'overdadigen heerschzucht in zulke Heeren, de deugd der nederigheit, en de levende geesten der gematigtheit des gemoeds, die d'hertekragt van een rechtgeschikten imborst by't leven houdt, zo zeer bezet en verstikt is, datze zo moeijelijken gang met schandelijk schoorvoeten en tegenspartelen volbrengen, zo heeft Apol . . .

---

[1]) Gewoonlijk hervat Boccalini met een pron.pers. of gevarieerde omschrijving het subject van de hfz., indien dit identiek is — gelijk in dit geval — met het subst. uit een voorzetselbepaling van de voorafgaande ger.-zin. Cf. beneden blz. 214 en 215.

Daar de instrumentaal-causale de belangrijkste functie is van het gerundio, is het begrijpelijk dat Wieringa bij de voegwoordelijke omschrijving van de ger.-zin zeer dikwijls de voegwoorden „dewijl" en „(al)zo" gebruikt, wij geven nog enkele voorbeelden waarbij wij over een vertaling — die dan, zoals gezegd, participiaal is — van Hooft beschikken [1]):

II. 51 non sempre essendo vero che . . .
W. *Dewiil* 't niet altiidt waar is, dat . . .
H. zijnde niet altijds waarachtigh, dat . . .
II. 96 che, la confessione del mancamento di quel suo ministro essendo geminata, altro non vi mancava che la condennazione
W. dat, *dewijle* deze zijne dienaar nu ten tweedemaal zijn misdrijf had beleeden, niet wijders te doen was, dan hem te verwijzen
H. dat mits de belijdenisse van't misdrijf zijns bewindtmans, verdubbelt zijnde, daar niet gebrak dan hem te verwijzen [2]).
II. 27 essendo suo costume contrapesar i vizi con le virtudi
W. *alzo* hy gewoon was de deugden tegen gebreken op te wegen
H. zijnde zijne gewoonte de gebreken op te wegen tegens de deughden.

Voorts zien wij Wieringa bij de voegwoordelijke omschrijving behalve „vermits", waarvan wij reeds een voorbeeld gaven, de volgende instr.-causale voegwoorden toepassen: om dat, mits, door dien, nademaal. Van ieder slechts één voorbeeld:

II. 20 Felicissimamente avendo Domizio Corbulone fornito il primo anno del suo governo di Pindo, da Apollo . . . . favoritamente per l'anno futuro li fu mandata la riferma
W. *Om dat* Domitius Corbulo het eerste jaar ziiner Heerschappy over Pindus zeer gelukkelijk en loffelik voleindt had, deed Apolo . . . hem een nieu Bewindschrift, tot het toekomende jaar, toeschikken.
II. 51 Disse allora il duca che dalla proscrizione di Augusto, con la quale in un sol giorno, spegnendo la piú coraggiosa nobiltá romana, affatto levò i capi al popolo, aveva imparato . . .
W. Daar op zeide den Hertog, dat hem door Augustus, *mits* hy op eenen dag al de dapperste Roomze Edelen te land uitbande, en alzo de hoofden des volx aan een kant hielp, den weg . . . eerst geweezen was.
II. 29, titel Essendo Apollo venuto in cognizione che gli uomini scelerati, servendosi del braccio de' sacrosanti tribunali per travagliar in essi soggetti di somma bontá, altrui grandemente li rendono odiosi, per rimediare a tanto disordine, crea una congregazione de' principali soggetti di questo Stato, ma con poco felice successo
W. Apollo, ter kennis gekomen, dat, *door dien* godloze guiten de magt van't heilig Gericht misbruikten, om de deugdlijkste lieden daar mee te plagen, 't zelve zeer verhaat maakten, stelt een vergadering van voornaame mannen toe, om middel tegen zo grooten onheil te schaffen; doch met een slechten uitslag [3]).

II 54 komt de markgraaf van Pescara bij Apollo klagen belasterd te zijn door Francesco Guicciardino [4]):

---

[1]) Cf. ook Hoofts vertaling „en t'ander maalen gebeurt zijnde in Parnas" van de ger.-zin „e altre volte essendo accaduto in Parnaso" uit ons, op blz. 185 gegeven, citaat II. 59.

[2]) Cf. boven blz. 184.

[3]) Het subject „Apollo" dat Boccalini in een bz. geeft, stelt Wieringa voorop, daarentegen brengt hij het subject „godloze guiten" binnen de bz. met „door dien" t.o. waarvan „dat . . . 't zelve zeer verhaat maakten" als hfz. fungeert. Cf boven blz. 150, beneden blz. 204.

[4]) Cf. boven blz. 60.

Di modo che Sua Maestá, alla quale il proceder molto circospetto e l'esattissima prudenza del Guicciardini molto sono note, rispose al marchese che, non potendo il Guicciardini aver parlato di lui eccetto che da veridico istorico en non con passion alcuna di animo mal affetto, . . . voleva

W. Daar op Zijn Majesteit, dien de voorzigt en hoge wiisheit van Guicciardün zeer wel bewust was, den Markgraaf ten antwoord gaf; Dat, *nademaal* hem onmogelijk dagt, dat Guicciardijn anders, als een waarachtig Schrijver, zonder eenige boze drift, of wangenegentheyt, gesproken zou hebben, hy . . . .

Als voorbeeld van voegw. omschrijving van een ger.-zin, is dit citaat niet biezonder zuiver, omdat Wieringa ook verder de constructie verandert, echter hebben zowel de ger.-zin „non potendo" als de voegw.-bz. met „nademaal" causale functie.

Bij de voegwoordelijke omschrijving gebruikt Wieringa voorts causaal-temporaal de voegwoorden: nadien, nadat, als. Gelijk blijkt uit de volgende titels:

I. 71, titel In un congresso di personaggi grandi Cesare avendo tassato Marco Bruto d'ingrato, cartellano insieme

W. *Nadien* Caesar in een zaamening zommiger grooten, Marcus Brutus voor ondankbaar had uytgescholden, bevegtenze elkander met geschriften.

I. 3, titel Avendo Apollo avuto l'infelice avviso dello sceleratissimo assassinamento commesso nella persona del potentissimo re di Francia Enrico quarto . . . . comanda . . .

W. *Nadat* Apol d'ongelukkige tijdingh bekomen had van den schelmzen moord, begaan aan den machtigsten Koning van Frankriik, Henrik de Vierde, beveelt hy . . . .

II. 20, titel Con molta sua riputazione avendo Corbulone fornito il tempo del suo governo di Pindo, da Appollo favoritamente gli è mandata la riferma per un altr'anno, la quale vien rifiutato da lui

W. *Als* Corbu'o, t'zijner grooter eer, het Stedehouderschap van Pindus had uitgedient, wierd hem van Apol een nieuwe Magtbrief, voor 't volgende jaar, toegeschikt, 't welk hy weigert t'ontvangen [1]).

„Toen" dat, gelijk bekend [2]), een temporaal voegwoord bij uitstek is, gebruikt Wieringa bij het vertalen van een passage uit Briani's *Parte terza:*

III. 48 Cornelio Tacito, havendo col mezzo d'alcune mascherate lodi, fatto cattura di un milione, e ducento cinquanta mila scudi d'oro; fu grandemente lodato da alcuni, perche . . . .

III. 46 Ten hoogsten wierd de behendigheit van Tacitus by een jegelijk gelooft, *toen* hy, door middel van eenig schimp en schijn-lof, tot zich getogen had dertiende-half hondert duizent goude kroonen, om dat . . .

In het boven blz. 184 reeds in zijn verband geciteerde:

II. 23 punto non giovando loro le ricchezze d'infinite virtudi

W. *terwijl* de schatten van onwardeerlijke deugden haar gantsch niet en helpen

---

[1]) In het begin van deze ragguaglio omschrijft Wieringa een dergelijke ger.-zin met „om dat", cf. boven blz. 186.

[2]) Cf. Overdiep, *op, cit.*, § 118.

drukt „terwijl" gelijktijdigheid uit; in het volgend voorbeeld — waarbij men echter op de verandering van tempus moet letten (Boccalini gebruikt een gerundio passivo passato, Wieringa in de voegw.bz. de tegenw. tijd van het passivum) — staat „terwijl" misschien temporaal-causaal [1]):

III. 24, titel Giovanni Bentivoglio essendo stato ripreso, perche non si fosse rimesso nella Patria col favore del polopo Bolognese, dimostra con evidenti ragioni essere vana la speranza di molti

W. *Terwijl* Giovanni Bentivoglio, verweeten wordt, dat hy niet na 't zin des Volx van Bouloniën in zijn Vaderland weder was gekomen, bewijst hy met blijklijke redenen dat de hoop van veelen vergeefs is.

De voorbeelden dat Wieringa een ger.-zin, waarin de functie van het gerundio is het uitdrukken van gelijktijdigheid of modaliteit [2]), voegwoordelijk omschrijft, vindt men in de *Kundschappen* niet dicht gezaaid. Misschien mogen wij aannemen dat Wieringa hier de p.p.-zin de meest natuurlijke vertaling vond. Met participiale vertalingen, zoals bv.:

II. 18 e, del suo riso chiedendoli umilissimo perdono, confessò . . .
W. en biddende zeer demoedelijk om vergiffenis van zijn lagchen, beleed . . .

kunnen wij echter in deze niets bewijzen, omdat de voorbeelden dat Wieringa een causaal, een conditionaal . . enz. p.p. schrijft ter vertaling van een causaal, een conditionaal . . . enz. gerundio, ook voor het grijpen liggen.

Het voegwoord „zo" bezigt Wieringa bij de voegwoordelijke omschrijving van de ger.-zin zowel temporaal-causaal als conditionaal. Briani's ragguaglio 24 begint, ongeveer gelijkluidend met de zo juist geciteerde titel:

III. 24 Giovanni Bentivoglio, essendo stato ripreso, perche non si fosse col favore del popolo Bolognese rimesso nella Patria sua, hebbe a dire che . . .

Wieringa kiest tans als voegwoord „zo" en zet de bz. om in het activum:

> *Zo* zommige op een zeker tijdt, aan Giovanni Bentivoglio voorwierpen, dat ziin wederkomst in't Vaderland, niet met wil en welgeval des Volx van Bouloniën was geweest; zeyde hy daar op; dat . . .

„Zo" staat hier vooral tijdaanduidend, gelijk uit het adv. „daar op" in de hfz. blijkt. Ook in het volgend voorbeeld vindt men in de hfz. een adv. van tijd:

II. 92 E giá sei giorni sono, essendosi avuta notizia certa di uno di essi (scil. gli ipocritoni), Sua Maestá subito li fece por le mani addosso

---

[1]) In de zeventiende eeuw is de functie van „terwijl" over het algemeen temporaal. Voor de overgang naar de causale functie, zie echter *Wdb. der Ned. Taal*, XVI kol. 1703, 5.

[2]) In de meeste gevallen komt „le sens modal" voort uit „la simultanéité der deux actions", hij kan echter ook het gevolg zijn van „le sens instrumental". Zie Skerlj, *op. cit.*, § 358.

W. Dies volgens ongeveer zes dagen gheleeden, zo men van zulk eenen zeekere kennis bekoomen had, dee Zijn Majesteit hem daadlijk met d'handen op den rug tot zich brengen.

Het conditionale „zo" treft men aan:

II. 76 Il che essendo vero, non è egli crassa ignoranza . . .
W. en, *zo* zulx waar zy, en is't niet een grove onwetenheit . . . .

Een concessief „of" komt voor in de vertaling van:

I. 1 balsamo per certo di virtú sopra unana, poiché quei che es ne unguno vivono ancor che muoiano, e dal mondo solo partendosi col corpo eternamente vi stanziano con la memoria degli scritti loro
W. Waarliik een balzem van boven natuyrliike kracht! door dien alle, die'er zich mee bestriikken, eeuweliik leven, al schiinenze te sterven: En *ofze* alleen met het lichaam deze wereldt verlaten, evenwel door de geduyrige gedachtenis hunner heerliiker Schriften, onvergankeliik daar in overbliiven.

Tenslotte gebruikt Wieringa bij de voegwoordelijke omschrijving van de ger.-zin verscheidene malen het tegenstellende „daar", b.v.:

II. 28 certi furbacchiotti, che, di dentro essendo brutti diavoli, ogni lor artificio pongono per esser riputati angeli
W. zommige huigchelaars, die, *daarze* inwendig maar leelike duivels zijn, haar uitwendig, door allerley listen, voor lieffelijke engelen uitgeven.

De bestudering van de voegwoordelijke omschrijving van de ger.-zin in de *Kundschappen* levert dit negatieve resultaat op: het onderscheiden van de verschillende functies van de ger.-zin helpt ons niet een antwoord te vinden op de vraag: „Wanneer geeft Wieringa de voorkeur aan voegwoordelijke omschrijving van de ger.-zin?"

Wij kunnen *niet* zeggen dat Wieringa bij bepaalde functies van de ger.-zin een voegw. omschrijving prefereert.

In het Italiaans kan het gerundio praedicatief staan na de verba „stare", „andare" en „venire" [1]), welke werkwoorden dan meestal als hulpwerkwoorden beschouwd moeten worden. Na de twee laatstgenoemde verba kan het gerundio een finale betekenis krijgen, die het overigens in het Italiaans nimmer uitdrukt, behalve na „mandare", wat steeds als een biezonder geval besproken wordt [2]). Een dergelijk gerundio kan in het Nederlands vertaald worden door een infinitivus, al of niet voorafgegaan door (om) te —, ofwel een enkelvoudig w.w. kan in de plaats komen van de perifrastische zegswijze, terwijl natuurlijk ook vrijere vertalingen gevonden kunnen worden. De zo letterlijk mogelijke vertaling met p.p., kwam ik bij deze gerundi niet tegen in de *Kundschappen*. Als voorbeelden van Wieringa's vertalingen kunnen wij hier geven:

Gerundi na „stare", „andare" en „venire"

a) met enkelv. w.w.

II. 78 Si *va mormorando* per la corte
W. Te hove gaat'et gerucht
II. 82 Nell'angustia di quei travagli, co' suoi piú confidenti *stava* il prencipe *consultando*
W. Dus bezet en bezorgt, raatslaagde de Vorst met ziine meest vertrouwde vrienden.

[1]) Misschien ook na „essere", zie Škerlj, *op. cit.*, pag. 197.

[2]) Zie Škerlj, *op. cit.*, chap. IX.

I. 68 verlevendigt Wieringa een dergelijke vertaling door alliterererende variatie. Aan Apollo, die, schijnbaar zonder reden, zeer hardvochtig is voor Andrea Alciato, wordt door zijn hof gevraagd:

I. 69 per qual cagione egli, che mai sempre *andava mendicando* [1]) l'occasione di sollevar gli oppressi, aggiungeva afflizione ai travagli di quell' uomo innocente

I. 68 Waarom hy, die altoos gelegentheyt wenschte en waarnam, om den verdrukten te helpen en op te heffen, deezen ònschuldigen man, by ònliideliik òngeliik, noch smaad en smart toevoegde?

b) met hulpw.w. + inf.

II. 22, titel nel vedere un misero soldato, che in una fazion di guerra aveva perdute amendue le mani, *andar mendicando*

W. op't zien van een krijgsknecht, die in den oorlog zijn beide handen verlooren hebbende, ging bedelen

II. 55 quei triviali sonatori che per le piú vili bettole *vanno furfantando*

W. lompe speellièn, die by de vuilste kussen en kroegen langs lopen schooyen en truggelen.

c) met hulpw.w. + om te + inf.

II. 77 Cesare Caporali . . . ogni giorno era veduto per le piazze *andar sussurrando* negli orecchi di quei che volevano applicarsi al servigio de'prencipi cose nefandissime delle miserie cortigiane

W. Caesare Caporali, die . . . noch dagelijkx langs staat liep, om al wie zich te Hovewaardt wendt, d'ooren vol te blazen, en af te raden; zeker een zeer schadeliik en smadeliik misdriif voor d'ellenden der hoven.

d) vrijere vertalingen.

II. 75 levert de ragguaglio over Isabella van Aragon, wie, evenals op aarde, ook in Parnasus het ongeluk vervolgt, twee voorbeelden:

II. 75 talmente sempre è *andata deteriorando* la condizion sua infelice, che . . sostenta la tribulata sua vita col vile esercizio di *andar* per le strade *vendendo* l'ésca e i focoli per accendere il fuoco

W. zag gestadig haar staat zo schendig verergeren, datze . . . haar ellendig leven onderhout met den verachten handel van tonder en swavelstokken langs straat te koop te veilen.

II. 51 il negozio della quiete del suo principato sempre piú è *andato difficultandosi*

W. zo vond daar in hoe langer hoe meer swarigheydt (subject is: den Hertog van Alva).

Dit laatste voorbeeld is genomen uit een raguaglio die ook door Hooft overgezet werd. Hooft vertaalt hier „andare" + gerundio evenals Wieringa vrij:

H. heeft zich 't stuk van de ruste zijns Vorstendooms, van tijdt tot tijdt bezwaarlijker geopenbaart.

Dat Hooft echter, indien hij vaker voor een dergelijke gerundiale constructie gesteld was geworden, ook daarbij de participiale vertaling niet versmaad zou hebben, meen ik te mogen afleiden uit het feit dat hij II. 18 „gink tastende" geeft als vertaling van „andava a tentone".

---

[1]) „Andare mendicando", letterlijk: „gaan bedelen", hier: „gaan zoeken".

Ondanks de uitbreidingen en toevoegingen, die Wieringa terwille van de alliterererende variatie, de plastische uitbeelding of om andere redenen aanbrengt, blinkt zijn weergave van de italiaanse tekst vaak uit door beknoptheid. Voor de ger.-zin vindt hij een in vele gevallen gecomprimeerde vertaling in de vorm van bepalingen. Voorbeelden:

Wieringa vertaalt d ger.-zin met praed.-attr. bep.

a) de ger.-zin wordt weergegeven in een praed.-attr. bepaling.

I. 1 che a molto caro prezzo sono (subject: pastoie da cavalli) comperate da quegl' ingegni precipitosi che, in sommo spavento avendo la giudiziosa maturitá del procaccio, tutte le faccende loro precipitosamente si dilettano incamminare per le poste

W. datze ook gezocht en dier gekocht worden van veele te driftige en ylende geesten, die, *onduldig over 't voorzichtig zukkelen der reys-boden*, alle hunne zaken op een sprong willen beschikken, en als ter post afvaardigen

II. 18 a quegl' ingegni frettolosi, a quegli spiriti vivaci, inconsiderati e violenti, che, impazienti essendo di ogni circonspezione, in sommo orrore hanno la considerta e matura tardanza

W. die ylige, driftige en onbedwingbare geesten, dewelke *onlijdsaam in beleid*, haar met geen bedachtzaam vertoef, of overleg, belett of belemmert mogen zien

II. 18 però ritenne il Morone, che affrettandosi a camminare, inavvertentemente voleva passarlo („lo": il mortal passo del fraudolente marchese di Pescara

W. en hield derhalven Morone, die *al ras en rookeloos* daar op voort wilde, te rug

II. 26, titel La nobiltá della republica degli achei, non potendo piú sofferire l'insolenza della plebe

W. Den Adel van't Vrygebied der Achajers, *onduldig over de moedwil des gemeenen Volx*

II. 59 che, i confortatori non potendo sostener in lui gli spiriti della pacienza vivi, tre volte tramortí loro nelle mani

W. dat de vertroosters *niet magtig de levende geesten ziins gedults in wezen en werking te houden*, hy haar tot driemaal toe onder d'handen besweek en besweem

II. 96 oscenitá che, essendo indegna di un suo pari e stomachezza affatto indegistibile al suo stomaco, in tutti contraria era al suo genio

W. Een smaatheit, en ongelijk ziins gelijk niet te lijden, een spijt en trots hem te hard te verduwen, en t'eenemaal tegen zijn natuir.

b) de ger.-zin wordt weergegeven door een voorzetsel bepaling.

Wieringa vertaalt de ger.-zin met een voorz. bep.

I. 1 scialacquoni che avendo la borsa da privato, vogliono far spese da prencipi

W. lanter-fanten, die, *uit een kaalis beurzje*, als Graven-kinderen willen teeren

II. 27 ove altramente facendosi (ger.abs.)

W. daar, *by verwaarloozing der zelver* (scil. der zeer heilige en billijke leeregel, vermeld boven blz. 138)

I. 95, titel Tra il governator di Pindo e di Libretto essendo nata controversia in materia di giurisdizione, Apollo severamente punisce amendue

W. Over verschil, *tusschen den Steedehouder van Pindus, en die van Libethrus, om bekrenking van Rechtsgezag*, oeffent Apol aan beyde een strenge straf

II. 80 un poco di guadagno di Stato ch'io faccio guerreggiando

W. een weinig lands *met de wapenen* gewonnen

II 54 Alla fama di questa novitá i letterati, sopramodo curiosi, sperando in quel contradditorio giudicio di udire una virtuosa e molto onorata disputa, in numero grande vi concorsero

W. Als dit nieuws rugtbaar wierd, schoolden de Geleerden, zeer nieuwsgierig, en *op hoop van in dit geding een heerlijke en leerlijke re'entwist te hooren*, by hoopen te zamen.

Hooft vertaalt de ger.-zin met een voorz. bep.

Ook in de *Nieuwmaaren* treft men een enkele voorzetselbepaling ter vertaling van een gerundio aan. II. 21 wordt Venieri die, hoewel niet van prinselijken bloede, toch Vorst werd van Venetië, met veel eerbetoon op Parnassus ingehaald:

ed infinita riputazione arrecò all'immortale republica veneziana, che, tanto largamente avendo premiato il valore di un suo senatore, alla sua nobiltá aveva spalancata quella porta del merito e dell'oprar virtuosamente, che . . .

H. En het gedeegh tot onentlijke achtbaarheit van de onsterflijke Venetiaansche heerlekije, dat zy *met zoo mild een' belooninge der dapperheit, van eenen haaren raadsheer*, opgespalkt had die poort der verdiensten en van vroome daaden, die . . . .

In deze zelfde ragg. II 21 heeft het gerundio „volando" in „volando corsero ad Apollo" de waarde van een adverbium, wat ook gezegd kan worden van de voorzetselbepalingen, die beide vertalers gebruiken:

Wieringa vertaalt de ger.-zin met een zin met „na te + inf."

H. liepen ter vlught naar Apollo.
W. liepen ter vlugt tot Apol.

Na + p.perf. + te + inf., wat feitelijk de letterlijke vertaling is van dopo + inf. + p.perf. [1]), treffen wij bij Wieringa ook aan ter vertaling van ger.-zinnen, die voegwoordelijk hadden kunnen worden omschreven met „nadat":

II. 23 Ma Tolomeo, avendo prima ben riconosciuto e considerato il luogo e il paese all'intorno, chiaramente mostrò a que' signori che . . . .
W. Doch Ptolomeus, *na genoegzame landkenning genomen, en de kust en plaatze wel aangemerkt te hebben*, toonde deze heeren klaar voor oogen, dat . . . . .

II. 41, titel Di ordine di Apollo i censori di Parnaso avendo pubblicato un rigoroso editto contro gl'ipocriti, per un grave particolare, scoperto loro da Platone, sono forzati moderarlo
W. De Zede-Vooghden van Parnas, *na afgekondigt te hebben een hard verbod tegen de geveinsden*, worden, mits aanwijzing van een nadenkelijke swarigheit, bewogen 't zelve weder te matigen.

III. 13, titel Havendo udito il Sereniss. Apollo, varii discorsi intorno alla ragion di stato . . . . venne alla . . . . terminatione
W. Apollo, *na verscheiden gevoelens over 't Belang van Staat verstaan te hebben*, neemt voor . . . . te beslechten.

Wieringa vertaalt de ger.-zin met een inf.-zin „zonder te"

In deze beide laatste italiaanse citaten is het subject van de hfz. identiek met het subject dat in de ger.-zin genoemd wordt [2]). Dit is niet het geval in de twee voorbeelden die wij nu zullen beschouwen. Als Wieringa daar de ger.-zinnen vertaalt met twee inf.-zinnen „zonder te", waarbij, evenals bij zijn perfectische „na te" + inf.-zinnen, het subject van de hfz. als subject genomen moet worden, veroorlooft

---

[1]) Zie de titel van:
II. 70 Diego Covarruvio, dopo aver per tempo brevissimo con molto sua lode esercitato il carico di tesoriere generale di Sua Maestá, entra nella setta stoica.
W. De Heer Diego Covarruvia, na een kleenen tijd het Opper-Schat-meesterschap van Apol zeer loffelijk bedient te hebben, begeeft zich tot de Stoïcze Gezintheyt.

[2]) De beide ger.-zinnen zijn schijnbaar absoluut, cf. beneden blz. 204.

hij zich dus een grotere vrijheid en wijkt zo al niet sterk af van Boccalini's bedoeling, toch zeer af van Boccalini's tekst.

Het eerste voorbeeld betreft een passage uit II. 35, waarbij Wieringa de kanttekening maakt „Mauro vermoordt uit minnenijt zijn huysvrouw Laura":

> Per queste cose cosí bruttamente entrò il Mauro nelle furie, che, addosso la moglie avventatosi cosí le disse . . . .[1]) E questo detto, nulla valendo alla sfortunata e infelice Terracina il chieder mercede, il dir in sua difesa che tutto si era fatto con espressissima protesta che ella non mai intendeva che né punto si fosse pregiudicato all'obbligo strettissimo della fedeltá matrimoniale, cacciò mano ad un verso proibito di sei sillabe che portava allato, col quale molte volte le passò la gola e l'uccise.

W. Mits welke woorden Mauro in zo razenden toorn ontstak, dat hy ziin vrouw op 't lijf vallende, dus uytvoer; . . . . en dit gezeyt, (*zonder d'ellendige Laura 't minste meely te toonen*, hoe zeerz'er om smeekte, en 't harer onschuld zeyde, dat alles geschiedt was met voorbeding, van niets tot nadeel der nauwe verbintenis van 't echtebed gehouden te zijn) in der haast zijn hand sloeg aan een verboden veers van zes silben, dat aan zijn zijde hing, waar meed' hy haar menigmaal door de strot, en alzo doodt stak.

Door te schrijven dat Mauro, zonder zich te laten verbidden, zijn vrouw vermoordt en niet dat hij „het genade vragen Laura niet batende" haar doodt, heeft Wieringa vermeden een absolute ger.-zin met een absolute p.p.-zin te vertalen.

Het andere voorbeeld van vertaling van een ger.-zin door een zin „zonder te + inf.", komt voor II. 51. Alva heeft het ombrengen van Egmont en Hoorne verdedigd door te zeggen dat hij de raad van Tacitus „Nihil ausuram plebem, principibus amotis" gevolgd had:

> A queste cose replicò Apollo che colui nelle sue risoluzioni bruttamente precipitava sempre, che con gli esempi delle cose passate regolava le presenti sue azioni: i medesimi requisiti e le stesse circonstanze non avendo [2]), che quelle che per sicura sua norma egli si era posto ad imitare

W. Waar op Apol hem weder te houden gaf; Dat die zich altiid deerliik in ziin doen bedrogen vond, die na 't voorbeeld van voorledene, ziine tegenwoordige zaken richten en regelen wilde, *zonder toe te zien*, of alle omstandigheden der zelver wederzijds al even gelijk waren.

De voordelen van Wieringa's vrije vertaling springen in het oog bij vergelijking met Hoofts letterlijke vertaling:

H. Op deze dingen hervoeghde Apollo, dat in zijn raadsbesluit, altijds eenen schandelijken val deed, de geene, die naa 't exempel van de voorledene zaaken, richtte zijne jegenwoordige handelingen, niet hebbende den zelven aart en omstandigheden van den geenen, die hy zich tot eenen vailigen regel gestelt had, om naa te volgen.

Ter vertaling het citaat uit II. 21, waarbij wij Hooft een ger.-zin zagen weergeven met voorzetselbep. (zie boven blz. 192), gebruikt Wieringa „met te + inf.":

Wieringa vertaalt de ger.-zin met een inf.-zin „met te".

[1]) Wat de jalourse Mauro zegt, wordt geciteerd beneden blz. 207.
[2]) Het subject van de ger.-zin is „le presenti sue azioni", cf. beneden blz. 210.

Ook diende't tot oneindliiken lof voor 't Gemeenebest van Venetien, dat het zelve *met zo mildeliik te loonen de vroomhertigheit van haaren Raadsheer*, voor haare Edelen wiid opgezet had dien deur van verdienst en deugdeliike daaden, die . . .

Wieringa vertaalt de ger.-zin met een inf.-zin „door te".

„Door te + inf." zien wij Wieringa gebruiken:

I. 66 lo sviscerato amore ch'ella (scil. la divina providenza) ha mostrato verso il genere umano, creando le ranocchie senza denti
I. 65 hertgrondige toegeneegentheyt aan't menscheliik geslagt beweezen, *door den kikvorsch tandeloos te scheppen.*

Wieringa vertaalt de ger.-zin met rel. bz.

Wij zullen tans nog twee andere soorten van vrije vertaling van de ger.-zin bespreken, namelijk de rel. bz. en de hfz. Daar de ger.-zin nimmer — of altans alleen in zeer biezondere gevallen, waarmee wij hier geen rekening hoeven te houden — de waarde van een rel.bz. bezit [1]), zijn de rel. zinnen die Wieringa schrijft daar waar het Italiaans een ger.-zin heeft, niet zoals de voegw. bzn. een parafrase van de ger.-zin zonder meer, maar zij impliceren — evenals de hfzn. die ger.-zinnen vervangen — een meer of minder geringe wijziging van de gedachtegang.

Het betreft een ger.-zin, die een rel. bz. onderbreekt.

De gevallen dat een ger.-zin een rel. bz. onderbreekt, zijn in het Italiaans — en bij Boccalini — zeer talrijk [2]). Vertaalt Wieringa zo'n ger.-zin door een — al of niet samengetrokken — rel. bz., dan kunnen wij van coördinatie en syntactische assimilatie spreken. Voorbeelden:

Syntactische assimilatie in de *Kundschappen.*

I. 1 questi (scil. een zeker soort brillen) avidamento sono comperati da alcuni soggetti grandi, i quali, ponendoli poi al naso dei loro sfortunati cortigiani, tanto alterano la vista di quei miseri, che . . .
W. Dewelke graagliik ingekocht worden van zommige groote Heeren, *dieze haar ongelukkige Hof-dienaars op de neus planten,* en daar mee d'oogen dezer ellendigen zoo zeer bedwelmen en vervalschen, dat . . .

De samengetrokken rel. bz. „en (die) daar mee . . . . vervalschen" correspondeert met de rel. bz. van de italiaanse tekst, behalve dat Wieringa het bijwoord „daar mee" heeft toegevoegd; hierdoor duidt hij aan, dat de handeling van de eerste rel. zin — vertaling van een instrumentale ger.-zin — met een vooropgezet doel geschiedde.

II. 44 capi popolari che, con le sedizioni loro avendo abusata la libertá, bruttamente l'hanno precipitata nella tirannide
W. burgerhoofden, *die door haar muittery, de Vrydom onbruik gemaakt,* en in een deerlijke Dwinglandy neergestort hebben.

Geen syntactische assimilatie in de *Kundschappen.*

Soms zien wij andere factoren het ontstaan van coördinatie tegenwerken, zoals o.a. bij II. 21:

A questi risolutamente rispose il Venieri che gli uomini dozzinali ubbidivano al solito, i suoi pari a quello che voleva il giusto; i quali, esattissimamente conoscendo quel che si conveniva loro, non vivevano, ma correggevano gli errori passati.

---

[1]) Cf. boven blz. 181.

[2]) Zie Škerlj, *op. cit.*, § 736-747. In I. 1 schrijft Boccalini 8 maal een rel. bz. onderbroken door ger.-zin. Hooft vertaalt alle 8 keer het gerundio door p.p.; Wieringa vertaalt de ger.-zin 3 maal met een zin met p.p., 2 maal met een bepaling, 1 maal met voegw. bz., die dezelfde functie heeft als de ger.-zin, 1 maal met rel. bz. (het onderhavige geval).

W. Schroomloos zeide Venier hier op; dat de slechtste slag van lieden de gewoone sleur volgde; doch dat zijns gelijke, *die wisten en wilden wat recht was*, en haar toebehoorde, niet na volgden, maar verbeterden, de voorige misslagen.

Ook in het volgend voorbeeld — waar in het Italiaans een ger.-zin een rel. zin niet onderbreekt, maar besluit — ontstaat er door Wieringa's beknopt vertalen geen aaneenrijging van gelijksoortige zinnen:

II. 88, slot perpetuamente martorizzati sono quei che per loro maggior confusione col perdono sono stati lasciati vivere, essendo sforzati veder la securitá delle presenti felicitadi del potentissimo regno di Francia

W. maar die geduirig gepijnt en gemartelt zijn, *die* t'haarder ondraaglijker smaad en smert uit gena by't leven gelaten, *worden gedwongen den gestadigen welstand des Franzen Koninkrijx voor oogen te hebben.*

Deze uitspraak behelst de reden, waarom Apollo oordeelt, dat Hendrik IV zich juist zeer gewroken heeft op die overwonnen tegenstanders, die hij het leven gelaten heeft, immers dagelijks zijn deze gedwongen de glorie van den fransen koning te aanschouwen. Ondanks alle alliteratie en variatie is Wieringa's vertaling niet omslachtig: een rel. bz. beantwoordt aan Boccalini's ger.-zin, maar door het „uit gena by't leven gelaten" voor „col perdone sono stati lasciati vivere" een participiale zin aan de intaliaanse rel.bz. Ook hier is weer de zinschikking van de *Ragguagli* — en van Hoofts *Nieuwemaaren*[1]) — open, van de *Kundschappen* gesloten.

Beknopt en zeer zelfstandig met logisch naar voren brengen van het subject zowel van de abs. ger.-zin als uit de hfz. vertaalt Wieringa:

II. 63, titel In Corinto, al governo della qual cittá si trovava don Ferrante Gonzaga, un soggetto principale avendo commesso un grave eccesso, il governatore da Domizio Corbulone è esortato a severamente risentirsene.

W. De Heer Ferrante Gonzaga, Stathouder tot Corinthen (let op de korte vertaling van de rel. bz. „al governo della qual cittá si trovava"), wordt van Domitius Corbulo hard aangeport, een der Grooten aldaar, *die een swaare misdaad begaan had*, ten strengsten te straffen.

II. 27 wekt het gerucht dat Apollo tot zijn tesorier-generaal wil benoemen Diego Covarruvia de achterdocht op van het Franse Rijk, dat ongaarne dit belangrijke ampt door een Spanjaard bekleed ziet:

facendo tuttavia maggiore il sospetto e la gelosia di tanta reina l'ingegno austero del Covarruvia.

Deze absolute ger.-zin vertaalt Wieringa met rel. bz. + hfz. na bz. (subjectsz.):

W. En, 't geen de achterdocht van dien grooten Koning noch vermeerderde, was den barssen imborst van Covaruvia.

Evenmin als de rel. bz. kan een hfz. de zuivere omschrijving zijn van een gerundiale zin; wordt een ger.-zin door een hfz. vervangen, dan brengt zulks een verschuiving in de voorstellingswijze met zich mede.

Wieringa vertaalt de ger.-zin met een hfz.

[1]) Zie beneden blz. 442.

Wanneer Boccalini een hfz. laat volgen op — ofwel onderbroken worden door — een ger.-zin, dan wordt gemeenlijk de functionele verhouding tussen beide zinnen niet speciaal aangeduid. Voegwoordelijke versterking van de ger.-zin is mogelijk, zowel als het gebruik in ger.-zin of hfz. van adverbia (zoals „pur", „nondimeno", „subito")[1]), die de functionele samenhang onderstrepen, maar meestal blijkt reeds genoegzaam uit het algemene verband, of de ger.-zin causaal of temporaal of anderzins bedoeld is. Wanneer Wieringa de ger.-zin door een hfz. vertaalt, dan moet hij die hfz. door een voegwoord, een voegw. bijwoord of op andere wijze verbinden met zijn vertaling van de italiaanse hfz. Voorbeelden:

1. **Wieringa verbindt met nevenschikkend voegwoord.**

a. aaneenschakelend.

I. 69 Allora Apollo liberamente propolando l'animo suo, disse ....
I. 68 Toen openbaarde Apol ziin gemoed *en* zeyde ....
II. 21 e perciochè ...., usando la plenitudine della potestá ch'egli (s c i l. A p o l l o) ha sopra i suoi letterati, in quello istante decretò che ....
W. En alzo ...., gebruikte Apol de onbepaalde magt, die hy boven ziine Geleerden heeft, *en*, ..., maakte 't slotvonnis by zich zelf; als dat ....
II. 57, titel Per fortuna di mare nelle spiagge di Lepanto una barca carica di arcigolanti avendo fatto naufragio, ancor che simil gente sopramodo odiosa sia ad Apollo, Sua Maestá nondimeno fa loro buoni trattamenti
W. By onweer en ongeval ter zee, komt een schip, met guiten en guichelaars geladen, omtrent Lepante te zinken: *en*, of wel zulk slag van volk by Zijn Majesteit zeer verhaat zijn, wordenze echter by hem wel onthaalt.
II. 44, titel Il duca d'Alva nel suo nuovo principato degli achei, con esquisita diligenza avendo fatto carcerare, uccidere e poi segretamente nelle stesse carceri sepellire due de' primi soggetti di quello Stato, di cosí crudel azione essendo accusato, avanti Apollo sufficientemente difende se stesso
W. Den Hertog van Alva doet, in zijn nieuwe regeering over d'Achajers, twee van der zelver voornaamste Heeren heimelijk in hechtenis stellen, aldaar ombrengen, en begraven: *en* over zulk moordadig misdrijf aangeklaagt, weet zich zeer wel te verantwoorden.

b. tegenstellend.

II. 71, titel Cornelio Tacito, per querela datagli da alcuni prencipi grandi per alcuni occhiali politici fabbricati da lui, pregiudicialissimo al loro governo, essendo stato carcerato, da Apollo vien liberato.
W. Cornelis Tacitus, van zommige Vorsten verklaagt over 't maken van zekere Staatwijze brillen, haar heerschappy zeer schadelijk, wordt gevangen gezet, *doch* door Apollo ontslagen.

c. gevolgaanduidend.

II. 32, titel Socrate la mattina nel suo letto essendo stato ritrovato morto, Apollo esattissima diligenza usa per venire in cognizione della vera cagione di morte tanto repentina.
W. Op een morgen wort Socrates in zijn bed dood gevonden, *dies* Apol zeer nauw doet verneemen na de ware oorzaak van zulk schielijk sterven.

---

[1]) Zie Trabalza e Allodoli, *op. cit.*, Škerlj, *op. cit.*, chap. VI*a*); cf. boven blz. 188 citaat uit II, 92.

Hoewel door Wieringa's vrije vertaling de verhoudingen enigszins gecompliceerd geworden zijn, kan het volgende citaat hier ook als voorbeeld dienen. De Turkse Monarchie bespreekt haar krijgstechniek:

II. 80 Perché, conoscendo io esser somma pazzia, per far acquisto degli Stati altrui, disertar i propri, e in sommo odio avendo l'opinion di quei che dicono che gli eserciti mediocri, ma però ben disciplinati, piú atti sono per maneggiar le guerre che gl'immensi (opinione che, infiniti prencipi avendo condotti all'ultima desolazione, affatto tengo per erronea), e solo amando il sicuro ma però molto dispendioso modo di vincere con l'inesausta moltitudine de' soldati, col lungo guerreggiare che facessi in una provincia, a lei, alle cittadi e a'popoli tutti convicini talmente darei il sacco, che affatto la disertarei.

W. Want ik weet, de grootste zotheit te ziin, eigen riik in de waagschaal te stellen om vreemde te overweldigen; en verfoeije 't gevoelen der gener, die willen, dat een tameliik kriigsheir, (wel te weir en geregelt) veel gevoeglijker te velde zou ziin, als een overgroot; met welke meening veele Vorsten haar bedrogen, ja bedorven, hebben gevonden; *dies* ik de zelve voor valsch, maar veel veiliger hou, die wisse, (hoewel geldspillender) wiize van verwinnen, met menigte van krijgsknechten en lang oorlogen in eenig landschap, den ingezetenen, den steden, en alle aanpalende volkeren zo ver te vernielen, dat ze t'eenemaal magteloos ziin.

2. **Wieringa verbindt met onderschikkend voegwoord.**
„waar" + adv. in continuatief-progressieve functie [1]).

I. 47, titel La Monarchia romana, chiedendo a Cornelio Tacito la risoluzione di un suo dubbio politico, piena soddisfazione riceva da Melibeo pecoraio, che a caso si trovò ivi presente.

W. De Roomsche Opper-heersching verzoekt van Tacitus verklaring over een twijffelstuk van Staat: *Waar op* haar den herder Melibeus, die by geval daar ontrent was, volkoomen bericht geeft.

I. 89, titel Niccolò Macchiavelli, capitalmente sbandito da Parnaso, essendo stato ritrovato ascoso nella biblioteca di un suo amico, contro lui vien eseguita la sentenza data prima del fuoco.

I. 91, titel Nicolaus Machiavellus, by liifstraf van Parnas verbannen, wordt achterhaalt, in de boekery van een ziiner vrienden, *waarom* het lang gevelde vonnis des vyers aan hem wordt uytgevoert.

II. 17, titel Dalle Libertadi piú famose di Europa essendo Tacito stato escluso dalla casa loro, egli con Apollo gravemente se ne querela e da quelle serenissime dame con sua molta riputazione di nuovo vien ricevuto e accarezzato.

W. De vermaardste vrye Staten van Europa sluiten Tacitus uit hunne huizen; *waar over* hy zich heftig by Apol beklaagt, en deze doorluchte Meevrouwen hem t'haar'er grooter eer weder vriendelijk ontvangen.

In de italiaanse tekst staat „erover" (se ne querela). De woordschikking van „en deze doorluchte Meevrouwen hem 'thaar'er grooter eer weder vriendelijk ontvangen" geeft te kennen, dat „waarover" ook bij die zin betrokken moet worden (en waarover deze doorluchte Meevrouwen . . . . enz.).

Een enigszins analoog geval is:

II. 68, titel Il grande imperadore Massimiliano primo, in una raunanza de'maggiori prencipi di questo Stato avendo detto la religion maometta tutta esser politica, alla stessa Monarchia ottomana, che di ciò faceva rumori grandi, avanti Apollo con ottimi ragioni prova di bene aver parlato.

[1]) Cf. Overdiep, *op. cit.*, § 105. 3.

W. Den magtigen Keizer Maximiliaan de eerste, laat zich, in een zamening van d'aanzienlijkste Vorsten dezes lands, verluiden dat de Mahometische Godsdienst uit louter heerschlessen bestaat; *waar over* de Turkze Opper-Vorstin veel getiers maakt, *tot dat* hy haar zelve, in tegenwoordigheit van Apollo, door kragt van redenen betoont, wel en waar gesprooken te hebben.

„Waar over" staat weer continuatief-progressief en correspondeert met een italiaans „er over" („di ciò"); in plaats van een samengetrokken zin met „waar over", zoals in het vorig voorbeeld, volgt nog een zin met „tot dat". Wieringa keert dus feitelijk de verhoudingen om. De ger.-zin van Boccalini „il grande imperadore .... avendo detto" kan met een voegw. bz. met „nadat" omschreven worden. In plaats van „nadat ...., hfz." schrijft de vertaler: „hfz., totdat ...".

3. Wieringa verbindt met rel. pronomen.

II. 49 La qual parola da uno di quegli spiriti maligni, de' quali sempre fu piena l'aere e la terra, essendo subito stata riportata ad Apollo, Sua Maestá in tal furor di sdegno entrò contro Natale, che ....

W. Welke woorden door een der oorblazers, als boze geesten, daar aard en lucht altoos afkrielt, aan Apol wel haast wierd overgedragen: *die* daar door zo heftig in toorn tegen Natalis ontstak, dat ...

In de twee volgende voorbeelden hebben de ger.-zinnen en de daarop volgende hoofdzinnen hetzelfde object. In de ger.-zin noemt Boccalini dit met name, in de hfz. duidt hij het aan met een pers. vnwd. In stede van een pers. vnwd. gebruikt Wieringa een betr. vnwd.; een handelwijze, die te vergelijken valt met het vertalen van „ne" door „waarover" in II. 17, titel.

II. 60, titel Antonio Perez aragonese avendo presentato ad Apollo il libro delle sue Relazioni, Sua Maestá non solo niega di volerlo accettare, ma comanda che subito sia abbruciato.

W. Antonio Perez van Arragon biet Apol het boek zijner geheim-verhalingen aan: *'t welk* Zijn Majesteit niet alleen weigert te ontvangen, maar beveelt 't zelve flux te verbranden.

II. 99, titel Per corriere espresso, in gran diligenza spedito d'Italia, avendo Apollo ricevuto nuova di gran gusto, con giubilo universale la comunica a'suoi letterati.

W. Door een bezondere renboo, in aller yl uit Italien afgevaardigt, bekomt Apol een zeer aangename tijding, *dien* hy met algemeen gejuig zijnen geleerden mededeelt.

Vertaling van de ger.-zin met p.p.-zin (Hooft en Wieringa).

Hoewel wij Wieringa van al deze besproken methodes ter vertaling van het gerundio een gretig gebruik zien maken, toch is de vertaling met p.p. geenszins bij hem in discrediet. Bij de behandeling van de voegw. omschrijving van ger.-zinnen hebben wij geprobeerd de functie van de ger.-zin aan te wijzen, die door Wieringa bij voorkeur met p.p. zou zijn vertaald, maar er was geen regel te vinden, waarnaar deze vertaler zich richtte bij het kiezen tussen voegw.bz. en p.p.-zin (de andere vertalingen van de ger.-zin buiten beschouwing gelaten); een keuze, die voor Hooft nauwlijks bestaan heeft, daar voor hem het p.p. de natuurlijkste vertaling was van het gerundio.

Plaats van het p.p. in de participiale zin.

Overdiep heeft ten opzichte van een gedeelte uit Hoofts *Historien* statistisch onderzocht, hoe in de zinnen met p.p., die de zin waarmee

ze verband houden, resp. kunnen voorafgaan, onderbreken of volgen, het participium geplaatst is. Bij alle drie categorieën bleek het, dat Hooft bij voorkeur het p.p. vooropstelt, al is steeds ook de plaatsing in het midden of slot vrij frequent [1]). Opvallend is in de *Nieuwmaaren* de plaatsing van het p.p. voorop in een absolute zin die de vertaling is van een absolute ger.-zin:

II. 27 facendo tuttavia maggiore il sospetto e la gelosia di tanta reina l'ingegno austero del Covarruvia [2])
H. w a s s e n d e te meer de arghwaan en 't naadenken zoo groot eener Koninginne door den straffen aart van Covaruvia

Wij merken overigens niet dat Hooft of Wieringa zich bij de plaatsing van het p.p. zeer gebonden voelen door de plaats van Boccalini's gerundio.

Plaats van het hulpwerkw. „zijnde".

In bovengenoemd stilistisch-statistisch onderzoek, betreffende het p.p. in het zeventiende-eeuwse Nederlands constateerde Overdiep voorts dat Hooft — terwijl hij de andere hulpw.w. een vrije beweging langs de gehele linie toestaat — het hulpw.w. „zijnde" aan het einde, of althans niet aan het begin van de participiale groep plaatst [3]). In de *Nieuwmaaren* vond ik een voorzetselbepaling na „zijnde":

II. 20 Onde, essendo egli ritornato in Parnaso, da' virtuosi suoi amorevoli fu ricercato
H. Waarover gekeert z ij n d e *in Parnas,* van de deughdelijken, zijne vrienden, hem wert afgevordert rede.
II. 51 nel dominar le nazioni . . . . . che, dalla libertá novellamente essendo passate alle servitú
H. om te regeeren luiden . . . . . die, uit de vryheit versch gekomen z ij n d e *in de slaavernije.*

Men vergelijke ook het volgende voorbeeld, waar Boccalini geen ger.-zin schrijft:

II. 59 Arrivato ch'egli fu alla casa paterna, non ebbe cuore di vederla
H. Gekomen z ij n d e *tot aan zijns vaders huis,* had hy geenen moedt om dat t'aanschouwen.

Geheel aan het begin van de participiale groep stelt Hooft het hulpw.w.:

II. 18, titel Il Cieco da Forlí, famoso cantimbanco italiano, con maraviglia di tutto il senato virtuoso da Apollo essendo stato ammesso in Parnaso, da Sua Maestá è adoprato in un carico importante.
H. De Blinde van Forly, vermaart quakzalver in Italië, z ij n d e, *met verwondering van alle den Raat der doorluchtigen, door Apollo ontfangen in Parnas,* wort van zijne Majesteit te werke gestelt in een' zaake van verlank.

---

[1]) Zie *Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde,* 44 blz. 147 en vlgd.
[2]) Cf. boven blz. 195.
[3]) *Op. cit.* blz. 152.

Niet aan het begin der participiale groep, maar toch veel meer naar voren dan Boccalini's „essendo", deel uitmakend van een ger. passato, plaatst Hooft het hulpw.w. „zijnde":

II. 27 eresie moderne, che, solo per far ribellare i sudditi da'prencipi loro dagli uomini ambiziosi essendo state inventate, affatto sono indegne di esser sequitate
H. nieuwe ketteryen, de welke alleen verziert z ij n d e *van de staatzuchtige menschen, om de onderdaanen op te ruiden tegens hunne Vorsten,* in der daadt niet waardigh zijn gevolght te werden.

Plaats van het zelfstandig gebruikte „zijnde".

Daarentegen moet het aan het slot plaatsen van het hulpw.w. „zijnde" een vaste gewoonte geweest zijn van Wieringa; altans in de titels van Cent. I en II vinden wij bij hem acht maal het hulpw.w. „zijnde" aan het eind en geen één keer aan het begin van de participiale groep. Ook het zelfstandig gebruikte „zijnde" ziet hij — in tegenstelling met Hooft — het liefst achteraan staan [1]):

II. 21 uomini grandi, i quali, essendo bracchi di eccellentissimo odorato, non mai scuotevano la coda, che molto vicina non avessero la quaglia
H. groote personaadjen, de welke z ij n d e *brakken van uitnement nauwe lucht,* nemmermeer en quispelstaarten, oft zy waaren dicht by den entvogel
W. groote lieden, dewelke brakken van zeer scherpen reuk z i i n d e, noit wipsteertden, eerze na by 't wild waren
II. 51 E che l'esempio dello sfortunatissimo duca di Athene .... similissimo essendo a quello di lui, chiaramente faceva conoscere ad ognuno
H. en dat het exempel van den rampzaaligen Hartoge van Athenen ..... z ij n d e *het zijne zeer gelijk,* klaarlijk eenen iegelijken deed verstaan
W. Doch 't door voorbeeld van den zeer ongelukkigen Hertog van Athene ....., het ziine zeer geliik z i i n d e, mocht men klaarliik merken.

Gerundio presente passivo en gerundio passato passivo.

Bij verbi transitivi kunnen wij bij het passivo onderscheiden een gerundio presente „essendo amato" en een gerundio passato „essendo stato amato". Bij de verbi intransitivi is maar één passieve ger.-vorm mogelijk, „essendo" + p. perf.: „essendo andato". Zoals ook in onze taal het hulpw.w. „zijnde" vaak eer drukkend dan wel verduidelijkend werkt, zo leest men — het ger. composto behoort bijna uitsluitend tot de geschreven taal — in het Italiaans vele gerundi, die het gevoel geven dat „essendo" even goed of beter had kunnen zijn weggelaten. Aan de andere kant zou aan verschillende italiaanse zinnen met passief p.perf. een „essendo" kunnen worden toegevoegd, zonder dat de zinsinhoud er noemenswaard door gewijzigd zou worden, bv. aan:

II. 24, titel Ariadeno Barbarossa, cacciato da un fiero temporale, si rompe negli scogli Curzolari.

Evenwel is — en Škerlj heeft hierop zeer terecht gewezen — door het soepele vermogen van het gerundio om allerlei functies te kunnen uitdrukken, in sommige gevallen het gebruik van „essendo" + part. perf. te verkiezen boven een part. perf. alleen. Het part. perf., attribu-

[1]) II. 79 d'Oorzaak van zo veel onheils is geweest de vloot uit d'Indien in de engte van Lepante aangekomen, zijnde met zuiker geladen
is misschien in deze een uitzondering op de regel; het is echter ook mogelijk dat gelezen moet worden met verplaatsing der komma „aangekomen zijnde, met zuiker geladen".

tief en adjectivisch steeds veel gebruikt, scheen in dat opzicht te degenereren, zonder „essendo" werd het een te stroef middel „pour exprimer des rapports plus compliqués entre les deux actions, par exemple rapports de succesion temporelle, de cause, de moyen, etc." [1]); een proces, dat — tot op zekere hoogte — te vergelijken valt met het verdringen van het p.p. door het gerundio.

In het Nederlands is het gebruik van het hulpw.w. „zijnde" niet alleen afhankelijk van persoon en tijdperk, maar ook sterk van het soort taal, dat een gegeven persoon op een gegeven ogenblik wenst te schrijven (of spreken) [2]).

Hooft vertaalt „essendo" + p. perf. met „zijnde" + part. perf.; Wieringa met part. perf.

Het verbaast ons niet, dat Hooft die zich zo veel stipter dan Wieringa houdt aan de italiaanse tekst, „essendo" + p. perf. vertaalt met „zijnde" + p. perf., waar Wieringa het p. perf. sec voldoende acht. Wanneer echter schrijft Wieringa „zijnde" + p. perf.? Gaan we dit na aan de negen gevallen dat „zijnde" in de opschriften van Deel I en II van de *Kundschappen* voorkomt.

In drie titels is de participiale zin evenals de italiaanse ger.-zin absoluut:

Wanneer vertaalt Wieringa „essendo" + p. perf. door „zijnde" + p. perf.?

I. 11, titel	La serenissima virtú della Fedeltá secretamente *essendosi partita* da Parnaso, Apollo, dopo che fu accertato ove ella si era ascosa, specisce le sereuissime muse Melpomene e Talia, acciò le persuadino il ritorno.
W.	De hoogëedele deugd van Getrouheyt heymeliik van Parnas *vertrokken ziinde*; schikt Apol, zo haast haar schuylplaats ontdekt was, de zuiverliike Zanggodinnen Melpomene en Thalia, om haar tot weerkeeren te bewilligen [3]).
I. 64, titel	Giovanni Bodino ad Apollo presenta i suoi libri della Republica; ne' quali *essendosi scoperto* ch'egli per buona approva la libertá della coscienza, vien condannato alla pena del fuoco.
I. 63, titel	Ioannes Bodinus biedt Apol ziin zes boeken van 't gemeenebest aan, waar in *bespeurt ziinde*, dat hy de vrydom der gewissen toestemde, wordt hy ten vyere gedoemt.
II. 98, titel	Pietro Aretino di nuovo *essendo stato fregiato*, Apollo, per la mala qualitá di cosí mordace vizioso poeta, comanda che di simil eccesso non si formi processo.
W.	Petrus Aretinus al weder *gewond ziinde*, zo verbiedt Apol, vermits den bitzen aard van dien steek-dichter, met zulke misdaden 't Gericht meer te moeyen.

In deze laatste titel schrijft Boccalini een ger. passato, wat misschien ook een reden — hoewel zeker geen dwingende [4]) — voor Wieringa was om te vertalen met p. perf. + „zijnde":

[1]) *Op. cit.*, pag. 232.

[2]) Cf. Overdiep, *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis*, § 318.

[3]) Geciteerd volgens de lezing van de *Blad-wijzer*. In de tekst staat in dit opschrift „vertrokken" en niet „vertrokken ziinde".

[4]) Want:

I. 34 titel	Publio Terenzio di ordine di Giasone del Maino, pretor urbano, *essendo stato carcerato* per concubinario, da Apollo con grave scorno di esso pretore vien liberato
vertaalt	Wieringa: Publius Terentius, door bevel van Iazon van de Maine, Stads-schout, om ziine oneerliike huyshouding *in hegting gebragt*, wort van Apol weder vry gestelt, en de Schout zelve daar over gestraft.

Voorts vereenvoudigt Wieringa in de titel van II. 67 „severamente essendo stato fatto bastonar" tot „wakker afgetouwt" en vertaalt hij II. 27 „eresie, che solo . . . *essendo state inventate*": „ketteryen, die alleen . . . . *verziert*" (Hooft: „ketteryen, de welke alleen *verziert zijnde*").

I. 36, titel — Arpocrate, da Apollo *essendo stato scoperto* ignorante, vergognosamente è cacciato da Parnaso.

I. 37 — Harpocrates voor een weetniet door Apollo *bekent ziinde*, wort met schande van Parnas gejaagt.

II. 18, titel — Il Cieco da Forli, famoso cantimbanco italiano, con maraviglia di tutto il senato virtuoso da Apollo *essendo stato ammesso* in Parnaso, da Sua Maestá è adoprato in un carico importante.

W. — De blinde van Forli, vermaard Liedzinger in Italien, tot verwondering aller Doorluchtigen op Parnas *aangenomen zijnde*, wort door zijne Majesteit over een gewichtig Bewindt gestelt.

Door een eigenaardige onverschilligheid ten opzichte van een naamvalswisseling, die meer bij Wieringa valt waar te nemen [1]), is in de drie volgende nederlandse opschriften het meewerkend voorwerp van de participiale zin onderwerp van de hoofdzin:

I. 56, titel — Al prencipe dell'Epiro *essendo nato* il primo figliuolo maschio, egli tanto se ne attrista, che vieta che di quell'acquisto si faccino segni di allegrezza nel suo Stato.

I. 55, titel — De Vorst van Epirus ziinen eersten zoon *geboren ziinde*, wort daar over zo bedroeft, dat hy alle vreugde-teekenen in ziin land doet verbieden.

II. 45, titel — Un soggetto molto principale della provincia di Macedonia, con salario grande *essendo stipendato* dal prencipe dell'Epiro, poiché venne in cognizione della vera cagione perché quelle pensioni gli erano pagate, magnanimamente le rifiuta.

W. — Een groot heer in Macedonia door den Vorst van Epirus een rijkelijk jaargeld *toegeleght zijnde*, weigert grootmoedelijk dezelve voorder t'ontfangen, zo haast hy de waare waarom van dien vernomen heeft.

I. 2, titel — L'ordinaria guardia del territorio di Parnaso, avendo fatto cattura di un poetaccio capitalmente sbandito da Parnaso, gli trova nelle calze un mazzo di carte da giuocare; le quali vedute da Apollo, ordina (S.: Apollo) ch'egli nelle pubbliche scuole legga il giuoco del trionfetto.

W. — De gewoone wagt, in 't Lantschap van Parnas, gevangen hebbende een ruimertje, by liifstraf van daar uytgebannen, vint een speelkaarte in ziin kousen. Apollo zulx *getoont ziinde*, belast den zelven van 't Triumfspel openlliik onderwiis in d' Hoogeschool te doen.

„zijnde" veelal toegevoegd terwille van het absoluut karakter van de zin.

In Kundschap I. 55 is de p.p.-zin, evenals de italiaanse ger.-zin, absoluut. II. 45 maakt Wieringa, door de casuswisseling, zijn p.p.-zin absoluut. I. 2 noemt Boccalini na een abs. rel. bz. in de hfz. het subject

---

1) Zo vertaalt hij:

II. 46 — Apollo, che all'esequie si trovava presente e che per cagion del lutto era ricoperto di una oscura nube, impaziente di quello strepito, per poter rimirar in faccia colui che tanto dirottamente piangeva, con la violenza de' suoi raggi diradò la nube

W. — Zo dat Apol, die zich mee by d'uitvaart tegenwoordig vond, en met het truirkleed van een donkere wolk was omwonden, dit gedruis verdrietende, door de hitte ziiner stralen den wolk dee verdunnen, om te klaarder in 't aanzicht te bekiiken, wie de gene was, die zo kermde en kreet.

Door de italiaanse tekst ingegeven is zijn casuswisseling:

II. 68 — E, se quello è vero . . . che a Giambulat . . in una stessa notte nascessero otto figliuoli, e che ottanta vivi ne lasciasse alla sua morte

W. — En zo 't waar is . . dat eenen Giambulat . . . acht zoonen in eenen nacht gebooren wierden, en by ziin overliiden wel tachtig in leven naliet.

niet. Deze onlogische constructie, alsook de abs. rel. bz. zelve, wil Wieringa ontwijken [1]). Het gevolg is een constructie geheel analoog aan die van de opschriften I. 55 en II. 45. Men kan dus tenslotte zeggen, dat Wieringa ook in de drie laatst genoemde gevallen, evenals in I. 11, 63 en II. 98, „zijnde" toevoegt ter wille van het absolute karakter van de zin; met „zijnde" markeert hij zowel de afsluiting van de absolute zin als van het gebeuren erin genoemd.

Met II. 45 vergelijke men nog een opschrift als:

I. 98, titel Dante Aligieri, da alcuni virtuosi travestiti di notte *essendo assaltato* nella sua villa e maltrattato, dal gran Ronzardo francese vien soccorso e liberato.

W. Dante Aligieri, door eenige vermomde geleerden, op zijn landhuys by nacht *besprongen*, en qualijk behandelt, wort van den beroemden Ronzard, Frans Dichter, ontzet [2]).

Hier, waar geen absolute constructie ontstaat door casuswisseling, vertaalt Wieringa „essendo "+ p. perf. door p. perf.

Wij bespraken nu acht van de opschriften, waarin Wieringa p. perf. + „zijnde" schrijft, het negende en laatste betreft een vrije vertaling van „dovendo" + inf.:

II. 59 Il nipote del prencipe de' laconici, dopo la morte di suo zio *dovendo ritornar* alla fortuna privata, poca virtú di animo ben composto mostra nel far cosi pericoloso passaggio.

W. De neef des Vorsten van Sparta door de zelve zijn Oom over 's Rijxzaken gezet, en, by des zelfs overlijden weder tot staatloos leven *genoodzaakt zijnde*, toont zich zeer slaphertig in 't dulden van zo droeven verandering.

Absolute zinnen in de *Kundschappen* met p. perf. zonder „zijnde".

Niet bij de titels, maar wel in de tekst van de *Kundschappen*, stuit men enkele malen op een absolute p. perf.-zin zonder „zijnde". Het betreft dan vaak een min of meer cliché-achtige uitdrukking, zoals:

II. 82 Il che fatto, il prencipe aprì le porte dellaròcca

W. Zulx *geschiedt*, bestond de Vorst den burgt te openen

II. 94 Il giorno dunque determinato, i letterati tutti si congregarono nella sala del gran Conseglio

W. Den bestemden dag dan *verscheenen*, zijnze al t'zamen in den grooten Raad-zaal verzaamt

II. 14 e, ognuna prontamente essendo comparsa, al console Marco Marcello chiedette (subject: Apollo)

I. 85 Waar op yder een met'er vaart *verschenen*, Zijn Hoogheyt aan den Raadsheer Marcus Marcellus verzocht

I. 35 Partito che dall'audienza fu il Carmagnuola, con meraviglia di ognuno nella sala fu veduto entrar un affricano

W. Deze dan ter zaal *uytgeslopen*, zag een yder nieuw op, dat'er een Africaan quam intreden.

Gerundio absoluto.

Het gerundio absoluto en zijn vertalingen verdient een afzonderlijke bespreking. Men onderscheidt een werkelijk en een schijnbaar absoluut

---

[1]) „Le quali vedute da Apollo, ordina" beantwoordt aan type n°. 4, van onze indeling op blz. 139. I. 63 (B. I. 64) zo juist, blz. 201, door ons geciteerd, behoudt Wieringa de abs. rel. zin van dit type.

[2]) Zelfde verhoudingen bij de titels I. 23, I. 76 (W. I. 75).

gerundio. Schijnbaar absoluut is een gerundio-zin, wanneer een subject het ger. vergezelt, niettegenstaande het feit, dat dit subject identiek is met het — al of niet met name genoemde — subject van de hoofdzin [1]).

Vertalingen van schijnbaar absolute ger.-zinnen door Wieringa.

Als regel kunnen wij opgeven, dat Wieringa, indien hij de schijnbaar abs. ger.-zin met voegw. bz. omschrijft, het subject uit de ger.-zin in de voegw. zin overneemt op de overeenkomstige plaats, maar dat hij zulks niet doet, wanneer hij de ger.-zin met participiale zin vertaalt, want dan brengt hij het subject buiten de part.-zin, zodat de constructie wordt: hfz. door bz. onderbroken. Voorbeeld:

I. 45, titel *Conoscendo Apollo i mali che le soverchie ricchezze cagionano ne' suoi poeti*, esorta il magnanimo re di Francia Francesco primo a moderarsi nella profusa liberalitá che usava verso di essi.

W. Apollo, *wetende wat onheyl ziinen Dichteren uyt overvloet van Riikdom kond'overkomen*, vermaande den grootmoedigen Koning van Frankriik, Françoys d'Eerste, ziine al te overdadige mildheyt jegens dezelve te willen matigen [2]).

Daar in de *Kundschappen* het p. perf. de normale vertaling is van het gerundio presente passivo [3]) en Wieringa in de hoofdzin de scheiding van subject en verbum finitum na onderbreking vermijdt [4]), wordt dus:

II. 29 *Essendo Apollo venuto in cognizione* che . . ., per rimediare a tanto disordine, crea una congregazione de'principali soggetti di questo

W. Apollo, *ter kennis gekomen*, dat . . ., stelt een vergadering van voorname mannen toe, om middel tegen zo grooten onheil te schaffen.

Evenzo is de vertaling van de titel van II. 53 volkomen wetmatig:

B. *Essendosi Apollo avveduto* che. . ., . . . (scheiding na onderbreking) rivoca

W. Apollo *gewaar geworden*, dat . . ., herroept . . . .

Vertaling van schijnbaar absolute rel. ger.-zinnen door Wieringa.

Relatieve zinnen die door ger.-zinnen onderbroken worden, komen zeer veel voor in het Italiaans en bij Boccalini. Soms echter behoort het relativum tot de ger.-zin. De zinnen, die dan ontstaan, kunnen vergeleken worden met de rel. voegw. zinnen, de „il quale allora che"-zinnen, waaraan wij een bespreking hebben gewijd [5]). De rel.ger.-zinnen kunnen zowel schijnbaar als werkelijk absoluut zijn [6]). Een schijnbaar absolute rel.ger.-zin schrijft Boccalini:

---

[1]) Wat ik in deze bespreking hoofdzin noem, is dit soms slechts relatief, het kan een hfz. zijn van de tweede, derde . . . enz. orde, bv. een voegw. of rel. bz., die door een ger.-zin — t.o. waarvan hij dan als hoofdzin optreedt — wordt onderbroken.

[2]) Evenzo kunnen hier als voorbeelden dienen de titels II. 4 (W. II. 3), II. 23, 34 en 84.

[3]) Cf. boven blz. 201.

[4]) Cf. boven blz. 134.

[5]) Zie boven blz. 138.

[6]) Twee voorbeelden uit Boccaccio's *Decamerone* van een schijnbaar abs. rel.ger.-zin zijn:

Giorn. I, Nov. VII e cosí detto, volle sapere chi fosse: e trovato che era Primasso . . . . *il quale* (acc.) *avendo l'abate per fama molto tempo d'avante per valente uomo conosciuto*, si vergognò (subject zowel van „volle" als van „si vergognò" is „l'abate"). Cf. Škerlj, *op. cit.*, § 747.

Giorn. X, Nov. VI *Le quali* (acc., scil. de lieftallige dochters van zijn gastheer) *il re vedendo*, si maravigliò.

II. 51 *appoggio* (scil. steun door het beschikken over een sterke troepenmacht) *che non avendo il duca,* nell' usar la crudeltá stessa che felicemente aveva praticato Augusto, grandemente si era trovato ingannato.

Wieringa haalt overeenkomstig de door ons geconstateerde regel het onderwerp uit de ger.-zin naar de hfz., waarbij noodzakelijkerwijze het subst. + pron. rel. vervangen moest worden door pron. demonstr. + subst. [1]):

W. Weshalven den Hertog, *zulk een achterhoede dervende,* door geliik geweld, en weretheit, als Augustus t'ziinen voordeele oeffende, ziin eigen val en verderf gewrogt had.

Door omzetting in het passivum wordt een schijnbaar absolute rel. ger.-zin door Wieringa met een werkelijk absolute participiale zin vertaald:

II. 18 *il che avendo egli fatto,* pieno di confusione e di spavento, corse ad inghinocchiarsi a'piedi di Sua Maestá
W. *'t welk door hem gedaan zijnde,* viel hy vol beschaamtheit en schrik voor de voeten zijner Majesteit op zijn knien.

Wieringa's vertaling van een rel. schijnbaar absolute rel.ger.zin, die voorkomt in de slotalinea van I. 1, zullen wij tegelijk met de vertaling daarvan bespreken [2]).

Vertalingen van schijnbaar absolute ger.-zinnen door Hooft.

II. 88 ma con riverenza grande replicò (subject: il Moreto) che, *con esattissima diligenza avendo egli considerate le virtudi tutte del suo re,* di nuovo affermava a Sua Maestá che . . . .
H. maar voeghde daar weder op met groote eerbiedenis, dat hy *met volle vlijt de deughden dezes zijnen Koninks van punt tot punt geschat hebbende,* zijner Majesteit echter verzekerde . . . .

strekt ons, evenals de bij de behandeling van de hfz. na bz. geciteerde titel II. 27 [3]), tot voorbeeld, dat Hooft het subject uit de ger.zin licht en vooropstelt.

Vertalingen van schijnbaar absolute rel. ger.-zinnen door Hooft.

Bij de schijnbaar absolute rel. ger.-zin zien wij echter dat Hooft — evenals bij de rel. voegw. bz. — vasthoudt aan de italiaanse constructie:

II. 51 *appoggio che non avendo il duca,* nell'usar la crudeltá stessa che felicemente aveva praticato Augusto, grandemente si era trovato ingannato
H. *een onderstant, 't welk niet hebbende de Hartogh,* in 't gebruiken van de zelve wreetheit, die Augustus gelukkelijk gepleeght had, zich grootelijks had bedroogen gevonden
II. 18 *il che avendo egli fatto,* pieno di confusione e di spavento, corse ad inginocchiarsi a'piedi di Sua Maestá
H. *'t welk hy gedaan hebbende,* liep vol van beschaamtheit en van schrik knielen voor de voeten zijner Majesteit.

Als een gecompliceerd geval van een vervlochten constructie bij een schijnbaar absolute rel. ger.-zin noem ik nog het slot van I. 1, over

---

[1]) Cf. boven blz. 142.
[2]) Zie beneden blz. 206.
[3]) Zie boven blz. 150.

Vertalingen van Hooft en Wieringa van slot I. 1.

de laatste koopwaar van „il fondaco", zekere wonder-waaiers, die:

> non già servono per altrui far fresco nel caldo della state, ma per cacciar quelle fastidiose mosche dal naso, le quali alcuni mal accorti avendo voluti levarsi con la violenza del pugnale, da loro stessi vergognosamente lo si sono tagliato.

De constructie van deze zin is gecompliceerd en verre van fraai: „lo" in „lo si sono tagliato" slaat terug op „naso" uit „dal naso" (de vertalers herhalen hier het substantief). Het subject van „da loro stessi lo si sono tagliato" is „alcuni mal accorti", deze zin is dus zeer pleonastisch van bouw (zoiets als „io mi lavo la mano da me stesso") en verraadt een opwinding, die niet behoorlijk verwerkt is. Hooft vertaalt rustiger:

> . . . . . zoo zijn de gauwe doorluchtige van Parnas gewaar geworden, dat deze waajers van verborgentheit, geenzins dienen om iemandt koelte te maaken, in den zomer, maar om die quellijke vliegen van den neus te jaagen, die zommige luiden van kleen oordeel, zich hebbende willen quijt maaken met den ponjaart, zich zelven hebben den neus afgesneden, en hun eigen aanzicht geschent.

Terwille van het sloteffect heeft Hooft „en hun eigen aanzicht geschent" toegevoegd; de schijnbaar absolute rel. ger.-zin „le quali alcuni mal accorti avendo voluto levarsi con la violenza del pugnale" heeft hij vertaald met een schijnbaar absolute rel. p.p.-zin „die zommige luiden van kleen oordeel, zich hebbende willen quijt maaken met den ponjaart". Wieringa's vertaling luidt:

> . . . . . hebben de Wiizen aan Parnas daar uyt duydliik afgenoomen, dat deze wonderliike waayers niet bedacht of dienstig ziin, om in zoomersche hitte een koelwindtje te maken, maar om de moeyliike muggen van de neus te jaagen. 't Welk eenige rookelooze, onderstaande met den degen te doen, haar zelve ter schaamt den neus heeft doen afhouwen.

Wij merken, behalve de lieflijke vertaling van „per altrui far fresco nel caldo della state" [1]), de allitererende vertaling van „fastidiose mosche" en de gesplitste, gevarieerde vertaling van „servono" op, dat Wieringa zijn relativum „'t Welk" terug laat slaan op de inhoud van de voorafgaande zin, terwijl bij Boccalini het relativum een substantivisch antecedent heeft [2]). Dit „'t Welk", waarmee dus bedoeld wordt de handeling van het verjagen van de „moeyliike muggen" gebruikt Wieringa als subject van „haar zelve ter schaamt den neus heeft doen afhouwen". Wel impliceert zulks een casuswisseling, immers „'t Welk" is object van „eenige rookelooze onderstaande met den degen te doen", maar een dergelijke naamvalsverandering zien wij Wieringa wel vaker toepassen [3]) en hier bereikt hij er ongetwijfeld mee dat hij een korte afgebeten slotzin voor deze kundschap krijgt.

Het subject van de sch. abs. ger.-zin soms hervat in de hfz.

Wordt bij deze schijnbaar absolute constructies veelal het subject, in de ger.-zin genoemd, niet herhaald in de hfz., het is ook mogelijk

---

[1]) Cf. voor de woordschikking boven blz. 170 nr. 11.
[2]) Cf. beneden blz. 214.
[3]) Cf. boven blz. 202.

dat dit door een pronomen in de hfz. opnieuw wordt aangewezen zoals in:

II. 17, titel Dalle Libertadi piú famose di Europa essendo *Tacito* stato escluso dalla casa loro, *egli* con Apollo gravemente se ne querela . . . . etc. [1])

Het subject van de sch. abs. ger.-zin dient soms tot het accentueren van een tegenstelling.

Om dezelfde reden, waarom een eerste naamval van het pers. vnwd. aan het Vf. toegevoegd kan zijn, namelijk het leggen van nadruk, het wijzen op een tegenstelling, kan een nom. van het pron. pers. het gerundio vergezellen. Een zeer duidelijk voorbeeld leveren de woorden, die in de *Ragguagli* de dichter Francesco Mauro, ontstoken in woede en ijverzucht, omdat hij gemerkt heeft, dat zijn vrouw, de lieftallige en verstandige Laura Terracina, een kousenband draagt, die zij ten geschenke heeft gekregen van den engelsen Koning Eduard VI, zijn echtgenote toesnauwt, voordat hij haar van het leven berooft [2]):

II. 35 Dunque, ribalda e scelerata, essendo *tu* moglie di un onorato poeta mio pari, sotto colore di onore, con la conoscenza di altr'uomo e con ricever doni da altri che dal tuo marito, hai avuto ardir di vituperarmi; e io, cosí assassinato nella riputazione, non debbo risentirmi?

W. Hebt gy dan, eerloze landloopster, daar gy zo deftigen Dichter, als ik, ten man hebt, het hert gehadt kennis met andere mannen te maken? en geschenken, (als t'uwen roem) daar van t'ontvangen en my daar mee te hoonen? en ik, zo schendig geschandvlekt, zou schroomen my te wreeken?

Ontsporing sch. abs. ger.-zin.

Dat in de titel van I. 71 niet het subject, maar subject + object van de ger.-zin gelijk zijn aan het subject van de hfz., kan men als een soort ontsporing van de schijnbaar absolute ger.-zin opvatten:

I. 71 In un congresso di personaggi grandi Cesare avendo tassato Marco Bruto d'ingrato, cartellano insieme [3])

Geleidelijke overgang tussen praed. attr. ger.-zin en sch. abs. ger.-zin.

Het behoeft nauwelijks betoog, dat het verschil tussen een schijnbaar absolute ger.-zin als I 45 titel „Conoscendo Apollo . . . . esorta" [4]) en

II. 92, titel Apollo, avendo avuto nelle mani un notorio ipocritone, di lui piglia severissimo castigo [5])

waar we de ger.-zin kunnen beschouwen als praed.-attr. te staan bij de hfz., niet groot en niet principieel is. In onze bespreking van de schijnbaar absolute ger.-zin hebben wij ons echter tot die zinnen beperkt, waar het subject niet vooropstond.

De abs. ger.-zin behoeft geen subject te bevatten.

Bevat de schijnbaar absolute gerundio-zin steeds een subject, het absolute gerundio kan, maar behoeft niet een subject te bevatten. Want:

[1]) Cf. boven blz. 149, 197.
[2]) Cf. boven blz. 193.
[3]) Cf. boven blz. 148.
[4]) Cf. boven blz. 204.
[5]) In de uitgave van 1624 leest men zonder komma: „Apollo havendo havuto . . enz."

1°. Het subject is „men".

1°. Het subject kan „men" zijn en niet zijn uitgedrukt of wel — evenals bij de finite zinnen mogelijk is — door het refl. „si" zijn aangeduid. Het is begrijpelijk dat juist „altramente facendosi" het enig voorbeeld is dat Hooft een ger.-zin voegwoordelijk omschrijft [1]), want die uitdrukking kon niet na vervanging van het gerundio door p.p. verder letterlijk vertaald worden [2]). In de *Ragguagli* verantwoordt zich de markies van Pescara, ervan beschuldigd eerst deel genomen te hebben aan een samenzwering tegen de Keizer en daarna zijn makkers verraden te hebben [3]), zich o.a. door te zeggen:

II. 54 E che nella lezione delle cose passate e nella considerazione delle presenti avendo egli notato che le congiure tutte con alti pensieri si cominciavano *ridendo*, e che con fini bassissimi si terminavano *piangendo*, si contentava di servire il prencipe, che gli aveva dato Iddio

W. en alzo hy, uit het lezen der verledene, en betrachten der tegenwoordige zaken, had aangemerkt, hoe alle t'zamensweeringen in den hellen bovenzang van hogen toeleg *al lachende* begonnen, doch in den groven grondstem van ongevallen *al weenende* vol-eindt wierden, was hy wel vernoegt te dienen dien vorst, die hem van Gode was toegeschikt.

In „le congiure . . . si cominciavono" en „le congiure . . . . si terminavano" is „le congiure" grammatisch subject, het feitelijk subject is een „men"-groep; „ridendo" en „piangendo" hebben diezelfde „men"-groep tot subject, in feite zijn dus de ger.-zinnen niet absoluut, formeel zijn ze dat wel. Wieringa duidt de temporale functie van zijn beide p.p. „lachende" en „weenende" duidelijk aan, doordat hij er „al" voor voegt. Het *Wdb. der Ned. Taal* zegt van het met „al" verbonden deelwoord dat dit steeds moet behoren bij het subject of object van de zin, anders ontstaat verwarring [4]). Een juiste opmerking, mits wij de termen „subject" en „object" niet alleen grammaticaal opvatten. Wieringa's participiale uitdrukkingen „al lachende" en „al weenende" staan, evenals „ridendo" en „piangendo" van Boccalini, praed.-attr. bij het feitelijk subject van de hfz. Tegen deze constructies, die in het geheel niet verwarrend werken, mogen wij geen bezwaar hebben. Het gebruik van „ridendo" en „piangendo" in dit citaat, herinnert aan het door ons besproken citaat uit Petrarca „Perché, cantando, il duol si disacerba", waarbij Skerlj een substantivisch gebruik van het gerundio veronderstelde [5]). In dit verband is het misschien opmerkelijk dat in het Vlaams al + p.p. afwisselt met al + inf. (dus naast „al lachende" ook „al lachen") [6]).

2°. Het subject is niet aanwezig.

2°. Het subject kan niet aanwezig zijn (bij gerundi van onpersoonlijke verba).

3°. Het subject volgt in een subjectszin.

3°. Het subject kan volgen in een subjectszin. In de *Ragguagli* is dit o.a. het geval:

II. 59 e altre volte essendo accaduto in Parnaso che . . . .

II. 51 non sempre essendo vero che. . . . .

---

[1]) Zie boven blz. 183.
[2]) Cf. boven blz. 131, 163 n. 2, 164 n. 2.
[3]) Cf. boven blz. 60.
[4]) *Op. cit.*, II, kol. 74 Aanm. 2.
[5]) Zie boven blz. 104.
[6]) Zie *Wdb. der Ned. Taal*, II kol. 75.

4°. Het subject werd reeds genoemd.

4°. Het subject werd reeds genoemd.

II. 76 Ubbidirono subito quegli uomini il comandamento di Sua Maestá; (oproerigen wordt aangezegd zich voor Apollo te komen verantwoorden) *avanti la quale essendosi presentati,* con volto molto sdegnato disse loro Apollo . . . .

W. Zeer haast gehoorzaamden deze 't bevel zijner Majesteit; die, alsse voor hem verschenen, met een gram gelaat haar dus toesprak . . . .

II. 14 lukt het Sforza Oddo niet op grond van zijn rechtsgeleerde geschriften de toegang tot Parnas waardig gekeurd te worden. Sforza is daarover zeer teleurgesteld en verdrietig:

II. 14 il quale, pieno di molta afflizone, ripigliò gli scritti suoi consecrati già all immortalitá, e avendoseli posti sotto il braccio sinistro, di seno si cavò le tre bellissime commedie, composte da lui . . .; *le quali col braccio alzato mostrando a Sua Maestá,* cosí disse: . . . .

De ger.-zin „avendoseli . . sinistro" staat praed.-attr. bij „il quale . . . . ripigliò", maar geenszins staat zulks de ger.-zin „le quali col braccio alzato mostrando a Sua Maestá", deze zin heeft de autonomie van een absolute constructie verworven. Wieringa plaatst in de participiale zin, die de vertaling is van laatstgenoemde ger.-zin, een subject; de formeel schijnbaar absolute participiale zin bezit echter geheel de zelfstandigheid van een absolute constructie [1]):

I. 85 Door deze onverwachtde antwoord van Apol zag men Sforza zeer bleek bestorven en zeer verslagen, ziine schriften, reede aan de onsterfliikheyt gewiidt, weder na zich neemen; waar na hy, dezelve onder ziin slinker arm steekende, uyt ziinen boezem trok de overaardige Blyspeelen, by hem gemaakt . . . ., *dien hy met opgeheeven hand ziine Hoogheyt vertoonende,* aldus sprak; . . . .

5°. Het subject wordt in de ger.-zin niet genoemd, maar komt in de hfz. in een casus obliquus voor. Skerlj bespreekt dit verschijnsel onder de titel „Gérondif absolu dont le sujet, identique à un complément du verbe principal, n'est pas exprimé dans la construction gérondiale" [2]). Een verschillende indruk maakt deze constructie naar gelang de ger.-zin het „complément" voorafgaat of volgt. Van het eerste geval zegt Skerlj „le caractère absolu de ces constructions est manifeste, et l'impression que le gérondif remplace un participe con-

5°. Het niet genoemde subject van de ger.-zin is in de hfz. door een casus obl. vertegenwoordigd.

[1]) Bij het onderscheiden van niet absolute, schijnbaar absolute en absolute constructies kan, ja moet, men uitgaan van formele kenmerken. Men moet daar echter niet aan blijven hangen. Dit ruime inzicht bracht Skerlj er toe een hoofdstuk te schrijven *Gérondif absolu se rapportant au sujet du verbe principal* (*op cit.*, pag. 164), welke titel slechts oppervlakkig bezien tegenspraak inhoudt.

[2]) *Op. cit.*, pag. 174.

joint, est rarement très forte" [1]). Als voorbeeld uit de *Ragguagli* kan het onder 4° reeds aangehaalde dienen:

II. 76 avanti la quale essendosi presentati, con volto molto sdegnato disse *loro* Apollo.

Betreffende het tweede, tegenovergestelde, geval merkt Škerlj op: „En ce cas, le pronom ne répresente pas une reprise de l'idée du sujet sous-en tendu du gérondif, mais seulement le complément du verbe principal, complément auquel le gérondif est attaché comme le serait un participe conjoint [2]), deze constructies zijn interessant omdat zij de mogelijkheid scheppen „de rattacher le gérondif, ancien ablatif circonstantiel et forme toujours invariable, à un cas oblique" [3]). Het is duidelijk dat deze gerundiale zinnen, indien zij waarlijk gevoeld worden als praed.-attr. te staan bij de casus obl., evenmin absoluut zijn als de gerundiale zinnen die praed.-attr. staan bij het subject. Dat het subject van deze ger.-zinnen niet identiek was met het subject, maar met een object van de hoofdzin, moest steeds uit het algemene verband worden afgeleid — gevaar voor dubbelzinnigheid is dus niet uitgesloten. In het Italiaans van Dante en diens tijdgenoten nogal eens voorkomend [4]), zijn deze constructies in het nieuwere Italiaans hoe langer hoe meer in onbruik geraakt. Uit de *Ragguagli* staat mij slechts één voorbeeld ten dienste, waarin de ger.-zin zeer weinig zelfstandigheid bezit:

II. 51 A queste cose replicò Apollo che colui nelle sue risoluzioni bruttamente precipitava sempre, che con gli esempi delle cose passate regolava le presenti sue azioni: *i medesimi requisiti e le stesse circonstanze non avendo,* che quelle che per sicura sua norma egli si era posto ad imitare

Hooft vertaalt als gewoonlijk de ger.-zin met p.p.zin:

H. Op deze dingen hervoeghde Apollo, dat in zijn raadsbesluit, altijds eenen schandelijken val deed, de geene, die naa 't exempel van de voorledene zaaken, richtte zijne jegenwoordige handelingen, *niet hebbende den zelven aart en omstandigheden van den geenen,* die hy zich tot eenen vailigen regel gestelt had, om naa te volgen.

---

[1]) *Op. cit.*, § 538. Aan de voorbeelden die Škerlj *op cit.* §§ 536, 537 van deze constructies geeft, voege men nog toe:
Purgatorio, X 1-4 Poi fummo dentro al soglio della porta,
che il malo amor dell anime disusa,
perchè fa parer dritta la via torta,
sonando l a sentii esser richiusa.
XIII 3 lo monte (scill. de louteringsberg), che *salendo* ' a l t r u i dismala.

[2]) *Op. cit.*, pag. 177.

[3]) *Op. cit.*, pag. 181. Men denke ook aan zinnen als „vidi ti correndo".

[4]) Bv. *Purgatorio*, XIII 73-75 A m e pareva andando fare oltraggio
veggendo altrui, non essendo veduto
per ch'io mi volsi al mio consiglio saggio.
XXI 97-99 dell'Eneida dico, la qual mamma
fummi, e fum m i nutrice *poetando*
senz'essa non fermai peso di dramma.
Zie voorts nog *Purgatorio*, I 43-45, IX 37-39, XIV 58-61.

Hoewel het p.p. zich van nature beter dan het gerundio leent tot een nauwe verbintenis met een casus obl., zo verkies ik toch ook hier boven de letterlijke vertaling van Hooft de vrije van Wieringa, geciteerd boven blz. 193.

Abs. ger.-zinnen, die een subject bevatten.

De meeste absolute ger.-zinnen echter bevatten een subject. Het is dan mogelijk dat dit subject in de hoofdzin, hetzij genoemd, hetzij hervat wordt door een pron. pers. of poss. Een dergelijke hervatting vindt men in de *Ragguagli* o.a.:

Het subject van de abs. ger.-zin in de hfz. vertegenwoordigd door een pron. in casus obl.

II. 20, titel Con molta sua riputazione avendo *Corbulone* fornito il tempo del suo governo di Pindo, da Apollo favoritamente *gli* è mandate la riferma per un altr'anno

II. 20 Onde, essende *egli* ritornato in Parnaso, da'virtuosi *suoi* amorevoli fu ricercato per qual cagione egli . . .

Met een term ontleend aan Frederik Horn *Zur Geschichte der absoluten Partizipalkonstruktionen im Lateinischen* kan men bij deze gevallen spreken van absolute zinnen „mit nachträglicher Korrektur" [1]). Waarmee dan bedoeld wordt dat de spreker of schrijver, nadat eerst de absolute constructie als zelfstandige toestand of zelfstandig feit in zijn denken heeft overheerst, later gevoelig wordt voor de algemene samenhang en die ook grammaticaal tot uitdrukking brengt.

Ons laatste citaat luidt in Hoofts vertaling:

> Waarover gekeert zijnde in Parnas, van de deughdelijken, *zijne* vrienden, *hem* wert afgevordert rede waarom hy . . . .

Men kan Hoofts p.p.-zin als absoluut beschouwen, men kan ook menen dat de participiale zin praed.-attr. bij „hem" staat. Men stuit hier op analoge moeilijkheden als bij de ger.-zinnen zonder vermeld subject onder 5° besproken [2]).

De ger.-zin „essendo egli ritornato in Parnaso" is alleen werkelijk absoluut, indien men aanneemt, dat het subject van de hfz. „da' virtuosi suoi amorevoli fu ricercato" volgt in een subjectzin, dus de gehele inhoud is van „per qual cagione egli . . . . .". Wieringa deelde deze opvatting niet, maar beschouwde als subject van de hfz., evenals van de ger.-zin, „egli" en brengt, zoals hij vaker doet [3]) dit subject naar voren:

> Waar na hy, op Parnas wedergekeert ziinde, van zommige Wiizen ziine vrienden, is gevraagt; om wat reden hy . . . .

II. 27 heeft de Franse Monarchie, die kwaad kwam spreken van Covarruvia, een antwoord van Apollo gekregen, dat aan duidelijkheid

---

[1]) Dissertatie Lund 1918, S. 20.

[2]) Misschien is hierbij de richting van ontwikkeling tegenovergesteld geweest. Men gelooft dat via de abs. constructie, de ger.-zin praed.-attr. bij een casus obl. kwam te staan. Voor het Ned. neemt men aan, dat (afgezien van navolging van latijnse, franse, etc. constructies) uit de p.p.-zin, praed.-attr. staande bij een casus obl., zich de abs. p.p.-zin heeft ontwikkeld, cf. Overdiep, *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis*, § 309; Skerlj, *op. cit.*, § 432.

[3]) Cf. boven blz. 204.

weinig te wensen overliet. Toch sputtert de Franse Monarchie nog verder tegen:

> Dopo risposta tanta risoluta liberamente replicò la Monarchia di Francia che, di nazione essendo *il Covarruvia* spagnuolo, consequentemente era *suo* grandissimo diffidente.
>
> H. Op zoo rond een antwoordt hervoeghde vrymoedelijk de Fransche Monarchie, dat Covaruvia zijnde van geboorte een Spanjaart, zy, dienvolgends, hem grootelijks te wantrouwen had.

Hoofts vertaling is correct. Het was niet overbodig, dat Hooft met een pron. pers. het subject van de hfz. („zy": de Fransche Monarchie") aangeeft, de italiaanse zin is overspannen, en daardoor onduidelijk. Wieringa heeft gemeend wederom met een geval te doen te hebben, dat Boccalini het gemeenschappelijk subject van hfz. en ger.-zin in de ger.-zin plaatst, dit subject stelt Wieringa weer in de hfz. vóór de onderbreking:

> W. Na zo ronden bescheid ontzach zich de Konink van Frankrijk [1]) noch niet te zeggen; dat Covaruvia, van geboort een Spanjaard ziinde, by gevolge hem (Apollo?) gansch wangunstig en wantrouw zou ziin.

In het algemene verband past deze lezing van Wieringa zeer wel. Evenals de ger.-zinnen blz. 209 onder 5° besproken, kunnen ook de ger.-zinnen die een subject bevatten, volgen op de hoofdzin met pronominale aanduiding van dat subject. Dikwijls komt zulks echter niet voor, als voorbeeld uit de *Ragguagli* citeer ik uit de verdediging van Tiberius die zich op de Parnassus tegen twee zware beschuldigingen moet verweren, de verontwaardigde woorden:

> II. 33 Il primo capo affatto è falso; perché, come a *me* può esser opposto che con le fraudi io abbia occupato l'imperio romano, nel testamento di Augusto essendo *io* stato scritto erede?

Het subject „io" kan in de ger.-zin niet gemist worden zonder afbreuk aan de duidelijkheid. Juist dit maakt dat we geneigd zijn „nel testamento di Augusto essendo io stato scritto erede" [2]) als een zelfstandige, absolute constructie te beschouwen.

De „klassieke" absolute ger.-zin.

De absolute ger.-zinnen die alleen functioneel met de omringende tekst verbonden zijn, zijn betrekkelijk zeldzaam. Men kan zulke absolute zinnen met het adjectief „klassiek" betitelen, want, hoewel men reeds bij Caesar en Cicero ablativi absoluti vindt, waarvan het subject in een casus obl. van de hfz. is vertegenwoordigd [3]), is toch in het klassieke Latijn het normale type van ablativus absolutus die,

---

[1]) Cf. boven blz. 130 n. 2.

[2]) Wieringa omschrijft deze ger.-zin voegwoordelijk met „daar".

[3]) Cf. Horn, *op. cit.*, S. 21. De abl. abs., waarvan het subject identiek is met het subject van de hfz., behoren daarentegen bijna alle tot het Vulgair-Latijn. Ten onrechte stelt Horn, *op. cit.*, S. 29, als voorwaarde voor laatstgenoemde constructies „die Verwischung der Grenzen zwischen Abl. absol. und Part. conj." Immers een constructie *kan* in het geheel niet attributief staan en toch het zelfde subject hebben als de hoofdzin. Ongetwijfeld echter heeft de door Horn bedoelde vervaging der grenzen een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van de schijnbaar absolute ablativi.

waarbij geen nauw verband bestaat tussen een bepaald zinsdeel uit de ablativus absolutus en een bepaald zinsdeel van de hoofdzin.

De paradigmata uit de *Ragguagli* die formeel voldoen aan de eisen van klassieke absolute ger.-zin, wekken echter weinig klassieke herinneringen, 't zij doordat tegenover „essendo" geen latijns p.p. van „essere" gesteld kan worden, 't zij door de enorme lengte van de gerundiale constructies, die zeer wel bijzinnen kunnen regeren.

De absolute rel.ger.-zin.

Het grammatisch verband tussen de absolute ger.-zin en zijn omgeving kan van velerlei aard zijn. Interessant is het, dat ook de rel. ger.-zin tot absolute constructie kan worden [1]):

II. 21 la quale (scil. controversia) da Apollo essendo ultimamente stata decisa nel modo che si scriverá a suo tempo, il prencipe Veniero, mercore dopo le undici ore, fece la sua pubblica e solenne cavalcata

H. het welke lestelijk door Apollo beslecht zijnde, in der maniere, als t'zijner plaatse zal geschreven werden, zoo hield de Prins Venier, op Woonsdaage, over elven, de openbaar' en plechtige rystaatsie.

Het subject van de hfz. in de absolute ger.-zin vertegenwoordigd door pron. in casus obl.

Wij wezen er reeds op dat het subject van de absolute ger.-zin in de hfz. pronominaal kon zijn aangeduid. Ook het omgekeerde, dat het subject van de hfz. in pronominale vorm te vinden is in de absolute ger.-zin, komt voor. Beide mogelijkheden vindt men verenigd:

II. 59 atto che fece (subject: I l n i p o t e d e l p r e n c i p e d e' l a c o n i c i) con tanta passion di animo, che, *i confortatori* non potendo sostener in l u i gli spiriti della pacienza vivi, tre volte tramortì *loro* nelle mani.

Object van de absolute ger.-zin identiek met subject hfz.

Een pronominale nom. in de hfz. kan de hervatting zijn van een zinsdeel in casus obl. uit de absolute ger.-zin, bv. van het object:

I. 46, titel Avendo Apollo ritrovato *l'inventor del mortale strumento dell'artigliere*, mentre dell' eccesso commesso severamente vuol punirlo, *quell'artefice* egregiamente difende la causa sua.

Wieringa normaliseert zijn vertaling tot hfz., voorafgegaan door een voegw. bz., die onderbroken wordt door praed. attr. p.p.-zin:

> Terwiil Apollo, den vinder van 't doodliik geschut gevonden hebbende, die ten strengsten over ziin gruweldaad meent te straffen, weet dezen Konstenaar hem deftig te verdeedigen.

II. 51 houdt Apollo Alva voor:

> che un suo pari pur doveva sapere che, per indurre un popolo nato libero a quietamente ricever tutta la servitú, somma imprudenza era, come aveva fatto egli, usar ne' primi mesi le crudeltadi e le scoperte immanitadi contro i soggetti grandi dello Stato: *le quali ponendo i popoli in aperta disperazione*, ogni possibil strada tentavano per levarsi dal collo quel pesante giogo della servitú, che . . . . . etc.

Het object van de absolute rel. ger.-zin „le quali ponendo i popoli in aperta disperazione", namelijk „i popoli" is subject van de hfz. „ogni possibil strada tentavano per levarsi dal collo quel pesante

---

[1]) Cf. Škerlj, *op. cit.*, § 743.

giogo della servitú", de ingewikkelde verhouding van deze beide zinnen wordt niet aangegeven door een hervattend pronomen. Deze gewrongen constructie kunnen wij niet bewonderen, als Hooft echter letterlijk vertaalt, ontstaat een volslagen onbegrijpelijke tekst, want aan „de welke" is niet meer, zoals aan „le quali" te zien, dat de „wreedtheden" („crudeltadi") en „onmensselijkheden" („immanitadi") het antecedent vormen:

H. dat eene zijns gelijk immers behoorde te weeten, dat om een vrygebooren volk te brengen tot gerustelijk t'ontfangen de volkome slaverny, de opperste onvoorzichtigheit was (gelijk hy gedaan had) in de eerste maanden te gebruiken de wreedtheden en onmensselijkheden tegens de groote personaadjen van den staat, *de welke stellende de volken in openbaare verwijffeltheit*, alle mogelijke weegen verzoeken, om van den halze te schudden, dat zwaare juk der slavernije, dat .... enz.

Van Wieringa's vertaling moeten wij zeggen dat zij de bedoeling van de italiaanse tekst juist weergeeft en de stijl ervan verbetert:

Goede vertaling ontstaan door combinatie van twee methodes eigen aan Wieringa's vertaaltechniek: omzetting in passivum; antecedent van rel. niet subst., maar voorafgaande zin.

W. Dat zulk een kloekaart als hy zoo veel behoorde te hebben geweten, dat, om een vrij gebooren volk t'eenemaal, en met gemak, t'onderslaven, zeer onvoorzichtig van hem gedaan was, zijn eerste intreed met moorden, en onmenschelijke wreetheden tegen de groten des lands, te doen. Waar door d'ingezetenen tot d'uitterste waanhoop gebragt, op allerlei wiize zouden zoeken dat oversware dienstjuk van hun halzen te werpen, 't welk ..... enz.

Deze vertaling is geen incidentele vondst, maar is ontstaan door twee veranderingen, die wij Wieringa vaker zien aanbrengen: het relativum („waardoor") heeft geen substantief of substantiva (gelijk in dit voorbeeld bij Boccalini en Hooft) tot antecedent, maar de gehele inhoud van de voorafgaande zin [1]) en „le quali ponendo i popoli in aperta disperazione" is in het passivum getransponeerd, waardoor Wieringa aan een absolute participiale zin ontkomt [2]).

In de volgende voorbeelden wordt het substantivum uit een voorzetselbepaling van de ger.-zin hervat in de hfz. met de nom. van het pron.:

Subst. uit voorzetselbep. van de absolute ger.-zin hervat in hfz. met nom. van een pronomen.

II. 14 Questa controversia essendo udita da *Apollo, egli* allo Sforza cosí disse
W. I. 85 Apollo deze tegenspraak verstaande, sprak daarop tot Sforza
II. 82, titel I popoli dell'Arcadia per alcuni nuovi dazi pubblicamente essendosi sollevati contro *il prencipe loro, egli*, con dar in poter loro l'arcigogolante che glieli aveva persuasi, accortamente li quieta [3])
W. De Volkeren van Arcadia over eenige nieuwe schatting een openbaren oploop aanrichtende, worden van haren Vorst bevreedigt door haar den vinder der zelver in handen te geven.

Wieringa verandert het genus.

In deze beide citaten vermijdt Wieringa door een genusverandering — I. 85 van passivum in activum, II. 82 van activum in passivum —

---

[1]) Cf. boven blz. 206, beneden blz. 215 n. 1, 217, 243.
[2]) Cf. beneden blz. 218.
[3]) Deze titel vertoont tevens de hervatting van het subject van de absolute ger.-zin door een pron. in casus obl. in de hfz., boven blz. 211 besproken.

een absolute participiale constructie. Een dergelijke verandering van genus in Wieringa's vertaling namen wij reeds waar op blz. 214 bij het citaat uit II. 51.

De voorbeelden evenwel dat Wieringa een absolute participiale zin schrijft en in de hfz. met pronominale nom. een zinsdeel in casus obl. uit de participiale zin hervat, hoewel zeer zeldzaam, zijn te vinden:

De pron. nom. van de hfz. in Wieringa's absolute p.p.-zin vertegenwoordigd door een casus obl.

I. 2 le quali (scil. carte da giuocare), per esser mero vizio, portano con esso loro la pena capitale; onde subito essendo state portate ad Apollo, egli sommamente rimase maravigliato

W. 't Welk [1]), wezende een moedwillig misdriff, ziin doodvonnis van zelf mee-bragt. Dies met'er haast voor *Apollo* gesteldt, bleef *die* ten hoogsten verwondert [2]).

II. 82 zijn de ingezetenen van Arcadia er zeer verontwaardigd over dat hun Vorst de euvele moed gehad heeft nieuwe belastingen in te voeren. Hun woede keert zich eerst tegen de pachters der belastingen, vervolgens tegen den Vorst zelf:

Onde in quel furore i riscuotitori dei nuovi dazi furono primi maltrattati, e appresso, il fuoco degli sdegni *popolari* avendo levata fiamma grande di sedizione, assediarono il prencipe nella rocca

W. In dezen oproer randen*ze* voor eerst de pachters van deze nieuwe schattingen ongenadig aan: en, 't smeulend vuir van 's *volx* getergde toorn tot een flonkkerende vlam van weerspannigheit uitberstende, belegerden*ze* den Vorst op ziine burgt.

De „men" die in de hoofdzinnen van dit citaat grammaticaal of feitelijk subject is, vindt men in de italiaanse ger.-zin door een adjectief, in de nederlandse participiale zin door een genitief vertegenwoordigd.

Wij geven tans enkele voorbeelden, waarbij het substantivum uit een voorzetselbepaling van een absolute ger.-zin in de hoofdzin in gevarieerde vorm terugkeert als subject:

Subject van hfz. is een gevarieerde vorm van subst. uit voorzetselbep. van de absolute ger.-zin.

II. 54 titel Francesco Guicciardini in un congresso di piú virtuosi avendo dette parole molto pregiudicali alla riputazion del *marchese di Pescara, quell' onoratissimo capitano* avanti la Maestá di Apollo sufficientissimamente giustifica se stesso.

W. Alzo Francesco Guicciardini in een t'zamenkomst veeler Wijzen zich zeer faamrovende woorden had laten ontvallen, tot nadeel van *den Markgraaf van Pescara*, komt *dezen manhaften Hooftman* zich by Apol deftig verdeedigen.

II. 15 In un pubblico congresso, contra l'usato stile della corte febea, avendo la Forza pretenduto di precedere *alla Riputazione, quella serenissima dama* con ottima risoluzione rimedia alla sua riputazione posta in grave pericolo.

W. II. 13 De Sterkte trachtende, tegens 't oud gebruik van 't Febische Hof, in een openbare bijeenkomst, de bovenhand van *d'Achtbaarheydt* te hebben, zo redt *deze doorluchte Mevrouw*, door een zeer loffelijk middel, haar eer uit zo grooten gevaar.

[1]) „'t Welk" slaat terug op een feit in de voorafgaande zin vermeld. Cf. boven blz. 206, 214.

[2]) Zowel in Boccalini's absolute ger.-zin — die wij boven blz. 209 onder 4 hadden kunnen vermelden — als in Wieringa's absolute p.perf. zin wordt geen subject genoemd. „Dies met'er haast voor Apollo gesteldt" (zonder „zijnde", cf. boven blz. 203) is een vrij slordige constructie, het is niet recht duidelijk wat voor Apollo gesteld wordt, de misdader of het misdrijf.

Om te laten uitkomen, dat „il marchese di Pescara" het subject van de hfz. II. 54 is en niet „Francesco Guicciardini" en dat II. 15 „la Riputazione" subject van de hfz. is en niet soms „la Forza", was Boccalini genoodzaakt in deze beide titels dit subject ietwat te preciseren. Aan eenzelfde motief danken wij de afwisseling „Apollo" — „Sua Maestá" in:

II. 60, titel — Antonio Perez aragonese avendo presentato ad *Apollo* il libro delle sue Relazioni, *Sua Maestá* non solo niega di voler lo accettare, ma comanda che subito sia abbruciato [1]).

In deze titel bestaat er voorts verband tussen een zinsdeel van de abs. ger.-zin en een zinsdeel van de hfz., doordat het object van de ger.-zin ook object is van de hfz. (daar aangeduid door „lo") en subject van de voorwerpszin, die van de hfz. afhankelijk is.

Object van de abs. ger.-zin subject van een voorwerpszin van de hfz. afhangende.

Ook titel II. 48 constateren wij een dergelijke afwisseling „Apollo" — „Sua Maestá" en is het object van de abs. ger.-zin subject van de voorwerpszin afhangende van de hfz.:

> I capitani da mare di *Apollo* in una loro congregazione avendo fatti molti decreti utili alle cose della milizia loro, *Sua Maestá* ordina che sieno intimati a'cortigiani, e comandata loro la puntal osservanza di essi.

In het laatste gedeelte schuilt een fout. Noch de lezing, die Rua afdrukt „e comandata loro la puntal osservanza di essi", noch die van de editie 1624 „è commandata loro la puntal' osservanza di essi", geeft een begrijpelijke zin. Het beste is waarschijnlijk te lezen: „e comanda loro la puntal osservanza di essi". Dat Wieringa gaarne aan de abs. constructie ontkomt door omzetting van een actieve zin in een passieve (of omgekeerd) zagen wij reeds [2]); hier ontkomt hij op deze wijze tevens aan een gecompliceerde, niet overzichtelijke tekst:

W. — Eenige nutte volgregels, door de Zee-voogden van Apol, in hun Scheeps krijghsraad, aangaande 't beleid ter Zee besloten, keurt Apol niet alleen goed, maar wil ook dezelve den Hovelingen doen beveelen, en volgen. [3])

Subst. uit voorzetselbep. absolute ger.-zin identiek met dativus pron. hfz.

In het volgende citaat wordt het substantivum uit een voorzetselbepaling van een abs. ger.-zin niet, zoals gewoonlijk, in de hfz. hervat met de nominativus van het pronomen personale, maar met een dativus van dat pronomen. Sforza Oddo heeft aan Apollo zijn blijspelen overhandigd [4]). Zijn Majesteit beveelt aan Alessandro Piccolomini „prencipe de poeti comici italiani":

II. 14 — che al collegio letterato facesse sapere il suo giudicio sopra quelle commedie, il quale il Piccolomini avendo dato pieno di esaggerate lodi del bellissimo ingegno de*llo Sforza*, con applausi grandissimi di tutti i letterati di Parnaso *li* fu decretata l'immortalitá.

---

[1]) Wieringa vertaalt de abs. ger.-zin met hfz., zie boven blz. 198.
[2]) Zie boven blz. 214.
[3]) Let op de verbale clausule, Cf. boven blz. 172.
[4]) Cf. boven blz. 209.

De absolute rel. ger.-zin vertaalt Wieringa met absolute rel. p.p.-zin, hij veroorlooft zich daarbij de vrijheid als antecedent van zijn relativum niet een zinsdeel, maar de voorafgaande zinsinhoud te nemen [1]):

I. 85 dat hy de vergaadering der geleerden ziin gevoelen over deze Blyspeelen bekent zou maaken. 't Welk Piccolomini met heerliiken lofspraak en roeming van *Sforza's* geestig vernuft gedaan hebbende, wierd *hem* met ongemeene toejuyching aller geleerden op nieu de onsterfliikheyt toegestaan.

Op allerlei wijzen dus kan een begrip in de absolute ger.-zin (of bijzinnen, daarvan afhankelijk) genoemd, vertegenwoordigd zijn in de hfz. (of bijzinnen, die van de hfz. afhangen). Noemen wij nog slechts twee soorten van gevallen. Ten eerste, dat een „ne" in de hfz. betrekking heeft op een gedeelte van, of de gehele, inhoud van de ger.-zin. Voorbeelden:

„Ne" in de hfz. heeft betrekking, op de gehele of gedeeltelijke inhoud van de absolute ger.-zin.

I. 93, titel Essendo stato notato che Peto Trasea in compagnia di Elvidio Prisco suo genere frequentava le case delle piú principali poetesse di Parnaso, da Apollo gravemente *ne* è ripreso

W. I. 94, titel Als men aangemerkt had, dat Petus Trazea met Helvidius Priscus, ziinen schoonzoon, verzelt, de huyzen der deftigste Dichterzen zeer dikwiils bezocht, wordt hy van Apollo heftig bestraft.

Wieringa omschrijft de ger.-zin voegwoordelijk en verwaarloost het verband door „ne" gelegd.

I. 83, titel Avendo Apollo sommamente commendato il decreto de' potentissimi regi di Spagna, che gli avvocati e i procuratori non possino passar alle Indie, i dottori di leggi gravemente se *ne* querelano con Sua Maestá

W. I.82, titel De Wetgeleerden beklagen zich zeer voor Apol, om dat hy 't verbod des Konings van Spanjen, tegen de Voorspraaken en Saakzorgers, van niet na de Indiën te mogen overvaaren, hoogliik geprezen had.

Boccalini's ger.-zin is causaal-temporaal. Wieringa vermeldt eerst het gevolg, daarna de oorzaak; aldus handelende, vermijdt hij een absolute constructie.

I. 68, titel Un senator laconico, nato di alto sangue, avendo commesso certo grande delitto, il duce de' laconici stima prudenza far*ne* passaggio

W. I.67, titel Een Lacedemonisch Raadsheer van hoog-eedelen bloede zich verloopen hebbende, vindt den Hertog van Lacedemonien oorbaarliixt, *zulx* door de vingeren te zien.

Wieringa behoudt hier de absolute constructie en laat in zijn hfz. „zulx" terugslaan op het feit in de absolute zin vermeld.

De gehele of gedeeltelijke inhoud van de absolute ger.-zin kan ook in de hfz. — of daarvan afhangende bijzinnen — worden aangeduid met een korte of langere omschrijving. Dit is de andere betrekking tussen absolute ger.-zin en hfz., die ik nog wilde noemen. Feitelijk is de besproken hervatting met „ne" slechts een speciaal geval van het tans genoemde.

De gehele of gedeeltelijke inhoud van de absolute ger.-zin in de hfz. door een omschrijving aangeduid.

[1]) Cf. boven blz. 206, 214, 215 n. 1.

II. 7, titel Per la relazione fatta in Focide dagli ambasciadori poco prima mandati ad Apollo per impetrar l'osservanza de'loro privilegi, trattando il popolo focese di sollevarsi a ribellione, dal Conseglio reale di Sua Maestá fu disputato del rimedio che si poteva applicare *a quel disordine*

W. De Phocenzers, op 't bescheid harer Gezanten, die korts na Apollo waren gezonden geweest, om de onderhouding harer voorrechten te verzoeken, onderstaande te muitten, raadslaadt den Koninglijken Raad over middelen om*'t zelve* te dempen.

Wieringa wijzigt hier vrij ingrijpend, de absolute constructie blijft echter bestaan. Dichter houdt Wieringa zich aan de italiaanse tekst bij de titel van II. 98, die wij reeds op blz. 201 met zijn vertaling aanhaalden en die ook hier als voorbeeld gekozen kan worden.

Nog enkele gevallen dat Wieringa door genusverandering een absolute participiale zin vermijdt.

Ook in deze rubriek treffen wij gevallen aan, dat Wieringa door omzetting in het passivum (en wel van de hfz.) de absolute constructie te niet doet:

II. 100, titel Dalla biblioteca delfica contro l'ordinario suo costume uscendo uno soavissimo odore, Apollo, per chiarirsi di quel miracolo, in persona essendosi trasferito nel luogo, subito scuopre la vera cagione *di quella novitá*

W. Een meer dan gemeen lieffelijke lucht ten Delphischen Boekzaal uitdampende, wort van Apollo geroken, die zelf derwaarts gegaan, om na dat wonderwerk te vernemen, de ware reden van dien ontdekt.

II. 8, titel Tra il prencipe di Bisignano e il dottore Giuliano Corbelli da San Marino per occasione di precedenza essendo nata controversia grave, Apollo commette *la causa* alla Congregazion de'riti, dalla quale vien decisa

W. Een groot verschil, gerezen tusschen den Prins van Bisignan, en den Wetwijzen Juliano Corbelli van St. Marino, over de voorgang en hoogerhand, wordt van Apol overgeweezen aan de Zede-richters; die'er een deftige uitspraak af doen.

Een enkel voorbeeld in de *Kundschappen* van een p.p.-zin die niet de vertaling is van een absolute ger.-zin.

Als een uitzonderlijk geval dat Wieringa een absolute participiale zin bezigt, terwijl Boccalini een gewone praed.-attr. ger.-zin schrijft, moeten wij noteren:

II. 28, titel Monsignor Giovanni dalla Casa, ad Apollo avendo presentato il suo utilissimo Galateo, grandissime difficultadi truova in molta nazioni nel promettere l'osservanza di lui

W. De Heer Giovanni della Casa, zijn Zede-boek (genaamt Galateus) aan Apollo opgedragen hebbende, be vinden zich veele Volken zeer beswaart in de belofte van onderhoudinge *der zelver* [1]).

Zinnen met p.p. in *Nieuwmaaren* of *Kundschappen* die *niet* de vertaling zijn van een ger.-zin.

Natuurlijk komen, zowel in de *Nieuwmaaren* als in de *Kundschappen*, zinnen met p.p. voor, die niet de vertaling zijn van een boccalijnse ger.-zin. Daar is allereerst de participiale zin, die aan rel. zin uit de *Ragguagli* beantwoordt. Wij weten dat de meeste italiaanse p.p. weinig verbaal vermogen bezitten, op enkele uitzonderingen wezen wij boven blz. 179 n. 3, waarbij bleek dat Boccalini nog al vaak de uitdrukking „residente in" gebruikte. II. 17 schrijft Boccalini zowel „le republiche residenti in questo Stato" als de omschrijving met rel.bz.

---

[1]) W. II. 59 „doende hem drinken den bitteren drank der verandering van heerschen in gehoorzamen", zie beneden Dl. II blz. 429, moet m.i. niet als een absolute dan wel als een fout geconstrueerde p.p.-zin worden opgevat. Wieringa heeft in die passage onvoldoende de consequentie van zijn vrije vertaling getrokken.

„le republiche, le quali riseggono in questo Stato" .Wieringa gebruikt hier in beide gevallen een p.p.:

De p.p.-zin correspondeert met een italiaanse rel. zin.

> Vry-standen, haar in dit Rijk onthoudende gemeenebesten, zich hier te Hove onthoudende.

Andere voorbeelden dat Wieringa de italiaanse rel. zin met p.p.-zin vertaalt zijn:

II. 59. Allora e Seneca e il Cardano e il Petrarca con caritá indicibile abbracciarono quel prencipe, *il quale caramente confortavano a mostrar cuore in quella sua avversitá*
W. Daar op vielen Seneca, Cardanus en Petrarcha met zonderlinge liefdbewijzingen den droeven Vorst om den hals, *hem hert en moed tegen deze ziine wederweerdigheit, elk om 't zeerst, insprekende.*
II. 76, titel Molti letterati, *che temono la severitá della riforma* .... si sollevano
W. Veele geleerde, *vreezende de strengheit der hervorming* .... maken een oploop.
I. 10 la quantitá del fumo *che usciva dal camino della sua cucina*
W. de ruymt van rook, *ten keuken schoorsteen uytdampende.*
III. 13 le controversie, *che vanno attorno in questo genere*
W. alle verschillen *dies aangaande.*
II. 23 alcuni cortigiani, *che si trovavano in punto per far viaggio,* spiegarono le vele loro
W. eenige hovelingen, *zeilree ziinde,* haar t'zeewaart wendden.

Deze drie laatste citaten zijn weer fraaie bewijzen voor Wieringa's gave beknopt te kunnen vertalen.

Hooft en Wieringa vermijden beide de opeenvolging van twee relatieve zinnen:

I. 1 Gran spaccio si fa anco in quel fondaco di alcuni ferri, *che molto somigliano quei* che spesso sono adoperati dai chirurghi e dai cavadenti
W. Zy hebben'er ook de ruimt van zeekere yzertjes, *zeer geliikende de schroefjes,* die de heelmeesters en tandtrekkers gebruiken
H. Groote trek is'er ook in dat pandt, in zekere yzers, *zeer gelijk zijnde den geenen,* die dikwijls worden gebruikt van de barbiers en van de tandetrekkers.

Hooft vertaalt voorts:

II. 88 virtù *che tanto maggiormente pareva che in quel gran monarca risplendesse,* quanto ....
H. een deughd *schijnende van des te meer luister, in zoo groot eenen Oppervorst,* om dat ....
II. 21 .... egli (Sebastiano Venieri) nondimeno non prima ha voluto esser veduto in Parnaso, che sia terminata la controversia *che avanti lo stesso tribunale di Sua Maestá verteva*
H. hy evenwel heeft in Parnas niet willen verschijnen, voor dat geslooten zoude zijn het geschil *voor de vierschaar zijner voorschreve Majesteit hangende.*

In het begin van II. 20 vertaalt Hooft een rel. zin met een p.p.-zin, die hij versterkt met „als", waardoor hij aan die zin een causale functie geeft, die niet opgesloten ligt in Boccalini's rel. zin:

De p.p.-zin (vertaling van rel. zin) met voegw. versterkt.

> Felicissimamente avendo Domizio Corbulone fornito il primo anno del suo governo di Pindo, da Apollo, *che molto soddisfatto si chiamava di lui,* favoritamente per l'anno futuro li fu mandata la riferma.

H. Domitius Corbulo, hebbende gelukkelijk uitgevoert het eerste jaar zijner vooghdije over Pindo, zoo wert hem gunstelijk van Apollo, *als groot genoegen neemende aan zijnen goeden dienst*, toegeschikt bevesting daar in voor 't aanstaande jaar [1]).

Vervolgens vindt men bij onze vertalers p.p.-zinnen, die corresponderen met een italiaanse hfz., voegw. bz., voorzetsel- of praed. attr. bepaling of voorzetsel + inf.-constructie, en die dus het omgekeerde beeld vertonen van de besproken vertalingen van de ger.-zin, echter met dit belangrijk verschil, dat tans het gebruik ervan èn bij Hooft èn bij Wieringa tot enkele losse gevallen beperkt blijft. Voorbeelden:

De p.p.-zin is de vertaling van een hfz.

De p.p.-zin is de vertaling van een hfz.

II. 59 Arrivato ch'egli (il nipote del prencipe de' laconici) fu alla cassa paterna, non ebbe cuore di vederla: *sempre con la coda d'occhio fissamente riguardava* dove era stato, non di dove si era prima partito.

W. Ten lesten aan ziin vaderlijke woonplaats geraakt, had hy niet herts genoeg 't zelve te aanschouwen; *altoos ten oogs-eind uitloerende* na de plaats, daar hy korts te voor verheven was, om niet te zien van waar hy eerst gesproten was.

De p.p.-zin is de vertaling van een voegw. bz.

De p.p.-zin is de vertaling van een voegw. bz.

II. 18 ma si raffrenò (subject: Enrico IV, die toorn bij zich voelt opkomen over de brutale woorden die de Blinde van Forli tot hem durft zeggen) *quando ebbe bene considerata l'imprudenza grande* che commettono gli uomini onorati allora che di parole gareggiano con che non ha riputazione da perdere.

H. maar hy bedwong zich, *inziende de groote onvoorzichtigheit*, die 't is voor luiden met eere, te knibbelen met woorden tegens de geenen, die geen eer te verliezen hebben

II. 27 Che però . . . . . egli (Apollo) . . . . . col grado del tesorierato voleva premiar le fatiche di quel virtuoso (Covarrùvia), e dare animo agli altri Savi grandi di sudar volentieri ne' carichi loro, *poiché vedevano il premio non solo certo e sicura*, ma . . . . . posto nella sola mano del prencipe.

H. Dat hy, derhalven . . . met de waardigheit van 't Schatmeesterschap beloonen wilde de verdiensten van dien doorluchtigen, en moedt geven aan de andere groote wijzen, om geenen arbeit te spaaren in hunnen dienst, *als ziende het loon niet alleen vast en zeker*, maar . . . . in de handt des Prinssen.

De causale functie van de p.p.-zin werd hier door „als" onderstreept.

II. 51 Percioché alcuni principali uomini achei, *come primo viddero manomessi que' due personaggi tanti principali* . . . . . cominciarono . . . .

H. Want eenige van de voorneemste der Achaeën, *ziende de handt geleit aan die twee zoo uitmuntende luiden* . . . . begonden . . . .

De meeste voorbeelden uit de *Kundschappen* betreffen vertalingen van zinnen met „quando":

II. 44 la quale (la plebe), tuttoché contro il suo prencipe grandemente fosse infuriata, *quando nondimeno si vide privata de' suoi capi*, né cuore né ingegno ebbe da muoversi.

---

[1]) Wieringa's vertaling geciteerd boven blz. 186 bij voegw. omschr. met „omdat" Cf. voor de versterking van p.p.-zin met „als" bij Hooft ook „als ziende . . . enz." in het voorbeeld uit II. 27, dat wij bij „De p.p.-zin is de vertaling van een voegw. bz." citeren.

W. Het welke, hoewel tegen den Vorst te biister verbolgen, echter, *zich ziende van beleiders ontbloot*, noch hert noch verstand had om iets vorders aan te vangen.
II. 27 ove, *quando altramente accade*
W. Maar, *recht anders geschiedende*
I. 64 il suo santissimo vicario, che egli, *quando se ne salì al cielo*, lasciò in terra
W. I.63 ziinen allerheyligsten Statholder, dien hy, *ten hemelwaarende*, op aarden gelaaten heeft.

Andere voegwoorden dan „quando". Alleen in het eerste en tweede voorbeeld heeft Wieringa's p.p.-zin, naar het verband te oordelen, dezelfde functie als de italiaanse voegw. bz. In de andere gevallen vertaalt hij vrijer, II. 20 gebruikt Boccalini een concessief voegwoord, Wieringa's participiale zin staat causaal, enz.:

I. 2 Aggravò il demerito di quell'uomo miserabile un mazzo di carte da giuocare che gli sbirri, *mentre lo cercavano*, gli trovarono nelle calze
W. Dezes rampzaligen mans misdaad wierdt noch verswaart, door een hoop kaartsblaaden, die de stok-knechts *al snuffelende* in ziine koussen vonden.
I. 7 Ieri dal bargello del tribunale degli eccellentissimi signori censo ri delle buone lettere fu pigliato un virtuoso, che in fragranti con gli occhiali al naso fu trovato *che leggeva alcune poesie italiane* [1])
W. Gisteren wierd door de Geregts-dienaars der hoogagtbare Tuchtheeren van de Vrye Konsten eenen geleerden gevangen gebragt, die bevonden was, zeer vliiteliik, met de bril op de neus, *lezende eenige Italiaansche Gedichten*.
II. 20 che, *sebben prevedeva* che Apollo sinistramente averebbe interpretata quella sua renitenza, di nuovo nondimeno fece instanza di esser mutato
W. dat hy, *bemerkende* hoe Apol ziine afweering averechts duidde, andermaal aanhield, door een navolger verpoost te mogen ziin.
I. 13 E *perché alcuni anni avanti la sua morte il gentilissimo Peranda perdette la luce degli occhi*, Girolamo Fracastoro si proferí di farli ricoverar il vedere
W. *Deze brave Peranda, eenige jaren voor ziin dood ziin gezigt verloren hebbende*, quam Hieronimo Fracastoro hem aanbieden, 't zelve te herstellen.
II. 87 Sapete ancora (Apollo spreekt tot Lodewijk XII) *che*, poco appresso essendo morto Carlo, *voi li succedesti nel regno;* e che . . . .
W. Wijders weet gy, dat, weinig daar na Koning Carel overleden, en *gy weder op den troon getreden zijnde*, gy . . . . [2])

De p.p.-zin is de vertaling van een praed.-attr. bepaling.

De p.p.-zin is de vertaling van een praed.-attr. bep.

II. 44 . . . . . e con necessario risoluzione e *degna dell'ingegno di colui* che seppe porla in esecuzione, nell'ora medesima che furono condotti prigioni, segretissimamente li fece (subject: il duca d'Alva), scannare e sepellire
H. en met een noodigh besluit, *betaamende den aart van den geenen* die 't wist te werk te leggen, deed ze ter zelfder uure als ze in hechtenisse gestelt werden, killen en begraaven.

---

[1]) Apollo is van oordeel dat alleen „weelige Jongelingen" hun tijd mogen verkwisten met het lezen van gedichten. Uit de bepaling „in fragranti" blijkt dat in „che leggeva" het voegwoord de betekenis heeft van „mentre che".

[2]) „Weinig daar na Koning Carel overleden" hebben wij boven blz. 203 niet aangehaald onder de voorbeelden dat Wieringa een absolute p.perf. zin zonder „zijnde" schrijft, omdat „zijnde" uit de schijnbaar absolute participiale zin „en gy weder op den troon getreden zijnde" bij de voorafgaande participiale zin getrokken kan worden.

De p.p.-zin is de vertaling van een voorzetselbep.

De p.p.-zin is de vertaling van een voorzetselbepaling.

Dit komt uiterst zelden voor. II. 90 zegt Columbus tot Apollo dat hij en de andere ontdekkers van de nieuwe wereld:

II. 90 con ardir tanto felice avevano navigato il vasto oceano, che, dopo l'avere scoperte nuove ampissime province e richissimi regni, seguendo lo stesso corso che *con tanti sudori* faceva Sua Maestá, dal levante al ponente felicissimamente avevano circondato il mondo tutto.

W. dat wy, na nieuwe en heerliike landouwen, en kostele koninkriiken ontdekt te hebben, involgende den loop, die Uw' Majesteit zelve, *al hygend'* hield, van 't oosten tot het westen de geheele wereld voorspoedigh hebben omgezeilt.

De p.p.-zin is de vertaling van perfectische voorzetsel + inf.-zin.

De p.p.-zin is de vertaling van een perfectische voorzetsel + inf.-zin.

Onder verschillende vertalingen van italiaanse constructies bevattende „voorzetsel, inf. van het hulpw.w. (al of niet voorafgegaan door een lidwoord), p.perf." treffen wij ook p.p.-zinnen aan. Voorbeelden, alle afkomstig uit de *Kundschappen:*

a. De it. inf. is niet gesubstantiveerd:

II. 79, titel Alcuni prencipi di Parnaso, *per avere in una puzzolentissima mercantanzia consumata somma grande di oro,* aggravati da soverchi debiti, sono forzati dechiararsi falliti e assentarsi da Parnaso.

W. Sommige Vorsten van Parnas *aan verdorve waren veel gelds verlooren hebbende,* en daar door overladen met schulden, worden genoodzaakt met de noorder zon af te gaan, en haar schuld-eisschers t'ontwijken.

I. 75, titel La ruota di Parnaso, avendo deciso un punto a favor degli uomini militari nella differenza che essi hanno co'letterati, *per essersi avveduta di malamente aver giudicato,* si ritratta

I. 74, titel, De ronde raad van Parnas, een gunstige uytspraak voor den Kriigslieden, over verschil met den geleerden, gedaan, *en ziin dooling daar na bemerkt hebbende,* wederroept de zelve.

b. De it. inf. is gesubstantiveerd:

II 69, Anneo Seneca, *dopo l'aver per lo spazio di quarant'anni continovi nelle pubbliche scuole di Parnaso lette le morali,* da Apollo ottiene l'immunitá

W. Lucius Annaeus Seneca, *volle veertig jaren in 'd Hooge School van Parnas de Zedelessen voorgelezen hebbende,* wordt van Apollo vry gestelt.

De p.p.-zin is de vertaling van een zin met p. perf.

Waar Boccalini een p. perf. gebruikt, vinden wij bij zijn vertalers soms een p.p. Dit kunnen wij gedeeltelijk op rekening stellen van de degeneratie van het italiaanse p.p. en het onnatuurlijke van het determinatief gebruik van het gerundio.

II. 18 Ma sappi che . . . . i ciechi, che camminano adagio, *appoggiati alla guida,* col bastone in mano, che alzano i piedi e vanno a tentone, mirabilissimi sono per . . .

kon Boccalini niet in plaats van „appoggiati" schrijven „appoggianti", terwijl „appoggiando" ietwat zwaar zou hebben aangedaan. Hooft en Wieringa vertalen met p.p.:

H. Maar weet dat . . . . de blinden die op hun gemak wandelen, *leenende op hunnen leitsman* met den stok in der handt, die de voeten opheffen, en gaan tastelinx, wonderlijk fraai zijn, om . . . .

W. Maar gy moet weten, dat . . . . . de blinden, die op hun gemak gaan, *leunende op haar leidsman*, met de stok in de hand, de beenen hoog opheffen, en zo als by den tast al traagjes toetreden, wonderbrave voorbeelden zijn, om . . . . .

Een p.perf.-zin vertaalt Hooft met p.p.-zin, Wieringa met rel. bz.:

II. 59 Onde i signori confortatori, per far l'ultimo sforzo di salvar la riputazione di quel prencipe *posta in cosí evidente pericolo di perdersi*, gli bendarono gli occhi

H. Waar over de heeren troosters, om d'uiterste kraft te werk te stellen tot de behoudenis der achtbaarheit van dien Prinsse, *staande in zoo kenlijk een gevaar van verlooren te gaan*, hem de oogen blinddoekten.

W. Dies d'heeren noodhulpers, om haar uitterste gepoog en best te doen tot behoudenis van 's Vorsten eer, *die zo bliikelik gevaar liep van verloren te gaan*, hem d'oogen verbonden en blinddoekten.

Boccalini gebruikt twee p.perf., Wieringa één p.p.:

I. 90, titel Visita delle carceri fatta da Apollo, nella quale spedisce le cause di molti letterati *inquisiti di vari delitti o carcerati per debiti*

I. 92, titel Apollo bezoekt de gevangenhuyzen, alwaar hy veele liifstrafbare zaken ziiner geleerden, *om schuld, en verscheyden andere misdaden zittende*, oordeelt en afdoet.

In de Ragguaglio over de komst van de Blinde van Forli op Parnas leest men even verder als de zo juist aangehaalde plaats over „i ciechi, che camminano adagio, appoggiati alla guida":

II. 18 *Poi voltatosi Apollo al Cieco*, gli comandò,

H. Apollo, *daar na zich keerende tot den blinden*, beval hem

W. Waar op hy *zich wendende na den Blinden*, hem beval.

Soortgelijke inleidingen van een nieuwe periode vindt men in groten getale bij vergelijkingen van de *Kundschappen* met de *Ragguagli:*

II. 90 Poi, *voltatosi il Molza verso il Colombo*, cominciò . . .

W. Daar na Molza *zich tot Columbus keerende*, begon . . .

II. 90 *Di che avvedutosi*, il Molza . . . esclamò . . .

W. *'t Welk Molza merkende*, riep hy uit . . . .

II. 78 *Di che avvedutosi Seneca* e temendo . . . . vendette . . .

W. Seneca *zulx ziende* en zorgende dat . . . sloopte . . .

De scheldpartij met tragische afloop van den ijverzuchtigen Mauro[1]) wordt ingeleid:

II. 35 Per queste cose cosí bruttamente entrò il Mauro nelle furie, che, *addosso la moglie avventatosi*, cosí le disse . . . .

W. Mits welke woorden Mauro in zo razenden toorn ontstak, dat hy *zijn vrouw op 't liif vallende*, dus uytvoer . . .

Men vergelijke hiermee Hoofts vertaling van:

II. 51 Onde il popolo tutto degli achei, guidato dalla nobiltá, in un giorno determinato pigliò le armi, e *fatto émpito contro il prencipe loro*, con facilitá grande lo cacciarono di Stato.

H. Waar over de gansche gemeente van Achaja, aangevoert door den adel, op zekeren bestemden dagh, de waapenen nam, en *vallende op hunnen Prins*, dreven hem met kleene moeite ten staat uit.

[1]) Cf. boven blz. 193, 207.

Niet steeds staat hierbij in de *Ragguagli* het verbum van de hfz. in de passato definito. Zo staat de hfz. in het praesens:

I. 30, titel *Avvedutosi Apollo de' gravi disordini che* nel genere umano cagionava la fuga della serenissima virtú della Fedeltá, con l'opera delle serenissime muse e delle sublimi virtudi eroiche *ottiene* il ritorno di lei in Parnaso.

W. Apol *aanmerkende de grote misvallen en verwarringen*, door 't vertrek der doorluchte deugd, de Trouwe, onder 't menscheliik geslagt veroorzaakt, brengt zo veel te weege, met hulp der heldere Zanggodinnen, datze aan Parnas wederkeert.

Het italiaanse p. perf. met actieve functie.

Vockeradt heeft *Lehrbuch der it. Sprache*, I. § 316*b*, verschillende voorbeelden gegeven van italiaanse participia perfecta met actieve functie. Tegenover een citaat uit Manzone „Don Rodrigo domandò se il signore si trovasse al castello, e ripostogli da quel caporolaccio che credeva di si, smontò da cavallo", waar het p. perf. „riposto" duidelijk passief is gebruikt, stelt hij een citaat uit Pellico „il custode condottomi nella stanza a me destinata, si fece da me rimettere orologio, danaro .... etc." waar „condotto" als een participium conjunctum bij „il custode" met actieve functie opgevat moet worden.

II. 27 zegt Apollo tot het franse Rijk, dat hij het „precetto santissimo" [1]) wil handhaven, want doet men dit niet:

> (ove altramente facendosi) con l'utima ruina dell' amministrazione della retta giustizia e con estrema confusione di tutti i negozi, anco i suoi Savi grandi, senato nel quale stava appoggiato il buon governo del suo Stato, e tutti gli altri suoi virtuosi magistrati, *lasciata l'onorata strada del merito e delle virtuose fatiche*, si sarebbono rivoltati a commettere la scelerata idolatria di adorar chi nella sua corte co' favori piú avesse potuto aiutarli.

Ik zou niet durven beslissen of in „lasciata l'onotara strada del merito e delle virtuose fatiche" „l'onorata strada" als subject ofwel als object bedoeld is, met andere woorden of „lasciata" uitgelegd moet worden als „essendo lasciato" — de p. perf.-zin is dan absoluut — of als „avendo lasciata", waarbij dan als subject genomen moet worden „i suoi Savi grandi" en „tutti gli altri suoi virtuosi magistrati". De vrouwelijke uitgang van „lasciata" bewijst in dezen niets; bij vervoeging met „essere" is het regel dat het p.perf. in geslacht en getal overeenstemt met het subject; bij vervoeging met „avere" kan het object, waar ook in de zin geplaatst, concorderen met het p. perf. Onze beide vertalers hebben „lasciata" als p. perf. conjunctum opgevat en dit actieve p. perf. met p.p. weergegeven.

H. daar, indien men anders deede, met den uitersten ondergank van de rechte bedieninge des gerechts, en de grootste verbijsteringe van alle handelingen, zelfs zijne groote wijzen (Raadt, waar op het wel regeeren van zijnen staat steunde) en alle zijne andere doorluchtige Majestraaten, *verlaatende den eerlijken wegh der verdiensten*, zich zouden begeeven tot bedrijf van de schelmsche afgoderye van aan te bidden den geenen, die by middel van gunste, hem, in zijnen hove, best zoude konnen helpen.

W. daar, by verwaarloozing der zelver, ook zelf ziine Opperwiizen, (waar op ziin geheele Riixbestier steunde) en voorts alle vordere vrome Amptenaren, tot eindelijke uitroeying van oprechte rechtsbediening, en uitterste verwarring aller landszaken, *wijkende van den lofbaren heirbaan der verdienst*, zich zouden begeven tot de gruwzame afgoderye en aanbidding der geener, die door haar voorspraak hen te Hove 't meeste mochten vorderen.

[1]) Voor dit „precetto santissimo" zie boven blz. 138.

Samenvatting.

Een korte typering van de uiteenlopende tactieken, toegepast door Hooft en Wieringa bij het vertalen van zinnen met gerundio, vindt men aan het begin van dit onderdeel van hoofdstuk IV. Door het gerundio gewoonlijk met p.p. te vertalen houdt Hooft zich, zo dicht als in dit geval doenlijk is, aan de italiaanse tekst. Een onderzoek of Wieringa bij sommige, met name te noemen, functies van de ger.-zinnen de voorkeur gaf aan vertaling met p.p., bij andere aan voegwoordelijke omschrijving, leverde een vrijwel negatief resultaat op [1]).

Een korte bespreking wijdde ik aan het gerundio na de verba „stare", „andare", „venire" en zijn vertalingen [2]). De voegw. bz. kan als een parafrase van de ger.-zin beschouwd worden; uit een drang naar beknoptheid moet men naar de praed.-attr.- of voorzetselbepaling als vertaling van de ger.-zin gegrepen hebben [3]). Met zwier hanteerde Wieringa ook „voorz. te + inf."-constructies bij het vertalen van ger.-zinnen [4]). Ik maakte opmerkzaam op het principiële verschil tussen de vertaling van de ger.-zin met p.p.-zin of voegw. bz. enerzijds, rel. bz. of hfz. anderzijds [5]). Wordt een ger.-zin door hfz. weergegeven, dan moet, indien men overigens zo stipt mogelijk wenst te vertalen, die hfz. met de oorspronkelijke hfz. verbonden worden door een nevenschikkend voegwoord. Wij zien Wieringa ook de vertaling van Boccalini's hfz. verbinden met de zin die de vertaling is van de ger.-zin door „waar" + adv. en door een relativum [6]).

Bij de vergelijking van de plaats van het gerundio in de ger.-zin en van het p.p. in de participiale zin trof het ons dat Wieringa — anders dan Hooft — regelmatig zowel het hulpw.w. als het zelfstandig gebruikte „zijnde" aan het slot van de participiale zin stelt. „Essendo" + p.perf. werd door Hooft vertaald met „zijnde" + p.perf.; door Wieringa, indien hij een participiale vertaling kiest, gemeenlijk met p.perf. bij niet absolute, met p.perf. + „zijnde" bij absolute constructies. Uitzonderingen op deze regel waren meest min of meer vaststaande uitdrukkingen als „zulks geschied" [7]).

Wij onderscheidden niet-absolute, schijnbaar absolute en absolute constructies. De schijnbaar absolute ger.-zin bevat een subject dat identiek is met het subject van de hfz. De grens tussen schijnbaar absolute en praed- attr. zinnen is niet scherp te trekken. Wanneer Wieringa een schijnbaar absolute ger.-zin met p.p. zin vertaalde, placht hij het subject buiten die participiale zin te brengen, zodat de constructie werd: hfz. door bz. onderbroken [8]).

In tegenstelling tot de schijnbaar absolute ger.-zin behoeft de werkelijk absolute ger.-zin niet per se een subject te bevatten. Wij noemden vijf soorten van gevallen waarbij de absolute ger.-zin geen subject bevat.

---

[1]) Zie blz. 183—189.
[2]) Zie blz. 189—190.
[3]) Zie blz. 191—192.
[4]) Zie blz. 192—194.
[5]) Zie blz. 194—195.
[6]) Zie blz. 196—198.
[7]) Zie blz. 198—203.
[8]) Zie blz. 203—205.

Daarbij luidde 5°: „het subject wordt in de hfz. niet genoemd, maar komt in hfz. in een casus obliquus voor". Indien hierbij de ger.-zin vooropstond en vervolgens zijn subject in een casus obl. van de hfz. genoemd werd, kon meestal zonder aarzeling de ger.-zin als absoluut worden beschouwd. Anders was dit, indien de ger.-zin eerst aangetroffen werd nadat haar subject genoemd was. De ger.-zin maakt dan meestal de indruk praed.-attr. te staan bij de casus obl. Dit was ook het geval bij een voorbeeld dat wij in de *Ragguagli* aantroffen. Ook indien de ger.-zin wel een subject bevat, kan zij staan nadat zijn subject reeds in een casus obl. werd genoemd. De aanwezigheid van het subject in de ger.-zin maakt ons dan minder geneigd aan te nemen dat het gerundio dezelfde rol vervult als een part. conjunctum. Aan een citaat uit de *Ragguagli* kon ook dit gedemonstreerd worden [1]).

Als normale vorm van de ablativus absolutus in het Latijn geldt die waarbij geen enkel zinsdeel van de ablativus absolutus in de hfz. vertegenwoordigd is. Absolute ger.-zinnen, waarvan m.m. hetzelfde gezegd kan worden, noemt men klassiek. Slechts een gering gedeelte van de absolute gerundi, die in de *Ragguagli* voorkomen, zijn gebouwd volgens dit „klassieke" model [2]). De voornaamste betrekkingen, die tussen hfz. en niet-klassieke absolute ger.-zin konden bestaan, werden besproken [3]).

Herhaaldelijk zagen wij Wieringa door verandering van genus een absolute constructie vermijden. De vertalingen op deze wijze ontstaan, muntten dikwijls uit door duidelijke en rustige zinsbouw [4]). Bij hoge uitzondering kwam het voor dat, terwijl Boccalini een niet absolute ger.-zin schreef, in Wieringa's vertaling een absolute p.p.-zin kon worden gevonden [5]).

Tot slot besprak ik de zinnen met p.p. in *Nieuwmaaren* en *Kundschappen*, die niet de vertaling waren van een boccalijnse ger.-zin. Dat de p.p.-zinnen, die corresponderen met een italiaanse rel.zin vrij talrijk waren, schreven wij toe aan het feit dat in het Italiaans het p.p. geringe verbale kracht gebleven is [6]). Op rekening van diezelfde degeneratie van het italiaanse p.p. alsmede van de ongeschiktheid van het italiaanse gerundio voor determinatief gebruik, stelde ik het feit dat waar Boccalini een p.perf. gebruikte, in *Kundschappen* of *Nieuwmaaren* meermalen een p.p. werd aangetroffen [7]).

---

[1]) Zie blz. 207—211.
[2]) Zie blz. 212—213.
[3]) Zie blz. 213—218.
[4]) Zie blz. 214, 218.
[5]) Zie blz. 218.
[6]) Zie blz. 218—220.
[7]) Zie blz. 222.

E. Constructies met infinitivus.

Het ligt niet in onze bedoeling hier de constructies met infinitivus volledig te behandelen. Van de nederlandse infinitivi voorafgegaan door voorzetsel, zullen we alleen „te" + inf. in ogenschouw nemen, geen biezondere aandacht zullen wij wijden aan de gesubstantiveerde infinitivus. Inleiding.

Bij finite zinnen kan men spreken van een grammatisch subject. Dit subject bepaalt de persoonsuitgang van het w.w. of van het hulp-w.w., waarmee het hoofdw.w. vervoegd wordt [1]), en staat in de eerste naamval [2]).

Wanneer wij echter bij zinnen met infinitivus van een subject spreken, bedoelen wij niet het grammatisch maar het logisch subject. Het bedenken van dit subject wordt steeds min of meer aan den lezer of hoorder overgelaten. Impressionisten als Ary Prins hebben gaarne gebruik gemaakt van vormen als „hij komen", omdat daarbij subject en verbum naast elkaar gesteld worden als twee afzonderlijke waarnemingen, die door den lezer (hoorder) gecombineerd moeten worden, terwijl in „hij komt" het verband reeds gelegd is. Het logisch subject van de inf.

In een zin kan het subject van een infinitivus al of niet aangeduid worden door een deel uit die zin. Is dit laatste het geval, dan is het subject onbepaald, d.w.z. een „men"-groep, die wij omgrenzen kunnen door wat wij uit de samenhang met de omringende zinnen opmaken. Wordt het subject wel door een zeker zinsdeel aangegeven, dan kan toch het subject „men" zijn ofwel het onpersoonlijke „het" (*Men* kan zeggen — Het is *menselijk* te dwalen — *Het* gaat regenen), gemeenlijk echter is het dan bepaald. Inf. met aangegeven en inf. met niet-aangegeven subject.

Het verschil tussen beide soorten van infinitivi, die met aangegeven en die met niet-aangegeven subject, is minder markant, dan men allicht geneigd is te menen. Wanneer ik zeg „Dit geeft te denken", dan is het subject van de infinitivus niet aangegeven, dus „men". In „Dit geeft mij te denken", ben ik degene die denkt, zoals wij uit de dativus „mij" besluiten. In beide zinnen echter is de betekenis van „Dit geeft te denken" geheel gelijk, namelijk: „Dit geeft stof tot denken".

[1]) Voor enkele begrijpelijke uitzonderingen, zie Overdiep, *Stilistische grammatica v. h. mod. Nederlandsch*, Zwolle 1937, blz. 74, 379 vlgd.

[2]) Altans als regel. Bij een engelse zin van het type „We feed children whom we think are hungry (cf. O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, London New York 1929, pag. 349), moeten wij òf zeggen dat het grammatisch subject van „are hungry" in de accusativus staat, òf dat dit subject opgesloten ligt in de acc. „whom", waaruit het als het ware door de lezer of hoorder geabstraheerd moet worden. Ik ben geneigd aan deze laatste opvatting de voorkeur te geven, waarbij het echter discutabel is, in hoeverre het subject dan nog „grammatisch" subject genoemd mag worden. In „children whom we think are hungry" wordt het subject van het Vf. op analoge wijze aangegeven als het subject van de inf. in een geleerde acc.c.inf. of acc. met praepositionale inf. (cf. beneden blz. 229 en vlgd.)

De infinitivus, ontstaan uit een casus van een nomen actionis, is door zijn afkomst onbepaald wat subject betreft, hij noemt steeds een handeling die „men" [1]) kan verrichten of een toestand die „men" kan ondergaan; onder het logisch subject (aangeduid door een zinsdeel ofwel min of meer nauwkeurig op te maken uit het algemeen verband) verstaan wij die persoon (personen) of die zaak (zaken) over wiens (wier) verrichten van die handeling of over wiens (wier) ondergaan van die toestand in een bepaalde zin iets gemeld wordt.

De inf. door zijn substantivische afkomst van nature indifferent voor subject, tempus en genus.

Door zijn substantivische oorsprong is de infinitivus niet alleen van nature indifferent wat subject betreft, maar ook ongevoelig voor tempus en genus. De vorming van perfectische, futuristische en passieve infinitieven, zoals wij die uit het Latijn en Grieks kennen, is secundair. In zijn studie *Der Accusativus cum Infinitivo im Französischen* [2]) behandelde Erwin Stimming op blz. 37 zinnen als „je vois apporter une lettre, Napoleon fit lever le siège", waar de inf. passieve betekenis kan schijnen te hebben. „Doch ist die passive Deutung etwas künstlich hineingetragenes, da durch den Inf. nur ausgedrückt wird, dasz eine sich auf ein bestimmtes Objekt beziehende Handlung vom regierenden Verbum abhängig ist . . . Es heiszt aber den Charakter des romanischen Inf. durchaus verkennen, wenn man ihm in allen Fällen, wo er sich auf kein bestimmtes Subjekt bezieht, passieve Funktion beilegt".

Soortgelijke opmerkingen kunnen gemaakt worden over de germaanse, dus ook over de nederlandse, infinitivus. In zinnen als „Hij liet zijn haar knippen" en „Ik laat mij niet beledigen", waar eventueel het logisch subject in een bijwoordelijke bepaling genoemd kan worden, „door kapper X", „door jou", staat de inf. na een hulpw.w. Indien verbum en inf. niet, zoals hier, een syntactische eenheid vormen, vermijden wij gemeenlijk het gebruik van de inf., waaraan men geneigd zou zijn passieve funktie toe te kennen. Liever dan „ik zie een brief brengen" zullen wij zeggen „ik zie er een brief (heen) brengen, ik zie dat (er) een brief gebracht wordt, ik zie de postbode een brief brengen" of wat verder de omstandigheden in een bepaald geval mogen meebrengen; zoals waarschijnlijk ook de Fransman veelal de voorkeur zal geven aan „j'y vois apporter une lettre" of aan een andere zin die correspondeert met de genoemde nederlandse zinnen, boven „je vois apporter une lettre". In „ik zie er een brief (heen) brengen", „j'y vois apporter une lettre" kunnen, wel is waar, de infinitivi evenzeer als in „ik zie een brief brengen", „je vois apporter une lettre" zowel actief als passief opgevat worden, echter wordt door „er(heen)" en „y" weer het karakter van de infinitivus als een nominale werkwoordsvorm met finale-consecutive functie geaccentueerd.

Hulpw.w. + inf. kan men één subject toekennen.

Het is in overeenstemming met de reële verhoudingen, indien wij bij een combinatie van hulpw.w. + inf. niet zover gaan dat we een grammatisch subject van het Vf. en een logisch subject van de inf. onderscheiden, maar slechts gewagen van het subject van het praedicaat. „Ik laat u weten (log. subject van de inf. „u") en „Ik laat u

[1]) Hierbij tans inbegrepen het onpersoonlijke „het", dat een „men"-groep, waarover men zich in het geheel niet wenst uit te laten, bevat.

[2]) *Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie*, LIX, Halle a.S. 1915.

zeggen" (log. subject van de inf. „men") worden dan analoge zinnen („ik" resp. subject van „laten weten" en „laten zeggen"); „Piet zal komen", Piet kan komen etc." geven verschillende modaliteiten van „Piet komt"; „Ik doe hem schrikken" waarin analytisch gezien het subject van de inf. door „hem" wordt aangegeven, kunnen we ook beschouwen als een zin bestaande uit „subject — praedicaat — object" evenals „Ik verontrust hem".

I. Infinitivi met aangegeven subject.

I. Infinitivi met aangegeven subject.

Uit de groep „infinitivi met aangegeven subject" heeft de constructie, die men acc.c.inf. pleegt te noemen, steeds biezondere aandacht getrokken.

Bij de normale acc.c.inf. hebben wij: een regerend werkwoord — een acc., object bij het reg.w.w. en subject bij de inf. — een inf.: „Iubeo te venire".

Normale acc.c.inf.

Naar twee zijden kan deze constructie gaan overhellen. De acc. en de inf. kunnen syntactisch een eenheid gaan vormen; de acc. bevat niet meer het object afhankelijk van het reg.w.w., maar de acc. + de inf. vormen tezamen dit object. Door deze aaneensluiting van acc. en inf. wordt het mogelijk o.a. na verba dicendi, cogitandi, declarandi en na onpersoonlijke werkwoorden acc.ic.inf.is te schrijven. De acc.c.inf. van deze soort noemt men algemeen de geleerde of latijnse, omdat in het klassieke Latijn deze constructie tot een uitzonderlijke bloei is gekomen, ja zodanig als stijlmiddel is gecultiveerd, dat ze een tijd lang het gebruik van de gewone acc.c.inf., behalve na iubere, sinere, pati en nog enkele andere verba, onderdrukt heeft [1]). In het Laat-Latijn neemt, met de neiging na de verba dicendi, cogitandi, declarandi en na onpers. verba, voegw. bijzinnen, veelal met „quod", te schrijven, het gebruik van de gewone acc.c.inf. weer toe. In de latijnse volkstaal moet de gewone acc.c.inf. steeds gangbaar zijn gebleven [2]).

Geleerde of latijnse acc.c.inf. (de acc. en de inf. vormen een syntactische eenheid).

Zoals door een accentverschuiving de geleerde acc.c.inf. ontstaan kan zijn, zo kunnen, eveneens door een verlegging van het accent, regerend w.w. en inf. zeer nauw contact gekregen hebben. In de verschillende talen heeft men een nauw verband als hier bedoeld, in het biezonder waargenomen bij de w.w. voor „doen" en „laten", terwijl het in geringere mate bespeurd werd bij de w.w. voor zintuiglijke waarneming. Stimming heeft er op gewezen dat de acc.c.inf. na „faire" zeer na verwant is aan inf.-constructies als „Sor sa poitrine mist son chief reposer — Alors Maguelonne le prit et le tourna asseoir et luy dit". Hoewel hij erkent dat in deze en dergelijke uitdrukkingen „der Akkusativ Subjekt zu der im Infinitiv ausgedrückten Handlung" is, zo wil hij bij de inf. na de verba van beweging in tegenstelling met de inf. na „faire" niet van acc.c.inf. spreken [3]). Het lijkt mij gewenst steeds van acc.c.inf. te spreken wanneer de acc. het subject van de inf. noemt en — in overeenstemming met wat wij in onze inleiding schreven — slechts de restrictie te maken dat de inf. na een zelfstandig gebruikt w.w. moet staan. In wezen blijft dan de grens tussen acc.c.inf.

Acc.c.inf., waarbij reg. w.w. en inf. een syntactische eenheid vormen.

Voorwaarde voor een acc.c.inf. is niet alleen dat de acc. het subject bevat van de inf., maar ook dat hij staat na een zelfstandig gebruikt w.w.

[1]) Cf. Stimming, *op. cit.*, S. 14.
[2]) Cf. Stimming, *op. cit.*, S. 28.
[3]) Cf. Stimming, *op. cit.*, S. 45.

en gewone inf.-constructie even vaag als bij Stimming, maar onze formulering voert die vaagheid terug op de niet scherpe afscheiding tussen het zelfstandige en het hulpw.w.

Geleerde acc.c.inf. in het Germaans.

Geleerde acc.c.inf. in het Frans.

Geleerde acc.c.inf. in het Italiaans.

In de germaanse en romaanse talen komt de gewone acc.c.inf. [1]) veelvuldig voor, maar ook de geleerde wordt zowel in het Romaans als in het Germaans aangetroffen. Deze geleerde acc.c.inf. kan dan autochtoon zijn, hij kan ook berusten op navolging van het Latijn of Grieks [2]). De navolging van het Latijn is vooral voor de romaanse geleerde acc.c.inf. een factor van groot belang geweest, terwijl de germaanse geleerde acc.c.inf. nimmer tot grote ontwikkeling is gekomen [3]). Het eindoordeel van Stimming luidt: „man könnte den gelehrten A.c.I. in der französischen Sprache vergleichen mit einem auf einen wilden, wuchernden Baum aufgepropten Reis von einen fremden Stamm, das mit dazu beitragen soll, diesen zu veredeln. Zwar verwuchs das Reis nicht völlig mit dem Baum, hat ihm jedoch wenigstens eine Zeitlang (vooral gedurende de zestiende eeuw) zum Schmuck gereicht und ist auch heute noch nicht ganz abgestorben" [4]). Aangespoord door Stimmings onderzoekingen schreef Ulrich Schwendener een studie over *Der Accusativus cum Infinitivo im Italienischen* [5]). Na vastgesteld te hebben dat de geleerde acc.c.inf. in het moderne wetenschappelijke en journalistische Italiaans nog steeds wordt toegepast, besluit deze het deel dat handelt over de „Geschichte des A.c.I. in seiner gelehrten Gestalt im Italienischen": „Die Verkümmerung dieser syntaktischen Fügung hat demnach nicht den gleichen Grad erreicht wie im Französischen. Auch hier hat das Italienische, im Gegensatz zu seiner romanischen Schwestersprache, die Freiheit früherer Jahrhunderte sich bewahrt" [6]).

Hoewel de geleerde acc.c.inf. zich juist ook in de stijl van de geschiedschrijving gehandhaafd heeft, gebruikt Boccalini deze constructie weinig. Schwendener heeft vastgesteld dat Boccalini haar slechts schrijft in 5% van de gevallen, waarbij zulks mogelijk geweest zou zijn. Voor de *Polemiche* van G.B. Vico was dit percentage aanmerkelijk hoger, namelijk 44%. Naar aanleiding van zijn onderzoek bij de *Ragguagli* schreef Schwendener: „Die Sprache beginnt da jenes moderne Gepräge anzunehmen, das von der 2. Hälfte des 18 Jahrhunderts an immer allgemeiner wird".

Gewone acc.c.inf. in het Nederlands.

In het Nederlands is de gewone acc.c.inf. uiterst gebruikelijk; „Ik zie hem lopen, Ik hoor hem komen" enz. Bovendien kennen wij constructies als „Elk meent zijn uil een valk te zijn, Hij zeide zulks

---

[1]) Onder „gewone acc.c.inf." verstaan wij de niet-geleerde acc.c.inf.

[2]) In de gotische bijbel vindt men enkele voorbeelden: *Lukas* XX. 6 „triggwaba galaubjand auk allai Iohannen praufetu wisan" is de vertaling van „*πεπεισμένοσ γάρ 'εστιν 'Ιωάννην προρήτην εἶναι.*"

[3]) Cf. Stimming, *op. cit.*, S. 10.

[4]) *Op. cit.*, S. 185.

[5]) Diss. Bern, 1923.

[6]) *Op. cit.*, S. 46.

geschied te zijn, omdat . . ." enz., die men gewend is als acc.c.inf. par excellence te beschouwen. Er is echter een principieel verschil tussen deze zinnen en de latijnse, franse, italiaanse enz. constructies, waarvoor wij de term „geleerde acc.c.inf." gebruikten, hierin gelegen dat de nederlandse inf. voorafgegaan wordt door een praepositie.

Praepositionale inf.

Bij de praepositionale inf. dient oorspronkelijk de praepositie ter regeling van de verhouding tussen het regerend w.w. en de inf. De betekenis echter van zo'n praepositie kan vaag worden en haar toepassing vrij willekeurig zijn; zo heeft, volgens Stimming [1]), in het Oud-Frans zich nog geen traditie gevormd aangaande het gebruik van de praep. „a" voor de inf., dit is dan geheel afhankelijk van het subjectieve taalgevoel van de schrijvers.

Schwendener heeft er de aandacht op gevestigd [2]) hoe, speciaal in het Venetiaans, na de verba „vedere, sentire, udire, intendere" vaak geen acc.c.inf. maar een constructie met „a" + inf. gebruikt is. Bij sommige auteurs, zoals o.a. Manzoni en D'Annunzio, speelt dan die constructie „die Rolle einer fein abgewogenen, sehr sparsam verwendeten stilistischen Abwechslung". Andere, zoals Gozzi, gebruiken de zinswending „reg.w.w. — acc. — a — inf." zeer dikwijls: „die Praeposition „a" wird zur bedeutungslosen Partikel".

In het Italiaans hebben de zegswijzen „lo costringo lavorare" en „lo costringo a lavorare" om de heerschappij gevochten, de laatste heeft de overwinning behaald [3]). In het Nederlands kan naast „ik dwing hem te werken" gezegd worden „ik dwing hem om te werken" waar twee voorzetsels de betrekking tussen reg.w.w. en inf. regelen en „ik dwing hem tot werken", waar een minder afgesleten voorzetsel zulks doet. Het zou nu meten met twee maten zijn, indien wij „ik dwing hem te werken" een acc.c.inf., „lo costringo a lavorare" een constructie met acc. — praep. — inf. zouden noemen. Wij moeten hierbij aan het formele kenmerk blijven vasthouden en dus bv. zeggen dat Wieringa *Ragguagli*

I. 47 mercé che la molta povertá li (scil. i pastori) costringe con troppa severitá a mungere e tosar la greggia loro

met een gelijksoortige constructie, namelijk een praepositionale inf. met subject aangegeven door een acc., vertaalt:

> dewijle te grooten armoe haar noodzaakt de kudden te veel en vaak te melken en te scheeren.

Geleerde acc.c. inf. in het zeventiende-eeuwse en moderne Nederlands niet zeer gebruikelijk.

Als verba die oorspronkelijk een zintuiglijke waarneming aangeven (zoals horen, zien, vinden enz.) een geestelijke waarneming, waardering, wens of wil gaan uitdrukken (evenals vernemen, zeggen, achten enz.), kunnen geleerde acc.c.inf.

---

[1]) *Op. cit.*, S. 100.
[2]) *Op. cit.*, S. 14.
[3]) Schwendener, *op. cit.*, S. 5.

in het Nederlands ontstaan. Ik verwijs naar het citaat uit I. 30 dat we beneden blz. 244 zullen bespreken en naar Nieuw-Nederlandse zinnen als „ik vind u die japon niet goed kleden" door Overdiep, *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch*, blz. 367, te berde gebracht. De gevallen dat het zeventiende-eeuwse en het moderne Nederlands een inf. zonder „te" gebruikt, wanneer acc. en inf. een syntactische eenheid vormen, zijn echter vrij zeldzaam,; de geleerde acc.c.inf. — naar we reeds opmerkten in het Germaans de kinderschoenen nooit ontwassen [1]) — is dan en daar, zo geen dode, dan toch geen rijk bloeiende taalvorm.

Gewone en geleerde acc. - te + inf.

De acc. te + inf. zinnen echter kunnen wij m.m. splitsen in „gewone" en „geleerde", d.w.z. in constructies die behoren bij een w.w. dat een persoonlijk object bij zich kan hebben en constructies die afhankelijk zijn van een w.w., waarbij zulks niet mogelijk is. Wij noemen dus „Ik dwing hem te komen" een gewone acc. - te + inf. en „Hij zeide dit geschied te zijn" een geleerde acc. - te + inf.

De geleerde acc. - te + inf. is ongetwijfeld beïnvloed door de geleerde romeinse en romaanse acc.c.inf. Overdiep heeft er echter op gewezen [2]), dat de „accusativus cum infinitivo" (bedoeld wordt wat wij geleerde acc. - te + inf. noemen) niet zonder meer als „latinisme" gebrandmerkt mag worden. Stellen wij ons nu de vraag in hoeverre een geleerde acc. - te + inf. constructie bij Hooft en Wieringa de vertaling is van een geleerde acc.c.inf. van Boccalini en in welke mate deze geleerde acc. - te + inf. in *Kundschappen* en *Nieuwmaaren* voorkomt zonder te corresponderen met een italiaanse acc.c.inf.

De dertien *Ragguagli*, die èn door Hooft èn door Wieringa vertaald zijn, leveren ons hier geen overvloed van gegevens; verschillende voorbeelden van Wieringa's houding t.o.v. het vraagstuk dat nu aan de orde is, zijn ontleend aan *Ragguagli* waarbij we niet over een vertaling van Hooft beschikken. Het spreekt vanzelf dat we bij het trekken van conclusies met dit feit rekening moeten houden.

In het vervolg wordt onder acc. c.inf. en acc. - te + inf. zonder meer de geleerde constructies verstaan.

Kortheidshalve verstaan wij in het vervolg onder „acc.c.inf." en „acc. - te + inf." zonder meer de geleerde constructies.

A. In de boccalijnse tekst staat een acc.c.inf. I. De acc.c.inf. staat na het regerend w.w.

Hooft acc. - te + inf. (waarvan alle delen na het reg.w.w. staan).

II. 21 Hanno detto alcuni ciò essere accaduto perché . . .
H. Zommige hebben zich laten hooren, zulks geschiedt te zijn, om dat . . .

A. I. In de *Ragguagli* komt een acc.c.inf. voor, waarvan alle delen na het reg. w.w. staan.

Men vergelijke met deze vertaling het citaat uit Cats, dat we bij Overdiep vinden [3]): „Ick en wil niet ontkennen, weerde Philogame, sulck niet somwijlen geschiet te zijn".

---

[1]) Zie boven blz. 230. Daarentegen is in het Romaans de geleerde acc. - praep. - inf. constructie niet tot ontwikkeling gekomen; cf. Stimming, *op. cit.*, S. 110.
[2]) *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis*, § 346.
[3]) *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis*, § 347.

Wieringa acc. - te + inf. (*waarvan alle delen na het reg.w.w. staan*).

II. 61 e ora finalmente . . . con questo vostro miserabilissimo spettacolo chiaramente conosciamo, niuna azione esser piú dolce, niuna consolazione piú soave, niun contento di maggior giubilo, che . . .

W. En nu eindelijk . . . leeren wy door deze uwe deerlijke vertooning, geen zaake zoeter, geen weelde lieflijker, en geen geneugte kittelender, te zijn, dan . . .

II. 39 aveva stimato (subject is Apollo) non esser cosa conveniente che la nobiltá francese . . . . con la sordidezza de' guadagni della mercantanzia volesse ora oscurar la chiarezza della sua gloriosa nobiltá

W. en dies aangaande geoordeelt (had), een zeer wanschikkelijke zake te ziin, dat dien braven Franzen Adel . . . nu den luister haars lofs verduisteren zou door de slordige schagchery der kopenschap.

II. 80 Perché conoscendo io esser somma pazzia, per far acquisto degli Stati altrui, disertar i propri

W. Want ik weet, de grootste zotheit te ziin, eigen riik in de waagschaal te stellen om vreemde te overweldigen. [1])

Wieringa acc. - te + inf. (*waarvan n i e t alle delen na het reg.w.w. staan*).

II. 90 Maggior gloria si acquistò Dante Aligieri, che ne' suoi versi affermativamente aveva detto il polo antartico, all' etá sua non mai veduto da alcuno, essere un gran Crociero

W. Meerder eer behaalde Dante, die in ziine dichten 't zuider aspunt, te zijnen tiide noch noit gezien, een grooten kruistorsser zeyde te zijn.

Wieringa plaatst de gehele acc. - te + inf. met uitzondering van „te zijn" voor het reg.w.w. De rel. zin, waartoe het reg.w.w. behoort, de acc. - te + inf. en de participiale zin, die attributief staat bij het de acc. geven een volkomen gesloten woord- en zinschikking te zien.

Hooft en Wieringa niet acc. - te + inf.

II. 65 Si dice il tutto esser seguito ad instanza de' primi monarchi dell'universo residenti in questo Stato

H. Men zeit dat al ditte geschiedt is ten aanstaan der voorneemste Oppervorsten van 't heelal zich onthoudende in dezen staat

W. 't Vermoeden was, dat zulx op 't verzoek der geweldigste wereldheerschers hier te lande, geschiedt was.

II. 27 Il quale (scil. Apollo) con alterazion grande di animo alla Monarchia francese rispose essere risoluzione sopramodo iniqua á que' ministri dar disgusti e scemar la riputazione, che co' sudori loro dal prencipe avevano meritati i carichi piú principali

H. de welke, met groote ontsteltenisse van gemoedt, der Fransche Monarchie antwoordde, dat het een opzet boven maate onbillijk was, onbenoegen te geven en afbrek in hunne eere te doen, aan die dienaars, die met hun zweet, van den Vorste, de voorneemste ampten verdient hadden.

W. nadien hy, met merkeliike ontsteltenisse des gemoeds, den Franschen Opper-Vorst toebeet; 't Zou wel een onbeleefden en onbillijken daad ziin, dat men zulke dienaars, met misnoegen en hoon ging bejegenen, die met een moeyelijken dienst aan hare Heeren ree de voornaamste eerampten verdient hadden.

---

[1]) Voor Wieringa's woordschikking van de acc. - te + inf. in deze drie voorbeelden, zie beneden blz. 240.

Hooft geeft hier Apollo's antwoord in een voegw. objectszin; Wieringa de half-indirecte rede invoerend, gelijk hij gaarne doet [1]), in een hoofdzin.

Ragg. II. 21 verheugen zich in het biezonder de Grieken over de komst van Venier op Parnassus. Bij de intrede van dezen venetiaansen veldheer ziet men ze zo lustig dansen en juichen „even of den Vorst Venier haar landsman ware geweest" (vertaling van Wieringa). Misschien hopen ze door hem gered te worden uit hun droevig verval:

> oltreché infinitissimo contento dava loro il veder lo stesso prencipe dell' eccelsa republica veneziana portar l'abito antico e pomposo greco

Hooft noch Wieringa behouden de acc.c.inf. afhankelijk van „veder":

H. behalve dat zy een onentlijke genucht schepten, uit het zien, dat de zelve Prins van den hooghachtbaaren Veneetschen staat, gekleedt was in 't oudt en staatelijk Grieksch gewaadt
W. Behalven dat hun groot genoegen gaf, den vorst van 't voortreffeliik Venetiaansch Vrygebied zelf te zien gekleedt met een ouderwets Griex praalkleed.

Wieringa niet acc. - te + inf.

II. 21 Hanno detto alcuni ciò essere accaduto perché . . .
W. Zommige zeiden, dat zulx geschiede, door dien . . .
I. 2 esclamò (subject: Apollo) il giuoco del trionfetto esser la vera filosofia dei cortigiani, la necessarissima scienza che doveano apprender gli uomini tutti che non voleano viver alla balorda
W. riep uit; dat het Triumfspel was de waare wiisheydt der Hovelingen, de noodwendigste weetenschap voor een yegeliik, die niet voor gek wilde loopen.
I. 57 perché toccò con mano, il morbo dell' adulazione essere infermitá incurabile, delitto senza castigo
I. 56 dat hy nu tasteliik bemerkte, Dat de loftuytery een ongeneezeliike ziekte, en een onstrafbare misdaad was.
I. 57 e confessò non esser possibile punir quel delitto, del quale non si trovava chi volesse querelarsi
I. 56 en beleed, Dattet onmoogeliik was een misdaad te straffen, waar over niemand wilde klagen.
II. 87 chiaro esempio che fa conoscere a voi e a tutti questi prencipi verissima essere la diffinizione, che dell'empia ragion di Stato hanno pubblicata i miei letterati
W. Een klaar bewijs, waar door gy, en alle deze Vorsten overtuygt staan, dat d'uitbeelding, die mijne geleerden van dat duivelsche Staats-belang hebben uitgegeven, meer dan te waar zij.

---

[1]) De gevallen dat Wieringa een voegw. bz., object bij een verbum dicendi, cogitandi . . etc. weergeeft door een zin in de half-indirecte rede zijn talrijk. Bv.:
II. 76 che dir si può che questo mondo sia nato zoppo e malamente storpiato
W. dat men zou mogen zeggen, deze wereld ware krom en krepel geboren.
I. 15 alcuni hanno sospettato che ciò li sia accaduto perché
Altri furono che dissero ch'egli era stato catturato per l'adulterio che
e molti discorrevano che fusse
Né mancavao di quelli che costantemente dicevano che Apollo
W. Zommige vermoeden, 't ware geschiedt, om dat
Andere waande, 't was om overspel, dat
Veele revelden, men zou
Eenige wilden enkeliik; Apol ware.

Gemeenlijk vinden we, gelijk uit bovenstaande voorbeelden blijkt, een voegw. bz. bij Wieringa, indien hij de acc.c.inf. niet met acc. - te + inf. vertaalt. Aan een vrijere vertaling gaf hij de voorkeur:

I. 2 A costui chiese Apollo qual giuoco delle carte sopra tutti gli altri piú gli era familiare; e perché ei gli rispose esser il trionfetto, Apollo gli comandò che lo giuocasse
W. Apollo nochtans nieuwsgierig, vraagde den gevangen, Wat spel van allen hem 't gemeenste was? en na dien hy antwoorde, het Triumfen; wierd hem gebooden, 't zelve eens te speelen.

De arme bloed van een dichtertje, dat op kaartspelen betrapt, geboeid voor Apollo geleid wordt, antwoordt dus in de *Kundschappen* op Apollo's vraag met een enkel substantief: „het Triumfen".

II. 54 perché chi udiva macchinarsi congiure contro il suo prencipe, doveva ben aprir gli occhi, allungar gli orecchi
W. Want, die van eenige verradery tegen ziinen Heer quam te hooren, diende met oogen en ooren wel scherp te loeren en luisteren.

„Udire congiure" is niet goed mogelijk, vandaar dat we de acc.c.inf. in dit citaat als een geleerde constructie beschouwen.

In de ragg. I. 15 *Anneo Seneca appresso la maestá d'Apollo essendo stato accusato di due bruttissimi vizi* (scil. d'esser sopra tutti gli uomini vendicativi e ingrati) *comuni a tutta la setta de' filosofi morali, egregiamente difende la causa propria e de' suoi compagni* schrijft Boccalini:

> Si dice che Seneca confessò le querele esser vere, ma che da quello di che egli e i suoi seguaci venivano accusati, in tanto ne'filosofi morali non si doveva argumentar vizio alcuno, che da esse accuse piú tosto chiaramente si manifestava la somma bontá loro

Van „confessò" hangt eerst een acc.c.inf. en vervolgens een voegw. objectszin af. Wieringa vertaalt deze aanhaling zeer kort, zeer helder en zeer zelfstandig:

> Seneca, zoomen zeyt, ontkende deze lasteren niet. Doch wildeze geenzins voor ondeugden in den Zedewyzen aangemerkt hebben, alzooze duidliike teykens waren van hare onvervalschte oprechtigheyt.

Zonder omhaal vertaalt Wieringa ook:

I. 39 Cesare il dittatore chiaramente ci mostrò esser vero questo che io dico
I. 36 Caezar, d'Oppervôogd, betoonde mee de waarheyt hier af.

A. In de boccalijnse tekst staat een acc.c.inf. II. De acc.c.inf. staat niet geheel na het regerend w.v.

A. II. In de *Ragguagli* komt een acc.c.inf. voor, waarvan *niet* alle delen voor het reg. w.w. staan.

Een aparte groep van acc.c.inf. zijn die, waarbij een pronomen of een promoninale uitdrukking de acc. vormen. Stimming heeft geconstateerd dat de constructie met een rel. pron. als acc., die reeds Latijn is (hominem quem venisse scio) in de franse niet-vertaalde letterkunde van de veertiende en vijftiende eeuw een bescheiden plaats inneemt, maar in het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw verhoudingsgewijze een belangrijk aandeel gekregen heeft in de geleerde acc.c.inf. constructies van die letterkunde. Voor

zover in het Nieuw-Frans de geleerde acc.c.inf. nog toegepast wordt is dit voornamelijk met een pron. rel. als acc. [1]).

In de *Ragguagli* treft men slechts enkele malen een rel.pron. als acc. van een acc.c.inf. aan:

Boccalini acc.c.inf. met pron. rel. als acc. — Wieringa geen acc. - te + inf.

I. 62 non essendo possibile che si trovi uomo alcuno di cosí efficace eloquenzia, che sia sufficiente a persuader altrui quella sorte di vita, *che* gli ascoltanti conoscono essere abborrita da chi la predica

I. 61 dewiil 't onmoogeliik was, eenig mensch van zo krachtigen en beweegzaamen welspreekentheyt te vinden, die ziine toehoorderen zou konnen overreeden, en genegen maaken, tot zulk een zoort van leven, waarvanze wisten, dat den priizer self een fellen vyand was.

II. 58 che la infermitá delle discordie universali, che regnano nel genere umano, non con altro piú prestante medicamento può esser curata, che con l'amara medicina *che* ora mi dite tanto farvi nausea

W. dat de krankte der algemeene oneenigheit, daar mee 't menscheliik geslagt zo zeer bezeeten is, door geen ander kragtiger middel kan genezen worden, dan door die bitteren artzeny, waarvan gy klaagt zo zeer te walgen en gruwen.

I. 35 per lo rispetto grande *che* conosceva doversi a quella serenissima musa

W. om 't ontzag, dat hy die hoogverligte Sanggodin kende schuldig te ziin.

II. 55 Tutti disordini e scandali gravissimi, *i quali* disse esser stati introdotti nel mondo dagli scelerati cantimbanco, i quali . . .

W. leeringen van die geleerden [2]), dewelke in de wereld waren ingevoert na 't voorbeeld der bedriegeliike Quakzalvers, die . . .

II. 55 quella concordia loro, *la quale* tanto necessaria conosceva al suo Stato

W. d' oude eendragt voor mijn land zo noodzakelijk.

Op W. I. 61 komen we straks (blz. 237) terug, II. 58 en I. 35 schrijft Wieringa een nom. - te + inf. met rel. zinsdeel (cf. beneden blz. 250), in de beide citaten II. 55 geeft hij een vrije vertaling, waarvan de laatste ons treft door haar beknoptheid.

Boccalini acc.c.inf. met pron. rel. als acc. — Wieringa acc. - te + inf. met pron.rel. als acc.

II. 19 tutte qualitadi *che* disse esser necessarie ad un regno che voglia esser tenuto in concetto di formidabile ed eterno

W. alle hoedanigheden, *dien* hy zeide noodzakelijk te zijn, voor een Koninkrijk dat aangezien wil zijn als ontzagchelijk en bestendig.

I. 66 quello strepito *che* sanno essere senza danno

I. 65 zulk gesnak en gesnaater, *'t welkze* weeten onscherp en onschaadeliik te ziin.

Boccalini acc.c.inf. met pron.rel. als acc. — Wieringa acc. - te + inf. met pron. rel. + subst. als acc.

II. 82 rimedio *che* dissero tanto piú essere stato sicuro, quanto

W. Welke hulpmiddel zy zeiden gansch zeker te zijn, alzo.

Boccalini acc.c.inf. met pron.rel. als acc. — Wieringa voegw. - te + inf.

[1]) *Op. cit.*, Kapitel X. Opmerkelijk is dat daarentegen in het Engels zich een constructie met Vf. heeft ontwikkeld van het type „children whom we think are hungry", cf. boven blz. 227.

[2]) Dat „dewelke" terugslaat op „leeringen van die geleerden" is verkeerd. Bij het vertalen of bij het drukken moet hier een stuk overgeslagen zijn.

I. 63 quando avessero fatta pubblicar la prammatica *che* intendevano essere stata compilata
I. 62 zoze zulke inzettingen afkondigden, geliik men zeyde vastgestelt te ziin.
I. 35 („Lucrezia romana", die meent een zeer belangrijke rol in de geschiedenis van Rome gespeeld te hebben, is niet tevreden met de plaats haar op Parnas toegewezen en beklaagt zich des bij Apollo) non però le parea di aver in Parnaso ottenuto da Sua Maestá quel luogo onorato del quale ella si stimava meritevole, e *che* il consenso dei virtuosi tutti giudicava convenirsele
W. Zo had zy (haar's bedunkens) daar voor, van Ziine Hoogheyt zoo aanzienliike eerzetel op Parnas, niet bekoomen, *als* zy waande, en alle Wiizen oordeelden, haar waardig en betameliik te ziin
II. 100 dalla novitá di tanta fragranza *che* uscir sentite da queste immortali fatiche del mio dilentissimo Anneo Seneca
W. Uyt de zeldzaamheyt van zo zoeten geur, *als* gy riekt uit d' onvergankelijke werken van mijnen overwaarden Annaeus Seneca, te wazemen

In het laatste voorbeeld echter mogen we noch de italiaanse noch de nederlandse constructie als „geleerd" beschouwen. Men lette er op dat Boccalini er de inf. „uscir" voor het regerend w.w. stelt.

Of men in het volgend citaat de acc.c.inf. al of niet als een geleerde constructie zal beschouwen, hangt er van af of men daar „vedere" opvat als „met de ogen waarnemen" of meer als „besluiten, oordelen, op grond van waarneming".

Boccalini acc.c.inf. met pron. rel. als acc. — Hooft en Wieringa geen acc. - te + inf.

II. 18 Io, o Morone compatisco questa tua maraviglia, *la quale* dalla faccia tanto attonita di questi miei dilettissimi letterati veggio esser comune a molti
H. Ik, o Morone, houd u ten beste deze verwondering, van de welke, ik, uit het verbaast aanschijn, van deze mijne wellieve geleerden, wel speure dat veelen niet vry zijn.
W. Ik vind niet vreemt, ô Morone, uwe verwondering, dewelke ik door 't verbaasde gelaat by veelen mijner lieve geleerden zeer gemeen zie.

Hoofts „van de welke, ik . . wel speure dat veelen niet vry zijn" bestaat evenals W. I. 61 „zulk een zoort van leven, waarvanze wisten, dat den priizer self een fellen vyand was" uit een rel.zin gevolgd door een voegw. bz. waarin het relativum betrokken moet worden. Zij behoren tot wat in de duitse terminologie heet „die sogenannten verschränkten oder doppelten Relativsätze"[1]). Hooft gebruikt deze constructie ook:

II. 59 che . . . cominciò (subject is „il nipote del prencipe de' laconici") a rammaricarsi e a dolersi della sua perversa fortuna, dalla quale diceva di esser stato assassinato
H. dat hy . . . begon te kermen en zich te beklaagen, over de boosheit zijner fortuine, die hy zeide dat een moordtstuk aan hem beging
W. dat hy . . . begon te kermen en te klagen over ziin verkeerd en wangunstig avontuir, uitroepende daar door verrast en verraden te ziin.

waar Hooft dus niet zoals Wieringa de nom. - di + inf. met een nom. - te + inf. constructie vertaalt[2]) en waar Hooft ook de acc. - te + inf.

[1]) Huygens paste deze constructie toe in een brief die hij aan den italiaansen musicus Giuseppe Zamponi schreef: „il quale (scil. Don Juan van Oostenrijk) mi stupisco che possa restar con patienza privo della persona di V.S." (Worp, *Briefwisseling van Constantijn Huygens*, br. 5581).

[2]) Cf. beneden blz. 250.

„dien hy zeide een moordtstuk aan hem begaan te hebben" voorbijgaat. Bovendien beschikken wij over een voorbeeld dat Hooft deze constructie uit de *Ragguagli* overneemt:

II. 65	mercatanzia che i prencipi pretendono che in modo alcuno non possa esser venduta dagli uomini privati
H.	een waare die de Vorsten staande houden, dat in geenerlei manier by onvorstelijke persoonen magh verkoft werden.

Hoe is nu de houding van Wieringa t.o.v. de voegw. bz. met „dat", waarin een rel. betrokken moet worden dat buiten de bz. staat? Wij zagen (blz. 236) dat Wieringa I. 61 „zulk een zoort van leven, waarvanze wisten, dat den priizer self een fellen vyand was" deze constructie invoert en voorbeelden ervan dat hij haar uit de *Ragguagli* overneemt zijn ook te vinden. In de twee volgende citaten is in de *Kundschappen* resp. het subject en het object van de voegw. bz. van te voren door een rel. aangegeven:

II. 99.	la sacrosante giustizia, la quale l'eterno Dio ha voluto che in terra abiti tra gli uomini
W.	die heilige gerechtigheit, die de eeuwige God gewilt heeft, dat op de wereld woonen zou.
II. 84	e altri animali, i quali cosa chiara era che la madre natura giammai non aveva avuto pensiero di procreare al mondo
W.	en andere wangedierten, die men wel wist, dat de moeder Natuir noit gedacht had ter wereld te brengen.

Talrijk echter zijn de gevallen waarin Wieringa een boccalijnse zin van het type „mercatanzia che i prencipi pretendono che . . non possa esser venduta" met een acc. - te + inf. vertaalt. In onze rubriek B. zullen wij ze bespreken [1]).

Boccalini acc.c.inf. met voegw. als object — Hooft geen acc. - te + inf. — Wieringa acc. - te + inf. met voegw. als acc.

II. 44	Esangue rimase il prencipe per quelle risolute parole di Apollo e in sua difesa rispose, che, quando co' termini ordinari di giustizia si fosse proceduto contro essi e il castigo, come conosceva voler ogni dovere, nella pubblica piazza fosse stato eseguito, evidentissimo pericolo si correva che'l popolo tutto non si fosse sollevato per ritôrli a' ministri della giustizia
H.	.... (gelijk hy bekende dat alle behoorlijkheit vereischte) ....
W.	.... (gelijk hy beleed behoorliik te zijn) ....

[1]) Zie beneden blz. 242, 243. In Wieringa's vertaling van Barclai's *Satyricon*, waaraan wij ons hoofdstuk VII zullen wijden, treft men ter vertaling van latijnse zinnen, waarin „men zegt" door middel van het passivum wordt uitgedrukt, rel. zinnen vervlochten met voegw. bz. aan:

Sat., ed. Blaeuw, 1634, pag. 3	senem, qui Romana jura interpretari dicebatur
Sat., ten Hoorn, 1683, blz. 6	een oud man . . ., diense zeyden dat de Roomse wetten voorlas en uytleyde.
op. cit., pag. 42	lascivia quorundam adolescentum, qui excoli Acignio ferebantur
op. cit., blz. 69	een deel ongebonde brood-dronkene bengels, diemen noch zeyde dat door Acignius onderwesen wierden.

Daarentegen vertaalt Wieringa met acc.c.inf.:

op. cit., pag. 58	capitis tegmen sericis ad utrumque latus nodis insigne; quae & gestasse juvenem Labetrum dicebatur
op. cit., blz. 94	een hoofd-dekzel met zyde knopen aan weerzyen verçiert, diemen zeyde, by Labetrus in sijn jeugd gedragen te sijn.

In „come conosceva voler ogni dovere" is „ogni dovere" de acc. die het subject van de inf. „voler" bevat. Het object van de acc.c.inf. wordt aangeduid door het vergel. voegw. „come" (cf. „conosceva voler ogni dovere questa cosa — cosa che conosceva voler ogni dovere"). Wieringa's „gelijk hy beleed behoorliik te zijn" is te beschouwen als een acc. - te + inf., waarbij de acc. aangegeven wordt door „gelijk" (cf. hy beleed zulks behoorlijk te zijn — 't welk hy beleed behoorliik te zijn"). Misschien had Hooft tegen de acc. - te + inf. met voegw. éénzelfde weerzin als tegen de acc. - te + inf. met pron. rel. We beschikken hier echter niet over voldoende gegevens om met zekerheid te mogen spreken.

Boccalini acc. c.inf. met pron.rel. als object — Wieringa acc. - te + inf. met pron.rel. als acc.

I. 39 il severo magistrato dei censori, che udirono usare i veneziani
I. 36 de strenge Vyerschaar der Tuchtheeren, diemen verhaalde, tot Venetien mede in swang te ziin.

Verreweg de meeste van deze italiaanse geleerde acc.c.inf. zijn samengesteld met de inf. „essere". Indien echter verba zoals „vedere, udire, sentire" niet een zintuigelijke maar een geestelijke waarneming uitdrukken, dan bestaat blijkbaar toch voor de de dan „geleerde" acc.c.inf. dezelfde vrijheid wat keuze van inf. betreft dan voor de gewone acc.c.inf. Met ons laatste citaat uit I. 39 vergelijke men II. 54 „chi udiva macchinarsi congiure", boven blz. 235 aangehaald.

Behalve een voegwoord, een relativum of een relatieve uitdrukking vindt men in de *Ragguagli* zelden een deel van de acc.c.inf. vóór het reg.w.w. gesteld [1]). In de drie volgende citaten vindt men echter door emphase of terwille van een rhytmische evenwichtige zinsverdeling het naamw. deel van die constructie naar voren gebracht:

I. 39 *Il cuore, il fonte della vita d'ogni Stato libero*, gl'intendenti delle cose di Stato confessavano tutti essere il senato
W.I. 36 *Het herte, des levens bron, aller vrye staten*, verstaan alle staatkundige, te ziin den Raadt
I. 83 uomini manierosi e cosí lontani dal vizio bruttissimo di disgustare i negozianti, che *principalissimo officio loro* sappiano essere il dar ad ognuno, almeno di parole, compitissima soddisfazione
W. vriendelijke en beleefde lieden, die, ver van den verzoekers onheus te bejegenen, *haar voornaamste plicht* weten te wezen, aan een yegeliik ten minsten met minnelijke woorden volle vernoeging te geven.
II. 33 Vengo ora al secondo capo dell'accusa (citaat uit de verdediging van Tiberius, die men uit de rij der Erf-Vorsten wil plaatsen in die der Dwingelanden) e vera confesso la crudeltá da me usata contro la nobiltá romana, e *verissime* dico esser le parole che contro di me ha detto Tacito
W. Daar mee treedende tot het tweede stuk mijner beschuldiging, beken ik waar te wezen de wreetheden tegen den Roomschen Adel gepleegt, en de getuigenis van Tacitus tegen my geenzins geloogen.

In dit laatste citaat staat in de *Kundschappen* geen deel van de acc. - te + inf. voor het regerend w.w., door echter de beide bekentenissen niet met parallelle woordschikking te geven (ik beken dit waar te wezen en dat niet geloogen) maar te omsluiten door „waar te wezen"

[1]) Voor de woordschikking van de gewone acc.c.inf. in het Italiaans, zie Schwendener *op. cit.*, S. 16.

en „geenzins geloogen" streeft Wieringa naar een stijl passend voor de zelfbewuste verdedigingsrede van den groten Keizer. Dat hierbij „le parole che contro di me ha detto Tacito" wordt „de getuigenis van Tacitus tegen mij", is weer kenmerkend voor Wieringa's beknopt vertalen, in de hand gewerkt door zijn voorkeur voor de gesloten woord- en zinschikking.

B. I. Een acc. - te + inf., waarvan alle delen na het reg. w.w. staan, correspondeert *niet* met een acc.c.inf. van de *Ragguagli*.

B. In de boccalijnse tekst staat geen acc.c.inf. I. De nederlandse tekst heeft een acc. - te + inf. constructie, waarvan alle delen na het regerend w.w. staan.

Voorbeelden ontleend aan de Nieuwmaaren.

II. 27 affronto altrettanto piú vergognoso, quanto si dice che la cagione di tanto resentimento sia stata per lo rispetto gravissimo ch'egli sia macchiato di quelle eresie moderne, che . . .

H. smaat des te schandelijker, om dat men zeit, zoo groot een verbolgentheit verwekt te zijn, door het treflijk inzicht, van dat hy zy besmet, met de nieuwe ketteryen, de welke . . .

II. 51 E percioché gli uomini di valore lungo tempo non sanno vivere nella paura, e per non pericolare non solo strada molto sicura stimano il precipitare, ma . . .

H. En gemerkt luiden van moede, niet lang kunnen in angste leeven, en om gevaar t' ontgaan, niet alleen achten het stout bestaan eenen vailigen wegh te zijn, maar . . .

Voorbeelden ontleend aan de Kundschappen.

Wat de woordschikking van de acc. - te + inf. waarvan geen deel voor het reg. w.w. staat, betreft, merken wij op dat Wieringa de acc. direct na de regerende zin stelt, indien hij uit nomina bestaat (zoals in de voorbeelden die wij zullen geven II. 5, II, 13 en II. 27 het geval is); bevat hij echter een verbum finitum (zie bv. I. 85) of een verbum infinitum (zie bv. I. 3) dan wordt de zin, die de acc. vormt (I. 85 een rel. zin „'t geene gy voor 't meeste reekent" — I. 3 een uitvoerige inf. zin „de smertende wonde . . . op te krabben") na de inf. geplaatst. Ook kan de zin, die als acc. optreedt, aangekondigd worden door een aanw. vnwd. (wij geven een voorbeeld uit II. 90). Daar wij hier in al onze voorbeelden „zijn" als inf. van de acc. - te + inf. vinden, is het soms moeilijk uit te maken wat als acc. wat als naamw. deel van het praedicaat bij die constructie beschouwd moet worden.

De regel echter, dat het praedicaat „less special" is dan het subject, door Jespersen, *The philosophy of grammar*[2], pag. 150 vlgd., opgesteld en aan de finite zin gedemonstreerd, geldt ook voor inf.-praedicaat en inf.-subject.

Wij zullen eerst enkele voorbeelden geven, waarbij, evenals bij H. II. 27, de acc. - te + inf. correspondeert met een italiaanse voegw. objectszin. Deze gevallen tonen het omgekeerde beeld van die waarbij een nederlandse voegw. objectszin de vertaling was van een italiaanse acc.c.inf. Bij de vergelijking van de *Ragguagli* en zijn vertalingen vindt men voorbeelden in menigte nu eens van de ene dan weer van de andere soort. De vergelijking wordt echter gecompliceerd door het feit dat bijna nooit het werkwoord, waarvan de objectszin resp. acc.c.inf. afhankelijk is, zo letterlijk mogelijk is vertaald.

II. 5 Queste sceleratezze, confessate da quell'uomo perfido, talmente spaventarono i prencipi tutti che le udirono, che ad alta voce gridarono che

l'incrudelir contro quell' empio con le forche e con le mannaie era somma pietá

W. Van deze schelmstukken, door dien trouwlozen beleeden, voelden alle Vorsten, die 't hoorden, zo grooten afgrijzen, datze met luider stemme schreeuwden, de gruwzaamste straffen van strop en swaard voor dezen godlozen noch veel te genadig en zacht te ziin.

II. 5 E percioché . . ., stimarono gl'idioti ch'l tutto si fosse cagionato da. . .

W. En alzo . . ., dachten de leeken zulks veroorzaakt te ziin door . . .

II. 15 chiaramente conosceva che molto le si era scemato il credito

II. 13 zy klaarlijk bekende haar eer en achting daar mee zeer vermindert te zijn.

II. 14 E benché io sommamente commendi la tua pomposa frase, il molto terso dir di Cesare, voglio però che tu sappia che queste, che tu stimi le prime, sono le ultime lodi di un perfetto istorico

I. 85 En hoewel ik hoogliik roem uwe weydsche wiize van spreken, en Caezars zuyverliike stiil, wil ik echter, dat gy weet, in een goed Geschichtschriiver minst priiswaardig te ziin, 't geene gy voor 't meeste reekent.

I. 3 Onde parendo ad Apollo che spezie di crudeltá fosse con il pugnale della ricordanza di cosí lacrimevol perdita perfricar l'acerba ferita che con il mondo tutto avevano fatte le buone lettere, comandò . . .

W. Dies Apol, achtende een zoort van wreedheit te ziin, de smertende wonde van zoo jammerliiken verlies, als de goede konsten, ja de gantsche wereld nu had geleden, met het spits der herdenking t'elkens weder op te krabben gebood . . .

I. 39 perché intendevano che quella fosse perfetta libertá dove niuno ubbidiva, tutti comandavano e ognuno faceva a modo suo

I. 36 Want zy verstonden een volkomen Vrylant te ziin, daar niemand onderdaan, maar alle bevelhebbers waren, en een yegeliik na ziin zin mocht leven.

II. 90 E par a voi che nostra felicitá si possa chiamare dal nuovo nel vecchio mondo aver portato quella quantitá grande di oro e di argento che dite

W. Of rekent gy 't ons geluk te zijn, dat gy van de nieuwe in d'oude wereld zo veel gouds en zilvers hebt overgevoert?

In de twee volgende voorbeelden, vindt men in het Italiaans een constructie met dubbele acc., resp. bij het verbum „chiamare" en het verbum „stimare":

III. 10 & Ambrogio Santo chiama un tal Cittadino (scil. quell'huomo, il qual virtuosamente operando, venga a prestar insieme ufficio di buon cittadino & d'huomo da bene) muro & fortezza della Patria; Justus vir murus aeneus est Patriae

W. En den H. Ambrozius zeyt, zulk een ingezeeten te zijn een kopere muyr en vestingh zijns Vaderlands. Justus vir murus aeneus est Patriae.

II. 43 E soggiunse Apollo che per cosí mostruosa petulanza a gran ragione gl'imperadori ottomani principalissimo instrumento della sicurezza loro avevano stimato il non voler negli Stati loro nemmeno l'ombra di pretensione di nobiltá alcuna

W. Vorder sprak Apol; Dat de Turkze Keizeren om te voorhoeden zoo leelijken laatdunkentheit, niet zonder groote reden geoordeelt hadden, het gewiste werktuich van haar veiligheit en vermogen te zijn, geen de minste schijn of schaduw van adellijke grootsheit in hare landen te dulden.

„Principalissimo instrumento della sicurezza loro" en de gesubstantiveerde inf. „il non voler . . . alcuna" zijn hier in de italiaanse tekst de twee accusativi, die van „stimare" afhangen. In het volgend voorbeeld hangt van „stimare" een acc. en een combinatie van twee niet gesubstantiveerde infinitivi af. Wieringa vertaalt evenals in II. 43 met een acc. - te + inf.; de acc. wordt gevormd door inf.-constructies:

I. 57 Apollo dunque . . . stimò cosa necessaria corregere tanto errore e por freno a vizio tanto scelerato (scil. il vizio dell'adulazione)

I. 56 Waarom hy . . . bevond een noodwendige zaak te ziin, zo groven gebrek te verbeeteren, en zo verderfliiken ondeugd te dempen.

In de twee volgende citaten vindt men in de *Kundschappen* een acc. - te + inf., in de *Ragguagli* een constructie met praepositionale inf.

I. 54 che apertamente aveva mostrato (scil. Macchiavelli in zijn *Istorie*) di voler nel medesimo fosso dell'empietá strascinare i lettori di essi nel quale vergognosamente egli era precipitato [1])

I. 86 dat men daar uyt gemakkeliik merken mogt, ziin toeleg te ziin, om den lezer der zelver te slepen in geliiken afgrond van godloosheyt, als hy zelve in neergestort lag.

II. 27 Apollo . . . rispose ch'egli ne'suoi virtuosi intanto non aborriva le imperfezioni umane, che quando tra cento loro difetti trovava un paio di perfezioni, una sola rara virtú, un molto eccellente ministro gli pareva di aver al suo servigio [2])

W. gaf den zelven . . . ten antwoord; Dat de menschelijke onvolmaaktheden hem zoo min mishaagden, dat wanneer hy onder honderd gebreken, slechts een paar abelheden, of een eenige ongemeene deugd in yemand mogt ontmoeten, hy zich liet dunken dezelve eenen zeer dienstigen dienaar voor hem te zijn.

B. II. Een acc. - te + inf., waarvan *niet* alle delen na het reg. w.w. staan, correspondeert *niet* met een acc.c.inf. van de *Ragguagli*.

B. In de boccalijnse tekst staat geen acc.c.inf. II. De nederlandse vertaling heeft een acc. - te + inf. constructie, waarvan niet alle delen na het regerend w.w. staan.

Al onze voorbeelden zijn ontleend aan de *Kundschappen*. Dit is niet enkel te wijten aan het feit dat wij — Briani's vervolg meegerekend — over een 250 kundschappen beschikken en slechts over 13 nieuwmaaren, maar moet ook toegeschreven worden aan:

1°. Wieringa's voorkeur voor de acc. - te + inf. met een pron. rel. of relatieve uitdrukking als acc.

2°. Wieringa's neiging — aan ons reeds bekend — voor gesloten woordschikking van de bijzin.

Dat Hooft wel en Wieringa niet de constructie „rel. zin met voegw. bz. vervlochten" schijnt te verkiezen boven een inf. constructie met relatief zinsdeel, hebben wij boven blz. 237, 238 reeds besproken. Een acc.- te + inf. met relativum of relatieve uitdrukking als acc. voert Wieringa o.a. in:

II. 65 m e r c a t a n z i a *che* i prencipi pretendono *che* in modo alcuno non possa esser venduta dagli uomini privati

W. als e e n w a r e, *welke* de Vorsten verstonden, in generley maniere by onvorsteliike perzonen verhandelt te mogen worden. [3])

II. 87 Vedete dunque — soggiunse allora Apollo (die tegen Lodewijk XII over diens tweede huwelijk spreekt) — che q u e l l e n o z z e, *che* voi conoscevate *che* non si accordavano né con la legge d'Iddio né con quella degli uomini, faceste violentato dalla ragion di Stato

W. Zo ziet gy dan, zeid' Apol, dat gy tot d i t h u w l i j k, *'t welk* gy wist zo wel tegen de wet Gods, als der menschen te strijden, alleen door belang des Riiks genoodzaakt ziit.

I. 94 u n r e v e c c h i o *che* giustamente si può credere *che* sia di corta vita

I. 87 e e n o u d k o n i n g, *die*men wel vermoeden mag niet lang te zullen leven

II. 79 u n r e p o t e n t i s s i m o, *il quale* si sa certo *che*, per confettare un suo vilissimo mignone, fu il primo a persuader cosí miserabil mercatanzia (verscheiden Vorsten hebben tot hoge prijs grote voorraden suiker op gekocht om te zien „se essi potevano condurre a felice fine l'importante e difficile negocio di confettar gli stronzi" [4]))

[1]) „Aveva mostrato di voler" is een nom. - di + inf. constr., cf. beneden blz. 248.
[2]) „Gli pareva di aver" is een dat, - di + inf. constr., cf. beneden blz. 260.
[3]) Vertaling Hooft boven blz. 238.
[4]) Cf. beneden blz. 265.

W. een magtig Koninк, *die* men voor de waarheit weet, de eerste geweest te zijn, die, om zijnen slordigen slaaf te bezuikeren, tot zo heillozen handel geraden had.

I. 38 e conoscendo che sicuramente faceva naufragio nello scoglio dell'infedeltá quando in negozio di tanto rilievo mi fosse servito di que' secretari ordinari, *che* sicuramente io sapeva *che* dai prencipi stranieri di lunga mano erano stati capparati

I. 39 en wetende, dat ik gewisseliik op de klip van ontrou schipbreuk zou liiden, indien ik in zoo hoogwigtigen werk den dienst van miine gewone Hofschriivers gebruykte, *dien* ik zekerliik wist door andere Vorsten van langerhand bekoort en bekocht te wezen.

II. 62 certa promessa . . . *che* quei baroni interpretarono *che* fosse di non mai propalar ad alcuno la cagione che l'avea indotto a far tanta deliberazione

W. *Welke belofte* zy zekerlijk waanden te wezen, van noit aan eenig mensch te openbaren wat hem bewoogen had tot zo nadenkelijken daad.

II. 5 E perciocché per questa virtuosa instanza, da que' prencipi fatta ad Apollo (de Vorsten op Parnas hebben Apollo verzocht met de uiterste gestrengheid op te treden tegen het „boze gebrek van gunstelingen te vieren en aan te bidden"), Sua Maestá talmente si compunse d'animo, che fu veduta lagrimare, stimarono gl'idioti che'l tutto si fosse cagionato dal soverchio contento sentito da Apollo per aver veduto l'orror grande nel quale i prencipi avevano pigliato il vizio *che* Sua Maestá tanto desiderava *che* avessero fuggito [1])

W. En alzo een zo billiiken begeerte 't gemoed ziiner Majesteit zo zeer ontroerde, dat hy daar over weenende wierd, dachten de leeken zulx veroorzaakt te ziin door't overgroot vernoegen, geschept in't aanschouwen van 't groot afgriizen dat de Vorsten betuigden te hebben van dien ondeugd, *dewelke* ziine Majesteit zo zeer gewenscht had van haar gevloden te ziin.

Het pal naast elkander staan in dit citaat van de acc.- te + inf. „dewelke (scil. ondeugd) ziine Majesteit zo zeer gewenscht had van haar gevloden te ziin" [2]) en de nom. - te + inf. „dat (scil. 't groot afgriizen) de Vorsten betuigden te hebben van dien ondeugd" waarin het object, behorend bij de inf. „hebben", aangegeven wordt door het rel. pron. „dat", doet ons ten duidelijkste zien dat de acc. - te + inf. met rel. acc. volkomen past in het algemene kader van rel. zinnen met infinitief constructies verbonden, zoals die in de *Kundschappen* voorkomen.

In al deze voorbeelden had de italiaanse tekst een rel. zin met voegw. bz. vervlochten. Dit is niet het geval:

II. 27 precetto santissimo e giustissimo

W. *'t Welk* hy een zeer heilige en billijke leerregel zeide te ziin,

waar Wieringa, gelijk hij gaarne doet [3]), het vervolg van een mededeling inleidt door „'t Welk", dat op de inhoud van een voorafgaande zin betrekking heeft. En waar evenals in:

II. 21 ma altri, conosciuti di finissimi gidicio

W. maar andere, *die*men gauwer en nauwer van oordeel wist te ziin.

[1]) Apollo daarentegen beweent „de deerlike blindheit der Vorsten, zo diep in domheit bedolven, dat ze in anderen haar eigen gebreeken verfoeyende, ernstelik baden, dat ten strengsten gestraft mochten worden zodanige ondeugden, waarmee 't meerendeel van haar, zonder eens te merken, ten vuylsten besmet was".

[2]) „Vlieden" is hier transitief-passief gebruikt. Apollo wenst dat de Vorsten de ondeugd van zich door vleiers te laten inpalmen gevloden hadden.

[3]) Cf. boven blz. 206, 214, 215, n. 1, 217.

het naamw. deel van de acc. - te + inf. voor het reg.w.w. staat, zodat regerende zin en acc. - te + inf. geheel vervlochten zijn. Een dergelijke samensmelting van de zin waartoe het reg.w.w. behoort, en de acc. - te + inf. met rel. acc. constateren wij ook in de vertaling van:

II. 14 Questa gloriosa stanza di Parnaso cosí è grata agli occhi miei, che cosa intatta non voglio lasciare per non partirmene mai
I. 85 Het verbliif op Parnas, *dat* uw' Hoogheyt z o o h e e r l i i k zeyde te ziin, staat my zo zoet en lieffeliik voor, dat ik niet onverzocht wil laaten, op dat ik daar nimmer mag afscheyden.

Daarentegen stelt Wieringa:

II. 41 editto riputato tanto buono
W. 't a f g e k o n d i g d e v e r b o d, *dat* men meende z o n u t e n d i e n s t i g te ziin

zoals ook in de reeds op blz. 236 geciteerde zinnen:

II. 82 Welke hulpmiddel zy zeiden g a n s c h z e k e r te ziin
I. 65 zulk gesnak en gesnaater, 't welkze weeten o n s c h e r p e n o n s c h a a d e l i i k te ziin

het naamw. deel van de inf.-constructie tussen Vf. en „te zijn". Volgens dezelfde methode van woordschikking staat een object uit een acc. - te + inf. na het reg.w.w.:

I. 77 personaggi (scil. i sette savi della Grecia) che in Parnaso sono tenuti in grandissimo credito, come quelle che sono in concetto di ognuno di aver ritrovata quella ricetta di . . .
I. 76 (de) Zeven Wiizen van Griekenland, die op Parnas in de hoogste achting en aanzien waren, als de welke men meende d a t m i d d e l bedacht te hebben, waar mee . . .

Met al deze gevallen van acc. - te + inf. met rel. acc. vergelijke men de acc.c.inf. met rel. acc., die Wieringa schrijft:

I. 30 Facevano maggiori le afflizioni di lui i disordini bruttissimi che in ogni principato continuamente si udivano nascere tra i popoli
W. d' O p r o e r e n e n s c h e u r i n g e n, *die* men dageliix hoorde onder alle Staten en Volken ontstaan, verswaarden noch ziin hertzeer.

In dit citaat drukt „hoorde" niet zo zeer een zintuiglijke alswel een geestelijke waarneming uit. Deze overgang naar een meer geleerde constructie, schijnt, evenmin als in het Italiaans [1]), de vrijheid om na „horen, zien etc." ook andere infinitivi dan „zijn" te gebruiken, te belemmeren. Trouwens, wij merken op dat Wieringa bij de acc. - te + inf., waarvan *niet* alle delen na het reg. w.w. staan, zich vrijer voelt dan bij de acc. - te + inf. waarvan *wel* alle delen na het reg.w.w. staan, om ook andere infinitivi dan „zijn" te gebruiken. In het volgend voorbeeld plaatst Wieringa het onderwerp van gesprek voorop, waardoor de acc. van een acc. - te + inf. in een hfz. vóór het regerend w.w. komt te staan.

I. 25 Disse allora la Libertá veneziana che ciò accadeva perché . . .
W. *Dit* zeyde de Venetiaansche Vryheyt by te komen door dien . . .

[1]) Cf. boven blz. 239.

Het betreft hier een grammaticale figuur die men wel meer vindt in het zeventiende-eeuwse Nederlands. Zo lezen wij in *De gehekelde Weerelt, Verdeelt in vier deelen, Zynde een Satyerische beschouwinge van allerhande staten van Menschen* [1]), een zouteloos werkje, waarin ook wel invloed van de *Ragguagli* is doorgesijpeld [2]):

blz. 61 Dan *dit* meynde Momus daer by te komen, niet dat . . . maar om dat . . .
blz. 64 Momus keek seer nauw om te sien wat Bril dese (scil. een medicus) op de neus hadde . . . *De bril* bevont hy te wesen Waen-wijsheydt, gekleurt met eygen Voordeel.

In ander verband citeerden we reeds uit Hoofts *Brieven:*

De dochter, die U Ed. staat om uit te geven, verzeker ik my toonbaar genoegh te zijn [3])

En uit de *Kundschappen* kunnen we nog citeren:

I. 77 Lo stimare il proprio valore, il suo merito il doppio del vero prezzo, è vizio comune a tutti gli uomini
I. 76 *Ziin eigen deugd en verdienst de helft hooger te schatten, alsze in der daad is,* merkt men een gemeen gebrek aller menschen te ziin.
I. 39 e (dicevano) che il rigore di dare i magistrati al solo nudo merito, era uno di quei precetti che giá inventarono i tiranni per abbassar i potenti ed esaltar gli umili
I. 36 *De strenge inzettinge van geen ampten, dan na bliik van waarde en verdienst, uit te deylen,* zeidenze een vond der Dwinglanden te ziin, om den te machtigen te moogen dempen, en den verschoovenen door verheffing te verplichten.

Valt in die gevallen waar een zinsdeel van een acc. - te + inf. (de acc. zoals in onze laatste citaten, ofwel het naamw. deel van het inf.-praedicaat zoals in het door ons op blz. 239 gegeven citaat W. I. 36 [4]), of nog een ander deel dier constructie) in een mededelende zin vóór het reg. w.w. staat, nadruk op dat vooropgestelde deel, in een voegw. bz. een rel., een participiale of vragende zin kan een deel van de acc. - te + inf. vóór het reg. w.w. staan zonder dat daarop zwaar accent valt. Die plaatsing kunnen we dan toeschrijven aan het streven de normale woordschikking van de soorten zinnen zo veel mogelijk te handhaven.

Bij de gewone acc. - te + inf. vindt men als regel in de mededelende hfz. de acc. nà het reg.w.w., in de bijzin vóór dit w.w. [5]). Wieringa vertaalde:

I. 47 mercé che la molta povertá li (scil. i pastori) costringe con troppa severitá a mungere e tosar la greggia loro
W. dewiile te grooten armoe *haar* noodzaakt de kudden te veel en vaak te melken en te scheeren.

---

[1]) *Nevens Een korte t'Samenspraak over 't gebruyk der Letteren in de hedendaegsche Spelkonst. Door den beroemden D.v.N. vign. Gedrukt by Momus Knapen, in de Brilleslypery. Anno* 1696. (D.v.N. — D. v. Nispen?)

[2]) De *Voor-reden* begint dan ook: „Lieve Leser, Treedt in, en gy zyt wel-gekomen; beschouwt vry naukeurig de Spyse, die wy u voor disschen, die ik gaerne bekenne, dat eenige smaekjes van den Duyts, Itaeljaen en Fransman ontleend heeft" (let op de rel. bz. met voegw. bz. vervlochten).

[3]) Zie boven blz. 128; cf. ook Overdiep, *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis,* § 347 B eerste twee voorbeelden.

[4]) *Het herte, des levens bron, aller vrye staten,* verstaan alle staatkundige te ziin den Raadt.

[5]) Cf. met Wieringa's woordschikking van de acc.c.inf. in bijzinnen, waarvan wij boven blz. 174—176 enkele gevallen behandelden.

Ook indien niet een pers. vnwd., maar „de herders" het object-subject gevormd zou hebben, zouden wij deze woordschikking in de *Kundschappen* gevonden hebben.

In de volgende citaten komt de woordschikking van de geleerde acc. - te + inf. geheel overeen met die van de gewone acc. - te + inf. in I. 47:

II. 43 (Apollo laat zich ongunstig uit over de prententies van de adel) e che piú di qualsivoglia altra cosa odiosi rendeva cosí fatti soggetti il vederli ostinatissimi in non volere, anco nell'etá loro giovanile, ubbidire ai comandamenti di quei capitani invecchiati nella guerra, che essi meno nobili stimano delle persone loro.

W. En dat deze gasten boven al onverdraaglijk dee ziin hare hardnekkigheit, in niet te willen luisteren, zelf in haar kindsche jaren, na 't bevel van Oversten, in den oorlog veroudert, omdatze *die* meenen min edel, dan zy, te zijn.

II. 61 altri (crudelissimamente erano stati uscisi) per esser riusciti troppo senatori di maggior virtú, che lo stato della tirannide non comportava

W. andere (waren moorddadelijk omgebragt) om dat men*ze* bemerkt had in deugd te uitmuntende te zijn, meer dan een geweltrijk toeliet.

II. 31 che li provavano crudelissimi nemici

W. datze *die* dikwils bevinden haar felste vyanden te ziin.

I. 36 poiché l'aveva scoperto per uno di quei buffaloni, de'quali . . .

I. 37 Nadien hy *hem* bevond een van die buffelen te ziin, die . . .

In deze citaten staat de acc. vóór het reg.w.w. en besluit de inf. de constructie, geheel zoals dat ook het geval was bij de gewone acc. - te + inf. I. 47.

Het zinsrythme ofwel de aandacht die men er op vestigen wil, kan veroorzaken dat een deel van de acc. - te + inf. na de inf. geplaatst wordt:

II. 33 e se quel prencipe non mai sicuro si può dir nel suo Stato, mentre vivono quei che ne sono cacciati o che migliori ragioni vi pretendono di lui . . .

W. en, zo geen Vorst zich kan zeggen in ziin Staat te ziin *verzekert*, zo lang'er noch leven, die'er van verstooten ziin, of die zich naarder daar toe gerechtigt rekenen . . .

II. 73 che quei, che in un suo cortile, dove li teneva tutti (Seneca is er toe over gegaan pluimvee te houden) gli avevano veduti, erano di parere che passassero il numero di cinquecento

W. dat de geene, die in't kot gekeken hadden, daar in hyze hield, haar getal wel waanden te wezen *ver over de vijfhondert.*

Alle delen, uitgezonderd „te + inf" van een, zeer uitvoerige, acc. - te + inf. constr. staan vóór het reg.w.w. in de aanvang van de „reden van rechtveerdiging", die Keizer Maximiliaan op bevel van Apollo uitspreekt „met eene heerlijkheit, hem waardig":

II. 68 Allora che io dissi che la setta maomettana tutta è politica, nuda ambizione, semplice interesse di regnare e che gl'institutori di lei molto piú furono ambiziosi che pii, mi mossi dalle chiarissime ragioni

W. Toen ik *de Gezindtheit der Mahometanen heel wereldsch, enkel heerschlust, en inzicht van Staat, ook d'invoerders der zelver, veel eer Staatzugtig, dan Godvrugtig*, zeide te zijn, zag ik op deze klare blijkken en proeven.

Een acc. die antecedent is stelt Wieringa na den inf. en ter compensatie het naamw. deel van het inf.-praedicaat vóór het reg.w.w.:

II. 88 che non quel re solo deve essere chiamato vendicativo, che, come fece Augusto, dopo la vittoria uccide i suoi nimici

W. dat men niet slechts w r a a k z u g t i g mag zeggen te zijn, *zulk een Koning*, die (als Augustus) na bestreeden zeeg zijne vyanden dooden dee.

In deze voorbeelden is de regerende zin een voegw.bz. Ook als de regerende zin een relatieve is, vinden we in de *Kundschappen* soms de acc. - te + inf. of geheel of gedeeltelijk vóór het reg.w.w. gesteld [1]).

Bij een samengesteld praedicaat treft men dikwels de woordschikking S. Vf. A. V. (A.) aan. In Wieringa's vertaling van de rhetorische vraag:

II. 76 E chi non sa che specie di grandissima crudeltá è por il ferro in quella ferita, che altri o non ha animo di curare, o che conosce di non poter medicare?

W. En wie zal *'t geen zoort van verwoede wreedtheit* zeggen te ziin, dat men een gloeijend yzer zou steeken in een wonde, die men noch gezint noch magtig is te geneezen,

staat tussen hulpw.w. en reg.w.w. „'t" als aankondiging van de acc. van een acc. - te + inf. met bovendien het naamw. deel van het praedicaat dier constructie.

In een zin met participium praesentis staat dit participium dikwerf aan het zinseinde [2]). In de twee volgende citaten staat een volledige acc. - te + inf. voor het reg.w.w. in participiale vorm:

I. 64 Chiedeva il Bodino misericordia a Sua Maestá, dicendo che falsissima confessava la sua opinione e che come empia l'abiurava

I. 63 Bodinus begaf zich by ziine Hoogheyt tot bidden om genaade, *ziin gevoelen, zeer valsch te ziin* beliidende, en voor godloos afsweerende.

II. 100 i suoi virtuosi, che, indegni stimandosi di rimirar scritti di tanta esquisita eccellenza, co' ginocchi in terra stavano a capo chino

W. die, *haar zo heerlijke schriften aan te schouwen* onwaardigh weetende, met een knie ter aarden, en d'hoofden geboogen stonden.

Conclusie betreffende de acc. - te + inf. bij Hooft en Wieringa.

Samenvattende, kunnen wij aangaande de acc. - te + inf. in *Kundschappen* en *Nieuwmaaren* het volgende opmerken. Vele acc. - te + inf. in de *Kundschappen* en in het biezonder die met pronominale acc. zijn oorspronkelijk, d.w.z. niet de vertaling van een boccalijnse acc.c.inf. De gevallen dat zij dan wel de vertaling zijn van een italiaanse acc. met praepositionale inf. — die qua bouw op één lijn gesteld moet worden met de acc. - te + inf. — zijn hoogst zeldzaam, ons laatste citaat II. 100 geeft er evenwel een voorbeeld van. Zoals in het zeventiende-eeuwse Frans onder de acc.c.inf. die met rel. acc. een belangrijke plaats inneemt, zo speelt onder de acc. - te + inf. van het Nederlands van die tijd de acc. - te + inf. met rel. acc. een voorname rol [3]). De voorkeur, die Wieringa, in verband met zijn voorliefde voor inf.-constructies met een rel. zinsdeel in het algemeen, voor genoemde constructie aan den dag legt, wordt niet door Hooft gedeeld. Wij vonden enkele voorbeelden dat Hooft uit eigen beweging een acc. - te + inf. schreef, maar slechts één voorbeeld dat hij een acc.c.inf. van Boccalini met acc. - te + inf. vertaalde. Wieringa's streven naar gesloten woord-

[1]) Zie boven blz. 233 het citaat uit II. 90; cf. ook met de citaten uit II. 27 en II. 21 op blz. 243 besproken.

[2]) Cf. boven blz. 198.

[3]) Cf. Stimming, *op. cit.*, pag. 183; Overdiep, *Zeventiende-eeuwsche Syntaxis*, blz. 410.

schikking van de bijzin en naar gesloten zinschikking komt ook bij de acc. - te + inf. tot uiting.

De *Ragguagli* zijn fictieve verslagen, ambtelijke stijl dus in litteraire vorm. Ter uitbeelding van deze stijl maakt Boccalini een matig gebruik van de acc.c.inf., Hooft van de acc. - te + inf.; Wieringa echter heeft hierbij aan de acc. - te + inf. een belangrijke taak toegekend.

Nom. c.inf. en nom. - voorz. + inf.

Na aldus gezien te hebben op welke wijze het verschil in de stilistische opvattingen van Hooft en Wieringa tot uiting komt bij hun hantering van acc.c.inf. en acc. - te + inf., kunnen we tans onze aandacht vestigen op twee andere constructies uit groep I (infinitivi met aangegeven subject): de nom. c.inf. en de nom. - voorz. + inf.

Nom. c.inf. niet uitsluitend „omkering" acc.c.inf.

Zowel Stimming als Schwendener hebben in hunne studies een aanhangsel over de nom.c.inf. opgenomen. Stimming schrijft: „Zum N.c.I. gelangt man dadurch, dass man das regierende Verbum, von dem ein A.c.I. abhängt, in das Passivum versetzt. Dadurch wird der Accusativus in einen Nominativus verwandelt, bleibt aber Subjekt des Inf.'s" [1]) en constateert meteen dat „die Konstruktion des N.c.I. als Umkehrung des A.c.I." in het Latijn „durchaus gewöhnlich" is, in het Frans echter zeer zeldzaam. Schwendener geeft dezelfde verklaring voor het ontstaan van de nom.c.inf., die, naar hij opmerkt, in het Italiaans meer voorkomt dan in het Frans, wat hij toeschrijft aan de grotere plaats, die de Italiaan aan passieve constructies inruimt [2]).

Hoe juist op zich zelf deze beschouwingen mogen zijn, zo lijkt het me toch niet gewenst de nom.c.inf. uitsluitend te zien als „omkering" van de acc.c.inf. [3]). Niet onder, maar naast de acc.c.inf. moeten wij de nom.c.inf. stellen. Bij de acc.c.inf. zijn we uitgegaan van een zekere verhouding tussen een regerend w.w., een acc. en een inf., namelijk, die waarbij de acc. object is bij het reg.w.w. (eventueel bij hulpw.w. + reg.w.w.) en tevens het subject van de inf. aangeeft. Om van een nom.-c.inf. te kunnen spreken, zullen wij m.m. dezelfde betrekkingen willen zien bestaan tussen een nom., een reg.w.w. en een inf.; d.w.z. de nom. moet zowel het subject van het reg.w.w. (of zo dit reg.w.w. met een hulpw.w. vervoegd is, het subject van de combinatie hulpw.w. + reg.w.w.) als het subject van de inf. noemen.

Nom. c.inf., waarvan het reg. w.w. in de actieve vorm staat.

Bij de nomi.c.inf.is, die Stimming en Schwendener op het oog hebben, staat het reg.w.w. in de passieve vorm. Kan nu ook bij een actief regerend w.w. een nom.c.inf. aangetroffen worden? Zeker, al zullen wij hierbij dikwijls voorbeelden onder ogen krijgen, waarbij wij ons afvragen of het verbum inderdaad regerend w.w. is danwel meer of minder als hulpw.w. beschouwd moet worden. Is de constructie duidelijk die van nom. — hulpw.w. — inf. (zoals in „Volebat dicere -

[1]) *Op. cit.*, S. 173.
[2]) *Op. cit.*, S. 25.
[3]) In het enige voorbeeld van „Umkehrung des A.c.I.", dat Stimming aanhaalt „Video patrem abire. Pater visus est abire" is, niet toevalligerwijze, „degeen die ziet" in „video patrem abire" bepaald, terwijl „degenen die zien" of „degene die ziet" in „Pater visus est abire" onbepaald zijn. Juist immers het feit, dat men het actieve subject niet noemen wil, of niet behoeft te noemen, leidt tot het gebruik van de passieve vorm. Uit dit oogpunt kan men bezwaar hebben tegen de term „Umkehrung des A.c.I."

voleva dire - hij wou zeggen" etc. etc.), dan spreken wij niet van een nom.c.inf. [1]).

In „disco scrivere", „ik leer schrijven" kunnen we enerzijds „discere", resp. „leren" als hulpw.w. opvatten, als aanduidingen van de inchoatieve modaliteit, anderzijds is in deze beide zinnen het substantivisch karakter van de inf. voelbaar, immers hetgene dat „ik leer" is „het schrijven", zoals „men" zulks doet, ik leer „de kunst van het schrijven". Toch wordt in „ik leer schrijven" iets over het schrijven van „ik" beweerd (namelijk, dat ik het leer) evenals dus bv. in „hij ziet mij schrijven" (daar wordt het schrijven van „ik" door een ander waargenomen): „hij ziet mij schrijven" bevat een acc.c.inf., „ik leer schrijven" een nom.c.inf.

In het klassiek Latijn was niet alleen „spero te venturum esse" maar ook „spero me venturum esse" een correcte zin, de geleerde acc.c.inf. beheerst de gedachtegang. Voor de tweede meededeling had het Grieks kunnen volstaan met ἐλπίζω ἐλθεῖν, met een nom.-c.inf. dus, zoals we ook latijnse zinnen als „operam dare promittis" (Plautus), die niet aan het klassieke model beantwoorden als nom.c.inf. zullen opvatten en niet als acc.c.inf. met verzwegen acc. [2]).

In het Italiaans zal men „spero me venturum esse" uitdrukken door „spero (di) poter venire" [3]) ofwel door „spero che possa venire".

In *Kundschappen* en *Nieuwmaaren* zal men verscheiden nom. - te + inf. constructies met een actieve vorm van een verbum sentiendi, declarandi, putandi of voluntatis als reg.w.w. aantreffen, die dan merendeels de vertaling zijn, 't zij van een constr. met voegw. objectszin, 't zij van een nom. - di + inf.

Nom. - te + inf., afhankelijk van een actieve vorm van een verbum sentiendi, declarandi, putandi of voluntatis. Voorbeelden uit de *Kundschappen*.

Voorbeelden uit de *Kundschappen*:

I. 10 disse *che* il prezzo non gli dispiaceva
W. zey voorts, met de priis te vreden te ziin.
II. 43 (enige edelen zijn dermate vermeten) che fino ardissero dire *che* cosí erano nobili come lo stesso re
W. datze . . . zich niet ontzien hebben te zeggen, van al zo hogen herkomst, als hun Koningen zelf, te zijn.

In dit citaat kan men ook, voor zover men „ardire" en „zich ontzien" als zelfstandige werkwoorden beschouwen wil, „ardissero dire" en „zich niet ontzien hebben te zeggen" als een nom.c.inf., resp. een nom.-te + inf., opvatten.

II. 15 e le (scil. alla Forza) dissero (subject „i virtuosi") di piú che si ricordasse *che* ella era il braccio diritto di tutti i potentati e l'unico instrumento col quale i prencipi signoreggiavano il mondo
II. 13 zeggende, datze te denken had den rechter arm aller Overheeren te zijn, en 't eenig werktuig waarmee de Vorsten de wereld overheerschten.
II. 14 Allo Despauterio rispose Apollo *che* . . . era risolutissimo di . . .
I. 85 Apollo . . . gaf hem te houden; vast voorgenoomen te hebben.

---

[1]) Cf. boven blz. 228. Van descreptief standpunt bekeken, kunnen we de nom. hulp.w.w. - inf. verbinding als onvolledige nom.c.inf. beschouwen. In nog sterkere mate onvolledig is dan de regelrechte verbinding subject -inf.: „hy komen" enz.

[2]) Cf. Stimming, *op. cit.*, S. 24.

[3]) De uitdrukking met praep. is gebruikelijker dan die zonder praep., cf. Vockeradt, *Lehrbuch der it. Sprache*, I § 273, 280.

II. 5 con l'aiuto de' quali (scil. soggetti suoi confidenti) disse (subject is een vleier, die er in geslaagd is zijn vorst in te palmen) *che* ogni suo studio aveva posto *perché* il suo signore affatto rimanesse spogliato di alcune segnalate doti che . . .

W. met welkers hulp hy zeyde gezocht te hebben zijnen heer te ontblooten en berooft te houden van eenige goede gaven, dien . . .

II. 59 quando con allegria grande per libera elezione mostrano *di* far quello che . . .

W. wanneerze zich gelaten met lust uit vryen wille te volvoeren, 't geen . . .

II. 27 i quali, fingendo *di* esser confidenti del Covarruvia e amici zelanti della pubblica utilitá . . . lo biasimavano

W. dewelke veynsende vertroude vrienden van Covaruvia, en yveraars voor 't gemeente nut, te ziin . . . hem lasterden

II. 59 sua perversa fortuna, dalla quale diceva *di* esser stato assassinato

W. ziin verkeerd en wangunstig avontuir, uitroepende daar door verrast en verraden te ziin

I. 30 quella fedeltá, che come ad essi dannisissima erano risolutissimi *di* piú non voler riconoscere

W. Trouw . . . dewelke, als haar ten hoogsten hinderliik, zy besloten hadden, nimmer weder te willen erkennen.

II. 87 quella moglie, dalla quale voi stesso confessate *di* aver ricevuta la vita

W. uw' eerste echte huisvrouw, aan wien gy zelf belijdt het leven verschuldigt te zijn.

II. 89 il secolo che tanto dicea *di* aver lodato

W. de Eeuw, dien hy zeide zo zeer geprezen te hebben.

II. 89 Anzi . . . disse allora Apollo — il mondo, che con questi politici occhiali pur ora hai veduto, è quello stesso che tu ti glorio *di* aver lodato

W. En juist, zeid Apol, is 't een en de zelve wereld, die gy door den bril der Staatkund bekijkt, en dien gy met waarheit waant gepreezen te hebben.

In „dien gy *met waarheit* waant gepreezen te hebben" is „met waarheit" een bepaling bij „gepreezen te hebben" en niet bij „waant". (De geleerde, tot wie Apollo hier het woord richt, verkeert ten onrechte in de mening dat de wereld van zijn tijd prijzenswaardig is). Indien echter Wieringa Apollo had laten zeggen „dien gy waant met waarheit gepreezen te hebben", zou hij deze zich veel schoolmeesterachtiger hebben laten uitdrukken en zou de stilistische bewogenheid van het slot van kundschap II. 89 zeer geschaad zijn. De woordschikking in de nom. - te + inf. „dien gy met waarheit waant gepreezen te hebben" vergelijke men met die van de acc. - te + inf. uit II. 21 „andere, die men gauwer en nauwer van oordeel wist te zijn" (zie boven blz. 243).

Voorbeelden uit de *Nieuwmaaren*.

Voorbeelden uit de *Nieuwmaaren*:

II. 59 quando con allegria grande per libera elezione mostrano *di* far quello

H. als zy met groote vrolijkheit, zich gelaaten uit vrye keure, te doen, 't geen . . .

II. 27 i quali, fingendo *di* esser confidenti del Covarruvia e amici zelanti della pubblica utilitá . . . lo biasimavano

H. de welke veinzende vertrouwde vrinden van Covaruvia, en yverige liefhebbers van 't gemeene best te zijn, hem . . . lasterden.

Hooft en Wieringa geven dus van deze twee plaatsen een soortgelijke vertaling. Met de nom. - te + inf., beginnend met rel. zinsdeel, waarvan wij zojuist verschillende voorbeelden uit de *Kundschappen* gegeven hebben [1]), vergelijke men Hoofts vertaling van:

[1]) Zie de citaten uit II. 5, I. 30 en II. 87.

I. I. 44 tutti rispetti che l'avevano fatto fuggir l'ordinario rimedio di . . .
H. Om alle welke inzichten hy goedt gevonden had te schuwen den gewoonlijken raadt, van . . . ,

waar de italiaanse tekst een gewone acc.c.inf. had.

De nom.c.inf. met een reg.w.w. in de passieve vorm treft men passim in de *Ragguagli* aan. Is hierbij „forzare" of een soortgelijk verbum het reg.w.w., dan vinden we gewoonlijk bij onze vertalers — indien althans Wieringa niet eenvoudigweg met „moeten" + inf. vertaalt — een nom. - te + inf.:

Boccalini: nom. c.inf. na een passief gebruikt w.w. als „forzare"; Hooft en Wieringa nom. - te + inf. na passief w.w. of constructie met hulp-w.w.

I. 1 quei fossi, che altri per sua reputazione è forzato saltar netto
H. die graften, die men, om zijner achtbaarheit wille, gehouden is net over te springen.
W. kuylen, die yemant, om ziin achtbaarheyt staande te houden, genoodzaakt is over te springen.
I. 1 ai secretari, ai consiglieri, a quei senatori delle republiche, che sono obbligati lasciarsi infracidar i secreti in corpo
H. voor die Raadsheeren, Geheimschrijvers, en Vroedschappen van vrije Regeeringen, die verplicht zijn zich de geheimenissen te laaten rotten in't lijf.
W. aan den Lantsheeren, Geheim- Raden en Schriivers, die zoo veel geheymen en raadtslagen in hunne lichamen moeten laten vervuylen en verrotten.

Deze voorbeelden kunnen gemakkelijk vermeerderd worden, zelfs indien men niet buiten I. 1. zoekt.

Is in het Italiaans een w.w. van zintuiglijke waarneming het passief gebruikte regerende verbum, dan vinden we in het Nederlands dikwijls een actieve constructie.:

Boccalini: nom. c.inf. na pass. w.w. van zintuigl. waarneming; Hooft en Wieringa: „men" - Vf. - acc.c. inf.

II. 21 per cosa molto singolare fu notato che i greci . . . con tanta allegrezza furono veduti danzare e festeggiare, come se . . .
H. Daarbenevens wert op d'intree der Prinssen gaade geslaagen, als een zeer zonderlinge zaak, dat men de Grieken . . . vol van overgroote vreughde, zoo lustigh zagh danssen en banketteren als oft . . .
W. By 't inriiden van dien Vorst is vorder voor een zeer bezondere zaak aangemerkt, dat men de Grieken . . . zo lustig zag danssen en juichen, even of . . .
II. 21 ma altri . . . fino all'impallidirsene furono veduti temerla, e liberamente furono uditi dire . . .
H. maar andere . . . zagh men daar in verschrikken, tot bestervens toe, en hoorde men rondelijk zeggen . . .
W. maar andere . . . zagmen van vreze besterven, en hoordemen rond uit zeggen . . .

Boccalini: nom. c.inf. na pass. w.w. van zintuigl. waarneming; Wieringa: „men" - Vf. - acc.c. inf.; „men" Vf. - voegw. bz. of vermelding

II. 10 solo affinché con gravissimo scandalo de' buoni sopra le chinee e ne'ricchi cocchi non fossero veduti andar boriosi e trionfare il mondo que' sozzi mostri di natura, che . . .
W. op dat men haar (scil. vleiers en dergelijke „onguire gedrochten der natuir") nergens ten spijt der vromen verachtelijk op pronkpaarden of in kostele rykoetzen sage rijden, en al de wereld trotzen en tergen
II. 14 nella curia fu veduto entrare Tomaso Bozio, nobil virtuoso agobbino
I. 85 zag men den geleerden edeling Thomazo Bozio binnen treeden.

Verderop in deze ragg. is niet „vedere" maar „udire" het regerend w.w. van een nom.c.inf. na passieve vorm van een w.w. van zintuigelijke waarneming. Aangelokt door de mogelijkheid die hij dan

resultaat waarneming.

ziet om alliteratie toe te passen, vertaalt Wieringa niet met „men" + Vf. en acc.c.-inf., maar met „men" + Vf. en bz. met „hoe":

II. 14 con ispavento di ognuno le campane tutte di Parnaso strepitosamente furono udite sonare all'armi
I. 85 hoorde men met verbaastheyt, hoe alle klokken in Parnas geliikkeliik (Onraad) klepten.

Een vrije vertaling — niet meer de waarneming van het feit, maar slechts het feit zelve wordt onder de aandacht van den lezer gebracht — vinden wij in de *Kundschappen*:

II. 5 percioché . . . Sua Maestá talmente si compunse d'animo, che fu veduta lagrimare
W. En alzo een zo billiiken begeerte 't gemoed ziiner Maejesteit zo zeer ontroerde, dat hy daar over weenende wierd.

Boccalini: si vede + inf.; Wieringa: „men" - Vf. - acc.c. inf. of vermelding resultaat waarneming.

In bovenstaande voorbeelden uit II. 21, 10, 14 en 5 zien wij Boccalini het passivum gebruiken om te kennen te geven, dat „men" het subject van „vedere" of „udire" is. Om aan te geven dat het w.w. van zintuigl. waarneming een „men"-subject heeft, bezigt hij de refl. vorm in de drie volgende gevallen [1]), waarvan wij Wieringa het eerste met „men" + Vf. en acc.c.inf. zien vertalen, terwijl in diens vertalingen van de beide laatste citaten — evenals in het zojuist gegeven voorbeeld uit II. 5 — slechts het resultaat der waarneming wordt vermeld:

II. 10 libri vivi scandalossimi che tutti il giorno si vedevano andar per le strada
W. de oneerlijkste en ergerlijkste levende boeken, die men alle dagen langs straat zag wandelen.
I. 5 disse che cosa degna di molta ammirazione gli (aan Pietro Crinito, cf. beneden blz. 255) pareva che la sola republica veneziana con gli anni ogni giorno piú si vedesse ringiovenire
W. en zeyde, dat . . . hem een verwonderens waarde zaak dacht, dat alleen 't Gemeenebest van Venetien in ziine ouderdom alle daagen verjeugde.
II. 58 gli odii, che si veggono regnare tra le nazioni dell'universo
W. de haat tusschen verscheide landaarden al de wereld door.

Boccalini: nom. c.inf. na pass. w.w. van zintuigl. waarneming; Hooft en Wieringa: nom. - te + inf. na pass. w.w. van zintuigl. waarneming (of Wieringa: resultaat waarneming).

Het komt echter ook voor, zowel in *Kundschappen* als in de *Nieuwmaaren*, dat een nom. - te + inf. na passief w.w. de vertaling is van een nom.c.inf., afhankelijk van een w.w. van zintuigelijke waarneming in de passieve vorm: Zo vertaalt Wieringa:

I. 3 Non si deve lasciar di scriver in questo luogo che Apollo tra i suoi piú acerbi singulti fu udito prorompere in queste parole
W. Hier dient ook niet versweegen, dat Apol onder veel droeve hikken, is gehoort in deze woorden uyt te bersten.

En Hooft vertaalt:

II. 21 che però non solo somma ingiustizia, ma infinita ignoranza era che le monarchie ereditarie . . . fossero vedute preceder a que' soggetti di valore, che . . .
H. dat het daarom niet alleen zeer groote onrechtvaardigheit, maar eindelooze onweetenheit waare, dat de erfmonarchien . . . zouden gezien worden te gaan voor die persoonen van waardye, die . . ,

[1]) Formeel is dan het pron. refl. „si" de acc. van een acc.c.inf.

waar Wieringa weer, zoals ook bij II. 5, I. 5 en II. 58, het feit dat in questie wordt gesteld vermeldt en niet de waarneming daarvan:

W. Waarom 't niet alleen de biisterste onbillikheit, maar ook een overdadige dommigheit was, dat de Heerschers over erf-riiken . . . de voortreed namen voor mannen van verdienste en bequaamheit, die . . .

In het volgend voorbeeld uit de *Kundschappen* vindt men een nom. - te + inf. met passief reg.w.w. als vertaling van een nom. met praepositionale inf. na passief reg.w.w.:

Boccalini: nom. - praep. - inf. na pass. reg. w.w.; Wieringa: nom. c.inf. na pass. reg. w.w.

II. 14 il quale, da' maestri delle ceremonie pegasee con la solita solennitú essendo stato posto a sedere tra que' semidei che . . .

I. 85 En, na dat hy door den Pegasischen Plichtmeesters met gewoone staatliikheyt was doen zitten onder die halfgoden, die . . .

II. 99 bereikt Apollo het bericht dat „Francesco della Rovere een gebod heeft uitgegeven, dat geen rechts-geleerde voor eenig rechtbank zijns Ryx, tot verdeediging van't geding zijns meesters zal vermogen iets anders by te brengen, dan de wetten zelf, nevens de uitleggingen van Accursius, de zinduidingen der Opper-wet-wijzen Bartolus, Baldus, Paulus de Castro en Jason: ook in halszaaken Angelus de Haleficiis, met eenige weinige andere". Uitermate verheugd spreekt Apollo de Parnasbewoners toe en zegt o.a. over Francesco's maatregel:

Wieringa schrijft een nom. - te + inf. na pass. reg. w.w., die *niet* de vertaling is van een nom. c.inf. of nom. - praep. inf. na pass. reg. w.w.

Decreto altrettanto eccellente, quanto senza spargar molta copia di lagrime nom posso raccordarmi che ne' tribunali di tutte le corte le liti cosí bruttamente sieno divenute immortali, che piú litigi si sono trovati, che la stessa anco lunga vita di un uomo non ha potuto veder decisi

W. Welk gebod zo veel te vorderlijker is, om dat ik zonder een vloed van traanen te storten niet herdenken kan, hoe in de vierscharen aller Vorsten hoven de pleitzaken zo schandelijk verlengt en eindeloos gerekt zijn geworden, dat verscheide gedingen gezien zijn zelf een's menschen lange leven te verduiren.

De nom. - te + inf. na passief w.w., die Wieringa in „dat verscheide gedingen gezien zijn zelf . . . te verduiren" invoert, helpt op voortreffelijke wijze de „style soutenu" van Apollo's toespraak uitbeelden. Van de talrijke gevallen dat in de *Kundschappen* een nom. - te + inf. na passief w.w. voorkomt, die niet de vertaling is van een nom.c.inf. of een nom. - praep. - inf. constructie, noemen wij voorts nog:

II. 42 Il vastissimo edificio dell'imperio ottomano . . . le mura del quale . . . sono di cosí salda materia . . . che da tutti quei che poco fa lo contemplavano non solo col mondo era stimato eterno, ma . . .

W. Het bijster breed gebouw van't Turxe Rijk . . . wiens muiren . . . zo sterk en vast van stof zijn . . . dat'et van allen, die 't onlangs beschouden, geoordeelt wierd niet alleen de wereld te zullen verduiren, maar . . .

II. 33 que'soggetti grandi, que'ministri virtuosi e sommamente meritevoli . . . dal sagace ingegno nondimeno di colui che regna perniziosissimi sono conosciuti e degni di esser annichilati.

W. zulke aanzienlike schijndeugdige en hoogverdienstelijke Dienaren . . . echter by't ver- en voorziende vernuft des Vorsten bevonden worden zeer schadelijk, en noodig uit den wege gedaan te zijn.

II. 33 co'quali artifici si può dir che col tetto ricoprisse la bellissima fabbrica della monarchia romana

W. Door welke bedekte treeken en vonden hy gezeit kan worden dat brave gebouw der Roomsche Opperheersching met een dak overdekt te hebben.

I. 8 poiché niuno si trovava che odiasse l'utilitá de l'suo patrimonio
W. dewijl niemand verstaan wort zijn eygene goederen te haten.
I. 83 quasi che al mondo tutto non fosse noto l'editto delfico, nel quale lo studio delle leggi non arte liberale, ma si dichiarava esser mestiere e arte veramente meccanica
I. 82 als of al de wereld niet bewust was, dat, by openbare afkondiging tot Delphos, het handelen van recht en wetten verklaard is, geen vrye konst, maar een gemeen ambagt, en slecht hantwerk te wezen.

In de drie laatste voorbeelden, alsook in het voorbeeld uit II. 99, zijn de nederlandse nom. - te + inf. constructies ontstaan doordat Wieringa het passivum, Boccalini het pron.refl. gebruikt, om een feitelijk „men" -subject aan te duiden.

Boccalini noemt resultaat; Wieringa ook de waarneming in een nom. - te + inf. na pass. reg.w.w.

Zo straks constateerden we vier keer [1]), dat Boccalini de waarneming van een feit, Wieringa het feit zelve noemde. Daar ons Wieringa's voorkeur voor niet omslachtige, directe vertaling overbekend is, kunnen we dat verschijnsel verstaan als voortvloeiende uit zijn stilistische principes. Het omgekeerde valt ons op bij het slot van II. 44: Boccalini heeft het dan over het feit zelf, Wieringa over de vaststelling daarvan (beide bij monde van Alva, wiens verrassend antwoord op een strenge vraag van Apollo de pointe van deze ragguaglio vormt):

e che molti, che nel reggere gli Stati altrui parevano ciechi, nel proveder poi alle bisogne proprie piú occhi avevano di Argo
W. Zo dat veele, die in't bestier van anderer lieden landen en zaken bot en blind schijnen, in't bezorgen en bevorderen van eigen doen en voordeel, bevonden worden scherpzinnig en scherpzichtig genoeg, ja bet dan Argus geoogt te ziin.

Zonder onszelf tegen te spreken, kunnen we toch zeggen, dat ook deze vertaling typisch voor Wieringa is. Duidelijk en concreet wil Wieringa zijn, maar hij vertaalt niet gehaast, hij heeft geduld voor het aanbrengen van forse krulrijke ornamentiek. Ook deze laatste volzin van II. 44 kerft hij diep en zwaar: „bevonden worden" maakt de inhoud voller, de alliteratie rijker van deze zin, die — wat ook kenmerkend is voor Wieringa's werkwijze [2]) — met een metrische, verbale clausula wordt afgesloten.

Een voegw. bz., een rel. zin of een inf. constructie als nom. van een nom. - te + inf. in de *Kundschappen*.

Als nom. van een nom. - te + inf. kan een voegw. bz., een rel. zin of een inf. constructie fungeren. Dit komt in de *Kundschappen* herhaaldelijk voor met „hem dunken" (de verleden tijd luidt bij Wieringa „hem dachte") of „hem schijnen" als reg.w.w.:

II. 90 e novitá li (scil aan Aristoteles, die vol verbazing en verwarring de verhalen van Columbus en andere ontdekkers over de nieuwe wereld aanhoort) parve, che superasse tutte le umane maraviglie, l'udir che i popoli di lei (scil. la zona torrida) allora abbiano il verno soverchiamente freddo e piovoso, che il sole hanno perpendicolare
W. Maar 't meeste en misselijkste onder alle wonderen dacht hem te ziin, dat dezelve volkeren, schoon haar de zon lijnrecht boven 't hooft brandt, een kouden en vochtigen winter konden hebben.
I. 23 Dunque Lipsio, è concetto empio dire che . . . .
W. Dunkt u nu Lipsius, een godloos zeggen te ziin, dat . . . .
I. 63 e allora fu che conobbero verissimo quello che hanno scritto molti
I. 62 En toen dacht haar gewis te wezen, 't geen by veele Schriivers betuygt wierd.

1) Zie boven blz. 252 en 253, bij de citaten uit II. 5, II. 58, I. 5 en II. 21. Ook in het citaat uit II. 90, dat we direct zullen moeten geven, blijft een „l'udir" onvertaald.
2) Cf. boven blz. 172.

Bij „hem schijnen" vinden we de nom.-zin soms aangekondigd door een aanw. vnwd.:

I. 5 che per certo degna di esser anteposta a tutte le altre cose mirabili dagli altri notate nella republica veneziana, li (scil. Ludovicus Dulcis, die met andere geleerden op Parnas redentwist „over 't aanwiizen van den treffeliiksten wet, en priiswaardigste gewoonte des vryen en welvaarenden Gemeenebestes van Venetien") parea che fosse ch'ella non solo con facilitá grande disarmasse i suoi capitani generali di mare, ma che anco . . .

W. dat hem *dat* waarliik waardig scheen gestelt te worden boven alle andere zeldzame zaken, die hier voor in de Venetiaansche Regering ziin aangemerkt, datze niet alleen met grooten lichtigheyt deed ontwaapenen haar algemeen Opperhooft ter zee; maar dat ook . . .

II. 5 e cosa sopramodo portentosa gli parve che tal figliuolo, tal nipote si trovasse, che . . .

W. En *'t* scheen hem een zeer biistere zaak te ziin, dat'er zo zotten zoon, zo nesken naaneef een's Vorsten gevonden wierd, dewelke . . .

II. 86 E perché azione indegna di un suo pari stimò il servir per ministro delle altrui passioni

W. En dewiil hem dagt een leelijke en lasterlijke zake te ziin, zich zelven ten slaaf van een's anders booze lusten te stellen.

Al deze zinnen zijn, wat hun betekenis betreft, nauw verwand met acc. - te + inf. zinnen als „En dewiil hij meende een leelijke en lasterlijke zake te ziin, zich zelven ten slaaf van een's anders booze lasten te stellen" enz. Ook doen ze ons denken aan de acc.c.inf. constructies, die in het Latijn en de romaanse talen na onpersoonlijke uitdrukkingen worden aangetroffen; het lijkt me echter dat in de aangehaalde voorbeelden de voegw-., de rel.- en de inf.-zinnen als het eigenlijke subject van het reg.w.w. moeten worden begrepen en dat in het volgend voorbeeld een substantivische uitdrukking „de gevangen-stelling van Aristides" de nom. is van een nom. - te + inf.:

I. 90 Alla maggior parte della visita affatto iniqua parve la prigionia di Aristide

I. 92 't Meerendeel der Rechteren dacht de gevangen-stelling van Aristides tegen recht en reden te striiden.

In de *Kundschappen* ook „hem dunken" en „hem schijnen" met nom. zonder te + inf.

Zoals naast de acc. - te + inf. „ik acht hem een dapper man te zijn" met zelfde zakelijke inhoud gezegd kan worden „ik acht hem een dapper man" ofwel „ik acht hem dapper", zo treffen we verba als „hem schijnen" en „hem dunken" ook aan met nom. zonder „te zijn", in de *Kundschappen* o.a.:

I. 35 poiché con grave sua inguria si trovava (subject is „den grooten Tamelanes uyt Scytia", die ontevreden is over de hem toebedeelde plaats op Parnassus) posto nella classe de'capitani famosi, e non in quella . . . de'fondatori dei regni grandi, tra quali egli vedeva Romolo, Cesare, Ferramondo, Ottomani e altri molti

W. Dies hem zeer onbilliik, en onliideliik dacht, zich slechteliik op de rye der beroemde Veldtheeren, en niet ... onder den Stichters van geweldige heerschappyen, nevens Romulus, Caesar, Farramond, Ottaman, en meer andere geplaatst te zien.

I. 5 Pietro Crinito dunque fu il primo, che disse che . . . cosa degna di molta ammirazione gli pareva che la sola republica veneziana con gli anni ogni giorno piú si vedesse ringiovenire

W. Petrus Crinitus tradt d'eerste voor, en zeyde, dat . . . hem een verwonderens waarde zaak dacht, dat alleen 't Gemeenebest van Venetien in ziine ouderdom alle daagen verjeugde.

Komt in I. 35 „Dies hem zeer onbilliik, en onliideliik dacht, zich slechteliik . . geplaatst te zien" geen nom. - te + inf. voor, deze zin bevat daarentegen een dat. - te + inf., want het subject van de inf. „zien" wordt er aangegeven door de dativus „hem" uit „hem dacht". We zullen thans overgaan tot de bespreking van de dat.c.inf. en de dat. - praep. - inf.

Dat.c.inf. in het Gotisch.

In verschillende indogermaanse talen, waaronder ook de germaanse en romaanse, treft men een constructie aan, waarbij door een dativus het subject van een infinitivus wordt aangegeven. Reeds meer dan een halve eeuw halen de grammatici uit de gotische bijbel zinnen aan als *Mark.* II. 23 „jah warþ þairhgaggan imma sabbato daga þairh atisk", waar een dat.c.inf. — die men niet steeds als zodanig heeft willen betitelen — de vertaling is van een griekse acc.c.inf: „καὶ ἐγένετο παραπορεύεσθαι ἀντὸν ἐν τοῖσ σάββασιν διὰ τῶν σπορίμων." [1]).

Dat.c.inf. in het Frans en Italiaans.

De verhouding van de dat.c.inf. tot de acc.c.inf. heeft Stimming en Schwendener geïnteresseerd, naar hun lezenswaardige betogen over oorsprong en gebruik van de dat.c.inf. zij hier verwezen [2]).

In de voorbeelden die Stimming en Schwendener geven, vinden we als dativus een formele dativus, namelijk een datiefvorm van het pers. vnwd., ofwel een met behulp van het voorzetsel „a" omschreven dativus. Veelal is het mogelijk de inf. zowel actieve als passieve betekenis toe te kennen, waarover wij ons niet verwonderen. Wanneer Agamennon in Racine's *Iphigénie* uitroept „Je cède, et laisse aux Dieux opprimer l'innocence", dan kunnen wij dat opvatten als „ik wijk en laat het aan de Goden over de onschuld te onderdrukken", maar ook als „ik wijk en laat toe dat de onschuld door de Goden onderdrukt wordt". De in het Frans zo uiterst gangbare constructie „faire faire une chose à quelqu'un" kan men uitleggen als „bij iemand te weeg brengen dat hij iets doet" en als „maken dat iets door iemand gedaan wordt". Als Dante op zijn tocht door de Hel naar de Louteringsberg het middelpunt der aarde passeert, verwisselen — tot zijn verbazing — onder en boven, zoals hij het later beschrijft:

> Io levai gli occhi, e credette vedere
> Lucifero com'io l'avea lasciato
> e vidili le gambe in su tenere.

„Vidili le gambe in su tenere" kunnen we opvatten als „ik nam bij hem waar dat hij de benen om hoog hield", of als „ik zag dat de benen door hem omhoog gehouden werden", terwijl wij zullen vertalen „ik zag hem de benen omhoog houden".

Terecht heeft men de dativus van de dat.c.inf. in verband gebracht met de dativus van het agens, die men in het Latijn niet alleen bij gerundiale maar ook bij passieve constructies kan aantreffen [3]).

---

[1]) Zie O. Apelt, *Germania*, 19 (1874), S. 282; M. J. van der Meer, *Beiträge zur Gesch. der Deutschen Sprache und Literatur*, 39, S. 201; O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, pag. 119.

[2]) Stimming, *op. cit.*, Kapitel VI, Schwendener, *op. cit.*, I. D. 4. Slechts Schwendener gebruikt de term „dat.c.inf.", Stimming spreekt alleen van „Dativkonstruktion", hoewel hij de termen „Acc.c.Inf." en „Akkustivkonstruktion" afwisselend bezigt.

[3]) Cf. Stimming, *op. cit.*, S. 72.

Na voorbeelden gegeven te hebben als „e vidili le gambe in su tenere" (*Inferno*), „Lascio poi pensare al lettore, come ." (*Promessi Sposi*) en „Li quali stando ad udir, sentirono alla donna dirgli la maggior villania che mai si dicesse a niun tristo" (*Decamerone* — „la donna" is degene die „la maggior villania" zegt) vervolgt Schwendener: „Im Altitalienischen findet sich häufig ein dat.c.inf. in der Bedeutung der lateinischen Fügung ab + Ablativ., während das Neuitalienischen in diesem Fall stets zur Präposition *da* greift. Beispiele dat.c.inf.: Beltrame ordinò collui che si facesse dare allo padre la sua parte del tesoro. Novellino, S. 29. — Giocando con loro, esso ch'era piú forte ch'alcuno, se lasciava a le compagni vencere le più volte. Cont. d'ant. cav. XIX, S. 63" [1]).

Voorstel om slechts bij een synthetische dativus van dat.c.inf. te spreken.

Een principieel verschil met de voorafgaande voorbeelden bestaat hier echter m.i. niet, slechts heeft in de citaten voor ablativische functie van de dat.c.inf. het regerend w.w. een refl. pron. bij zich, waardoor men er gemakkelijk toekomt de inf. enkel passief op te vatten. Zou het evenwel niet aanbevelenswaardig zijn, alleen bij een synthetische datiefvorm van dat.c.inf. te spreken en dan voorts te zeggen dat het subject van een inf. ook besloten kan liggen in het nomen van een voorzetselbepaling? Waaraan we dan kunnen toevoegen dat deze bepalingen, indien zij met het voorzetsel „a" (fr. en it. - ned. „aan") gevormd zijn, dikwijls op ons de indruk maken omschrijvingen van dativi te zijn.

Dat.c.inf. in het Nederlands.

Zoals in het Italiaans de dat.c.inf. voorkomt na „facere" en „lasciare" als ook na „vedere, udire, sentire" en zoals in het Frans de dat.c.inf. vooral waargenomen wordt na „faire, laisser" en in mindere mate na verba als „sentir, voir, ouïr", zo kent ook het Nederlands de dat.c.-inf. na werkwoorden van dezelfde strekking. Op dit verschijnsel hebben van Helten [2]) en Stoett [3]) gewezen, terwijl Terwey [4]) er opmerkzaam op gemaakt heeft dat deze constructie na „doen" en „laten" nog gebruikt wordt door Potgieter en Multatuli. In de voorbeelden, die zij opgeven, heeft veelal de inf. een lijdend voorwerp bij zich, wat overeenkomt met de stand van zaken bij de franse en italiaanse dat.c.inf. en zeer verklaarbaar is [5]). Immers, bij de transitief gebruikte inf. heeft de plaatsing van het subject van die inf. in de dativus, boven het gebruik van een acc.c.inf., het voordeel opeenhoping van accusatief vormen te voorkomen [6]).

---

[1]) Evenzo gebruikt het Nieuw-Frans soms „par", waar in het Oud-Frans „a" gestaan zou hebben; cf. Stimming, *op. cit.*, pag. 77 note 1.

[2]) *Vondels Taal*, 1881, deel II § 269: „Een *datief, pro accusativo*" (minder gelukkig gekozen term!) „in verbinding met den locat. infinitief, na doen, laten, sien, is, in het Dietsch, naast den normalen accus. zeer gewoon".

[3]) *Middelned. Spraakkunst. Syntaxis* [3], 1923, blz. 121, 123.

[4]) *Taal en Letteren*, I, 1891, blz. 97.

[5]) Wat niet wegneemt, dat we bij Stimming ook hoofdstukjes „Die Dativkonstruktion bei intransitivem Infinitiv" en „Die Akkusativkonstruktion bei transitivem Infinitiv" aantreffen.

[6]) Deze opeenhoping kan ook vermeden worden door het subject van de inf. in een voorzetselbep. te geven (zoals o.a. het geval is bij de zg. „omschreven dativus"); cf. *Wdb. der Ned. Taal*, VIII Kol. 1152, 16 waar citaten als: „Ik laat me niet door jou uitschelden".

Het is dus volkomen regelmatig dat Boccalini:

II. 88 Vendicativo e infinitamente crudele è colui che *lo* (scil. il suo nemico) lascia vivere.

het logisch subject van „vivere", dat grammatisch object is, niet zo zeer bij „lascia" als wel bij „lascia vivere" gezamenlijk, door een acc.-vorm uitdrukt. En eveneens is het „en règle" dat hij, het subject van de inf. in de dativus stellende, „fare + inf." construeert met meewerkend en lijdend voorwerp in:

II. 59 facendo*li* (scil. i confortatori al nipote del prencipe de' laconici) sorbir l'amara medicina di cangiar il comandare nell' obbidire
II. 59 e spesso *gli* (bedoeld wordt wederom „il nipote del prencipe de' laconici") faceano (subject is weer „i confortatori") ripeter con il cuore quelle parole del mastro delle sentenze politiche: „Quam arduum, quam subiectum fortunae regendi cuncta onus".

Onze vertalers schrijven:

II. 88 H. wraakgierigh en onentlijken wreedt is die geen, die ***hem*** laat leven
W. Daar en tegen is die geene wel wraakgierig en wreed, die *dezelve* laat leven
II. 59 H. *hem* doende opslorpen den bitteren geneesdrank, van't regeeren te wisselen aan't gehoorzaamen
W. doende *hem* drinken den bitteren drank der verandering van heerschen in gehoorzamen
II. 59 H. en dikwils deeden ze *hem* verhaalen die woorden van den meester der zinspreuken van Staate, quam arduum . . . enz.
W. Ook dedenze *hem* dikwils indagtig ziin deze spreuke van den Leermeester der heerschlessen Quam arduum . . . enz.

Of in Wieringa's vertaling van het tweede citaat uit II. 59 het subject van „indagtig zijn" opgesloten ligt in „hem" of in „deze spreuke", durf ik niet beslissen. Het *Wdb. der Ned. Taal*[1]) laat beide opvattingen toe.

Ook bij gedeflecteerde vormen kan men in het Nederlands een dativus en een accusativus onderscheiden. We komen dan tot de conclusie dat een bepaald object als dativus of accusativus is op te vatten, door de functie van dat object vast te stellen en parallellen te zoeken met geflecteerde vormen, die de overeenkomstige functie uitdrukken[2]). Dit vaststellen der functie van een bepaald object in een bepaalde zin berust echter in laatste instantie op het oordeel van den lezer (hoorder). Soms kan deze het zekere gevoel hebben dat zijn opvatting strookt met de bedoeling van den auteur. Als wij in „Apollo gaf hem te houden", dat in *Kundschappen* I. 85 voorkomt[3]), „hem" als dativus beschouwen, vrezen wij niet daardoor de waarheid geweld aan te doen.

Wel kunnen wij aarzelen bij „Apollo gaf hem te houden" en dergelijke constructies, zoals in de juist besproken vertalingen van Hooft en Wieringa met „doen" of „laten" + dat. en (te) + inf., te spreken van dat. - (te) + inf. constructies, omdat het voor den spreker of schrijver niet zozeer van belang is dat „hem" het subject noemt van de inf., danwel dat het pronomen (datief-)object is bij „gaf te houden" enz.[4]).

[1]) Zie deel VI, kol. 1541, 1542.
[2]) Cf. Overdiep, *Stilistische grammatica*, blz. 71 vlg.
[3]) Vertaling van II. 14: Allo Despauterio rispose Apollo . . .
[4]) Cf. boven blz. 228.

II. 27	e che larga strada aveva sua Maestá di dare a lei la soddisfazione che desiderava
H.	en dat zijne Majesteit middel t'over had, om *hun* (scil. de Groote wiizen van Parnas) te doen hebben het genoegen, dat zy begeerden
II. 20	con tanta risoluzione nondimeno fece saper a Sua Maestá che . . . etc.
H.	zoo liet hy nochtans *zijner Majesteit* zoo plat uit weeten dat . . . enz.

„doen hebben" en „laten weten" zien construeren met een dativus van de persoon en een acc. van de zaak (als zodanig kunnen we II. 20 de voegw. bz. „dat . . enz." beschouwen), zo beschikken we toch over te weinig formele gegevens om naar analogie daarvan te kunnen zeggen bv. dat „hem" in *Nieuwmaar* II. 88 een acc., in de twee voorbeelden *Nieuwmaar* II. 59 een dat. representeert (wat dan in overeenstemming zou zijn met de wijze waarop Boccalini „lo" en „gli" gebruikt). A priori mag men de veronderstelling dat Hooft „hem" in „wraakgierigh en onentlyken wreedt is die geen, die hem laat leven" als dativus bedoeld heeft, niet verworpen worden. Immers, de wreedaard staat er zijn vijanden toe te leven, en laat hen niet leven, op eenzelfde wijze als men zijn paraplu of de afwas laat staan. Bij de citaten die Stimming opgeeft in zijn hoofdstukje „Die Dativkonstruktion bei intransitivem Infinitiv" — waarin hij dus de, verhoudingsgewijze niet talrijke, gevallen bijeenbracht die indruisen tegen de hoofdregel dat de datiefconstructie vooral voorkomt bij een tr.inf. — vindt men steeds door die dativus een persoon of personen genoemd. Het is duidelijk dat het gebruik van een dat.- of een acc.- object bij doen, laten, enz. + inf., gebaseerd is op een verschil in betekenis van eenzelfde werkwoord in verschillend zinsverband, waarmee een verschil in functie van het object samenhangt. Indien we *Nieuwmaar* II. 59 „en dikwils deeden ze hem verhaalen die woorden . . ." als een acc.c.inf. willen opvatten, zullen we parafraseren „en dikwijls bewerkten zij dat hij verhaalde die woorden . ."; indien we die constructie echter als een dat.c.inf. willen aanzien, moeten wij omschrijven: „en dikwijls brachten zij bij hem te weeg dat hij verhaalde die woorden. . . enz.". De deflexie in het Nederlands maakt het echter mogelijk dat bij het uitspreken of neerschrijven van „en dikwijls deden ze hem de woorden verhalen" en dergelijke zinnen, wij onze gevoelens niet in een van de twee aangegeven richtingen behoeven te preciseren — wat geenszins een nadeel te achten is.

Wieringa volgt niet de buigingsregelen van de renaissance-spraakkunst, waarvoor Hooft zich zo veel moeite gegeven heeft. In de *Kundschappen* treft men de bekende nom.sing. masc. „den" passim aan, en in de acc. en dat. sing. en plur. wisselen „de" en „den" vormen op zodanige wijze elkaar af, dat, zo men daarin systeem zou willen ontdekken, men meer letten moet op de consonant of vocaal die op het pron. volgt dan op de functie van het object.

In de loop van ons onderzoek zijn wij enkele gevallen van casuswisseling in de *Kundschappen* tegengekomen [1]), ook in het volgend voorbeeld zal men een casuswisseling willen aannemen door „hem" eerst als acc.-, vervolgens als dat.-object op te vatten:

[1]) Cf. boven blz. 144, 202, 206.

II. 49 Sua Maestà in tal furor di sdegno entrò contro Natale, che nel punto istesso che lo fece condur prigione, usò il rigore di proibirli per tre anni l'ingresso nelle biblioteche

W. die (Apollo) daar door zo heftig in toorn tegen Natalis ontstak, dat hy *hem* dadelijk dee vangen, en voort, ter straf, voor drie jaren d'ingang der boekerijen verbieden.

De functies van de dativus kunnen zeer verschillend zijn en Wieringa schroomt niet aan één enkele vorm dubbele functie (de van ouds dativische en een meer instrumentale) op te leggen:

I. 1 quelli co' quali altri deve trattar negozi gravi o conferir secreti importanti

W. den geenen, *dien* wy gewigtige zaken willen doen verhandelen, of groote geheymen vertrouwen.

II. 71 era anco conveniente che fossero conceduti loro tutti que' giusti mezzi, che . . .

W. zo was't ook wel recht en reedlijk, dat men *haar* gunde en gebruiken liet zodanige gereedschappen en middelen, als . . .

Dat. - te + inf.

Bij de onderscheiding van de dat. - te + inf. en de acc. - te + inf. constructies doen zich dezelfde moeilijkheden voor als bij de scheiding van dat.c.inf. en acc.c.inf. Men kan die moeilijkheden slechts omzeilen door de hoofdgroepen object + inf. en object + te + inf. (in beide gevallen bevat het object het subject van de inf.) niet nader in te delen, waarbij men dan echter zover uit de kust blijft dat vele biezonderheden niet kunnen worden waargenomen [1]).

Slechts zelden is de dat. - te + inf. in *Kundschappen* en *Nieuwmaaren* de vertaling van een dat.c.inf. of een dat. - praep. - inf.

Wij zien Boccalini een dat.c.inf. bij onpers. w.w. schrijven:

I. 39 Per le quali cose parmi poter concludere che . . .

I. 58 credono che basti loro vestir la toga pomposa di quel nuovo magistrato

II. 39, titel Molti nobili francesi appresso la Monarchia loro fanno instanza che . . . . . sia lor lecito esercitar la mercatura,

maar in Wieringa's vertaling treffen we hier geen dat.c.inf. of dat. - praep.inf. aan:

I. 36 Waar uyt ik, met uw oorlof, zou konnen besluyten

I. 57 die (scil, lieden „uyt hun verleegen laagt, tot oppereerampten opgevoert ziinde") genoeg achten te ziin, alsse van buyten brommen met den trotzen tabbaart van gezag en geweld huns ampts

II. 39, titel Veel Franzen van Adel verzoeken haren Koningh, om . . . koophandel te mogen drijven.

In ragg. I. 23 echter treffen we een dat.c.inf. aan, die door Wieringa met dat. - te + inf. wordt vertaald:

---

[1]) Overdiep, *Stilistische grammatica*, blz. 357 vlg., behandelt onder het hoofd „II. Verbinding van een Verbum fin. + Accusatief + Infinitief" allereerst de twee groepen: „1° Het Object van het Vf. is subj. bij den intransitief gebruikten Inf. — 2° Het object is subject bij een transitief gebruikten Infinitief."

Ik kan mij er zeer wel mee verenigen dat hier het object niet in een datief en een acc.-object gesplitst wordt, maar, naar ik meen, had het algemene hoofd niet „Verbinding van een Verbum fin. + Accusatief + Infinitief" mogen luiden. Onder de voorbeelden treft men aan: „Ik zal hem wel leeren praten. Als ik hem zijn gang laat gaan" waarbij de gedachte aan de mogelijkheid van een datief-object zich aan ons opdringt.

I. 23 E per farti capace della veritá che io dico, mi piace col giro di molte parole interpretarti quel mio concetto [1]), che, secondo il mio costume essendo stato detto con poche, tu non hai saputo capire

W. En om u den regten zin daar af te doen vatten, gevalt'et my miin voorstel wat wiidlustig te verklaren, 't welk met weinig woorden, na miine wiize gezeit ziinde, gy niet hebt konnen begriipen [2]).

II. 21 perché non ad altri fu lecito onorare, accompagnare e servire quel serenissimo duce (scil. il Venieri) nel suo ingresso che ad uomini libri

kunnen we de bepalingen met „a" als omschrijvingen van dativi opvatten. Hooft vertaalt met dat. - te + inf.:

H. omdat niemandt geoorloft was te eeren, verzelschappen en dienen, dien heldersten Hartoge, te zijner intreede, als vrije luiden.

Een italiaanse dat. - voorz. - inf. vertaalt Wieringa, zoals dit vaker, juist bij „piacere-lusten" voorkomt, met analoge constructie:

II. 87 mi piace di servirmi dell'esempio di una delle vostre azioni (Apollo spreekt tegen Lodewijk XII over diens verkeerde opvatting van de „Ragion di Stato")

W. lust'et my een van uw' eigen misdrijven ten voorbeeld en blijk te gebruiken.

In het volgend voorbeeld vertaalt Wieringa een nom. - praep. - inf. met een dat. - te + inf. bij het onpers. w.w. „hem heugen":

II. 90 l'accrescimento del Nilo, del quale in compagnia di altri filosofi si raccordava di aver detto molte sciocchezze

W. (de) aanwas en opwellinge des Nijls, waar af hem heugde, in gezelschap van andere Wijzen, vele zotheden verhaalt te hebben.

Verscheiden dat. - te + inf. in de *Kundschappen* zijn de vertaling van constructies, die een gesubstantiveerde inf. met verbaal vermogen bevatten. De regelen na te vorsen, waarnaar het gebruik van die inf. zich richt, zou ons te ver voeren; merken wij slechts op dat in het

---

[1]) Gemeenlijk construeert Boccalini „piacere" niet met inf., maar met „di" + inf. (cf. het voorbeeld uit II. 87 dat wij zometeen zullen aanhalen). Met voegw. bz. verbindt hij „piacere":

II. 18 e di questo veritá, ch'io ti dico, mi piace che tu, non solo a te stesso, ma ad ognuno sia chiaro esempio

H. en lust my u te zien zijn een exempel, niet alleen voor u zelven, maar ook voor anderen, van deze waarheit.

In Hoofts vertaling komt een dat. - te + inf. „lust my te zien" voor, die weer een acc.c.inf. bevat „il zie u zijn een exempel".

[2]) Wij hebben niet kunnen nalaten deze aanhaling wat „wiidlustiger" te geven dan voor het aantonen van de „dat.c.inf. en dat. - te + inf." nodig was, om tevens in het licht te stellen op hoe 'n aardige wijze in de *Ragguagli* Tacitus spreekt tegen Lipsius, die meende een aanklacht tegen Tacitus te kunnen indienen, maar, naar zal blijken, een plaats in de *Historien* verkeerd geïnterpreteerd heeft. In ragg. I. 29 laat Boccalini Tacitus uitleggen, waarom hij noodzakelijk diepzinnig moet spreken: „En dat, om de konst van regeeren, die den grooten Koningen alleen eygen behoort te ziin, aan't gemeene grauw niet t'ontdekken, hy zulken spreekwiize hield, dat daar af de zin alleen van de gaauste geesten, die lekker van tong waren, gesmaakt kon worden (vertaling van Wieringa)". En dan blijkt het voorts in deze ragguaglio, dat Tacitus, tot Vorst van Lesbos gekozen, niet groot genoeg van geest is om te regeren naar de wijze regelen door hem zelf opgesteld. De humor van Boccalini is hier zeer mild en zeer penetrant.

Italiaans het verbale vermogen van de gesubst. inf. zich ook kan uitstrekken tot het opnemen van een subject, wat in het Nederlands niet wel mogelijk is. Wieringa omschrijft dan ook I. 77 „Il voler noi pretendere di saper tutte le cose, è manifesta presunzione": I. 76 „Dat wy ons lieten dunken van alle ding verstand te hebben, was openbaare verwaantheyt" (N.B. Deze vertaling bevat geen dat. - te + inf., wel een nom. - te + inf.). We zagen, boven blz. 234, dat

II. 21 oltreché infinitissimo contento dava loro il veder lo stesso prencipe dell' eccelsa republica veneziana portar l'abito antico e pomposo greco

de acc.c.inf., waarvan het reg.w.w. in de inf. stond, niet door onze vertalers behouden werd. Wieringa's vertaling:

> Behalven dat hun groot genoegen gaf, den Vorst van't voortreffelijk Venetiaansch Vrygebied zelf te zien gekleedt met een ouderwets Griex praalkleed.

bevat een dat. - te + inf. Eveneens wordt een dat. met gesubst. inf. door Wieringa met dat. - te + inf. vertaald:

II. 90 e sommo gusto li diede ancora l'esser finalmente venuto in cognizione della vera cagione dell'accrescimento del Nilo
W. Ook haagde 't hem ten hooghsten, eindelijk onderricht te zijn van de ware oorzaak der aanwas en opwellinge des Nijls.
II. 89 E insomma cosí brutto è il mondo che io („io" — een geleerde, dien Apollo een bril „onlangs gewrogt in de winkel van den Staatwijzen Tacitus" heeft opgezet) veggio, che cosa troppo odiosa mi è il tener questi occhiali al naso
W. In't kort, de werelt, die ik nu aanschouw is zo vol zonden en schanden, dat my gruwt deze bril langer op de neuze te behouden.

Het subject van een gesubst. inf. uit de *Ragguagli* moet gepuurd worden uit een bepaling met „a" en in de *Kundschappen* staat een dat. - te + inf.:

I. 90 editto delfico, nel quale ai letterati strettamente si proibiva il potere scrivere di quella materia della quale essi non facevano pubblica professione
I. 92 het Delphische verbod, waar by allen geleerden wel streng verboden was van eenige zaak te schrijven, daarze niet opentliik haar werk en hanteering af maakten.

Een gesubst. inf. met het subject op nog weer andere wijze aangegeven vindt men in de *Ragguagli* en een dat. - te + inf. in de *Kundschappen*:

II. 22 poiché spettacolo che troppo affligeva gli animi virtuosi era il vedere che . . .
W. dewiil het den Wiizen te droevig was aan te zien, dat . . .
II. 76 Ma quello, che piú di qualsivoglia altro nostro dolore ne travaglia, è il vedere che . . .
W. Maar 't meeste moeit en spijt ons te zien, dat . . .

Dat in de *Ragguagli* meer gesubst. infinitivi gebruikt worden dan in de *Kundschappen* komt niet alleen bij de dat. - te + inf. tot uiting, maar ook bij andere inf.-constructies [1]).

[1]) Cf. boven blz. 241 citaat II. 43, blz. 239 citaat I. 77, beneden blz. 269 citaat II. 21.

In het Italiaans vindt men bij „comandare" de persoon aan wien het bevel gegeven wordt door een dativus of door een bepaling met „a" genoemd. Het bevel zelf vinden wij in de *Ragguagli* steeds gegeven in een voegw. bz., nimmer in een „di" + inf. constructie, zoals men dat wel in andere italiaanse teksten kan aantreffen. Onze vertalers handhaven lang niet altijd de voegw. bz., zodat, indien degeen die het bevel ontvangt, genoemd wordt, dat. - te + inf. constructies kunnen ontstaan. Uit de bewijsplaatsen, die men niet schaars gezaaid zal vinden, citeren wij:

II. 51 quando Apollo gli comandò che tacesse
H. als Apollo hem geboodt te zwijgen
W. wanneer hem Apollo gebood te swijgen
I. 36 quando Apollo, con volto alquanto alterato, strettamente li comandò che in ogni modo parlasse.
W. I. 37 Dies Apol met een verstoort gelaat hem wel strengeliik gebood eenige woorden te uytten
I. 36 e appresso li comandò che subito facesse fagotto e che sfrattasse da Parnaso
W. I. 37 En beval hem daar op dadeliik ziin spillen te pakken, en van Parnas te vertrekken.

Ragg. I. 9 is een „Nota del raccolto che hanno fatto i letterati delle scienze seminate e coltivate da essi". Daarin staat onder meer:

> Poche biade di lettere greche sono state seminate, come quelle ch'in questi tempi non hanno spaccio; il che forse accade perché il pane che si fa di cosí fatto grano, ancorché giá sia stato il vitto quotidiano di una numerosissima nazione, par nondimeno che agli stomacucci degl'ingegni deboli moderni riesca di dura digestione.

In „perché il pane . . . digestione" staat „il pane" proleptisch vooropgesteld, daar het geen subject is van „par" uit „perché par nondimeno", maar van „riesca" uit de voegw. bz. die als subject fungeert van „par". De constructie „il pane . . ., ancorché . . ., par nondimeno che" doet denken aan de zinnen van het type „il quale allora che . . . + hfz. na bz.", boven blz. 138 vlgd. besproken. Wieringa's vertaling is zeer rustig en slicht, in korte woorden, veel minder pronomina en voegwoorden dan Boccalini gebruikende, geeft hij de strekking van deze passus weer. De prolepsis is opgeheven, waarbij — reden, waarom wij dit citaat hier geven — een dat. - te + inf. te voorschijn is gekomen:

W. Ook was'er weynig Griex gezayt; dewiil zulk graan by dees tiit niet zeer getrokken wort, om dat het brood, daar af gemaakt, wel eer dageliixe spiize voor een talriik volk, de teere maagjes der hedendaagze swakke verstanden, te hard valt te verduwen.

Wij laten nog enkele dat. - te + inf. zinnen volgen, die op andere wijze dan werd aangegeven, in verband staan met de italiaanse tekst: Uit de *Nieuwmaaren:*

II. 24 perché lontano dalle riviere di Lepanto teneva quel tanto pernizioso corsale
H. om dat hy dien schadelijken zeeroover belette de kusten van Lepanto te genaaken.
II. 21 il serenissimo prencipe Venieri . . . arditamente disse che il suo vero luogo era precedere a tutti i re e a' maggiori monarchi ereditari dell'universo

H. zeide de allerhelderste Prins Venier ... dat hem naa rechte toequam, te gaan voor alle Erfkoningen en grootste Monarchen der werelt.
II. 21 per supplicar la Maestá del grande Iddio a destar ne'cuori de'prencipi la liberalitá verso i virtuosi
H. om de Majesteit van den grooten Godt te smeeken, dat hem geliefde in de harten der Vorsten te verwekken, de miltheit over de deught- en konstrijke.
II. 59 il ritorno che la vegnente mattina far doveva alla vita privata
H. de wederreize tot het bewintloos leeven, die hem des morgens naastkomende stondt t' aanvaarden.

Uit de *Kundschappen:*

II. 29 Sua Maestá ... il quale in modo alcuno non può tollerare che ...
W. Apollo ... dien 't geener wiis te dulden stond, dat ...
I. 63 Gratissima a tutti i prencipi fu la risoluzione fatta da'popoli loro
I. 62 Deze begeerte der onderdanen was allen Overheeren zeer lief te hooren.
II. 96 oscenitá che, essendo indegna di un suo pari e stomachezza affatto indigistibile al suo stomaco
W. Een smaatheit, en ongelijk zijns gelijk niet te lijden, een spijt en trots hem te hard te verduwen.
I. 35 Con pompa poi che diede diletto all'audienza tutta, avanti Apollo comparve il gran Tamerlane scita
W. Met groote pragt, die den Verzameling niet onaangenaam t'aanzien was, verscheen korts daar op voor Apol, den grooten Tamerlanes uyt Scytia
I. 35 poiché con grave sua inguria si trovava posto nella classe de'capitani famosi
W. Dies hem zeer onbilliik, en onliideliik dacht, zich slechteliik op de rye der beroemde Veldtheeren .... geplaatst te zien [1]).

De ragguaglio, waaraan deze twee laatste voorbeelden ontleend zijn, zet in:

I. 35 Perché i sollazi dei prencipi innamorati della buona soddisfazione de'popolo loro, tutti stanno posti nell'udire spesso i bisogni di ognuno, Apollo, oltre le audienze frequentissime, ogni giovedí nella gran sala reale con l'intervento dei senati, dei collaterali e dei parlamenti tutti di questa corte, a porte aperte dá audienza pubblica.

In deze aanhef gebruikt Wieringa tweemaal een dat. - te + inf.:

> Nadien *den Vorsten*, die hunner onderdanen welstand en rust behertigen, een aangename oeffening is, der zelver belang en begeerten dikwils zelve *t'aanhooren*. Zo gelustet *Apol*, boven andere veelvuldige verhooringen, alle donderdagen in de Koningliike zaal, ter vergaderinge van den geheelen breeden Raad, met opene deuren, stateliik te recht *te zitten*.

Conclusie betreffende de dat. - te + inf.

Dat de dat. - te + inf. voor onze vertalers kenlijk een middel is om de deftige ambtelijke stijl van „il menante" tot uitdrukking te brengen, menen we met onze voorbeelden, in het biezonder wat de *Kundschappen* betreft, duidelijk te hebben aangetoond.

Gen. - te + inf. in de *Kundschappen.*

Genitivus te + inf. constructies zien wij Wieringa schrijven:

I. 2 officio *de' quali* (scil. due compagnie di poeti frottolanti e barzellanti) è perpetuamente *scorrer* il paese e *tener* netta la campagna
W. *wiens* (scil. van „twee vaandelen Dichters, wel afgerecht, vrymoedig, en vaardig in vindingen") ampt is geduirig 't geheele landtschap door *te swerven* en zuyver *te houden*.

[1]) Cf. boven blz. 255, 256.

II. 62 Ma alcuni gran soggetti di questa corte, proprio costume *de'quali* è *cercar* di sapere e liberamente *interpretare* le azioni di chicchessia . . .

W. Doch eenige Grooten hier te Hove, *wiens* gewoonte is te verneemen, en rondelijk *te ramen* na de reden van een's anders daden . . .

II. 10 il memorando magistrato de'triunviri: officio *de'quali* è *mandar* al lazzaretto i libri appestati d'empietá, di sedizione e di quelle oscenitadi, che . . .

W. 't gedenkwaarde Gericht der Drie-Heeren: *welker* ampt was, na 't lazars-huis *te versenden*, alle zulke boeken, dieze bevonden vergiftigt en besmet met eenige godloosheit, ophitsing, of schandleer, die . . .

II. 99 con grossi salari stipendiati mantiene (subject Apollo) quasi numero infinito di uomini, l'obbligo *de' quali* è, anco per corriere spedito in diligenza, *far*li sapere le azioni onorate e le operazioni tutte piú virtuose, che . . .

W. . . . een byna talloos tal van mannen met rijklijk jaargeld alom onderhout; *wiens* ampt is, hem door rijdende booden van tijd tot tijd *te verwittigen* alle loflijke daaden en wijs beleide werken, dewelke . . .

II. 28 propria virtú *del vino* piú essendo *scacciar* la timiditá dal cuore, che levar il giudicio dall'intelletto

W. Want *des wiins* eigen kracht veel eer was het herte van vrees, dan't verstand van oordeel *te ontbloten*.

Bij deze voorbeelden wordt in het Italiaans het subject van een inf. aangegeven in een bepaling met „di", die wij als een omschrijving van een gen. kunnen beschouwen. In het volgend voorbeeld staat in de italiaanse tekst een bepaling met „a", die men zich vervangen kan denken door een dativus:

I. 90 Angelo de Maleficiis, *al quale* toccava far la relazione di quella causa, disse . . .

I. 92 Angelus de Maleficiis, *wiens* ampt het was der gevangenen belasting op *te lezen*, verhaalde . . .

In het Italiaans vinden we een constructie zonder inf., maar „andare" + ger.:

I. 39 *i quali* (scil. censori) perpetuamente con rigor grande *andavano osservando* i costumi di ciascheduno

I. 36 *Wiens* (scil. van een „strenge Vyerschaar der Tuchtheeren") werk was, gestage en scherpe toezicht op een yegeliix zeden en daden *te hebben*.

In het Italiaans gaat evenals in het Nederlands een voorzetsel de inf. vooraf en het subject van de inf. wordt er aangegeven door een bepaling met „di":

II. 14 e che officio *dell'uomo accorto* era *di* talmente alla caritá del prossimo *congiungere* anco gl'interessi de'propri commodi, che . . .

I. 85 en dat'et *een voorzichtig mans* werk was, het inzicht van eygen voordeel aan de liefde des naasten zo gehecht *te houden*, dat . . .

In het Italiaans wordt het subject van een gesubst. inf. genoemd in een bepaling met „di":

II. 79 Il vero fine *di questi signori* fu *il volersi* una volta chiarire se essi potevano condurre a felice fine l'importante e difficile negocio di confettar gli stronzi

W. Den eigentlijken toeleg *dezer heeren* hier mede was, om eenmaal met voordeel *te mogen* volvoeren dien fraijen vond van drek te doorzuikeren.

Boccalini geeft, wat kenmerkend is voor zijn incontinue stijl, een gesubst. inf. en een voorz.-inf. in nauwe afwisseling:

II. 14 proprio difetto *degli uomini* essendo *il* tosto *saziarsi* di ognuno e *di* sempre *amar* cose nuove

I. 85 dewijl het den aard en eygen gebrek *aller menschen* was, zeer haast van eenig zaak verzaadt *te ziin*, en altoos na nieuwe *te haaken*.

In het Italiaans wordt het subject van een gesubst. inf. vermeld in een bepaling met „a":

I. 77 *Lo stimar* il proprio valore, il suo merito il doppio piú del vero prezzo, è vizio comune *a tutti gli uomini*

I. 76 Ziin eygen deugd en verdienst de helft hooger *te schatten*, alsze in der daad is, merkt men een gemeen gebrek *aller menschen* te ziin.

Bij al deze voorbeelden komt duidelijk uit, dat aan de inf., op zich zelf beschouwd, geen bepaald subject ten grondslag ligt en dat het logisch subject slechts aangeeft welke persoon (personen) of welke zaak (zaken) in een bepaald geval diegene(n) (dat gene) is (zijn) over wiens (wier) verrichten of ondergaan van de handeling of toestand door de inf. genoemd, iets gemeld wordt (zie onze inleiding blz. 227). Aan sommige van de infinitivi uit bovenstaande voorbeelden moet een zeer algemeen „men"-subject worden toegekend (zie het tweede voorbeeld B. II. 14 — W. I. 85 en B. I. 77 — W. I. 76).

II. 31 A queste cose rispose Apollo che anco l'autoritá di forzar un soldato a tirar giusto e a coraggiosamente menar le mani avevano i prencipi: ma però solo i buoni, i quali . . .

vertaalt Wieringa:

> Waar op Apollo weder voegde; Dat, zelfs den krijgslieden *te dwingen* tot recht te schieten, en de handen wakker ter weer te stellen, ten vollen in't vermogen *der Vorsten* was, doch alleen *der vroomer*, die . . .

De inf. „dwingen" heeft eerst een „men" subject, waaromtrent we door het voorafgaande enige notie hebben, dan wordt door een genitivus aangegeven dat de men-groep „de Vorsten" als subject genomen moet worden, vervolgens wordt het subject nog weer gepreciseerd tot „de vroome Vorsten".

Gen. - te + inf. in de *Nieuwmaaren*.

Voor een voorbeeld uit de *Nieuwmaaren* van een gen. - te + inf. kunnen wij citeren Hoofts vertaling van:

II. 21 Furono alcuni prencipi grandi che apertamente si risero della novitá tentata dal Venieri; ma altri, conosciuti di finissimo giudicio, fino all'impallidirsene furono veduti temerla, e liberamente furono uditi dire che cosa *da sciocchi* era *ridersi* delle pretensioni degli uomini grandi (Venieri heeft als gekozen vorst de voorrang op Parnassus geëist boven erfelijke koningen en keizers)

waar het noemen uit een bepaling met „da" het subject van „ridere" aangeeft.

H. Daar waaren eenige groote Prinssen, die opentlijk loegen, om de nieuwigheidt, die zich Venier onderwondt; maar andere, bekent van overfijnen oordeele te zijn, zagh men daar in verschrikken, tot bestervens toe, en hoordemen rondelijk zeggen, dat het *slechthoofden* werk was, te *lachen* met de voorwendselen der groote personaadjen.

Door een adjectief kan het „men"-subject van een inf. omgrensd worden. Wij zullen volstaan met slechts één voorbeeld uit de *Kundschappen* aan te wijzen; de passus uit II. 21 „Furono alcuni prencipi . . . etc." waarmee we de bespreking van de gen. - te + inf. hebben besloten, vertaalt Wieringa:

Het subject van de inf. aangegeven door een adjectief.

> Sommige vorsten van aanzien bestonden openbaar te belagchen den nieuwen optocht van Venier: maar andere, diemen gauwer en nauwer van oordeel wist te ziin, zagmen van vreze besterven en hoordemen rond uit zeggen, een *zotte* daad te ziin, *te lagchen* om den toeleg van groote lieden.

Een andere mogelijkheid is dat de lezer of hoorder het subject van een inf. moet distilleren uit een pron.poss. Dit is bv. het geval in de zinsnede uit de *Ragguagli* door ons reeds aangehaald (boven blz. 263):

Het subject van de inf. aangegeven door een pron. poss.

II. 21 arditamente disse (subject Venieri) che il *suo* vero luogo era *precedere* a tutti i re e a maggiori monarchi dell'universo.

In de rei van harderinnen „Groote Goden, niet om raaken Is de grondt van uw besluit" uit het laatste deel van *Granida* wisselt: „'T was *uw* lust dit huwelijk *maaken* Komt en voert de Bruiloft uit" af met „Lust'et *u* dit huw'lijk *maaken*? Voert met gonst de Bruiloft uit" [1]), waarin een dat.c.inf.

Aan het slot van ragguaglio, nieuwmaar en kundschap II. 96 vinden we het subject van een inf. eerst door een pron.poss. vervolgens door een gen. aangegeven:

> Filippo, né in *mio* né in poter *di altro prencipe* è *indur* gli uomini a piú amare le altrui utilitadi che i propri commodi
> H. Philips, nocht in *mijne*, nocht in *eenigen anderen Vorsts* vermogen is't, de menschen *te bewegen*, om het voordeel van anderen, te beminnen, boven hun eigen nut
> W. 't En is in *mijn*, noch *anderer Vorsten* vermogen, ô Philips, den menschen zo mal *te maken*, datze meer een's anders, dan haar eigen, voordeel zoeken en bezorgen.

Rest ons tans nog als laatste gevallen van rubriek I. „inf. met aangegeven subject" die, waarbij het subject van de inf. genoemd wordt door het nomen uit een voorzetselbepaling.

Het nomen uit een voorzetselbep. noemt het subject van de inf.

Op een typisch italiaanse biezonderheid stuitten wij hierbij in zinnen als:

In het Italiaans kan het subject ad sensum in een zin met verbum refl. genoemd worden in een bepaling met „da".

II. 14 e al quale (scil Timoteo) e *da me* (spreker is Apollo) e *da voi* (sommige Parnasbewoners worden toegesproken) si debbe favoritamente conceder la gloria della fama immortale con le prerogative anco piú privilegiate
II. 99 Poiché miseria e afflizione, che anco *dagli animi a meraviglia ben composti* in modo alcuno non poteva tollerarsi, era il vedere che . . .
II. 59 dottrina che *da quei* si cercava di persuader altrui, che sommamente la detestavano.

waar de infinitivi „conceder, tollerar, persuader" en de praedicaten met verbum refl. waartoe zij behoren, behalve een gramm. en log. subject, die samenvallen, (resp.: „la gloria, miseria e afflizione, dottrina) een subject ad sensum hebben in een bepaling met „da"

[1]) Geciteerd volgens *P. C. Hoofts Mengelwerken*, 1704, blz. 485.

genoemd („me" en „voi" — „gli animi . . . ben composti" — „quei, che sommamente la detestavano"). Waren deze bepalingen niet in de zin opgenomen geweest, dan zou het subject ad sensum geweest zijn „men". In beide gevallen is het gewone subject niet actief ten opzichte van de handeling door het verbum refl. genoemd, zodat deze constructies niet letterlijk in het Nederlands vertaald kunnen worden[1]); Wieringa kiest als vertalingen:

I. 85 (= B. II. 14) zo dat hy verdient van my, en van u met onvergankeliiken lof, en met noch meerder voorrechten vereert te ziin.
II. 99 Nadien't te droef en deerlijk, om zelf van't lijdzaamste gemoed eenigzins geleeden te zijn, was te zien, dat . . .
II. 59 een leer, zelf by dieze andere zoeken wiis te maken, ten hoogsten verfoeyt.

Daar voorzetsels een of andere casus regeren, zijn de constructies, waarbij het subject van de inf. te vinden is in een voorzetselbep., theoretisch bijzondere gevallen van inf.-constructies met een subject aangegeven door een acc., een dativus enz. Begrijpelijk is het echter dat hier een indeling naar de naamval zowel in het Italiaans als in het Nederlands — al vindt men in ons Zeventiende- eeuws niet louter acc.-vormen na de voorzetsels — al heel weinig zin heeft.

Wij zullen twee groepen onderscheiden, in de eerste heeft de voorzetselbep. niet, in de tweede misschien wel ablativische functie en in beide onze voorbeelden naar de voorzetsels ordenen.

A. De voorzetselbep. heeft t.o.v. de inf. *geen* ablativische functie. Voorbeelden uit *Kundschappen* en *Nieuwmaaren*.

A. De voorzetselbep. heeft ten opzichte van de inf. geen ablativische functie.

Wij zullen van *Kundschappen* en *Nieuwmaaren* uitgaande enige voorbeelden geven. Dat dit ook gebeuren kan uitgaande van de *Ragguagli* is duidelijk; onder het voorzetsel „a" krijgt men dan de gevallen van omschreven dativus + inf., onder het voorzetsel „di" de omschreven genitivus (en een andere gen.-vorm kent het Italiaans niet) + inf.

aan

II. 28 il quale (scil. il Galateo di Monsignor Giovanni dalla Casa) tanto fu lodato da Sua Maestá, che subito rigorosamente comandò che da tutte le nazioni inviolabilmente fosse osservato
W. die ziin Majesteit zo wel haagde, dat hy strax wel strengeliik *aan alle Volkeren* dee beveelen, dezelve onschenbaar *te achtervolgen*
II. 82 Tanto dell'ignorante plebe è proprio arrabbiamente mordere il dardo c'ha fatta la ferita e affettuosamente baciar la mano che l'ha avventato
W. Zo eigen is't *aan't onweetende grau*, den schicht, waar mee 't gewond is, als uitzinnig *te bijtten*, en de hand, dieze geschoten heeft, minnelijk *te kussen*.

van

II. 25 e che (Apollo spreekt tegen Epictetus) se gli stoici in qualche loro buon ordine si erano rilassati, gli ricordava che da un suo pari i difetti loro piú tosto dovevano esser occultati, che con le nuove riformi scandalosamente pubblicati a tutto il mondo

[1]) Cf. boven blz. 131.

W. En, zo de Stoïken haar in eenige goede regel te buiten gingen moest hy weten, de pligt *van zijns gelijke* te zijn [1]), hare gebreken veel eer *te heelen*, dan door een openbare verbetering, schandelijk voor al de wereld ten toon *te stellen*

II. 51 e appresso li disse (Apollo spreekt tegen Alva) che un suo pari pur doveva sapere che . . . somma imprudenza era, come aveva fatto egli, usar ne'primi mesi le crudeltadi e le scoperte immanitadi contro i soggetti grandi dello Stato

W. en vorder tot hem zeyde; Dat zulk een kloekaart als hy zoo veel behoorde te hebben geweten, dat, . . . zeer onvoorzichtig *van hem* gedaan was, zijn eerste intreed met moorden en onmenschelijke wreetheden tegen de groten des lands, *te doen*.

voor

II. 18 ma si raffrenò quando bene ebbe considerata l'imprudenza grande che commettono gli uomini grandi onorati allora che di parole gareggiano con chi non ha riputazione da perdere

H. maar hy bedwong zich, inziende de groote onvoorzichtigheit, die 't is *voor luiden met eere, te knibbelen* met woorden tegens de geenen, die geen' eer te verliezen hebben

II. 21 Straordinaria consolazione diede *al collegio tutto* virtuoso *il considerar* nella persona del Venieri a qual . . .

H. Een ongewoonlijke troost was't *voor 't gansche gildt der doorluchtigen t'aanmerken* in den persoon van Venier, tot hoe . . .

I. 31 Non diede già ai virtuosi tanta dilettazione lo spettacolo de' . . .

W. Niet zeer vermakeliik was't *voor den Wiizen te aanschouwen*, hoe . . .

I. 21 Lacrimevole e sopramodo miserabile spettacolo fu *a Cesare il vedere che*

W. Boven maten beweenliik en erbarmeliik was't *voor Caezar, t'aanschouwen*, dat

I. 21 percioché cosa nel vero di molta pietá fu *il vedere* che . . .

W. Ook was in der daad *voor yder* zeer deerliik *te zien*, dat . . .

II. 68 quasi che un uomo, per scelerato ch'egli sia, con la contrizione di ravvedersi, col pentimento e con la condegna penitenza, non possa conciliarsi con Iddio, quando ha offeso gli uomini

W. even of 'er *voor een mensch*, die maar een mensch vertoornt had, door waar berouw, boete en betering, geen gena by God *te verwerven* was.

B. De voorzetselbepaling kan beschouwd worden ablativische functie ten opzichte van de inf. te hebben.

B. De voorzetselbep. heeft t.o.v. de inf. ablativische functie.

Wij hebben op het oog zinnen van het type „Ik laat mijn haar knippen door kapper X", waarover wij boven blz. 228 reeds spraken. De voorzetselbepaling schijnt hier het directe doel te hebben het subject (agens) van de inf. aan te geven, terwijl dit anders steeds indirect gegeven wordt. Wanneer ik den kapper mijn haar laat knippen, d.w.z. aan den kapper toelaat dat hij mijn haar knipt, dan is het resultaat dat mijn haar *door* hem geknipt wordt. *Kundschap* II. 28 „die ziin Majesteit zo wel haagde, dat hy strax wel strengeliik aan alle Volkeren dee beveelen, dezelve onschenbaar te achtervolgen" is het resultaat, waarna gestreefd wordt, dat de Volkeren de regelen van het boek *Galateo* over de wellevendheid zullen navolgen [2]). *Nieuwmaar* II. 18 wordt gezegd dat, indien *door* luiden van eere geknibbeld zou worden met woorden „tegens de geenen, die geen 'eer te verliezen

[1]) Acc. - te + inf.
[2]) Zie boven blz. 268.

hebben", dit van hun kant een grote onvoorzichtigheid zou zijn [1]). En *Nieuwmaar* II. 21 „Een ongewoonlijke troost was't voor 't gansche gildt der doorluchtigen t'aanmerken in den persoon van Venier, tot hoe . . ." is er *door* dat gansche gildt iets waargenomen bij Venier, dat hen veel genoegen bereidt [1]).

Constructies als „ik laat mijn haar knippen door kapper X" zijn alleen mogelijk indien de inf. staat na een hulpw.w. (zijn, laten, doen) of na een w.w. als zien, horen, voelen.

Bij de bespreking van de dat.c.inf. hebben wij vermeld dat Schwendener in zinnen als „se lasciava a le compagni vencere le piú volte" aan de bepaling „a le compagne" ablativische functie wil toekennen [2]). Onzerzijds hebben we er op gewezen dat bij bepalingen met „a" zulks niet met zekerheid valt te zeggen, omdat het daarbij steeds mogelijk is de inf. „actief" op te vatten. In het Nederlands maken de verschillende betekenissen van de praepositie „bij" het mogelijk de inf. „verhandelen" in het volgende citaat zowel in actieve als in passieve zin op te vatten:

I. 38 in questi tempi tanto infelici, ne'quali all'incanto della perfidia di molti al piú offerente si vendono i secreti de'prencipi
I. 39 W. in deze rampzalige tiiden (waarin men, door betoveringe der trouwloosheyt, *by menige* aan den meestbiedenden, haarer Vorsten geheymenissen siet *verhandelen*).

„Fare a" treffen we in de *Ragguagli* verschillende malen aan met „vedere" als regerend werkwoord:

II. 54 come . . . nell'etá passata il mondo tutto vide *fare a Carlo* duca di Borgogna . . . [3])
II. 62 referiscono, che la Monarchia francese . . . per la tanto risoluta deliberazione che vide *fare alla Tramoglia*, manifesti segni mostrò di timore
II. 88 come, piú di tutti i re che giammai abbia avuta la terra, apertamente si è veduto *fare al mio e tuo Enrico* (Apollo spreekt tot Moreto over de wreetheid van hen die hun verslagen vijanden laten leven, zodat dezen het schouwspel van de macht en bloei van hun verwinnaars niet bespaard blijft — Koning Hendrik IV betoonde deze wreedheid)

Alleen bij het laatste citaat vinden we in de *Kundschappen* een inf. waarvan het subject in een voorzetselbep. wordt gegeven:

II. 54 Geliik in voorleden tiiden . . . al de wereldt had zien te werk gaan den Hertogh Karel van Bourgundien [3])
II. 62 verhaalden; dat de Franze Opperheerscher . . . over zo vryborstigen voorstel van Tremouille, zich zeer verbaast betoonde
II. 88 gelijk men meer, dan *van all' andere Koningen*, die oit op de wereld geweest zijn, heeft zien *doen van mijnen en uwen Henrik*.

Doordat Wieringa in II. 88 „zien doen" construeert met twee voorzetselbepalingen is zijn zin logischer gebouwd dan die van Boccalini. Ook Hooft vermijdt de anakolouthon van de italiaanse tekst, hij schrijft een actieve zin:

> gelijk meer dan alle Koningen die d'aarde oit droegh, mijn en uw Henrik voor aller menschen oogen, gedaan heeft.

---

[1]) Zie boven blz. 269.
[2]) Cf. boven blz. 257.
[3]) Uitvoeriger geciteerd boven blz. 176.

, die echter minder zuiver geconstrueerd is dan Wieringa's vertaling, want „gedaan heeft" komt slechts in getal overeen met „mijn en uw Henrik" (één persoon: Koning Hendrik IV van Frankrijk), niet met „alle Koningen".

Voor beelden uit *Kundschappen* en *Nieuwmaaren*.

Mijn voorbeelden uit *Kundschappen* en *Nieuwmaaren* van de inf., waarvan het subject genoemd wordt door een voorzetselbepaling voor rubriek B., evenals voor rubriek A., naar de voorzetsels rangschikkend, krijg ik de volgende lijst:

bij

Zie het citaat uit *Kundschap* I. 39, zo juist gegeven en het voorbehoud daarbij gemaakt.

van [1])

Zie het besproken citaat *Kundschap* II. 88
II. 18 *dalla sua guida* si fece *dar* la celeste lira
H. deed hy zich *van zijnen leidsman geven* de hemelsche vedel
W. deed'hy zich *van zijnen leider langen* den hemelschen vedel
I. 29 per farsi bene *intendere dal popolo di Lesbo*
om zich *van de Lesbiërs* . . . duideliik te doen *verstaan*
II. 66 questa è l'arte vera da farsi correr dietro le genti
W. Dat is de ware wetenschap, om zich *van alle lieden* te doen *naloopen*
I. 76 per non farsi ridicoli al mondo
W. I. 75 om zich niet *van al de wereld* te laaten uytlagchen.
II. 88 Non credi tu, Moreto, che tante felicitadi, tanti doni dati da Iddio a questo re, stimino i suoi malevoli loro miserie, loro vitupèri?
W. meugt gy, Muret, wel vast vertrouwen, dat zo veele voorspoeden, zo milde en meenigvuldige gaven Gods aan onsen Koning, *van zijne nijders* niet anders als zo veele smaatheden, smerten, schimp en laster *te lijden* waren.

Men vergelijke het laatste voorbeeld met *Kundschap* II. 96 „Een smaatheit, en ongelijk *zijns gelijk* niet *te lijden*, een spijt en trots *hem* te hard *te verduwen*" dat we boven blz. 264 opgaven als een voorbeeld van een dat. - te + inf. opgaven.

door

I. 31 Onde *per li pubblici cursori* fece *intimare* a tutti i potentati che risiedono in Parnaso, che . . .
W. Dies hy *door ziine postboden* allen Vorsten aan Parnas deed *aanzeggen*, dat . . . [2])
II. 61 che però, in perpetua dimenticanza mandando tutti ogni passion di odio privato, abbracciassero l'interesse della pubblica causa

[1]) Het subject van een gesubstantiveerde inf. wordt door Hooft in een bepaling met „van" genoemd:
II. 21 contro l'espettazione della maggior parte di que' virtuosi, che le erano allato
H. buiten *'t verwachten van 't meeste deel der doorluchtigen*, ontrent hen zijnde
Meestal vindt men in het Nederlands bij dergelijke constructies de inf. van een werkwoord dat slechts intransitief gebruikt kan worden, waardoor dubbelzinnigheid, namelijk of het nomen uit de voorzetselbepaling het subject dan wel het object van de inf. noemt, buiten gesloten wordt.

[2]) „Ziine postboden" is subject bij de inf. „aanzeggen", voor den niet analyserenden lezer is echter van meer belang dat „door ziine postboden" een instrumentale bepaling is bij „hij deed aanzeggen".

W. Zo, datze zich nimmer zouden laten *verdeelen* of *van een scheiden door bezondere afgunst of haat*; maar yder zich even zeer aan de gemeene welstand laten gelegen zijn.

II. 76 I mali, o sire, che non si possono medicare, gli abusi invecchiati, che in poter *degli uomini* non è *il correggerli*, dalle persone sagge piú tosto sono dissimulati che con importuni rimedi esacerbati

W. qualen, die onmoogliik te geneezen ziin, en misbruiken, *door geen menschen maght te rechte te brengen*, worden door wiize lieden veel liever door de vingeren gezien, dan door ontiidighe tegenmiddelen te gheweldiger gaande gemaakt.

In dit laatste voorbeeld wordt in het Italiaans door het nomen uit een omschreven gen. het subject van een gesubst. inf. aangegeven; bij de nederlandse vertaling aarzelen wij: is het de bedoeling te zeggen dat „geen menschen maght" zekere misbruiken terecht brengen kan of wil men zeggen dat geen mensch door middel van de magt waarover hij beschikt die misbruiken kan terecht brengen? m.a.w. heeft „door" in „door geen menschen maght" dezelfde betekenis als in „door wiize lieden" of wordt het daar op dezelfde gebruikt als in „door ontiidighe tegenmiddelen"? Een vraag, waarop ook de vertaler zelf ons wel geen antwoord zou hebben kunnen geven, daar het Nederlands niet eist dat men hier zijn bedoeling in één der beide genoemde richtingen toespitst.

Het spreekt van zelf dat het citaat W. II. 76 alleen bij de eerstgenoemde opvatting in deze rubriek „B. De voorzetselbepaling kan beschouwd worden ablativische functie ten opzichte van de inf. te hebben", thuis behoort.

II. Infinitivi met niet-aangegeven subject.

II. Infinitivi met niet-aangegeven subject.

Gelijk wij boven blz. 227 opmerkten, is het subject een „men"-groep uit het algemeen verband meer of minder precies bekend. Spreker en hoorder, lezer en schrijver kunnen beide, één van beide of geen beide tot de „men" groep behoren. De spreker of schrijver, die zich bescheiden op de achtergrond wil houden ofwel de belangstelling van zijn publiek wil opwekken door hen mee in de handeling te betrekken, zien wij de inf. met niet aangegeven subject gebruiken. In

II. 88 E perché *il discorrere* sopra le virtudi tutte che cumulatissimamente si trovavano in tanto re averebbe avuto bisogno del tempo di piú di un ora . . . .

H. en gemerkt *te spreken* van alle de deughden, die overvloedelijk in zulk eenen Konink gevonden werden, den tijdt van veele maanden zoude vereischen . . . .

W. Maar nademaal *'t vermelden* van alle deugden, die zich zo overvloedelijk in dien vroomen Vorst vertoonden, wel etlijke maanden tijdt vereischen zou . . . .

is het subject van „discorrere", „spreken" en „vermelden": Moreto en alle andere mensen die een lofrede op Hendrik IV zouden willen houden.

Men kan soms aarzelen waar de grenslijn tussen wat wij infinitivi met aangegeven en niet-aangegeven subject noemden, getrokken moet worden. De conclusie van ragg. I. 61 luidt:

quel prencipe veramente essendo mirabile, che da' suoi popoli sa farsi amare e riverire: quell' officiale sufficientissimo, che ha genio da farsi temere e ubbidire

W. I. 60 Want dien Vorst was waarliik hoog te roemen en verwonderen, die zich van ziine onderzaten wist te doen lieven en eeren: En zulk een Landtvoogd lofwaardig, die't verstand had van zich te doen vreezen en gehoorzaamen.

Het subject van „amare e riverire" („lieven en eeren") is „suoi popoli" („ziine onderzaten"), wat door een voorzetselbepaling wordt aangegeven, „temere e ubbidire" („vreezen en gehoorzaamen") hebben een analoog subject, dat echter slechts grammaticaal is aangegeven, indien wij een samentrekking veronderstellen waardoor „da' suoi popoli" ook grammaticaal betrokken moet worden bij „che ha genio da farsi temere e ubbidire".

Zeer nauwkeurig en direct, maar niet door een zinsdeel uit de zin zelf, daar de voorz. te + inf. constructie zich tot een aparte zin heeft afgescheiden, is het subject van de inf. (en van het inf.-praedicaat) aangegeven in gevallen als:

II. 70 *Diego Covarruvia,* dopo *aver* per tempo brevissimo con molto sua lode *esercitato* il carico di tesoriere generale di Sua Maestá, entra nella setta stoica

W. *De Heer Diego Covarruvia,* na een kleinen tijd het Opper-Schatmeesterschap van Apol seer loffelijk *bedient te hebben,* begeeft zich tot de Stoicze Gezintheit.

Inf. en te + inf. met niet aangegeven subject in *Kundschappen* en *Nieuwmaaren.*

Beschouwen we de inf. en de te + inf. constructies met niet aangegeven subject in *Kundschappen* en *Nieuwmaaren* en richten wij daarbij het eerst onze aandacht op die infinitivi die in een praedicaat staan, dan merken wij op dat in een zinnen met een persoonlijk gezegde, gevormd met behulp van een koppel-werkwoord, het object van de inf.-constructie het subject van de zin is.

Voorbeelden:

Met „zijn" als copulum:

A. 1. De inf. staat in een persoonlijk gezegde met koppel-w.w.

II. 21 perché gli uomini sensati facilissima stimavano la riuscita di quel negozio, ancorché molto arduo, nel quale gl'ingegni pari a quelli del prencipe Venieri avevano posta la mano

H. want luiden van verstande, hielden't daar voor, dat lichtlijk *uit te voeren* waar *een werk,* alhoewel van veele moeiten, daar vernuften van die soorte, als dat van den Prinse Venier, de handt aansloegen.

II. 18 che in Parnaso non si trovava poeta alcuno di cosí abondante vena, ch' . . . .

H. dat in Parnas *geen Poëet* altoos *te vinden* was, van zoo vloeiend eenen geest, dat . . . .

II. 24 qual altro soggetto, per grande, per favorito che egli fosse, averebbe potuto paragonarsi a lui in Parnaso

H. *wat ander personaadje,* hoe groot, oft hoe begunstight hy ook waare, zoude by hem *te gelijken* zijn

W. *niemand,* hoe hoog by Apol verheven, of begunstigt, tot Parnas by hem *te geliiken* zou ziin.

I. 60 Costui disse a que' poeti latini che rispetto a lui Giovenale nella satira era un ignorante

W. I. 59 Deze spatde op tegen de Latinen; *Juvenalis* was in lasterriimen maar een slegten zul, by hem *te reekenen.*

I. 7 ne'quali (giovanetti cacazibetto) per l'etá loro quelle cose si tolleravano, che severamente erano punite ne'vecchi

W. dewiile in haren ouder eenigzins is *te dulden, 't gene* in de grysaarts wel ernsteliik is *te berispen* (de gehele rel. zin subject bij „is te dulden").

I. 77 che per riformar i vizi del genere umano non era possibile *servir*si di altro consiglio migliore di quello che avea ricordato Seneca

W. I. 76 dat'er tot herstelling van't menscheliik geslagt *geen beter raad te bedenken* of *gebruyken* was, als Seneca bygebracht had.
I. 61 quel prencipe essendo mirabile, che ....
W. I. 60 Want *dien Vorst* was waarliik hoog *te roemen* en *verwonderen*, die ...

Met „staan" als copulum:

II. 21 e che faceva bisogna *considerare* che ....
H. en dat te bedenken stondt, *dat* ....
I. 90 Giovedí dunque Sua Maestá ... si trasferí alle carcere, dove comparvero i prigioni che doveano essere spediti
W. I. 92 Donderdag dan ging ziine Hoogheyt ... na de Pegasische Gevangenhuizen, alwaar hem der (Lees: de?) gevangenen, *wiens vonnis te vellen* stond, voorgebragt wierden.

Met „vallen" als copulum:

I. 39 La libertá, quasi giovane arbuscello che si pianti tra i popoli, con grandissima difficultá si allieva
W. I. 36 Doch *de Vryheydt*, als een jong boomtje, onder eenig volk geplant ziinde, valt zeer moeiliik voort *te zetten*.

A. 2. De inf. staat na een persoonlijk gezegde zonder koppelw.w.

In zinnen met een persoonlijk gezegde, bevattende verbum (niet koppelw.w.) en (te) + inf. is het object van de inf., indien aanwezig, object bij de zin zelf, voor zover als het verbum en de inf. zich tot een syntactische eenheid hebben verbonden. Bij de voorbeelden, die wij laten volgen, is dit slechts bij de twee laatste citaten waar „belasten" en „verbieden" de regerende verba zijn, duidelijk niet het geval.

Met „maken":

I. 60 e dichiarò (subject : Apollo) che, se ben Giovenale cagliava, non ci rimetteva dell'onore
W. I. 59 en sprak opentliik; Dat, of schoon Juvenalis *zich te zoeken* maakte, hy echter niet na liet een eerliik man te bliiven.

Met „doen":

II. 21 senza altramente far *citar la parte*
H. zonder anderzins *party* te doen *daagen*.
II. 27 Ove per lo contrario que'soggetti affezionati e svisceratissimi .... Sua divina Maestá ... ha fatti riuscir perfidi e cosí arrabbiatamente ingrati, che ....
H. Daar, daarentegen, *die persoonen zoo zeer en uitbondighlijk toegenegen* ... zijne godtlijke Majesteit .... heeft doen *bevinden* trouweloos en zoo raazende ondankbaar, dat ....
I. 65 Sopra ogn'altro vizio talmente Apollo ha in orrore la bestemmia, che due giorni sono nella porta del tempio delfico tra due stecchi fece *inchiodir* la lingua ad un poeta, che ...
W. I. 64 Boven alle boosdaden haat Apol ten hoogsten de godslastering; zo dat hy, twee dagen geleeden, aan de Delfische Kerkdeur, tusschen twee scherpe pinnen dee *vast nagelen de tong van eenen Dichter*, die ....
II. 84 perché Apollo ... le (scil. cose favolose) averebbe fatte *comprendere* nell'editto
W. want Apol ... zouze zeeker mee in't verbod *vervaten* doen.

Met „laten":

II. 92 che ... si scorgette ... negli atti tutti, che prima solo facevano ostentazione di contentarsi del poco e di scandalizzarsi del molto, una voracitá tale di posseder tutto il mondo, che ....

W. en (alzo) alle zijne handelingen, waar door hy uitterlijk wilde schijnen met weinig vernoegt te zijn, en d'overvloed te verfoeijen, *zich* nu liet (N.B. geen concordatie met het subject) *aanzien* als een onverzaadlijke begeerlijkheit van alles te eigenen.

Met „zien":

I. 60 Ma Orazio venosino, volendo che quella questione alla cavalleresca si diffinisse da onorato letterato, addolcí gli animi de'poeti latini giá infelloniti

W. I. 59 Maar Horatius Flaccus, begeerig om't *verschil* op een manhafte manier, als gelauwerde geleerden paste, te zien *beslechten*, stilde d'ontstelde gemoederen der Latinen.

II. 80 Ma quando affronto (subject : la Monarchia ottomana) un prencipe, che, o per la propria sua potenza o per la grandezza delle aderenze degli amici ch'egli ha, conosco che in pochi mesi non posso ruinar affatto, per piú cagioni, e tutte importantissime, uso di farli corta guerra

W. Doch, word ik wapengemeen met eenig Vorst, *dien* ik, of mits eigen mogentheit, of grooten aanhang van vrienden, in weinig maanden niet t' eenenmaal *te dempen* zie, ben ik gewoon, om veele en gewightige redenen, den krijg kort te maken.

Het subject van „ruinar" is de spreekster „la Monarchia ottomana", het subject van „dempen" daarentegen is een „men"-groep, waarin eventueel „de Turkze Opperheerscherin" een zeer belangrijke plaats kan innemen.

Met „horen":

I. 60 Tra i poeti latini io non stimo barba d'uomo, né temo un fico settanta Zoili: ma de'poeti satirici italiani tremo solo a sentirli *nominare*

W. I. 59 Onder de Latiinsche Dichters wil ik niemand wiikken, ja zelf geen zestig spotvogels een hayr toegeven: Maar ik schrikk' en zittere, als ik slechts *een Italiaansche dichter* hoor *noemen.*

Met „belasten":

I. 35 che però instantemente supplicava Sua Maestá che gli piacesse di comandare che quella disonorata donna fosse estratta da quel luogo

W. Derhalven hy ziine Hoogheyt zeer ernsteliik quam bidden, dat hem geliefde te belasten, *die oneerliike vrouw* met geweld ten huize *uit te halen.*

Met „verbieden":

I. 64 e per tal cagione con salutar consiglio severamente ho proibito che il mio Alcorano, scritto in arabico, non possa esser traslatato in volgar turco

W. I. 63 Geliik ik ook, om dezelve oorzaak, uyt een heylzaame voorzorg, wel strengeliik heb doen verbieden, *miinen* (*Alcoran of*) *Wetboek*, in de Arabische spraak beschreeven, oyt in gemeen Turx *te vertaalen.*

B. De inf. staat na een onpers. gezegde.

Een infinitivus met „men"-subject en al of niet vergezeld door een object kan na een onpers. uitdrukking staan.

Voorbeelden:

I. 62 non essendo possibile che si trovi uomo alcuno di cosí efficace eloquenza, che . . . .

W. I. 61 dewiil 't onmoogeliik was, *eenig mens* van zo krachtigen en beweegzaamen welspreekentheyt *te vinden*, die . . . .

I. 57 e confessò non esser possibile *punir* quel delitto, del quale non si trovava chi volesse querelarsi
W. I. 56 en beleed, Dattet onmoogeliik was *een misdaad te straffen*, waar over niemand wilde klagen.
II. 44 ma che i personaggi qualificati, amati da'popoli, ... faceva bisogno che in luoghi segretissimi alla cattura avessero congiunta la morte e la sepoltura
H. maar dat *de treffelijke personaadjen*, bemint van 't volk ... van noode was op d'allerheymelijkste plaatsen, eensklaps *vast te houden, te dooden* en *te begraaven*.
I. 60 Non può dirsi il sdegno che le parole del Berni cagionarono in tutti i poeti latini
W. I. 59 't Is niet *te zeggen*, hoe heftig deze snorkery van Berni wierd opgenomen van de Latiinsche Dicht-schriivers.
II. 88 Ben si conosce — li disse — o virtuoso francese, che solo hai lettere da grammatico
H. Goedt is't *te zien*, zeid' hy hem, o konst- en deughdrijke François, dat ghy niet hooger geleerd zijt, als in de Letterkunst.

In de twee laatste nederlandse citaten wordt het voorlopig subject „'t" in een voegw.bz. nader verklaart. Het aankondigende voornaamwoord ontbreekt:

I. 39 dal quale stato (scil. un mezzo viver libero) facilmente si passa all' acquisto di tutta libertá
W. I. 36 uyt welken standt gemakkeliixt is tot in een volle Vrydom *over te treeden*.

C. De inf. staat zonder praedicaat.

De inf. met niet-aangeven subject vindt men zonder praedicaat gebruikt:

II. 96 la somma potenza di Ruy Gomez de Silva e di altri soggetti, rispetto a lui (scil. il duca di Alva) vili
H. d'opperste mogenheit van *Ruy Gomez de Silva, en andere persoonen*, by den zijnen *niet te achten*
W. oppermogentheit van *een Ruy Gomez di Silva, of ander onwaardig gunsteling*, by hem geenzins *te gelijken*.

Zeer dikwijls is — speciaal aan het begin van een zin of bijzin — een te + inf. uit *Kundschappen* of *Nieuwmaaren* de vertaling van een gesubstantiveerde inf. uit de *Ragguagli*:

II. 59 disse che *il prepor* la vita privata al regnare era paradosso sopramodo odioso
H. zeide, dat *het bevelleloos leven te verheffen* boven 't regeeren, een wonderleere was, boven maaten, haatelijk
W. tegenwierp, dat *een burgerlijke* boven een Vorstelijke *Staat te stellen* een zeer verhaatte wonder-rede was.
II. 88 perché *il levar* dal mondo un suo malevole ... è specie di pietá
H. want uit de werelt te helpen *eenen zijnen quaadtwilligen* ... is een soorte van meedogenheit
W. want, *zijne wangunners* uit den weg en wereld *te helpen* ... is een zoort van genaad.

Voorbeelden ervan dat een gesubst. inf., ook al staat hij aan het begin van een zin of bijzin, door onze vertalers behouden wordt, waarbij dan gemeenlijk het italiaanse object in een bepaling met „van" wordt vermeld, zoals:

II. 88 quanto ne'tanto corrotti tempi presenti *il perdonar* altrui *le ingurie* ... viltá grande ... veniva stimata.

H. om dat in de jegenwoordige zoo bedorvene tijden, *'t vergeven van ontfangen leedt* . . . voor . . . uiterste bloodigheit van een moedeloos hart gehouden wort.

W. door dien in dees zo bedurven tiiden het wraakloos dulden *van aangedaanen hoon* . . . voor een laffe bloohertigheit gehouden wierd.

zijn gemakkelijk aan te wijzen, wij houden ons echter aan ons voornemen (zie boven blz. 227) niet in te gaan op de vraag waar en wanneer Boccalini en zijn vertalers een gesubst. inf. gebruiken.

De inf. met niet-aangegeven subject en andere middelen om uit te drukken dat het agens van de zin „men" is.

Bij de voorbeelden, die wij in deze bespreking van infinitivi met niet-aangegeven subject bijeenbrachten, vindt men in de italiaanse tekst dikwijls door middel van het verbum refl. uitgedrukt dat het agens van de zin „men" is, soms is dit in het Italiaans aangegeven door het verbum pass., daarnaast treffen wij onder die voorbeelden ook italiaanse infinitivi met niet-aangegeven subject aan. Het spreekt van zelf dat de italiaanse inf. met niet-aangegeven subject op zijn beurt door onze vertalers met andere middelen dan de inf. om „men" uit te drukken wordt weergegeven; het meest gewone is dan wel het gebruik van het onbepaalde vnwd. „men":

II. 21 e che faceva bisogna considerare che . . .

waarvan we Hooft's vertaling „en dat te bedenken stondt, dat . . ." citeerden (blz. 274), luidt in de *Kundschappen*:

dat*men* vry wel denken mogt, dat . . . .

Evenzo vertaalt Wieringa:

II. 7 e tuttoché alcuni soggetti molto principali dicessero esser cosa necessaria spedir immediate in Focide una legione di poeti

W. En, hoewel eenige voorname Heeren van gevoelen waren, dat *men* noodzakelijk, en zonder uytstel, een krijgsheir van riimers na Phocis moest zenden.

HOOFDSTUK V.

La verité est que plus on pénètre dans l'intimité de la pensée rabelaisienne et plus on trouve *Gargantua* et *Pantagruel* dignes du premier rang.
Sainéan, *L'infl. et la rép. de Rabelais, Intr.*

RABELAIS EN DE NEDERLANDEN.

Rabelais' invloed buiten Frankrijk het sterkst in protestante landen.

De invloed van Rabelais vindt men buiten Frankrijk het sterkst in protestante landen, al heeft Rabelais zelf nimmer de Hervorming aangehangen. Calvijn heeft Rabelais voor een verblinde gehouden en Rabelais heeft in een enkele zinsnede van zijn werk laten blijken, de geestdrijverij zowel van protestante als van katholieke zijde te verafschuwen [1]).

Sainéan heeft het feit dat in het buitenland de werken van Rabelais het meest in protestante streken gelezen en nagevolgd werden, aldus trachten te verklaren:

> L'oeuvre rabelaisienne est imprégnée d'un bout à l'autre de la pensée de la Renaissance. Elle respire l'esprit de libre examen, qui a également servi de point de départ à la Réforme. Le souffle généreux qui anime son livre n'a laissé d'empreinte, hors de France, que dans l'âme protestante, travaillée du même besoin de recherche indépendante [2]).

Rabelais en de idealen der Renaissance.

Als een reus staat Rabelais aan het begin van de Renaissance; de drang naar vrijheid, de zucht naar veelzijdig weten, de behoefte zijn eigen persoonlijkheid te ontwikkelen, de levensblijheid en de levensdankbaarheid, die den Renaissance-mens kenmerken, heeft Rabelais in onovertroffen mate bezeten. August Vermeylen ziet Rabelais „als de verpersoonlijking van de grootsche zijde der Renaissance", maar aan zijn kunst ontbrak, meent Vermeylen, iets:

> wat de „Renaissance-poëzie" in den beperkten zin van 't woord, kenmerken moest, en wat eerst de Pléiade zou geven: de schoonheid, — de maat, de „tact", het gevoel van de geheimzinnig zachte bevalligheid, van het vrouwelijke, van den rythmus [3]).

Men kan aanvoelen wat Vermeylen bedoelt, maar moet dan tevens bekennen dat een „défaut de qualité", die vele grote geesten der Renaissance hebben vertoond, aan Rabelais volkomen vreemd is geweest, namelijk het vele denken aan en al te overtuigd zijn van de onsterfelijkheid van eigen roem.

Rabelais en Marnix v. Sint Aldegonde.

Als „le plus vaste témoignage de l'influence absorbante de Rabelais"

---

[1]) Cf. Sainéan, *L'influence et la réputation de Rabelais*, Paris 1930, pag. 14.
[2]) Sainéan, *op. cit.*, pag. 34.
[3]) *Leven en werken van Jonker Jan van der Noot*, blz. 15. Bij Burckhardt, die niet in staat was Rabelais te waarderen, vindt men de bekrompen consequentie van een opvatting als die van Vermeylen; cf. Sainéan, *op. cit.*, pag. 121.

beschouwt Sainéan het *Tableau des différends de la religion* van Marnix van Sint Aldegonde. De wijze waarop Marnix hierin rabelaiseert dwingt de grootste bewondering af. „L'auteur du *Tableau* va jusque'à créer du Rabelais", schrijft Sainéan:

> Il s'abreuve incessamment à la source pantagruéline, d'où lui vient en dehors de vocables et d'expressions, l'inspiration satirique et la, verve humoristique du pamphlétaire.
> Sa pensée et son expression sont comme calquées sur celle de Rabelais. Non seulement il puise constamment dans l'océan du vocabulaire rabelaisien, mais ses propres créations verbales sont inspirées de ce modèle qu'il a toujours présent à l'esprit [1]).

Men zal het *Tableau* (eerste uitgave 1599) moeten beschouwen als een door Marnix in zijn laatste levensjaren gemaakte en niet geheel voltooide omwerking van de franse redactie die hij reeds vroeger van zijn *Byencorf der H. Roomsche Kercke* (eerste uitgave 1569) opgesteld had. Mijn standpunt ten opzichte van de onderlinge verhouding tussen *Tableau* en *Byencorf* heb ik, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde*, 58 blz. 123—159, uiteengezet in een artikel getiteld *Rabelais, Marnix van Sint Aldegonde en B.N.* Ik heb daar trachten aan te tonen dat de *Byencorf* in het geheel niet in rabelaisiaanse stijl geschreven is en dat Marnix slechts indirect de nederlandse letterkunde een rabelaisiaans geschrift geschonken heeft, doordat in 1601 „T' Amstelredam, By Jan Evaertsz. Cloppenborch boeck-vercooper opt water inden grooten Bybel" een nederduytse vertaling van het eerste deel van het *Tableau* gemaakt door een zekeren B.N. verschenen is.

In zijn *Bibliothèques françaises de la Croix et de du Verdier* [2]) verhaalt Rigoley de Juvigny dat de werken van Rabelais langen tijd zo algemeen geacht waren:

> que du temps du Cardinal du Perron, qui étoit regardé comme le Chef de la Littérature de France et auquel il étoit d'usage de présenter ceux qui vouloient en faire profession, il ne manquoit jamais de demander aux Candidats *avez vous lu l'Auteur*. Cet Auteur tout court étoit Rabelais.

Rabelais en Huygens.

Uit de correspondentie gewisseld door Constantijn Huygens met den fransen minister Hugues de Lionne en met den gouverneur van Oranje, Frederik baron van Dohna, blijkt dat deze mannen hun recreatie zochten en vonden in het lezen van den „Auteur", die zij eerbiedig bewonderden en grondig kenden [3]).

Bekendheid van Rabelais' naam.

De naam van vermaarde schrijvers heeft steeds aantrekkingskracht. Ook lieden die naar alle waarschijnlijkheid het werk dier schrijvers in het geheel niet of slechts zeer ten dele gelezen hebben, noemen hem gaarne. In het gezelschap van vele andere beroemde schrijvers wordt Rabelais genoemd door Tobias Gutberleth in een latijns gedicht [4])

---

[1]) *Op. cit.*, pag. 280.
[2]) Nouv. éd. 1772, I. pag. 232.
[3]) Zie mijn artikel *Huygens en Rabelais, Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde*, 57, blz. 137 vlgd.
[4]) Getiteld *Apologeticon* en opgenomen in de *Poemata Pleraque posthuma*, Leeuw. 1667.

en door den onbekenden auteur van het *Trouwgevaar ofte Aanmerkingen over den Huwelyken staat* in een nederlands gedicht [1]).

Rabelais en A. van Dale.

Tot „la substantifique moelle" van Rabelais' *Oeuvres* drong door Antonius van Dale die in zijn *De oraculis ethnicorum Diss. II* een citaat uit „ille gallus Rabelaesus, cujus nugae saepius multorom doctorum seria vincunt" geeft [2]).

Rabelais, J. B. Rousseau en Mr. J. de Beyer.

In een achttiende-eeuws dagboek van een nijmweegs magistraat, het *Journaal van Mr. Justinus de Beyer, Heer van Hulzen, over de jaren* 1743—1767 lezen wij op de datum 10 Décembre 1763: „Tout cela" (scil. zekere verandering in de regering van de stad Nijmegen):

> est fort possible, à quelques restrictions près, et je dis de Nimèque ce que le poète Rousseau disoit de Paris:
>
> La joie est encor dans Paris
> Malgré le tems et la misère,
> Et subsiste sous deux abris,
> Qui sont; cocus et gens d'affaire . . . . . [3])
>
> On peut lire cette épigramme en prose dans Rabelais, Livre III, chap. 9.

De Beyer citeert de bedoelde plaats uit Rabelais en merkt vervolgens op:

> Il y a d'autres épigrammes de Rousseau, dont l'original se trouve dans maître François [4]).

Rabelais en Busken Huet.

Als een negentiende-eeuws lezer van Rabelais noemen wij Busken Huet, die in zijn *Het land van Rembrand* op verschillende plaatsen over Rabelais spreekt en de *Oeuvres* vergelijkt met Erasmus' *Laus Stultitiae*.

Moderne Rabelais-vertaling.

In onze eeuw zag in 1931 de vertaling van Rabelais' boeken over Gargantua en Pantagruel door J. A. Sandfort het licht, die veel gelezen en geprezen wordt. Ter gelegenheid van het vierde eeuwfeest van Rabelais werd in 1933 te Maastricht de *Pantagrueline prognostication, certaine, véritable, et infaillible, pour l'an mil DXXXIII* door A. A. M. Stols herdrukt.

Herdruk *Prognostication.*

Vertalingen en uitgaven zijn betrouwbare meters van de bekendheid en invloed van een bepaald werk. Mej. S. A. Krijn heeft dan ook in haar artikel *Franse lektuur in Nederland in het begin van de 18de eeuw* [5])

De *Oeuvres* gedurende 1ste helft 18de eeuw in Nederland veel gelezen.

---

[1]) Te vinden in de bundel *Schimp- en Hekeldichten Uit verscheide Poëten, gevolgt na den Roomsen Juvenalis En de Satyrische Gezigten van den Spaansen Quevedo,* 1726.

[2]) *Op. cit.*, Amst. 1683, pag. 341. Op het feit dat Fontenelle in zijn *Histore des Oracles*, I ch. 18, dit oordeel van van Dale releveert, hebben Henri Potez, *Revue des Et. Rab.*, VI pag. 362, en Sainéan, *op. cit.*, pag. 222, gewezen. De passus uit Fontenelle werd reeds opgenomen door den abbé de Marsy in zijn *Le Rabelais moderne* van 1752 onder de *Pieces concernant Rabelais* in Tome 4, seconde partie.

[3]) Van de *Oeuvres* van Jean Baptiste Rousseau (1670-1741) zijn zeer vele uitgaven verschenen. In niet alle vindt men het door de Beyer geciteerde epigram, dat wel voorkomt *Les Oeuvres du Sr. Rousseau*, A Rotterdam, chez Fritsch et Böhm, 1712, I. pag. 334.

[4]) Het *Journaal* van de Beyer is uitgegeven, Arnhem 1906, door H. D. J. van Schevichaven. Op dit journaal in verband met Rabelais maakte mij Prof. Dr. K. R. Gallas opmerkzaam.

[5]) *De nieuwe Taalgids*, XI blz. 160—174.

krachtens het feit dat in de honderd door haar onderzochte veilingcatalogi uit de jaren 1700—1750 Rabelais een hoog frequentiecijfer heeft, de bewering als zou Rabelais te onzent nooit recht populair geworden zijn, tegengesproken. Vele exemplaren van de werken van Rabelais te koop geboden in de door Mej. Krijn behandelde catalogi zullen nederlandse uitgaven of nadrukken daarvan geweest zijn.

Zeventiende-eeuwse uitgaven der *Oeuvres*.

Onder „les Rabelais de Hollande du XVIIe siècle" verstaat men verschillende uitgaven van de *Oeuvres* in twee deeltjes in duodecimo, zonder vermelding van plaats of naam, maar gedateerd en met de aardbol, die het drukkersmerk van de Elzeviers was. Men meent dat slechts twee dezer uitgaven, namelijk zij die gedateerd zijn 1663 en 1666, echte Elzeviers zijn, de uitgaven die gedateerd zijn 1659/1669, 1675 en 1691 houdt men voor pseudo-Elzeviers in ons land ofwel in het buitenland gemaakt. De uitgave die als jaartal 1659 en 1669 opgeeft, maar waarvan bewezen is dat zij niet eerder dan 1675 gedrukt kan zijn, is op haar beurt in het begin van de achttiende eeuw verscheidene malen nagedrukt, met adressen te Brussel en Amsterdam. Men vindt al deze uitgaven beschreven in de boeken over de Elzeviers, in de *Bibliographie rabelaisienne* van Pierre-Paul Plan (Paris, 1904 nr. 128—132) en in Vol IX van de *Bibliographie d'éditions originales et rares d'auteurs français des XVe, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles* van Avenir Tcemerzine (Paris 1933, pag. 317, 318).

Achttiende-eeuwse uitgaven der *Oeuvres*.

In 1711 verscheen te Amsterdam bij Henri Bordesius in zes delen de kritische uitgave *Oeuvres de maitre François Rabelais . . . Nouvelle Edition*, die het werk was van den geleerden fransen refugé Jacob Le Duchat. Velen hebben de hoge verdiensten van het commentaar van Le Duchat erkend [1]). Van deze uitgave zijn nadrukken gemaakt, in 1741 werd zij herdrukt in drie quarto delen „Augmentée de quantité de nouvelles Remarques de M. Le Duchat, de celles de l'Edition Angloise des Oeuvres de Rabelais, de ses Lettres et de plusieurs Pièces curieuses & intéressantes" in drie quarto delen te Amsterdam herdrukt door Jean Frédéric Bernard [2]). De uitgave van 1741 is zeer gezocht geweest „malgré ses incorrections & la mediocrité de ses gravures" zegt Plan. Uit het *Avertissement du libraire touchant cette nouvelle Editon* van J. F. B. (Bernard) blijkt dat Henri Desbordes (Bordesius) Romein de Hooghe aangezocht heeft de uitgave van 1711 te illustreren, de voorwaarden van den beroemden graveur waren echter te prijzig geweest.

Eigenaardig genoeg wordt wel over de uitgave van 1711, maar niet over die van 1741 gesproken in de voorrede van *Le Rabelais moderne, ou les Oeuvres de maitre François Rabelais, Docteur en medecine, Mises à la portée de la plupart des Lecteurs, avec de Eclercissemens historiques, pour l'intelligence des allégories contenuës dans le Gargantua, & dans le Pantagruel*, waarvan vier boeken in acht deeltjes verschenen met het adres „A Amsterdam, Chez Jean Frederic Bernard,

---

[1]) Zie Sainéan, *op. cit.*, pag. 45.

[2]) Voor de uitgaven van 1711 en 1741, zie Plan, *op. cit.*, nr. 133; Tcemerzine, *op. cit.*, pag. 319.

M.DCC.LII." [1]). De abbé de Marsy wordt voor den verzorger van deze uitgave gehouden [2]), hij heeft de taal lichtelijk gemoderniseerd en heeft — hoewel hij het *Vie de Rabelais* van le Père Niceron herdrukt waarin gewaarschuwd wordt tegen allegorische verklaringen — talloze historisch-allegorische uitleggingen gegeven.

Claudio Gallitalo pseudoniem van N. J. Wieringa.

In de tweede helft der zeventiende eeuw, wanneer de „Rabelais de Hollande du XVIIe siècle" gedrukt worden, verschijnen te Amsterdam bij Jan ten Hoorn de beide delen der *Geestige Werken Van Mr. Francois Rabelais . . . Met groote vlijt uyt het Fransch vertaelt door Claudio Gallitalo* [3]). ten Hoorn heeft het *Aan de Lezer* van een boek dat hij een jaar later uitgaf, *J. Barklai Satyrikon of Heekel-Schrift . . . Uit het Latijn in't Nederduytsche overgezet, door N. J. Wieringa* bekend, dat Wieringa reeds zowel de *Ragguagli di Parnaso* als de *Oeuvres* van Rabelais vertaald had:

> Nu leveren wy u den beloofden Satijrikon, of't Hekel-schrift, dat dus lange onderweege is geweest om een goede Overzetter te vinden, die 't zelve, als een Konst-juweel voor alle Letter-lievers, in het gout der Nederlandze taal zoude begrijpen. Hoe wel of hoe kwalijk den uitwerker dit gedaan heeft, laat ik u oordeelen, die al van te vooren de kundschappen van Parnas, onder de toejuygingen zijner vertaaling, hebt gesien, en zijne Rijke- en overaardige taalkunde in de geestig vertolkte werken van mijnen Rabelais vernoomen.

Navolging van Rabelais in de *Leugenboeken van Anna Folie.*

In het volgend hoofdstuk zullen wij Wieringa's Rabelais-vertaling beschrijven en onderzoeken. Wij kunnen dan niet, zoals bij de *Kundschappen van Parnas,* een andere zeventiende-eeuwse nederlandse vertaling ter vergelijking naast het werk van Wieringa leggen, tenzij men naast Epistemons beschrijving hoe in het Rijk der doden de verdoemde aan de kost moeten zien te komen (*Geestige Werken* I. blz. 409 en vlgd.) wil plaatsen het *Extract Authentyck uyt zeker Boek van de andere Weerelt, geintituleert Register van alle de officianten der Elizesche Velden gebonden in Boks-Parkement, waar in te lesen is, hoedanig de navolgende Personaadjes in de andere Weerelt haar selven aan de kost helpen* dat nr. 62 is van de *Lijste van Rariteiten Die verkocht zullen werden op den* 33 *van Haringmaand, in den Jaren dat driemaal twee zo veel doet als twemaal drie. Ten Huyze van Anna Folie . . . enz.* Die *Lijste* die als tweede deel geldt van de *Lijste van Rariteiten Die verkocht zullen werden op den* 32 *van Bokkem-maand, in den Jaren dat tweemaal drie zoo veel doet als driemaal twee* is niet gedateerd, maar moet in de tweede helft der zeventiende eeuw of later zijn opgesteld [4]). In beide *Lijsten,* meer bekend onder de naam van *Leugenboeken van Anna Folie,* worden de gefantaseerde opsommingen uit Rabelais' *Oeuvres* nagevolgd.

[1]) Brunet, *Manuel du libraire,* 4e éd., T. 4 pag. 7, geeft als plaats van verschijnen van *Le Rabelais moderne* op Amsterdam, met tussen haakjes: Paris. Volgens Ledeboer, *De boekdr., boekverk. en uitgevers in Noord Nederland,* Dev. 1872, blz. 10, was Bernard, Jean Frédéric werkzaam van 1715—1741.

[2]) Zie *Manuel du libraire,* l.c., Sainéan, *op. cit.,* pag. 48.

[3]) Op de titel van deel II staat: *Glaudio Gallitalo.*

[4]) Nr. 216 van deze *Lijste* vermeldt een tractaatje dat o.a. bevat *het minste grimlagje, de aardigheden van Rabelais, Boileau, Molliere en anderen om dat men zelf tot diergelijke vindingen niet in staat is.*

Onder het hoofd *Eigenaardige boektitels* vindt men in het avondblad van de N.R. Crt. van 23 Juni '36 enige aantekeningen van J. B. over de *Leugenboeken van Anna Folie,* waarbij J. B. op de navolging van Rabelais opmerkzaam maakt.

HOOFDSTUK VI.

> If you translate, you haven'to bother your head about invention of anecdote or structure of narrative; you can concentrate all your forces on language.
> Charles Morgan, *Sparkenbroke*, The Albatross, vol. 322, pag. 200.

ALLE DE GEESTIGE WERKEN VAN MR. FRANCOIS RABELAIS.

Lossen wij thans de belofte [1]) in de vertaling die Wieringa, zich bedienende van het pseudoniem Claudio Gallitalo, maakte van Rabelais' *Oeuvres*, nader te beschouwen.

Titelbladen.

De titel van het eerste deel luidt: *Alle de Geestige Werken Van Mr. Francois Rabelais, Genees-Heer; Vervattende in ses Boeken de dappere Daaden en deftige Reedenen van d'overgroote Reusen Grandgousier, Gargantua, en Pantagruel; Waar in begrepen zijn ontallijke aerdige Voorvallen, wonderlijke Geschiedenissen, vermakelijke Vertellingen, vreemde Uytvindingen, kloeke en kortswijlige Reên-twistingen. Beneffens een Sleutel of Verklaring van 't geheele Werk. Met groote vlijt uyt het Fransch vertaelt door Claudio Gallitalo. vign. t'Amsterdam, By Jan ten Hoorn, Boekverkooper over 't oude Heere Logement.* 1682.

Het titelblad van het tweede deel vertoont slechts een geringe wijziging: *Tweede Deel Der Geestige Werken . . . . vertaalt door Glaudio Gallitalo . . . . enz.*

Frontispices.

Beide deeltjes hebben een aardig frontispice, verschillend van ontwerp, maar ongetwijfeld van dezelfde hand. Jhr. Ch. H. de Stuers, wetenschappelijk assistent aan het Rijksprentenkabinet, gaf als zijn mening te kennen dat ze gegraveerd zouden zijn door J. v. d. Aveele, een etser en graveur die veel als illustrator werkzaam is geweest en die in 1727 overleden moet zijn. Men wordt inderdaad bij vergelijking van de beide titelgravures van de *Geestige Werken* met het gesigneerde werk van van de Aveele in het Prentenkabinet aanwezig, waartoe illustraties in een werkje waarvan in 1682 te Amsterdam door Timotheus te Hoorn een derde druk werd uitgegeven namelijk de *Seven Duyvelen Regeerende en Vervoerende de Hedendaegsche Dienst-Maagden* behoren, getroffen door veel overeenkomstigs in opzet en uitvoering. Biezonder karakteristiek voor van den Aveele is de vierkante mond met opgetrokken mondhoeken die hij zijn personagien geeft.

Eenmaal door Jhr. de Stuers opmerkzaam gemaakt op van de Aveele,

[1]) Gegeven niet alleen in het voorafgaand hoofdstuk maar ook reeds aan het slot van het artikel *N. J. Wieringa traducteur hollandais de Rabelais* opgenomen in *Humanisme et Renaissance*, Tome III 1936, pag. 43—51.

viel het mij niet moeilijk om behalve bij de Rabelais-vertaling ook bij enkele andere boeken door Jan ten Hoorn uitgegeven, te veronderstellen dat de verluchting opgedragen was geworden aan het atelier van van de Aveele. Daartoe behoort dan ook de in 1683 verschenen vertaling door Wieringa van Barklai's *Satyricon*. In de catalogus R. W. P. de Vries *Nederlandsche Letterkunde. Populaire prozaschrijvers der XVIIe en XVIIIe eeuw*, 1907, nr. 47 werden de gravures van *J. Barklai Satyrikon of Heekel-Schrift* aan Salomon Savry toegeschreven [1]), maar het is onwaarschijnlijk dat Savry in 1683 nog leefde en werkzaam was [2]). Op de plaat die behoort bij *Satyrikon* blz. 47 en die uitbeeldt hoe de hoofdpersoon van het boek Euphormio, met een metgezel voor een onweder in een grot vluchtende, daar een oude toverheks en twee jonge maagden bespieden, komt een stuk zee met een drietal zeilschepen voor, die herinnert aan de zee waarlangs Rabelais met paard en wagen gereden wordt op de titelplaat van het *Tweede Deel der Geestige Werken*. Een veel sterkere ontlening aan dezelfde titelplaat constateren wij bij de frontespice van *De Vol-Geestige Werken van Salomon van Rusting* in 1685 bij Jan ten Hoorn verschenen [3]). Daar vindt men de gehele groep van lieden die de wagen van Rabelais omstuwen, met geringe wijziging terug als kijkers naar de *Hemelsche Kermis, Ofte Lust en Onlust in de Hemel* wat het eerste onderwerp is dat Rusting behandelt. Ook de frontispices van twee werken van den compilator S. de Vries door Jan ten Hoorn uitgegeven de *Goudene Spreucken der Godsaelige Martelaren En getrouwe Helden Gods* (1683) en de *Ses Satyrische wondergesighten, Nae den trant van Quevedoos Spaensche Droomen* (1680) [4]), misschien ook de frontispices van andere werken van den schrijvenden medicus Rusting door ten Hoorn uitgegeven, zoals de *Nieuwe Veld-Medecine en Chirurgie* (1693), zal men moeten toeschrijven aan van de Aveele of diens leerlingen.

Berichten van de drukkers en levensberichten.

Het eerste deel van Rabelais' *Geestige Werken* vertaald door Gallitalo, begint met een *Den Franzen Drukker Aan den Leezer* dat de vertaling is van het ongedateerde *L'Imprimeur au Lecteur* dat voorkomt in de Elzevier uitgave der *Oeuvres* van 1663 en haar her- of nadrukken. „Den Franzen Drukker", d.w.z. de nederlandse drukker die een frans werk uitgaf, schreef: „J'ay adjousté la vie de l'Auteur & quelques remarques des traits les plus jolis & les plus plaisans de ce galand homme". Hiermee wordt bedoeld dat twee levensberichten zijn toegevoegd: *La vie de M. François Rabelais Docteur en Medecine* en *Particularités de la vie & moeurs de M. François Rabelais*. Beide berichten zijn door Wieringa vertaald, aan *Het Leven Van Mr. Francois*

[1]) Deze toeschrijving overgenomen in de *Catalogus van de Verzameling F. G. Waller, bewerkt door E. Dronckers*, 1936, nr. 199.

[2]) Wurzbach, *Niederländisches Künstler-Lexikon*, geeft op dat geen werk van Salomon Savry bekend is dat later gedateerd is dan 1664. Volgens de *Biogr. aanteekeningen betreffende voornamelijk Amsterdamsche Plaatsnijders. . . . verzameld door Mr. A. D. de Vries Azn.*, blz. 77, trad Salomon Savry in 1670 nog op als getuige bij het huwelijk van zijn dochter Suzanne.

[3]) Frederiks-van den Branden en te Winkel geven ten onrechte op dat de eerste druk van Rusting's *Volgeestige Werken* in 1693 verscheen.

[4]) Cf. boven blz. 85.

Rabelais en *Bezonderheeden van 't Leeven en Zeeden van Mr. Francois Rabelais* gaat in de *Geestige Werken* echter nog een *Den Hollandzen Drukker Tot de Leesers* vooraf. Nadat hij reeds eenmaal vaarwel gezegd heeft, voegt ten Hoorn nog aan zijn voorbericht toe:

> Wy hebben met groote vlijt tot genoegen des Lesers noch dit nevensgaande sesde Boek, dat aan't eynde van ons tweede Deel volgt, gevoegt, het welke noyt in zijn Werken bekent is geweest. Vaert wel.

Vervolg der Geestige Werken.

Inderdaad bestonden toen de verschillende uitgaven van Rabelais' *Oeuvres* uit hoogstens vijf boeken. Het *Vervolg der Geestige Werken van Mr. François Rabelais, Genees-Heer, als een Zesde-Boek. Bevattende verscheydene zoo kortswylige, als ernstige Schriften en Brieven, voor de Liefhebbers opgezocht en verzaamelt, welcke in sijn andere boeken noyt bevat zijn geweest* dat ten Hoorn de lezers aanbiedt, geeft enkele korte stukjes, waarover straks, en van blz. 35—67 *De Brieven van Mr. Francois Rabelais, Genees-Heer, Geduyrende sijne reyse en verblijf in Italien geschreven aan den Heere Godefray d'Estissac, Bisschop van Maillezais.*

De Brieven van Mr. Francois Rabelais.

Les Epistres de Maistre François Rabelais, Docteur en Medecine, escrites pendant son voyage d'Italie zijn in 1651 uitgegeven door Mrs. de Sainte Marthe [1]). Het betreft drie brieven waarvan wij misschien niet meer de exacte tekst bezitten [2]), maar die naar de mening der geleerden inderdaad door Rabelais geschreven zijn. In de uitgave van 1651, die de enige is die onze Wieringa gebruikt kan hebben, zijn de drie brieven bij vergissing ieder in stukjes geknipt, zodat hun aantal uitdijde tot zestien. Deze fout is niet door Wieringa hersteld. Wel zal deze gemeend hebben een verbetering aan te brengen toen hij schreef, blz. 44 in de *sesde brief:* „Ik zend u mee aan Almanach voor 't toekoomende Jaar M.D.XXXVII". In de *Epistres* moet Wieringa gelezen hebben „Je vous envoye un Almanach pour l'an qui vient M.D.XXXVI", maar deze brief, die eigenlijk het laatste stuk is van de eerste brief, is gedateerd en wel „ A Rome, ce XXX. jour de Decembre 1536", zodat er iets niet klopt [3]).

De frères de Sainte-Marthe hebben buitengewoon uitvoerige *Observations historiques* aan de brieven toegevoegd. Wieringa heeft ook deze aantekeningen overgenomen. Na de *Brieven* volgt in het zesde boek een nieuwe titelpagina *Sleutel of Verklaaring der voorgemelte Brieven van dit Sesde Boek. Door Mr. Francois Rabelais* (met afbeelding van een sleutel). Wieringa heeft iets bekort, maar toch beslaan de aanmerkingen nog meer dan tweemaal het aantal bladzijden van de tekst der brieven, namelijk blz. 71—136 van het zesde boek [4]).

[1]) Paul Plan, *Bibliographie rabelaisienne*, Paris 1904, pag. 236 nr. XVI. Daar ik de *Epistres* van 1651 niet kon lenen, gebruikte ik een herdruk van 1710 (Plan *op. cit.* nr. XVII).

[2]) Zie J. Plattard, *Revue des Etudes rabelaisiennes*, VIII pag. 366, bij de bespreking van een nieuwe kritische uitgave door V. L. Bourilly van de *Lettres écrites d'Italie*.

[3]) Rabelais moet deze brief 30 Dec. 1535 geschreven hebben, Zie *Oeuvres de Rabelais* uitgegeven door Pierre Jannet, Paris z. d. (na 1870), T. VII door Louis Moland, pag. XIX.

[4]) Aan het slot van deze blz. 136 leest men: „Einde des geheelen Boeks". In het exemplaar der U.B. te Amsterdam der *Geestige Werken* is het *Zesde Boek* gebonden in Deel I na *Boek* I. II en III.

Welke uitgave(n) der *Oeuvres* gebruikte Wieringa?

Wieringa heeft dus de uitgave van 1651 van de *Epistres* gebruikt. Maar, naar welke uitgave der *Oeuvres* vertaalde hij? Het ligt voor de hand te veronderstellen dat hij één der „Rabelais de Hollande du XVIIe siècle" gebruikte. Inderdaad is dit het geval geweest. Zoals gezegd, vertaalde Wieringa het woord vooraf van den drukker en de beide levensberichten waarmee de Elzeviers en pseudo-Elzeviers openen. In de *Epistres* van 1651 komt een *Vie de François Rabelais* voor, waarvan *La vie de M. François Rabelais* in de „Rabelais de Hollande du XVIIe siècle" een ietwat verkorte uitgave schijnt te zijn [1]), Wieringa volgt de lezing van de Elzeviers.

1°. Een der „Rabelais de Hollande".

Voor het eerst werd in de Elzeviers afgedrukt het *Alphabet de l'Auteur François*. Wieringa heeft dit *Alphabet* bewerkt in zijn *Sleutel of Verklaaring Van eenige aanmerkelijke of duystere Naamen en Plaatzen in de vijf voorgaande Boeken van Mr. Francois Rabelais Na vervolg van 't A. B. C.* [2]). Wieringa heeft in deze *Sleutel* tevens enkele aanteekeningen opgenomen uit de *Brieve declaration d'aucunes dictions plus obscures contenues au quatrieme livre des faits & dits Heroïques de Pantagruel, outre celles qui sont dans l'Alphabet* [3]) en het *Esclaircissement de quelques endrois difficiles du Rabelais* die in de Elzeviers en hun nadrukken op het *Alphabet* volgen.

In de uitgave der *Oeuvres* van 1633, in die van 1666 en in die van 1675 [4]) begint het 47ste chap. van Livre III aldus:

> Peu de jours apres, Pantagruel avoir prins congé du bon Gargantua, luy bien riant pour le voyage de son fils, arriva au port de Thalasse pres Sammalo.

In niet-Elzevier uitgaven leest men niet „riant" maar „priant", welke lezing verkieslijker is, immers de goede Gargantua dacht er niet aan om te lachen over de vreemde reis die zijn zoon wilde ondernemen om voor zijn vriend Panurge het orakel van de fles te raadplegen, Gargantua bidt voor een voorspoedige reis en behouden thuiskomst.

In de *Prologue de l'Auteur* voor Livre V staat in de *Oeuvres* van 1663, 1666 en 1675:

> N'ayez honte, faites confusion à Herderrister, ennemy de Paradis, ennemy de verité

waarbij zich Wieringa's vertaling aansluit:

> Ontzie u niet: maakt beschaamt dien (herderrijster) Heyntje-pik, vyand van't Paradijs, vyand van de waarheyd.

De uitgave der *Oeuvres* van Pierre Jannet heeft niet „Herderrister", maar „Herr der Tyflet", waarvan geen varianten worden opgegeven.

---

[1]) Cf. Paul Plan, *Bibliographie rabelaisienne*, pag. 236.

[2]) Op de titelpagina een afbeelding van een sleutel, evenals dat het geval was bij de *Sleutel of Verklaaring der voorgemelte Brieven van dit Sesde Boek.*

[3]) De *Briefve declaration* komt het eerst voor in een uitgave van *Le quart Livre* van 1552, cf. Plan, *op. cit.*, pag. 147.

[4]) Van de Elzevier van 1663 verwierf ik zelve een exemplaar, over die van 1666 kreeg ik inlichtingen van den bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek te Stockholm, de pseudo-Elzevier van 1675 behoort tot de boekenschat van de K. B. te 's-Gravenhage.

Le Duchat, *nouvelle édition*, Amst. 1711, pag. V, meende dat er gelezen moest worden: „Her der tyfel" of „Hellentyffel".

Een derde voorbeeld dat, zodra men de tekst van de „Rabelais de Hollande" kent, begrijpelijk wordt hoe Wieringa aan zijn vertaling komt, vindt men in het twaalfde hoofdstuk van Boek III. *Geestige Werken*, I. blz. 503:

> Den schelmzen scheef-been liet zich by openbaare afkondiging voor koekkoek verklaaren, op den buyk van alle Goden geteikent

is de vertaling van *Elzevier*, I. pag. 345:

> le vilain jambe-torte se fit declarer coquu par arrest, & en ventre figuré de tous les Dieux.

In de *édition critique* van Lefranc c.s. leest men niet „en ventre figuré", maar „en veute figuré", terwijl als variant slechts opgegeven wordt „en vente figuré" [1]).

Kunnen wij ook uitmaken welke der „Rabelais de Hollande du XVIIe siècle" Wieringa gebruikte? Een verschil tussen de uitgaven 1663 en 1666 enerzijds, 1675 en nadrukken anderzijds, is dat in de laatste categorie een *Clef du Rabelais* die allegorische uitleggingen bevat, is opgenomen. Wieringa heeft niet uit deze sleutel geput, zodat zij ons niet helpt bij het beantwoorden van de vraag die ons bezighoudt. Een onbetekenende drukfout, ontstaan door het geringe grafische verschil tussen de lange s. en f., kan dit wel. In de Elzevier van 1663 wordt in chap. 10 van Livre III „les desers de Thebaïde & Montserrat" vermeldt [2]), in de pseudo-Elzevier van 1675 is dit geworden tot „les desers de Thebaïde & Mont*f*errat" en ook Wieringa heeft het in het tiende Hooft-deel van Boek III over „de wildernissen van Thebaïde en Mont*f*errat".

Wieringa vertaalde dus naar de *Epistres* van 1651 en naar een pseudo-Elzevier [3]). Maar hiermee zijn we er nog niet. Wij kunnen aantonen dat Wieringa ook nog een andere uitgave der *Oeuvres* te zijner beschikking gehad moet hebben.

2°. Een uitgave der *Oeuvres* die het *Tiers Livre* in 52 hoofdstukken geeft,

Het *Tiers livre des faictz et dictz heroïques du noble Pantagruel* werd voor het eerst uitgegeven in 1546 en in de volgende jaren verschillende malen herdrukt; in 1552 verscheen een vermeerderde eindredactie. Deze lezing, F. genoemd, is in de grote kritische uitgave der *Oeuvres* door Lefranc c.s., die helaas bij de uitgave van de drie eerste boeken schijnt te blijven steken [4]), door J. Porcher als tekst gekozen voor Livre III, opgegeven worden de varianten van de eerste uitgave (A.) en van een uitgave van 1547 (E.) [5]).

[1]) De variant in uitgave E.

[2]) „Montserrat" is de lezing die men vindt in de uitgave van *Le tiers livre* van 1547, die in de *édition critique* van Lefranc c.s. E. genoemd wordt (cf. beneden blz. 6). De teksten aldaar A. en F. genoemd, schrijven „Monsserrat".

[3]) In mijn artikel over Wieringa in *Humanisme et Renaissance* T. III schreef ik pag. 51 noot 1, vermeldend dat de vertaler één der „Rabelais de Hollande du XVIIe siècle" gebruikte: „il n'y a aucune raison pour préférer précisement l'édition pseudo-elzevirienne de 1675". Deze uitspraak moet ik hier herroepen.

[4]) Deze drie boeken zijn in vijf delen uitgegeven verschenen tussen de jaren 1913—1931.

[5]) A = Plan, *Bibl. rab.*, nr. 67; E. = *Bibl. rab.*, nr. 72; F. = *Bibl. rab.*, nr. 74.

Als voorbeeld van de Elzeviers geldt een uitgave van 1556 [1]), die voor het derde boek de onvermeerderde redactie volgt. Wel is dan het aantal hoofdstukken reeds van 47 tot 49 gestegen, de oorzaak daarvan is de splitsing van een paar hoofdstukken in tweeën [2]). In de redactie F. zijn nog meer hoofdstukken van de oorspronkelijke lezing gesplitst; het aantal hoofdstukken bedraagt daar 52. In de *Geestige Werken* vinden wij de hoofdstuk-indeling van F. De uitbreidingen van deze redactie betreffen vooral de hoofdstukken 10, 15 en 25. Bij vergelijking blijkt dat Wieringa's lezing volledíger is dan die der Elzeviers, maar minder volledig dan F. [3]).

Over het algemeen staat de Elzevier-lezing, al vallen tal van spelling-varianten op te merken, dichter bij E. dan bij A. Vandaar dat er ook plaatsen te vinden zijn waar Wieringa's lezing afwijkt van E. Elz. en niet van A. F.

Reeds Le Duchat in zijn *nouvelle édition* heeft er op gewezen dat door „les Rabelais de Hollande" in het voorbeeld dat Her Trippa, L. III chap. 25, geeft van waarzegging door Alectriomantie, foutievelijk de letters Θ. E. O. Δ. aangevuld zijn tot de naam Theodorus. De Elzeviers volgen hier het voorbeeld van E. *Geestige Werken*, I blz. 579, pikt de waarzeggende haan „de korreltjes geleegen op de letters T. H. E. O. D.".

Als Panurge boos is op Her Trippa roept hij uit:

> Voyez cy le vrai Ollus de Martial, lequel tout son estude addonnoit à observer & entendre les maux, & miseres d'autruy. Cependant sa femme tenoit le breland. Il de son costé povre, plus que ne fut Irus [4]),

[1]) *Bibl. rab.*, nr. 94.

[2]) De toestand wordt gecompliceerd door een foutieve nummering. Reeds in de eerste uitgaaf (A.) zijn de hoofdstukken onjuist genummerd, nr. 27 is er overgeslagen, zodat er eigenlijk slechts 46 hoofdstukken zijn. Het overspringen van nr 27. is hardnekkig voortgezet, men vindt het nog in de *nouvelle édition* van Le Duchat.

[3]) *Geestige Werken Boek III vollediger dan de Elzeviers:*
Hooft-deel 10. Twee inlassen:
I. blz. 494: Zoo Plato schrijft — verdreeven en gedoodt
I. blz. 496—497: Van gelijken geschiede aan Claudius de tweede — door 't heele land.
De eerste inlas op dezelfde plaats als de overeenkomstige regels in F., de tweede even te ver, wat overigens aan de verstaanbaarheid der tekst niet schaadt.
Hooft-deel 25. Ingelast volgens F.:
I. blz. 577: in 't spiegelglas.
I. blz. 578: Wel eer . . . Polydamus.
Geestige Werken Boek III vollediger dan de Elzeviers, minder volledig dan F.:
Hooft-deel 25.
Lefranc, *édition critique*, geeft bij rg 81—88 van L. III, chap. 25, op dat ze ontbreken in A. E. Evenmin vindt men ze in de Elzeviers. In de *Geestige Werken* ontbreekt het begin en slot van deze tirade, het middengedeelte ervan „par aleuromantie — je t'en asceure" heeft Wieringa vertaald, maar het staat weer even verder dan in F.
In de Geestige Werken niet de uitbreiding maar wel de lezing van F.
Livre III chap. 15 zijn tussen A. E. Elz. „Allons, frere Jean, desjeuner" en „Tu aimes les souppes de prime, plus me plaisent les souppes de laurier" in F. ongeveer 30 regels ingelast. Wieringa geeft die inlas niet, maar wel schrijft hij I. blz. 522 „ik heb liever haase zopjes", hij vertaalt overeenkomstig de lezing van F. „souppes de levrier" (dit zal de correcte lezing zijn, cf. Sainéan, *La langue de R.*, II, pag. 213) en niet volgens A. E. Elz. „souppes de laurier".

[4]) Sainéan, *édition critique:* Irus est le mendiant qui dans Homère, *Odyssée*, ch. XVIII, V 1—116, en vient aux mains avec Ulysse.

au demeurant glorieux, outrecuidé, intolerable, plus que dixsept diables, en un mot Trokalazon, comme bien proprement telle peautraille de bilistrandiers nommoient les anciens.

Aldus de Elzeviers. „Trokalazon" is evenals „Tro Kalazon" van E. een verbastering van πτωχαλαζών (A. F.) [1]). Wieringa toont zich onafhankelijk van E. Elz. door te schrijven „Ptoschalazon" [2]).

De bewijzen dat Wieringa niet gebonden was aan de „Rabelais de Hollande" vindt men ook buiten Boek III. Na de *Voor-reede des Schrijvers* die behoort bij het eerste Boek, geeft Wieringa de vertaling van een dizain *Aux Lecteurs* dat ontbreekt in Elzeviers of pseudo Elzeviers.

die bij Livre I een dizain Aux Lecteurs afdrukt,

In de „Rabelais de Hollande" hebben de verschillende boeken geen afzonderlijke titelpagina's. In de *Geestige Werken* nemen de titels van Boek II, III, V en VI ieder een gehele bladzijde in beslag. Met de titel van Boek V is het enigszins vreemd gesteld. Zij luidt: *De dappere Daden En Deftige Reeden, Van den overgrooten Reuse Pantagruel. Vyfde Boeck. Vervatende sijne Zeevaart en komst op't Klinkend Eyland, en dat van de Apedefren met de zalving der Wijs-geeren en de Brief van een Limosijn. Als mede Het bezoek van de vraag-baak der Godinne Bacbul* [3]), *en het antwoord van de heylige Bouteille; om welken dese lange en gevaarlijke Zee-vaart aen gevangen was. Alles beschreven door Mr. Francois Rabelais, Genees-meester.*

en die op de titelpagina van Livre II „L'isle des Apedefres", „La cresme Philosophale" en „Une Epistre Limosine" aankondigt.

In *l'Isle Sonante* dat later omgewerkt is tot het vijfde boek van de *Oeuvres*, gaat het laatste hoofdstuk over het bezoek aan „l'isle des Apedeftes". Geruime tijd echter ontbreekt het bezoek aan het eiland der Apedeftes in *Le cinquiesme & dernier livre;* waarschijnlijk voor het eerst werd het in een uitgave der *Oeuvres* van 1567 als chap. 7 in Livre V opgenomen. Deze uitgave beschrijft Plan, *Bibl. rab.*, onder nr. 100; in de uitgave die Plan als nr. 101 bespreekt, worden de „Apedeftes" — wat de verfransing is van ἀπαίδευτοι — „Apedefres" genoemd, een verbastering die men nog in vele andere uitgaven der *Oeuvres* aantreft, o.a. in de „Rabelais de Hollande". Het zevende hooftdeel van Boek V der *Geestige Werken* heeft tot titel *Pantagruel komt aan 't Eyland der Apedefren met lange Vingeren, en haakende Handen: en ontmoet daer veel vervaarlijke voorvallen en schrik dieren.* Wieringa kondigde dus met recht op de titel van zijn vijfde boek Pantagruels bezoek aan het eiland der Apedefren aan.

Aan het eind van Livre V geven de „Rabelais de Hollande" in

[1]) Voor de betekenis van πτωχαλαζών bracht Lefranc de glosse van Erasmus in herinnering: „eodem verbo declarans fastum cum paupertate conjunctum". Wieringa geeft een omschrijving die daar vokomen mee overeenstemt, men lette voorts op zijn vrije maar kostelijke vertalingen van „peautraille" en „bilistrandiers" (andere uitgaven „belistrandiers" — cf. Sainéan, *La langue de Rabelais*, II. pag. 112):

> Hy zelve zoo arm, ja armer als oyt Jrus kon zijn, en eevenwel zeer roem-zuchtig, opgeblaasen en onverdraagelijk meer dan zeventien hoogmoedige helsche geesten, en met een woord (Ptoschalazon) een waren windbuydel en pover Hoog-hart; gelijk de Ouden doorgaans zoodaanige Leeuw-ezels en Kikkerskoningen te noemen pleegen.

[2]) De foutieve transcriptie met s, voor het eerst in de *Geestige Werken*, of door Wieringa overgenomen?

[3]) Drukfout voor „Bacbuk" gelijk verder in Boek V staat.

navolging van verschillende andere „éditions collectives", een aantal apokriefe stukjes: *Pantagrueline Prognostication, Epistre du Limousin de Pantagruel, La Chresme philosophale, Deux epistres à deux vielles de differentes moeurs.*

Al deze stukjes heeft Wieringa met de brieven aan d'Estissac in zijn zesde Boek ondergebracht, het is dus zeer voorbarig dat hij twee ervan *de zalving der Wijs-geeren en de Brief van een Limosijn* belooft op de titel van Boek V. Wieringa kwam er toe door klakkeloos vertalen of door gedachteloos laten staan van de vertaling — hij kan immers eerst het plan gekoesterd hebben de bewuste stukken werkelijk in zijn Boek V op te nemen — van een titelpagina van Livre V luidende *Le cinquie(s)me Livre des faicts & dicts Heroïques du bon Pantagruel Auquel est contenu ce qui s'ensuit. Les navigations & Isle Sonnante. l'Isle des Apedefres, de nouveau adiousté. La cresme Philosophale. Une Epistre Limosine. Avec la visitation de l'oracle de la Dive Bacbuc, & le mot de la Bouteille: pour lequel a esté entrepris tout ce long voyage. Le tout composé par M. François Rabelais Docteur en Medecine.* Een dergelijke titel van het vijfde boek vindt men in verscheiden uitgaven der *Oeuvres* [1]).

Wij hebben bij het onderzoek van de *Kundschappen van Parnas* Wieringa leren kennen als een vertaler die er streng puristische beginselen op na houdt, die overvloedig alliteratie, variatie en rijm toepast, die de beeldspraak niet verwaarloost en ondanks dat alles zijn vertaling kort en krachtig weet te houden.

De woordenschat van Rabelais zeer heterogeen.

De taal van Rabelais is uit zeer heterogene elementen samengesteld, sinds het verschijnen van Sainéan's boek *La langue de Rabelais* weten wij nauwkeurig uit welke. Wieringa staat niet zonder kritiek tegenover de wijze waarop het vocabulaire van Rabelais tesamen is geraapt, zijn uitgever schrijft in het *Den Hollandzen Drukker Tot de Leesers:*

> Derhalven (scil. om de lezers „eenige ander versnaapering van snaakerijen" te kunnen voorzetten) heb ik hem (scil. Rabelais) in plaats van vreemd en onzuiver Fransch doorspekt met Grieks, Latijn, Italiaans Spaans, Engels, Hoogduits en andere uitheemsche taalen, daar hij vol af was, slechts duydelijk Nederduyts leeren spreeken: en niettemin het onduyts doorgaans daar neffens bygevoegt voor de Taallievers of tot voltooijing van den zin, zieraad of aardigheids der reeden.

Wieringa mijdt latinismen, graecismen en romanismen, gebruikt frisismen.

Met de volhardendheid die wij in dit opzicht van hem gewend zijn, mijdt Wieringa ook in de *Geestige Werken* het gebruik van latinismen, graecismen en romanismen. De Rabelais-vertaler echter moet over een zeer grote woordenschat beschikken. Wieringa heeft het Nederlands van de *Geestige Werken* kruidig en sappig gemaakt door te putten uit de taal van de streek waar hij geboren en getogen moet zijn en waar hij zijn hele leven zal slijten: Friesland. In een artikel *Friesch in Neerlands taaltuin* [2]) heeft P. Sipma verschillende voorbeelden gegeven van de talrijke frisismen die Wieringa niet schroomt te ge-

[1]) O.a. bij twee edities van 1573 en een uitgave van 1584. Zie Plan, *Bibl. rab.*, pag. 202 en 204.

[2]) *Onze Taaltuin*, V, cf. boven blz. 108.

bruiken om de taal van Rabelais meester te worden. Waar Rabelais lange — soms meer dan een bladzijde beslaande — opsommingen geeft, heeft Wieringa er plezier in zijn lijsten even lang of liever nog langer, dan de franse te maken, waartoe hij af en toe de hulp van het Fries niet versmaadt. De „drolluchtige Keuken-baasen en Heerschappelyke Haanebraaders" van B. IV H. 40 krijgen niet alleen namen als „Spek-schraper, Ham-smuller, Swijn-worger" maar één van hen heet ook „Barge-Ridder" [1]); in hetzelfde Boek H. 60 offeren de Gastrolatren in de vasten aan hun God allerlei soorten vis, waaronder ook „vlintten"[2]) en als nagerechten o.a. de specialiteit van het eiland Kampen, de kampersteur en het friese gebak drabbelkoek.

Bespotting van de met Latijn doorsprekte taal der geleerden.

Rabelais is blijkens zijn werk allesbehalve een principieel tegenstander van het gebruik van buitenissige woorden, maar dat neemt niet weg dat hij het verlatiniseerde Frans van de Sorbonnisten duchtig aan de kaak stelt. L. II chap. 6 ontmoet Pantagruel „un Limosin, qui contrefaisoit le langage François". Pantagruel geeft de Limosijn een flink standje over zijn villen van het Latijnmaar laat hem daarna ongehinderd gaan. De Limosijn kan de schrik echter niet te boven komen.

> Et apres quelques années mourut de la mort de Roland, ce faisant la vengeance divine, & nous demonstrant ce que dit le Philosophe, & Aule Gelle, qu'il nous convient parler selon le langage usité. Et comme disoit Octavian Auguste qu'il faut eviter les mots espaves en pareille diligence que les patrons de navires evitent les rochers de mer.

Wieringa die zich in striktere zin aan de moraal zal houden dan Rabelais zelf, vertaalt nadrukkelijk:

> en eenige jaaren daar na sturf hy aan een raazende ziekte; 't welk als een werkinge van de Goddelijke wraak was; ons aanwijsende 't geene de Wijsgier, en Aulus Gellius zeit; datwe in't spreeken onse gewoone Land-taal geerne behoorden te gebruiken: en 't geene Octavianus Augustus plag te zeggen, dat men met geen minder bezorgtheid de oneigene en vreemde woorden in't spreeken mijden moest; als de Schippers in zee de klippen schuwen.

In de *Missive van den Limozijn van Pantagruel* [3]), prozavertaling van de op rijm geschreven *Epistre du Limosin de Pantagruel* en in de Achtling „Om te indageeren in vocablen authentique . . . enz." [4]), vertaling van een *Huictain* dat oorspronkelijk een *Dizain* is geweest, heeft Wieringa de gelegenheid om de geleerde bastaardtaal te parodiëren gretig gebruikt.

Het purisme van Wieringa is even principieel als onopvallend [5]). Wanneer wij B. I H. 23 lezen dat Gargantua allerlei kunstjes met kaarten leert en daarvan gezegd wordt:

Puristische vertalingen van Wieringa.

> Met'er haast had hy de weet en greep daar af zoo wel wech, dat Tunstal den Engelsman, die daar over wijdluchtig geschreven heeft, opentlijk bekende, dat, in vergelijking van hem, hy er waarlijk alzoo weynich af verstond, als van der hoogduitzer Pofhanzen taal

[1]) Cf., *Wdb. der Ned. taal*, II kol. 1020, op „barg".

[2]) Zie Waling Dijkstra, *Friesch Wdb.*, I blz. 369, op „flint". Na de „vlintten" offeren de Gastrolatren „nosken" waarmee waarschijnlijk dezelfde vissen worden bedoeld als met het engelse „nose-fish"; cf. *A new english dictionary* VI, Oxford 1908, n. pag. 217*a*.

[3]) *Vervolg der Geestige Werken . . als een zesde-Boek*, blz. 24.

[4]) *Vervolg der Geestige Werken*, blz. 29.

[5]) Cf. boven blz. 111.

dan merken wij eerst door vergelijking met de franse tekst:

> A tant sceut d'icelle & theorique & pratique, si bien que Tunstal Anglois, qui en avoit amplement escrit, confessa que vrayement en comparaison de lui il n'y entendoit que le haut Allemand

dat Wieringa een puristische vertaling van de termen „theorie en praktijk" gegeven heeft.

De neiging om, waar het maar enigszins mogelijk is, nederlandse woorden te gebruiken, schijnt Wieringa in geen enkel opzicht belemmerd te hebben bij het vertolken van de *Oeuvres*. Als Panurge B. III H. 3 „ten hoogsten den stand der Schuldenaars en Ontleeners" verheft, nemen zijn gedachten een ongekende vlucht. Een cosmos waarin de betrekking „schuldenaar—schuldeisscher" niet bestond, zou een ware chaos zijn, alles zou er verkeerd gaan:

> le Soleil ne luira sur la terre, les astres n'y feront influence bonne. Car la terre desisteroit leur prester nourrissement par vapeurs & exhalations . . . . . Entre les elemens ne sera symbolisation, alternation, ne transmutation aucune. Car l'un ne se reputera obligé à l'autre, s'il ne lui avoit rien presté . . . etc. etc.

Wieringa vertaalt rustig en nauwkeurig:

> De Son zal op't Aard-rijk niet willen lichten: de gesternten zullen 'er geen goede invloeijing doen; om dat de aarde zal ophouden door dampen en opwaasemingen voedzel te verschaffen . . . . Onder de Hooftstoffen zal geen evendragtigheid, geen verpoosing, noch eenige omwisseling wezen: want den eenen zal zich niet verbonden dunken aan den anderen; indien hy hem niets zal by gezet hebben.

Ook de microcosmos die de mens is, zou in gruwelijke verwarring geraken, wanneer geen enkel deel zich meer verplicht zou voelen een ander deel bijstand te geven:

> het hooft zal't gezicht van zijn oogen niet willen leenen, om de voeten en handen te rechte te stieren. De Voeten zullen zich te weerdig houden om het hooft te draagen . . . enz. enz.

De ideale wereld, zo zegt Panurge in het vervolg van zijn rede B. III H. 4, is die „waar in een jegelijk leent, en een yegelijk schuldig is: daarse alle Schuldenaars, en alle uytleeners zijn" en hij roept uit:

> O quelle harmonie sera parmy les reguliers mouvemens des cieux . . . . Quelle sympathie entre les elemens
> W. O welk een zoeten over-een-stemming zal'er zijn onder de gereegelde beweegingen der Hemelen . . . . O welk een onderlinge neiging tusschen de hooft-stoffen!

Waarlijk, zo'n wereld zal zijn:

> L'idée des regions Olympiques: esquelles toutes autres vertus cessent, charité seule regne, regente, domine, triumphe
> W. De voorschaaduwing van de Heemelsche Rijken; in welken alle andere deugden ophouden en de Liefde alleenlijk stand houdt, heerscht, regeert en zeegepraalt.

En slechts in een dusdanige wereld kan het proces van het menselijk leven goed functioneren. Wieringa beschikt over de nodige termen om de „nau'keurige beschrijving van de inwendige werkingen tot voeding van 's menschen ligchaam" in het Nederlands te stellen, zoals blijken zal uit het volgend citaat:

Lors quelle joye pensez vous estre entre ces officiers (scil. de lichaamsdelen) quand ils ont veu ce ruisseau d'or (scil. nieuw bloed), qui est leur seul restaurant? Plus grande n'est la joye des Alchimistes quand apres long travaux, grand soing & despense, ils voyent les metaux transmuez dedans leurs fourneaux. Adonq chacun membre se prepare & s'esvertue de nouveau à purifier & affinner cestuy tresor. Les rognons, par les veines emulgentes en tirent .l'aquosité, que vous nommés urine, & par les ureteres la decoulent en bas. Au bas trouve receptacle propre, c'est la vessie, la quelle en temps opportun la vuide hors. La ratelle en tire le terrestre & la lie, que vous nommés melancholie. La bouteille du fiel en substrait la colere superflue. Puis est transporté en une autre officine, pour mieux estre affiné, c'est le coeur, lequel par ses mouvemens diastoliques & sistoliques le subtilie, & enflambe, tellement que par le ventricule dextre le met à perfection, & par veines l'envoye à tous les membres.

W. Nu bedenk eens, welke een verheuginge onder deze bedienaars is, wanneerse verneemen dese gulden stroom, die haar eenig onderhoud en herstel-middel is? grooter kan de vreugd der 1 metaal-stookers niet zijn, wanneerse na lange moeylijkheid, groote bekommering en kosten, die metaalen in haare ovens verandert zien, alsdan stelt zich yder Litmaat schrap, en verpijnt zich op nieuw deze schoone schat te zuyveren en verfijnen. De Nieren trekken'er door de melk-aadertjes de waaterigheid af, en doense door de water-pijpjes om laag loopen: daar beneeden vindtze dan een eygen ontvang-vat, dat is de blaas; die de zelve ter geleegener tijd weder uyt laat loopen, De milt trekt 'er de aardachtigheid en gist uyt, dien gy 2 swarte gal noemt. De galle blaas zuygt'er de overtollige en geele gal uyt.

1 Alchimistes.

2 Melancholie.

Daar na word dit overige overgebragt in een ander winkel, om noch fijnner gemaakt te worden; dat is het hart, 't welk door zijn verwijdding en weder toe-trekking dat verdunt en verwarmt, zoo dat hy 't door de rechter holligheid tot volkomentheit brengt, en door de aaderen aan alle leedematen om-zendt.

Onder de wetenschappelijke termen die Wieringa vertalen moet, zijn er talrijke astronomische. In de tijd dat Gargantua „door Ponocrates in zoodanigen leer onderweesen wierd, dat hy niet een uur in den dag liet verlooren gaan" (B. I H. 23) gingen leermeester en leerling te middernacht, voordat zij zich te ruste begaven, de hemel beschouwen:

& la notoient les cometes si aucunes estoient, les figures, situations, aspects, oppositions & conjonctions des astres

W. gingmen . . . waarnemen, of zich eenig vreemde of staart-ster vertoonde; en hoe zich de teikening, plaatzing, neven stand, tegenstel, en 'tzaamloop der gesternten liet aanzien.

Wieringa geeft hier de te vertalen astronomische woorden en marge. Zo ook:

D. I blz. 227 Dwaal-ster — Planete.
232 zevengestert, eevenaar, Kooren-air, Maagd, Schaal — Pleiades, l'Equinoctal, l'Espy, Vierge, Balance.

697 somersche zonne-stand — Solstice estival
710 zonne-keer-kringen, verzengden luchtstreek, dag-evenaar — Tropiques, Zone torride, Aequinoctial
D. II blz. 243 sterre plat-kloot — astrolabe [1])
438 dieren-kreits, Sonne-steuittingen, nacht-eeveningen — Zodiaque, Solstices, Equinoxes
455 half Hemel-rond — Hemisphere

Heel dikwijls echter vindt men bij Wieringa's puristische vertalingen het „onduits" niet voor de kantlijn gesteld. *Vervolg* blz. 8 wordt niet opgegeven dat „Verduysteringe" en „verdonkeringen" vertalingen zijn van „eclipses", niet bekanttekend is er „swevende sterren" als vertaling van „planetes" evenmin als op blz. 11 „staart-star" dat de vertaling is van „comete" enz. enz.

Ook voor wiskundige termen, om nog een enkele categorie van wetenschappelijke terminologie te noemen, beschikt Wieringa over nederlandse uitdrukkingen, „diameter" wordt „midden breedte" of „midlijn", „tetrade" wordt „viertal", „tetradique": „viertallig", „en figure heptagone": „in een seven-kantige gedaante" enz. enz.

Vertalingen van woorden door Rabelais gesmeed of in biezondere betekenissen door hem gebruikt.

Tweemaal in de *Oeuvres* gebruikt Rabelais het woord „Obeliscolychnie", samenstelling waaraan twee griekse woorden ten grondslag liggen. In Boek IV wordt beschreven hoe Pantagruel en zijn tochtgenoten een zware storm op zee doormaken. Als het onweer bedaard is en land in zicht, roept Epistemon uit:

573 Haye, haye. Je voy terre: je voy port: je voy grand nombre de gens sur le havre. Je voy du feu sur un Obeliscolychnie [2])
II. 93 Hey, za, lustig, hef nu op van vreugden; ik zie niet alleen land; maer ik zie ook een haven, met een groote meenigte van volk op de hoofden wandelen of weemelen: ik zie een vuyrlicht op een schuyns verheven vierkant spits.

Wanneer Pantagruel en zijn makkers op het eiland der Lanternoisen aankomen worden zij van de haven naar het Koninklijk Paleis geleid:

802 par trois Obeliscolychnies, gardes militaires du Havre à hauts bonnets
II. 408 door drie Kegels-wijse Lanteerens, als Gewaapende Wachters tot bewaaringe van de haven, dragende doorgaans hooge hoeden

Dat Wieringa in deze beide gevallen geen gelijke vertalingen geeft van obelisk, zullen wij hem niet kwalijk nemen. Uit deze vertalingen van „obeliscolychnie" blijkt reeds hoe Wieringa omspringt met woorden door Rabelais gesmeed ofwel met voorliefde en in biezondere betekenissen door hem gebezigd. Wieringa ziet er niet spoedig van af te vertalen, slechts enkele namen en titels blijven zoals ze zijn, slechts

[1]) In *L. Meyers Woordenschat* wordt „astrolabium" vertaald: „platkloot, sterreplatkloot, sterrehoogtemeeter".

[2]) Tenzij anders aangegeven, citeer ik de *Oeuvres* volgens de „Rabelais de Hollande" van 1675. De beide deeltjes van deze uitgave zijn doorlopend genummerd, de eerste genummerde bladzijde van Tome II is pagina 489. Met een arabisch cijfer zonder nadere aanduiding verwijs ik naar een bepaalde bladzijde van Tome I of Tome II. In de *Geestige Werken* zijn Deel I, Deel II en het Vervolg (gevormd door het *Zesde-boek* en soms met Deel I soms met Deel II samengebonden) afzonderlijk genummerd. Zowel in de *Oeuvres* als in de *Geestige Werken* begint de paginering eerst na de voorrede die bij Boek I behoort. Indien wij niet naar de bladzijden maar naar de boeken en hoofdstukken citeren, geven wij dit steeds aan.

enkele al te fantastische samenstellingen (zie bv. B. IV H. 15 en de catalogus der boekerij van St. Victor B. II H. 7) worden — afgezien van de druk- en transcriptie fouten — onveranderd overgenomen. Ook hier streeft Wieringa niet in de eerste plaats naar etymologische vertalingen [1]). Wanneer B. V H. 19 Pantagruel en zijn gezellen landen bij de haven „de Mateotecne" in het koninkrijk „d' Entelechie", vertaalt Wieringa „Entelechie" met „eygen drift", „mateotecne" door „mal-maakzel", welke laatste vertaling „etymologisch" genoemd kan worden. In zijn vertalingen van de door Rabelais bedachte werkwoorden „matagraboliser" en „philogrobiliser" tracht Wieringa niet te doen uitkomen dat het samenstellingen betreft van een afleiding van het franse werkwoord „grabeler" [2]) respectievelijk met het griekse ματαιο — en het griekse φιλο — [3]):

48 il y a dixhuit jours que je suis à matagraboliser cette belle harangue
I. 63 't is maar achtien dagen dat ik mijn hooft en herssenen schier te bersten gepeinst heb, om deze zo schoone aanspraak t'zaamen te timmeren en metzelen
397 Je me sens tout matagrabolisé en mon esprit des propos de ce fol endiablé
I. 581 ik ben zoo verbruide verbrabbelt en verbijstert in mijn gemoed, door de dollery van dien Duivelzen zotte-bol
681 Et restions, tous pensifs, matagrabolisez, sesolsiez [4]) & faschés, sans mot dire les uns aux autres
II. 243 zoo dat wy zuffende, sluymerig en lusteloos zaaten zonder een woord tot malkanderen meer te spreeken
203 un jour qu'ils estoient tous Philogrobolizez du cerveau
I. 286 op zeekeren dag, datse alle haar hooft schier half gebrooken, en haare herssenen heel-omgehutzeld hadden.

Betekenis en gevoelswaarde, niet de etymologie van het werkwoord „circumbilivaginer" [5]) en het daarbij behorende substantivum „circumbilivagination" tracht Wieringa weer te geven:

411 C'est parlé cela, s'écria Panurge, galantement sans circumbilivaginer autour du pot
I. 603 Dat is zeeker (schreeuwde Panurge) braaf uit de borst gesprooken; zonder lang omhaalen, maalen en dwaalen om de gort-pot
381 Il mesdit des bons peres Mendians Cordeliers, & Jacobins, qui sont les deux hemispheres de la chrestienté, & par la gyrognomonique circumbilivagination, desquels comme par deux filopendoles celivages, toute l'Eglise Romaine, quand elle se sent emburelucoquée d'aucun baragoinage d'erreur ou d'heresie, homocentricalement se tremousse
I. 556 Hy spreekt lasterlijk van de goede Vaders, de beedelende Cordeliers en Jacobinen; die de twee half-ronden der Christenheid zijn: en door wiens

---

[1]) Cf. boven blz. 108 en vlgd.

[2]) L. I chap. 20 gebruikt Rabelais de uitdrukking „grabeler les pieces" (zie beneden blz. 303) en L. IV chap. 18 schrijft hij:
561 Moines . . . & autres saints religieux, lesquels aloient au concile de Chasil pour grabeler les articles de la foy contre les nouveaux heretiques.
Wat Wieringa vertaalt:
II. 76 Monniken . . . en andere heylige geestelijken, de welke trokken op de Kerkelyke vergadering tot Chasil; om de Geloofsleedtjes wat te befutzelen en verlappen, tegen de nieuwe ketters.

[3]) Cf. *Rabelais, Marnix van St. Aldegonde en B.N., Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde*, 58 blz. 142.

[4]) Andere uitgaven: sesolfiez.

[5]) Cf. Sainéan, *La langue de R.*, II pag. 401.

ruim-rond-even-afgepaste allom-swervingen, als door twee van de Hemel hangende tegen wigten, de gansche Roomsche Kerke, alsze zich door eenige ydel-oeffen-driftigheid der afdwaaling en wangevoelen vindt belemmert en verlemt, over al even-dragtelijk beweegt.

In dit laatste citaat komen nog vele andere vreemde woorden voor die zware eisen stellen aan den vertaler. „Baragoinage" is een afleiding van „baragoin" met welk woord Rabelais zijn minachting voor de onverstaanbare klanken van een barbaarse taal uit; *Geestige Werken* I. 627 wordt het met „revel-taal", I. I. 278 met „gebabbel" vertaald. Zij die een dergelijke taal spreken, noemt Rabelais „Barragouïns" in het fantastische pleidooi dat hij de Heren van Baisecul en Humevesne laat afsteken [1]). Wieringa vertaalt „les Barragouïns & les Accoursiers" door „de klappers en kaakelaars".

Een synoniem van „emburelucoquer", „hinderen, kwellen" is in het oude Frans het verbum „(in)cornifistibuler". Rabelais veronderstelt dat het een samenstelling is met het subst. „corne" en zoveel betekent als „filtrer comme à travers un cornet, introduire lentement ou péniblement" [2]). Als de wijsgeer Trouillogan, door Panurge geraadpleegd over het voor en tegen van het huwelijk, zeer dubbelzinnige antwoorden geeft, roept de gekwelde ondervrager uit:

433 Dieu nous soit en ayde. Je sue pour la mort beuf d'ahan: & sens ma digestion interrompue. Toutes mes phrenes, metaphrenes, & diaphragmes, sont suspendus & tendus pour incornifistibuler en la gibbessiere de mon entendement ce que dites & respondez

I. 635 Waar willen-we nu belenden? [3]) By den dooden Os, ik sweet van vermoeijtheid: Ik voel mijn afgang my ontzakken; mijn beneeden- en bovendarmen met het middel-rift gehangen en gespannen, om al dese fijmelfutsel-hutzel hoetelaary in de by bruidel-beursjes van mijn begrijplijkheid, over dit zeggen en weer-zeggen.

De bibliotheek van St. Victor bevat een boek getiteld:

190 La pelleterie des tirelupins, extraite de la botte fauve incornifistibulée en la somme angelique [4]).

Wieringa doet geen poging de laars te filtreren. Zijn titel is echter even nonsensicaal als die van Rabelais:

---

[1]) *Oeuvres*, L. II chap. 11; *Geestige Werken*, B. II H. 12.

[2]) Zie Sainéan, *La langue de R.*, II pag. 401.

[3]) Niet alleen hier, maar ook bij sommige andere burleske passages valt op te merken dat Wieringa het ijdel noemen van Gods naam mijdt. Een fraai voorbeeld vindt men in de vertaling van de uitroep van den „t'eenemaal met schrik ingenomen" Panurge na het bezoek aan den doodzieken dichter Raminagrobis, die iedereen wegstuurt omdat hij alleen in eenzaamheid wil sterven:

381 Par la vertu Dieu, je croy qu'il est heretique, ou je me donne au diable. Il mesdit des bons peres Mendians Cordeliers, & Jacobins

I. 556 By den sterken steenen Roeland! ik geloof waarlijk dat dese een snooden Ketter is, of haalme de Drommel: Hy spreekt lasterlijk van de goede Vaders, de beedelende Cordeliers en Jacobinen.

Cf. voorts beneden blz. 307 noot 2 en in Deel II D. het slot van de *Dronkenmans praatjes of Dolle-mans deuntjes* waarin geen vertaling van „O lacryma Christi! c'est de la Deviniere" voorkomt.

[4]) „En la somme angelique". De *édition critique* van Lefranc tekent hierbij aan: „La Somme du Docteur Angelique saint Thomas d'Aquin".

I. 267 De bontwerkerij der beunhaasen en hairwevers in 't wild [1]), getrokken uyt de karmosijnen breeruyg rondbeboorde laars, met een Engelze zoom.

Evenzo geeft Wieringa niet de etymologie maar wel de dwaasheid van de rabelaisiaanse uitdrukking weer:

8 d'abondant en ont chaffourré leur robidilardique loy . . . Gallus ff de lib . . . .
I. 10 Noch ten overvloed is'er by-geflanst haaren bemeuseloud-roet-rookigen recht-keur; Gail.ff. lib . . . .

Bij het vertalen van deze en andere specifiek-rabelaisiaanse woorden zien wij Wieringa gebruik maken van alliteratie en variatie. Wij weten dat Wieringa deze stijlmiddelen zeer veel toepaste in de *Kundschappen* van *Parnas*, in de *Geestige Werken* maakt hij er zo mogelijk nog intensiever gebruik van. Wij geven enkele voorbeelden:

Alliteratie en variatie.

Alliteratie zonder uitbreiding van de tekst:

Pro- desprisement incroyable de tout ce pourquoy les humains tant veillent
logue courent, travaillent, navigent, & batailent [2])
I. Voor- een ongelooflijke verachting van alle die dingen, daarom de weereld-
reede lingen waaken, woelen, wroeten, vaaren en vechten
576 negligent, eviré, & paresseux
II. 97 loom, lafhertig en luy
627 Volupté, dis je, facile & non penible
II. 67 wellust zeg ik, die kommerloos en kosteloos is.

Reeds de franse tekst vertoont alliteratie:

94 Quelle sera la fin de tant de travaux & traverses?
I. 132 Welk zoude 't einde zijn voor zoo veel sweetens en swerwens?
553 Estes vous des Frappins, des frappeurs, ou des frappars?
II. 64 ben je van die klutzers, van die kloppers, of van die klinkers?

Dikwijls doet de zucht tot alliteratie Wieringa een vertaling kiezen die, hoewel in het verband zeer wel passend, niet letterlijk is:

50 ce bel Orateur
I. 67 dien spraakelijken spreeker
289 un petit bonnet pers
I. 419 een klein bly-blau mutsjen [3])
362 sort ou enchantement
I. 529 eenige hoetelery of hexery
567 O le gentil mousse
II. 85 o dien braaven botterik
638 nos belles Decretales
II. 183 onse kostele Kerk-besluyten.

[1]) Voor „turelupin" en „tirelupin" zie de *Sleutel of Verklaaring* en cf. Sainéan, *La langue de R.*, II pag. 268. In de voorrede van Boek I vertaalt Wieringa „tirelupin" door „Bay-vanger". Men vgl. voor deze vertaling het *Wdb. der Ned. Taal*, II kol. 804, op „baaivanger" en Waling Dijkstra, *Friesch Wdb.*, blz 65, op „baeifanger". Het lijkt mij niet onmogelijk dat Wieringa zijn lezers wilde doen denken aan de betekenis „wijn" die het woord „baai" kan hebben, want zijn „Bay-vanger" verwijt den voorredenaar dat diens werk „meer naa de Wijn, als naa de Oly" ruikt — een aantijging overigens die de schrijver, naar hij zegt, zich tot roem zal rekenen.

[2]) Elz. 1663: bataillent.

[3]) „Bly-blau" is helder blauw, cf., *Wdb. der Ned. Taal*, II kol. 2830.

Uitbreidingen van de tekst, grotendeels gepaard gaande met alliteratie:

Talrijk zijn de gevallen van verdubbeling (weergeven van één nomen of verbum door twee of meer nomina of verba), talrijk die van toevoeging (in het eenvoudigste geval van een adj. voor subst.) en meestal vindt men ze onderstreept door alliteratie. Gemeenlijk zijn hierbij de vertalingen min of meer vrij, soms echter wordt aan de bedoeling van de franse uitdrukking niets af en toe gedaan, bv. wanneer Wieringa „baudet" (50) vertaalt door „botten bloet" (I. 68). De grenzen zijn hier niet scherp te trekken, wij verdelen onze voorbeelden dan ook niet onder:

Prol. follastres — matieres assez joyeuses — Horace
I. Voorr. zot en zouteloos — eenige lustige loopjes — Horatius, dien braven Borst.
50 Le Sophiste
I. 66 Den wynigen Wijsaart
52 les magistrats
I. 69 De misdaane Meesters
66 un tas de badaux medecins herselez en l'officine des Sophistes
I. 92 een deel botte beesten en babokken van Genees-meesters, in der Betweeteren winkels een weinig geruigschaaft
72 Et avec gros raisins chenins estuverent les jambes de Forgier mignonnement, si bien qu'il fut tantost guery
I. 100 De beenen van den geslagenen Forgier smeerden en streeken se zoetelijk met zap van de grootste druiven, zoo dat hy met'er haast geheelt en geholpen was [1])
188 Le limasson des Rimasseurs
I. 265 Den sleependen Slek der Sukkelaars
342 hameçons
I. 499 hengels en hoeken [2])
346 Atomes Epicureïques
I. 504 na u zichtbaare ziertjes van Epicurus
380 Car je t'ayme du bon du foye [3])
I. 554 want uit geheel mijn lever en longen heb ik je lief
519 collation
II. 15 vrienden-vreugde-mael
571 Resves-tu
II. 90 Wat meug je al leggen revelen en reutelen
576 voeux ocieux
II. 97 luy en leedig wenschen
721 Contracteurs
II. 295 Schagcheraars of Schrobbers
721 les plus rebarbatifs vilains
II. 295 de wreedste en wreeveligste schelmen
745 Vertu de froc, dit frere Yean, quel voyage ici faisons -nous
II. 330 Gants kracht van kap en keuvel! sprak Broeder Jan, wat slechter en slordiger swervery is dit

[1]) Tevens verbale clausula aan het slot van een hoofdstuk (B. I H. 25).

[2]) Er staat „heugels en hoeken" maar reeds het *Wdb. der Ned. Taal*, VI kol. 696, veronderstelde te lezen: „hengels en hoeken".

[3]) Deze woorden zegt Broeder Jan tot den „zoete Zulleman" Panurge, die hem een gunst vraagt. Panurge is met vele menselijke ondeugden behebt, steeds bang als het begint te spannen, hoewel vol praats voor of na een — vermeend of werkelijk — gevaar. Maar hij is vrolijk, vol zotte streken, verkwistend maar niet geldzuchtig (lees zijn rede tot lof van de stand der Schuldenaars en Ontleeners B. III H. 3 en 4) en op zijn manier trouw. De dappere mannen in wier midden hij verkeert, nemen hem soms in de maling maar laten desondanks niet na Panurge aan alle kanten te helpen, zij denken er niet aan hem hun eigen maatstaf aan te leggen maar houden oprecht van hem. Pantagruel heeft Panurge lief van het ogenblik af dat hij hem voor het eerst ontmoette (B. II H. 11).

749 les sallebreneux
II. 337 de stroojonkers en schijt-valken [1]).

De alliteratie en variatie geeft relief zowel aan de vrolijke als aan de ernstige gedeelten van de *Geestige Werken*. In de inleiding van hoofdstuk IV spraken wij over de twee hoofdgroepen der stijlen en constateerden dat Wieringa bij het vertalen van de *Ragguagli di Parnaso* een geschrift behorende tot de moderne stijlgroep, transponeerde in een volgens de beginselen van de oude stijl gesteld. Als Wieringa zich zet aan het vertalen der *Ouevres*, vertaalt hij het werk van een auteur die, evenals hijzelf, schrijft volgens de oude stijl, welke gebaseerd is op de tegenstelling. In het biezonder in brieven en toespraken, in natuurbeschrijvingen en andere ernstige passages zoekt Rabelais de statige stijl die de antithese uitspint. Hij roept daarbij alliteratie en variatie te hulp, in geringere mate echter dan zijn vertaler Wieringa. Ter illustratie citeren wij het begin der hoofdstukken 24, 31 en 50 van Livre I (*Geestige Werken:* B. I H. 24, 31, 51) en van hoofdstuk 29 van Livre IV.

Rabelais en Wieringa beide aanhangers van de „oude" stijl.

Alliteratie en variatie in ernstige passages.

Comment Gargantua employoit le temps quand l'air estoit pluvieux. S'il advenoit que l'air fust pluvieux & intemperé, tout le temps devant disner estoit employé comme de coutume, excepté qu'il faisoit allumer un beau & clair feu, pour corriger l'intemperie de l'air.

I. 94 *Hoe Gargantua sijn tijd toebragt, als 't reegenachtig weer was.* Soo 't gebeurde, dat de lucht dijsich dampig, regenachtig en onweerig was, besteede hy den vollen voormiddag volgens sijn gewoonte; behalve dat hy een braaf vuur boeten en branden dee, om d'ongemaatigtheid en 't gebrek des lugts te verbeeteren.

83 *La harangue faite par Gallet à Picrochole.* Plus juste cause de douleur naistre ne peut entre les humains, que si du lieu, dont par droiture esperoient grace & benevolence, ils reçoivent ennuy & dommage. Et non sans cause (combien que sans raison) plusieurs venus en tel accident, ont cette indignité moins estimé tolerable que leur vie propre, & en cas que par force ny autre engin, ne l'ont pû corriger, se sont eux mesmes privés de cette lumiere.

I. 118 *Deftige reeden door Gallet gedaan voor den Koning Picrochole.* Geen rechtvaardiger oorzaak van beklag kan'er komen onder de menschen, dan wanneermen van iemand, daarmen met recht alle gunst en goedwilligheid van verhoopte, alle smart, smaad en schaad ontfangt: En niet zonder oorzaak (hoewel tegen reeden) hebben veele, in zoodanigen ongeval geraakt, die smaad en verontweerdiging onverdragelijker geacht, dan't verlies van haar eigen leven: zo dat, wanneerse 't zelve noch door kragt, noch door kloek beleid of list, te herstellen of te verbeeteren zagen, sy zich zelve van dit lieve licht en leven berooft hebben.

136 *La concion qui fit Gargantua és vaincus.* Nos Peres, ayeux, & ancestres de toute memoire ont esté de ce sens, & cette nature, que des batailles par eux consommées ont pour signe memorial des triomphes & victoires plus volontiers erigé trophées & monumens es coeurs des vaincus par grace: que es terres par eux conquestées par achitecture.

---

[1]) Sainéan zegt, *La langue de R.*, II 165, dat men „sallebreneux" „par antiphrase" moet opvatten als een uitdrukking voor „dandy". Met „schijt-valk" is hetzelfde het geval.

In de beschrijving van het uiterlijk van Gaigne-beaucoup schrijft Wieringa voor „le bonnet à la coquarde" (717): „het Hoedtje stond hem op een Oor als een Schijt-valk of Poehaan" (II. 289).

Geestige Werken I. 25 schrijft Wieringa „Spaanze stroo-Ionkertjes" ter vertaling van „Hidalgos bourrachos marranisez" en I. 206 word aan „doortrapte truggelaars .... Spotters of Stroo-jonkers bij de kaars" de toegang tot de abdij van Theleme ontzegd.

192 I. *Gargantua doet een heerlijke en leerlijke reeden tot de overwonnene.* Onse Vaders, Grootvaders, en Voorzaaten zedert menschen geheugenis her, zijn van dit gevoelen en dien aard geweest, datse, van de veldslagen en overwinningen, door haar uitgevoert, t'haarder eer en gedachtenis, de zeege-boogen en gedenkbeelden daar af, liever hebben willen oprechten in de herten der verwonnenen door genaade en weldaadigheid, als in d'aangewonnen landen, door eenig gebouw, of timmeragie.

589 *Comment Pantagruel passa l'Isle de Tapinois, en laquelle regnoit Quaresme-prenant.* Les naufs du joyeux convoy refaites & reparées: les victuailles rafrechies: les Macreons plus que contens & satisfaits de la despense que y avoit fait Pantagruel: nos gens plus joieux que de coustume, au jour subsequent fut voile faite au serain & delicieux Aguyon, en grande alegresse.

II. 117 *Pantagruel komt aen 't Eyland der Tapinoisen (Veynzaerts) alwaer als Koning regeerde Quaresme-prenant, Vasten-aanvang.* De Scheepen van de vroolijke vloot weder vertimmert en toegetakelt, met verversching van leeftocht verzien, de Macreons overdaedig voldaen en vernoegt over de groote uytgave van geld, die Pantagruel daer gedaen had, en onse maets seer vermaekt zijnde, zoo gingen wy 's anderen daegs t'zeyl met een helder weertjen, en labbere koelte, in een lustig en bly gejuigh.

B. II H. 8 ontvangt Pantagruel voor zijn studie „tot Parijs zijnde" een brief van zijn vader. Gargantua verheugt zich over de vorderingen der wetenschap. Aan zijn eigen opvoeding werd indertijd door zijn goede vader Grandgousier grote zorg besteed:

192 toutefois comme tu peux bien entendre, le temps n'estoit tant idoine ne commode es lettres comme est de present, & n'avois copie de tels precepteurs comme tu as eu. Les temps estoient encores tenebreux, & sentant l'infelicité & calamité des Goths, qui avoient mis à destruction toute bonne litterature. Mais par la bonté Divine, la lumiere & dignité a esté de mon aage rendue es lettres, & y voy tel amendement que de present à difficulté serois je receu en la premiere classe des petits Grimaux qui en mon aage viril estois (non à tort) reputé le plus sçavant du dit siecle.

I. 271 Evenwel was de tijd, gelijk gy zelf wel begrijpen kont, zoo bequaam en gevoeglijk niet tot de geleertheid als wel de tegenwoordige: en my mochten niet gebeuren zoodaanige Meesters, als gy gehadt hebt. De tijd was noch droef en donker, gevoelende de onheilen en ellenden der Gotten, die alle goede konsten en weetenschappen in verwarring en verwildering gebragt hadden. Doch door de Goddelijke goedheid, is in mijn levens tijd de glans en grootachting der geleerdheid weder opgereezen, en ik zieze noch zoodaanige toeneemen, dat ik tegenwoordig ter naauwer nood in de voorste rij der kleine Letter-konstenaars toe gelaaten zou zijn; daar ik in mijn mannelijke jaaren, niet t'onrecht gereekent wierd voor den wijsten en geleerdsten van dien eeuw.

Op zijn oude dag voelde Gargantua zich nog genoodzaakt de Griekse Letteren te gaan leren:

194 lesquelles je n'avois contemnées comme Caton, mais je n'avois eu loisir de comprendre en mon jeune aage. Et volontiers me delecte à lire les moraux de Plutarque, les beaux dialogues de Platon, les monumens de Pausanias, & antiquitez d'Atheneus, attendant l'heure qu'il plaira à Dieu mon createur m'appeller, & commander issir de cette terre.

I. 273 die ik niet had veracht, gelijk Cato, maar ik had de geleegentheid niet gehad van die te leeren in mijn jonge jaaren. En zeer geerne vermaak ik my met te leesen de Zeede-lessen van Plutarchus, de zoete t'zaamen spreekingen van Plato, de Gedenk-teekenen van Pausanias, d'Oudheeden van Atheneus; terwijl ik verwachte de uur, dat, het God mijn Schepper zal gelieven my op te eisschen, en te bevelen uit dit traanendal te vertrekken.

Aan het slot van zijn brief geeft Gargantua veel goede raad en even waagt hij het ook uiting te geven aan zijn hevig maar beheerst verlangen naar zijn kind:

195 Revere tes precepteurs, fuy les compagnies des gens esquels tu ne veux point ressembler, & les graces que Dieu t'a données, icelles ne reçoit en vain. Et quand tu connoitras que auras tout le sçavoir de pardelà acquis, retourne vers moy, àfin que je te voye, & donne ma benediction devant que mourir. Mon fils la paix & grace de nostre Seigneur soit avecques toy, Amen. De Utopie ce dixseptieme jour du mois de Mars, ton Pere Gargantua.

I. 276 Bewijs alle eer en ontzag aan uw Meesters; en schuw het gezelschap van alle zulke lieden, dien gy niet gelijk, of daar by vergeleeken wilt weesen: En de genaaden giften die de goede God u heeft gedaan, laat niet te vergeefs by u ontvangen zijn. Maar wanneer gy bemerken zult alle weetenschappen aldaar bekomen te hebben, zoo keer weder herwaarts tot my; op dat ik u zien, en mijnen zegen geven mag, al eer ik sterve. Mijn Zoon, de vreede en genaade Onses Heeren en Zaaligmaakers zy met u; Amen. Gegeven in Utopien den zeventienden dag van de maand Meert des jaars een duisend drie honderd en ellef en dertig. Uw Aardsche Vader Gargantua.

In deze slotzin heeft Wieringa een jaartal toegevoegd dat, daar Gargantua ook vermeldt dat in zijn eeuw de drukkerijen „door Goddelijke in-blaasing gevonden zijn", meer met de alliteratie dan met de historische werkelijkheid schijnt rekening te houden. Dat in de *Geestige Werken* de ondertekening van deze brief niet luidt „Uw Vader Gargantua" maar „Uw Aardsche Vader Gargantua" toont hoezeer Wieringa zich ingeleefd heeft in de vrome ernst die den briefschrijvenden Vorst bezielt. Enig gevaar dat Wieringa die ernst te zwaarwichtig-somber aanzet dreigt wel, in het midden van deze brief zagen wij „l'heure qu'il plaira à Dieu mon createur m'appeller, & commander isser de cette terre" vertaald „de uur, dat, het God mijn Schepper zal gelieven my op te eisschen, en te bevelen uit dit traanendal te vertrekken", hoewel het geenszins strookt met de optimistische levensopvatting van den Koning van Utopia de aarde als „traanendal" te betitelen. Uitmuntend geeft echter Wieringa — juist door zware alliteraties — de stemming van serene rust in den avond na volbrachte dagtaak weer, die straalt uit de slotregels van L. I chap. 23, *Comment Gargantua fut instituè par Ponocrates en telle discipline, qu'il ne perdoit heure du jour:*

67 Si prioient Dieu le createur en l'adorant, & ratifiant leur foy envers lui: & le glorifiant de sa bonté immense: & lui rendant grace de tout le temps passé, se recommandoient à sa Divine clemence pour l'advenir. Ce fait entroient en leur repos.

I. 93 Daar op deedense voort haar gebed, beleeden haar geloof voor God den Schepper, Hem verheerlijkende over sijn oneindige goedheid; en dankende voor alle weldaaden in al den voorleeden tijd aan haar beweesen, gavense haar over voor 't toekoomende in sijne goddelijke goedertierentheid en gingen alzoo te rust.

Op hun schipvaart naar de vraagbaak van de Godinne Bacbuc moeten Pantagruel en zijn gezellen een zware storm doormaken. Uit

de beschrijving van het opkomen van de storm, L. IV chap. 18, citeer ik:

562 Soudain la mer commença s'enfler & tumultuër, du bas abyme, les fortes vagues battre les flancs de nos vaisseaux, le Maistral accompagné d'une cole effrené, de noires Gruppades de terribles Sions, de mortelles Bourrasques siffler à travers nos atennes. Le ciel tonner du haut, foudroyer, esclairer, pleuvoir, gresler, l'air perdre sa transparence, devenir opaque, tenebreux & obscurci, si que autre lumiere ne nous apparoisoit que des foudres, esclairs & infractions des flambantes nuées: les categides, thielles, lelapes & presteres enflamber tout autour de nous par les psoloentes, arges, elicies & autres ejaculations etherées: nos aspects tous estre dissipez & pertubez, les horrifiques Typhones surprendre les monteuses vagues du courant.

II. 77 Zeer haest begost zich de Zee te verheffen, van onder uyt den diepen afgrond op te bulderen, te woelen en te woeden, de groote golven de boorden der Schepen te bestormen: De zuidweste wind verzelt met scheurende buyen, swarte regen-wolken; vervaerlijke weers-hoofden, en doodelijke dwarlingen, snorde en gierde door't rond-hout en touwen. Van boven begon het te donderen, te bliksemen, te weerlichten, te regenen en te hagelen. De lucht sag men sijn doorluchtigheid verliesen, en schaduwig, donker en duyster worden, zoo dat ons geen ander licht verscheen, als van blikzem-straelen, weerlichtingen en 't barsten van vlammende wolken: De dwaes-lichten, huppel-toortzen, vuur-klooten, en vuurige vliegende draken, scheenen rondom ons door leckend, sprenkelend, en blikkerend vuur en andere uytschietingen des luchts, alles in brand en vlam te zullen zetten. Onse aengezichten verbleekten, wy waren alle gansch verbaest en verbijstert, de gruwzame draey-winden onderschepten de berg-hooge golven in haren loop.

Uit een gesprek dat Pantagruel en zijn gezelschap, nadat ze behouden op het Eiland der Macreons zijn geland, heeft met een ouden Macrobius, blijkt dat de storm waarschijnlijk veroorzaakt was door het afsterven van één der oude Helden en Demonen. Deze wonen op het Eiland der Macreons in een donker woest woud, vele mijlen breed en diep. Op het eiland heeft men als regel fraai rustig weer, maar, zo vertelt Macrobius:

581 Au trespas d'un chacun d'iceux (scil. Demons & Heroës) ordinairement oyons nous par la forest grandes & pitoyables lamentations, & voyons en terre pestes, vimeres & afflictions, en l'air troublemens & tenebres: en mer tempeste & fortunal.

II. 106 doch by 't afsterven van iemand der zelver hooren wy gemeenlijk door het bosch een naer geluyd en erbarmelijk gekerm: door 't land verneemen wy pestilentie, smettelijke koortzen, en benauwtheden; in de lucht veel gedommel, gedruys en duysternissen: in de zee groote onstuymigheden en stormen.

Zitten en, staan en + verbum.

Een biezondere vorm van verbale variatie, eventueel verbale alliteratie is „zitten en —", „staan en —" in zinnen als:

171 & (alors) que les sages femmes attendoient pour le recevoir
I. 242 terwijl de Vroed-vrouwen vast zaaten en wachten om hem te ontvangen
172 Et comme elles caquetoient de ces menus propos entr'elles
I. 243 En terwijlze zulke slechte praatjes noch zaaten en snaaterden [1])

[1]) Bij deze voorbeelden vertonen I. 243 „terwijlze *zulke slechte praatjes* noch zaaten en snaaterden" en I. 152 „die *met pijpjes op't zand* zaaten en speelden" gesloten woordschikking van de bijzin. I. 242 „terwijl de Vroed-vrouwen vast zaaten en wachten *om hem te ontvangen*" staat om te + inf. volgens de open zinschikking.

179 Bordeaux, auquel lieu ne trouva grand exercice, sinon des gabarriers joüant aux luëttes sur la grave
I. 252 Bordeaux, daar hy geen groote oeffening vond, als van Boots-gezellen, die met pijpjes op 't zand zaaten en speelden [1])
283 Pertinax, eschailleur de noix
I. 411 Pertinax zat en pluisde de basten van de Nooten [2])
285 Semiramis espouilleresse de belistres
I. 413 Semiramis zat en luisde de Bedelaaressen [2])
615 Voyant frere Jean ces furieuses Andouilles ainsi marcher dehait
II. 151 Terwijl Broeder Jan stond en keek na't ernstig aanstappen van de dulle Andouilles.

Naast en in combinatie met het beginrijm gebruikt Wieringa het eindrijm. Voorbeelden: **Eindrijm.**

3 Les rats & blattes
I. 4 De rotten en motten
8 vous autres mes bons averlans
I. 10 gy dan mijn lieve snuffelaars en knuffelaars
14 ces menus propos de beuveries
I. 16 dit malle gelaat en gepraat van zuypen en swelgen
16 beuvant & se rigollant
I. 20 pooijende en rinkel-rooijende.
50 le tousseux
I. 68 dien ouwen kouwen kugchelaar
52 car la Cour n'a encores bien grabelé toutes les pieces
I. 70 want het Hoff en heeft noch niet alle prullen van brieven en bullen by een gegaadert of door-geblaadert
72 & se rigoulerent ensemble au son de la belle bouzine: se moquans de ces beaux foüaciers glorieux
I. 100 en onder 't geluid van den lieflijken schalmey songen en sprongen, speelden en spottense met die vermeetele en hoogsnorkende Koek-kraamers
73 Pour mieux confirmer son entreprise, envoia sonner le tabourin à l'entour de la ville
I. 101 Om d'uitvoering van sijn aanslag met meerder ernst en yver te doen vorderen, deed hy Trommelen en Trompetten de gansche Stad door dommelen en grommelen met tara-tan-tara daaronder, dat alles in rep en roer raakte
73 force munitions tant de harnois d'armes que de gueule
I. 101 meenigte van oorlogs gereedschap en voorraad, soo van waapenen om den arm, als leeftocht voor den darm (cf. het voorbeeld II. 274)
80 beaux comptes du temps jadis
I. 112 zoete aventuurtjes en kuurtjes van den ouden lang verleeden tijd
107 ça, ça, dit Gargantua, une escabelle icy aupres de moy, à ce bout
I. 152 Kom, kom, riep Gargantua, zet hier een zetel by my, laat hem zitten aan mijn groene zy [3])
111 Il n'y a rien si vray, que le froc & la cucule tire à soy les opprobres, injures & maledictions du monde
I. 157 daar is niets zoo zeker als dit zeggen; dat de kap en de keuvel na zich trekt allen euvel
136 La concion
I. 192 een heerlijke en leerlijke reeden
142 Item parce qu'en icelui temps on ne mettoit en religion des femmes, sinon celles qu' . . .

---

[1]) De bordeause zeelieden hebben, volgens Rabelais, geen pijpjes bij zich, maar zitten op het strand te kaarten; cf. Sainéan, *La langue de R.*, I. pag. 286.

[2]) In de opsomming van beroepen door de verdoemden in de Hel uitgeoefend waaraan deze beide citaten ontleend zijn, gebruikt Wieringa ook „zitten te" + inf. en „zitten om te" + inf.

[3]) „Groene zy"; cf., *Wdb. der Ned. Taal*, V kol. 829.

I. 202 Desgelijks, na dienmen doorgaans voor deesen geen Vrouwen in 't Kloos-
ter liet of stiet, als die . .
182 Et bren, bren, dit Pantagruel
I. 257 Een goeden stront in sijn mond, zeide Pantagruel (cf. Prol. L. I mais
bran pour luy — maar een drek in sijn bek)
183 Tu escorches le Latin
I. 258 Gy schilt en vilt het Latijn
190 capacité de memoire à la mesure de douze oyres & botes d'olif
I. 268 een geheugenis zoo groot van begrijp als twaalf napjes en tapjes van een
olijf
554 Mais, disoit la femme, à quel propos, & sur quelle querelle, m'a-t-il
tant et trestant festoyé à grans coups de poin?
II. 65 Wel hoe (zeyde zijn Vrouw) om wat reeden doch, of over welk krakeel is't
geweest, dat hy my zoo ruwelijk, zoo gruwelijk met vuystslagen heeft
onthaelt?
554 la frapperie
II. 66 het kloppen en schoppen
572 C'est bien dit & avisé
II. 92 Dat is wel gezeyt en wel overleyt
705 car là il faut avoir dequoy drapper, & dequoy mettre au moulin
II. 274 want men moet maaken al te met wat om den arm, en gedurig wat in
den darm te hebben, die moolen moetmen gaande houden
729 Il y a par Dieu de la pipperie, fripperie, & ripperie tant & plus en ce
manoir
II. 306 Het is hier, beget, in dit huys vol en overvol van votzerye, potzerye, en
trotzerye.

L. IV chap. 19 roept de in de storm doodsbenauwde Panurge uit:

565 A cette heure fais bien à point l'arbre fourchu, les pieds à mont, le
teste en bas

Berijmde passages.

Wieringa vertaalt met gebruikmaking van een rijmpje:

II. 81 Zie daer nu vaer ik met de voeten om hoog en 't hooft om laag,
En toon het rechte schik
Van eenen krommen mik [1]).

L. I chap. 19 eindigt Maistre Janotus zijn befaamde rede met een geheel te onpas gebruikt „Calepinus recensui", wat Wieringa inspireert tot:

I. 66 Een Calis is pijn, geen Rijkaart te zijn.

Veel rijm treft men in de *Geestelijke Werken* aan bij B. I H. 5, de vertaling van de beroemde *Les propos des beuveurs* uit *Gargantua*. Hoewel Wieringa laat voorstellen nederlandse drinkliedjes te zingen „Nu eens gezongen van mooy Aaltjen in de Pooten, en Vlodderdom deine van falala", blijven zijn *Dronken-mans praatjes of Dolle-mans deuntjes* een vertaling — zij het uiterst vrij en vrijmoedig behandeld — van het franse hoofdstuk. Wieringa heeft niet zoals Johann Fischart in hoofdstuk 8 *Von der Trunckenen Litanie* van zijn *Geschichtklitterung* die een omwerking is van het Boek *Gargantua* [2]), door een overvloed van volksliederen en andere toevoegingen de litteraire waarde afbreuk

[1]) Cf., *Wdb. der Ned. Taal*, IX kol. 728.

[2]) De *Affenteurliche und Ungheheurliche Geschichtschrift Vom Leben, rhaten und Thaten der so langen weilen Vollenwol beschraiten Helden und Herrn Grandgusier, Gargantoa, und Pantagruel . . . etc. etc.* zag in 1575 het licht. In latere uitgaven heeft het niet *Geschichtschrift* maar *Geschichtklitterung*.

gedaan [1]). Wieringa's vertaling is veel lichter en luchtiger dan de bewerking van den Duitser.

11 Je n'entens point la Rhetorique. De la pratique, je m'en ayde quelque peu

dikt Fischart aan tot:

> Ach, Gevatter, Ich verstand diese Redtorich nicht, Theoric solt ich sagen, aber mit der Practic behelff ich mich ein wenig, und wie aller Practic Groszmutter schreibt, mit der Glaszbrechsi und Einlaszbrüchy [2])

terwijl Wieringa zwierig en puristisch vertaalt:

I. 14 Ik verstaa my geen dichten, maar roemers te lichten.

In Deel II drukken wij het vijfde Hooft-Deel van Boek I der *Geestige Werken* met zijn franse voorbeeld in hun geheel af.

„Best past laatijn by bier en wijn" oordelen de lustige drinkers van *Gargantua* hooftdeel 5 en in hooftdeel 19 meent meester Janotus die zich moed ingedronken heeft om zijn „harangue" af te steken:

48 Mais de bon vin on ne peut faire maivais latin
I. 63 maar door den besten wijn, spreektmen wel slimst duyts of latijn.

Ook bij het vertalen van de rede die meester Janotus na zich gelaafd te hebben uitspreekt, gebruikt Wieringa overvloedig rijm. Zo wordt:

49 Hay, domine: je vous prie in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, Amen, que vous rendez nos cloches:
I. 64 Och Heertje, och helpme, ik houwje als een heylichje, en bidje om Allerheiligenswil, datje die goede wille willen wilt, datmen ons de klokken zonder jokken en slokken, weder doeop-dokken.

De berijmde gedeelten uit de *Oeuvres* heeft Wieringa grotendeels met rijm vertaald. B. I H. 2 zijn de *Wondere Voorzeggingen gevonden in een oude Graf-kelder* op rijm gesteld evenals *Les Fanfreluches antidotées trouvées en un monument antique* van L. I. chap. 2; het *Opschrift gehouwen op de groote Voor-poorte van d'Abdije van Theleme* (B. I H. 55) en het *Raadzel by wijse van voorzegging* (B. I H. 59) zijn berijmd evenals de *Inscription mise sur la grande porte de Theleme* (L. I chap. 54) en de *Enigme en prophetie* (L. I chap. 58). In het *Opschrift* heeft Wieringa de afwisseling van langregelige en kortregelige verzen gehandhaafd en ook de verzen die in Livre V geschreven zijn in de vorm van een fles en wijnglas hebben in de *Geestige Werken* hun gedaante behouden [3]). In het *Vervolg der Geestige Werken* vindt men

[1]) In de *Allgemeine Deutsche Biographie* VII, Leipzig 1878, leest men s.v. Fischart over *die Trunkenlitanie:* „Die Geschichte des Volksliedes hat diesem immer neu anhebenden Rundgesang viel zu verdanken, aber die künstlerische Wirkung geht bei solcher Maszlosigkeit verloren"; cf. A. Hauffen *Johann Fischart*, Berlin und Leipzig 1921, I. S. 207.

[2]) *Johann Fischart's Geschichtklitterung und Aller Praktik Groszmutter .... herausgegeben von J. Scheible*, Stuttgart, 1847, S. 145.

[3]) Over de *Plastische dichtwerken* bij Rabelais en anderen zie de *N.R.Ct.* van 27 Juni (Ochtendblad), 1 Juli (Avondblad), 8 Juli (Avondblad), 23 Juli (Ochtendblad) 1937 onder *Varia*.

de *Missive van den Limozijn* niet, de *Twee Brieven aan twee oude vrouwen* wel op rijm gesteld. De gedichten van Rabelais hebben geen hoge poëtische waarde en evenmin hebben dat Wieringa's vertalingen ervan.

Woord-spelingen.

De woordspelingen van Rabelais tracht Wieringa soms te behouden, terwijl hij ook niet ongenegen is zelf enkele te bedenken. Rabelais gebruikt de term „lifrelofre" [1]) in tegenstelling en woordspeling met „philosophe":

170 une grande partie du ciel, que les Philosophes appellent via lactea, & les Lifrelofres nomment le chemin Saint Jacques
334 Par la dive oye guenet (s'écria Pantagruel) depuis les derniers pluyes tu es devenu grand Lifrelofre, voire, dy-je, Philosophe.

Alleen in het tweede voorbeeld geven de *Geestige Werken* een woordspeling:

I. 241 een groot gedeelte des Hemels .... 't welk de Wijsgeeren noemen (via lactea) den Melk-weg; en Jan-hagel heet-et Sint Jacobs pad
I. 485 By den Heyligen vetten Gans! (schreeuwde Pantagruel uyt) benje zeder't het laaste reegenen zoo grooten (Lifrelofre) waan-wijze (Philosophe) waarwijze, wild ik zeggen, geworden? [2])

Verschillende woordspelingen bedenkt Wieringa ter verfraaiing van de rede die meester Janotus de Bragmardo met zo veel moeite in elkaar gedraaid heeft en B. I H. 19 uitspreekt. De oude Redenkavelaar, dien Gargantua eerst in „den kroeg- of kroes-kamer" heeft laten onthalen, heeft het niet over „vol wijze menschen" maar over „vol wijnze menschen", inplaats van „knapzak" zegt hij „kakzak".

In de beschrijving van de „diseur d' heures" van L. I chap. 21 komt voor:

54 & tresbien antidoté son alaine à force syrop vignolat

wat in de *Geestige Werken* wordt:

I. 74 met zijn borst zoo bebalzemt, bewijnzyroopt en gezalft, dat met zijn azem en heilige wijnlucht en waasem, de gansche vergaadering bewijt en bewierookt wierd.

Enkele andere voorbeelden van woordspelingen van Wieringa zijn:

61 Cependant Monsieur l'appetit venoit
I, 85 Onder des quam mijn heer den honger, of happetijt, mee aan
104 & renfors de potages
I. 146 met lekkeren Honts-vot [3]), Huts-pot zoud ik zeggen.
226 une maladie qu'on appelloit en ce temps, Faute d'argent

---

[1]) Cf. Sainéan, *La langue de R.*, II 402, 537.

[2]) Wieringa vertaalt voorts:
Prol. L. III importuns Lifrelofres — I. 442 onbeleefde liffelaffers en averechtze wijsaarts
852 Lifrelofres — Vervolg 15 zotte bollen
863 Lifrelofres Jacobites — Vervolg 24 wanweetende Jacobiten.
Marnix gebruikt de term „lifrelofrelies" *Tableau* T. I P. V, chap. 6, in het *Tafereel* vertaalt B.N. „liffelafferijen".

[3]) L. IV chap. 20 „Ayde nous ici hau Tigre" (cf. Sainéan, *La langue de R.*, I pag. 148) vertaalt Wieringa „kom hier heer hondsvot, op de been en help ons".

I. 323 een boose quaale, die men in dien tijd de geele- of geldzucht noemde [1])
231 Panurge vous estes malade à ce que je voy à vostre physionomie, & j'entens le mal: vous avez un flus de bourse
I. 331 Panurge, je bent ziek, naa dat ik aanje aangezicht merken kan, ik verstaa je quaale heel wel; je hebt den buik-, neen, den buidel-loop
380 arrivans au logis Poëtique
I. 554 Koomende aan het ondichte Dichters huis
567 Teste Dieu pleine de reliques, quelle patenostre de Singe est ce que tu marmote là entre les dens?
II. 85 By onse karspel-karke vol heiliger overblijfselen [2]), wat apen of papen-paternosters prevelt hy tussen sijn tanden? [3])
571 la legende de Monsieur saint Nicolas
II. 91 de (Legende) Leugens zonder ende, van mijn Heer Sint Nicolaes
618 Tous ces nobles cuisiniers
II. 155 Alle deese drolluchtige Keuken-baasen en Heerschappelijke Haane-braaders.

Beeld-spraak.

Dat Wieringa biezonder veel werk maakt van de woordspeling kan niet gezegd worden. Daarentegen is Wieringa's beeldend vermogen van het hoogste belang voor zijn vertaalkunst.

Een vergelijking die Rabelais verschillende malen gebruikt, is „pleurer comme une vache". Wieringa behoudt haar B. II H. 3 waar beschreven wordt hoe Gargantua zich heen en weer geslingerd voelt tussen gevoelens van verdriet over zijn in het kraambed gestorven vrouw en van vreugde over de geboorte van zijn zoon:

173 En ce disant pleuroit comme une vache, mais tout soudain rioit comme un veau quand Pantagruel lui venoit en memoire
I. 244 Terwijl hy dus klaagde, schreide, hy als een Koe: maar met'er haast lachten hy weer als een Kalf, wanneer hy dacht om Pantagruel.

B. I H. 15 vervangt Wieringa „huilen als een koe" door een ander soortgelijk beeld. De knaap Eudomon, sinds kort leerling van Ponocrates, heeft vrijmoedig en beleefd een keurige latijnse rede uitgesproken. Nu is de beurt aan Gargantua, jarenlang onderwezen door oude sokken van leermeesters, een bewijs van zijn goede opvoeding te geven:

41 Mais toute la contenance de Gargantua fut qu'il se print à plorer comme une vache, & se cachoit le visage de son bonnet
I. 53 Maar al de abelheid en 't goede gelaat, dat Gargantua bewees, was, dat hy aanving te huilen als een grooten hofhond, terwijl zijn hoed geheel over't voorhoofd haalde.

„Huilen als een grooten hofhond" roept dat niet het beeld op van de in het vlakke friese land van wei en water verspreid liggende statige boerenhofsteden, waar de waakhond te keer gaat en in lang niet tot bedaren te brengen is bij ieder maar even verdacht geluid?

---

[1]) Evenzo:
605 certaine maladie qu'ils nommoient faute d'argent — II. 138 een zeeker ziekte, dien sy noemden de geel- of geld-zucht.

[2]) Vertaling die kenmerkend is voor Wieringa en door de alliteratie en door het vermijden van het noemen van Gods naam; cf. boven blz. 296 noot 3.

[3]) *Tableau*, T. I. P. V, chap. 2, „tous les Prestres et Caphards en general" vertaalt B. N.: „ja alle Papen en hun apen int generael".

Wieringa laat Panurge die van nature niet tot de dappersten behoort, gedurende de storm op zee bulken als een koe, en huilen als een hond: Broeder Jan, zelf ijverig in de weer, roept Panurge die werkeloos kermt en jammert B. IV H. 19 toe:

564 Par Dieu, Panurge le veau, Panurge le pleurart, Panurge le criart, tu ferois beaucoup mieux nous aydant ici, que là pleurant comme une vasche, assis sur tes couillons, comme un magot

II. 81 Byget, Panurge den kalfmaker, Panurge den schreyer, Panurge den schreeuwer: Gy zoudt zeeker veel beter doen dat je ons hier helpen kwamt, als daer te bulken gelijk een koe, of te huylen als een hond, gezeten op je gat als een lanterfant.

L. IV chap. 54 begint:

656 Epistemon, frere Jean & Panurge voians cette facheuse catastrophe, commencerent au couvert de leurs serviettes crier. Myaut, myaut, myaut, feignans cependant s'essuier les yeux, comme s'ils eussent pleuré.

In zijn vertaling zegt Wieringa dat de makkers achter hun handdoeken huilden als hofhonden:

II. 208 Epistemon, Broeder Jan, en Panurge ziende desen truurigen uitgang begosten achter haare hand-doeken te huylen als hofhonden myaut, myaut, myaut; veynsende ondertusschen haare oogen af te droogen, even ofse waarlyk geweent hadden.

De gehele schipvaart onder aanvoering van Pantagruel waarover de boeken III, IV en V der *Oeuvres* handelen, is begonnen om voor Panurge de Godinne Bacbuc en het orakel van de heilige Fles te raadplegen. Maar als de tochtgenoten ten langen leste, geleid door de treffelijkste Lantaarn uit het Land der Lanternoisen de vele trappen van de tempel van de heilige Bouteille afdalen, wordt Panurge, de arme stakker, bang:

809 Descendus environ septante & huit degrez, s'ecria Panurge, addressant sa parole à nostre luisante Lanterne: Dame mirifique, je vous prie de coeur contrict, retournons arriere. Par la mort boeuf, je meurs de male peur

II. 417 Als we nu ontrent acht en zeventig treden waren nedergegaan, begost Panurge als een hofhond te huilen, en onse lichtende Lanteeren toe te roepen; o wonderwijse en weerde Meevrouw, ik bidje met een verbroken hert, doet ons wederom keeren: Ik sweerje by 't leven van den dooden Os, dat ik al levende van vervaardheid sterf.

In deze beide laatste citaten gebruikt Wieringa het beeld „huilen als een hofhond" terwijl in het Frans niet meer staat dan een vorm van „crier" of „s'ecrier".

De „diseur d'heures" waarvan wij boven (blz. 306) reeds aanhaalden dat zijn adem was „antidoté à force syrop vignolat" komt bij Gargantua:

54 (cependant venoit son diseur d'heures en place) empaletoqué comme une duppe

Wieringa behoudt niet de vergelijking met de vogel hop (fr. „huppe" of „duppe") maar heeft twee andere treffende beelden bedacht:

I. 74 ondertusschen komt zijn uyr-prevelaar ter plaatze met zijn koor-kleed, kazuiffel en kap, daar hy uitkijkt, als een muis uit een meelpot, of een uil uit de schoorsteen.

B. I H. 22 worden in de beschrijving van het leven van den wildebras Gargantua, die nog niet onder de hoede van Ponocrates is gesteld, de twee simpele zinnetjes

59 Et souppoit tresbien par ma conscience
Puis dormir sans desbrider, jusques au lendemain huit heures

uitgewerkt tot:

I. 82 Over 't avondmaal wil ikje wel verzeekren, dat hy wakker van wangen speelde, en dat hy sijn arbeids-beenen, die hy gemeenlijk inde mond droog (lees: droeg), niet weinig te werk stelde, maar zoo rapjes dee reppen, met knauwen en knabbelen, als of de drommel sijn kaaken voor klepperbeenen gebruikte
Daar na met lossen loop, met koussen en schoen, hol over bol na bed, en daadelijk gesluimert, geslaapen en ridderlijk geronkt tot 's anderen daags 's morgens ten acht of tien uur.

De uitdrukking „wakker van wangen speelen" gebruikt Wieringa behalve in in dit hoofdstuk 22 van B. I ook B. IV H. 7. De Heer van Cancale houdt een „fraey, en vet Schapen-schouder" in zijn linkerhand en in zijn rechter „een scherpsnijdend mes" en:

529 Dieu sçait comment il s'en escrime
II. 29 men zou 'er zich zad aen zien, hoe heerlijk hy daer mee te schermen, en wakker van wangen te speelen weet.

In dit zelfde hoofdstuk zegt Panurge tegen een schapen-koopman met wien hij aan het onderhandelen is:

529 Benoit, Monsieur, dit Panurge, vous vous eschauffez en votre harnois à ce que je voy & cognois
II. 29 Wel hoe, mijn Heer, sprak Panurge, je bent wel haest in je harnas, en op je paerdtje, na dat ik aenje merken kan.

Het volgend voorbeeld hadden wij ook bij de woordspelingen kunnen citeren:

557 le Chiquanous qui avoit eu bastonnades
II. 70 den gene die korts zoo louter Stokvisch gevangen had.

L. III chap. 30 is een samenkomst belegd van geleerden om uit te maken of Panurge zich al of niet in het huwelijk moet begeven. Panurge spreekt hen aldus toe:

411 Messieurs, il n'est question que d'un mot. Me dois je marier ou non? Si par vous mon doute n'est dissolu, je le tiens pour insoluble. Car vous estes tous eslus, choisis & triez chacun respectivement en son estat, comme beaux pois sur le volet.

Wieringa vergelijkt het uitlezen van de geleerden niet met het zeven van erwten, hij weet een ander raak beeld:

I. 602 mijn Heeren, ik zal mijn twijffel-stuk met een woord voor-stellen; Zouw 't geraaden zijn my in't huwelijk te begeven, of niet? In dien Gy-lieden dit voorstel niet weet te beantwoorden, acht ik 't onbeantwoordelijk: want gy zijt alle uitgeleesen, verkoosen en opgezogt, elk in staat en weerdigheid, als de effene swaartte op den doel-pijl.

Als Pantagruel en zijn gezelschap op het gruwzaam Eiland zijn aan geland, willen de Andouilles of Worsten die daar vanouds wonen, hen aanvallen. Broeder Jan die „de dulle Andouilles" ziet komen aanstappen [1]) zegt tegen Pantagruel:

615 Ce sera ici une belle bataille de foin à ce que je voy
II. 152 dit wil een fraay gevecht van hooy en stoppelen geven na dat ik merken kan [2]).

Pantagruel stelt Broeder Jan aan het hoofd van de keuken-knechts en zegt:

616 Faites comme l'entendez. Ie resteray ici attendant l'issue de ces fanfares.
II. 153 Gy meugt doen zoo je't verstaan zult, ik zal hier blijven wachten na den uitslag van dese vederhansen.

„Vederhansen" is een woord dat de juiste ironische waarde bezit om de schermutselingen met de Andouilles aan te duiden [3]).

We hebben meermalen vermeld dat Panurge zich tijdens de storm laf gedraagt. Maar zodra het onweer van de lucht is speelt Panurge weer „le bon compagnon":

574 Ha, ha, s'escria Panurge, tout va bien. L'orage est passée
II. 95 Zoo haest den storm afliet, en de roe van den naars was, ving Panurge aen te roepen, ha, ha! wy zijn 'er door, 't gaet nu alles wel: dat onweer is over gewaeyt.

Broeder Jan bezweert Panurge dat deze toch heus zonder reden zo angstig is geweest tijdens de storm:

578 Car tes destinées fatales ne sont à perir en eau. Tu seras haut en l'air certainement pendu: ou bruslé gaillard comme un pere
II. 100 want uw onmijdelijk noodlot en brengt niet mee, dat je in zee zoudt verzuypen: maer je zult zekerlijk in de lucht hoog en droog worden opgehangen: of braefjes gebrand en gebraden als een bukking.

Grootspraak.

Waar Rabelais zijn personen laat opsnijden heeft Wieringa geen moeite met de vertaling. Merdaille die koning Picrochole voorrekent dat deze in een handomdraai de halve wereld kan veroveren, snoeft:

94 O si vous m'y faites vostre lieutenant. je tueroye un peigne pour un mercier! [4]) Je mords, je rue, je frappe, j'attrappe, je tue, je renie. Sus, sus, dit Picrochole, qu'on depesche tout, & qui m'ayme si me suive.
I. 133 O! dat gy my tot u onder-veltheer maakte, ik reeg wel een heelen rijg in een steek aan mijn Spiets voor een kleynen belooning. Ik sterf of dood met lust; ik houw, ik hak, ik kerf, ik kap drie man zeeven armen af, ook een gewaapende midden door, als een anderen Reynout; of raasende Roeland, ik spuw vuur en schijt fonken. Houd op: houd op: riep Picrochole: Elk pak maar zijn biesen, en haast hem van hier: die my lief heeft kom volg my.

[1]) Cf. boven blz. 303.
[2]) Cf., *Wdb. der Ned. Taal*, VI kol. 1056.
[3]) Cf. Bredero, *Griane* vs 2675—2677:
Wel hay! wel hay! wat komt hier vuer ien groot Mongsuer:
Dit moet al ien Karnel wesen, of so ien angder luer,
Duske Vederhancksz bin ick hier onghewoon t'anschouwen.
[4]) „Tuer un peigne pour un mercier", door verwisseling uit „tuer un mercier pour un peigne, c'est à dire tuer un homme pour rien". Cf. Lefranc, *édition critique* II pag. 302 n. 103.

In zijn artikel *Quelques observations sur la traduction néerlandaise de Rabelais par Claudio Gallitalo* geschreven voor het *Donum natalicium Schrijnen* 1919 heeft K. R. Gallas Wieringa's kennis van het Frans dat Rabelais schrijft, onderschat en verschillende vertalingen fout genoemd die slechts vrij waren of in een enkel geval in de hand gewerkt door de franse tekst die Wieringa gebruikte.

Vrije vertalingen die geenszins voor foute vertalingen gehouden mogen worden.

In het eerste hoofddeel van het eerste Boek verklaart de Schrijver dat hij vast en zeker moet afstammen „van eenig Rijk Koning of Vorst":

I. 3 Want noit vernamje een man, die meerder geneegentheid had om Koning, en rijk te zijn, als ik; en dat alleen, om in weeld en wellust te leeven, niet te werken, niet bezorgt te zijn: mijn vrienden, en alle vroome en verstandige lieden rijk te maaken. Maar hier mee troost ik my, dat ik't in de andere wereld zal doen: ja meer, als ik nu zou durven hoopen.

„Dat ik't in de andere wereld zal doen" is in het verband niet onbegrijpelijk, daar het kan slaan op „rijk maken", evenwel staat in de *Oeuvres* volgens de *édition critique* „qu'en l'autre monde je le seray (scil. riche)", ook de Elzeviers van 1663, 1666 en 1675 houden zich aan deze lezing, maar gegeven het geringe grafische verschil in deze uitgaven tussen de f en lange s, is het best mogelijk dat Wieringa zich er op verkeken heeft.

Geïnspireerd door de klank van het Frans ofwel door een mogelijkheid tot alliteratie, woordspeling of realistische vertaling die het Nederlands biedt, vindt Wieringa vele vrije maar voortreffelijke vertalingen. Wij vermeldden reeds bij het rijm [1]) dat aan het slot van B. I H. 19 „Calepinus recensui" Wieringa verlokte tot „Een Calis is pijn, geen Rijkaart te zijn" en B. IV H. 19 vertaalt Wieringa „Panurge le veau": „Panurge den kalfmaker" [2]) — zeer realistisch maar te pas, want de arme bange Panurge is zwaar zeeziek [3]).

170 les plus huppés Poëtes

vertaalt Wieringa:

I. 241 de meeste Drollen-draijers van Dichters

en in het voor een normaal mens niet te volgen pleidooi van den Heer van Humevesne vertaalt Wieringa zonder blikken of blozen:

212 Car il n'y a nulle apparence de dire qu'à Paris sur petit pont geline de feurre, & fussent-ils aussi huppez que duppes de marais, sinon vrayement qu'on scarifiat les pompettes au moret freschement esmoulu de lettres versales, ou coursives, ce m'est un, pourveu que la tranche file n'y engendre les vers:

I. 300 Want 't en is geenszins schijnbaarlijk, dat men 't zeggen zou, als tot Parijs op de kleine hoender-brug van stroo: ook waarense gekuift en

---

[1]) Zie boven blz. 304.
[2]) Zie boven blz. 308 en cf., *Wdb. der Ned. Taal*, VII kol. 933.
[3]) L. I. chap. 18: Panurge ayant du contenu en son estomac bien repu les poissons scatophages, restoit sur le tillac tout affligé, tout mehaigné, & à demy mort.

getopt, als meer-kollen [1]) en poel-sneppen, by aldienmense waarachtig dat geswier en geswaay niet afgekapt en geschrabt had, zoo versschelijk bevogtigt met wissel-brieven en post-tijdingen; 't Is my al eveneens, op beding dat de draad-knipper daar geen wormen in voortbreng.

Noch in deze beide aanhalingen noch bij het reeds eerder (boven blz. 29) geciteerde „empaletoqué comme une duppe" geeft Wieringa de letterlijke vertaling van „huppe" of „duppe" of van af de werkwoorden daarvan afgeleid. [2]) Die vindt men eerst in B. V. H. 9 waar „met ongemeene moeylijkheid" de Papegaey aan Pantagruel en zijn volk vertoond wordt. Panurge bekijkt het dier nauwkeurig:

729 Puis s'ecria à haute voix, disant: En mal an soit la beste, il semble une duppe.
II. 305 en schreeuwde daar op overluyd, zeggende, de Drommel haal dat Dier: het lijkt wel een Hoppe te zijn.

Wieringa kent de letterlijke betekenis van het woord „mitaine", want hij vertaalt:

550 Chiquanous en (scil. coups de poin) donna nombre à Oudart. Oudart sous son supellis avoit son gantelet caché: il s en chausse comme d une mitaine:
II. 60 De Chiquanous gaf'er een goed deel (scil. van vuystslagen) aen Oudart die zijn yzeren handschoen schuylende in de mou van zijn mis-kleed die hem als een moffel over de hand hing, weder wakker te werk stelde [3]).

Wanneer de Heren van Baisecul en Humevesne zonder voorspraken voor Pantagruel pleiten en de eerste uitroept:

207 ça, Dieu gard de mal Thibaut mitaine [4])

vertaalt Wieringa:

I. 293 Hey lustig d'Heere behoede Thibaut den moeffelaar voor ongeval [5]).

In de vertaling echter van:

343 Le coeur me bat dedans le corps, comme une mitaine

wat Panurge tegen Pantagruel zegt wanneer deze op het punt staat uit de virgiliaanze boeken het huwelijkslot van zijn vriend af te lezen, komt het woord „moffel" niet voor. De vergelijking „le coeur me bat comme une mitaine" is vrij duister, de *édition critique* zegt „expression figurée, restée sans explication, malgré les conjectures des commen-

---

[1]) Met „meerkol" zal Wieringa de meerkoet bedoelen die herkenbaar is door zijn kuif. Zie P. Sipma *Friesch in Neerlands Taaltuin, Onze Taaltuin* V; cf. echter ook *Wdb. der Ned. Taal*, IX kol. 408, waar gezegd wordt, dat de vlaamse gaai de naam „meerkolf, meerkol" kreeg vanwege de drukte die zij maken kan.
[2]) „Une personne huppée (duppée)" is een verwaand of onnozel iemand; cf. ned. „dupe".
[3]) In de *Thesaurus Theutonicae linguae* verklaart Plantijn „moffel" als „des mitaines ou moufles".
[4]) Saint Thibault (Elz. Thibaut) is de beschermheilige van de bedrogen echtgenoten, in de *Oeuvres* roept Panurge hem een paar keer aan.
[5]) Cf., *Wdb. der Ned. Taal*, IX kol. 998.

tateurs" [1]). Wieringa bedenkt zelf een beeld om de angstige spanning van Panurge weer te geven:

I. 500 het hart kloptme in mijn lijf als een vogeltje.

In *Les propos des Beuveurs* vertaalt Wieringa:

11 Me voila mort. Mon ame s'enfuira en quelque grenoilliere. En sec jamais l'ame n'habite. Sommeliers, ô createurs de nouvelles formes, rendez moy de non beuvant, beuvant.

I. 14 Daar tuimel en sterf ik al heen. Mijn ziel zal wel in eenig kikvorsch vaaren. De ziel schuilt noit in 't drooge. Gy droomers, gy Dichters van nieuwe gedaanten, hermaakt my van een vogeltje tot een vischje om geduirig in den drank te zijn.

Verwijzende naar de voorbeelden „duppe" en „mitaine", die ten duidelijkste Wieringa's werkwijze demonstreren, kunnen wij de mening van Gallas tegenspreken dat de vertaling van „grenoilliere" door „kikvorsch" een geval moet zijn van „contresens ou confusion, par suite d'inattention ou d'ignorance" [2]). In de tweede helft van ons citaat zien wij dat Wieringa zich een grote vrijheid veroorlooft,: zijn dronkenman wil niet langer een vogel zijn maar een vis worden, hoewel Rabelais hier van vogels noch vissen rept, evenmin als in „le coeur me bat comme une mitaine". Maar hoe vederlicht schetst Wieringa in de aangehaalde regels de vervoering van de dronkenschap, waarvan hij waarlijk niet alleen de ydillische kant zag, getuige het alle illusies wreed verstorende weerwoord dat in de *Geestige Werken* de door de drank bespraakte zich zelf geeft:

I. 14 Ja Circe zalje wel in een swijn verwisselen, om geduirig in den drek te wentelen [3]).

Zijn eerste voorbeeld ten bewijze dat Wieringa „n'ait pas connu les multiples termes emprunts aux patois" heeft Gallas ongelukkig gekozen„: resjeuner (fr. goutier) devient ontnuchteren".

Les propos des Beuveurs begint:

10 Puis entrerent en propos de desjeuner au propre lieu

De Elzevier-uitgaven hebben hier „desjeuner", andere uitgaven „resjeuner", wat volgens Sainéan, *La langue de R.*, II pag. 118, een archaisme is dat Rabelais voor „desjeuner" gebruikt. „Resjeuner" en „desjeuner" behoeven niet op het tot zich nemen van een bepaalde maaltijd van den dag te doelen, evenals het nederlandse „ontnuchteren" hebben zij de algemene betekenis „de nuchterheid verjagen, (zich) verkwikken", waaruit zich speciale betekenissen wat betreft het tijdstip der maaltijd kunnen ontwikkelen [4]). De *propos des Beuveurs*

[1]) Lefranc, *éd. critique*, V. pag. 25; cf. ook Sainéan, *La langue de R.*, I. pag. 418. Le Duchat, *nouvelle édition*, III pag. 60 n. 8 en *Oeuvres de Rabelais par M. M. Burgaud des Marets et Rathery*[2], I pag. 560 n. 4.

[2]) *Op. cit.*, pag. 471.

[3]) In Deel II drukken wij *Les propos des Beuveurs* en Wieringa's vertaling ervan volledig af.

[4]) Ook ned. „ontbijten" is oorspronkelijk niet beperkt tot een bepaalde maaltijd (in casu de eerste na de nachtrust).

worden gehouden in de namiddag, aan het slot van het voorafgaande hoofdstuk zijn de feestgenoten na het middagmaal het bos ingelopen om te dansen „op'tlieffelijk geluit van schalmey en fleuyt", daardoor zijn ze nu weer dorstig en vermoeid. Wij behoeven ons echter niet om tijdsbepaling te bekommeren, noch tot Wieringa's verontschuldiging aan te voeren dat, zoals gezegd, in de eerste regel van L. I chap. 5 in de Elzeviers niet „resjeuner" [1]) staat maar „desjeuner", onder alle omstandigheden is Wieringa's vertaling:

I. 13 Ondertusschen geraaktense in reeden van weder t'ontnuchteren ter zelver stee

correct.

Op de bruiloft van den gevangen Koning Anarche door Panurge aan een oude Lantaarn-verkoopster uitgehuwelijkt, krijgen de gasten „schoone schaaps koppen, goede rook-stukjes met mostaard, en braave worsten met look" te eten en:

290 à boire belle piscentine [2]), & beaux corné [3])
I. 420 tot drank daar toe zuyren blau-jan en peer-zop.

„Piscantine" is rinse wijn, en „blau-jan" melk met water vermengd [4]), Wieringa's vertaling is dus niet letterlijk, maar te prijzen omdat zij de gehele scene vernederlandst.

Realistisch maar tevens vrij nauwkeurig is Wieringa's vertaling van „faire des entommeures" [5]):

691 Va, ladre verd, répondit frere Jean, à tous les millions des diables, qui te puissent anatomiser la cervelle, & en faire des entommeures
II. 259 Loop, lompen hond voor hondert duysend duivelen datse u van lid tot lid verscheuren en hakvinken [6]) van u maaken.

Ik ben er niet zeker van, of Wieringa geweten heeft dat „breusse" — evenals „entommeure" een term uit het dialect van Anjou —

---

[1]) 634. Vous dites qu'il n'est desjuner (andere uitgaven: desjeuner) que d'escoliers: disner qu d'avocats: ressiner que de vignerons: soupper que de marchans: regoubilloner que de chambrieres (het gaat over de maaltijden van Lucifer).

en nog enkele regels verder in dit zelfde hoofdstuk (L. IV chap. 46) gebruikt Rabelais het verbum „ressiner" dat volgens Sainéan in het geheel niet verwant is met „resjeuner". Wieringa vertaalt bovengeciteerde passus:

II. 177 Gylieden zegt, dat'er geen ontbijt by hem gedaan wordt, als van Schoolieren, geen middagmaal, als van voorspraaken; geen naa-noen eeten, als van wijn-gaardeniers; geen avond-maaltijd, als van Koop-lieden; geen snoepmaal, als van Kamenieren.

[2]) Elz.: piscentine, andere uitgaven: biscantine, piscantine. Cf. *La langue de Rabelais*, I pag. 187, 188, II pag. 182.

[3]) Elz.: corné, andere uitgaven: cormé. „Cormé" is de drank gemaakt van vruchten van de „cormier" dat een soort pereboom is. Daar Wieringa goed vertaalt, heeft hij waarschijnlijk bij dit gedeelte niet alleen zijn Elzevier geconsulteerd.

[4]) Cf. *Wdb. der Ned. Taal*, II kol. 2804, op „blauwjan".

[5]) „Entommeure" is volgens Sainéan, *La langue de R.*, II pag. 472, een „forme angevine d'entamure ou hachis".

[6]) De Gastrolatren offeren B. IV H. 59 allerlei vleespasteien aan hun hongerigen God, o.a. ook „pasteyen van Hak-vinken."

zoveel betekende als „grande tasse, vase à boire". Van de schepen waarmee Pantagruel en zijn makkers de grote zeereis maken, voert het tiende aan de spiegel tot kenteken:

510 une breusse de odorant agalloche (vous l'appellez bois d'aloës) porfilée d'or de Cypre à ouvrage d'Azemine
II. 3 een Tak van wel-ruykende Paradijs-hout, anders geheeten hout van Aloës, omtoogen met goud van Cypren gewerkt op de Azemijnze wijse.

L. II chap. 26 [1]) richt Panurge een ereteken op waaraan hij o.a. hecht:

267 une guedoufle de vinaigre, une corne où ils mettoient le sel, leur broche de bois, une lardoire un meschant chauldron tout pertuisé, une breusse où ils saussoient [2]), une saliere de terre, & un gobelet de Beauvois
I. 385 een flesje met wijn-edik, een hoorentje, daarse het zout in bergden, haar houten spit, een spekriem, een oude door-brandde keetel, een doopschotelje, een steenen zout-teil, met een beker van Beauvois.

Zohaast is het voorstel „de desjeuner au propre lieu" in *Les propos des Beuveurs* gedaan of:

10 Lors Flaccons d'aller, Jambons de troter, Goubelets de voler, Breusses de tinter
I. 13 Daar mee begonden de wijn-glaazen te wandelen de hammen te draaven, de flessen te vliegen, de speten en schootels te rinkelen.

Hier moet ik bezwaar maken tegen Gallas' tweede voorbeeld dat Wieringa een dialectterm niet begrepen heeft: „breusses (fr. brocs) devient speten par une confusion avec broches"; m.i. hebben wij hier een vrije vertaling. Wieringa bekommert er zich onder meer niet om, dat in het Frans niet de flessen maar de bekers vliegen [3]) — waarbij wij misschien zo ver kunnen gaan te veronderstellen dat Wieringa „breusse" met „schootel" vertaalde en dat een bijgedachte aan „broche" hem de combinatie „speten en schootels" ingaf.

Foutieve vertalingen

Natuurlijk zijn er gevallen aan te wijzen waar kennis en flair Wieringa bij het vertalen van de *Oeuvres* in de steek hebben gelaten.

L. III chap. 23 is Panurge bevreesd terug te keren naar Raminagrobis, den stervenden fransen dichter die, toen Panurge hem opzocht om raad te krijgen inzake zijn huwelijk, woorden heeft geuit die naar ketterij smaakten. Panurge stelt zich voor dat de kamer van den dichter reeds vol duivels zal zijn die vechten („pluikharen en slingervuijsten" zegt Wieringa) om het voorrecht:

385 à qui humera l'ame Raminagrobidique, & qui premier de broc en bouc la portera à messer Lucifer.

---

[1]) *Geestige Werken* B. I H. 29.
[2]) Andere uitgaven: saulsoient.
[3]) Hoewel Wieringa elders „gobelet, goubelet" correct met „beeker, kelk of kroes" vertaalt, zie het citaat I. 385 over Panurge's ereteken en *Geestige Werken*, I. 3, 36, 297, 330, II. 413. Het achtste van de schepen waarmee Pantagruel uitvaart droeg aan de achtersteven
510 un goubelet de liere bien precieux battu d'or à la Damasquine
II. 3 een klunboomshouten (lees: klimboomshouten?) Kroes, rijkelijk beslagen met goud op sijn Damasceens.

„De broc en bouc" komt, naar Sainéan, *La langue de R.*, I. pag. 413, verklaart, van het picardische gezegde „de broque en bouque" en betekent letterlijk „van het spit in de mond". Doordat Wieringa aan „broc" de betekenis „kan" heeft gegeven en „bouc" niet in verband heeft gebracht met „bouche", schoot hij bij het vertalen een dubbele bok:

I. 561 wie zich met de ziel van Raminagrobis zal laaven, en de eerste zal zijn omse met sijn flap-kan in gedaante als een bok te brengen aan haar heer Lucifer.

L. IV chap. 46 in de fabel van het jonge duiveltje dat door een landbouwer werd bedrogen, vertelt deze eerste dat zijn meester Heer Lucifer graag eens van spijs zou willen veranderen:

635 Il dit n'agueres en plein chapitre qu'il mangeroit volontiers l'ame d'un Caphard, qui eut oublié soy en son sermon recommander. Et promit double paye & notable appointement a quiconque lui en apporteroit une de broc en bouche.

Elzevier drukt „de broc en bouche", andere uitgave hebben „de broc en bouc", Wieringa door de „Rabelais de Hollande" geleid, vindt de alliteratie „uit de kan in de keel":

II. 177 Hy zeyde noch onlangs in volle vergaadering, dat hy geern eens zou lekker-tanden aan de ziel van een schijn-heylig, die vergat in sijn vermaan-reede zich zelf aan te pryzen: en beloofde dubbel-loon, en een fraaye vereering aan jegelyk, die hem zulk een kost toebrengen uyt de kan in sijn keel.

Niet hinderlijk is het dat:

14 Courage de brebis (disoit il)

wordt tot:

I. 17 Schep moed (zeid hy) mijn schaapje,

maar storend is het dat in de vertaling van:

429 Ces paroles achevées, Pantagruel dit à Trouillogan le philosophe. Nostre feal, de main en main vous est la lampe baillée. C'est à vous maintenant de respondre,

„de main en main" verkeerdelijk bij „nostre feal" getrokken wordt:

I. 629 Dese reeden geëindigt zijnde, sprak Pantagruel tot den Wijsgeer Trouillogan. Wel aan nu, gy onse getrouwe vriend van langer hand, de lamp, 'k meen last, is uw nu overgelevert, de beurt van te antwoorden is aan u gekomen.

Wieringa die hier de tekst blijkbaar niet al te duidelijk vond, heeft haar trachten te verhelderen door de toevoeging „'k meen last".

B. I H. 38 zoekt Gargantua zich zelve een paar grote kroppen sla uit en kiest toevallig enkele waarin zes pelgrims zich voor hun nachtrust verscholen hadden. De pelgrims komen in Gargantua's mond en

bijna zouden ze door de teug wijn die Gargantua vervolgens dronk meegesleurd zijn:

I. 148 in de afgront van sijn Maag, indiense met haar Pilmgrims-stokjes niet gesprongen hadden als Kakkelakken na de hoogte aan't eind der Tanden. Maar by ongeval quam een van haar, na een harde en vaste grond voelende, om te weeten of hy al in zeekerheid was, met sijn scherpe stok wat stijf te stooten in de groeve van een uitgeholde Maaltand, en trof de Zeenuw van't Kaakbeen; waardoor hy aan Gargantua zeer groote pijn veroorsaakte; zoo dat hy door d'onlijdelijke smert als raasende begon te schreeuwen. Om hem dan van sijn quaal te verlichten, liet hy sijn Tandmeester haalen.

Bij Rabelais springen de pilgrims in Gargantua's grote mond met hun stokken rond „comme font les miquelots" oftewel als bedevaartgangers naar Saint Michel, het is natuurlijk het goed recht van Wieringa de pelgrims te laten rondspringen als kakkerlakken. Minder goed te verdedigen is het dat Wieringa Gargantua een „Tandmeester" laat halen, waar in de *Oeuvres* Gargantua om een tandestoker vraagt:

105 Pour donques se soulager du mal fit apporter son curedent, sortant vers le noyer grollier, vous denichea Messieurs les pelerins. Car il atrappoit l'un par les jambes, l'autre par la besace, l'autre par la fouillouse, l'autre par l'escharpe, & le povre haire qui l'avoit feru du bourdon, l'accrocha par la braguette, toutefois ce lui fut un grand heur: car il lui perça une bosse chancreuse, qui le martirisoit depuis le temps qu'ils eurent passé Ancenis. Ainsi les pelerins denichez s'enfuirent à travers la plaine à beau trot, & appaisa la douleur.

Van de „noyer grollier", een noteboom „qui produit des noix grolliers, c'est à dire si grosses e si dures que seul le bec des grolles ou courbeaux peut les entamer" [1]), wordt hier in de *Geestige Werken* geen gewag gemaakt [2]), Wieringa laat de reus Gargantua den „Tandmeester" oppakken en „drijvende in sijn mond" neerzetten:

I. 149 Soo haast de zelve gekoomen was, greep hy hem by 't Ribstuk, en zette hem drijvende in sijn mond aan de zy, daar hy de pijn gevoelde: daar zag hy de arme Pilgrims recht op't Lijf: en greep-'er een by sijn schabbelappen, en licht 'er hem luchtig uit: dewijl' hy niet onwillig was: een ander vatten hy by sijn linker Beentje: een ander by sijn knapsak: een ander by sijn Gordel: ten lesten den arme Schelm, die hem met sijn stok zoo gepeutert had, kreeg hy by sijn Latse; 't welk sijn groot geluk was: want hy oopende door sijn ruw aantasten, een groot inrottende geswel, dat hem zeedert eenigen tijd zeer pijnlijk was geweest.

Niemand was blijder dan de Pilgrims, datse dien dans zoo ontsprongen waaren: en stilletjes weg sluipende, ging't op een rekken: en sy liepen als Hoenderdieven, dwers over't Veld, eeven of Heintjeman met sijn Pikstok haar achter de vodden was; doch de vrees en pijn minderde met'er tijd.

De onbevangen lezer vat — waarschijnlijk in overeenstemming met Wieringa's bedoeling — „Tandmeester" persoonlijk op en vindt dan „hy" en „hem" hoogst verwarrend gebruikt in de beschrijving van de operatie, die Wieringa overigens door het vermelden van allerlei

[1]) Cf. Lefranc, *édition critique*, II pag. 326 n. 21.

[2]) De laatste woorden van L. III chap. 32 „au dessus du Noyer groslier" vertaalt Wieringa echter „voor by den dikken Noote-boom".

details plastisch tracht voor te stellen. De haastige vlucht der verloste pelgrims verduidelijkt Wieringa door een vergelijking; waar hij schrijft „doch de vrees en pijn minderde met'er tijd" schijnt hij niet begrepen te hebben dat „la douleur" van „& appaisa la douleur" betrokken moet worden op Gargantua's kiespijn en niet op de angst die de pelgrims hebben uitgestaan.

Ondanks de trits van vergissingen die Wieringa begaat bij het beschrijven van de benarde ogenblikken die de pelgrims in Gargantua's mondholte beleven, ontbreken er niet pogingen tot realistische schildering der situatie. Wanneer Wieringa kennelijk aan het modderen is, zoekt zijn fantasie toch naar een oplossing, die men zich kan voorstellen. Zo loert de duivel in de besproken passus uit B. III H. 23 er op, de ziel van Raminagrobis te kunnen meenemen niet in een gewone open kan (de vertaling van „broc" van de franse tekst) maar in een „flapkan" (kan met een klapdeksel, zie *Wdb. der Ned. Taal*, III kol. 4512).

In het eerste hoofdstuk van Boek II moet men, waar Rabelais schrijft:

163 Au mois d'Octobre, ce me semble, ou bien de Septembre (afin que je n'erre, car de cela me veux je curieusement garder) fut la semaine tant renommée par les annales, qu'on nomme la semaine des trois Jeudis: car il y en eut trois, à cause des irreguliers bissextes, que le soleil broncha quelque peu comme debitoribus à gauche,

„debitoribus" niet met „debiteur" in verband brengen [1]). Wieringa die dit wel doet, vindt een op zich zelf aardige vergelijking:

I. 232 In de herfst-maand, dunkt my, of wel in de Wijnmaand (op dat ik toch geen misslag begaa, want daar voor meen ik my wel ter degen te wachten) quam de week, die in de jaarboeken zoo beroemd is onder den naam van de week der drie donderdagen: dewijl' er drie in waaren, ter oorzaake van de gemeene schrikkeljaaren, door dien de zon een weinig struikelde gelijk schuldenaars na Schuylenborg.

In de etymologische woordenboeken kan men lezen dat het woord „halter" van griekse oorsprong is. Rabelais geeft reeds een verfransing van ἁλτῆρες, hij laat Gargantua turnen met:

66 deux grosses saumones de plomp, chacune du poix de huit mille sept cent quintaux, lesquelles il nommoit alteres.

Wieringa schijnt het woord „halter" niet te kennen, altans hij maakt zich van de vertaling van „alteres" met een woordspeling af:

I. 91 twee groote kogels of klooten van lood gemaakt, elk wegende acht duisend en zeven honderd quintalen (kantt. Een quintal is 100 pond); die hy sijne quaalen noemde.

L. II chap. 16 worden allerlei zotte streken van Panurge beschreven. Panurge plaagt de vrouwen tot zelfs in de kerk:

---

[1]) Voor een verklaring van de uitdrukking „debitoribus à gauche", zie Sainéan, *La langue de R.*, I pag. 181.

228 car jamais ne se mettoit au coeur [1]) au haut, mais tousjours demeuroit en la nef entre les femmes, tant à la messe, à vespres, comme au sermon

I. 326 want nimmer quam hem in gedachte, dat hy't hert om hoog behoorde te heffen, maar altijd bleef hy beneen in't schip, by de Vrouwtjes, zoo in de misse, en avonddienst, als in de preeke.

Wat Wieringa hier vertelt over de geringe neiging die Panurge vertoont om het hart omhoog te heffen, past niet slecht in het verband, Rabelais heeft echter bedoeld dat Panurge nooit op het koor bij de mannen ging zitten.

In het verhaal van de strijd tegen de Andouilles of „beulingen" lezen wij L. IV chap. 41:

620 Quoy que soit, à ce mot un gros Cervelat sauvage & farfelu anticipant devant le front de leur bataillon le (scil. Gymnaste, één van Patagruel's tochtgenoten) voulut saisir à la gorge.

Wieringa brengt den lezer die toch al moeite heeft zich het gevecht met de krijgszuchtige worsten voor te stellen geheel in de war met zijn vertaling:

II. 158 Wat het weesen mogt, op dit woord kwam een wilde, woeste en dikke Hinde van de voortocht van haar slag-orde voor uytstooten, en dacht hem (Gymnastes) de Keel te bezetten.

Wieringa beschrijft dan vervolgens in dit hoofddeel 41 van Boek IV de strijd van Gymnastes niet met één der Andouilles maar met een Hinde. Hij moet of een tekst voor zich gehad hebben waarin hier niet „Cervelat" maar „Cervelot" stond of zelf „Cervelat" met „Cervelot" verwisseld hebben [2]). In de opsomming echter van de gerechten die „de Gastrolatren ten offer brengen aan haaren God Ventripotent" (B. IV H. 59) vertaalt Wieringa „Cervelats" meer etymologisch „Breyn stoofzel".

De fouten en slordigheden die Wieringa bij het vertalen van de *Oeuvres* begaat, zijn, wanneer men bedenkt dat hij niet beschikte over de commentaren die den huidigen Rabelais-lezer zo overvloedig ten dienste staan, gering in aantal. Ten dele kunnen zij geprezen worden wegens Wieringa's hardnekkig pogen iets passends te fantaseren.

Wieringa drong door tot „la substantifique moüelle" — „'t weesentlijke merg" — van Rabelais' boeken.

Het oordeel dat Gallas in zijn reeds meermalen genoemd artikel *Quelques observations sur la traduction néerlandaise de Rabelais par Claudio Gallitalo* uitsprak over Wieringa's werk luidt niet onverdeeld gunstig. Gallas waardeerde Wieringa's vertaling van de burleske gedeelten, maar zich afvragend wat de vertaler begrepen had van „'lesprit rabelaisien" meende hij: „le sens caché, la joie païene de l'homme de la Renaissance découvrant un monde nouveau, il (scil. Gallitalo) n'y pénetre pas". Het artikel eindigt: „La gaudriole était journellement servie; la substantifique moelle serait réservée à ceux qui viendraient plus tard". In mijn artikel *N. J. Wieringa traducteur hollandais de*

[1]) Elz.: coeur; Lefranc, *édition critique*: cueur.

[2]) In een woordenboek uit Wieringa's tijd *Le gazophylace de la Langue Francoise et Flamande par Casparus van den Ende*, Rotterdam 1654, leest men: „Cervelot ou Cerveau — Jong Hert of Hinde".

Rabelais heb ik deze opvatting tegengesproken en die tegenspraak moet ik hier herhalen.

Gallas vond het hinderlijk dat Wieringa van „purée septembrale" durfde maken „vet ert-zop". In de beschrijving van de gedragingen van het goedmoedige maar onzindelijke kind dat Gargantua op tweejarige leeftijd is, is het volkomen verantwoord „humer de purée Septembrale" te vertalen „vet ert-zop slobberen" (B. I H. 7). Deze vertaling kwam bovendien geenszins voor uitt Wieringa's onmacht „purée Septembrale" fraai en letterlijk in het Nederlands weer te geven, want als Rabelais L. II chap. 1 van de voorouders van Pantagruel zegt:

165 mais tous furent amateurs de purée Septembrale,

vertaalt Wieringa:

I.234 maar meest alle warense lief-hebbers van 't Herfstzopje.

In de *Voor-reede des Schrijvers* van Boek I plaatste Wieringa bij „Pantagruelisten" als kanttekening „Slampampers", wat Gallas een duidelijk teken vond dat de vertaler niet doorgedrongen was tot „la substantifique moüelle" van de *Oeuvres*. Wij kunnen echter het bewijs leveren dat die kanttekening geheel in overeenstemming is met de uitleg die Rabelais zelf openlijk in Livre I aan het werkwoord „pantagrueliser" geeft. L. I chap. 1 handelt „De la genealogie & antiquité de Gargantua". Men heeft de „grande chronique Pantagrueline" gevonden en Rabelais heeft haar „à grand renfort de bezicles pratiquant l'art dont on peut lire lettres non apparentes" vertaald, zodat de lezer haar op zijn gemak „en Pantagruelisant, c'est à dire, buvans à gré" kan beschouwen. De definitie „buvans à gré" — die hij vertaalt „zijn zoete buik vol zuipende" — geeft Wieringa het recht de Pantagruelisten op zijn Nederlands „Slampampers" te noemen [1]).

In de *Prologue de l'auteur* van Livre I zegt Rabelais over zich zelf dat hij welkom is in de kring der Pantagruelisten omdat hij bekend staat als een „bon gautier & bon compagnon":

> A moy n'est qu'honneur & gloire, d'estre dit & reputé bon gautier & bon compagnon: en ce nom suis bien venu en toutes bonnes compagnies des Pantagruelistes
> Voor my en is't niet, dan tot lof en luister, dat men mij heet en houd een goed Beuzelaar, en een goed Peuselaar: en door die Naam ben ik wellekoom in alle goede gezelschappen van Pantagruelisten (kanttekening Slampampers).

Het Nederlands is hier kenmerkend voor Wieringa's vertaalkunst, niet alleen door de realistische vertaling van „Pantagruelistes" maar ook wegens het gebruik van begin en eindrijm.

In deze zelfde voorrede verklaart Rabelais dat de lezer uit zijn ge-

---

[1]) In het zeventiende-eeuwse Nederlands is een „slampamper" vooral een zuiper en slemper; de opmerking „qui est à peu près équivalent à „vaurien", in mijn artikel *N. J. Wieringa traducteur hollandais de Rabelais* bij „slampampers" geplaatst, houdt te veel rekening met de tegenwoordige betekenis van dat woord.

schrift „la substantifique moüelle" — Wieringa vertaalt „'t weesentlijke merg" — moet zuigen:

> car en icelle (scil. la lecture" van de *Oeuvres*) bien autre goust trouverez, & doctrine plus absconse, laquelle vous revelera les tres-hauts sacremens & misteres horrifiques, tant en ce qui concerne vostre religion, qu'aussi l'estat politic & vie oeconomique
> Want gy zult'er een gansch ander guer en smaak, ja diep-bedekte leering in vinden, die u zeer hooge heil tekens, en vervaarlijke verborgentheden openbaren zal; zo aangaande de Gods-dienst, als de Heerschkund, en Huis-houding.

Vergelijking met de moderne vertaling van Sandfort:

> want in dezelve zult gij een geheel andere smaak vinden en verholener leer, dewelke u zeer hooge sacramenten en afschuwelijke mysterien zal onthullen, zoowel wat betreft onzen godsdienst, alsook over den politieken toestand en het economisch leven

doet de kracht en schoonheid die uitgaan van Wieringa's purismen zeer duidelijk uitkomen.

In de boeken over *Pantagruel* zal Rabelais andere definities van „pantagrueliser" geven dan het „boire à gré" van de proloog van *Gargantua*. De termen „pantagrueliser, Pantagruelistes, pantagruelisme" worden geladen met de gehele levensopvatting van den schrijver. Wieringa's vertalingen belemmeren den lezer niet zulks te voelen:

299	Et si desirez estre bons Pantagruelistes (c'est à dire vivre en paix, joye, santé, faisants tousjours grand chere) ne vous fiez jamais en gens qui regardent par un pertuis [1])
I. 432	en begeerje goede Pantagruelisten te zijn; dat is, leven in vreede, vreugde, gezondheid, en altijd goed zier maakende; Vertrouwje noit op menschen die door een gat kijkken.
495	Je suis, moiennant un peu de Pantagruelisme (vous entendez que c'est certaine gayeté d'esprit conficte en mespris des choses fortuites) sain & degourt: prest à boire, si voulez [2])
B. IV Voorr.	Ik ben door middel van een weinigje geneegentheid tot (Pantagruelizeren) zuipen en slempen, (je merkt wel dat ik meen een zeekere verlustiging der geesten, verzonnen ter spijt van de gevallige zaaken) zoo gezond en fris als een Vis: gereed om een goeden dronk te doen, zoo je maar wilt.

Wieringa is juist hierom zo'n goede Rabelais-vertaler omdat hij, hoezeer hij zich ook vermeit in uitingen van uitbundige levenslust en bij al zijn gevoel voor het belachelijke en potsierlijke, zuiver aanvoelt waar ernst onder de spot verborgen ligt. Steeds eerbiedigt hij door een waardige vertaling, waarin naar de grootste duidelijkheid gestreefd is, de gevallen dat Rabelais de spot geheel of bijna geheel terzijde schoof, ik hoef slechts te verwijzen naar de hoofdstukken 10, 23, 29, 31 en 51 van Boek I, na de enkele brieven die Gargantua en Pantagruel elkander schrijven (Boek II H. 8, B. IV H. 3, 4), naar de ernstige en mannelijke gesprekken die Pantagruel met zijn makkers voert B. IV H. 27, 28.

---

[1]) Slot Livre II; cf. Sainéan, *La langue de R.*, I. pag. 373.
[2]) Livre IV, *Prologue de l'Auteur*.

Reeds de eerste regels van het eerste hoofddoel van *Gargantua* maken het duidelijk dat Wieringa de *Oeuvres* verstaat en met vaste hand en naar zijn eigen letterkundige smaak zal vertalen:

1 Je vous remets à la grande chronique Pantagrueline reconnoistre la genealogie & antiquité d'ond nous est venu Gargantua

I. 1 Heerlijke dingen en Helde daaden vang ik aan te beschrijven van den wijd-beroemden Reuze Gargantua; derhalven zal ik my nu niet ophouden met het verhaal van zijn afkomst end'Oudheid, die gy doch vervolgens zult vinden in't groote Tijd-boek van Pantagruël.

Overeenkomst en verschil tussen de engelse en de nederlandse zeventiende-eeuwse Rabelais-vertaling.

In het Engels werden de drie eerste boeken der *Oeuvres* omstreeks het midden van de zeventiende eeuw vertaald door Sir Thomas Urquhart, wiens werk aan het eind der eeuw voortgezet werd met een vertaling van Boek IV door Pierre Le Motteux. Urquhart en Wieringa geven in sommige opzichten blijk van gelijke opvattingen en gelijkwaardige talenten. Beide vertalen vlot en vaardig, beide — de nederlandse vertaler echter het sterkst — sieren hun werk met alliteratie en variatie. Wieringa onderscheidt zich van Urquhart door zijn purisme. Het achttiende hoofdstuk van Boek I begint in het Engels:

> Master Janotus, with his haire cut round like a dish à la caesarine, in his most antick accoustrement Liripipionated with a graduates hood, and, having sufficiently antidoted his stomach with Oven-marmelades, that is, bread and holy water of the Cellars, transported himself to the lodging of Gargantua, driving before him three red muzled beadles, and dragging after him five or sex artlesse masters, all throughly bedaggled with the mire of the streets [1]).

Wanneer men dit citaat vergelijkt met de franse en nederlandse tekst die wij Deel II blz. 453 afdrukken, dan kan men reeds enigermate een indruk krijgen van de verwantschap en het verschil tussen de engelse en nederlandse Rabelais-vertaling.

Als meester Janotus de Bragmardo zijn speech afsteekt en om consideratie smeekt:

48 Advisez, Domine, il y a dixhuit jours que je suis à matagraboliser cette belle harangue

zoekt Urquahart niet, zoals Wieringa zal doen [2]), een omschrijving van „matagraboliser", maar behoudt kalmweg het door Rabelais gevormde werkwoord:

74 Consider, Domine, I have been these eighteen dayes in matagrabolising this brave speech.

Waar in L. I. chap. 8 *Comment on vestit Gargantua* verteld wordt dat de knaap Gargantua geen „espée Valencienne" noch een „poignard Sarragossois" kreeg:

20 car son pere hassoit tous ces Hidalgos bourrachos marranisez comme diables

---

[1]) *Rabelais Gargantua and Pantagruel translated into English by Sir Thomas Urquhart and Peter le Motteux annis* 1653—1694. *With an Introduction by Charles Whibley*, London 1900, I pag. 72.

[2]) Cf. boven blz. 295.

verspaanst Urquhart de uitgangen:

46 for his father could not endure these hidalgos borrachos maranisados como diablos.

Wieringa heeft het hier, zoals we vermeldden [1]), over „Spaanze stroo-Ionkertjes". Koning Grandgousier keurt ook voor het toilet van zijn zoon af:

21 ces bonnets à la Matrabaise 1), faits comme une crouste de pasté.

Ook hier gaat Wieringa in zijn vertaling verder dan Urquhart:

46 the Caps of the Mirabaise fashion, made like the cover of a pastie
I. 25 die malle-Jans-mutsjes, gemaakt gelijk de korsten van de pasteyen.

In de inleiding van zijn heruitgave van de engelse zeventiende-eeuwse Rabelais-vertaling schreef Whibley dat Urquhart's werk een herschepping van de *Oeuvres* was: „Rabelais reincarnate. Yet Rabelais with his humour obscured by pedantry and his trick of ridicule turned to seriousness". Het ligt niet op mijn weg Whibley's bezwaar tegen de vertaling van Urquhart te bevestigen of te bestrijden. Wat Wieringa's interpretatie van de *Oeuvres* betreft, een ernstig bezwaar daartegen te berde gebracht, meen ik ontzenuwd te hebben, en een ander wichtig bezwaar weet ik niet te opperen. De geschriften van Rabelais behoren tot het kostbaarste bezit van de wereldlitteratuur. In Engeland bleek men prijs te stellen op een vertaling uit de zeventiende eeuw door haar in 1900 opnieuw uit te geven. Het is te hopen dat *Alle de Geestige Werken Van Mr. Francois Rabelais . . . . Met groote vlyt uyt het Fransch vertaelt door Claudio Gallitalo* spoedig op nederlandse persen herdrukt worden.

Aansporing tot heruitgave *Alle de Geestige Werken van Mr. Francois Rabelais.*

[1]) Boven blz. 299 n. 1.
[2]) Elz.: bonnets à la Matrabaise, andere uitgaven: bonnetz à la marrabaise; cf. Sainéan, *La langue de R.*, I pag. 166.

HOOFDSTUK VII.

JOHN BARCLAI EN WIERINGA'S VERTALING VAN DIENS SATYRICON.

John Barclai leefde van 1581—1621.

John Barclai werd in 1581 te Pont à Mousson geboren, waar zijn vader de Schot William Barclai, de Rechten doceerde en overleed in 1621 te Rome, waar Barclai de gunst van het pausselijk hof genoot sinds hij zich openlijk verontschuldigd had zowel over het uitgeven van zijn vaders *Tractatus de potestate papae: An & et quatenus in reges et principes saeculares jus et imperium obtineat* [1]), een geschrift gericht tegen de wereldlijke macht van den Paus, als over de aanvallen op de Jezuiten in zijn eigen *Satyricon*. Enkele dagen voor zijn dood had Barclai de laatste hand gelegd aan zijn *Argenis*, evenals het *Satyricon* een sleutelroman. Beide werken verwierven grote vermaardheid en zijn ettelijke malen gedrukt zowel in de taal waarin Barclai ze schreef, het Latijn, als in verscheidene moderne europese talen.

Litteratuur over Barclai.

Talrijke biografische woordenboeken bevatten een artikel over John Barclai. Giovanni Vittorio Rossi, zich noemende Janus Nicius Erythraeus, dien het genre van Barclai's sleutel-romans zo zeer bekoorde, dat hij zelf een dergelijke roman, getiteld *Eudemia*, schreef, prijst Barclai in zijn *Pinacotheca imaginum illustrium virorum* [2]). Charles Sorel, die tot degenen behoort die aanmerkingen maakten op het Latijn van Barclai, looft niettemin diens inventie [3]). Lofverzen op Barclai vindt men in Lorenzo Crasso's *Elogi degli uomini letterati* [4]). Pierre Bayle nam een artikel over Barclai op in zijn *Dictionnaire historique et critique*. Noch bij Baillet, bij Morhof, bij Le Père Niceron, bij Moréri, bij Buré of Brunet zoekt men tevergeeefs een artikel over Barclai. Aantekeningen over Barclai vindt men voorts — wij streven niet naar een volledige opsomming — in de *Nouvelle biographie générale*, de *Encyclopedia brittanica*, de *Dictionary of national biography*, *De katholieke encyclopaedie* en de *Enciclopedia italiana*.

In de tweede helft der negentiende eeuw verschenen twee thèses over de *Argenis* [5]) die geenszins de eerste pogingen waren om dit werk te analyseren en een *Etude bibliographique et littéraire sur le Satyricon de*

[1]) Volgens Collignon, *Notes sur l'Argenis*, pag. 5, verscheen deze verhandeling n 1609 te London. De U.B. te Amsterdam bezit een exemplaar getiteld *De potestate papae: An & quatenus in reges et principes seculares jus et imperium habeat* met adres „Mussiponti, Apud Franciscum du Bois, & Jacopum Garnich. 1609". Cf. Collignon, *op. cit., loc. cit.*, noot 2.

[2]) Cf. Collignon, *Notes sur l'Argenis*, pag. 18, 19, 49, 92 en 125.

[3]) Cf. Collignon, *Notes sur l'Argenis*, pag. 111 en 141.

[4]) Cf. Collignon, *Notes sur l'Argenis*, pag. 108.

[5]) L. Boucher, *De Ioannis Barclaii Argenide*, Parisiis 1874.
A. Dupond, *L'Argenis de Barclai*, Paris 1875.

Jean Barclai par Monsieur Jules Dukas [1]). Albert Collignon, hoogleraar te Nancy, publiceerde in 1900 en 1901 zijn *Notes sur l'Euphormion* [2]), in 1902 *Notes historiques, littéraires et bibliographiques sur l'Argenis*. Op dit laatste geschrift is *John Barclays Argenis. Eine literarhistorische Untersuchung von Karl Friedrich Schmid* [3]), vooral op bibliografisch gebied, een uitstekende aanvulling. In 1906 heeft Collignon dan nog een studie gewijd aan *Le portrait des Esprits (Icon animorum) de Jean Barclay*, een werkje waarin eerst iets gezegd wordt over de verschillende tijdperken van het menselijk leven en over de opvoeding der jeugd, vervolgens getracht wordt naar een karakterisering van de verschillende volkeren van Europa. Barclai schreef het tussen zijn twee grote sleutelromans in, men heeft het later als Pars IV bij het *Satyricon* gevoegd.

Hoe Barclai zelve optreedt in zijn geschriften.

In het eerste deel van *Euphormionis Lusinini Satyricon*, voor het eerst verschenen te London in 1603, zijn de avonturen van Euphormio een fantastische uitbeelding van de omzwervingen van vader Barclai; in *Euphormionis Lusinini Satyricon Pars secunda*, voor het eerst te Parijs in 1607 gedrukt, verbergt zich de schrijver zelf achter de figuur van Euphormio en treedt diens vader op onder de naam Themistius. Barclai heeft zich steeds moeite gegeven veel gefingeerds aan zijn verhalen toe te voegen en den lezer op dwaalsporen te leiden betreffende de personen die hem zijn kritiek ingeven. In de *Argenis* verkondigt één der bijfiguren, Nikopompus, de opvattingen van den auteur; aangegrepen door de zucht „de bedorve zeden van zijn tijt door een verdicht verhaal, en d'onredelijke wetten in alle staten, tot een voorbeelt der nakomelingen" te ontdekken, verklaart Nikopompus onder meer:

> Wat my aangaat, ik zal ook niet met een verhaast en heftig beklag de genen, die de gemene Staat onrustig maken, als misdadigen, voor de rechterstoel dagen. Ik zou te zwak tegen hun vijantschap wezen. Maar ik zal d'onkundigen door zeer zachte omweegen in dier voegen omleiden, dat zy ook hier in vermaak zullen scheppen, dat men hen onder vreemde namen beschuldigt . . . . Ik zal, vervolgde hy toen, een verdicht verhaal, als een geschiedenis, toestellen. Ik zal daar wonderlijke uitgangen by voegen, en wapenen, huwelijken, wreetheit en blijschap, met onverwachte gevolgen, vermengen. D'ydelheit, die den menschen ingeplant is, zal de lezers verheugen; en ik zal hen zo veel te naerstiger vinden, als zy my niet als onderwijzende, noch als streng in handen zullen nemen. Ik zal hun geest door verscheide aanschouwingen, en als door een schildery van verscheide plaatsen weiden . . . . En op dat niemant zou klagen dat hy daar in levendig ten toon gestelt word, zo zal men niemants beeltenis daar geheel vertonen. Ik zal, om hen te dekken, veel dingen verdichten die niet aan de genen, die ik meen, toegepast konnen worden; dewijl ik de vrijheit daar toe zal hebben, om dat ik my voor geen beschrijver van ware dingen uitgeef. In dezer voegen zal ik de gebreken, niet de menschen, aantasten. Niemant zal gram konnen worden, dan de geen, die door een schandelijke bekentenis, de lasterlijke boosheden zich aantrekt. Wijders, ik zal ook overal verdichte namen gebruiken, alleenlijk

---

[1]) Paris 1880.
[2]) *Annales de l'Est*, XIV pag. 497—531, XV pag. 1—40.
[3]) *Literarhistorische Forschungen*, Heft XXXI, 1904. Ook afzonderlijk: Inaugural-Diss. München, Rudolstadt 1903.

> om de rol der deuchden en gebreken in stant te houden: in voegen dat zo wel de geen, die in dit geschrift alles tot de waarheit der gedane zaken toepast, als de geen, die geen waarheit daar in vereischt, zal dolen [1]).

Deel I van het *Satyricon*.

In het eerste hoofdstuk van Boek I van het *Satyricon* komt de jongeling Euphormio, die zijn vaderland, de lustige landouwe Lusinia (Schotland), verlaten heeft na een bezwaarlijke zeereis in een vreemde en volkrijke stad. Hij begeeft zich naar de markt:

> denkende dat daar altoos, als op de bekendste plaats van menschelijk gewoel, al waar vele om haar groot erfgoed noodwendig wijs moeten heeten, wel zommige zouden zijn, die een vreemdeling door een onbekende stad doolende in haare huysen ter herberg zouden inhaalen [2]).

Hij wordt inderdaad door een schone jonge man mee naar diens vaders huis genomen maar ervaart weldra dat hij niet in een „vriendenherberg" maar in een „heilloos weerds-huys" ontvangen is. Men neemt Euphormio tot betaling van de maaltijd zijn mantel af en om uit de klauwen van den woedenden weerd te geraken verhuurt Euphormio zich als knecht aan zekeren Kallion, een zeer aanzienlijk en machtig Heer [3]). Hij sluit vriendschap met een dienaar van Kallion, Percas [4]). Als beide vrienden een vrijmoedig gesprek gevoerd hebben dat beluisterd is, veinst Euphormio tot hun redding dat hij uitzinnig is geworden. Als het hem na een poos verdriet zich noch langer als gek te moeten aanstellen, doet hij het voorkomen alsof hij door het stelen en drinken van een kostbare geneesdrank die Kallion bezit, plotseling zijn zinnen weervindt. Kallion, aan deze wonderbare genezing gelovende, zendt Euphormio met de drank en een fraaie brief naar zijn vriend Fibullius, „die met den steen gekwelt was". Euphormio, die met Percas onderweg vele avonturen beleeft, komt eindelijk bij Fibullius, die hij met het kruid Gulden Roede geneest. Tot dank ontvangt Euphormio een maagd van twijfelachtige zeden [5]), die Fibullius kwijt wil, tot vrouw. Op de terugreis naar Kallion, komt Euphormio eerst aan het hof van Labetrus [6]), waar hij veel merkwaardigs ziet en een oud geleerd man hoort redeneren over „'t verval der latijnsche taal der Vrije konsten en geleerdheid". Verder reizende, wordt hij door een boerenbevolking wegens een klein vergrijp gevangen genomen en ter dood veroordeeld, ter elfder ure door Fibullius gered, die hem echter op zijn beurt bij Kallion aanklaagt, deze laat Euphormio door Percas, die zijn vriend snodelijk in de steek laat, geselen en brandmerken.

---

[1]) *D'Argenis Van J. Barklai . . . Niewelijks door J. H. Glazemaker uit de Latijnsche in de Nederlantsche Taal overgezet,* Amst. 1680, II 9, blz. 231—233.

[2]) Vertaling van Wieringa, *J. Barklai Satyrikon of Heekel-schrift,* blz. 4.

[3]) Volgens de *Sleutel,* die men bij verschillende uitgaven van het *Satyricon* vindt, wordt met Kallion bedoeld „den Hartog van Lotteringen, aanhanger der Guisiers". Cf. Collignon, *Notes sur l'Euphormion,* I pag. 514.

[4]) Volgens de *Sleutel* „den Heer van Arguien (anders Arquien) de Metz, Stathouder van Mets", volgens Collignon, *op. cit., loc. cit.,* Grégoire de Toulouse of Jean Hordal.

[5]) Collignon, *Notes sur l'Euphormion,* I pag. 505: „Cette femme personnifie l'université de Pont-à-Mousson corrompue par les princes de Lorraine, qui lui ont témoigne une indulgence excessive".

[6]) Volgens de *Sleutel* „Albertus, Eerts-hertog van Oostenrijk".

Tenslotte ontvlucht Euphormio en trekt onder een geveinsde naam verder door de wereld.

Bij de aanvang van deel II juicht Euphormio wel wat vroegtijdig en in zeer hoogdravende termen, over zijn geluk. Hij is in de stad Delfium (Pont à Mousson) belandt: **Deel II van het *Satyricon*.**

> waar in meer vreemdelingen als burgers, om de geleerdheids oeffening, haar onthouden: want de beyveringen der konsten en weetenschappen worden nergens uitneemender geacht te wesen; en de vermaartheid der geener, die van Acignius onderwesen zijn, als tot een voltooiing des werelds, doet daar geduurig een meenigte van jonge oeffenaars zich ophouden [1]).

Ook Euphormio volgt de lessen der Acigniers (Jezuiten). Hun geredetwist staat hem soms tegen, toch denkt hij er over geestelijke te worden, Themistius, een goede oude man die als een vader voor hem is, tracht tevergeefs Euphormio van dat plan af te brengen, maar op raad van Theophrastus [2]) geeft Euphormio de geestelijke roeping op. Euphormio zwerft vervolgens weer door vele landen, waarbij hij nog al eens in botsing komt met de macht van Acignus, die alom tegenwoordig schijnt te zijn.

Op zijne omzwervingen woont Euphormio ook de vertoning bij van een vorstelijk blijeindig treurspel „voornaamelijk vertoonende den uitslag des oorlogs van de Melandriërs (Spanjaarden) tegen die van Icoleon (Noord Nederland); en de loose vreede daar op gevolgd". Het spel begint met het optreden van de geest van Lysippus (Justus Lipsius):

> Hy vertoonde hem op 't tonneel als bloedeloos met een bleek gelaat door veele boek-oeffening; hy had een wit kleed om zijn ligchaam gewonden op die wijse, dien hy de oude Romeinen toe geschreven had. Hy verhaalde hoe hy na sijn overlijden in een gevoijert kleed ten hemel op geheven was, alwaar hy niet eenen van de Melandriërs vernoomen had, by de welke hy in sijn leven te verkeeren gewoon was. Dat hy derhalven den hemel verbeden had, om met haar, ik weet niet waar heenen te mogen nederdaalen. Doch dat hy nu in 't licht was weder gekeert, om de boekjes te verbeeteren en vermeerderen, die hy beschreven had van de Burgerlijke Regeering en Instelling van een Gemeene-best, 't welk men zeyde, dat nu te eenemaal nieuw in Icoleon gesmeedt en opgerecht wierde [3]).

Vervolgens treedt van achter de gordijnen „de erbarmelijke schim van Albagon (Alva) hervoor, gevolgd door twee beulsknechten met taaie gesels. „Maar ik was geweldig verwondert", vertelt Euphormio, „wanneer ik uit de gelijkkenis der perzoonen de beulsknechten kennende wierd: want sy waren Hippofilus (Filips II) en Egorus (de graaf van Egmond). Den eersten eischte weder van Albagon sijn verlooren land Icoleon; den anderen nam wraak over sijn afgehouwen

---

[1]) *Satyrikon of Heekel-schrift*, blz. 195.

[2]) Volgens de *Sleutel* „Perron, Cardinaal d'Ambrun, door wiens voorzorg meer Schotten de vrije konsten met grooten roem hebben geoeffent en opentlijk geleert, als'er zelfs in Schotland door den Coning aangekweekt en onderhouden wierden".

[3]) *Satyrikon of Heekel-schrift*, blz. 294.

hoofd". Wanneer de geselaars „haare vermoeyde rechterhanden een wijltje geslaakt" hebben, vangt Albagon zijn verdediging aldus aan:

> Voor eerst zal ik, Egorus, mijne verantwoording doen aan u, dien ik niet uit haat het het hoofd heb doen afslaan; maar op dat de schermers van alle kanten over uw doode ligchaam zouden koomen kampen, en dat uw graf door de eeuwigheid van de faam mogte leven, 't welk u waarlijk het geluk uit de puinhoopen van uw Vaderland en den roof der na-gebuuren in een zeer droeven toestel vergaadert heeft [1]). Zoo meenigmaal als Icoleon van een onweer overvallen wordt, zoo dikwijls als 'er beleegerde steeden door de waapenen en blikzemvuuren worden t'onder gebragt, en door de onderlinge nederlaagen geheele heiren verslonden, alles wordt ter eeren van uwen naam vernielt, en aan uwe geheugenis geheyligt [2]).

Tot Filips II hoort Euphormio Albagon zeggen:

> Maar u, Hippofilus, zeyde hy vorder, zal ik met een ander ontschuldiging believen. Den uitkomst der raad-slagen, en niet mijne getrouwheid of kloek beleyd, heeft my door de nijdigste beschuldiging gedoemt: en de goden hebben niet toegelaaten, dat ik alleen aan zoo onnooselen misdaad schuldig zou zijn; gy mee hebt niet alles even gelukkig aangevangen. Indien u Fortuna alle uwe aanslagen te wille was geweest, zoude niet Eleuteria (Frankrijk), door uwe gevangenissen beswaart, zoo vryen naam verliesen? zoudt gy niet Scolemorrodia (Engeland) woedender dan de Zee overswalpt hebben? Wat grooter onbillijkheid is't, datmen ons de ongevallen van Fortuna te last gaat leggen; nademaal, of gy hebt desgelijks tegens haar, of sy tegens u, misdaan? [3])

Het is zeer goed te begrijpen dat noch Egorus noch Hippofulus genoegen neemt met Albagons verantwoording:

> Als Albagon dese en diergelijke reedenen met een erbermelijk geluid had uitgesprooken, hebben de geeselaars haar straf-oeffening wakker weder aangevangen, en hem den huid met sweepslagen scheurende, tot achter de gordijnen ter schuyl gedreeven [4]).

Barclai's romans vergeleken met Bocalini's *Ragguagli di Parnaso* en beoordeeld.

Vergelijkt men deze scènes met de taferelen waarin Boccalini het optreden van Lipsius, Alva en de graven van Egmond en Hoorne beschrijft, dan valt die vergelijking zeer ten nadele van Barclai uit. De antwoorden, die Barclai Alva ter verdediging van zijn beleid in de Nederlanden laat geven, zijn onbenullig; het vorstelijk blijeindig treurspel over de strijd tussen de Melandriërs en die van Icoleon staat op een veel lager peil dan de ragguagli die Boccalini wijdt aan de opstand der Achajers [5]). Het is niet onverklaarbaar dat de romans van Barclai geruime tijd grote opgang hebben gemaakt en in zekere zin zijn zij nog belangrijke arsenalen om personen en opvattingen uit het begin van de zeventiende eeuw te leren kennen, maar de auteur is niet een dergelijke persoonlijkheid van groot formaat dat het nog heden een genot en eer is met hem te kunnen verkeren. Ook litterair is het veel klatergoud wat Barclai laat blinken. Zijn stijl is vaak zeer

[1]) Vertaling van „quem (scil. famam) sane tibi ex ruinis patriae spoliisque vicinorum tristissimo apparatu Fortuna collegit".
[2]) *Op. cit.*, blz. 295.
[3]) *Op. cit.*, blz. 296.
[4]) *Op. cit.*, blz. 297.
[5]) Cf. boven blz. 38—40.

gemaniereerd, al kan Collignon zeer wel gelijk hebben als hij schrijft „Barclay est moins affecté que bon nombre de ses contemporains" [1]). Collignon heeft in zijn studies nagegaan in hoeverre de stijl van Barclai beinvloed is door die van Petronius, van wien Barclai ook de gewoonte overnam zijn proza-tekst te verlevendigen met gedichten, die op zich zelve de handeling niet verder brengen. Collignon kwam tot de conclusie dat de romans van Barclai wat stijl betreft op eenzelfde hoogte staan als de latijnse geschriften van Hugo de Groot en Famianus Strada [1]). Voor degenen die de ontwikkeling van de roman willen bestuderen, zullen de historische sleutel-romans van Barclai van bizonder belang blijven.

Uit de brief aan G. F. Biondi in *La Secretaria di Apollo,* die wij in deel II F. herdrukken, blijkt dat Boccalini's navolger Antonio Santa Croce gunstiger dan wij oordeelde over Barclai's geschriften.

Barclai's verwachtingen betreffende het lot der Nederlanden.

In het blijeindig treurspel dat Euphormio ziet vertonen, sluit Lifippus (Filips III) vrede vooral op aanraden van Charridotus (Richardot):

> Charridotus daar na een wijltje sijn baard opstrijkende, en na Lifippus gewend, zeyde tot de zelve; nimmermeer zult gy uw land Icoleon weder konnen bekoomen, 't en zy (gy) de waapenen wech doet. Wat zuymt gy de uitzinnige te bezussen door een ydel boha van beloften; gelijk men de krijttende kinderen doet swijgen, door haar de oogen te doen opheffen na de tafereelen of tapijten? Geloof my, die in de waapenen zoo wreevelig of door't yser zoo onbuigzaam zijn, zullen zich lichtelijk laaten verwinnen door het goud: en indien gy de vijf duisend talenten, die gy alle jaaren in een vruchteloosen oorlog verkwist, wilt verwisselen in een gouden reegen, lichtelijk zult gy de koopere toorens en slooten van Acriscus als een nieuwen Jupiter inneemen: overstort slechts die geweldigste der weerspannelingen met dien slag-reegen; en sy door zoo aangenaame slagen getroffen, zullen u de gemoederen van het hardnekkig volk in zeekere jagtnetten beslooten leveren.
> Waarlijk desen Nearius (Maurits), die bloem der Veld-heeren en dien harden en en hittigen moed tot langduurigen oorlog, zal, als, door't wechneemen van't vuur, verflauwen: Het gezag van dien manhaften held zal verslappen onder sijne ingezeetenen, nu moedwillig geworden door zoo trots bevochten vreede . . . . . Daar en boven, die nu met dat klein hoopjen aanspannen, zullen zelve door inlandze onëenigheid ontroert, terstond dese banden ontbinden, waarmeede sy't uwe rijkdommen zoo moede maaken. Verschaf haar slechts inwendige waapenen, en, terwijlse van een uitterlijke vyand bevrijdt sijn, laatse in burgerlijke twisten verwarren. Wie weet niet, dat'er dan zoo veele verscheyden staaten zullen zijn, als'er nu steeden staan? [2])

De raad van Charridotus was zeer listig, gelijk uit het laatste bedrijf van het treurspel blijkt:

> Het laatste gedeelte des truurspels was dusdaanig: Het Verbond wierd van beyde kanten beslooten: en de voorzeggingen van Charridotus wierden door een droeve waarheid bevestigt. De steeden van Iscoleon door een ongewoone rust en Vreede vertrotst, begosten om't oppergezag onderling te twisten: en de Melandriers, onder dekzel van tegen Protagon (Hendrik IV) in de waapenen te wesen, storten zich uit over de velden van Iscoleon. Daar zoudt gy haar hebben verbaast zien staan als van den donder geslagen: en Tessaranactus (Jacoubs I) tot haar hulp

[1]) *Notes sur l'Argenis,* pag. 144.
[2]) *Op. cit.,* blz. 300—301.

roepende, haare steeden voor hem open zetten. Den naam van vrijestaat wierd afgeschaft; en die der Tessaranacters hoog verheeven. Aan de andere kant viel het krijgsvolk van Protagon Labetrus op't lijf; en hy nam de erflanden van Labetrus in; Tessaranactus maakte zich meester van den vryen staat [1]).

Hoewel Barclai niet ten onrechte voorzag dat de vrede (het twaalfjarig bestand) [2]) de partijtwisten in Nederland zou doen uitbarsten, is de oplossing die hij in het verschiet meende te zien, bezetting van Noord Nederland door Engeland, van Zuid Nederland door Frankrijk, te zeer ingegeven door de neiging om de beide Koningen, naar wier gunst Barclai steeds gestaan heeft, Hendrik IV van Frankrijk en Jacobus I van Engeland, in het gevlei te komen [3]).

Hendrik IV, de vorst die, al mag dan M. A. Moretus geen lofrede op diens goedertierenheid afsteken, op Boccalini's Parnassus zo zeer geëert wordt, is ook de held van Barclai's *Argenis*.

Barclai's belangrijkste werk de *Argenis*.

De naam Argenis gaf Barclai aan een schone en lieftallige maagd en priesteres in Pallas tempel, zij is de verpersoonlijking van het huis van Valois en in het biezonder bedoelt Barclai met haar Marguerite, de jongste dochter van Hendrik III. Uitvoerig wordt haar verliefdheid op Poliarchus (Hendrik van Navarre) verhaald en de moeilijkheden die beide gelieven moeten overwinnen, daar Meleander (Hendrik III) eerst zijn dochter aan Archombrotus ten huwelijk beloofde. Deze Archombrotus, die naar men meent een zoon is van Hyanisbe (Elisabeth van Engeland) blijkt aan het slot in werkelijkheid een zoon van Meleander te zijn en wordt dan door Poliarchus, die hem de hand van zijn zuster schenkt, als broeder en vriend erkend.

Een zeer fantastische allegorie dus, die echter een beter gegeven vormt voor de compositie van een roman dan de onderling zeer weinig samenhangende avonturen van Euphormio.

Nederlandse uitgaven van *Satyricon* en *Argenis*.

Zowel het *Satyricon* als de *Argenis* zijn verscheidene malen in ons land gedrukt. Dukas noemt tien uitgaven van het *Satyricon* met nederlandse adressen [4]). De meeste dier uitgaven bestaan uit vijf delen, daar als Pars III opgenomen is de *Apologia Euphormionis pro se* [5]) als Pars IV de *Icon Animorum* [6]) en als Pars V *Alitophili veritatis lacrymae sive Euphorm. Lusinini Continuatio*, geschreven door een zekere Claude Barthelemy Morisot. Bovendien bevatten deze uitgaven dan nog een korte beschrijving van het engelse buskruitverraad van 1605, naar men aanneemt, inderdaad van Barclai's hand.

De *Argenis*-uitgaven die in Nederland verschenen, bespreekt Schmid, *op. cit.*, onder de nummers 17—29*a* [7]). Op de *Argenis* zijn

---

[1]) *Op. cit.*, blz. 304.

[2]) In 1607, het jaar waarin Barclai dit gedeelte van het *Satyricon* geschreven moet hebben, zag het ernaar uit dat Spanje met de Staten niet een bestand, maar een vrede, zou sluiten.

[3]) Cf. Collignon, *Notes sur l'Euphormion*, III pag. 39: „Barclay se montre généreux à bon marché envers les deux souverains dont il escompte toujours la protection et les libéralités."

[4]) *Op. cit.*, nr. 16—29.

[5]) Cf. boven blz. 324; Collignon, *Notes sur l'Argenis*, pag. 7.

[6]) Cf. boven blz. 325.

[7]) Cf. Collignon, *Notes sur l'Argenis*, pag. 165—168.

verschillende vervolgen gemaakt, één daarvan *Archombrotus et Theopompus sive Argenidis secunda & tertia pars Ubi de institutione principis* werd uitgegeven „Lugd. Batav. et Roterod. Ex officina Hackiana. Anno 1669". Men houdt voor den vervaardiger den benediktijner monnik Louis Gabriel Bugnot, die ook Hacks uitgaven van *Satyricon* en *Argenis* van noten heeft voorzien. Onder de naam Archombrotus verheerlijkt Bugnot Lodewijk XIV, met Theopompus bedoelt hij den in 1661 geboren kroonprins; de meningen van Theander, den opvoeder van den jongen Theopompus, mag men identificeren met die van Bugnot [1]).

I. H. Glazemaker vertaalde in 1643 de *Argenis* via het Frans.

Een nederlandse vertaling van de *Argenis* verscheen in 1643. Collignon en Schmid vermelden uitgaven *D'Argenis van I. Barclai Met de Sleutel der verzierde namen door I. H. Glazemaker vertaalt* met de adressen „Voor Broer Iansz, Boekverkooper op de Nieuwe zijds achter-burgwal in de Zilvere Kan CIↃIↃXLIII" en „T'Amsteldam, Voor Dirk Houthaek, Boekverkooper op de Kolk in't Bourgoens-Kruis MDCXLIII" [2]); ikzelf bezit een uitgave met het adres: „Voor Ian van Hilten, Boek-verkooper in de Beurs-straat in de geborduerde Handschoen, CIↃ IↃ C XLIII. De uitgaven zijn met een frontispice en vijf koperen platen versierd, die aan S. Savry zijn toegeschreven [3]). I. I. Schipper, die zelf geen tijd had Barclai's werk te vertalen, heeft Glazemakers werk opgedragen aan Daniel Mostaart „Geheim-Schrijver der Stadt Amsterdam". Voorts gaan de vertaling vooraf een gedichtje *Aen de E. Juffrou G. V. I.*, getekend „Mon heure viendra" en twee lofdichten, onderscheidenlijk van „Prudenter" [4]) en „I. L. volstandig".

In 1680 geeft ten Hoorn *D'Argenis van J. Barklai* uit, door Glazemaker uit het Latijn vertaald.

De vertaling was via het Frans gemaakt. Glazemaker heeft op den duur daar geen vrede mee gehad en het gehele werk opnieuw, tans uit het Latijn, vertaald. *D'Argenis Van J. Barklai. Daar in niet alleenlijk veel vreemde voorvallen van gebeurlijke dingen, maar bezonderlijk voortreffelijke zaken, die de Godsdienst, de Bestiering van Staten, Beleit van oorlogen, en de burgerlijke Handel aangaan, vertoont worden. Beneffens De Sleutel en Aanwijzing van de namen der personen, die men daar by verstaan kan. Nieuwelijks door J. H. Glazemaker uit de Latijnsche in de Nederlantsche Taal overgezet. Met schone koperen Platen verçiert* verscheen „t'Amsterdam, By Johannes ten Hoorn, Boekverkooper, over 't Oude Heere Logement, 1680.". Het werk bevat een *Aan de Lezer* waarin Glazemaker verklaart de *Argenis* nu uit de grondtaal vertaald te hebben en uiteenzet waarom niet alleen jonge mensen maar ook zij „die tot hoger jaren opgeklommen zijn" nut en vermaak kunnen scheppen uit het lezen van de *Argenis*. Hij geeft een parafrase van de inhoud waaruit blijkt dat de vertaalder tot de wezenlijke kern van Barclai's roman is doorgedrongen:

> Wil men weten hoe weinig de geleerde lieden geacht zijn, en in hoe kleine achting zy deurgaans in de Hoven gehouden worden, en in tegendeel in hoe hoge staat men hen behoort te houden, men bezie alleenlijk

[1]) Cf. Schmid, *op. cit.*, S. 134—136, 146, 147.
[2]) Collignon, *Notes sur l'Argenis*, pag. 175; Schmid, *op. cit.*, S. 86.
[3]) Cf. de magazijncatalogus F. Muller en Cie, *Nederlandsche Letterkunde. Populaire Prozaschrijvers der XVIIe en XVIIIe eeuw*, 1893, nr. 50.
[4]) Geraert Brandt?

het geen, dat Arsidas, met Archombrotus redenerende, daar af schranderlijk verhaalt. Onze Schrijver spreekt ook voortreffelijk van welke heerschappy de beste is t'achten, en besluit, volgens het gevoelen der Hovelingen, dat het d'eenhoofdige is [1]). Hy vertoont vervolgens, om de geest te verlustigen, d'ydelheit der Starrekundigen, die, in grote waan opgestegen, op een geestige wijze uitgelachen worden. Indien men begerig is van beroerte en afval te horen, men lees het geen . . . . enz.

De boekverkoper bericht vervolgens *Aan de Lezer:*

Wy vertonen hier vooreerst, waarde Lezer, aan u d'Argenis van J. Barklai: niet met voorneemen van het daarby te laten: maar om vervolgens het vervolg daar af, en daar na ook zijn Satyrikon, of Hekelschrift, in't licht te brengen, om dus het werk van deze Schrijver volkomen te hebben. Dit is 't dat ik tot uw bericht aan u heb bekent te maken.

Van de gedichten die de tekst van de uitgave van 1643 voorafgingen, is alleen dat van „Prudenter" weer opgenomen. De prenten die de tekst van de uitgave van 1643 sierden, zijn opnieuw gebruikt, maar bovendien heeft men de uitgave verlucht met een frontispice door Romein de Hooge ontworpen en door Jan Luyken uitgevoerd en met zes prenten in de tekst van Jan Luyken [3]).

In 1681 verschijnt Glazemakers vertaling van een vervolg op de *Argenis*.

Het *Vervolg Op D'Argenis Van J. Barklai . . . . Door J. H. Glazemeker uit de oorspronkelijke in de Nederlantsche Taal overgezet* gaf Jan ten Hoorn een jaar later, in 1681, uit. Ook dit werk is verlucht met een frontispice van Jan Luyken (gecopierd naar de frtsp. van de franse uitgave) en prenten in de tekst van dezen graveur [2]). Glazemaker vertaalde ditmaal weer uit het Frans, want het is niet het vervolg van Bugnot dat hij weergeeft, maar *La seconde Partie de l'Argenis* van de Mouchemberg [3]).

J. Barklai Satyrikon of Heekel-Schrift . . . Uit het Latijn in 't Neder-duytsch overgezet, door N. J. Wieringa . . . 1683.

Behalve het *Vervolg Op D'Argenis* had ten Hoorn zijn kopers ook een vertaling van het *Satyricon* beloofd. Maar in december 1682 overleed Glazemaker [4]). Wij weten reeds dat ten Hoorn tenslotte in een voorbericht van een vertaling van het *Satyricon* kon melden in Wieringa een „goede Overzetter" gevonden te hebben om het *Satyricon* „in het gout der Nederlandze taal" te begrijpen" [5]). Jan ten Hoorn dateerde het *Aan den Lezer* van deze vertaling „Amsterdam, uit mijn Boekwinkel, den 12 Decemb. 1682". De volledige titel luidt: *J. Barklay Satyrikon of Heekel-Schrift: Waar in, Onder de naam, gevallen, en d'afbeelding der gemoederen van den Schotzen Euphormio, De stand, handel en wandel, inborst, zeden en staatbeleid van verscheide Volkeren of Landaard, en bezondere persoonen van allerleye soorten, staaten, gevallen, ouderdommen, verstanden, en geneigtheden ten toon werden gestelt, en onbeschroomdelijk in alle hare gebreeken, op een geestige, scherpe en heylzame wijze, doorgestreeken. Met De Sleutel of verklaring van de verzierde namen, die in dit Werk voorkomen. Uit het Latijn in't Nederduytsch overgezet, door N. J. Wieringa. Daar benevens*

[1]) Cf. boven blz. 49, 52.
[2]) Cf. van Eeghen en van der Kellen, *Het werk van Jan en Casper Luyken*, I. nr. 19.
[3]) Cf. Schmid, *op. cit.*, S. 132—134, 142—144.
[4]) Cf. K. O. Meinsma, *Spinoza en zijn kring*, 1896, blz. 450.
[5]) Cf. boven blz. 282.

verrijkt Met een algemeene Bladwijzer, door W.V.W.vign. t'Amsterdam By Jan ten Hoorn, Boekverkoper, over 't Oude Heere Logement, 1683.

Het boek is geïllustreerd met een frontispice en prenten die wij, boven blz. 284, hebben toegeschreven aan Jan van den Aveele.

Wieringa heeft in een opdracht „tot Voorstander van den verongelijkten Euphormio" gekozen Pieter Pietersen Oldaans „Mede-Gedeputeerde Staat van Friesland, en Old-Burgermeester der Stede Harlingen". Het werk bevat slechts één lofdicht, van P. Rabus. Daarna volgt op de *Sleutel of Verklaaring Van de Onbekende Naamen, die doorgaans in dit Werk voorkomen*", vertaling van de *Clave* die men in zovele uitgaven in het Latijn van het *Satyricon* vindt, als Deel I Boek I, II en III de vertaling van Barclai's beide delen van het *Satyricon* en van de *Apologia Euphormionis pro se.* Het eerste Boek van *J. Barklai Satyrikon Of Heekel-Schrift Van den Schotzen Euphormio Tweede Deel* vertoont de *Afbeelding Der Gemoederen: Of, De Gaaven, aart, eygenschappen, geneigtheden, gewoonten, &c. van verscheyden Rijkken, Landschappen, en Volkeren,* d.w.z. geeft een vertaling van de *Icon animorum.* Als tweede Boek van Deel II geeft Wieringa het *Vervolg Van den Schotzen Euphormio Of Alithophilus Waarheyds-traanen,* een vertaling dus van het vervolg van Morisot. De *Series Patefacti divinitus parricidii inter maximum regem regnumque britanniae cogitati et instructi Nonis IXbribus MDCV* die in zovele verzamel-uitgaven van het *Satyricon* is opgenomen, heeft Wieringa onvertaald gelaten. Na het einde van Deel II Boek II volgt slechts een *Algemeene Blad-Wyzer Op de Satyrikon of't Hekel-Schrift Van J. Barklai.* In het *Aan den Lezer* heeft ten Hoorn meegedeeld dat de algemene bladwijzer gemaakt is door Wouter van Wieringe, die ook aan het *Vervolg Op D'Argenis* een bladwijzer voor de gehele *Argenis* had toegevoegd.

Wieringa's *Satyrikon of Heekel-Schrift* met franse vertalingen van het *Satyricon* vergeleken.

Het *Satyricon* of een gedeelte daarvan werd in het Frans vertaald achtereenvolgens door Jean Tournet, door een Meneer Nau, door Jean Beraut en door Jean Baptiste Drouet de Maupertuy, de vertalingen van de drie eerst genoemden zijn voor 1683 verschenen. Dukas heeft aan het slot van zijn *Etude bibliographique & littéraire sur le Satyricon* de verschillende franse vertalingen van een fragment uit het *Satyricon* afgedrukt. Legt men daar naast ook Wieringa's vertaling van die passage — waarvan het onderwerp vrij netelig is, zodat wij haar niet in den brede zullen bespreken [1]) — dan blijkt dat de nederlandse vertaler geen der franse teksten als pons gebruikt heeft en dat, wat qualiteit betreft, zijn werk de vergelijking uitstekend kan doorstaan. Hij vertaalt eenvoudiger en daardoor beter dan de Fransen.

Wij hebben bij de bespreking van de inhoud van het *Satyricon* reeds verschillende stukken uit *J. Barklai Satyrikon of Heekel-Schrift* aangehaald. In Deel II geven wij nog een fragment geconfronteerd met de latijnse tekst.

[1]) „Nous parlons bibliographie, et par conséquent nous sommes entre hommes" — schreef Dukas.

HOOFDSTUK VIII.

DE SECRETARIE OF SCHRYF-ZAAL VAN APOLLO.

In zijn lofdicht op het tweede deel der *Kundschappen van Parnas* „verduitst door N.I.W." spoorde J. Oudaan den vertaler aan:

> Nu wel aan dan, dat m'uw' Letters
> Mede uw' naam-verdek onthaal',
> Held're Zon der Overzetters;
> Diens beschaafde stijl, en taal,
> Niets, al riektse in't minste niet
> Na de Grondtaal af dee korten;
> Schoon men't, als m'iet overgiet,
> Zelden doen kan zonder storten.

La *Secretaria di Apollo che segue gli Ragguagli di Parnaso* wordt toegeschreven aan Antonio Santa Croce.

Wieringa willigde Oudaan's wens in toen hij *La Secretaria di Apollo. Che segue gli Ragguagli di Parnaso, Del Boccalini* vertaald had. Van dit vervolg op de *Ragguagli di Parnaso* bestaan uitgaven in 24° met de volgende drukkersadressen

MDCLIII. In Amsterdam Per Fran. Ma Boccafranca
MDCLIII. In Amsterdam. Per il Blum & Conbalense
MDCLIII. In Venetia. Per Franc. Ma. Boccafranca
In Amsterdam, e si vende in Parigi, appresso Thomaso Joly, al capo del ponte S. Michele, allo scuto d'Hollanda 1656 [1]).

De exemplaren met de drie eerstgenoemde adressen behoren een frontispice getekend „A. Sioertsma f." te bevatten [2]). Algemeen houdt men voor den auteur van de *Secretaria* Antonio Santa Croce [3]). Deze schreef enige comedies en heeft in dienst gestaan van Koning Wladislaus IV van Polen [4]). Lof over Santa Croce's toneelspelen en voor de bescherming die Wladislaus den schrijver verleende ontbreekt niet in de *Secretaria*. In een brief *Ad Vladislao Quarto Rè di Polonia, e Suezia* [5]) looft Apollo den Koning omdat hij de *Cloridea* van zijn goeden dienaar Antonio Santa Croce welwillend aanvaardde, den schrijver een gouden keten en de titel van „Segretario e Teologo" vererende. In een andere brief bericht Apollo aan Antonio Santa Croce dat hij tot zijn spijt genoodzaakt is de eervolle ontvangst op Parnassus van diens „tragicomedia Eroica con titolo di *Donzella fedele*" op te schorten, daar, gezien de wispelturigheid van haar natuur, geen enkele vrouw

---

[1]) Cf. Willems, *Les Elzevier*, nr. 1677; Berghman, *Catalogue Raisonné des Impressions elzevirienne . . de Stockholm*, nr. 1304.
[2]) Wij reproduceren deze frontispice in Deel II.
[3]) Cf. Willems, *op. cit., loc. cit.*
[4]) Cf. I. Masi, *I ragguagli di Parnaso*, Roma 1917, pag. 200.
[5]) Wieringa vertaalt foutief: *Aan Vladislaus de vierde, Koning van Poolen en Switserland*. Wladislaus was een Wasa en kon rechten op de troon van Zweden doen gelden.

reeds in het midden van haar leven de eernaam „getrouw" kan worden toegekend.

Antonio Santa Croce tracht vlijtig Boccalini na te volgen, zijn werk is echter veel vlakker en matter. Boccalini's hevige afkeer van de Spanjaarden deelt Santa Croce niet. Afgaande op Wieringa's vertaling zou men menen dat aan het slot van de 183ste Brief *Aan de Spaanse opper-heerschappy. Apollo antwoord op een Brief van haar, in welke zy hem had versogt, dat hare Koningen mede de magt mogten hebben, om eenig wonder werk te doen, gelyk de Koningen van Vrankryk* de spaanse Monarchie een veeg uit de pan krijgt. Hoewel Apollo de hoge verdiensten van de spaanse Opper-Heerschappy erkent, slaat hij toch haar verzoek om macht tot wonderbaarlijke genezingen af. De Fransen mogen het van node hebben om voor vrome mensen aangezien te zijn wonderwerken te verrichten, zoals het genezen van kropzweren, waartoe zij van ouds het vermogen hebben:

375 geen minder wonder werk is dat van uwe Koningen, datse haar Opperheerschappy weeten te vermeerderen met grote Landschappen zonder regt of reden.

De italiaanse slotregels:

300 non minor miracolo è quello de'vostri Regi, in accrescere la Monarchia di stati grandi, senza occasione

bevatten feitelijk geen afkeuring van de spaanse politiek, deze ontstaat bij Wieringa's vertaling met variatie en alliteratie van „senza occasione": „zonder regt of reden".

In een brief, die in Wieringa's vertaling het nummer 153 kreeg, wordt het Volk van Napels bestraft „omdat het zig wederspannig had aangesteld tegen de Spaanse Regeering". De brief moet geschreven zijn onder de indruk van het mislukte oproer van Mas Aniello in 1647. „Gy hebt", zo schrijft Apollo onder meer aan het volk van Napels,

300 met voornemen om uwen last te verligten, onderstaan het jok af te werpen; niet bedenkende, dat die gebooren is om geregeert te worden, en niet om te regeren, zig niet mag vervorderen na vrydom te tragten, sonder zig aan hals-straf schuldig te maken, en den toeleg niet min ydel, als gevaarlyk te doen syn: also de rasernye des Volks, altoos vergezelschapt gaat met wan-ordre, en de wan-ordre in de oproeren, leid niet ten val en verderf. Het valt wel ligt, dat het Volk oproerigheid aanheve, maar onmoogelyk is, zich zelf dan te behoeden; nadien ook ondoenlyk is, dat een meenigte uit de dienstbaarheid gerake, en daar na over een kan koomen om de Regeering; en door diense altoos is verward, wreed en wantrouwende, kanse geen duirzame grond-vest leggen tot haare verwisseling. En dieshalven alle de geene, die de overgang tot vrijheid ondernomen hebben, zyn ten val gekomen, zoo haast zy zich nauwlyks opgeheven hadden.

Santa Croce's Apollo voelt weinig voor de volksheersching en zeker niet te Napels:

302 Gy zyt een Volk, dat, om wel te leeven geen vryheid noch verzoeting behoeft: gy zyt onmagtig om u door u zelve wel te regeeren.

In Boccalini's tijd was men er op Parnassus van overtuigd:

> dat die in-eetende kanker van de Napolitaansche oproerige Natuyren, door geen hulpmiddelen konde genesen werden, als door een Corrosijf van Spaansche gestrengheyt [1]),

maar nooit zou toen tot de Napolitanen gezegd zijn, wat Apollo in de *Secretaria* hen schrijft:

300 Gy lieden zyt geweest onder 't geweld van de Fransen, en van Duytsen, vande Arragonniers, en vande Castilianen; en gy zyt noit beter gehandeld, als vande Spanjaarts.

Waaraan Apollo dan, zeker met het oog op de zware imposten die het napelse volk moest opbrengen, toevoegt:

> En indien gy dies tyds beswaart zyt geweest boven maten, hoewel niet boven uw vermogen; dat is gedaan, buiten mening van uw wettig Overheer, door de bedienaars, de welke zeer wel kennende uwe wreveligen aart, u afgetapt hebben uw beste bloed; op dat ook het bedorvene met een uytvloeyen mogt.

De Nederlanders waren voor Boccalini het voorbeeld van een volk tot vrijheid geboren [2]). Maar Santa Croce laat Apollo aan het volk van Napels schrijven:

302 Gy hebt tot een verkeert voorbeeld de Hollanders, die van arme Visschers geweldige wederspannelingen zyn geworden; maar alsmen aanmerkt haar val, (hoewel de schaaden voor de vryheid geleden niet gevoelig zyn) op haar staat en op haar verwisseling, gy zult inde selve geen zaak benijdens waardig vinden: want, indien de verwisseling niet en is tot verbeetering, dan is't een daad van dwaasheyd.

Een opvatting die ieder die meent dat de zeventiende eeuw Nederlands gulden eeuw was, bevreemden zal.

De *Secretarie of Schryf-Zaal van Apollo*, in 1697 door Jan ten Hoorn uitgegeven, bevat:

Jan ten Hoorn, de uitgever van Wieringa's Rabelais-vertaling, heeft ook de nederlandse vertaling der *Secretaria* het licht doen zien. De titelpagina luidt:

> Secretarie of Schryf-Zaal Van Apollo, Vervatende Veelerlei Brieven aan verscheiden Volkeren, Vorsten, Keiseren, Koningen, Hertogen, Graven, en andere Grooten; ook aan Ampteloose lieden; tot lof der deugdelijke en bestraffing der deugeloose daden en handelingen; in't algemeen tot verbeteringe der misbruiken in de Wereld: Als een Aanhangzel der Kundschappen van Parnas, In 't Italiaans beschreven door den diepzinnigen Staatkundigen Heer Trajano Bokkalini. Nu mede Vertaalt door den zelven Vertaaler Nicolaus Jarichides Wieringa. *vign.* t'Amsterdam, By Jan ten Hoorn, Boekverkooper over 't Oude Heeren-Logement. 1697.

Aan de titel vooraf gaat een frontispice die niet gesigneerd is, maar door van Eeghen en van der Kellen, *Het werk van Jan en Caspar Luyken* blz. 308 nr. 296, toegeschreven wordt aan Jan Luiken. Wij herdrukken haar in Deel II.

---

[1]) *Tr. Bokkalini Polityke Toets-steen Uit het Italiaans vertaalt Door L. v. B.*, éd. 1699 blz. 7.

[2]) Cf. boven blz. 38.

Wie de titel nauwgezet leest, merkt dat er niet duidelijk gezegd wordt dat Boccalini de schrijver is van het *Aanhangzel*. Ook het *Aan den Belusten en Beleefden Leeser* is, wat dit aangaat, met enige reserve opgesteld door „U. L. Welgewoogene Vriend N. J. W." [1]). Wieringa zegt dat het bijkans overbodig is een voorreden te schrijven omdat

een voorrede van Wieringa,

> de naam van Trajano Bokkalini, voor lang bekend voor den allerkloeksten Staatkundige, en Zinrijksten Schryver, alleen genoegzaam zou zyn, om ook dit Boekje pryswaardig en welgewilt te maaken.

Evenwel wil hij „een weinig tot waarschouwing" aangemerkt hebben dat, daar, zoals Horatius ook reeds geschreven heeft, de mensen van eeuw tot eeuw „al geduirig ondeugender worden",

> niemand zich heeft in te beelden, dat de bestraffingen in dese brieven, alleen de verre verloopen tijden, en niet ons zouden raken; daarmen dagelijx ziet, dat
>
> Schoon d'oude deugenieten sterven,
> De jonge weer haar ondeugd erven.
>
> 't Is dan des Schryvers oogwit geweest, om te bestraffen in de versturvene, de gebreken der levendige: te spreken van den eenen, en meenen den anderen: met een zeedige aartigheid te heekelen den voorleden tijd, om (zo veel mogelijk) te verbeeteren de gebreken der tegenwoordige: wigtige en hooge zaaken te verhandelen, en zich te behelpen met gemeene en laage manieren van spreken: te prikkelen met schimpreedenen, en niet te kwetzen met kwaadspreken: te schertzen en boerten en onderwyl de waarheid zeggen: en alzo het zoet met het zout te mengen.

Volgens de titel van het lofdicht *Op De Schrijf-Zaal Van Apollo door Trajano Bokkalini* is Boccalini de auteur van de *Secretaria* Dit lofdicht — het enige dat Wieringa's vertaling van de *Secretaria* inleidt — had ook voor de *Kundschappen van Parnas* kunnen dienen, want er wordt slechts in het algemeen over Boccalini's geschriften gesproken:

een lofdicht van Sylvius (L.v.Bos),

> De Ridder Bokkalyn geeft stof
> Voor Kerk, en Staat, en Vorstenhof.
> Hier vloeit in onrijm Hippokreen,
> En streeft te boven al't gemeen;
> Gelijk een vloed die van't gebergt'
> Afbruischende, omsmijt wat hem tergt,
> En akkerland, en veld en klai,
> Bevogtigt in een frisse Mai .... enz.

Ook „de schrandere Wieringa" wordt in dit lofdicht geprezen, dat ondertekend is „Sylvius". Daar men bij Schotel, *De Illustere School te Dordrecht* blz. 104, leest dat uit het jaar 1697 nog een gedicht bekend is van Lambert van Bos, die in 1697 of 1698 overleden is, acht ik het niet onmogelijk noch onwaarschijnlijk dat de vertaler van de *Pietra del paragone politico*, die zich vaak bediend heeft van het pseudoniem „Sylvius", op zijn ouden dag dit lofdicht maakte voor den voortzetter van zijn werk.

---

[1]) „Wel gewogen" met de betekenis „gunstig gezind" gebruikt Wieringa ook *Kundschappen van Parnas*, II. ragg. 88.; cf. Deel II blz. 439.

Wieringa's vertaling van de *Secretaria* en tien brieven, betrekking hebbende op het verkrijgen van de engelse kroon door Willem III en de oorlog tegen Lodewijk XIV, die oorspronkelijk werk van Wieringa zullen zijn.

Wij weten dat Galama in 1670 en 1673 van Bos' *Trajano Bokkalini Politiikke Toets-steen* aanbeval met de woorden:

> op welke, als in een helder spiegelglas, te zien is het doelwit van die wel-eer hoogmoedige Spaenze Monarchie, (doch nu by deze tijdt te regt op de Fransche Opperheerszugt gepast kan worden) en verscheiden andere geestige afbeeldzels van staatkunde en burgerlike opmerkingen, &c. [1]).

Met de opmerking die Galama tussen haakjes maakt, zal Wieringa het volkomen eens geweest zijn. Wanneer Wieringa alle brieven van de *Secretaria* vertaald heeft, volgen er enkele die hij zelve Apollo in de pen gegeven moet hebben. Brief 328 heeft tot opschrift: *Aan Louis den XIV. Koning van Frankrijk. Apollo weygert zyn versoek van op Parnas onder de Griekse en Romeinse Helden aangenomen te worden, vermits sijne vaardige en veelvoudige overwinningen.*

Apollo is eerst genegen het eerzuchtig verzoek des Konings van Frankrijk in te willigen en hem „een zegepralende intogt en vast verblyf aan Parnas" toe te kennen, maar dan wordt „een pakje postbrieven uit de beoorlogde oorden" op Parnassus besteld, die de stemming geheel doet omslaan:

679 Dese dan vervolgens voorgeleesen zynde, verstond men uit de zelve; dat gy, door't onverwagt ontydig breken van de vast beswooren Vreede, meyneedidglijk en met verrassing den onvoordachten in't land en op't lijf waart gevallen, geen standhoudende voor vaste en de voorste Steden, en de binnenlandze onvoorziene Vesten en Vlekken met u vervaarlijke veelheid van krygsvolk verschrikkende, en overstroomende, de weerbiedende met een meenigte van zilvere of goude Louisen bekoorende en bekoopende; byna geene grootmoedelijk en manhaftelijk, na de manier der oude hoogloffelijke Helden, veroverende, en onbehindert behoudende, of heusselijk handelende.

Het gevolg is dan ook een pertinente weigering:

680 Door dit bekomen bericht is den Raad alle goed gevoelen van u benomen: en, verre van vleyery, die op Parnas geen plaats heeft, eenpaariglijk en oprechtelijk geoordeelt, dat alle zoodanige heylloose handelingen, en duivelze bedryven, niet van een eerlijk Vorst, of Veldoverste toegelaaten, veel min bevolen, of volbragt konden worden; maar wel van een geweldenaar, overgegeven godloose, strooper, struikroover, brandstichter en moordenaar, welkers naamen, en te meer zulke schelmze en schandelijke lieden zelf, by alle eerlijke lieden verfoeyt en vervloekt, geenzins gedult konnen worden, veel min op onsen geheyligden aangenomen, of in den Tempel der Eeuwigheid ten roem aangeteekent.

Ook brief 329 is *Aan den Koning van Frankrijk Louis de XIV* gericht. *Apollo bestraft hem over 't mishandelen en verjagen van sijne getrouwste en goedwilligste onderzaten; en vermaant zulks vorder te voorhoeden en vergoeden.*

De brief moet geschreven zijn onder de indruk van Lodewijks besluit het edict van Nantes op te heffen. Apollo, die, toen Boccalini zijn

---

[1]) Cf. boven blz. 72 en 75.

„menante" was, voor eenheid van godsdienst voelde, schrijft nu aan Lodewijk XIV:

683 Hoe veel heerlijker voor uwe Hoogheid, hoe veel vorderlijker tot den welstand van uw Ryk, en hoe veel veyliger voor uw leven en staat ware geweest beyde Godsdiensten te dulden, zo lang elk zich zeedig en vreedig droeg.

Brief 330 moet eind October 1688 geschreven zijn. *Aan Prins Wilhem de Derde. Hy word van Apollo hoogelijk gelooft over sijne tijdige en trouwhertige bystand aan de verleegene, en byna verloorene, Engelze Volkeren.*

686 ... Gy hebt geenzins te vreesen voor mislukken of ongeval; vermits in een goede zaak zelfs te sneuvelen ten hoogsten heerlijk en roemwaardig word geacht: de rechtvaardigheid en godvruchtigheid zullen de geleydsters en voorvechtsters in desen uwen loffelijken toeleg zyn: en u naam zal in aller menschen monden en gemoederen met lof en liefde in geduirige gedachtenis blyven leven; terwyl die in onsen Tempel der Eeuwigheid eindeloos praalen zal ....

In brief 331 *Aan Jacob de Twede, gewezenen Koning van Engeland. Hy word van Apollo bestraft over misdrijf in sijne regeering en roekeloose vlugt* toont Apollo dat hij geheel op de hand is van hen die Jacobus II verjaagd hebben:

688 .... Doch gy en waart in der waarheid geen recht gekroont en volkomen Koning, niet alleen om dat gy onwettig en geweldlijk op den Troon gedrongen waart, maar meest, om dat gy u aan Louis, den geweldvoerder van Frankrijk, als huirling of slaaf verknocht of verkocht had, om hem sijne vervloekte voornemens en moorderyen te helpen uitvoeren .... Dus hebt gy van niemand ongelijk geleden, dan alleen van u zelve: draag dan en beklaag uw wangeluk in lijdzaamheid: en blyf tot een baak voor alle roekeloose, die in diergelijke onstuimige zee, recht en wet verre te boven zoekende te zeylen, zeer laag beneden dezelve komen te vervallen.

Brief 332 *Aan de Vereenigde Nederlanders. Dese worden van Apollo gepresen, over haar eendragt, liefde en voorstand van haar Vryheid, wonder geluk daar door: en gewaarschouwt en toegewenscht daar by te verblyven* drukken wij in haar geheel af in Deel II.

In brief 333 *Aan den Hertog van Savoyen. Apollo looft hem hooglijk over sijne verbindtenis en bestendige getrouwheid aan de andere verbondene Vorsten, tot genoodzaakte verweering, tegen den verwoedden aanval van den vreeselijken Koning van Frankrijk* en in brief 334 *Aan den Duytzen Keyser Leopoldus. Hy word (voeg in: van) Apollo gepresen, en meerder aangemoedigt, over sijn loffelijk besluit, om de vermeetele Franze voornemens met magt tegen te gaan* worden de Hertog van Savoye en de Keizer van Duitsland geprezen omdat zij zich gevoegd hebben bij de Liga tegen Lodewijk XIV [1]).

Antonio Santa Croce had Apollo aan het engelse volk laten schrijven om af te keuren dat dit zich niet verzet had tegen het doodvonnis door

[1]) De *Secretarie of Schryf-Zaal* kwam uit in het jaar dat de vrede van Rijswijk gesloten werd. De Hertog van Savoye had toen echter reeds in 1696 de vrede van Turijn gesloten.

het Parlement over Carel Stuart uitgesproken [1]). Wieringa laat Apollo een brief (nr. 335) schrijven *Aan de Volkeren van Engeland. Dese worden wederom een weynig ontschuldigt over hun nalaatigheid in't voorkomen van 't veroordeelen en onthoofden haares wettigen Konings Carel Stuard: en vermaand in't toekomende beter zorg voor de zelve te dragen.* De brief biedt gelegenheid het gedrag der Engelsen ten opzichte van Jacobus II te prijzen:

> Te heusselijker hebt gy derhalven gehandelt met Jacob de II, die, na sijn recht tot de Kroon verroekeloost, en met moetwil verworpen te hebben, echter geweldelijk den troon betreden, en't Koninglijk gezag t'eenemaal misbruikt heeft, dien gy al te lang en lijdzaam geleden, en ten lesten noch in't leven gelaten hebt, 't welk u noch zo veel gevaars en bloeds heeft doen kosten.

De volgende brief, nr. 336, is weer *Aan den Koning van Frankrijk* gericht. De ondertitel luidt: *Hy word van Apollo gepresen om sijn getrouwheid betoond in't vrindelijk ontvangen en verdeedigen van den gevluchten Koning Jacob uit Engeland met sijn Gezin; waar over by de Wysen verscheydene reeden gewisselt worden.*

Brief 337 tenslotte, de laatste der *Schryf-Zaal*, is bestemd voor *Maria van Modena gewesene Koningin van Engeland. Sy word van Apollo mispresen om het dom verdichtzel der geboorte van een echte Prins van Walles.* Het praatje dat de in 1688 aan Jacobus II door Maria geschonken zoon een ondergeschoven kind was, is zeer verbreid geweest. Ook Wieringa schijnt er geloof aan geslagen te hebben.

In de laatste tien brieven der *Secretarie of Schryf-Zaal* is dus Wieringa, de vertaler der *Ragguagli di Parnaso* en van sommige navolgingen daarvan, ook zelf navolger van Boccalini geworden. Tevens blijkt dat Wieringa met hart en ziel de staatkunde van Willem III en het protestantisme was toegedaan. Hoewel het belang van Wieringa voor de nederlandse letterkunde geheel is gelegen in zijn arbeid als vertaler, kan het ons toch verheugen de brieven 328 tot en met 337 der *Secretarie of Schryf-Zaal* te bezitten, omdat zij ons de reacties van den ernstigen, vromen en begaafden Nederlander, die Wieringa was, op de gebeurtenissen van zijn tijd leren kennen.

[1]) *Secretarie of Schryf-Zaal*, brief 206; cf. ook brief 142.

HOOFDSTUK IX.

GREGORIO LETI EN WIERINGA'S VERTALING VAN DIENS VITA DEL CATOLICO RE FILIPPO II MONARCA DELLE SPAGNE.

Leti's historische opvattingen.

Bij de behandeling van de *Bilancia politica* [1]) hebben wij kennis gemaakt met Gregorio Leti en geen gunstige indruk gekregen van de historische betrouwbaarheid van 'smans geschriften.

Dit laatste is geen wonder, waar Leti, naar zijn eigen zeggen, de franse Kroonprinses op haar vraag of alles wat hij verhaalde echt gebeurd was, geantwoord moet hebben:

> Real Principessa, quel ch'è ben trovato benchè falso, piace piu che una relattione, mal composta, benchè vera [2]).

Een beetje franje hoort er bij, meent Leti de historieschrijver. De Geschiedenis, zo zegt hij in de uitvoerige instructie voor den welwillenden Lezer van zijn *Vita Del Catolico Re Filippo II Monarco Delle Spagne* (1679), moet niet al te kaal en niet al te versierd worden opgediend:

> non è meno vergogna di vedere un' Historia troppo nuda, e spogliata, che un' altra troppo vestita, & ornata.

Wel schrijft Leti dat de versierselen „con gran discretione" moeten worden aangebracht, maar, daar wij op de hoogte zijn van Leti's werkwijze bij het opstellen van Boccalini's brieven, weten wij wat van Leti's bescheidenheid in dezen moeten denken. Niettemin roemt Leti in genoemde *Instruzione All' Historia della Vita di Filippo II* dat, zo hem al vele gaven die de geschiedschrijver behoort te bezitten, mogen ontbreken, hij toch van de hemel met een noodzakelijke eigenschap is begiftigd: de hartstocht voor de waarheid. Wanneer hij de pen voert, kan hij zijn vijanden prijzen, zijn vrienden aanvallen, want de vrijheid van schrijven is de ware Moeder der Historie. Heel de lange *Instruzione* voor den Lezer van het *Vita di Filippo II* — en dergelijke instructies heeft Leti ook aan vele van zijn andere boeken doen voorafgaan — is een uiteenzetting van de zware taak die den Geschiedschrijver wacht en een verkondiging van Leti's moed en onbaatzuchtigheid als zodanig. De Spanjaarden, de Fransen, de Protestanten hebben geheel verschillend over Filips geoordeeld. Hoe deze allen te voldoen? Dit is waarschijnlijk niet mogelijk, maar Leti zal niet nalaten de deugden zowel als de gebreken van Filips in het licht te stellen:

> Come sodisfare agli Spagnoli che lo vogliono santo? come contentare i Francesi che lo pretendono furbo? come compiacere a' Protestanti

[1]) Boven blz. 51 en vlgd.
[2]) Cf. Luigi Fassò, *Avventurieri della penna del Seicento*, pag. 19.

che lo credono un Demonio? ad ogni modo io credo di dar nell' humore di tutti, pure che ciascuno si contenti che la Medaglia sia scolpita d'ambidue le parti, dall'una con l'Imagine de'vitii, dall' altra con quella delle virtù. Anzi per farla meglio aggradire all' humor di ciascuno hò risoluto di dare alla Medaglia di questa mia historia una forma triangolare, di modo che gli Spagnoli potranno vedere dal primo lato la Santità che desiderano nella persona di questo loro Rè, i Francesi tutte le finezze furbesche che bramano nel medesimo, & i Protestanti troveranno ancor loro assai difetti per sodisfarsi almeno negli occhi, perchè è impossibile che la penna d'un' Auttore possa contentare la passiona di tutti.

Als gevolg van Leti's gewoonte uitvoerig zowel over het voor als het tegen uit te weiden, slaakte Pierre Bayle in één van zijn brieven de verzuchting:

> C'est un homme, qui dit d'un même sujet tant le bien des panégyristes, et tout le mal des satires, au lieu qu'il faudroit réduire les deux extrémitez au juste point, pour en tirer le Portrait fidele, et former un système uniforme.

Waaraan hij met lichte spijtigheid toevoegt:

> Il a le bonheur, que quoiqu'il écrive, tout se vend bien, et se traduit en divers Langues [1]).

Want Bayle, die aanvankelijk bewondering voor Leti schijnt te hebben gekoesterd en doorgaans met eerbied over hem spreekt in zijn *Dictionnaire* en in de *Nouvelles de la République des Lettres* [2]) is er later van overtuigd dat Leti prulwerk levert:

> Il a bien eu le courage dans son Teatro Belgico di dire que l'Escaut et le Rhin, passent par Rotterdam [3]).

Leti schreef om den lezer te behagen, of, indien dit niet lukt, om zich zelf te behagen:

> In somma quando io scrivo (non sò poi quel che fanno gli altri) hò sempre nell'animo la volontà di compiacere à tutti, ma però con questa conditione, che non volendosi gli altri compiacere di sodisfare à me stesso; ch' è un giocare al certo, poiche d'una, ò d'un altra maniera, non può mancare il compiacimento.

Hierop afgaande, zullen wij moeten geloven dat de schrijver zelf het meest ingenomen is geweest met het *Vita Del Catolico Re Filippo II*, een boek waarmee Leti zich de haat van vriend en vijand op de hals heeft gehaald.

Levensloop van Leti.

Gregorio Leti werd in 1630 te Milaan geboren. Omstreeks 1660 vestigde hij zich te Genève, hij was tot het calvinisme overgegaan en had de dochter van een vermaard zwitsers arts tot vrouw genomen.

Zijn verblijf te Genève.

In 1674 verleende Genève Leti burgerrecht. Leti onderwees de italiaanse taal en, wat lucratiever voor hem was, hij schreef boeken.

---

[1]) *Lettres de Mr. Bayle. Publiées sur les originaux avec des Remarques par Mr. des Maizeaux. Amst. MDCXXIX*, pag. 566.

[2]) Met één uitzondering, Zie Fassò, *op. cit.*, pag. 223.

[3]) *Lettres de Mr. Bayle, éd. cit.*, pag. 425.

Vele van zijn geschriften waren zeer onaangenaam voor het hof te Rome.

Naar aanleiding van zijn levensbeschrijving van Filips kreeg hij het echter met de geneefse predikanten aan de stok. Deze waren niet alleen vertoornd over de wijze waarop Leti over Filips schreef, maar ook in hun eer getast omdat Leti in zijn boek een afstraffing aan het adres van één hunner had ingelast. Op het titelblad van zijn *Vita di Filippo II* noemt Leti zich „il Resuscitato" omdat hij herrezen was uit een zware ziekte. De dominees, die hem tijdens zijn ziekte hadden opgezocht, waren over het algemeen zeer gesticht geweest over de wijze waarop Leti de dood onder ogen had gezien. Maar één hunner had zich daarover niet al te vleiend uitgelaten, dit kwam Leti ter ore, die niet nalaat hierover zijn verontwaardiging uit te spreken in het verhaal zijner ziekte dat hij inlast in zijn boek over Filips. Op aansporing van „la Venerabile Compagnia dei Pastori" veroordeelde de Raad van 25 Leti tot een boete van 100 scudi. De bal was nu echter een keer aan het rollen en de klachten over de goddeloze geschriften van Leti hielden aan. Tenslotte werd 5 September 1679 door een vonnis van de verenigde grote en kleine Raad Leti voor altijd het verblijf in de stad Genève ontzegd.

Leti in Frankrijk.

De geneefse banneling zocht de protectie van het franse Hof. Hij koesterde de hoop om Vittorio Siri, die oud en afgeleefd was, te mogen vervangen als geschiedschrijver van Lodewijk XIV. Indien Leti had willen terugkeren in de schoot der Moederkerk zou deze hoop waarschijnlijk wel zijn verwezenlijkt, maar die prijs heeft Leti niet willen betalen.

Leti in Engeland.

De familie Leti stak naar Engeland over. Leti had zijn *Vita di Filippo II* opgedragen aan „Giacomo Stuard Duca di Yorch, Fratello Unico Di Sua Maestà Britannica, Et Unico Herede de' Regni". Toen de Leti's in Engeland arriveerden, was de positie van Jacobus verre van schitterend, het Parlement wilde hem van de successie uitsluiten. Voor Leti was dit niet zeer gunstig, die overigens niet te klagen had over de ontvangst te London. Leti's pen was langzamerhand zo gevreesd geworden dat vele er zich om bekommerden den auteur te vriend te houden. Leti is er hoogst voldaan over dat zo vele invloedrijke personen hem ten eten vragen. Aan Magliabechi, den bibliothecaris van Cosimo III, schrijft Leti triomfantelijk:

> Dal mio arrivo in questa città sino al presente, che sono due mesi appunto e mezzo, non ho mangiato in casa che cinque o sei volte, del resto hora sono convitato in casa d'un cavaliere, hora d'un altro, particolarmente in casa de' pubblici Rappresentanti de' Principi, come di Francia, di Spagna, di Savoia, degli Olandesi, e di Venezia.

Leti, die geen woord Engels kent, zet zich onmiddellijk aan het schrijven van de geschiedenis van Engeland. Leti is er in geslaagd aan Karel II voorgesteld te worden en de Koning heeft zich toen welwillend met hem onderhouden, Leti verwacht een geldelijke beloning van Karel te ontvangen voor zijn boek over Engeland. Maar nauwelijks zijn in 1683 de beide delen van Leti's *Teatro britannico* verschenen of de schrijver krijgt het bevel het land te verlaten. Leti had in het geheel niets begrepen van de britse mentaliteit en met zijn gewone

kortzichtigheid niet voorzien dat zijn even oppervlakkig als indiscreet boek hem 's Konings gunst zou doen verspelen. Zeker kan het Karel II niet aangenaam geweest zijn dat Leti voorspelde dat de troonsopvolging van den hertog van York met grote moeilijkheden gepaard zou gaan. Een profetie — in de geest der Tories, wier denkbeelden Leti over het algemeen verkondigt — die niet goed gemaakt werd doordat Leti elders schreef dat, naar zijn mening, bij het verschil tussen Kroon en Parlement het recht naar de kant van den Koning oversloeg.

Jean Le Clerc als schoonzoon van Leti.

Het gezin Leti neemt nu de wijk naar Holland. Met de boot, waarop de Leti's zich ingescheept hebben, reist ook een jong theoloog, Jean Le Clerc. Hij was in 1657 te Genève geboren en had te Genève en Saumur gestudeerd. Zijn persoonlijke godsdienstige overtuiging strookte echter hoe langer hoe minder met de rechtzinnige opvattingen. In Londen was men er wegens zijn heterodoxie niet op gesteld geweest hem als predikant aan de Waalse Gemeente te verbinden. Op deze overtocht naar het gastvrije Holland zal Le Clerc niet zwaar over theologische problemen hebben nagedacht, want de charmes van één der dochters van Leti houden zijn aandacht gevangen. In 1684 bezoekt Le Clerc nog eenmaal zijn familie te Genève en dan sluit hij zich te Amsterdam openlijk bij de Remonstranten aan. Het onderwijs in de philosophie, de philologie en Hebreeuws aan het Remonstrants Seminarium wordt hem opgedragen, waarbij in 1712 nog de opdracht om de Kerkgeschiedenis te doceren komt. Daarnaast ontwikkelde Le Clerc een grote werkzaamheid als wetenschappelijk schrijver en polyhistor [1]). Zijn geschrijf schijnt niet altijd van oppervlakkigheid vrij gepleit te kunnen worden, de wetenschappelijke standaard van Le Clerc steekt echter hoog uit boven die van Leti, die in 1691 zijn schoonvader wordt. Ter gelegenheid van het huwelijk van Maria Leti en Jean Le Clerc schreef een zekere Cornelis van der Zee een *Epithalamium* [2]). Leed bleef Maria Le Clerc-Leti niet bespaard. Hare kinderen overleden op jeugdige leeftijd, de verstandelijke vermogens van haar echtgenoot, dien zij vele jaren overleefde, waren de laatste jaren van diens leven gestoord. Maria schijnt iets van Gregorio Leti's activiteit geërfd te hebben. Samen met haar zuster(s) vertaalde zij hun vaders *Vita di Carlo V* in het Frans [3]). Von Uffenbach, die omstreeks 1710 Le Clerc te Amsterdam opzocht, was weinig ingenomen met het uiterlijk en het gedrag van Maria en tekende in zijn reisbeschrijving aan:

> Wir besuchten noch Herrn le Clerc, oder Joh. Clericum. Er ist ein Mann bey fünzig Jahren, gar höflich, aber doch etwas trocken, da ich mir ihn nach seinen Schriften viel lebhafter eingebildet. Er fieng wie die gemeine

[1]) Zie voor Le Clerc van der Aa, *Biogr. Wdb. der Nederlanden*, III blz. 439—457; de Bie en Loosjes, *Biogr. Wdb. van Protestantsche Godgeleerden in Nederland*, II, blz. 83—104; *Nieuw Ned. biogr. Wdb.*, IV kol. 430—434.

[2]) Zie de fiches van Stockum in de Bibliotheek van de Vereniging ter bevordering van de belangen des boekhandels te Amsterdam.

[3]) De vertaling verscheen in vier delen te Amsterdam bij G. Gallet in 1702 en opnieuw in 1715 te Brussel bij J. de Grieck. B. Croce, *Nuovi saggi sulla letteratura italiana del Seicento*, Bari 1931, pag. 364 n. 3., vermeldt dat een dochter van Leti gouvernante is geweest van de zuster van Frederik de Grote, Prinses Wilhelmina van Pruisen.

> Leute von Wetter an zu reden . . . Er sagte uns von einem schönen Manuscript, so Dav. Clericus *ex Codice Bibliothecae regia Parisiensi* mit sehr grossem Fleisz und bis auf die geringsten Abbreviaturen abcopiret . . . Ich hätte ihn gerne sehen mögen; weil er uns aber gleich unten in sein klein Cabinetgen, und nicht in seine Bibliotheck geführt, mochte ich ihme keine Mühe machen. Seine Frau, so des berühmten Greg. Leti Tochter, und eine alte, magere und sehr hesliche Frau ist, sasz bey uns, hatte ein Buch vor sich liegen und discurirte mit [1]).

Leti heeft het met Le Clerc als schoonzoon niet slecht getroffen. Het artikel in de *Nouvelles de la république littaraire* over het *Teatro brittannico* werd Bayle verschaft door Le Clerc en van de hand van Le Clerc is ook het uitvoerig artikel over Leti in Moréri's *Le grand dictionnaire historique* [2]). In dat artikel komt maar één zinsnede voor die een ongunstig oordeel bevat: bij Leti's *Critique historique, politique, morale, économique et comique sur les Lotteries anciennes e modernes, spirituelles et temporelles des Etats et des Eglises* tekende Le Clerc aan: „Leti s'est fait beaucoup d'ennemies par ce livre qui est un fatras où il maltraite un grand nombre de personnes" [3]).

Leti te Amsterdam.

In geen land heeft Leti het zo goed en voor zijn doen zo rustig gehad als in Nederland. 3 Mei 1683 verkreeg Leti het poorterrecht van Amsterdam [4]) en weldra wist hij de Heren Burgemeesteren zo te imponeren dat zij hem 16 October 1685 een officiele aanstelling tot geschiedschrijver, die Leti elders steeds tevergeefs had trachten te verkrijgen, toezeiden voor de tijd van twee à drie jaar met een jaarlijkse wedde van *f* 400.—. De verplichtingen die Leti daarbij werden opgelegd, vindt men nauwkeurig omschreven in het extract uit het Resolutieboek van Amsterdam, dat wij in Deel II publiceren. In Januarie 1687 heeft het stadsbestuur een bezuinigingswoede, in een lijst door haar opgemaakt ter „Vernietiging en vermindering der Officianten, Succeseurs Tractamenten" komt ook de post voor: „Historieschrijver ... *f* 400.— als de tijd om is te excuseren ende te mortificeren" [5]). Hoewel de Oudraad ongetwijfeld, zonder het belang van Amsterdam ook maar enigszins te schaden, Leti had kunnen ontslaan, heeft zij dat plan spoedig laten varen, zij houdt hem niet alleen in haar dienst, maar verhoogt ook 26 April 1689 zijn tractement tot *f* 500.—, 29 April 1690 tot *f* 600.— [6]). Bovendien ontvangt Leti ,volgens een aantekening in het Groot Memoriaal, 3 Mei van laatstgenoemd jaar een present van *f* 400.— van de Heren Burgemeesteren „over het dediceren ende

[1]) Zacharias Conrad von Uffenbach, *Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland*, Dritter Teil, Um 1754 auf Kosten der Gaumischen Handlung, S. 559.

[2]) *Op. cit.*, 18e éd. 1740, V L. pag. 136; cf. Paquot, *Mémoires*, II Louvain 1763, pag. 390.

[3]) Cf. beneden blz. 347.

[4]) En niet 27 November 1685, zoals Fassò, *Avventurieri della penna del Seicento*, pag. 220, opgeeft. De verbeteringen en aanvullingen op Fassò's gegevens over Leti uit het gemeente archief te Amsterdam, werden mij verschaft door Mr. W. F. H. Oldewelt, adjunct-archivaris aan dat archief, die mij ook opmerkzaam maakte op de reeds vermelde passus in von Uffenbach's reisbeschrijving over het bezoek aan de familie Le Clerc. Voor de bereidwilligheid waarmee Mr. Oldewelt mij zijn aantekeningen over Leti afstond, betuig ik hem mijn oprechte dank.

[5]) *Resolutieboek van de Heren regerende en oud-burgemeesteren van Amsterdam 23 Juni 1649—2 Jan. 1698*, fol. 258 vo.

[6]) *idem*, fol. 272; 274 vo.

offereren van sijn gemaekte boeken". Wij vinden voorts in het achtste Groot Memoriaal met als datum 24 Nov. 1700 een „Copie van Appointment, verleent op de Req.te van Gregorio Leti". In het request moet Gregorio Leti „Burger en inwoonder deezer Stede" verzocht hebben

> om de boeken gespecifieert op de Catalogus ten deezen annex (en buiten dien geen andere) publicq sonder interruptie en volgens de ordonnantie van het boekverkoopersgilde, te verkoopen, mits daervan tydelyk aen de Overluiden van't zelve gild kennisse gevende, en des dat den Suppliant de boeken, die ingevolge van deesen appointemente zullen werden vercogt, niet weder zal mogen drucken, ofte doen herdrucken.

Het request zelf noch de catalogus zijn bewaard gebleven.

Leti's litteraire werkzaamheid in zijn Amsterdamsche periode.

Met het samenstellen van zijn boeken ging Leti te Amsterdam met onverflauwden ijver voort. Hij zorgde eerst voor een herziene en vermeerderde uitgave van het *Teatro brittanico* [1]). Vervolgens vatte hij het plan op een geschiedenis van Genève te gaan schrijven. Toen het gerucht dat Leti een *Historia genevrina* onder handen had, tot Genève doordrong, was het bestuur dier stad enigszins verontrust. Het knoopte door middel van tussenpersonen een onderhandeling met Leti aan. Leti schrijft dat „pour dire le vray je ne suis pas de ces écrivains qui font des manuscrits pour les vendre" en nog veel meer moois over zijn onomkoopbaarheid, maar uit pure welwillendheid is hij bereid om als men hem een geschenk van „deux cent et vinsept pistoles, soit loys d'or" stuurt, aan de Heren te Genève zijn *Historia genevrina* af te staan. Maar deze hebben er, als puntje bij paaltje komt, niet zo veel geld voor over en in 1686 verschijnt te Amsterdam bij P. en A. van Someren in vijf delen de *Historia genevrina o sia historia della città e republica di Geneva, cominciando dalla sua prima fondatione sino al presente.*

Met de tweede uitgave van zijn *Teatro brittanico* had Leti niet, zoals hij vreemd genoeg verwacht had, de gunst van den engelsen Koning kunnen terugwinnen. Evenmin gelukte het hem in gevlei te komen van den fransen Koning met twee francophiele werken die hij in 1685 te Amsterdam liet uitgeven: het *Ceremoniale historico e politico* dat in zes delen werd uitgegeven door „Giov. e Eg. Janssonio a Waesberge" en de *Dialogo fra Genova e Algieri città fulminate dal Giove gallico* die bij Desbordes het licht zag. De opheffing van het edict van Nantes en de oorlog van Nederland en zijn bondgenoten tegen Lodewijk XIV bracht Leti er toe in zijn, in 1689 te Amsterdam bij Willem de Jonge in 2 vol. verschenen, *La Monarchia universale del Re Luigi XIV* onderscheid te maken tussen de Kroon van Frankrijk die door ieder vereerd en de Monarchie van Lodewijk die door ieder verafschuwd moest worden. Leti was nu niet juist de aangewezen persoon om de Nederlanders te wijzen op de gevaren van Lodewijks heerszucht, het is dan ook begrijpelijk dat een verweerschrift verscheen: *L'Europe résuscitée du tombeau de M. Leti, ou Reponse a la Monarchie universelle de Louis XIV*, dat te Utrecht uitkwam en waarvan de schrijver zich tekende J.D.M.D.R. Maar *La Monarchia universale* was een actueel boek en werd grif verkocht, en Willem de Jonge gaat er toe over nog meer boeken van Leti uit te geven, in 1690

[1]) Amst., Abr. Wolgang 1684, 5 vol.

diens *Teatro belgico* [1]) en in 1691 —1965 de eerste vijf delen van een *Teatro gallico* [2]).

Ondertussen heeft Leti ook enkele boeken gemaakt volgens de „metodo heroestorico". De held van zijn *Ritratti historici, politici, chronologici e genealogici della casa serenissima et elettorale di Brandenburgo* [3]) is de keurvorst Frederik Willem, van zijn *Ritratti historici . . . della casa di Sassonia* [4]) Johan Georg III keurvorst van Saksen. Bij deze boeken sluit zich nog een *Historia dell' impero in Germania* [5]) aan. In 1695 schreef Leti een lang gedicht volgens de metode „heroestorico", Willem III is de hoofdfiguur en diens veroveren van de engelse kroon het onderwerp. Als zo vele boeken van Leti is ook *Il prodigo della natura e della gratia, poema heroestorica sopra la miracolosa intrapresa d'Inghilterra del Real Principe d'Orange* [6]) thans nog alleen wegens de illustraties gezocht [7]). In hetzelfde jaar 1695 dichtte Leti een *Oda funebre* op het overlijden van de gemalin van Willem III [8]).

In 1692 en 1693 stelde Leti zijn *Historia e memorie recondite sopra alla vita di Olivere Cromwele* [9]) en *Historia overa vita di Elizabetta, Regina d'Inghilterra* [10]) samen met gegevens verzameld in zijn londense tijd, met deze boeken heeft hij weer en in protestante en in katholieke kringen misnoegen weten te wekken.

Een groot rumoer verwekte in 1697 Leti's *Critique historique . . . sur les lotteries* [11]). De schrijver valt er, zoals wij reeds uit Le Clerc's artikel in Morêri's *Le grand dictionaire historique* weten, vele lieden, hoog en laag geplaatst in aan, o.a. ook de amsterdamse boekdrukkers die niet steeds even vlot bereid geweest zijn Leti's geschriften uit te geven. De boekdrukkers lieten er geen gras over groeien en wreekten zich door nog in hetzelfde jaar een nadruk te geven *Critique historique . . .*

---

[1]) Twee vol. Paquot, *Memoires II*, éd. cit., pag. 386, oordeelde: „Ce livre renferme ce qu'on trouve par tout sur la Police, & sur les villes de Hollande; Leti n'y ajoûte qu'une longuer dégoûtante".
Le Long, *Bibliothèque historique de la France*, Paris 1719, nr. 15777, en op diens voetspoor Dodt van Flensburg: *Pogingen om eene meer grondige beoefening der geschiedenis van Nederland voor te bereiden*, Utrecht 1837, nr. 1648, vermelden een uitgave van Leti's *Theatro Belgico*, Amst. 1648, die echter wel niet zal hebben bestaan.
In het *Teatro belgico* van 1690 komen prenten voor van Jan Luiken, zie P. van Eeghen en J. Ph. van der Kellen, *Het werk van Jan en Caspar van Luyken*, Amst. 1905, blz. 9, 12, 13, 58 en 196.

[2]) Amst. zeven vol. Parte I—V Appresso Guglielmo de Jonge 1691—1695, Parte VI Appresso Theodoro & Henrico Bruyn 1696, Parte VII Appresso Theodoro Boeteman 1697.

[3]) Amsterdamo, Appresso Roberto Roger, Stampator Francese. Nel M.DC.LXXVII. Twee vol.

[4]) Nella Stamperia Rogeriana, l'Anno 1688 D'Ordine, & Spese dell'Auttore.

[5]) Amsterdamo, A spese dell'Auttore e da lui si trova Nel M.DC.LXXXIX.

[6]) Amst. a spese dello stesso Autore 1695.

[7]) Voor de platen van *Il prodigo della natura . . etc.* cf. Nijhoff, *Cat.* 396 *Livres rares et curieux*, nr. 1489.

[8]) *Oda funebre sopra la morte della Real Principessa Maria Stuart de Nassau, Regina d'Inghilterra . . . . etc.* Amsterdam G. et E. Jansonius a Waesberge 1695.

[9]) Amst., P. e Giov. Blau 1692.

[10]) Amst., Abr. Wolfgang, 2693, 2 vol.

[11]) Leti schreef dit werk natuurlijk in het Italiaans. Maar men citeert steeds de franse vertaling, omdat de italiaanse uitgave onvindbaar is.

sur les lotteries avec des Considérations sur l'ouvrage et sur l'auteur, het drukkersadres luidde „chez les amis de l'auteur". De *Considérations* zijn zeer uitvoerig en bevatten een volledig requisitoir tegen Leti's handel en wandel. Ze zijn het werk van een zekere Pierre Ricotier die te Franeker theologie studeerde [1]). Nog voor dat de *Considérations* waren verschenen, had de Kerkeraad van de Waalse Gemeente te Amsterdam Leti ter verantwoording geroepen over de theologische denkbeelden die hij in de *Critique historique . . . sur les lotteries* had ontvouwd en die niet al te best in overeenstemming waren met de evangelische leer en Leti was gedwongen geweest de Kerkeraad zijn excuses aan te bieden. Zowel van der Aa als Loosjes en de Bie vermelden onder de opera van Le Clerc:

> *Reflexions sur ce qu'on appelle bonheur et malheur en matiere des lotteries et sur le bon usage, qu'on en peut faire* Amst. 1696. In onze taal overgezet onder de titel: *Aanmerkingen over 't geluk en ongeluk der loterijen*. Amst. [2]).

Ik heb deze boekjes niet in handen kunnen krijgen en kan dus de vraag of en in hoeverre Leti in zijn *Critique historique . . . sur les lotteries* uit het werk van zijn schoonzoon geput heeft, opperen, maar niet beantwoorden. Zijn oordeel over Leti's *Critique historique . . sur les lotteries* geeft Le Clerc onverbloemd te kennen in een brief aan P. Bayle van den tweeden Oct. 1697 [3]). Le Clerc meent evenwel dat men niet het recht had Leti zo persoonlijk aan te vallen en te beledigen als gebeurd is:

> Je suis bien faché Monsieur, que l'ouvrage de Mr. Leti ait fait assez de bruit, pour s'attirer une critique aussi aigre, que celle de l'Auteur des *Considerations* . . . Pour moi je ne m'interesse que dans les personnes, qui y sont offensées, car pour le Livre de la *Critique économique* etc. je me serois peu mis en peine qu'on l'eut critiqué honnêtement, et sans y rien mettre de personnel. C'est un ouvrage que je n'ai vû, que depuis qu'il a été imprimé, et dont ni la forme, ni la matiere ne me plaisent, comme vous le puvez juger mieux que personne, mais l'Auteur étant pere de ma femme, je n'ai pû qu'avoir du chagrin de le voir si cruellement déchiré, aussi bien que ses filles, qu'on a raillées fort malhonnêtement, comme si elles étoient responsables des Ecrits de leur Pere.

Ondanks zijn conflict met de boekdrukkers schijnt Leti toch niet veel moeite gehad te hebben te Amsterdam zijn boeken uitgegeven te krijgen. In 1698 of 1699 verscheen er een der meest bizarre werken van Leti: *Ragguagli historici e politici o vero compendio delle virtù eroiche sopra la fedeltà de' suditi, et amore verso la patria, de' veri Cittadini, con le cause della caduta di tanti principati e republiche, mutattioni di cittadinanze, e natura del traffico . . . etc. etc.* [4]) De neder-

[1]) Cf. Paquot, *Memoires*, II éd. cit., pag. 388.

[2]) *Biogr. Wdb. der Nederlanden*, III blz. 445, *Biogr. Wdb. van Prot. Godgeleerden in Nederland*, II blz. 95.

[3]) Gepubliceerd door Abr. Des Amorie van der Hoeven, Abr. Fil., *Dissertatio literaria inauguralis de Joanne Clerico . . . in Academia Lugduno - Batava*, Amst. 1843, pag. 265; cf. *op. cit.*, pag. 61.

[4]) Fassò, *op. cit.*, pag. 255, geeft als jaartal van verschijnen der *Ragguagli historici e politici* op 1698, maar, daar hij alleen de tweede druk van 1700 in handen gehad schijnt te hebben, zal Fassò zich hier wel vergissen. De U.B. te Amsterdam bezit van de *Ragguagli historici . . . etc.* twee delen: Amst., Teodoro Boeteman 1699.

landse regeringsvorm wordt er geprezen en dat is misschien mee een der redenen geweest dat in 1700 een vermeerderde tweede uitgave kon verschijnen.

In 1699 schudde onze veelschrijver voorts een *Vita di don Pietro Giron duca d' Ossuna, vicerè di Napoli e di Sicilia sotto il regno di Filippo III* [1]) uit zijn mouw en toen hij zeventig was, schreef hij in vier delen het *Vita dell' invittissimo Imperatore Carlo V austriaco* [2]).

Reeds in 1697 had Leti een aantal brieven hem door vermaarde personen geschreven gebundeld en in 1700—1701 verschenen nog twee delen *Lettere di Gregorio Leti sopra differenti materie, con le proposte, e con le riposte* [3]). 9 Juni 1701 maakte een beroerte een eind aan het leven van den schrijver, die zoals uit een *Catalogo*, toegevoegd aan de tweede uitgave van de *Ragguagli historici*, blijkt, nog met de plannen voor een dozijn andere boeken rondliep.

In het *Doop, Trouw en Begraafregister nr.* 1131 der Waalse Kerk te Amsterdam staat aangetekend dat 13 Juni 1701 begraven werd „Gregorius Leti, historicus op de Leidschegr. tussen de Keysersgr. en Kerkstr." en 18 October 1701 verscheen in de amsterdamse courant de volgende advertentie:

> On avertit le public que la vente des livres, laissez par Monsieur Gregorio Leti a été differée jusqu'à mardi 25 Octobre 1701 . . . La vente s'en fera dans la maison de la veuve, op de Leydsegracht aen de oostzijde by de Amstelkerkstraet [4]).

Oordeel over persoon en werk van Leti.

Van het leven van Leti is een uitstekend gedocumenteerd en amusant verslag gegeven door Luigi Fassò in een boek getiteld *Avventurieri della penna del Seicento* [5]), waaraan wij grotendeels ons overzicht ontleend hebben. Fassò heeft zich geenszins laten inpalmen door Leti's schoone woorden, aan de andere kant persoon en werk van Leti toch alleszins recht doen wedervaren. Het is gemakkelijk zich, zoals Prosper Marchand deed, van Leti af te wenden met de woorden „compilateur banal & venal" [6]) maar een vernietigend oordeel zoals Belloni uitsprak:

> Sfruttare la curiosità del pubblico, spacciandogli in opere voluminosi e arrieggianti a storie documenate, le più fantastiche novelle; atteggiarsi ad oracolo di scienza politica, mostrandosi addentro ne' segreti dei principi; pavoneggiarsi con frivola vanità, facendo mostra dell' amicizia onde imaginava l'onorassero i grandi; darsi l'aria di profondo diplomatico col mettere in evidenza i consigli richiestigli e dati su gravi questioni d'interesse pubblico, proclamarsi noto in tutta Europa, e non già per superbia, bensì a gloria dell'Italia; illudere, sorprendere, abbagliare

---

[1]) Amsterdamo, Appresso Georgio Gallet, 3 vol.

[2]) Amsterdamo, Appresso Georgio Gallet, Direttore della stamperioa delli Huguetanni. MDCC.

[3]) De U.B. te Amsterdam bezit een uitgave der *Lettere*, Amsterdamo, Appresso Georgio Gallet, met op beide delen het jaartal 1700 en een, overigens geheel gelijkluidende, uitgave met het jaartal 1701 op beide titelpagina's.

[4]) Zie Dr. Leonie van Nierop, *Gegevens over de nijverheid van Amsterdam, bijeengelezen uit de advertenties in de Amsterdamse Courant* 1667—1794, nr. 70.

[5]) Firenze, Felice le Monnier 1923.

[6]) *Dictionaire historique ou Memoires critiques et litteraires*, la Haye, Pierre de Hondt 1758, II pag. 36B.

> il mondo con l'assidua e copiosa produzione d'opere ponderose; accarezzare i potenti da cui sperava favori, mordere quelli che gli porgessero aiuto; e, prima di tutto e sopra tutto far danari: ecco quanto si propose Gregorio Leti nelle opere sue [1]).

is niet geheel billijk. Want, zo Leti zijn lezers knollen voor citroenen heeft verkocht, de persoon die hij in de eerste plaats bedot is hijzelf. Leti was veel te zelfgenoegzaam om niet steeds zelf het eerste in zijn edele en onbaatzuchtige bedoelingen te geloven, veel te ijdel om niet te menen dat zijn werk niet alleen wat quantiteit betreft, maar ook wegens qualiteit bijna bovenmenselijk is, veel te kortzichtig om niet overtuigd te zijn dat vervolgingen die hij zich op de hals haalde, veroorzaakt werden door zijn moedige en beginselvaste levenshouding, terwijl Fassò in zijn slotbeschouwing van Leti zegt:

> se mosse realmente incontro a gravissimi pericoli, fu solo perchè l'ottusità del suo spirito gli vietò sempre di misurare le conseguenze a cui doveva trarlo l'incredibile infatuazione di cui era colmo [2]).

Leti stond met zijn geschiedkundige opvattingen niet alleen in zijn tijd. Fassò behandelt in Deel II en III van zijn *Avventurieri della penna del Seicento* Giovanni Gerolamo Arconati Lamberti en Tomaso Tomasi, werken van deze beide schrijvers zijn foutievelijk op naam van Leti gezet. Le Long schrijft in zijn *Bibliotheque historique de la France* over Leti „Il y a des bons connoisseurs qui mettent cet Auteur dans la même classe où ils placent Varillas" [3]), welke opmerking een hatelijk karakter krijgt indien men le Long's oordeel over Varillas kent [4]).

Dat Leti's boeken niet alleen bij de goe-gemeent in de smaak vielen, blijkt b.v. hieruit dat Madame de Sevigny haar dochter met aandrang de lectuur van Leti aanbeval [5]) en dat in Engeland Samuel Pepys een genoegelijke en rustige avond met zijn vrouw doorbracht door haar te laten voorlezen uit de engelse vertaling van Leti's *Il Nipotisme di Roma* [6]).

De geschriften van Leti zijn een belangrijke bron geweest voor de geschiedkundige romans van Mevrouw Bosboom-Toussaint. Ja, meer dan dat, *De Graaf van Devonshire, De Engelschen te Rome, De Hertog van Alba in Spanje, Graaf Pepoli* zijn geïnspireerd door passages uit Leti's *Vita di Elizabetta, Vita di Sisto V* en *Vito di Filippo II*, waarvan de romancière vertalingen gelezen had. Op welke wijze Leti's gegevens gebruikt werden, heeft Mej. Bouvy aangetoond [7]). *De Hertog van Alba in Spanje* is gebouwd op enkele passages uit het

---

[1]) *Il Seicento*, pag. 365.
[2]) *Op. cit.*, pag. 264.
[3]) *Op. cit.*, Paris 1729, nr. 9744.
[4]) Zie Le Long, *Memoires historiques sur quelques Historiens modernes de France* (opgenomen in de *Bibliotheque historique de France*, pag. 978—980).
[5]) cf. Fassò, *op. cit.*, pag. 19.
[6]) *The diary of Samuel Pepys. With an introduction and notes by G. Gregory Smith*, London 1905, pag. 746, aantekening met datum 27 apr. 1669.
[7]) J. M. C. Bouvy, *Idee en werkwijze van Mevrouw Bosboom-Toussaint*, diss. Leiden 1935. Het artikel over Leti uit Winkler Prins *Geïllustreerde Encyclopaedie*, Amst. 1909, dat Dr. Bouvy, *op. cit.*, blz. 21, verkort weergeeft, is niet betrouwbaar.

Vita di Filippo II over de smaad en kerkering die Alva, teruggekeerd in Spanje, hooghartig en den Koning onwankelbaar trouw, droeg.

Is het geraden met Leti's geschriften als historische documenten uiterst voorzichtig te werk te gaan, het wil mij voorkomen dat de figuur van Leti zelve zeer geschikt is om als hoofdpersoon gekozen te worden van een historische roman, toneelspel of film. Die roman, dat stuk of die film zou beurtelings spelen aan vorstenhoven en in burgerkringen en een internationaal allure hebben, deftige dominees zouden er zwaarwichtig in redeneren en een bekoorlijke vrouw haar charme ten toon spreiden [1]). Een rijkgeschakeerd beeld van het leven en streven der zeventiende eeuw zou er gegeven kunnen worden en een karakterschets — naar ik hoop, met milde ironie getekend — van den onvermoeiden paladijn der historische waarheid Gregorio Leti [2]).

Geschriften van Leti voor 1683 in Nederland uitgegeven.

Wij hebben een opsomming gegeven van de werken ontstaan in Leti's amsterdamse periode. Wij hebben daarbij niet alle geschriften van Leti die in Nederland werden uitgegeven, opgenoemd. Want reeds voordat Leti een toevlucht zocht in de nederlandse hoofdstad, waren verschillende werken van hem door nederlandse uitgevers bezorgd. In hoofdstuk III blz. 103 vermeldden wij dat *La giusta statera de' porperati*, de *Ricorso di Pasquino ad Apollo contra D. Olimpia* en *Il parlatorio delle monache* aan Leti kunnen worden toegeschreven en, naar men meent, in 1651 te Amsterdam door Nicolaas van Ravesteyn zijn gedrukt. In de verschillende werken over de uitgaven van de Elzeviers en hunne annexen komt men de titels tegen van nog andere werken die op naam staan van Leti of aan hem toegeschreven moeten worden. De zeer verkorte titels luiden:

Conclave nel quale fu eletto Fabio Chiggi detto Alessandro VII . . . 1664.
Roma piangente . . . . 1666.
La doppia impiccata . . . . 1667.
Il puttanismo romano . . . . 1668.
Il nipotismo di Roma . . . . 1668.
Il cardinalismo di Santa Chiesa . . . . 1668.
Il sindicato di Alexandro VII . . . . . 1668.
Conclavi dei pontifici romani . . . . 1668 [3]).

Nederlandse vertalingen van geschriften van Leti.

Vele franse vertalingen van geschriften van Leti zijn in ons land gedrukt en tot heden bewaard in onze bibliotheken [4]). Wij zullen ze echter niet opsommen, maar overgaan tot het bijeenzoeken en chronologisch ordenen van de nederlandse vertalingen. Het resultaat is het volgende lijstje:

1. *d' Oprechte weegschael der teghenwoordighe cardinalen* met *Toevlucht van Pasquinus naer Apol teghens Mevrou Olimpia*, Amst. N. v. Rave-

[1]) In een kostelijk hoofdstukje *Il Leti e Madame de Courcelles* heeft Fassò beschreven hoe de schone en frivole markiezin Sidonia de Courcelles de bescherming van Leti zocht.

[2]) In verscheidene van zijn werken vindt men voorin een portret van Leti met een geweldige pruik op. In geschriften na 1700 uitgekomen, luidt dan dikwijls het onderschrift bij het portret: „Haec Laeti facies, quot saeclum continet annos Quem solum dicas tot peperisse libros".

[3]) Cf. Fassò, *op. cit.*, pag. 10, 27—30.

[4]) Ook de nationale bibliotheek te Parijs bezit vele vertalingen van geschriften van Leti. Zie de *Catalogue général . . . de la Bibliothèque nationale*. Cf. ook Paul Hazard, *La crise de la conscience européenne*, Paris 1934, I pag. 8, 78 en 94.

steyn 1651. Vertaling van *La giusta statera de'porperati* en *Ricorso di Pasquino ad Apollo contra D. Olimpia* [1]).

2. *Het leven en bedrijf van Mevr. Olimpia Maldachini, die de Roomsche Kercke bestierde gedurende het Pausschap van Innocentius X* 1644—1655, 1666. Vertaling van *Vita di Donna Olimpia Maldachini che che governò la Chiesa durante il papato di Innocenzo X* door Leti in 1666 onder de schuilnaam van „l'abbate Gualdi" samengesteld [2]).

3. *Onkuisse 't zamenrotting of gilde der roomse hoeren . . . En't nieuwe kapittelhuis der nonnen of de Bagijnen-klucht van Balthasar Sultanini Bressan* (pseudoniem van Leti), Amst. C. Karstensz. 1678. Waarschijnlijk vertalingen of bewerkingen van *Il puttanismo romano* en *Il parlatorio delle monache.*

4. *Het neefschap te Romen,* Amst. J. de Boer en C. Karstens 1678. Twee delen in één vol. De vertaler is een zekere H. Roelofs. In een *Den drukker aan den lezer* wordt *Het verstorven Europa* aangekondigd, waarmee misschien een vertaling van Leti's compilatie *L'Europa gelosa* [3]) wordt bedoeld.

5. *Het leeven van Sixtus den vijfden, Paus van Rome, Beschreeven door Gregorius Leti . . Uyt het Italiaansch vertaald, en Met een naauwkeurig Register voorzien Door Wm. Séwel,* Amst. By de Janssoons van Waesberge en de Weduwe van Steven Swart 1695. Twee delen in twee vol. Vertaling van *Vita di Sisto V Pontefice Romano* dat van al Leti's geschriften de „best seller" is geweest, al hebben de critici ook dit werk niet gespaard. Paquot gaf in zijn *Memoires* een staaltje van Leti's „mauvaise foi" als biograaf van Sixtus [4]) en in 1910 schreef Orbaan in zijn *Sixtine Rome,* het verhaal dat de kardinaal Montalto door ziekte en seniliteit voor te wenden er in slaagde tot Paus gekozen te worden tot het rijk der fabelen verwijzend: „that the malignant fancy of Leti has been able to blind the whole world on this subject" [5]). Toen Leti zich in Amsterdam gevestigd had, liet hij in 1686 bij Giovanni e Egidio Janssonio a Waesberge een herziene uitgave „nuovamente ristampata o pure di nuovo scritta . . . . & abellita di figure" van zijn *Vita di Sisto V* verschijnen [6]). Deze uitgave van 1686 bestaat uit twee vol., in drie vol. gaven de Janszoons van Waesberge het *Vita di Sisto V* uit in 1693, 1698 en 1721.

A. M. Ledeboer vermeldt in zijn *Het geslacht Waesberge* een nederlandse vertaling *Het leven van Sixtus de vijfde* van 1693 [7]), maar ik houd het er voor dat Ledeboer de uitgaven in de italiaanse en nederlandse taal heeft verward. *Het leeven van Sixtus den vijfden* van 1695 moet de eerste druk geweest zijn van de nederlandse vertaling, waarvan de tweede, derde en vierde druk, die door de Janszoons van Waesberge alleen of in combinatie met de Weduwe van Steven Swart werden

[1]) Cf. boven blz. 103.
[2]) Cf. Fassò, *op. cit.,* pag. 28.
[3]) Cf. Fassò, *op. cit.,* pag. 32.
[4]) *Memoires II,* éd. cit., pag. 379.
[5]) *Op. cit.,* London 1910, pag. 35.
[6]) De K. B. te 's Gravenhage bezit deze uitgave van 1686, die niet vermeld wordt door Ledeboer. Paquot schreef over haar: „Cette 2e édition est beaucoup plus ample, & en meilleur ordre que la prémiere".
[7]) *Op. cit.,* 2e verm. dr., 's Grav. 1869, blz. 149.

uitgegeven en ten dele slechts nieuwe titeluitgaven zijn, de jaartallen 1697, 1702 en 1722 dragen. Van Eeghen en van der Kellen vermelden [1]) een vijfde druk met adres: Te Amsterdam by Gerrit Tielenburg 1767. De laatste vier drukken zijn verlucht met prenten van Jan Luiken [2]).

Over den vertaler van het *Vita di Sisto V*, Willem Sewel, kan men in de nederlandse biografische woordenboeken het een en ander vinden [3]). Sewel heeft niet alleen veel vertaald, maar ook een *Nederduytsche Spraakkonst* en een *Nieuw Woordenboek der Engelsche en Nederduytsche Taale* geschreven.

6. *Het leven van Olivier Cromwel, Behelsende Des selfs Staatkundige en doorslepene handelingen, onmatige heerssucht, overgroote schynheyligheyt, en verlokkende welspreekenheyt; Waar door des selfs eygen Koning en Souvereyn Carel de I. buyten eenigh exempel, sijn proces heeft doen maken, ter dood laten executeren, en sigh selfs tot een Protector van de vryheyt van Engelandt heeft doen verklaren. Alles door Gregorio Leti naauwkeuriglyk in 't Italiaans beschreven. Met Figuren.* In 's Gravenhage, By Meindert Uytwerf, Boekverkooper in de Hofstraat, MDCXCVII (1697). Twee delen in twee vol. Vertaling van *Historia e memorie recondite sopra alla vita di Olivere Cromwele.*

Een tweede druk van deze vertaling verscheen „Te Amsterdam, By Filip Verbeek, Boekverkooper, woonende op den Nieuwendijk tusschen de twee Haarlemmersluysen, in de Luterse Bybel", een derde en vierde te Leiden bij Jan en Henderik van der Deyster resp. in 1719 en 1734 [4]).

7. *Het leven van Elizabeth Koniginne van Engelandt, Behelsende Der zelver ongemeene hoedanigheden en groot verstant; mitsgaders haare wijze en voorzigtige regeeringh, onder welke 't Koninkrijk van Engeland meer als onder yemand van des selfs Koningen gebloeyt heeft. Mitsgaders Een pertinente beschryvinge hoedanigh sy het groote werk van de Reformatie der Kerken van Engeland met d'uytterste omzichtigheyt bevordert en volvoert heeft gehadt. In 't Italiaans beschreven door d'Heere Gregorio Leti. Met Figuren. Eerste Deel (Tweede Deel).* In 's Gravenhage, By Meyndert Uytwerf, Boekverkoper in de Hofstraat MDCXCVIII. Vertaling van de *Historia overo vita di Elizabetta, Regina d'Inghilterra.* Er bestaat voorts een uitgave „In 's Gravenhage, By Meindert Uytwerf, Boekverkoper in de Hofstraat MDCXCVII" met vermelding: „Den tweeden Druk van nieuws oversien en verbetert". De eigenlijke tweede druk verscheen echter in 1707 „By Philips Verbeek, Boekverkoper op den Nieuwendyk, tusschen de twee Haarlemmer-sluizen in de Luitersche Nieuwe Bybel", bij den uitgever dus ook die de tweede druk van *Het leven van Olivier Cromwel* verzorgde. In 1720 werd een derde druk „zijnde deeze uitgaave in stijl en taal, zeer veel verbeetert" door Nicolaas ten Hoorn te Amsterdam gepubliceerd [5]). Bij vergelijking

[1]) *Het werk van Jan en Caspar Luyken*, blz. 361.

[2]) Zie van Eeghen en van der Kellen, *op. cit.*, blz. 314—316, 676.

[3]) Zie allereerst van der Aa, *Biogr. Wdb. der Nederlanden*, XVII blz. 635 en Frederiks-van den Branden, *Biogr. Wdb.*, tweede dr., blz. 715.

[4]) In de derde en vierde druk komt de copie voor van een prent van Jan Luiken, cf. van Eeghen en van der Kellen, *op. cit.*, blz. 331.

[5]) In de tweede en derde druk prenten van Jan Luiken, die deels copiën zijn van de prenten uit *Het leven van Filips II* van 1699. Zie van Eeghen en van der Kellen, *op. cit.*, blz. 316, 331, 435 en 869.

blijkt dat de verbeteraar zich hoofdzakelijk tot taak heeft gesteld verschillende gallicismen door puristische vertalingen te vervangen.

Het is deze vertaling „in ouderwetsch Hollandsch" van „Leti's anecdotieke Historie van Elizabeth" die Truida Toussaint opgewekt heeft „Graaf Devonshire's hartstocht voor Elisabeth, en deze gekruist door de onbeantwoorde liefde, welke de koningin Maria Tudor voor hemzelven had opgevat" [1]) uit te beelden.

8. *De minnarije van Messalina, Onlangs Koninginne van Albion,* Haarlem J. van der Veen 1698. Sommigen willen dat dit pamflet [2]) vertaald is naar een tekst van Leti [3]). Een italiaanse titel is mij niet bekend.

9. *Het leven van Filips de II, Koning van Spanien. Behelsende Desselfs Staatkunde en voorsigtigheyt in sijne belangen, erglistigheyt ontrent andere Machten, yver voor sijn Volk, en onvermoeytheyt in sijne Raadsplegingen: Veroveraar van nieuwe Werelden, gestreng tegen sijn eyge bloed, Beminnaar van de Vrede, en Vervolger van de Vyanden van den Apostolischen Stoel. In 't Italiaans beschreven, door d'Heer Gregorio Leti. En van den selven op nieuws oversien en tot meerder volmaaktheyt gebracht. In 't Nederduyts vertaalt door Mr. N. J. Wieringa. Vertaalder van de Kundschappen van Parnas. Met koperen Platen verçiert.* In 's Gravenhage, By Engelbreght Boucquet, Boekverkoper inde Halstraat. Inde Waarheyt 1699. Twee delen in vier vol. Wij zullen aanstonds bespreken op welke wijz Leti zijn *Vita Del Catolico Re Filippo II. Monarca Delle Spagne, Sornomato* [4]) *Il Politico con tutti, il Prudente ne' suoi interessi, l'Accorto co' Soprani, il Zelante co' suoi Popoli, l'Infatigabile nel Gabinetto, l'Acquistatore di nuovi Mondi, il Severo col suo Sangue, l'Amico della Pace, il Pio verso la Chiesa, & il Persecutor de' Nemici della Seda Apostolica. Scritta, Anzi raccolta di quanto sin' hora s'è publicato dalle penne di tanti differenti Auttori, espurgato al possibile dell' altrui passioni, e ridotta in un' ordine disinteresato* [5]), *Da Gregorio Leti, Detto il Resuscitato* [6]), in 1679 verschenen met het uitgeversadres „Coligni (versta Genève) Per Giovanni Antionio Chouet", ten gerieve van de nederlandse lezers „oversien en tot meerder volmaaktheyt gebracht" heeft. Een tweede, ietwat gewijzigde, druk van *Het leven van Filips II,* die op het titelblad niet meer Wieringa's naam draagt, werd in twee vol. uitgegeven „Te Amsterdam, By de Janssoons van Waesberge M.DCC.XXXIII."

10. *Het leven van Don Pedro Girona, Onderkoning van Napels en Sicilien onder de Regeeringe van Philips den Derden . . . in het Italiaans beschreven door Gregorio Leti. In Twee Deelen met koperen Plaaten.* In 's Gravenhage, By Pieter van Thol, Boekverkoper op den hoek van 't kort Agterom M.DCC. De platen zijn copiën van die uit het *Vita di*

[1]) Woorden van de romancière zelf. Zie *Ned. Bibl. onder leiding van L. Simons,* Nos. XIII—XIV, *Uit de dagen der jeugd van Mevrouw Bosboom-Toussaint,* blz. 21. Cf. boven blz. 350.

[2]) Beschreven bij Knuttel onder nr. 13221, 13222; bij Tiele onder nr. 8844, 8845.

[3]) Zie F. Dryon, *Les livres à clef,* Paris 1888, I kol. 36.

[4]) Lees: *Sornominato.*

[5]) Lees: *disinteressato.*

[6]) Cf. boven blz. 343.

Don Pietro Giron Duca d'Ossuna een jaar te voren te Amsterdam door Gallet uitgegeven.

H. Walpot te Dordrecht gaf in 1731 een tweede druk van de nederlandse vertaling.

11. *Kort begrip der Helden-deugden Ofte historische en staat-kundige verhandeling van de daden en maximen, die tot voortplanting, en conservatie van alle Staten en Landen noodsakelijk zijn . . . In het Italiaans beschreven door den Heer Gregorio Leti. En in de Nederlandse sprake overgebracht, door F. Hertogh R. G. Het Eerste Deel (Het Tweede Deel)*, In 's Gravenhage. By Engelbreght Boucquet. Boekverkoper in de Halstraat inde Waarheid 1700. Vertaling van de *Ragguagli historici e politici . . . etc.*, waarover wij boven blz. 348 spraken.

12. *Het leven van Keizer Karel, Den Vijfden, In het Italiaensch beschreven door G. Leti, En daer uit, in het Nederduitsch, overgebracht*, Te Amsterdam. Voor Johannes de Ruiter, En zijn te bekomen, By Geertrui De Ruiter, Boekverkoopster, over de Trappen van de Beurs, 1735. Vier delen „Versiert, en vermeerdert, met zeer vele koperen Platen". Uit het voorwerk van deel I blijkt dat de eerwaarde, godzalige, en zeer geleerde Heer Laurens de Haan, Getrouw Predikant te Langerak over Lek, deze vertaling van het *Vita dell'invittissimo Imperatore Carlo V austriaco* maakte [1]).

Het leven van Filips II van 1699

Het is nummer negen van deze lijst van nederlandse vertalingen, die onze speciale belangstelling heeft. Volgens Leti komt *Het leven van Filips II* een hoger rangnummer toe dan wij haar gaven. In een opdracht aan den Heer en Mr. Francois de Vroede, Raadt en Hooft-Officier der Stad Amsterdam" verklaart Leti dat „dese vernieuwinge van 't Leven en Bedrijf van Filips den Tweeden, Koning van Spanien" het twaalfde deel van zijn werken is „'t welk uyt de Italiaansche inde Nederduytsche Tale overgeset is" en betwijfelt:

> of eenigh ander Autheur dit geluk heeft gehadt, omme (sonder beroem gesprooken) in soo korten tijdt te sien soo veele van sijne Werken, behalven die overgeset worden [2]), verciert met het kleed van dese suyvere Tale, by my ten hoogsten geacht, dogh niet bekent.

De frontispice van *Het leven van Filips II*, waarvan wij een reproductie geven, en de gravures in de tekst worden aan Jan Luiken toegeschreven [3]). Tegenover de frontispice vindt men een portret van Philippus II. Hispaniarum Rex Catholicus met onderschrift:

> De groote Flips met goud en croonen overlaân,
> Die zyn gesag bepaalde aan twee paar werelds stranden,
> Was met veel hooger roem ter starren ingegaan;
> Had hy nooit vorst geweest der fiere Nederlanden.

---

[1]) Laurens de Haan is de auteur van een *Europa verquikt en het protestantsche wezen beschut* in 1734 geschreven ter gelegenheid van het huwelijk van Willem Karel Hendrik Friso, Prins van Oranje en Nassau met Anna van Bronswijk-Lunenburg.

[2]) Leti bedoelt: „de werken die men bezig is te vertalen, niet meegeteld." Aan het slot van het *De Schrijver aan den Leser* van *Het leven van Filips II*, maakt Leti reeds reclame voor zijn *Kort begrip der Heldendeugden*.

[3]) Zie van Eeghen en van der Kellen, *op. cit.*, blz. 431—436, 511 en 810.

Dit rijm geeft niet zo zeer de strekking van Leti's boek weer, als wel een in het biezonder in Nederland gangbare opvatting van het leven van Filips.

Na de *Opdracht* volgt een *De Schrijver aan den Leser*, beginnend:

> Wat zal de wereld zeggen in't aanhooren van dese Bladen, datse Nederduyts gaan spreeken, door iemand die zoodanigen taal niet verstaat, als alleenlijk door hulpmiddel van het oor?

Hoewel Leti het, als steeds, geweldig druk had, bovendien bejaard is en gekweld wordt door:

> een vervaarelyke euvel der nieren, die't zeedert drie jaaren herwaarts, my meer het Ligchaam van tijd tot tijd heeft afgemat, als alle de vervolgingen aan mijn geest gedaan hebben, over mijne vryheid in 't schrijven, zedert 40. en meer jaren,

zo heeft hij toch nog op zich genomen een nieuwe versie van zijn *Vita di Filippo II* voor de Nederlanders gereed te maken. Leti zegt vervolgens dat hij veel bekort heeft, hij heeft bv. „van't lighaam van mijn eerste oirspronglijke beschrijving veele lange voorvallen afgebroken, die den oorlog van Vlaanderen raakten" want het zou overtollig zijn:

> de Vlaamingen te willen onderwijsen, in een zaak, diense zeekerlyk zeer wel weten, en beter daar af onderricht zijn als andere Christenen van haar (Paternoster) Vader ons.

Leti bericht ook dat hij aan de andere kant niet nagelaten heeft:

> sommige bezonderheden rakende het leven en de daden van zo grooten Koning; niet min wesentlijk ende behoorende tot de geschiedenisse, als gepast tot vernoeginge van de nieuwsgierige,

die hem vroeger onbekend waren, toe te voegen. Hoewel ook de haagse uitgever Boucquet spreekt over de „merkelijke vermeerderingen van den Autheur" [1]), blijkt bij vergelijking dat de toevoegingen van zeer weinig belang zijn, maar dat Leti inderdaad aan Wieringa een zeer verkorte lezing van het *Vita di Filippo II* bezorgde. De eerste acht Boeken van Deel I van de italiaanse uitgave, die meer over gebeurtenissen uit het leven van Keizer Karel dan uit dat van diens zoon handelen — terecht vindt men dan ook op de titelplaat van de uitgave van 1679 de portretten en van Karel en van Filips — werden voor de nederlandse uitgave tot één Boek gereduceerd. Boek II van Deel I van *Het leven van Filips II* begint evenals Boek IX van Deel I van het *Vita di Filippo II* met de reis van Prins Filips in 1548 naar Brussel, waar zijn Vader hem ontboden had. In het vervolg worden dan meestal twee boeken van het *Vita di Filippo II* in één boek van het *Het leven van Filips II* samengevat.

De heruitgave van *Het leven van Filips II* van 1733.

In de heruitgave van 1733 vindt men voor het *De schrijver aan den Leser* een opdracht van Hendrik Janssonius van Waesberge aan twee heren van Ryssen, resp. gemeentsman en ouderling der stad Zwol, na het *De Schryver aan den Leser* een *Bericht Van den Boekhandelaar*

[1]) In het *De Drukker aan den Lezer* voor in het *Vervolgh van 't Eerste Deel.*

Aan den Lezer. De boekhandelaar meent dat Leti indertijd wel aan den vertaler (Wieringa, wiens naam men uit barmhartigheid maar verzwijgt) een herziene italiaanse tekst, verschaft heeft, maar:

> zich voor het overige met de Nederduitsche Overzettinge niet bemoeit heeft: want het is anders onmogelijk, dat hy, zo weinig Nederduitsch als hy ook heeft verstaan, uit den zin der woorden de grove misslagen niet zou gezien hebben, welke de Vertaalder op ontallyke plaatsen heeft begaan. Ik heb dit met de uiterste verwondering gezien in een Exemplaar van dit Werk, het welk, met wit papier doorschoten zynde, door iemant van voren tot achteren was nagezien en zo van de gezegde misslagen, als zeer veele Taalgebreken gezuivert; naar welk Exemplaar deze nieuwe Druk ook gemaakt is, waar door deze Overzetting eene gansch andere gedaante heeft gekregen.

De „grove misslagen" van den vertaler.

Keurde Hendrik Janssonius van Waesberge terecht het werk van Wieringa zo gestreng af? En is werkelijk de uitgave van 1733 te verkiezen boven die van 1699?

't Zij dat men Wieringa niet voldoende tijd gegund heeft, 't zij dat de kritische zin van den bejaarden schoolmeester „van zijn latijns schoolhouden geëxcuseerd" wat afgesleten was, men kan inderdaad „grove misslagen" in zijn vertaling van het *Vita di Filippo II* aanwijzen. De fouten kunnen niet veroorzaakt zijn door een gebrek aan kennis, maar zullen het gevolg zijn van inzinkingen van de aandacht. In de —ongetwijfeld onhistorische — woorden, die Filips bij zijn vertrek uit Vlaanderen tot de hertogin van Parma richt:

> Della mia confidenza in voi, Sorella carissima, non poteva io darvi alcun pegno maggiore, di quello che vi dò nel depositare in man vostra il governo della Fiandra, forse il più considerabile di tutti i miei Regni, e quanto più questa vasta Provincia è remota dagli altri miei Stati, tanto maggiormente è sogetta al pericolo di quelli che la circondano. Ha pace hora con me veramente la Francia, ma non con se stessa, posta in mezzo delle fattioni, divisi d'animo non meno che di Religione, & in mano d'un Rè fanciullo il quale sarà constretto di ricevere, in luogo di dare le Leggi; oltre che l'emulatione che regna trà la Natione Spagnola, e Francese, non può render durevole la pace [1])

is in de nederlandse vertaling niets terecht gekomen, doordat daar gezegd wordt niet dat Frankrijk, maar dat Nederland met zich zelve geen vrede heeft:

> Van myn goed vertrouwen op U, zeer waarde Zuster, konde ik U geen verzeekerder pand overleveren, als dese bestiering van Nederland, die ik U ter bewaaring in handen geef, misschien de aanmerkelykste van alle mijne Ryken: en hoe ver- [2]) dit wydluchtig landschap is afgescheyden van mijne andere landen, hoe meer het onderworpen is 't gevaar der geener, die daar rondom gelegen zijn. Het heeft nu 't is waar, wel vrede nevens my met Frankrijk; maar niet met zich zelve; zynde met meenigerley t'zaamen-rottingen van binne beroert; niet min van gemoed als Godsdienst verdeelt, in handen van een Koning, die een Kind is; die noodiger was wetten te ontfangen, als te geven; behalven dat de nijd en haat, die'er heerscht tussen de Spaanze en Franze volkeren, dese Vreede niet langduirig kan laaten zijn [3]).

---

[1]) *Vita di Filippo II*, I pag. 333.
[2]) „ver-", lees: „verder".
[3]) *Het leven van Filips II*, I blz. 320.

Even verder wordt het verschil in karakter tussen Karel V en Filips II — een hoofdthema van het boek — uiteengezet:

> In quello spatio di tempo che dimorò Filippo appresso i Fiamenghi videro essi la differenza che vi era trà il Padre, e il figliuolo nella natura, & inclinattione dell'uno, e dell'altro. Gran pietà, e Religione; gran giustitia, e constanza d'animo in amendue: ma quanto Carlo era stato dedito all'Armi, tanto Filippo si vedeva inclinato alla quiete. L'uno benigno, & affabile; l'altro sopramodo composto, e grave: Quegli pratico si può dire d'ogni lingua, e fatto alle maniere d'ogni natione: la dove questo e nel parlare, e nel resto pareva che non sapesse accommodarsi se non alle sole usanze di Spagna; che però nel vederlo i Fiamenghi risoluto al suo ritorno nel Paese Natio havevano generalmente conceputa opinione, che Filippo per la qualità della sua natura, e de' suoi costumi dovesse mostrarsi affatto Spagnolo, e ritirandosi in Spagna, mettere il governo in mano di quella Natione, qual sospetto veniva à confirmarsi con la proceditura di questo Rè, il quale mentre s'era fermato in Francia, appresso di lui nel particolare favore s'erano veduti il Principe Ruigomez di Silva, il Duca d'Alba & il Conte di Feria [1])

Leti beweert — zeer terecht — dat de Nederlanders bij het vertrek van Filips naar Spanje bevreesd waren dat hij het bewind over de Nederlanden in spaanse handen zou achterlaten. Doordat „in mano di quella Natione" vertaald werd „in handen van eenen Nederlander" is aan de nederlandse versie van deze passage geen touw vast te knopen:

> Geduirende dien tyd, dat Filips zich by de Nederlanders onthield, zagen sy 't onderscheyd dat'er was tusschen den Vader en den Zoon, inde natuir en neyging van den eenen en den anderen. Groote Godvrugtigheid en Godsdienst, groote gerechtigheid en standvastigheid van gemoed in alle beyde: Doch zo zeer als Carel, tot de Wapenen genegen was geweest, zo zeer zagmen Filips gezint tot ruste; d'eene was zachtzinnig en gespraakzaam; d'ander boven maten bars en groots, die (mogt men zeggen) gebruikte allerley taalen; en wist zich te voegen na de manier van allerley land-aard; daar dese in't spreeken en zeden scheen zig niet te konnen voegen, als alleen na de manier van Spaanjen. Daarom de Nederlanders, ziende Filips van voornemen om weder te keeren na sijn geboorte Land, alle te zamen inde waan waaren geraakt, dat hy om de hoedanigheid van sijn aangebooren aart, en trotze zeeden ,zich als een rechtschaapen Spaanjaard moest toonen; en weder na Spaanjen vertrekkende, de bestieringe stellen in handen van eenen Nederlander; welk vermoeden noch bevestigt wierde door de voorige handelingen deses Konings; de welke, terwijl hy hem op gehouden had in Vlaanderen, gemerkt hadden, dat by hem in besondere gunsten stonden de Prins Ruy Gomez de Siva, den Hertog van Alba, en de Graave van Feria [2]).

Indien de vertaling van deze karakterschetsen van Karel en Filips niet reeds onbegrijpelijk was doordat op het beslissende moment „Nederlander" geschreven staat waar „Spanjaard" wordt bedoeld, zij zou het geworden zijn door de foutieve weergave van de rel.voegw.bz. gevolgd door hfz. — de constructie, waarmee Wieringa bij het vertalen van de *Ragguagli di Parnaso* zo goed raad geweten heeft [3]) — aan het slot.

Leti meende dat Paus Sixtus V in 1588 heimelijk verheugd was

---

[1]) *Vita di Filippo II*. I, pag. 334.
[2]) *Het leven van Filips II*, I blz. 323.
[3]) Cf. boven blz. 142.

over de ondergang van de Armada, daar hij een begerig oog geslagen had op Napels. In deel II van het *Vita di Filippo II* schrijft Leti:

> Ma in qualunque modo si fosse (scil. of zekere dingen openlijk gezegd zijn of niet) certo è che Sisto ricevè qualche sentore d'allegrezza, perche in fatti aspirava alla conquista del Regno di Napoli [1]),

wat in *Het leven van Filips II* verhaspeld wordt tot:

> Maar hoe het anders toegaan mogt, dat Sixtus eenige lucht kreeg, of eenige zeekerheid van vreugde ontving, omdat hy inderdaad hoop had, om 't koningrijk van Napels eens machtig te worden [2]).

Met moet het Waesberge toegeven dat in de uitgave van 1699 van *Het leven van Filips II* veel te verbeteren viel. Zijn inderdaad, zoals Waesberg voor geeft [3]), in de herdruk van 1733 de „bedurvene plaatsen geheel uitgedaan en verholpen"? Geenszins. De meeste correcties van den verbeteraar zijn onbenullige veranderingen in woordkeus, woordschikking en spelling. Daarnaast zijn in zeer onvoldoende mate enkele misslagen hersteld. In de speech van Filips tot zijn zuster Margareta, de landvoogdes, is:

Vele veranderingen, weinig verbeteringen in de heruitgave van 1733.

> Het (scil. het landschap der Nederlanden) heeft nu, 't is waar, wel vrede nevens my met Vrankryk, maar dit laatste heeft 't niet met zich zelve

een poging om Wieringa's:

> Het heeft nu 't is waar, wel vrede nevens my met Frankryk; maar niet met zich zelve.

te verbeteren. De verbeteraar blijft echter even ver bezijden de waarheid als de vertaler, immers Leti laat Filips zeggen dat er (voor zolang als het verdrag van *Cateau-Cambresis* stand zal houden) vrede heerst tussen Spanje en Frankrijk, welk laatste land echter geen inwendige rust kent:

> Ha pace hora con me veramente la Francia [4]), ma non con se stessa.

In de herdruk werd het slot van de karakterbeschrijvingen van Karel V en diens zoon wat verbeterd maar de storende verwarring van Nederlander en Spanjaard in het midden bleef er onveranderd en de passage over de „lucht of zeekerheid van vreugde" die Sixtus V ontving, is in de uitgave van 1733 niet minder nonsensicaal geworden, hoewel de verbeteraar er wat in geprutst heeft. Men krijgt sterk de indruk dat de emendaties gemaakt zijn zonder raadpleging van een italiaanse tekst der biografie.

Het vertalen van Leti's *Vita di Filippo II* eiste minder gespannen aandacht, minder beheersing van taal, minder beeldend vermogen dan het vertalen van Boccalini's *Ragguagli di Parnaso* of Rabelais' *Oeuvres* gevraagd hadden. En dat was ook maar goed, want mester

Het Leven van *Filips II* niet één der belangrijkste van Wieringa's vertalingen.

[1]) *Op. cit.*, pag. 334.
[2]) *Het leven van Filips II*, II blz. 369.
[3]) Zie het slot van Waesberge's *Bericht Van den Boekhandelaar Aan den Lezer.*
[4]) De woordschikking van deze zin is: Vf. A. S. Vergelijk boven blz. 127.

Claes was in 1699 een oud man van wiens krachten niet meer het uiterste gevergd kon worden. Wij hebben genoegzaam gewezen op de gebreken van Leti's geschiedkundige arbeid; zijn neiging om van een zaak „le bien des panégyristes" en „tout le mal des satires" te zeggen [1]), heeft er echter toe bijgedragen dat zich een minder eenzijdig en dus rechtvaardiger oordeel vormde over de persoon en het regeringsbeleid van koning Filips. Mevrouw Bosboom-Toussaint heeft een dankbaar gebruik gemaakt van Leti's karakterschetsen van Filips en zijn dienaar den hertog van Alva: „want het kan niet schaden eene zaak of persoon van meer dan eene zijde te bezien, zelfs niet voor Nederlanders en zelfs niet al geldt het Alba!" [2]) Hoewel het dus zijn nut gehad zal hebben dat Wieringa het *Vita di Filippo II* vertaalde, zo hebben wij toch andere gewichtiger redenen om den vertaler erkentelijk te zijn.

Besluit.

De bestudering van Wieringa's vertalingen deed ons volop deel hebben aan het geestelijk leven der zeventiende eeuw in West-Europa. Meer dan dat. Van de *Oeuvres* van Rabelais, een meesterwerk uit een periode die ten tijde van Wieringa reeds geschiedenis geworden was, schonk de harlingse schoolmeester een vertaling die bijna niets van een worsteling met ongemene moeilijkheden van interpretatie en vertolking verried. De krachten wiesen den vertaler onder de veeleisende taak, wier vervulling hem ongetwijfeld de „zeekere verlustiging der geesten, verzonnen ter spijt van de gevallige zaaken" [3]), die den Pantagruelist kenmerkt, zal hebben geschonken.

De staat- en letterkundige problemen, die in de zestiende eeuw een Boccalini bezighielden en door dezen zo geestig gesteld, zo scherp belicht werden, hadden Wieringa's volle belangstelling. Uit de brieven die Wieringa toevoegde aan de *Secretarie of Schryf-Zaal van Apollo* blijkt, zoals verklaarbaar is, dat in concreto de opvattingen van Boccalini en den zeventienden-eeuwsen Nederlander zeer verschilden. Het vraagstuk „welke regeringsvorm de beste is", dat de mensen in de zestiende en zeventiende eeuw zo interesseerde, is tans nauwer dan ooit met het persoonlijk levensbelang en levensgeluk verbonden. Tot goed begrip van de *Kundschappen van Parnas* is een zekere historische kennis nodig, wie deze heden bezit of tracht te verkrijgen, zal niet minder dan Wieringa's tijdgenoten geboeid worden door de verslagen van den „kondschapschriiver".

Als hekelschrift boezemen de *Kundschappen van Parnas* ons meer belang in dan het *Satyricon* van Barclai, waarvan Wieringa ook een vertaling gaf en dat tans niet veel meer dan een letterkundig curiosum is.

---

[1]) Cf. boven blz. 342.

[2]) Aldus richtte Mevr. Bosboom-Toussaint zich tot den lezer in de inleiding van haar *De Hertog van Alba in Nederland*. Cf. J. M. C. Bouvy, *op. cit.*, blz. 91 en boven blz. 350.

[3]) Cf. boven blz. 321.

DEEL II

AFBEELDINGEN EN AFSCHRIFTEN
RÉSUMÉ EN REGISTER

A. AFBEELDINGEN.

I. Titelpagina Comentarii di Traiano Boccalini Romano sopra Cornelio Tacito ... Cosmopoli 1677, Appresso Giovanni Battista della Piazza. Ware grootte 13.6 bij 18.7 cm.

II. Frontispice Kundschappen van Parnas ... Eertiids in 't Italiaans gemeen gemaakt door den beroemden Roomschen Ridder Trajano Bokkalini. En nu verduitst door N. I. W. Tweede Deel. Amsterdam, By Frederich Stechman, 1673.

III. Frontispice De Reysende Mercurius ... Door L. v. B., Amsterdam, By Jan Bouman, 1673.

IV. Frontispice Alle de Geestige Werken van Mr. Francois Rabelais ... Met groote vlijt uyt het Fransch vertaelt door Claudio Gallitalo. Amsterdam, By Jan ten Hoorn, 1682.

V. Frontispice Tweede Deel Der Geestige Werken van Mr. Francois Rabelais .... Met groote vlijt uyt het Fransch vertaalt door Glaudio Gallitalo. Amsterdam, By Jan ten Hoorn, 1682.

VI. Frontispice De Vol-geestige Werken van Salomon van Rusting Med: Meest: Amsterdam, By Jan ten Hoorn, 1685.

VII. Frontispice J. Barklai Satyrikon of Heekel-Schrift ... Uit het Latijn in 't Nederduytsch overgezet, door N. J. Wieringa. Amsterdam, By Jan ten Hoorn, 1683.

VIII. Illustratie uit J. Barklai Satyrikon of Heekel-Schrift ... Uit het Latijn in't Nederduytsch overgezet, door N. J. Wieringa. Amsterdam, By Jan ten Hoorn, 1683.

IX. Frontispice La Secretaria di Apollo. Che segue gli Ragguagli di Parnaso, Del Boccalini. In Amsterdam 1653.

X. Frontispice Secretarie of Schryf-Zaal van Apollo .... In 't Italiaans beschreven door den diepzinnigen Staatkundigen Heer Trajano Bokkalini. Nu mede Vertaalt door den zelven Vertaaler Nicolaus Jarichides Wieringa. Amsterdam, By Jan ten Hoorn, 1697.

XI. Frontispice Vita Del Catolico Filippo II. Monarca Delle Spagne ... Da Gregorio Leti Detto il Resuscitato. Parte Prima ... Coligni, Per Giovanni Antonio Choüet, 1679. Ware grootte 14.3 bij 20.2 cm.

XII. Frontispice Het leven van Filips de II, Koning van Spanien ... In 't Italiaans beschreven, door d'Heer Gregorio Leti ... In 't Nederduyts vertaalt door Mr. N. J. Wieringa ... Eerste Deel. 's Gravenhage, By Engelbreght Boucquet, 1699.

B. EXTRACT UIT HET RESOLUTIEBOEK VAN HARLINGEN VAN 1664—1671 BETREFFENDE EEN LESROOSTER VAN 1668 VOOR DE LATIJNSE SCHOLEN.

De Magistrât der stadt Harlingen, collegialiter vergaderd sijnde, meer en meer behertigende ende trachtende te besorgen de welstand van henne Stads scholen: hebben, naa ingenomen advijs van de heren Scholarchen goed gevonden ende geresolveert te beramen ende vast te stellen, de navolgende Ordre van dagelijkse lessens, bij de respective Praeceptoren exactelijk te observeren, ten einde de studerende jeuchd ende scholieren daar door dies toe beter ende te eerder behoorl(ijk) geinstitueert, ende christelijk geleert mogen werden:

Ordo Lectionum in Schola Rectoris.

Diebus Lunae & Martis	ante meridiem:	Exercitia composita in Libro corrigantur: Majores in Logica Keckermanni [1]), Minores in Etimologicis exerceantur, utrique pro modulo versiculos aliquot ex Buchanano [2]) explicent, & progressu temporis etiam Scandant, et memoriter recitent
	post meridiem:	Rethorica Dieterici [3]) memoriter reddatur, aliquot ex collequiis Erasmi explicentur; Exercitia vernaculâ linguâ dictata calomo excipiantur & libro inscribantur.
Mercurii & Saturni	ante meridiem:	Majores Cleonardum [4]), minores Rudimenta Vossii recitent, utrique pro captu Novum Testamentum Graecum legant & explicent, donec ad altiora provehantur
	post meridiem:	Questiones Catecheticae recitentur.

---

[1]) Voor Bartholomaeus Keckerman (1571—1609), zie Moréri, *Le grand dictionaire historique*, 18de uitg. 1740, V K. fol. 16. In de *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten-lexicko*, III, Delmenhorst 1810, vindt men een opgave van Keckerman's geschriften, waaronder als nummer
23 *Systema logica minus*. Racoviae 1606, 1618, 1641.
15 *Systema logicae majus tribus libris adornatum*. Francf. 1622,
Systema logicae plenioris II partes. Hanov. 1612, 1625, 1628.
26 *Systema praeceptorum logicorum tract. III*. Racoviae 1613.

[2]) Voor Georgius Buchanan (1506—1582), zie Moréri, *op. cit.*, II B. fol. 501—502 en Christian Gottlieb Jöcher, *Allgemeines Gelehrten lexicon*, I, Leipzig 1740, kol. 1446.

[3]) Voor Conrad Dietericus (1575—1639), een luthers theoloog, schrijver van *Institutiones logicas, oratorias & rhetoricas*, zie *Allgemeines Gelehrten lexicon*, II, Leipzig 1750, kol. 118—119.

[4]) Van de *Institutiones linguae graeca* van N. Clenardus heeft G. J. Vossius een vermeerderde en verbeterde uitgave bezorgd. Zie Jöcher, *Allgemeines Gelehrten lexicon*, IV, Leipzig 1751, kol. 1720.

Jovis & Veneris	ante meridiem:	Excercitiorum Compositorum Correctio instituatur, à Majoribus injuncta lectio ex Logica, à Minoribus ex Syntaxi Latinâ recitetur, ab utrisque pro viribus, periodi aliquot ex Salustio explicentur.
	post meridiem:	Prosodia recitetur: versiculi quidem ex Virgilio resolvantur, & tandem memoriter reddantur, & sic denique ad Similem aliquam Carminum Compositorum & ipsi Discupuli idonei reddantur: excercitia denuo, dictentur.

Ordo Lectionum in Schola Conrectoris.

Diebus Lunae Martis Jovis & Veneris	ante meridiem:	1°. Corrigantur Exercitia in libro, 2°. tractentur Etimilogica, 3°. Explicentur Corderi Colloquia [1]).
	post meridiem:	1°. diebus Lunae & Veneris ediscantur Catonis distica cum explicatione & resolutione Syntactica. 2°. Martis autem & Jovis vocabula ex Vestibulo recitentur. 3°. Syntaxeos regulae ediscantur, & recitata explicentur. 4°. & antequam denuo demittantur, thematum dictamen Calamo excipiatur, & quidem in Libro.
Mercurii et Saturni	ante meridiem:	Majores ex Linguarum Janua, Minores autem ex Vestibulo tam recitatione, quam explicatione Exerceantur.
	post meridiem:	Catecheticis sedulo ac pie assuescant.

Ordo Lectionum Scholae Tertiae.

Diebus Lunae Martis Jovis & Veneris	ante meridiem:	Etimolog. Nominum è Grammat. declinationes è figura. vocabula è Vestibulo.
	post meridiem:	Regulae Syntaxi è Grammatica, Explicationes è Colloquia Corderi. Conjungationes è figura.
Diebus Mercurii & Saturni	ante meridiem:	Vestibulum memoriter ediscendum tentamen è partibus orationis.
	post meridiem:	Catechesis & Praecationes.

Post finitas Lectiones diebus Lunae, Martis, Jovis & Veneris, exercitium Scriptionis instituatur à praeceptore tertiae classis, ab horâ quarta ad quintam, cum discipulis Rectoris, Conrectoris, tertiae Scholae, & aptis ex infima Schola.

Ordo Lectionum Scholae infimae.

Diebus Lunae Martis Jovis Veneris	ante meridiem:	post declinationes habitus legantur Colloquia Corderi & Sebald: Heijden [2]).
	post meridiem:	post conjugationes Habeatur lectio ut ante meridiem.

[1]) Voor Mathurin Cordier (1479—1564) zie Moréri, *op. cit.*, III C. fol. 624. De *Colloquia* werden in het Frans vertaald door Gabriel Chapuis en door Samuel Chapuzeau.

[2]) Het *Manuel du libraire*, 4e édition II, Paris 1842, pag. 562, noemt een Sebaldus Heyden die in de eerste helft der zestiende eeuw een *Musicae στοιχείωσις* en *De arte canendi* schreef.

Diebus Mercurii & Saturni	ante meridiem:	Comparationes, adjectivorum Habeantur & deinde authores praedicti legantur.
	post meridiem:	Praecationes recitentur, alphabeticorum institutio Hypodidascali judicio relinquitur.

Aldus gedaan geresolveert ende gearresteert, voorts aan de vier praeceptoren in dese vergaderinge (praesent de Heren Scholarchen) ontboden end' erschenen sijnde, bekend gemaakt, een gelijkluidende orde ter handen gesteld, ende geordonneert omme hen daarna poinctuelijk te reguleren den 27en October 1668.

mi praesent
(w.g.) D. Wringer
1668.

C. TEKST VAN DE DERTIEN RAGGUAGLI DI PARNASO DIE DOOR HOOFT EN WIERINGA ZIJN VERTAALD, MET HUN VERTALINGEN.

CENTURIA PRIMA.
RAGGUAGLIO I [1].

L'universitá de'politici apre un fondaco in Parnaso, nel quale si vendono diverse merci utili al virtuoso vivere dei letterati.

Il negozio che l'universitá de'politici per tanti mesi ha trattato con questi ministri camerali, di poter aprire in Parnaso un pubblico fondaco della lor nazione, con amplissimi privilegi per li politici, la

[1]) De *Ragguagli* worden herdrukt volgens de uitgave *Scrittori d'Italia. T. Boccalini Ragguagli di Parnaso . . . etc.*, 2 vol., Bari 1910-1912.

EERSTE NIEUWMAAR UIT PARNAS VAN 'T EERSTE HONDERT [1]).

**Universitá. †fondaco.*

*Het *gildt van de luiden van Staate ontsluit een †kraamhuis, in Parnas, daar verscheide waaren, nut tot het deugdtzaam leeven der geleerden, verkocht worden.*

De handel, den welken het gildt der luiden van Staate zoo veele maanden lang gedreeven heeft, met de bewindtsluiden der kaamere, om in Parnas te mogen openen een algemeen kraamhuis van hunne landsluiden, werdt de voorledene weeke geslooten, en gevestigt met

[1]) De *Vertaalingen uit de Schriften van Trajaan Boccalin* worden herdrukt volgens de *Mengelwerken* van 1704.

TR. BOKKALINI KUNDSCHAPPEN VAN PARNAS [1]).
I.

**Politici*

*De zamentliike** Staatwijzen *houden aan Parnas open winkel van waaren, voor verstandige lieden, tot levens-beetering nut.*

De handeling, die de *Staatwiizen,* met dezes Rijx Camer-Raaden, zoo meenig maand hebben be-yvert, om een gemeene koopwinkel voor haar lantslieden, d'ingezetenen aan *Parnas,* te mogen openen, is den

[1]) Galama drukte de *Kundschappen van Parnas* met veel cursief, vrij willekeurig toegepast. Ik bracht er wat ordening in door behalve titels en namen ook de directe en half-indirecte rede te laten cursiveren.

settimana passata fu concluso e stabilito; i quali ieri nella piazza del mercato fecero una pomposa e molto ricca mostra di tutte le merci delle quali gli uomini hanno necessitá maggiore: e cosí come il menante non si terrá a fatica il notar qui la piú principali, cosi fermanente crede che a' galantuomini non sará discaro il leggerle.

Primieramente dunque in quel mirabil fondaco si vende copia grande di borra, dalle persone di bassa mano tenuta vile, ma a gran prezzo comperata dagli uomini sensati di corte; i quali hanno conosciuto che ella è cimatura di quei preziosi panni della prudenza che gli uomini saggi fabbricano con la soprafina lana della tolleranza, e serve per empir i basti della servitú, affine che dolcemente calchino nella schiena dei miseri cortigiani e non facciano loro quei guidareschi, che bruttissimi se veggono in quei, i quali, con tutto che capital nemici si conoscano delle fatiche, s'inducono nondimeno ad andar in corte con sicura speranza di darvisi buon tempo e di comandar ad altri

treflijke vrijheden voor de luiden van Staate, de welke op gisteren, een prachtige en zeer rijke vertooninge deden, van alle de waaren, die de menschen meest van doen hebben, en gelijk de *legger voor geene moeite rekenen zal, de voorneemste hier te beschrijven, alzoo gelooft hy vastelijk dat het allen †hupschen lieden niet verveelen zal dat te leezen. In den eersten dan, wort in dit wonderlijk kraamhuis verkoft groote meenighte van vlokken, 't welk by den gemeenen man voor oolijk gehouden wordt, maar ten diersten gekocht by de schrandere Hovelingen, die vernomen hebben, dat het is het scheerhair van die kostelijke lakenen der voorzienigheit, de welke de wijze luiden maaken van de overfijne wolle der lijdzaamheit, en dienen om te voederen de ezelszadels der slavernije, op dat ze al zachtelijk de lenden der ellendige Hofjonkeren mogen drukken, zonder hen zoo leelijken te ribzakken, als men ziet dat ze doen de geenen, die alhoewel zy doodtvyanden van arbeit en moeite zijn, echter van zinne worden, om zich in 't hof te begeven, met een vaste hoope van mooy weeder te speelen, en over anderen te gebieden als ze zelf in slavernije zijn. Het is aangeteekent van veelen

*menante.

†galant' huomini.

vergangen week afgedaan: ende den *Staatwiizen* hun verzoek, nevens heerliike voor-rechten, toegestaan. Waar op zy rede allerley waren, die den menschen 't meest te stade koomen, aan de merkt breed en riikliik voordoen. En ik vertrouw, dat het lezen van de voornaamste der zelver den geestigen lieden niet onaangenaam zal ziin, nadien 't den *Kundschap-schriiver*, niet verveelt, die alhier aan te teykenen.

Op Parnas veylen de Staats-wiizen.

Eersteliik dan verkoopt men in deze wonderliikke winkel een groote meenigte van *Scheerwolle*, van de gemeene man wel weynig geacht, maar by kloekaarts ten Hove dier gekoft; als kennende die voor de nopjes van 't kostele laken der voorzichtigheyt, die de wiize lieden werken van de overfiine wolle der liidzaamheyt, gevoegliik vulzel in de zadels der dienstbaarheyt, om te gemakliiker te riiden op de rugge der rampzalige hovelingen: Ook, om dezelve niet zoo te bezeeren, geliik met smaad en smert geschiet aan den gene, die, schoonze zich bevinden hooftvyanden van alle moeyt en arbeyd, haar evenwel derven te Hove begeeven met gewisse hoop van goede daagen, en heersching over

Scheer-wolle, tot vulzel in de zadels der dienst-baarheyt.

nel proprio servigio. Per cosa molto singolare è stato notato da molti, che di tanto preziosa borra hanno fatta compra molto grande alcuni giovani, i quali, con tutto che vivano nelle case loro paterne, di essa nondimeno hanno empiuti alcuni basti piccioli, a' quali si assuefanno nel servigio delle case private: tutto affine di non andar nelle corti polledri, e nel ricever la prima volta il pesante basto della servitú cortigiana, assicurarsi di non far quei pazzi spropositi che violentano i maestri di casa, severi cozzoni delle corti, a dar loro crudelissime nervate di amari disgusti, per indurli alla tolleranza di quel faticoso servigio.

Nel medesimo fondaco si vende ancora copia molto grande di pennelli, eccellentissimi per quei prencipi che nelle urgenti occasioni loro sono forzati dipinger ai popoli il bianco per lo nero; e benché questa sia mercatanzia solo da prencipi, se ne proveggono nondimeno anche quegli uomini falsi, che, stando sul traffico delle apparenze,

voor wat zonderlings, dat van zoo dier een scheerhair een' grooten hoop aangeslaagen hebben eenige jongelingen, de welke alhoewel zy woonen in huns vaaders huis, nochtans met het zelve hebben gevult eenige kleene ezelszaadels, tot de welke zy zich gewennen, in de **private.* †burgerlijke huizen, alles, ten einde dat ze niet als voolens te hoove zouden komen, en in 't eerste laaden van den zwaaren ezelszadel der hooffsche slavernije, zich te verzekeren om niet te begaan die zotte ongerijmtheden, de welke dwingen de Hofmeesters (harde hoofsche stootrammen) hun te geven overwreede bullepeesslaagen, van bittere wederwaardigheden, om hen bequaam te maaken tot het dulden van zoo moejelijk eenen dienst. In 't zelve kraamhuis zijn noch te koop meenighte van penseelen, zonderling dienstigh voor die Vorsten, de welke in gelegentheden van dringenden noodt, gedwongen zijn hunnen volken het wit voor 't zwart te schilderen. En alhoewel dit alleenlijk Vorsten koopmanschap is, zoo doen nochtans ook daar af op, de valsche geesten, die zich geneerende met den handel van schijnbaarheit, hun werk van niet anders maaken, als van d'eenvoudigen uit te lachchen,

anderen, te midden in haar eygen slaverny.

Van veelen is mede, als yet ongemeens, aangemerkt; dat eenige jongelingen zeer grooten inkoop van deze dierbare flokken hebben gedaan; die, hoewelze in haar vaders huys gemakkeliik mogen leven, nochtans eenige kleene zadeltjens daar mede vullen, met welke zy haar geringer heeren dienst gewoon maken, om niet als onbedreven veullens te Hoof te komen: ende, by 't eerste opleggen van den swaaren zadel der hoofsche dienstbaarheit, niet buyten spoor te hollen; zoo, dat de Hofmeesters (als harde dwingnagels) niet genoodzaakt worden, haar, met wreede slagen, den lastigen hofdienst te leeren liiden.

Penceelen voor Vorsten,

Voorts veilt men'er *Penzeelen* by hopen, zeer dienstig voor Vorsten en hoge Overheden, die, in tiid van nood, voor d'oogen haarer onderdaanen, dikwils het swart wit moeten afschilderen, en doen schiinen.

om swart wit te schilderen.

En off wel dit alleen der koningen koopmanschap zoude ziin, zo verzien'er zich ook bedriegeliike lieden mee; die, hun vuil met schoonen schiin bestriikkende, alleen haar schandeliiken handel driiven, met den

non ad altro attendono che all'infame professione di ridere, d'ingannare e di aggirar la semplice brigata con le belle parole e co' cattivi fatti.

Tengono ancora numero infinito di occhiali di mirabili e diversissime virtudi; percioché alcuni servono per far veder lume a quegli uomini salaci, a' quali nel furor delle libidini di modo si scorta la vista, che non discernono l'onor dal vituperio, non riconoscono l'amico dal nemico, lo straniere dal parente, né altra cosa che meriti che gli sia portato rispetto. Cosí grande è lo spaccio che quei mercatanti politici fanno di simil sorte di occhiali, che si è venuto in chiara cognizione che rari sono gli uomini che nelle cose carnali abbiano buona vista.

Alcuni occhiali poi vi sono i quali servono per altrui non far veder lume; e gli stessi politici affermano che, se bene agli uomini tutti, particolarmente nondimeno ai cortigiani piú sono necessari di quei della vista lontana: mercé che avanti gli occhi dei galantuomini spesse volte si parano cose oltra modo spiacevoli; e perché il voltar loro le

te bedriegen, en om den tuin te leiden, met schoone woorden en snoode werken. Noch hebben zy te koop een onentlijk getal wonderlijke brillen, van verscheide krachten: want zommige dienen, om licht te geven aan die gaile luiden, de welke in de razerije der lusten oft zoo stikziende worden, dat ze geen onderscheit maaken tussen eer en schande, nocht kennen vriendt uit vyandt, den vreemden uit den bloetverwant, nocht iets anders aanzien, daar op gelet behoort te werden. De luiden van Staat vertieren zoo groot een' menighte van deeze brillen, dat men klaarlijk bevindt, dat'er weenigh menschen zijn, die in de vleesselijke lusten goedt gezicht hebben.

Andere brillen zijn'er daar naa, die dienen, om den lieden 't gezicht te verduisteren, en de luiden van Staate zeggen'er veel toe, dat alhoewel deeze allen menschen nut zijn, dat ze, zonderling den Hovelingen, noodiger zijn als de verrekijkers: uit reede, dat dikwijls voor de oogen der hupsche luiden, zich uitermaate mishaaghlijke dingen vertoonen: en om dat, indien men die den rugge toekeeren wil, men meenighmaal, daar door, den haat der grooten op zijn' hals haalt; en de zelve te

slechten lieden uyt te striiken en bedriegen, door liefliike woorden en diefliike daaden.

Voor Bedriegers.

Ook is'er een oneindliik getal van *Brillen*, wonderliik en verscheyden van krachten. Want zommige dienen om der onkuysscher oogen te verlichten, die in den drift haarder geilheit zoo zeer verblindt ziin; datze eer noch schande, vriend noch vyand, maagschap noch vreemdling, of yets ter weerelt, hoe waardig geacht, konnen onderkennen. De groote sleet, die de *Staatwiizen* van dusdanige brillen hadden, gaf klaar genoeg te verstaan, dat'er zeer weynige ziin die een goed inzicht hebben in vleescheliike zaaken.

Brillen voor geilaarts.

Een ander zoort van *Brillen* is'er, dienstig om yemants oogen te verdonkeren en verblinden. Daar van de *Staatwiizen* betuygen, datze wel yder een, maar meest den Hovelingen, noodig ziin, en nutter dan de verrekiikers. Om dat, vermits menigmaal de mishageliixte zaaken den Eelaardigen voor oogen komen, indienze die onwaardeliik den rug bieden, zy dikwiils der Grooten gramschap: of, zoze die

Brillen om de oogen te verdonkeren, nutter dan de verrekiikers.

spalle spesse volte è un tirarsi addosso l'ira degli uomini potenti, il rimirarle è un crudelmente martorizzar se stesso. Il porsi in quella occasione cosí mirabili occhiali al naso, opera che altri libera se stesso dal travaglio di veder le cose stomacose di questo mondaccio tanto corrotto, e alla sciocca brigata si fa credere che altri voglia rimirarle con maggior accuratezza.

Altri occhiali servono per conservar la vista a quei poco amorevoli, a' quali, lo stesso primo giorno della nuova dignitá ricevuta, ella grandemente fino al termine dell'ingratitudine s'ingrossa; dicono quei politici del fondaco, che sono fabbricati con la preciosa materia della tenace memoria de' benefici ricevuti, e della ricordanza della passata amicizia.

Ma mirabilissimi sono quegli occhiali fabbricati con maestria tale, che altrui fanno parer le pulci elefanti, i pigmei giganti; questi avidamente sono comperati da alcuni soggetti grandi, i quali, ponendoli

aanschouwen een bitter lijden is, zoo wort door 't zetten van deeze brillen op den neuze, ter zulker stondt, te weghe gebraght, dat men zich zelven verlost van de pijne van te zien de walgende zaaken dezer bedorvene werelt: en men den slechthoofden diets maakt, dat men ze wil bezichtigen met meerder zinlijkheit.

Andre brillen dienen om te bewaaren 't gezicht van die onvriendelijke luiden, dien, op den eersten dagh, dat ze tot eenige nieuwe waardigheit gevordert worden, 't gezicht komt te breken, tot zoo verre toe, dat ze ondankbaar worden. Deeze luiden van Staate van 't kraamhuis zeggen, dat ze gemaakt worden van de dierbaare stoffe van de vasthoudende heughenis der ontfange weldaaden, en van 't gedenken der voorledene vriendschap.

Maar wonderlijk zijn die brillen zoo meesterlijk gemaakt, dat ze eenen doen vlooijen voor elefanten aanzien, de Pigmeen voor reuzen. Deeze gaan ter greep wegh voor rekening van eenige Grooten, die daarnaa de zelve zettende op de neuzen van hunne rampzaalige hovelingen, het gezicht derzelve zoo zeer ontstellen, dat ze zoo veel dan een

beschouwen, zich zelf een knaagend hertzeer op den hals haalen. Daarze anderzins, met het opzetten dezer wonderbare *Brillen*, haar daadelijk ontslaan van 't verdrietig gezicht der boosheden dezes zoo zeer bedorven weerelts: En doen aan menig slecht-hooft noch gelooven, dat zyze te scherper zoeken door te zien.

Brillen tot behoudenis van 't gezicht voor ondankbare.

Andere *Brillen* vintmen 'er, die kracht hebben tot behoudenis van 't gezicht zulker onlieftalliger lieden, die zelf op den eersten dag (en glans) haarder verheffing tot eenig nieuw eerämpt, zoo stikziend werden, datze t'eenemaal tot ondankbaarheyt verbiisteren. En verklaaren de *Staatwiizen*, dat deze *Brillen* gemaakt ziin van de dierbare stoffe eener sterker geheugenis van ontfangene weldaden, en d' erinnering van voor gepleegde vriendschap.

Vergrootglaazen

Maar allerwonderliixt ziin de *Vergrootglaazen*, zo konsteliik gemaakt, datze de vlooyen als elefanten, en dwergjens als groote reuzen doen schiinen. Dewelke graaglijk ingekocht worden van zommige groote Heeren, dieze haar ongelukkige Hof-dienaars op de neus planten en

poi al naso dei loro sfortunati cortigiani, tanto alterano la vista di quei miseri, che rimunerazione di cinquecento scudi di rendita stimano il vil favoruccio che dal padrone venga loro posta la mano nella spalla, o l'esser da lui rimirati con un ghigno, ancor che artificioso e fatto per forza.

Ma gli occhiali ultimamente inventati in Fiandra, a gran prezzo sono comperati dagli stessi gran personaggi e poi donati ai loro cortigiani; i quali, adoperati da essi, fanno parer loro vicinissimi quei premi e quelle dignitadi alle quali non giunge la vista loro, e forse non arriverá l'etá.

Oltre a ciò, nello stesso fondaco, ma però a prezzo carissimo, si vendono gli occhi umani; e sono di ammiranda virtú, poiché non è possibil credere quanto altri migliori le cose proprie, quando le rimira con gli occhi d'altri. Anzi gli stessi politici sopra la coscienza loro affermano che non con altro instrumento altri meglio può giunger

inkomen van vijfhondert kroonen 's jaars, achten het gering gunstjen, dat hun 't heerschap de handt eens op de schouder leit, oft een ginnekend oogh op hen werpt, hoe gemaakt, en geveinst dat het komt.

Maar de brillen, onlangs in Nederlandt gevonden, worden tot grooten prijzen opgekoft van de zelve groote personaadjen, en daar naa verschonken aan hunne hofjonkers, de welke gebruikt, hunlieden doen zeer naaby schijnen de belooningen en verheffingen, die hun oogh, jaa dikwils de tijdt hunnes levens niet bereiken kan.

Daarenboven verkoopt men in 't zelve *kraamhuis (doch tot zeer dieren prijs) menschen oogen, en die zijn van wonderlijke deughd: want het is ongelooffelijk, hoe veel beeter men zijn eige dingen maakt, als men ze beziet met andermans oogen. Dat meer is, de luiden van Staat zelf verklaaren op hun †gewisse, en willen ze daar op verkoopen, dat men met geen gereedschap ter werelt beter kan geraaken aan 't geluk, van te verwerven die alleruitnemendste deughd, daar groote persoonen zoo zeer naa staan, van †*Nosce te ipsum*.

*fundaco, pandt.

†con-scienza.

†Ken u zelven.

Noch zijn'er in 't zelve pandt te koop, zekere passers, gemaakt niet

daarmee d'oogen dezer ellendigen zoo zeer bedwelmen en vervalschen, datze het minste gunst-teykentje (als, van een hand op haar schouder te leggen, of eens vriendlijk aan te blikken, schoon geveynst) grooter achten, dan of haar een inkomen van viif hondert kroonen waare geschonken.

voor Hof-dienaars.

Ook de *Verre-kiikers*, laast in *Nederland* verziert, worden 'er by dezelve Grootmeesters zeer dier gekoft, en voorts aan hare dienaars verëert; die, dezelve gebruykende, zeer na by haar waanen te zien riike eergaven en ampten, dieze anderzins, met haar eygen gezicht, jaa met de gantsche lengte haars levens, op verr' na niet en konnen bereyken.

Verre-kiikers

voor heeren dienaars.

Hier en boven ziin in deze winkel ook *menschen oogen* (en daarom tot zeer hoogen priize) te koop; zoo zeldzaam van kragt, dat het niet te gelooven is, hoe zeer yemand ziin eygene zaken, wanneer hy die met een's anders oogen aanschouwt, verbeeteren kan. Daarom de *Staat-wiizen* by haar geweeten verklaarden, dat, tot het verkriigen van dien uitneemenden, en by allen wiizen zoo zeer gezochten deugd van

Menschen oogen te koop

om ziin eygen zaaken

alla felicitá di conseguir quella eccellentissima virtú, tanto ambita dagli uomini grandi, del „nosce te ipsum".

Si vendono anche in quel fondaco alcuni compassi: non giá fabbricati di argento, di ottone o di acciaio, ma del puro interesse della piú soprafina riputazione che si trovi in tutta la miniera dell'onore: e sono mirabilissimi per misurar con essi le proprie azioni; poiché l'esperienza chiaramente ha fatto conoscer ad ognuno, che i compassi fabbricati della vil materia del capriccio e del solo interesse, poco giusti riescono a quelli che ne' negozi loro desiderano tirar le linee parallele: oltre che simili compassi, a quelli che esattamente posseggono l'arte di ben saperli operare, molto eccellenti riescono per pigliar le misure giuste della latitudine di quei fossi, che altri per sua reputazione è forzato saltar netto, senza correr pericolo di cader nel mezzo di essi e vergognosamente seppellirsi vivo nel fango dell'imprudenza; né con altro istrumento quei scialacquoni che, avendo la borsa da privato, vogliono far spese da

van zilver, kooper, oft staal, maar van den louteren yver der allerfijnste achtbaarheit, die gevonden wort in de gansche mijne der eere; en 't is meer dan wonder hoe dienstigh dat die zijn, om eigen handel te meeten, naardien d'ervarenheit eenen iegelijken klaarlijk heeft doen blijken, dat de passers, gemaakt van de slechte stof der *eigenzinnigheit, en baatzucht, gants niet net bevonden worden van de geenen, die in hun bedrijf poogen †gelijkloopende lijnen te trekken. Behalven dat diergelijke passers, zeer dienstigh zijn den genen, die de konst hebben van die wel te gebruiken, om de juiste maat te neemen van de wijtte van die graften, die men, om zijner achtbaarheit wille, gehouden is net over te springen, zonder hagh te staan van daar midden in te vallen, en zich schandelijk levendigh te begraaven in 't slijk der onvoorzichtigheit; en die spilpenningen, de welke maar hebbende gemeenen mans borze, tegens Vorsten teeren willen, en leeren de noodige deughd, van de schreede te doen naar dat hunne beenen lang zijn, met geen ander gereedschap zoo wel als met deeze passers.

*capricico, potigheit.
†paralelle, evenwijdige.

Noch hebben de voorzeide luiden van Staate te koop, groot getal

(NOSCE TE IPSUM) *ziins zelfs kennis*, geen gewisser werktuyg te vinden ware.

daarmede te beschouwen en verbeeteren, en zich zelf te leeren kennen.

Men ziet'er mee eenige *Passers* te koop, niet van zilver, messing of staal gemaakt; maar van louter belang der overzuivere agtbaarheyt, die uyt alle zoort van eer te puiren is. Deze ziin wonder wis toegestelt tot het meeten van eygen handel. Want de bevinding heeft aan yder geleert, dat de *Passers*, van de slechte stof der waanweetenheyt en eygenbaat gesmeedt, feyl slaan, en misleiden den genen, die 't in al hun handelingen evenstreex meenen te houden. Behalven dat deze juiste *Passers*, zoze met een afgerechte hand te werk worden gestelt, uitneemende net afmeeten de wiidte der kuylen, die yemant, om ziin achtbaarheyt staande te houden, genoodzaakt is over te springen, zonder gevaar te loopen van in 't midden der zelver neer te ploffen, en met schaamt zich in den sliik der onvoorzichtigheydt bedolven te zien, ook is'er geen gereeder middel, dan deze *Passers*, voor de lanter-fanten, die, uit een kaalis beurzje, als Graven kinderen willen

Wissepassers, valsche.

prencipe, meglio imparano la necessaria virtú di far il passo conforme alla gamba, che con questi compassi.

Vendono anche gli stessi politici numero grande di bussole usate dagli agrimensori: le quali piú che necessarie sono per ben squadrar prima per tutti i versi quelli co' quali altri deve trattar negozi gravi o conferir secreti importanti.

Gran spaccio si fa anco in quel fondaco di alcuni ferri, che molto somigliano quei che spesso sono adoperati dai chirurghi e dai cavadenti; e servono per slargar le fauci a quegli infelici cortigiani, che, della necessitá dovendo far virtú, spesse volte sono forzati inghiottir grosse cocozze in vece di picciole pillole masticine.

Tengono ancora copia grande di scope, fatte di circonspezione; delle quali i piú accorti cortigiani si proveggono per diligentemente nettar mattina e sera le scale da quelle pericolose fave che vi seminano alcuni maligni, che, maggior gusto sentendo in guastar i fatti altrui

van compassen, die de Landmeeters gebruiken, die meer als noodigh zijn, om van alle kanten met hoeken af te zien de geenen, met de welke men heeft zaaken van gewighte te handelen, oft dien men heeft geheimenissen van verlang te vertrouwen. Groote trek is'er ook in dat pandt, in zekere yzers, zeer gelijk zijnde den geenen, die dikwijls worden gebruikt van de barbiers en van de tandetrekkers, en dienen, om de kaken te wijden, aan die ongelukkige hovelingen, de welke, moetende van de noodt een deughd maken, meenighwerf gedwongen worden groote pillen als *pompoenen in te zwelgen, in plaatze van kleene mastikpillekens. *cocozze.

Noch vint men daar grooten overvloedt van bessemen, gemaakt van omzichtigheit, van de welke de gauwe hovelingen voorraadt opdoen, om alle morgen en avont, naarstelijk de trappen te veegen en te reinigen van die gevaarlijke erweiten, de welke daar op gestroit worden van zommige booswichten, die grooter genucht scheppende in 't bederven van ander lieden werk, als in 't welschikken van hun eigen, zich alleenlijk oeffenen, in 't schandelijk ambaght, van de achtbaarheit

teeren, om haar wiis te maaken de konst van den tred naa de lengte der beenen te maatigen.

Noch veylen hier deze Staatwiizen een groot getal van *Meetkruyssen*, by den Lantmeeters wel gebruikeliik, die over noodig en nut ziin, om den geenen, dien wy gewigtige zaken willen doen verhandelen, of groote geheymen vertrouwen, eerst op alle kanten af te meeten en besleepen te maken. Meet-kruissen.

Zy hebben 'er ook de ruimt van zeekere *yzertjes*, zeer geliikende de *schroefjes*, die de heelmeesters en tandtrekkers gebruiken, dewelke dienen om de teedere Hofjonkertjes de keel op te sparren; wanneerze van de nood een deugd moeten maken, en, in plaats van kleyne mastiik-pilletjes, groote pompoenen, verswelgen. Mond-schroeven voor teere Hof-jonkertjes.

Als mede meenigte van *Beezemen*, van enkel omzichtigheyt gemaakt; waar aff haar de gauwe Hovelingen weeten te voorzien, om 's morgens vroeg, en 's avonds laat, de gevaarliike erten van de trappen te veegen, die boos-aardige lieden daar op stroyen: En die, meer lust hebbende Beezemen van om-zigtigheit.

che in accommodar i propri, solo si esercitano nel vergognoso mestiere di far romper il collo alla riputazione degli uomini onorati.

Nel medesimo fondaco si vende ancora, ma a peso di oro, il finissimo inchiostro, molto piú prezioso dell'azzurro oltramarino, il quale, dalle penne dei letterati scrittori virtuosamente disteso nelle carte, serve per imbalsamar e render odoriferi i cadaveri dei virtuosi, ove quei degl' ignoranti gettano insopportabil fetore e presto si convertono in cenere; e con questo solo inchiostro nella memoria delle genti si eterna quel nome degli uomini letterati, che in quei che non sanno, subito muore che chiudono gli occhi: balsamo per certo di virtú sopra umana, poiché quei che se ne ungono vivono ancor che muoiano, e dal mondo solo partendosi col corpo, eternamente vi stanziano con la memoria degli scritti loro.

Somma grande di danaro cavano ancora quei politici da un olio che vendono, piú volte stato sperimentato esquisitissimo per corroborar

der eerlijke lieden den hals te doen breken.

Noch vint men in 't voorzeide pandt te koop (doch men weeght ze tegens goudt op) van dien alderfijnsten inkt, ongelijk kostelijker als 't blauw †ultramarin, de welke uit de pennen van de geleerde schrijvers, uitgebreit over 't papier, dient om te balsemen, en welriekende te maken de lijken der deughd- en eerrijke persoonen, daar die van de onweetende, eenen ondraghlijken stank van zich geven, en met'er haast tot assche worden, en met dezen eenigen inkt, wordt in de gedachtenis der volken, onsterffelijk gemaakt die naam der geleerden, de welke, in de weetnieten, zoo ras overlijdt als zy de oogen luiken: een balsem voorwaar van meer als menschelijke deughd, gemerkt de geenen die zich daar mede zalven, levende blijven, al is 't dat ze sterven; en verhuizende alleenlijk met het lichaam uit der werelt, blijven daar, met de gedachtenis hunner schriften, eeuwelijk met'er woone.

†van over zee.

Groot gelt maaken ook deze luiden van Staate, van een olye, die zy verkoopen, en die by ervarenheit meenighmaal bevonden is uitnemende goet, tot versterking van de maagen der hovelingen, ten

in anderen ter schande, dan haar zelven ter eeren te vorderen, haar eenlijk behelpen met het eerloos handtwerk, van anderer aanzienlijkheyt van boven af te doen tuimelen, en den hals breeken.

Inkt tegen goud opgewoogen.

Een zeer zuyveren *Inkt*, veel kosteler dan overzees azuir (blauw) wort'er mee in dezelve winkel tegen gout opgewoogen; dewelke met een geleerde Schriivers penne over 't papier schikkeliik verspreydt, geëygent is tot het balzemen, en welriekend maaken van Wiizer lieden liikken: Terwiil der weet- en deugnieten rompen, haast tot vuilnis verrottende, onliideliiken stank uytwaazemen. En alleen door dezen *Inkt* vereeuwigen zich der Hooggeleerder naamen in der volkeren gedachtenis; daar d' onwiizen, zo haast zy d' oogen sluyten, voor altoos dood en vergeeten ziin. Waarliik een balzem van boven natuyrliike kracht! door dien alle, die 'er zich mee bestriikken, eeuwelijk leven, al schiinenze te sterven: En ofze alleen met het lichaam deze wereldt verlaten, evenwel door de geduyrige gedachtenis hunner heerliiker Schriften, onvergankeliik daar in overbliiven.

Wonderliik balzemen der liiken.

Onwiize verrotten haast.

Wiize onvergankeliik.

lo stomaco de' cortigiani: affine che, senza indebolir la complessione della pazienza, gli sfortunati francamente possano digerir gli amari disgusti che cosí spesso sono forzati inghiottir nelle corti.

Vendono ancora in alcune picciole ampolle di vetro — e di queste il menante che scrive le presenti cose è stato fortunato di averne una per onesto prezzo — l'odorifero sudor umano, mirabilissimo per profumar quei che con la fragranza dei muschi e dei zibetti delle onorate fatiche loro vogliono poter con la penna in mano comparir tra gli uomini letterati.

Gran spaccio si fa ancora in quel fondaco di alcuni morselletti fatti di finissima pasta reale, molto eccellenti per aguzzar l'appetito di certi ostinati stoici: affine che con somma aviditá sappiano mangiar quelle stomachezze di questo mondo, le quali, con tutto che altrui muovano nausea grande e affatto repugnino al gusto degli uomini buoni, altri nondimeno, per non tirarsi addosso l'ira dei piú potenti e

einde, dat, zonder de welvaarenheit des gedults te krenken, de rampzaaligen rustigh mogen verteeren, de bittere weêrsmaaklijkheeden, die zy zoo dikwijls te hove gedwongen zijn te verzwelgen.

Noch verkoopen zy in eenige kleene vlesjens van glas (en de *legger, die dezen schrijft, heeft het geluk gehadt van een dezer te bekomen voor eerlijken prijze) het welriekend menschenzweet, wonderbaarlijk zijnde om lieflijk te doen luchten, de geenen, die met de geur van de musk en sivet hunner eerlijke werken, traghten om met de penne in der handt te mogen verschijnen onder de luiden van letteren. *factoor.

Groote trek is 'er noch, in dat pandt, in eenige *beetjens gemaakt van 't allerfijnste koninxdeegh, uitnemende goedt, om den honger te wetten, van zekere Stoischen, op dat ze met groote graatigheit leeren eeten de walghaghtigheden dezer werelt; dewelke, al is 't, dat ze dapper tegens den man zijn, tot braken verwekken, en in der daat strijden tegens de smaak der vroome menschen, men niet te min, om t'ontgaan de verbolgenheit der meest vermogenden, en alzoo zijn'eige zaaken te verachteren, gedwongen is, gelaat te toonen, van daar grooten trek naa *morselletti.

Zekeren *Olie* verhandelen de *Staatwiizen* voor zeer veel gelts, om datze dikwils beproeft en goed bevonden is, tot versterking der mage, voor de gene, die te Hove verkeeren; op datze de bittere smaaden en ongeliiken, dieze aldaar meermaal genoodzaakt ziin te verswelgen, te gemakkeliiker mogen verduwen, zonder de teederheyt van hun gedult te krenken. Olie om de maag te sterken.

In eenige kleene flesjes (daar af den Schriiver dezes 't geluk heeft gehadt, een voor reedeliiken priis te bekoomen) verkoopenze welriekend *menschen sweet*, wonder krachtig om welriekende te maken den genen, die met den zoetgeurige muscus en zivet haars loffeliiken arbeyds, onder den geleerden door hare Schriften aanzienliik willen verkeeren. Welriekend menschen sweet te koop.

Ook ziin'er te koop zeer veele *lekkernytjes*, van een zeer fijn Koninkliik deeg bereydt, uytneemende nut, om eenige stiifkoppige *wereltwiizen den honger te wetten; op datze d'ongevallen dezes werelts gulzigliik mogen opslokken: dewelke, hoe walgeliik zy mogen *Stoyken.

cosí sconcentar le cose proprie, è forzato far ostentazione di sommamente bramarle, e con aviditá grande mangiarle con rabbia di fame.

Di piú si veggono ancora in quella bottega molto grandi vasi di confetti muschiati: ottimi per far odorar il fiato ai secretari, ai consiglieri, a quei senatori delle republiche, che sono obbligati lasciarsi infracidar i secreti in corpo.

In un magazzino poi spartato vendono pastoie da cavalli, fabbricate del ferro della maturitá; e con tutto che da alcuni pocco saggi, come instrumenti da bestie, grandemente siano abborrite, gli uomini nondimeno accorti le hanno poste in cosí gran credito, che a molto caro prezzo sono comperate da quegl' ingegni precipitosi che, in sommo spavento avendo la giudiziosa maturitá del procaccio, tutte le faccende loro precipitosamente si dilettano incamminare e fornire per le poste.

Ma niuna altra mercatanzia di quel ricco fondaco ha spaccio maggiore di alcuni ventagli fabbricati non giá di penne di struzzo, di pavone

te hebben, en te eeten met heete graatigheit en razenden honger.

Daar naa ziet men daar noch in de winkels veele groote vaaten met gemuskeerd † zult, zeer dienstigh om eenen goeden adem te maaken, voor die Raadsheeren, Geheimschrijvers, en Vroedschappen van vrije Regeeringen, die verplicht zijn zich de geheimenissen te laaten rotten in 't lijf.

†*confetti*, confituren.

Voorts verkoopen ze in een pakhuis op zich zelven, kluisters *, gemaakt van 't yzer der bedaartheit; en alhoewel eenige van kleen verstandt de zelve als beestentuigh in grooter onwaarde hebben, zoo werden ze nochtans, door de luiden van oordeel, zoo hoogh gezet, dat'er groot gelt voor gegeven wort van die voortslaande geesten, de welke eenen grooten schrik hebbende van de oordeelrijke bedaartheit van den gemeenen reizenden boode, hun genuchte nemen in alle hunne zaaken, over hol over bol, te post te bestellen en af te vaardigen.

*pastoje.

Maar in geen' koopmanschap van dat rijke pandt, en is maghtiger sleet, als in zekere waajers, niet van struis- oft pauwe-, oft andere schoongekleurde vogelsveederen, maar van kruiden en bloemen; en

ziin, een yder nochtans, die ziin meerder niet vertoornen, en ziin zaken daar door verergeren wil, met een gebaar van groote graagt en raazenden honger, moet inschokken.

Reukwerk.

Veel groote vaten vindtmen 'er vol (gezuykert) *reukwerk*, zeer bequaam om een zoet riekenden aazem te maaken aan den Lantsheeren, Geheim-Raden en -Schriivers, die zoo veel geheymen en raadtslagen in hunne lichamen moeten laten vervuylen en verrotten.

Paarde-klepels voor te haastige lieden.

In een afgezondert vertrek hebbenze *paarde klepels*, van 't yzer der bedachtzaamheyd gesmeedt. Dewelke, hoe zeer van botmuilen, als beestentuig, verfoeyt, door de vernuftige in zo grooten achting ziin gebragt, datze ook gezocht en dier gekocht worden van veele te driftige en ylende geesten, die, onduldig over 't voorzichtig zukkelen der reys-boden, alle hunne zaken op een sprong willen beschikken, en als ter post afvaardigen.

Waayers van

Maar geen koopmanschap in dezen welverzienen winkel zoo overvloedig, als de *waayers*; niet van struyssen, pauwen, of anderer ge-

o di altro piú ben colorato uccello, ma di erbe e di fiori; e perché messer Andrea Mattioli, erbolario delfico, tra que' fiori e quelle erbe ha riconosciuto l'infernal nappello retino, gli accorti virtuosi di Parnaso sono venuti in chiara cognizione che quei misteriosi ventagli non giá servono per altrui far fresco nel caldo della state, ma per cacciar quelle fastidiose mosche dal naso, le quali alcuni mal accorti avendo voluto levarsi con la violenza del pugnale, da loro stessi vergognosamente lo si sono tagliato.

overmits mijn Heer Andrea Martioli Delfisch *kruidenier onder die bloemen en die kruiden, heeft gevonden het helsch *Napello Retino*, zoo zijn de gauwe doorluchtige van Parnas gewaar geworden, dat deze waajers van verborgentheit, geenzins dienen om iemandt koelte te maaken, in den zomer, maar om die quellijke vliegen van den neus te jaagen, die zommige luiden van kleen oordeel, zich hebbende willen quijt maaken met den ponjaart, zich zelven hebben den neus afgesneden, en hun eigen aanzicht geschent.

*Herbario.

spikkelder vogelen veederen gemaakt, maar van enkel kruyden en bloemen. Doch alzo d' heer *Andreas Mattiolus*, Kruydenier van *Delphos*, onder de bloemen vermerkte den doodeliiken *Napel Retiin (of feninigen raapskruyd) hebben de Wiizen aan Parnas daar uyt duydliik afgenoomen, dat deze wonderliike waayers niet bedacht of dienstig zyn, om in zoomersche hitte een koelwindtje te maken, maar om de moeyliike muggen van de neus te jaagen. 't Welk eenige rookelooze, onderstaande met den degen te doen, haar zelve ter schaamt den neus heeft doen afhouwen.

kruiden en bloemen.

*De Schriiver schertst hier met yemants naam.

I signori accademici Intronati nella loro accademia avendo ammesse le piú principali poetesse di Parnaso, Apollo comanda che sieno levate.

Gli eccellentissimi signori Intronati contro i loro antichi instituti alcuni mesi sono ammisero nella loro accademia le virtuosissime donne Vittoria Colonna, Veronica Gambera, Laura Terracina e altre dame poetesse piú segnalate di Parnaso, e il tutto con tanto applauso de' virtuosi, che gli accademici, riscaldati dalla bellezza di quelle dame, non solo negli esercizi letterari si vedevano frequentissimi, ma ogni giorno pubblicavano poesie tali che ne stupivano le muse stesse. Ma poco tempo passò che alle nari di Sua Maestá giunse certo odore molto spiacevole, per lo quale comandò all'Archintronato che in tutti i

De Heeren Academisten Intronaten, hebbende in hunne Academie aangenomen de voornaamste Poëterssen van Parnas, zoo gebiedt Apollo, dat men ze wegh doe.*

*Botterikken.

D' Uitmuntenste Heeren Botterikken ontfingen, tegen hunne oude instellingen, nu eenige maanden geleden, in hunne Academie, de overfraaije, of zeer verstandige vrouwen, Vittoria Colonna, Veronia Gambara, Laura Terracina en andere meer de vermaartste poëterssen van Parnas, en dat met zulk een toejuichen der geleerde luiden, dat d' Academisten, verhit door de schoonheit van die vrouwen, niet alleen gezien werden zeer vlijtigh in d' oeffeningen van letteren, maar gaaven alle daagen zulke gedichten uit, dat de Zanggoddinnen daar over verbaast stonden; maar het leed niet lang, of zekere zeer onaangenaame

d'Heeren Opper-school-geleerden, de deftigste Dichterzen aan Parnas *in haar hogeschool aangenoomen hebbende, gebied* APOL, *haar weder daar uyt te driiven.*

Vrouwen in de hogescholen toegelaten.

De eerwaardste Heeren Hoogeschoolwiizen, hebben voor eenige maanden tegen 't aloud gebruik, in de Opperschool toegang vergunt aan de hooggeleerde vrouwen, *Victoria Colonna, Veronica Gambera, Laura Terracina,* en andere keurliike Dichterzen aen ***Parnas,*** en zulx met zo grooten welgevallen der Wiizen, dat d'Opperschoolmeesters, door de schoonheyt dezer vrouwen aangewakkert, niet alleen yveriger in haar letteroeffening leeken, maar ook dageliix zodanige gedichtjes uytgaven, dat zelf de *Zanggodinnen* daar af verstelt stonden. En wel haast quam APOL een onlieffeliike lucht daar van te vooren: Zo dat

loopt slecht af.

modi dismettesse quella pratica: percioché si era finalmente avveduto che la vera poetica delle donne era l'aco e il fuso, e gli esercizi letterari delle dame co'virtuosi somigliavano gli scherzi e i giuochi che tra loro fanno i cani, i quali dopo brieve tempo tutti forniscono alla fine in montarsi addosso l'un l'altro.

reuk quam ter neuze van zijne Majesteit, waar over hy den Aartsbotterik beval, dat men in aller manieren, die handeling hadde af te schaffen, om dat men eintlijk gewaar geworden was, dat de rechte rijmkonst der vrouwen, was de naalde, en 't spinrokken, en dat het oeffenen der letteren van de vrouwen met de geleerde mannen, geleek het springen en speelen dat de honden t'saamen hebben, 't welk eintlijk, in korten tijdt, uitkomt op een klimmen van den eenen op den anderen.

hy den Opperleeraren beval, zodanigen misbruyk t'eenemaal af te schaffen; Nadien hy eyndliik bevonden had, dat der vrouwen ware dichtkunst in naald en spille bestond: En de leer-oeffening van wiiven met den Wiizen, was geliik het jachten en spelen van honden; dat wel haast daar op uyt quam, datze malkander op 't liif sprongen.

CENTURIA SECONDA.
RAGGUAGLIO XVIII.

Il Cieco da Forlí, famoso cantimbanco italiano, con maraviglia di tutto il senato virtuoso da Apollo essendo stato ammesso in Parnaso, da Sua Maestá è adoprato in un carico importante.

Christofano de' Sordi, detto il Cieco da Forlí, famoso cantimbanco italiano, quegli al quale è fama che la serenissima Euterpe, in contracambio della ricetta che le insegnò di farsi biondo il crine, desse la facil vena di cantar i milioni de' versi all'improviso, giá sono passati molti anni che si truova alle porte di Parnaso; di dove perpetuamente, ora con umilissime preghiere, talora con calde instanze e molto spesso

ACHTIENDE NIEUWMAAR UIT PARNAS,
VAN 'T TWEEDE HONDERT.

De Blinde van Forly, vermaart quakzalver in Italië, zijnde, met verwondering van alle den Raat der doorluchtigen, door Apollo ontfangen in Parnas, wort van zijne Majesteit te werke gestelt in een' zaake van verlank.

Christoffel van de Dooven, in de wandelinge, de blinde van Forly, naamhaftigh Italiaansch quakzalver, die geen, dien naagaat dat hem d' allerhelderste Euterpe, ten danke voor de konst, die hy haar leerde om haar vlechten te blonden, beschonk met den vloeijenden geest van deuntjes, bij duizenden op staandevoet en onverziens uit de mouw' te schudden, heeft nu veele jaaren lang gelegen voor de poorten van

TR. BOKKALINI KUNDSCHAPPEN VAN PARNAS. TWEEDE DEEL.
XVIII.

De Blinde van Forli, *vermaard Liedzinger in* Italien, *tot verwondering aller Doorluchtigen op* Parnas *aangenomen zijnde, wort door zijne Majesteit over een gewichtig Bewindt gestelt.*

Christoffel van Sordi, in de wandelinge genaamt *den Blinden van Forli,* beroemd Italiaansch Liedzinger, den welken men zeit, dat de allerhelderste *Euterpe,* tot vergelding van de konst, dien hy haar geleert had, om haar hoofthairen geel te maken, zou geschonken hebben een dichtrijken rijmäder, om duizenden van deuntjes voor de vuist wech te zingen; deze heeft al voor vele jaren aan de poort van *Parnas* staan

con importune querele, talmente annoiate ha le orecchie di Apollo' che la settimana passata con risa de' letterati tutti di questo Stato ebbe ardire di far affiggere ne' piú principali e famosi luoghi di Parnaso pubblici cartelli, ne' quali fece sapere che, se tra i letterati poeti spirto alcuno gentile si trovava che nel cantar con la lira in mano versi all' improviso avesse voluto cimentarsi seco, egli nel campo aperto di Euterpe lo sfidava: dove a qualsivoglia chiaramente averebbe fatto conoscere che in Parnaso non si trovava poeta alcuno di cosí abondante vena, ch'avesse potuto sostener l'incontro del profluvio de' suoi versi cantati all'improviso, e che fosse stato degno di pur portarli dietro la lira. Apollo, che per lo passato sempre schernite aveva le vane pretensioni di quell'uomo indegno, giovedí mattina nel pubblico senato de' letterati di proprio moto al nome di lui decretò l'immortalitade; e appresso comandò che con l'ordinaria pompa di una solenne comitiva

Parnas, van waar hy, zonder ophouden, dan met overootmoedigh smeeken, somtijts met heet aanhouden, en zeer dikwijls met quellijke klaghten, in dier voegen Apollo de ooren moede gemaakt heeft, dat hy de voorlede weeke, met lachen van alle de geleerden van dezen staat, zich verstoutte, op de voorneemste en vermaartste plaatsen van Parnas openbaare tartbrieven aan te doen plakken, by de welke hy te weeten deed, dat byaldien, onder de geleerde Poëten, eenigh aardigh geest gevonden wert, die met zingen van deuntjes uit het hooft, de vedel in der handt, 't hart had tegens hem aan te proef te gaan, hy hem uitdaaghde in 't open velt van Euterpe, alwaar hy aan eenen iegelijken klaarlijk zoude doen verstaan, dat in Parnas geen Poëet altoos te vinden was, van zoo vloeiend eenen geest, dat hy zoude konnen wederstaan de kracht van den vloedt zijner gedichten, gezongen op 't onverziens, en waardt waar hem alleenlijk de veedel naa te draagen. Apollo, die voor dezen altijds geschertst had met de ydele †voorwendselen van dezen bloedt, leidde, op Donderdagh's morgens, uit eige beweegenisse, in den *vollen raadt der geleerden, zijnen naame

†*pretensioni.*
**publico.*

toeven, nu eens met ootmoedig smeeken, dan eens met hard aandringen, en meest met moeyelijke klagten, de ooren van APOL zeer vermoeit, en den verleeden week, tot groot gelach aller Geleerden hier te lande, zich verstoutte [1]) ontrent de voornaamste plaatzen van *Parnas*, openbare tartbrieven aan te plakken, in welke hy een jegelijk dee weten; Dat, indien'er onder de gelaurierde Dichters eenig brave geest was, dewelke, met de vedel in de hand, in't zingen van veerzen uit de vuist tegen hem in een wedstrijd wilde treden, hy den zelven in't open veld van *Euterpe* uitdaagde: alwaar hy aan een jegelijk klaar zou doen zien, dat'er op *Parnas* niet eenen dichter van zo overvloedigen rijmaader was, die den bruizenden stroom van zijne onvoorsiens opgezongene verzen zou konnen weerstaan: en derhalven niet te goed was om hem de vedel na te dragen. APOLLO, die voorheen altoos gescherst had met de verwaandheit van dien bloedt, dee des donderdags morgens in volle vergadering, uit eigen beweeging, des zelves naam

Een blinde Lietzinger daagt alle Dichters van Parnas uyt.

[1]) Lees: zich verstout?

fosse ammesso in Parnaso e introdotto alla sua presenza. La mattina dunque seguente, al Cieco da Forlí fu aperta la porta trionfale, per la quale entrano i virtuosi che da Sua Maestá sono giudicati degni della gloriosa stanza di Parnaso: ma con tanto rancore de' baroni letterati, di ogni altro prencipe poeta e di tutti i potentati di questa corte, che appunto allora ch'egli pose il piede nella soglia della porta, un gran monarca fu udito dire che anco Parnaso cominciava a divenir stanza di uomini triviali, poiché fino vi si ammettevano i cantimbanco e i ciurmatori. Queste parole, dette con voce alquanto alterata, furono udite dal Cieco; il quale alla sua guida subito dimandò chi fosse stato quello che di lui cosí malamente aveva sparlato. — Taci — rispose allora la guida, — o cieco, cávati il cappello e, come ti si conviene, con una molto profonda riverenza onora chi ti ha ingiuriato, perché è stato il potentissimo re d'Inghilterra Enrico ottavo. — Allora ardita-

d'onsterflijkheit toe, en daar naa gaf bevel, dat hy met de gewoonlijke staatsie van een' plechtige verzelschapping, zoude werden ingelaaten tot Parnas, en binnen geleidt tot zijner jegenwoordigheit. Des anderen daaghs morgens dan wert den blinden van Forly geopent de triomfpoort, door de welke hunne intreê doen, de doorluchtigen, die van zijne Majesteit der heerlijke woonstede van Parnas waardigh geoordeelt worden, maar met zoodanigh een verdriet van alle de geletterde Baaroenen, van yder ander Prinsse der Poëeten, en alle de maghtigen van dezen hove, dat juist, als hy den voet binnen den drempel van de poort zette, men een groot Oppervorst hoorde zeggen, dat Parnas ook begon een woonplaats van dozijnlieden te werden, dewijl men daar gedooghde tot quakzalvers en zwermers toe. Deze woorden, gesprooken met een' stemme die eenighzins ontstelt was, werden gehoort van den blinden, die terstont zijnen leidsman vraaghde, wie degeen was die hem zoo zeer miszeit had. *Zwijgh*, antwoordde, daar op, de leidsman, ô *blinde, licht uwen hoet, en gelijk het betaamt, bewijst, met een heel nedrigh nijgen, eerbiedenis den geenen, die u te naa gesproken heeft;*

onsterflijk verklaaren, en gaf voorder bevel, dat men den zelven met gewoone praal en statelijk geley op *Parnas* ontvangen, en voor hem brengen zou. Des volgenden morgens dan wierd de Zege-praal-poort, waar door de ware Geleerden, die door zijn Majesteit, de heerlijke wooning aan *Parnas* wierden waardig gekeurt, haar intreed namen, voor den *Blinden* geopent; maar met zulk een weerzin van de Vryheeren Geleerden, en hooftdichteren dezes Hofs, dat, toen hy even zijn voet ter poorten inzetde, een groot Opper-Vorst zich hooren liet; Parnas *zou met'er tijd een woonstee worden voor half malle menschen, nademaal men'er Liedsingers en Landloopers aannam.* Deze woorden, met een verstoorde stem gesprooken, wierden gehoort van den *Blinden*; die dadelijk zijnen leider vraagde, wie de geene was, die van hem zo qualijk gesproken had? *Swijg*, ô Blindeman (zeide de leider daar op) *neem uwen hoed af, en groet (gelijk u betaamt) met zeer needrigen eerbieding den geenen, die u gehoont heeft: want'et geweest is den grootmagtigsten Koning van Engeland,* Hendrik de Achtste. Toen sprak de Blinde stoutelijk: *Ionker* Henrik, *zo gy den* Roeland *wilt speelen, en alleman met swetzen*

Bitze reden van den Blinden tot

mente cosí disse il Cieco: — Messer Enrico, se volete fare l'Orlando e affogar le persone con le bravate, ritornate in Inghilterra, ché in Parnaso tutti siamo uguali; e se i cantimbanco fossero indegni della stanza di Parnaso, non so come vi sareste capitato voi, che ben sapete con quali ballotte avete ciurmati gl'inglesi. — Per risposta cotanto mordace grandemente si alterò il re Enrico, per se stesso di genio furibondo, e volle avventarsi alla barba del Cieco, che molto è lunga, per carporirgliela tutta; ma si raffrenò quando bene ebbe considerata l'imprudenza grande che commettono gli uomini onorati allora che di parole gareggiano con chi non ha riputazione da perdere. Come prima dunque il Cieco giunse avanti il cospetto di Apollo, dalla sua guida si fece dar la celeste lira fabbricata dal virtuoso Pietro Petracci, che poco prima aveva ricevuta d'Italia, e animosamente addimandò a Sua Maestá che lo favorisse di proporgli un soggetto, sopra il quale, alla

want het is geweest de grootmaghtige Konink van Engelandt Henrik de achtste. Toen begon wel stoutelijk de blinde aldus: **Jonker Henrik, zoo ghy den Roelant speelen wilt, en de lieden, met snorken verstikken, loop heenen naar uw Engelandt; want in Parnas zijn wy alle even veel meesters: en indien de quakzalvers onwaardigh zijn Parnas te bewoonen, ik verstaa my niet hoe ghy daarinne geraakt zijt, die wel weet met wat lapzalf ghy de Engelschen aan 't zwermen gebraght hebt.* Konink Henrik, door zoo bits een antwoort, ontstelde zich grootelijx, als die van zelven een grimmert in den aart was, en zoude den blinden in zijnen baart in folio gevloogen hebben, en hem de kin kaal gemaakt; maar hy bedwong zich, inziende de groote onverzichtigheit, die 't is voor luiden met eere, te knibbelen met woorden tegens de geenen, die geen' eer te verliezen hebben. Alzoo ras dan als de blinde verscheen onder de oogen van Apollo, deed hy zich van zijnen leidsman geven de hemelsche vedel, gemaakt van den doorluchtigen Pieter Petracci, die hy onlanx te vooren uit Italië ontfangen had, en verzocht vrymoedelijk zijne Majesteit hem te begunstigen, met voorstel van eenige stoffe, op de

**messer.*

verjagen, trek vry weer na Engeland; *dewijl men op* Parnas *alle evenveel meester is: en, zo de Quakzingers niet waardig zijn op* Parnas *te woonen, zo weet ik niet hoe gy'er zelf geraakt zijt, dien't wel bewust is, met wat lapsalf en bedriegeryen gy de Engelschen begoochelt hebt.* Door zo bitzen bescheid wierd Koning *Henrik* heftig gestoort, van aard doch wat dolkoppig, en dacht den *Blinden* in zijnen langen baard te vliegen, om die t' eenmaal uit te plukken: doch hy bedwong zich, wanneer hy bedacht, hoe grooten onbedachtzaamheit eerlijke lieden begingen, alsze bestonden te haperen en herbekken met zulke, die eer en schaamt ree verlooren hebben. So haast dan de *Blinde* ontrent APOL genaakte, deed' hy zich van zijnen leider langen den hemelschen vedel, door den kloeken *Pieter Petracci* opgemaakt, dien hy korts uit *Italien* bekomen had, en verzocht vrymoedelijk aan zijn Majesteit, hem de gunst te willen doen van eenige stof voor te stellen, waar af hy (ten spijt der bekrompe rijmertjes, die veertig weeken in arbeid konden gaan, om een klein klinkdichtje voort te brengen) zich vermat hondert achtlingen op staande voet in rijm uit te zingen. APOLLO lachte maar

Henric de achtste, Koning van Engeland.

barba de' poetucci stitici che quaranta settimane si spremevano per far un misero sonetto, si proferiva di cantar cento ottave all' improviso. Si burlò allora Apollo del Cieco, che co' deboli versi suoi fatti all' improviso pretendesse di dar soddisfazione in quel luogo, dove co' ben limati versi loro, fatti al lume della candela, difficilmente riuscivano i piú virtuosi poeti; e cosí gli disse: — Cieco, io non giá per dilettazion ch'abbia de' tuoi versi cantati all'improviso ti ho ammesso in questo luogo; ma solo acciò nel pubblico ginnasio, che ti sará consegnato, a' miei letterati diligentemente insegni l'arte importantissima di bene e sicuramente camminare. — Allora Girolamo Morone, segretario de' duchi Sforzi di Milano, udito ch'ebbe che i ciechi nelle pubbliche scuole dovevano insegnar a camminare a que' che ci veggon lume, proruppe in un apertissimo riso; al quale Apollo, senza punto alterarsi, cosí disse: — Io, o Morone, compatisco questa tua maraviglia,

welke ('t speet het bakhuis van de hartlijvige bloetjes van Poëten, die veertigh weeken drukken om een sonnet te maaken) hy zich uitbood
ſoëtavi. hondert ſachtelingen, op 't onverzien te zingen. Apollo begon te deunen met den blinden, dat hy zich liet voorstaan, met zijne laffe dichten op staande voet, in zoo een' plaatze, behaaglijk te wezen, daar, met haar welgevijlde dichten, gemaakt by 't licht van de kaars, de treffelijkste Poëten naulijx dat geluk hadden, en zeide hem aldus: *Blinde, om de genucht, zeker, van uwe dichten, op 't onverzien gezongen, en is 't niet, dat ik u ingank hier ter stede vergunt heb, maar alleen op dat ghy in de gemeene oeffenschoole, die men u wijzen zal, mijne geleerden naarstelijk leert de hooghnoodige konst van wel en vailighlijk te wandelen.* Alstoen Girolamo Morone, Secretaris van de Hartogen Sforzi van Milaan, hoorende dat de blinden, in de gemeene scholen, de zienden zouden leeren wandelen, borst uit, met lachen dat hy schaaterde, den welken Apollo, zonder eenighzins t'ontstellen, dus toesprak: *Ik, o Morone, houd u ten beste deze verwondering, van de welke, ik, uit het verbaast aanschijn, van deze mijne wellieve geleerden, wel speure dat veelen niet vry*

met den *Blinden*, die door zijn erbarmelijk geteem en groot genoegen meende te geven, op een plaats, daar de geleerdste Dichters, met haar wel beslepen, en by keers bewerkte gedichten, zulx zwaarlijk te weeg bragten: en zeide hem: *o dubbel blinde mensch! Ik heb u deze plaats niet vergunt, om de geneugt, die ik in uw rijmrabbelen neem: maar alleen, op dat gy, in de hooge School, die u door mijne Wijzen zal aangewezen worden; neerstig onderwijs mogt doen in de kostele konst van vry en veilig overweg te gaan en reizen.* Als *Girolamo Morone*, Hofschrijver der *Sforzen*, Hertogen van *Milanen*, quam te hooren, dat de *Blinden*, in de algemeene
Om dezen beter te verstaan, schrijft P. C Hooft in zijn 32. brief aldus: *Dat Girolamo Morone, Secretaris*
Schoolen, zouden zeeker leeren gaan den geenen, die zeer wel konden zien, berstde hy uit in een luid gelach. Waar op APOL, zonder zich 't minste te stooren, hem zeide; *Ik vind niet vreemt*, ô Morone, *uw verwondering, dewelke ik door 't verbaasde gelaat by veelen mijner lieve geleerden zeer gemeen zie. Maar gy moet weten, dat, dewijle de wegen der tegenwoordige eeuw zo vol steenen, kuilen en bulten zijn, als ieder een gewaar wordt, de blinden, die op hun gemak gaan, leunende op haar leidsman, met de stok in de hand, de beenen hoog opheffen, en zo als by*

la quale dalla faccia tanto attonita di questi miei dilettissimi letterati veggio esser comune a molti. Ma sappi che le strade del presente secolo cosí essendo petrose e piene di mali passi, come pruova ognuno, i ciechi, che camminano adagio, appoggiati alla guida, col bastone in mano, che alzano i piedi e vanno a tentone, mirabilissimi sono per insegnare a sicuramente camminare a quegl' ingegni frettolosi, a quegli spiriti vivaci, inconsiderati e violenti, che, impazienti essendo di ogni circonspezione, in sommo orrore hanno la considerata e matura tardanza; e di questa veritá, ch'io ti dico, mi piace che tu, non solo a te stesso, ma ad ognuno sia chiaro esempio. — Poi voltatosi Apollo al Cieco, gli comandò che per mano pigliasse il Morone, e che con esso lui camminasse dugento passi: come subito fu fatto; e accade che, mentre il Cieco e il Morone cosí camminavano, il Cieco col bastone, col quale andava a tentone, benissimo si avvide di esser giunto ad

zijn. Maar weet dat de straaten der jegenwoordige eeuwe, zijnde zoo strompeligh en vol quaade slaagen, als elk een wel gewaar wort, de blinden die op hun gemak wandelen, leenende op hunnen leitsman met den stok in der handt, die de voeten opheffen, en gaan tastelinx, wonderlijk fraai zijn, om in 't wandelen te onderwijzen die vliegende verstanden, die levendige geesten, heevigh en onbedaghtzaam, die geen' omzichtigheit lijden mogende, een grooten schrik hebben van de bedachtzaame rijpe lankzaamheit. En lust my u te zien zijn een exempel niet alleen voor u zelven, maar ook voor anderen, van deze waarheit. Apollo, daar naa zich keerende tot den blinden, beval hem Morone by der handt te neemen, en met hem tweehondert treden te wandelen, gelijk terstont gedaan wert; en geviel, dat terwijl de blinde en Morone dus wandelden, de blinde met den stok, daar hy mede ging tastende, zeer wel gewaar wert, dat zy aan een quaadt slagh waaren, en daarom hieldt hy Morone tegen, die spoeijende zijnen gank, onverhoeds daar over wilde treden, en zeide hem *sta vast Morone, wy zijn hier by een breek den hals, hef op den voet, en laat ons, ons wel verzekeren van de diepte van dit slagh; en betast, gelijk ik doe, met*

den tast al traagjes toetreden, wonderbrave voorbeelden zijn, om wis en wijzelijk te leeren wandelen, bezonderlijk die ylige, driftige en onbedwingbare geesten, dewelke onlijdsaam in beleid, haar met geen bedachtzaam vertoef, of overleg, belett of belemmert mogen zien. Ende dat dit mijn zeggen zeker en vast gaat, daar af wil ik u ten leerbeeld voor u zelf en een jegelijk stellen. Waar op hy zich wendende na den *Blinden*, hem beval, dat hy *Morone* by de hand zou neemen, en met hem twee hondert treeden voortgaan; gelijk daadelijk gedaan wierd: en, zo t'zamen heen stappende, geviel't, dat de *Blindeman*, met zijn stok staag voor uit, voet voor voet schroomvallig voorttreedende, eerst vernam, datze aan een quaden weg waren geraakt, en hield derhalven *Morone*, die al ras en rookeloos daar op voort wilde, te rug: en zeide; *sta stil* Morone, *wy komen hier aan een onweg, hef op uwe voeten, en laat ons wel ter deege ondertasten den grond van deze kuil: peil, gelijk ik doe, met uwen stok, ten nausten alle hoekjes en hooltjes, en meet zeer scherp de lengte, wijdte, en diepte van deze groeve, op dat wy'er niet in neerstorten: Opent d'oogen uw's verstands, als een wellichtende lantaarn, die by de donkerste tijden*

zijnde van Francois Sforza, laatsten Hertog van Milaan uit dat huis, in den name van zijnen meester in handelinge trad met den Markgrave van Pescara, zijnde een voorneemen Overste onder den Keizer, om den zelven het rijk van

un mal passo, e però ritenne il Morone, che, affrettandosi a camminare, inavvertentemente voleva passarlo; e gli disse: — Férmati qui, Morone, ché siamo giunti ad un rompicollo; alza il piede, e bene assicuriamoci del vado di questo trabocco, e, come fo io, col tuo bastone minutamente tasta tutti i luoghi e con diligenza misura la larghezza, la lunghezza e la profonditá di questa buca, se non vogliamo precipitarvi dentro: apri l'occhio del giudicio, che è il vero lanternone, che, ne' tempi piú bui, ne' passi pericolosi altrui serve per chiaro sole. — Esattamente fece il Morone quanto dal Cieco gli fu comandato; e, sebbene con molta pena e con lunghezza grande di tempo, felicemente alla fine superò ogni intoppo, e varcò il passo pericoloso. Comandò allora Apollo al Morone che si rivolgesse indietro, e che maturamente considerasse la voragine che con la guida di un cieco felicemente aveva passata; il che avendo egli fatto, pieno di confusione e di spavento, corse ad inginocchiarsi a' piedi di Sua Maestá; e, del suo riso chiedendoli umilissimo perdono, confessò che con la guida di un vil cieco con prosperitá grande aveva varcato quel mortal passo del fraudolente marchese di Pescara, che di nuovo

uwen stok, van stukjen tot beetjen, alle de plaatsen, en meet naarstelijk de wijdtte, lengte, en diepte van dezen kuil; 't en zy wy over hooft over bol daar in willen tuimelen: opent het oogh des oordeels, dat de rechte lantaren is, die in het mistighste weder, op de zorghelijke passaadjen, den mensche een klaare zon verstrekt. Op een prik deed Morone, 't geen hem van den blinden bevoolen wert, en alhoewel met veel moeites en groote lankheit van tijde, quam in 't eindt gelukkelijk alle zwaarigheit te boven, en geraakte over den hachelijken pas. Toen beval Apollo dat Morone zich omkeeren zoude, en rijpelijk acht geven op die diepte, daar hy met geleide van eenen blinden zoo gelukkelijk over geraakt was; 't welk hy gedaan hebbende, liep vol van beschaamtheit en van schrik knielen voor de voeten zijner Majesteit, en haar biddende ootmoedelijk om vergiffenisse van zijn lachen, bekende, dat hy met geleide van eenen verachten blinden, met groote voorspoet, was geraakt over dien dootlijken pas van den Markgrave van Pescara, die hem op nieuw was dwers voor zijne voeten komen leggen, in den welken, toen hy verzien

Napels afhandig en den voorschreven Markgraaf aldaar Koning te maken: mitsgaders den staat van Milaan t' ontlasten van 't juk der Span-

op gevaarlijke wegen, een heldere zon verstrekt. Volkomentlijk volgde *Morone* 't bevel van den *Blinden*, en, hoewel na veel moeit, en lang verloop van tijd, streefde ten lesten gelukkelijk door alle tegenstoot, en stapte veilig langs dien gevaarlijken weg. Toen belaste Apol aan *Morone*; Dat hy eens te rug zou zien, en scherpelijk beschouwen, den diepen afgrond, dien hy door 't geleid van den *Blinden* was overgekomen: 't welk door hem gedaan zijnde, viel hy vol beschaamheit en schrik voor de voeten zijner Majesteit op zijn knien, en biddende zeer demoedelijk om vergiffenis van zijn lagchen, beleed, dat hy door 't geleide van een veracht *Blindeman*, tot zijn groot geluk, was doorgeraakt het doodelijk dal des bedriegelijken *Marschalx van Pescara*, die hem al weder voor de voeten had geworpen 't geene hem, toen hy

gli si era attraversato ne' piedi, nel quale, allora che egli era guidato dalla scorta de' maggiori prencipi d'Italia, miseramente vi ruppe il collo.

was met het geleide van de grootste Vorsten van Italië, hy ellendelijk den hals brak.

by de vergadering der voornaamste Vorsten van *Italien* was verwezen, deerlijk den hals dee breeken.

jaarden, dat het toen op den halze

had: maar dat de voorzeide Pescara, 't zy van beginne dubbeld gegaan hebbende, of in 't drijven van 't stuk niet konnende komen daar door te zien, en over zulks goet vindende zijne spelde uit het spel te trekken, zijnen meester den Keizer alles aan, en Morone op alle leiden bragt; ja op de trap, by manier van zeggen, van 't schavot, dat al gemaakt was, en hy om 's morgens zijnen hals te verliezen, en had hy 't 's nachts niet afgekocht en daar vooren betaalt aan Bourbon veertig duizend dukaten. En had Morone dezen misgreep, niet tegenstaande hy zelf tegens Guicciardin voorheenen verklaart had, dat de Markgraaf van snootheit en trouwloosheit geen' weêrga, in heel Italien, had; en daar de zelve Morone was een perzonaadje zulks begaaft, dat hy, uit de gevankenisse en beuls handen, door de kraft van zijn vernuft in korten tijdt quam Bourbon zulks te bezitten, dat hy meer als een Overste van Koninglijken bloede uit Vrankrijk, scheen een heetendoen van Morone te wezen, enz.

Con molta sua riputazione avendo Corbulone fornito il tempo del suo governo di Pindo, da Apollo favoritamente gli è mandata la riferma per un altr'anno; la quale vien rifiutata da lui.

Felicissimamente avendo Domizio Corbulone fornito il primo anno del suo governo di Pindo, da Apollo, che molto soddisfatto si chiamava di lui, favoritamente per l'anno futuro li fu mandata la riferma; e tuttoché Corbulone chiaramente conoscesse che il popol tutto del suo governo estremamente lo desiderava in Pindo, con tanta risoluzione nondimeno fece saper a Sua Maestá che quanto prima gli mandasse il successore, che, sebben prevedeva che Apollo sinistramente averebbe interpretata quella sua renitenza, di nuovo nondimeno fece instanza

Corbulo, hebbende t'zijner grooter eere geëindight het tweede jaar van den tijdt zijner vooghdij over Pindo, wort door Apollo gunstelijk verzien met verlenging van zijnen lastbrief voor noch een jaar, de welke hy weigert aan te neemen.

Domitius Corbulo, hebbende gelukkelijk uitgevoert het eerste jaar zijner vooghdije over Pindo, zoo wert hem gunstelijk van Apollo, als groot genoegen neemende aan zijnen goeden dienst, toegeschikt bevesting daar in voor 't aanstaande jaar: en alhoewel Corbulo genoegh bewust was, dat alle de gemeente in zijnen bedrijve van Pindo grootelijx daar naa was wenschende, zoo liet hy nochtans zijner Majesteit zoo plat uit weeten, dat zy hem op 't spoedighst zijnen naazaat overzenden zoude, dat, niettegenstaande, hy 't zagh komen, dat dit zijn wederstreven oevel van Apollo genomen zoude werden, hy op nieuw aanhield

XX.

Als Corbulo, *t'zijner grooter eer, het Stedehouderschap van* Pindus *had uitgedient, wierd hem van* APOL *een nieuwe Magtbrief, voor 't volgend jaar, toegeschikt, 't welk hy weigert t'ontvangen.*

Om dat *Domitius Corbulo* het eerste jaar ziiner Heerschappy over *Pindus* zeer gelukkelijk en loffelik voleindt had, deed APOL, die zich overdadig van hem voldaan hield, hem een nieu Bewindschrift, tot het toekomende jaar, toeschikken: en of schoon *Corbulo* zeer wel wist, dat al het volk van herten wenschte hem op *Pindus* te mogen houden, ontbood hy echter zo ernstelik aan ziin Majesteit, met den eersten een ander Stathouder in ziin plaatze te willen stellen, dat hy, bemerkende hoe APOL ziine afweering averechts duidde, andermaal aanhield, door een navolger verpoost te mogen ziin: geliik hem ten

Corbulo verzoekt ontslagen te ziin van ziin Stadhouderschap.

di esser mutato: e ne fu compiaciuto. Onde, essendo egli ritornato in Parnaso, da' virtuosi suoi amorevoli fu ricercato per qual cagione egli aveva rifiutata la riferma di quel carico che da molti altri soggetti grandi tanto era ambito. A questi rispose Corbulone che colui che sano voleva mantenere il corpo, grande la riputazione, faceva bisogno che che cosí fattamente fosse padrone di sé, che dalla mensa sapesse partirsi con l'appetito e da' governi allora che i popoli piú mostravano buona soddisfazione verso lui; perché gli officiali, ancorché inetti, il primo semestre sempre da' popoli erano adorati, amati il secondo, che i buoni il terzo cominciavano ad esser odiati, e che a capo ai due anni anco gli ottimi ammorbavano, non giá per li demeriti loro, ma per lo vizio della soverchia curiositá de' popoli, i quali con la medesima facilitá prendono a noia le cose buone che fanno le cattive; che però quel servidore e ministro del prencipe meritava nome di prudente, che, dopo un rilevato servigio fatto al suo signore, sapeva far la risoluzione

om verwisselt te werden, ende men hem beliefde. Waarover gekeert zijnde in Parnas, van de deughdelijken, zijne vrienden, hem wert afgevordert rede waarom hy afgeslaagen had de bevestiging van dat ampt, daar veele andere groote personaadjen naa stonden. Dezen gaf Corbulo t'antwoordt, dat de geen die 't lichaam in gezontheit, de achtbaarheit in kracht behouden wilde, van noode had, zulks meester van zich zelven te zijn, dat hy wiste, van tafel op te staan met graagheit, en uit de regeringe, op dat pas, als de gemeente best aan hem scheen te genoegen; om dat de amptluiden, (schoon onbequaam) het eerste half jaar van 't volk altijdt worden aangebeden, het tweede bemint; en dat de goede in 't derde half jaar begonnen in den haat te geraaken; en dat ten einde van twee jaaren zelfs d'allerbeste stinkende werden, niet door hunne ondiensten, maar door d'ondeught van nieuwsgierigheit der volken, dien even lichtlijk van goede als van quaade zaaken de walge steekt: dat daaróm die dienaar en amptspersoon van den Vorste den naam van voorzichtigh verdiende, die naa eenen aanzienlijken dienst zijnen heere gedaan, zich zoo wel wist te beraaden, dat

lesten is toegestaan. Waar naa hy, op *Parnas* wedergekeert ziinde, van zommige Wiizen, ziine vrienden, is gevraagt; om wat reden hy geweigert had te volharden in een ampt, dat van andere Grooten zo zeer begeert wierd? waar op hy haar ten antwoord gaf; dat de geene die ziin lichaam gezond, en ziin eer zuiver wilde bewaren, zo volkomen meester van zich zelf moest ziin, dat hy van de tafel kon scheiden, terwiil hem noch meer te eeten lustde, en ziin ampt opgeven, terwiil ziin onderzaten om 't zeerst wenschen hem daar in te houden. Om dat de Amptenaars, al zijn 't slechts zottebollen, in het eerste half jaar van 't volk geviert, en (als) aangebeden: in 't tweede, (zoze vroom ziin) welgezien en gelieft: in'et derde allenskens verhaat: en voor 't eind van 't vierde (zelf de beste) als stinkende verstooten worden; niet om haar misdriif, maar mits de feil van 't al te weiffelwillig en nieuwsbegeerig volk, dat even ligt door gewoonte de walg krijgt van goede, als van quade. Zo dat dien Vorsten-dienaar den naam van voorzichtig diende, die, na verpoosden dienst aan ziinen Heere gedaan, besluit

Waarom 't niet dienstig is meer dan een jaar in een Stathouders-ampt te volharden.

di partirsi di corte e lasciare il padrone innamorato di lui, e non aspettava quel tempo infelicissimo, che in ogni corte giunge alla fine, di bruttamente esser cacciato di casa, se non per qualche nuovo e picciol demerito che tanto suol cancellare i grandi e vecchi benifici passati, per quella sazietá almeno, che tanto è propria non solo del volgo ma de' prencipi ancora, di amar ogni giorno cose nuove e di sentir diletto anco nel peggiorare.

hy 't hof liete, en zijnen meester op hem verlieft; zonder te verwachten den allerbenauwdsten tijdt, die doch, ten langen laatsten, in alle hoven komt, van schandelijk ten huize uitgestooten te werden, indien niet om eenige nieuwe en geringe onverdienste, die zoo zeer gewoon is de groote en oude verdiensten van voorleeden tijde uit te schrappen, ten minsten door dien men zijnes zat wort, 't welk niet alleen de Vorsten, maar ook de volken zoo dapper in den aart hebben, dat ze alledaaghs wat nieuws minnen, en genucht scheppen zelfs in zich te verergeren.

wiste te nemen van 't Hof, en ziinen meester in de meeste liefde t' hemwaarts, te verlaten, en die niet vertoefde tot dien rampsaligen tiid, daar't in alle Hoven ten lesten op uitkomt, dat hy schandeliik ten huize word uitgeschopt, indien niet om eenig nieu en klein vergriip, 't welk zo licht al de oude en grote weldaden pleeg uit te wisschen, ten minsten om die warsheit en walging, dien niet alleen het Volk, maar ook de Vorsten zo zeer onderhavig ziin, datze alle dagen wat nieuws willen, en lust scheppen zelf in 't verslimmeren.

Il serenissimo prencipe della republica veneziana Sebastiano Venieri dopo il suo ingresso in Parnaso fa instanza appresso Apollo di preceder a tutti i re e monarchi ereditari; e da Sua Maestá riporta decreto favorabile.

Ancor che al serenissimo prencipe della republica veneziana Sebastiano Venieri, per segno di straordinario e rarissimo favore, anco avanti che egli ne facesse instanza, avesse Apollo in Parnaso decretato un luogo degno della virtú e della grandezza dell'animo di un tanto prencipe, egli nondimeno non prima ha voluto esser veduto in Parnaso, che sia stata terminata la controversia che avanti lo stesso tribunale di Sua Maestá verteva: a quale dei tre potentissimi collegati

De helderste Vorst van den Venetiaanschen staat Sebastiaan Venier, naa zijne intrede tot Parnas, verzoekt aanstendelijk aan Apollo, te gaan voor alle de Erfkoningen, en Monarchen, en verwerft van zijne Majesteit een gunstigh raadtslot.

Alhoewel den heldersten Vorste van den Venetiaanschen staat Sebastiaan Venier, tot een teeken van ongemeene en zeer zeldzaame gunste, ook eer hy 't verzochte, Apollo, in Parnas, toegeschikt had een plaats naa waardije van de deughd, en grootmoedigheit van zoo treffelijk eenen Prinsse, hy evenwel heeft in Parnas niet willen verschijnen, voor dat geslooten zoude zijn het geschil voor de vierschaar zijner voorschreve Majesteit hangende, tussen de drie grootmaghtige

Den Allerdoorluchtigsten Vorst van 't Venetiaansch Gemeenebest, Sebastiaen Venier, *geeft, na zijn intreed tot* Parnas, APOL *in bedenken, of hy niet de voorgang van alle Koningen, en Oppererf-Vorsten behoort te hebben? En bekomt van zijn Majesteit een gunstige uitspraak.*

Of wel APOL den Doorluchtigsten Vorst der Vryestand van Venetien, *Sebastiaan Venier,* ten teiken van overgroote, en meer dan gemeene, gunst, zelf eer hy 't verzocht, een plaats op *Parnas* had toegewezen, waardig de deugd, en grootheit des gemoeds van dien braven Overheer, zo wilde hy echter niet eer zich aan *Parnas* laten zien, voor dat de uitspraak gedaan was over 't verschil; aan wien der drie grootmagtige

Venier, onverzogt, een plaats op Parnas toegestaan.

si dovesse la gloria della vittoria navale che egli ottenne agli scogli Curzolari; la quale da Apollo essendo ultimamente stata decisa nel modo che si scriverá a suo tempo, il prencipe Veniero, mercore dopo le undeci ore, fece la sua pubblica e solenne cavalcata: la quale per questo fu pomposa e grandemente riguardevole, perché non ad altri fu lecito onorare, accompagnare e servire quel serenissimo duce nel suo ingresso che ad uomini liberi, in Parnaso rimirati con invidia, amati con tenerezza, onorati con ossequio tale, che da' virtuosi tutti meritamente sono chiamati re degli uomini privati. Straordinaria consolazione diede al collegio tutto virtuoso il considerar nella persona del Venieri a qual sublimitá di grado il merito della virtú aveva condotto un uomo privato; ed infinita riputazione arrecò all' immortale republica veneziana, che, tanto largamente avendo premiato il valore di un suo senatore, alla sua nobiltá aveva spalancata quella porta del merito e dell' oprar virtuosamente, che molti monarchi o affatto

bontgenooten, om de gloory van de zeege ter zee, die hy bevochten had by de klippen van Curzola, het welke lestelijk door Apollo beslecht zijnde, in der maniere, als t'zijner plaatse zal geschreven werden, zoo hield de Prins Venier, op Woonsdaage, over elven, de openbaar' en
*cavalcata. plechtige *rystaatsie, de heerlijk- en aanzienlijkheit van de welke des te grooter was, om dat het niemandt geoorloft was te eeren, verzelschappen en dienen, dien heldersten Hartoge, te zijner intreede, als vrije luiden, in Parnas aangezien met benijden, bemint met
†tenerezza. †beweeghenis, geëert met zulke gedienstigheit, dat ze van alle de doorluchtigen met recht genoemt worden, de Koningen onder de geene die buiten regeringe zijn. Een ongewoonlijke troost was 't voor 't gansche gildt der doorluchtigen, t'aanmerken in den persoon van Venier tot hoe groot een' hoogheit van staate, de verdienst' der deughde
*privato. verheven had eenen *onvorstelijken persoon. En het gedeegh tot onentlijke achtbaarheit van de onsterflijke Venetiaansche heerlekije, dat zy met zoo mild een' belooninge der dapperheit, van eenen haaren raadsheer, opgespalkt had die poort der verdiensten en van vroome

Bondtgenooten toequam de eer der overwinning, dien hy met ziin Scheeps-vloot bevogt ontrent de *Curzolarische* klippen, 't welk by 't Hof-Gericht ziiner Majesteit verhandelt, jongst by vonnis van APOL afgedaan was, zo men te ziiner tiid zal schriiven, dee de Vorst *Venier* op Woensdag na elf uiren ziin openbaaren en staatliiken intreed. Die zeer prachtig en lustig aan te zien was, om dat geen andere deezen doorluchtigsten Vorst by ziin intocht mogten geleiden, eeren, en dienen, dan alleen vrye lieden, als welke op *Parnas* met misgunst beoogt, met innerliike liefde bemint, en met zulken ontzag geviert worden, datze by den Wiizen wel te recht worden genoemt Koningen van
(a) *Huomini privati.* (a)burgerlieden. Met zonderlinge lust zagen de zamentliike Wiizen in de verheffing van *Venier*, tot hoe hoogen trap van eer de verdienst des deugds een gemeen man verheeven had. Ook diende 't tot on-
Mildeliik loonen opent de deur van eindliiken lof voor 't Gemeenebest van *Venetien*, dat het zelve met zo mildeliik te loonen de vroomhertigheit van haaren Raadsheer, voor haare Edelen wiid opgezet had dien deur van verdienst en deugdeliike

tengono chiusa o per capriccio piú aprono agl' indegni che a' meritevoli virtuosi. Nell' ingresso poi del prencipe, per cosa molto singolare fu notato che i greci, i quali dopo la caduta dell' imperio loro, senza giammai rallegrarsi sono vivuti in una perpetua malinconia, in quella occasione nondimeno, pieni di grandissimo giubilo, con tanta allegrezza furono veduti danzare e festeggiare, come se il prencipe Veniero stato fosse della lor nazione, e l'allegrezza di quella pompa tutta fosse toccata ad essi. Hanno detto alcuni ciò essere accaduto perché i greci, ridotti ora alla calamitá di uno stato infelicissimo, non da altro potentato piú sperano la redenzione della servitú loro, che dalla potentissima republica veneziana: della vittoria della quale, da quel prencipe ottenuta contra il tirannico imperio ottomano, come di cosa propria meritamente si rallegravano; oltreché infinitissimo contento dava loro il veder lo stesso prencipe dell' eccelsa republica veneziana portar l'abito antico e pomposo greco, quasi felice e sicuro

daaden, die veele Oppervorsten met opzet geslooten houden; oft uit †grilligheit, meer openen voor onwaardige, als voor welwaarde door- †*capriccio.*
luchtigen. Daarbenevens wert op d'intreê der Prinssen gaade geslaagen, als een zeer zonderlinge zaak, dat men de Grieken, die sedert den val van hunne heerschappije, zonder zich oit te verblijden, geleeft hebben in een gestaadige zwaarmoedigheit, in die gelegenheit niettemin, vol van overgroote vreughde, zoo lustigh zagh danssen en banketteren, als oft de Vorst Venier van hunnen landaart geweest waar, en de blijdschap van die staatsie hun alleen toegekomen hadde. Zommigen hebben zich laten hooren, zulks geschiedt te zijn, om dat de Grieken, jegenwoordelijk gevallen in d'ellende van den rampzalighsten staat ter werelt, van geene andere mogentheit meer verhoopen de verlossinge uit hunne slaavernije, als van den hooghmoogenden Veneetschen staat, over zeege des welken, door dien Vorst behaalt, tegens de dwingelandige regeeringe der Ottomannen, zy zich met reden verblijden, als oft ze hun eigen waar, behalven dat zy een onentlijke genucht schepten, uit het zien, dat de zelve Prins van den hooghachtbaaren Veneetschen staat,

daaden, die veele Vorsten, of, t'eenemaal geslooten houden, of, uit **verdienst en deugdeliike daden.**
zotte zinliikheit, die veel eer openen voor deugnieten, dan voor recht-deugdeliike lieden. By 't inriiden van dien Vorst is vorder voor een zeer bezondere zaak aangemerkt, dat men de Grieken, die, na't vervallen van hun heerschappy, vreemd van alle vreugde, in geduirigen droefheit (als) bedooven waren, echter door dit heucheliik gezicht van onbedwingbare bliidschap vervoert, zo lustig zag danssen en juichen, **De Grieken zijn vrolik om Veniers zege.**
even of den Vorst *Venier* haar landsman ware geweest, en 't vieren van die staateliike inhaaling haar geheel had aangegaan. Zommige zeiden, dat zulx geschiede, door dien de Grieken, nu in een zeer droeven en deerliiken staat vervallen, door geen der vorsten zoo zeer hoopten geholpen en uit hun dienstbaarheit geredt te worden, dan door 't grootmagtig gemeenebest van *Venetien*, over wiens zeege, tegen den Turkschen dwingland, door dezen Veltheer bevochten, zy haar zo vroliik, als over eigen voordeel, bevonden. Behalven dat hun groot genoegen gaf, den Vorst van 't voortreffeliik Venetiaansch Vrygebied

presagio che nell' immortal republica veneziana allora si rinovellerá la grandezza dell' antico imperio greco, che nel suo giustissimo sdegno si sará il grande Iddio placato contra lo scisma di quella nazione. Pochi giorni dopo cosí gran solennitá, allora che i prencipi tutti col virtuoso senato de' poeti con pompa di bellissimo ordine andarono a visitar il tempio maggiore di questo Stato per supplicar la Maestá del grande Iddio a destar ne' cuori de' prencipi la liberalitá verso i virtuosi, il serenissimo prencipe Venieri, che da' maestri delle cerimonie pegasee secondo l'antico stile fu posto tra gli altri duci della republica veneziana, arditamente disse che il suo vero luogo era precedere a tutti i re e a' maggiori monarchi ereditari dell' universo. Con riverenza grande supplicarono allora i maestri delle cerimonie il Venieri che volesse contentarsi del luogo solito, e che con quella odiosissima novitá fuggisse il pericolo di dare e di ricever disgusti gravissimi a tutto Parnaso. A questi risolutamente rispose il Venieri che gli uomini

gekleedt was in 't oudt en staatelijk Grieksch gewaadt, als tot een gelukkigh en gewis voorspook, dat in den onsterfelijken staat van Venetië, als dan vernieuwt zal werden de grootheit van 't oude Grieksche rijk, als de groote Godt in zijnen welrechtvaardigen toorne, gestilt zal zijn tegens de scheuring van dat volk. Weenigh daagen naa zoo heerlijk een plechtigheit, op 't pas als alle de Prinssen, met de vroedschap der Poëten, met staatsie van wonderschoone ordeninge, gingen bezoeken de hooftkerk van dezen staat, om de Majesteit van den grooten Godt te smeeken, dat hem geliefde in de harten der Vorsten te verwekken, de miltheit over de deught- en konstrijke, zeide de allerhelderste Prins Venier, die van de meesters der Pegasische çerimonien, naa den gewoonlijken stijl, gezet wert, onder de andere Hartogen van de Veneetsche Heerlekije, vrymoedelijk uit, dat hem naa rechte toequam, te gaan voor alle Erfkoningen en grootste Monarchen der werelt. De Meesters der çerimonien baaden hem, met grooter eerbiedenis, dat hy zich wilde te vrede geven, met de gewoonlijke plaatse, en verhoeden het gevaar van zich zelven en gansch Parnas,

zelf te zien gekleedt met een ouderwets Griex praalkleed, als een gelukkig, en gewis voorteiken, dat als dan in 't bestendig Gemeenebest van *Venetien* zich zal vernieuwen d'aaloude grootheit der Griexe Heerschappy, wanneer de rechtveerdige gramschap des grooten Gods, tegens den tweespalt van dat volk, bezaadigt en verzoent zal ziin. Weinig dagen na deze groote staatzi, zo alle Vorsten, nevens den vroedschap der Dichteren, de Hooftkerk dezes Riix, in goede orde, zouden gaan bezoeken, om den almagtigen God te bidden, de milddadigheit jegens den Wiizen in de herten der Heerschers weder op te willen wekken, en den doorlugtige vorst *Venier*, door de *Pegasische* Zeedemeesters (na ouder gewoonte) wierd gestelt onder de andere Hertogen van *Venetien*, hield de zelve stoutelijk staande, dat, na ziin rechte plaats te reekenen, hy voor alle Koningen en erf-Opper-vorsten der wereld behoorde te treeden. Met de meeste eerbiedigheit baden de meesters der Hof-plichten den vorst *Venier*, zich met ziin gewoone plaatze te willen vernoegen, en niet met zulken haateliiken nieuwigheit

dozzinali ubbidivano al solito, i suoi pari a quello che voleva il giusto; i quali, esattissimamente conoscendo quel che si conveniva loro, non vivevano, ma correggevano gli errori passati. Furono alcuni prencipi grandi che apertamente si risero della novitá tentata dal Venieri; ma altri, conosciuti di finissimo giudicio, fino all' impallidirsene furono veduti temerla, e liberamente furono uditi dire che cosa da sciocchi era ridersi delle pretensioni degli uomini grandi, i quali, essendo bracchi di eccellentissimo odorato, non mai scuotevano la coda, che molto vicina non avessero la quaglia: perché gli uomini sensati facilissima stimavano la riuscita di quel negozio, ancorché molto arduo, nel quale gl' ingegni pari a quello del prencipe Venieri avevano posta la mano, e che faceva bisogno considerare che un tanto soggetto in quel giuoco cosí risolutamente non averebbe fatto del resto di tutta la sua riputazione, se non si fosse veduto un „cinquanta-cinque" in mano. I maestri delle cerimonie, come prima si chiarirono

zwaare ongenucht te maaken, met zoo zeer haatelijk eene nieuwigheit. Hier op antwoordde Venier rondelijk, dat dozijnluiden gehoorzaamden aan 't geen gebruikelijk was, zijns gelijken aan 't geen de gerechtigheit vorderde: de welke, op een prik, weetende, wat hun betaamde, niet leefden naa d'oude misbruiken, maar die beterden. Daar waaren eenige groote Prinssen, die opentlijk loegen, om de nieuwigheidt, die zich Venier onderwondt; maar andere, bekent van overfijnen oordeele te zijn, zagh men daar in verschrikken, tot bestervens toe, en hoorde men rondelijk zeggen, dat het slechthoofden werk was, te lachen met de voorwendselen der groote personaadjen, de welke zijnde brakken van uitnement nauwe lucht, nemmermeer en quispelstaarten, oft zy waaren dicht by den entvogel: want luiden van verstande, hielden 't daar voor, dat lichtlijk uit te voeren waar een werk, alhoewel van veele moeiten, daar vernuften van die soorte, als dat van den Prinsse Venier, de handt aansloegen: en dat te bedenken stondt, dat een man van die stoffe, in dat spel niet zoo rustigh teffens opgezet en zoude hebben alle zijn' achtbaarheidt, zonder zich vijf en vijftigh in der handt te zien. De

heel *Parnas* in gevaar te stellen van biistere beleedigingen te doen liiden. Schroomloos zeide *Venier* hier op; dat de slechtste slag van lieden de gewoone sleur volgde; doch dat ziins geliike, die wisten en wilden wat recht was, en haar toebehoorde, niet na volgden, maar verbeterde[1]) de voorige misslagen. Sommige vorsten van aanzien bestonden openbaar te belagchen den nieuwen optocht van *Venier*: maar andere, diemen gauwer en nauwer van oordeel wist te ziin, zagmen van vreze besterven, en hoordemen rond uit zeggen, een zotte daad te ziin, te lagchen om den toeleg van groote lieden, dewelke brakken van zeer scherpen reuk ziinde, noit wipsteertden, eerze na by 't wild waren. Al waarom kloekzinnige lieden voor lichtdoenliik, ja half gedaan rekenden een werk (hoewel zwaar) daar zulke kloekaarts, als *Venier* was, slechts de hand aangeslagen hadden: en, datmen vry wel denken mogt, dat een zo verheven heer in dat verkeerspel zo schroomloos niet zou *Resten*, zo hy geen viifenviiftig in ziin hand zag. Zo haast de

't Bestaan van kloekaarts nadenkelijk en half gedaan.

[1]) Lees: verbeterden.

della deliberata risoluzione del Venieri, per ovviar agli scandali che in cosa tanto aromatica averebbono potuto nascere, volando corsero ad Apollo, al quale dissero quanto occorreva. Sua Maestá non solo, come credevano molti, non aborrí, ma contro l'espettazione della maggior parte di que' virtuosi che le erano allato, sommamente ammirò la pretensione del prencipe Venieri: e grandemente attonito rimase che solo quell' uomo, veramente singolare, quell' inconveniente avesse conosciuto, che da numero quasi infinito di prencipi elettivi, che si veggono in Parnaso, non era stato avvertito; e perciocché nella dilazione della risoluzione manifesto pericolo si correva di scandalo grave, e il negozio aveva bisogno di presta spedizione, senza altramente far citar la parte, usando la plenitudine della potestá ch' egli ha sopra i suoi letterati, in quello instante decretò che al prencipe Venieri sopra le monarchie tutte ereditarie fosse data la precedenza ch'egli chiedeva, e liberamente disse che *„generari et nasci a principibus fortuitum,*

meesters der çerimonien, zoo ras als zy vast gingen in dit besluit van Venier, om argernis uit den wege te leggen, liepen ter vlught naar Apollo, dien zy aandienden 't geen de zaak vereischte. Zijne Majesteit, tegens de meeninge van veelen, nam niet alleen geen' weêrsmaak daar in, maar buiten 't verwachten van 't meestedeel der doorluchtigen, ontrent hen zijnde, nam het voorwenden van Venier met grooter verwondering aan, en bleef grootelijx daar op suffende, dat die man, in der waarheit uitnemendt, alleen gemerkt had die onbetamelijkheit, daar van een onentlijk getal Keurprinssen, die in Parnas gevonden worden, niet op gelet was: en alzoo, in 't uitstellen van besluit, dezen aangaande, gelegen was, kenlijk gevaar van zwaare argernissen, en 't stuk noodtlijk haastigh afgehandelt diende, zonder anderzins party te doen daagen, gebruikende de volheit der maght die hy heeft over zijne geleerden, besloot daatelijk, dat men den Prinsse Venier zoude laaten genieten den voorgank, boven alle erfmonarchien, dien hy
Tac. I. Hist. eischte: en zeide rondelijk dat, generari & nasci à principibus, fortuitum, nec ultra aestimatur; *Vorstelijke afkomst en geboorte wort een geluk, en*

Zede-meesters merkten het vast besluit van *Venier*, om alle onheyl te verhoeden, dát over zo tederen zaak had mogen ontstaan, liepen ter vlugt tot APOL, en verhaalden hem, wat'er gaans was. Ziin Majesteit verwierp niet alleen geenszins (geliik veele vermoeden) maar tegens gis der meeste Wiizen daar tegenwoordig, roemde ten hoogsten het voorgeven van den Vorst *Venier*: en was zeer verwondert, dat alleen dezen, in der daad uitmuntende man die wanvoegliikheid had weten aan te merken, daarze door by na ontalliike erweelde Vorsten, die haar aan *Parnas* onthielden, tot noch was voorby gezien. En alzo in 't zukkelen schiinbaar gevaar was van grooter ergernis, zo dat de zaak een spoedig besluit vereischte, gebruikte APOL de onbepaalde magt, die hy boven ziine Geleerden heeft, en, zonder iemand anders daar over te roepen, maakte 't slotvonnis by zich zelf; als dat den Vorst *Venier* de verzochte voorgang voor alle gebooren Oppervorsten billiik
Tac. in 't eerste ziiner jaarboeken. behoorde; rond uit daar by verklaarende, (*)Dat (GENERARI ET NASCI A PRINCIPIBUS FORTUITUM, NEC ULTRA AESTIMATUR) van Vorsten

nec ultra aestimatur" [1]); che però non solo somma ingiustizia, ma infinita ignoranza era che le monarchie ereditarie, che senza precedente merito alcuno dalla sola cieca fortuna e dalla ragion del sangue erano date a' prencipi, quali essi si fossero, nel suo Stato, dove la sola altrui virtú era avuta in considerazione, fossero vedute preceder a que' soggetti di valore, che con l'istromento di una rara virtú, di un singolar merito, in una ben regolata elezione di piú virtuosi elettori si avevano saputo acquistar il principato.

[1]) Tacito, nel libro I delle *Istorie*.

meer niet geacht, dat het daarom niet alleen zeer groote onrechtvaardigheit, maar eindelooze onweetenheit waare, dat de erfmonarchien, die zonder eenige verdiensten, van de blinde fortuine, en ten aanzien van 't bloedt, den Prinssen opquamen, zy waaren die zy waaren, in zijnen staat, daar op de deughd van den man alleen acht gegeeven wort, zouden gezien worden te gaan voor die persoonen van waardye, die door 't gereedschap van een zeldzaame deughd, van een' zonderlinge verdienste, in een' welgeregelde keure van veele vroome kiezers, geweeten hadden zich het Vorstendoom te verwerven.

geteelt en gebooren te worden, voor een geluk, en niet meer te achten ware. Waarom 't niet alleen de biisterste onbillikheit, maar ook een overdadige dommigheit was, dat de Heerschers over erfriiken, (die zonder eenige voorgaande verdienst, alleen door't blinde geluk, en bloeds-wegen worden opgedragen, aan den Vorsten, hoedanig dezelve ook mogen ziin: daar anderzins alleen op iemands deugd en waarde wort gezien,) de voortreed namen voor mannen van verdienst en bequaamheit, die door middel van haar uitnemende deugd, by wetteliken keur van de verstandigste Keurmeesters, tot het oppergezag waren gestegen.

Mannen van verdienst boven erfvorsten t' eeren.

RAGGUAGLIO XXIV.

Ariadeno Barbarossa, cacciato da un fiero temporale, si rompe negli scogli Curzolari; e Maturino Ramagasso, capitano della guardia del golfo di Lepanto, potendolo far prigione, procura lo scampo di lui.

Ariadeno Barbarossa, gran corsale di mare, alcuni giorni sono, sopragiunto da un fiero temporale, andò a rompersi negli scogli Curzolari, dove perdette molti vascelli e infinita quantitá di uomini. Con quei nondimeno che da tanta ruina camparono, prestamente si pose a risarcir le galee che gli erano avanzate; quando, la novella di tanto naufragio essendo stata riportata ad Apollo, egli subito fece sapere

VIER EN TWINTIGHSTE NIEUWMAAR UIT PARNAS VAN 'T TWEEDE HONDERT.

Aradin Barbarossa, door een noodt onweder gejaaght, lijdt schipbreuk op de klippen van Curzola, en Maturijn Ramagasso, Hopman van de wacht der Golfe van Lepanto, hem kunnende gevangen neemen, bevordert, dat hy daar af geraakt.

Aradin Barbarossa, groot roover van der zee, eenige daagen geleden, beloopen van een noodt onweder, verviel en stiet op de klippen van Curzola, daar hy veele scheepen verloor, en onentlijk getal van menschen. Niettemin met de geenen die zich in zoo zwaar een noodt geberght hadden, zette hy zich om de galeyen te hermaaken, die hy over gehouden had, als wanneer de tijding van zoo groot een schipbreuk gebracht zijnde aan Apollo, de zelve in der yl deed verstaan aan Maturijn Ramagasso, Hopman van de wacht der Golfe van Lepanto,

XXIV.

Ariadeno Barbarossa, *vervolgt van een fellen storm op zee, lijdt schipbreuk op de* Curzolarische *klippen: alwaar* Maturino Ramagasso, *Vlootheer in de zee van* Lepante, *last en magt hebbende hem gevangen te neemen, hem veilig doet ontkomen.*

Voor eenige dagen, zo den ontzagcheliiken Zeeroover *Aradijn Barbarossa*, door een woedend onweer op zee overvallen, aan de *Curzolarische* klippen ziin schip, met noch veel andere, en een ontalliike menigte van mannen verloor, onderleidde hy niettemin met de gene, die zich uit zo schrikkeliiken schipbreuk bergden, ziine overgebleven galeyen uit der haast te hertimmeren; terwiil de tiiding van zo grooten Zeeschade APOLLO ter ooren quam, die schieliik bevel schikte aan

a Maturino Ramagasso, capitano della guardia del golfo di Lepanto, che incontanente andasse ad opprimere quel pubblico ladrone. Si è risaputo che 'l sagacissimo Ramagasso in quella stessa ora ad un suo confidentissimo marinaro impose che con ogni possibil diligenza e segretezza si trasferisse a quelli scogli, e che facesse saper ad Ariadeno che, levandosi subito da quel luogo, il meglio ch' avesse potuto si fosse salvato altrove. Fortemente maravigliato rimase il marinaro della risoluzione di Ramagasso; al quale addimandò per qual cagione egli voleva salvar la vita a quel suo capital nemico, il quale in quella bellissima occasione con facilitá grande poteva opprimere; e che se egli, solo perché lontano dalle riviere di Lepanto teneva quel tanto pernizioso corsale, era l'occhio diritto di Apollo, qual altro soggetto, per grande, per favorito che egli fosse, averebbe potuto paragonarsi a lui in Parnaso, quando affatto l'avesse debellato? A queste parole dicesi che in questa medesima forma rispose Ramagasso: — Amico,

dat hy daatelijk had te gaan verdelgen dien algemeenen dief. Men is te weeten gekomen dat de overeunjere Ramagasso, ter zelver uure, eenen zijnen welvertrouwden bootsman belastte, dat hy in aller naarstigheit en stilheit, des doenlijk waare, zich zoude vervoegen, aan die klippen, en doen weeten aan Aradin, dat hy, spoeijende van daar ten besten dat hy moghte, zich zoude elders schikken te bergen. De bootsman stondt ten hooghsten verwondert, over dit besluit van Ramagasso, den welken hy vraaghde, om wat reden hy dien zijnen doodtvyandt het leven behouden wilde, dien hy by deze zoo schoon een' gelegenheidt, zeer lichtelijk kon dempen, en naardien hy, om dat hy dien schadelijken zeeroover belette de kusten van Lepanto te genaaken, het rechter oogh van Apollo was, wat ander personaadje, hoe groot, oft hoe begunstight hy ook waare, zoude by hem te gelijken zijn, als hy hem in der daat had t'ondergebracht? Op deze woorden zeit men dat Ramagasso min nocht meer antwoordde als dus: *De grootheit, vriendt, daar ghy my toe verheeven ziet, is, zulker wijze, vast aan de mogenheit van Barbarossa, dat ik, zonder my zelven in den grondt te*

Maturijn Ramagasso, Opper-hoofd der Schutschepen in de Zeebocht van Lepante, dat die daadelijk dien openbaaren roover aldaar zou gaan verrassen. Nu zeitmen, zou dien argen *Ramagasso* ter zelver uir een ziinen zeer vertrouwden Schipper bevolen hebben, hem zo haast, en geheim, als mogelik, na die klippen te begeven, en *Aradijn* aldaar te waarschouwen, dat hy ten spoedigsten, en zo hy best mogt van daar vertrekkende, zich elders bergen zou. Dit bevel leek en luidde den zeeman zo vreemd, dat hy hem vraagde; wat hem bewoog, ziinen doodviand het leven te willen bergen? daar hy de zelve, by zo schoonen gelegentheit, met alle gemak, overvallen en vangen kon: en, daar (dewiil hy alree, om dat hy zo schadeliiken zeeschuymer zo verr' van de *Lepantische* stroom weerde, als APOLS rechter oog geacht was) niemand, hoe hoog by APOL verheven, of begunstigt, tot *Parnas* by hem te geliiken zou ziin, zo hy hem heel t' overwinnen en te onder te brengen quam. Waar op men meent dat hem *Ramagasso* op deze wiize zou hebben geantwoort; *Lieve vriend, de grootheyt, waar in gy my*

Ramagasso doet ziin viand waarschouwen, om zich te bergen.

la grandezza, nella quale mi vedi, talmente è congionta con la potenza di Barbarossa, che, senza ruinar me stesso, non posso sconfigger lui; e sappi che 'l primo stesso giorno, che io commettessi cosí gran fallo, l'ultimo e piú abbietto soggetto mi vedresti di questa corte; mercé che la fedeltá de' ministri è quasi sbandita dal mondo piú per lo difetto dell' ingratitudine di chi comanda, che per vizio della perfidia di chi serve; ond' è che i disordini sono trascorsi tant' oltre, che quel ministro, il quale nel suo servigio non ha per suo ultimo fine il tener il prencipe in perpetuo bisogno della sua persona, piú è buono che saggio; e da noi capitani la moderna milizia si vede convertita in una pubblica mercatanzia non giá per nostro solo difetto, ma per lo vizio crudelissimo, che infiniti prencipi hanno fitto nelle ossa, di non stimare i feltri fuorché quando piove.

*bederven, hem niet vernielen kan: en weet, dat op den eersten en zelven dagh, als ik zoo groot een' misslagh bestonde te doen, ghy my zoudt zien werden den laatsten en verachtsten persoon van dit Hof, om reden dat de trouw' der bewindsluiden bynaa ter werelt uitgebannen is, meer door 't gebrek van ondankbaarheit der geenen die regeeren, als door de zonde van trouwloosheit der geenen die in dienste zijn, waar door de orde zoo verre verloopen is, dat die bewintspersoon, de welke, in zijnen dienst, niet heeft tot zijn uiterste ooghmerk, den Prins te houden in gestaadige behoefte van zijnen persoon, meer goet, als wijs is. En ziet men den hedenschen krijgh, door ons hopluiden, verandert in een *openbaare koopmanschap, geenzins door ons gebrek alleen, maar door de overwreede quaale, die ontallijken Vorsten in 't gebeente gewortelt zit, van geen vilten te achten, dan in regenigh weder.*

*publica, algemeene.

tegenwoordig ziet, is zo zeer verknocht aan de mogentheyt van Barbarossa, *dat ik die niet mag verniettigen, zonder my zelve te bederven; en weet, dat ik niet zo haast dien groven misslag zou begaan hebben, of gy zoudt my zien den laagsten en leedsten verachteling van dit Hof. Dus is de trouhertigheit der dienaren als uit de wereld verbannen: meer mits de ondankbaarheit der geener, die gebieden, dan door de ontrouw der geener, die dienen. Waar door des werelds warr en waan zo verr vervallen is, dat zulk een dienaar, die in ziinen dienst niet tot ziin uitterst oogwit heeft, om ziinen heer ziins hulps altoos behoeftig te houden, veel eer voor een goe zul, als gauwert gaan mag: en het oorlogen dezes tiits door den Opperhoofden verkeert is in een openbare koophandel; niet door onze ondeugd alleen, maar mits het gruwzaam gebrek, dat veele Vorsten als in 't gebeente gehecht hebben, van datze geen riid-rokken noodig rekenen, dan terwiil het regent.*

Reden waarom.

Per giustissima cagione avendo Apollo del carico di suo tesorier generale privato Guglielmo Budeo, quello, ancor che molto vi contradicesse la Monarchia francese, conferisce a Diego Covarruvia, nobil letterato spagnuolo e decano del collegio de' Savi grandi di questa corte.

Guglielmo Budeo, parigino, che, per esser peritissimo nella cognizion delle monete, con infinita sua riputazione per molti anni in questa corte ha esercitato il sublime carico di tesorier generale d'Apollo, lunedí mattina all' improviso e con suo gravissimo scorno, non solo ne fu levato, ma di espresso ordine di Sua Maestá perpetuo bando li

Apollo, hebbende uit welrechtvaardige oorzaake Wilhelmus Budaeus verlaaten van zijnen dienst van Schatmeester algemeen, begeeft den zelven, alhoewel de Fransche Monarchie daar veel tegens bybraght, aan Diego Covaruvia, eedelen geleerden Spanjaart en Deken van de Raadsbank der †Groote wijzen van dezen Hove.

†*Savii grandi.* Zulk een Majestraat is te Venetië.

Wilhelmus Budaeus van Paris, die om zijne uitnemende ervarenheit in de kennisse van 't stuk der munte, met onuitspreekelijken lof, veele jaaren lank hier te Hove heeft bedient het ampt van algemeen Schatmeester van Apollo, wert op Maandagh 's morgens, onverziens, niet alleen, t' zijnen grooten hoon, afgezet, maar door uitdrukkelijk bevel zijner Majesteit eeuwlijk gebannen uit Parnas; smaat des te schande-

Na dat APOL, *om wettige redenen,* Wilhelmus Budaeus *van ziin Opper-schat-meesters-ampt had afgezet, stelt, niet tegenstaande de Koning van Frankrijk daar tegen wroet, weder in ziin' steede* Diego Covaruvia *treffelijk geleerd Spanjaard, en Deken van de Raadsbank der* (a)*Grote wijsen van desen Hove.*

(a) *Savii Grandi.* Zulk een Majestraat is te Venetië.

Wilhelmus Budaeus, van *Parijs,* die mits ziine groote ervarentheit uit onderkennen van allerley munte, het hoge ampt van Opper-penning-meester van APOL, menig jaar met ongemeene eer bedient had, wierd, maandag morgen, buyten vermoeden, t' ziiner smerteliiker smaad, door last ziiner Majesteit, niet alleen van 't zelve berooft,

fu dato da Parnaso: affronto altrettanto piú vergognoso, quanto si dice che la cagione di tanto risentimento sia stata per lo rispetto gravissimo ch'egli sia macchiato di quelle eresie moderne, che, solo per far ribellare i sudditi da' prencipi loro dagli uomini ambiziosi essendo state inventate, affatto sono indegne di esser seguitate da que' soggetti, che, aperta professione facendo di lettere, al mondo tutto deono mostrare, non solo di conoscere, ma di avere in sommo orrore gli errori popolari degl' ignoranti, atti ad essere aggirati con le imposture delle impietadi. Dopo l'espulsione del Budeo corse subito voce per Parnaso ch' al carico del tesorierato Sua Maestá aveva destinato Diego Covarruvia, sommo giureconsulto spagnuolo, uomo nel valore delle lettere cosí eccellente, come ammirando nella schiettezza de' costumi e nella sinceritá d' una vita irreprensibile. La fama di questa risoluzione di Apollo, come prima si sparse per Parnaso, grave gelosia generò nell' animo della serenissima Monarchia

lijker, om dat men zeit, zoo groot een verbolgentheit verwekt te zijn door het treflijk inzicht, van dat hy zy besmet, met die nieuwe ketteryen, de welke alleen verziert zijnde van staatzuchtige menschen, om de onderdaanen op te ruiden tegens hunne Vorsten, in der daadt niet waardigh zijn gevolght te werden, van de geenen, die zich opentlijk uitgeevende voor luiden van letteren, aan alle de werelt behooren te betoonen, dat zy, niet alleen die kennen, maar ook den hooghsten
**popolari.* afkeer hebben van de *volkdwaalingen der onweetenden, bequaam om by de neus geleidt te werden met het bedrogh der ongodlijkheden. Naa 't afzetten van Budaeus liep terstont de maar door Parnas, dat zijne Majesteit het ampt van 't Schatmeesterschap toegeleit had aan Diego Covaruvia, voortreflijken Rechtsgeleerden uit Spanjen, man in dapperheit van letteren zoo uitneemend, als wonderbaar in effenheit van zeden, en oprechtigheit van onberispelijk leven. Het gerucht van dit besluit van Apollo, zoo ras het verspreit wert door Parnas, verwekte
†Monarchie. een' zwaaren yver in 't harte van de alderhelderste Fransche †eenigheerschappye, de welke zich liet bedunken, dat het haar niet meede gink, dat tot zoo voortreffelijk een Majestraat, met welken zy, door-

maar voor eeuwig van *Parnas* gebannen, 't welk zo veel te vuiler hoon voor hem was, dewijl men zeyde, dat hem deze harde handeling geschiede, om de zeer schandelijke oorzaak, als dat hy besmet was met de hedendaagze ketteryen, die alleen om d' onderdanen tegen
Aanzienlike lieden moeten zich niet mengen met de dolingen des slechten volx. hun Overheeren op te hitzen, door staatzuchtige gezellen verziert, veel te snood ziin, om gevolgt te worden van zulke aanzienliike lieden, die, alom den roem van geleertheit voerende, voor alle de wereld behooren te toonen, niet alleen datze kennis, maar ook zeer groot afgriizen hebben van de domme dwalingen des dwazen Volx, dat doch door de bedriegeryen der godloosheden zeer ligt te verleiden is. Na 't verschoppen van *Budaeus*, ging strax de spraak door *Parnas*, dat Apol tot volger in 't Opper-rent-meesterschap had uytgezien den heer *Diego Covaruvia*, zeer beroemd Spaansch Rechtsgeleerde; zo uitstekende in geleertheit, als verwonderliik in zuiverheit van zeden, en onberispeliik in levenswandel. Dit gerucht, geliik 't zich eerst over heel

di Francia, alla quale di suo beneficio non pareva che fosse che a magistrato tanto eminente, col quale ella ha molti interessi, fosse chiamato un personaggio spagnuolo: facendo tuttavia maggiore il sospetto e la gelosia di tanta reina l'ingegno austero del Covarruvia, tenace del giusto, inflessibile e che, sempre preponendo la riputazion propria e il buon servigio del suo prencipe ad ogni altro rispetto, nel magistrato di primo Savio grande, lungo tempo con sinceritá di animo incorrotto esercitato da lui, poco o niun conto aveva mostrato di tener sempre della grazia o dell' odio di qualsivoglia piú potente prencipe di questa corte. Questa dunque potente Monarchia, per impedire al Covarruvia l'acquisto di carico tanto segnalato, conforme al costume delle corti grandi, mandò prima, ma sotto colori di altri negozi, alla Maestá di Apollo diversi suoi amorevoli; i quali, fingendo di esser confidenti del Covarruvia e amici zelanti della pubblica utilitá, con l'artificio delle lodi lo biasimavano e con l'inganno de' finti favori

gaands, veel heeft uitstaande, gevordert zoude werden een persoon gebooren in Spanje; wassende te meer de arghwaan en 't naadenken zoo groot eener Koninginne, door den straffen aart van Covaruvia, stip op de gerechtigheit staande, onbuighlijk, en die altijds zettende zijn' eigen' achtbaarheit, en den goeden dienst van zijnen Prinsse, boven alle andere inzichten, in de Majestraat van eersten Grooten wijzen, langen tijdt, met oprechtigheit van rechtschaapen gemoedt, door hem bedient, beweezen had dat hy luttel oft geen werk maakte van den haat oft gunste, van alle Vorsten wie zy ook waaren, van dezen Hove. Deze mogende eenighheerschappye, dan, om Covaruvia te versteeken van de vorderinge tot zoo aanzienlijk een ampt, volgends den stijl en gewoonte der groote Hoven, zondt eerst uit, (maar onder schijn van andere handelingen) aan de Majesteit van Apollo, verscheidene haare toegedaanen, de welke veinzende vertrouwde vrinden van Covaruvia, en yverige liefhebbers van 't gemeene best te zijn, hem met de konstenaaryen van 't looven, lasterden, en met het bedrogh der geveinsde gunsten zochten afbrek te doen. Maar om dat deze bedrieghlijke manier van handel al te bekent is aan Apollo, zoo werden deze schijndeughden

Parnas verspreidde, wekte geweldigen erghwaan in 't herte van den Franschen Opperheerscher, dien 't geenzins t' ziinen besten scheen dat zo uitnemenden ampt, waar in hy zo grooten belang had, aan eenen Spanjaard gegeven wierd. En, 't geen de achterdocht van dien grooten Koning noch vermeerderde, was den barssen imborst van *Covaruvia*, in 't recht heel onbuigelik en onverzetteliik, en dat hy, (altoos ziin eigen eer en aanzien, nevens getrouwe dienst aan ziinen Vorst, boven alle andere zaken en inzichten zettende, in ziin bewindt van eerste opper-wiize, dat hy met een ongekreukt gemoed langen tiid waargenoomen had) alzins getoont had weinig, of gantsch geen werk te maken van de gunst of haat van evenveel wie der andere geweldige Vorsten hier te Hove. Dies deze magtige Koning, om *Covaruvia* zo aanzienliken ampt te ontkeeren, volgens gebruik der grooter Hoven, onder schijn van ander verrichting, verscheidene ziiner gunstelingen aan APOLLO schikte: dewelke veynsende vertrouwde

lo perseguitavano. Ma perché questo fallace modo di procedere pur troppo è noto ad Apollo, questi ipocritoni facilmente da Sua Maestá furono ributtati, di maniera tale che la stessa Monarchia francese, essendosi levata la maschera della simulazione cortigiana dalla faccia, in una straordinaria udienza ch' ella ebbe da Apollo, tanto implacabil nemica si mostrò del Covarruvia, che (tanto i prencipi studiano in osservar la vita e i costumi di quei che nelle corti grandi possono salire ai gradi supremi), dal primo giorno ch'egli nacque fino a quella sua grave etá, seppe raccontarli non solo i peccati maggiori commessi da lui, ma ogni sua minima imperfezione. Apollo, che con istupor suo infinito udí il diligentissimo processo dalla Monarchia francese fabbricato sopra la vita e i costumi del Covarruvia, con quella libertá, che tanto è sua propria, alla Monarchia francese rispose ch'egli ne' suoi virtuosi intanto non aborriva le imperfezioni umane, che, quando tra cento loro difetti trovava un paio di perfezioni, una sola rara virtú,

lichtelijk geweert van zijne Majesteit, in zulker voege, dat de Fransche Monarchie zelf, zich hebbende de grijns der hoflijke geveinstheit van 't aangezicht getrokken, op een buitentijdsche verhooringe die Apollo haar gunde, zich zoo onverzoenlijk een' vyandin toonde van Covaruvia, dat (zoo zeer bevlijtigen zich de Prinssen, op 't gaêslaan van de zeeden der geene, die in de hooven geschaapen zijn tot de hooghste bewintstrappen te geraaken) van den eersten dagh zijner geboorte af, tot dien zijnen hoogen ouderdoom, hem wist te vertellen, niet alleen de groofste zonden door hem begaan, maar ook zijn allerminste onvolmaaktheden. Apollo, die met overgroote verwonderinge hoorde, het pleit door de Fransche Monarchie gebouwt, op het leven en zeden van Covaruvia, met die rondigheit de welke haar zoo eigen is, antwoordde haar, dat hy, in zijne doorluchtigen, niet zoo zeer haatte de menschelijke onvolmaaktheden, oft, als hy, onder hondert gebreken, een paar volmaaktheden vondt, een' eenige zeldzame deughd, hy dacht een' zeer uitnemenden bewindtspersoon in zijnen dienst te hebben, zijnde zijne gewoonte de gebreken op te wegen tegens de deughden, en dat Covaruvia (hy waare anderzins die hy waare) in 't ampt van Grooten wijzen, dat hy met

List der Konings van Frankrijk.

vrienden van *Covaruvia*, en yveraars voor 't gemeene nut, te ziin, door arglistigen lofspraak hem lasterden, en, door 't bedrogh van schiingunst, ziin bederf zochten. Doch, dewiil Apol zulke schelmsche wiize van doen, meer dan te wel bewust was, wierden deze Huigchelaars, door ziine

mislukt.

Majesteit wel haast afgewezen: ook zo, dat zelf den Koning, het momtuygh der hoofsche veinzery afgetogen hebbende, in een verhooringh, hem buiten tiids by Apol vergunt, zich zo onverzoenlijken vyand van *Covaruvia* betoonde, dat hy (ziet zo nau letten de Vorsten op 't leven en zeden van zulke, die in hunne Hoven tot hoge staten staan te stijgen) wist op te halen niet alleen alle de grofste boosdaden, zedert ziine geboortedag, tot deze ziine hoge ouderdom, bedreven, maar ook ziine minste misgrepen. Apollo, die met de meeste verwondering der wereld aanhoorde 't nauwkeurig verhaal, dat de Koning van Frankrijk over den handel en wandel van *Covaruvia* dee, gaf den zelven, met zodanige vryborstigheit, als hem t'eenemaal êigen is, ten antwoord;

Onder honderd gebreken een

un molto eccellente ministro gli pareva di aver al suo servigio, essendo suo costume contrapesar i vizi con le virtudi; e che il Covarruvia, quale egli per altro si fosse, nel carico di Savio grande, che con tanta sincerità di animo e valor d'ingegno per molti anni aveva esercitato, non solo meritevole si era mostrato del tesorierato generale che voleva dargli, ma di qualsivoglia altro piú insigne magistrato di Parnaso. E che, con levar dal sublime senato de' Savi quel segnalato soggetto, far voleva quell' onore a tanto magistrato. A questo cose replicò la Monarchia di Francia che i Savi grandi di Parnaso erano docici, e che larga strada aveva Sua Maestá di dare a lei la soddisfazione che desiderava, eleggendone un altro in luogo del Covarruvia: espediente tanto piú facile, quando i Savi grandi tutti erano soggetti di esquisitissime lettere e di valor singolare. Da tutti i circostanti chiaramente fu conosciuto che per cosí fatta instanza grave disgusto sentí Apollo; il quale con alterazion grande di animo alla Monarchia

zoo groot een' oprechtigheit van gemoedt, en dapperheit van verstandt, langejaaren had bedient, niet alleen beweezen had te verdienen het algemeen Schatmeesterschap, 't welk hy hem geven wilde, maar ook alle andere Majestraat van Parnas, hoe aanzienlijk die zijn moghte. En dat met het trekken van zoo voorneemen eenen amptman, uit den raadt der wijzen, hy die Majestraat alzulke eer bewijzen wilde. Hier op voeghde de Monarchie van Vrankrijk, dat de Groote wyzen van Parnas twalef in getale waaren, en dat zijne Majesteit middel t'over had, om hun te doen hebben het genoegen, dat zy begeerden, kiezende uit den zelven eenen anderen in plaatze van Covaruvia, 't welk des te gevoeghlijker geschieden konde, om dat zy een voor een, altzaamen lieden waaren van uitneemende deughd en geleerheit. Alle de omstanders speurden klaarlijk, dat Apollo in zoo dringend een aanstaan, bittere weêrsmaak vondt, de welke, met groote ontsteltenisse van gemoedt, der Fransche Monarchie antwoordde, dat het een opzet boven maate onbillijk was, onbenoegen te geven en afbrek in hunne eere te doen, aan die dienaars, die met hun zweet, van den Vorste, de voorneemste ampten verdient hadden, en dat, wanneer een Prins

paar deugden maakt een goed dienaar.

Dat de menschelijke onvolmaaktheden hem zoo min mishaagden, dat wanneer hy onder honderd gebreken, slechts een paar abelheden, of een eenige ongemeene deugd in yemand mogt ontmoeten, hy zich liet dunken dezelve eenen zeer dienstigen dienaar voor hem te zijn; alzo hy gewoon was de deugden tegen gebreken op te wegen. En dat *Covaruvia* (wat hy anders moght wezen) in ziin bewind by de Opperwijzen, 't welk hy zo vroomhertig, en verstandigh veele jaren had bekleedt, zich getoont had waardig te zijn, niet slechts het Opperschat-meesterschap, waar mee hy hem meende te vereeren, maar zelf een der aanzienliikste ampten van *Parnas*. En dat hy zo aanzienliiken Amptenaar uit den hoogen Raad der Opperwijzen had willen verkiezen, om dat hoge ampt daar mede te eeren. Hier tegen bragte de Konink van Frankrijk in; dat de opperwijsen van *Parnas* wel twalef in getal waren, zo dat ziin Majesteit ruime keur had, schoon hy de eer juist aan dat Gilde wilde gunnen, en wel yemand anders als *Covaruvia* kiezen kon; 't welk te

francese rispose esser risoluzione sopramodo iniqua a que' ministri dar disgusti e scemar la riputazione, che co' sudori loro dal prencipe avevano meritati i carichi piú principali; e che allora che da un senato, da un collegio prencipe alcuno cavava un soggetto per inalzarlo a grado maggiore, il voler sceglier il piú virtuoso era sempre negozio pieno di pericoli, poiché in somigliante elezione anco la santissima intenzione del prencipe veniva interpetrata parzialitá, percioché in occasioni simili il vero giudice del valor de' molti era l'anzianitá del tempo; e che 'l Covarruvia, essendo il decano del senato de' Savi grandi, tal vantaggio aveva di fatiche, tal avanzo di merito, che senza apparente nota del prencipe non poteva esser tralasciato da lui: mercé che in ogni senato quel soggetto meritava il primo premio, che nelle continove fatiche piú lungo tempo aveva sudato; precetto santissimo e giustissimo, il quale allora che inviolabilmente era osservato, ogni onorato virtuoso per meta e ultimo scopo del corso

uit eenigen Raadt of rechtbanke, eenigen persoon trok, om hem te verheffen tot grooter staat, het een zaak vol gevaars was, te willen kiezen den allerdeughdelijksten, naardien, in zoodaanige keure, zelfs d'alleroprechtste meening des Prinssen quaame geduidt te werden tot partijdigheit, om dat in diergelijke gelegenheden, de waarachtige rechter der waardye van veelen, was de outheit van tijde; en dat Covaruvia, zijnde Deken van den raadt der Groote wijzen, zoodaanigh een voordeel had van moeiten, zoo veele verdiensten voor uit, dat hy, zonder kenlijken laster des Vorsten, van hem niet kon werden verbygegaan, om rede, dat in alle raadsbanken, die persoon verdiende d'eerste belooning, die in de gestaadige moeite langst gezweet had: een wet d'allerheilighste en rechtvaardighste, de welke ongeschent onderhouden werdende, alle eerlijke doorluchtigen, zich, tot een honk en uiterste wit van hunnen arbeit, voorstelden, den getrouwen dienst aan hunnen Prinsse, daar, indien men anders deede, met den uitersten ondergank van de rechte bedieninge des gerechts, en de grootste

gemakkelijker geschien mogt, nademaal alle de Opperwijzen waren van uitnemende waarde en wiisheyt. Uyt alle omstandigheden mochtmen klaarlik merken, dat APOL dit verzoek zeer qualik nam, nadien hy, met merkelijke ontsteltenis des gemoeds, den Franschen Opper-Vorst toebeet; *'t Zou wel een onbeleefden en onbillijken daad zijn, dat men zulke dienaars, met misnoegen en hoon ging bejegenen, die met een moeyelijken dienst aan hare Heeren ree de voornaamste eerampten verdient hadden. Ook was 't een werk vol gevaar voor een Vorst, uyt een gantsch genoodschap, of raadszameningh, yemand voor den bequaamsten te kiezen, om tot hoger ampt verheven te worden; dewijle in diergelijke keur zelf het zuyverste inzicht des Vorsten voor eenzijdigheit genoomen wierd: want in zulken geval was't best de waarde van veelen te oordeelen na de voorlijkheit in tijd: en zo had* Covaruvia, *als Deken in den Raad der Opperwijzen, in langduyrigheit en getrouwheidt van dienst zo veel voor uit, dat hy hem zonder schijnbare schandvlek niet kon voorby gaan; door dien onder alle Ampt-bedienaars de eerste en beste belooning waardig was, die langst in loffelijken dienst volhard had. 't Welk hy een zeer heilige en billijke leerregel zeide te*

Hoe 't veiligst te oordelen van yemands bequaamheit.

delle sue fatiche si proponeva il ben servir il suo prencipe: ove, altramente facendosi, con l'ultima ruina dell' amministrazione della retta giustizia e con estrema confusione di tutti i negozi, anco i suoi Savi grandi, senato nel quale stava appoggiato il buon governo del suo Stato, e tutti gli altri suoi virtuosi magistrati, lasciata l'onorata strada del merito e delle virtuose fatiche, si sarebbono rivoltati a commettere la scelerata idolatria di adorar chi nella sua corte co' favori piú avesse potuto aiutarli. Che però, per li gravissimi rispetti ch'aveva detti, egli, non per passione di animo affezionato alla persona del Covarruvia, ma per obbligo strettissimo ch'aveva ai meriti di lui, col grado del tesorierato voleva premiar le fatiche di quel virtuoso, e dare animo agli altri Savi grandi di sudar volentieri ne' carichi loro, poiché vedevano il premio non solo certo e sicuro, ma, quello che piú importa, posto nella sola mano del prencipe. A tutte queste cose rispose la Monarchia di Francia che Sua Maestá era padrone e supremo

verbijsteringe van alle handelingen, zelfs zijne groote wijzen (Raadt, waar op het wel regeeren van zijnen staat steunde) en alle zijne andere doorluchtige Majestraaten, verlaatende den eerlijken wegh der verdiensten, zich zouden begeeven tot bedrijf van de schelmsche afgoderye van aan te bidden den geenen, die by middel van gunste, hem, in zijnen hove, best zoude konnen helpen. Dat hy, derhalven, om de groote inzichten, die hy gezeidt had, niet om eenige zucht van genegen hart, tot Covaruvia, maar door dien hy hooghlijk gehouden was in zijne verdiensten, met de waardigheit van 't Schatmeesterschap beloonen wilde de verdiensten van dien doorluchtigen, en moedt geven aan de andere groote wijzen, om geenen arbeit te spaaren in hunnen dienst, als ziende het loon niet alleen vast en zeker, maar (daar 't meeste aan gelegen is) in de handt des Prinssen. Op alle deze dingen antwoordde de Fransche Monarchie, dat zijne Majesteit was heer en meester van loon en straffe in Parnas, en haar daaromme, in 't geen zy verzocht, te gevalle konde zijn, buiten belastinge van haare eere. Op dit nieuw

ziin: die, zooze onschenbaar onderhouden wierd, gewis te weeg zou brengen, dat een yegelik vroom amptenaar tot begin- en eind-perk des loopbaans van ziinen dienst, zich alleenliik vliit en trouw zou voorstellen: daar, by verwaarloozing der zelver, ook zelf ziine Opperwiizen, (waar op ziin geheele Riixbestier steunde) en vooris alle vordere vrome Amptenaren, tot eindelijke uitroeying van oprechte rechtsbedieninq, en uitterste verwarring aller landszaken, wijkende van den lofbaren heirbaan der verdienst, zich zouden begeven tot de gruwzame afgoderye en aanbidding der geener, die door haar voorspraak hen te Hove 't meeste mochten vorderen. Om welke gewiqtige redenen hy, niet uyt zotte zucht van een toegeneegen gemoed, maar uit vaste verbintenis aan de verdiensten van Covaruvia, *voornam de moeyliikheden van dien vroomaart met het Schatmeesterschap te beëerloonen, en daar door de andere Opperwiizen aan te moedigen, tot onvermoeiden vlijt in hare bedieninghen; door dienze niet alleen haar eerloon twijffeloos en zeeker zagen, maar (dat noch't meeste was) eenliik gelegen in't believen van den Vorst.* Dit woord vattde de Fransche Koning, en zeide daar op; *Immers is Uwe Majesteit vryheer en meester*

arbitro in Parnaso de' premi e delle pene; e che però senza carico dell' onor suo poteva gratificarla della grazia che le chiedeva. A questa nuova instanza con notabile alterazion d'animo cosí rispose Apollo: — Né io né altr'uomo al mondo è padrone di quel premio, che da' prencipi giusti si propone alle fatiche, alla virtú de' ministri fedeli; perché le piú sublimi dignitadi dai prencipi buoni altrui si dánno per obbligo, ancor che da' modesti ministri si riconoscano dalla cortese liberalitá del signor loro. E sappi, Monarchia francese, che quel prencipe, che non premia chi da lui ha meritato, commette tirannide maggiore di colui che senza cagione sparge il sangue de' suoi sudditi e loro toglie le facoltadi. — Dopo risposta tanto risoluta liberamente replicò la Monarchia di Francia che, di nazione essendo il Covarruvia spagnuolo, consequentemente era suo grandissimo diffidente. Tale fu lo sdegno che per somiglianti parole nell'animo suo concepí Apollo, che proruppe in questa escandescenza: — Levatevi di qua, voi che negli Stati altrui volete fare il padrone, e in casa vostra andate a cercar la confidenza, ch'io nella mia mi glorio di esser umilissimo

aanstaan, antwoordde Apollo, met merkelijke ontsteltenisse van gemoedt, aldus: *Nocht ik, nocht eenigh mensch ter werelt is meester van dat loon, dat van rechtvaardige Vorsten gestelt wort op den arbeit, op de deughd van de getrouwe dienstluiden. Want de hooghste waardigheden worden van de goede Vorsten begeven uit schuldt, alhoewel de eerbiedige dienstluiden, die erkennen van de heusse miltheit hunner heeren. En weet Fransche Monarchie, dat die Prins die niet beloont den geenen, die 't verdient heeft, begaat dwingelandye, van erger aart, als de geen, die zonder oorzaak het bloedt zijner onderzaaten vergiet, en die berooft van hunne goederen.* Op zoo rond een antwoordt hervoegde vrymoedelijk de Fransche Monarchie, dat Covaruvia zijnde van geboorte een Spanjaart, zy, dienvolgends, hem grootelijks te wantrouwen had. De toorn, dien Apollo, om dusdaanige woorden ontfing, in 't harte, was zoodaanigh, dat hy uitborst tot dus eene verbolgenheit: *Maak u van hier, ghy die in staaten van anderen wilt den meester maaken, en gaa t'uwen huize zoeken de vertroutheit; want ik in het mijne roem my te zijn d'ootmoedighste*

tot Parnas *over loon en straf; dies kan hy, buiten eerkrenking, my met het begeerde gunstbewiis gerieven.* Op dit nader aandringen sprak Apol met bliikeliike hevigheit; *Noch ik, noch iemand ter wiider wereld, is volkomen meester van eenige eergaven, die rechtvaardige Vorsten toeleggen aan de verdienst en waarde van getrouwe dienaars: dewiile de hooge eerampten door goedhertige heeren aan waardige dienaren worden gegeven uit schuld, en gehoudenis, schoon zeedige dienaars die alleen toeschriiven en dankweten de heusche milddadigheit haars heeren. En gy, Fransche Konink, moet weten, dat een Vorst, die nalaat te beloonen iemand die't verdient heeft, een snooder geweldstuk bedriift, als zulk eenen, die zonder oorzaak ziiner onderzaten bloedstort, of hare goederen rooft.* Na zo ronden bescheid ontzach zich de Konink van Frankriik noch niet te zeggen; dat *Covaruvia,* van geboort een Spanjaard ziinde, by gevolge hem gansch wangunstig en wantrouw zou ziin. Zo toornig wierd Apol in ziin gemoed over zulke woorden, dat dus hevig uitvoer; *Flux van*

Geen Vorst is volkomen meester van de eerampten en beloo-ningen.

schiavo del merito altrui; il quale allora che solo si ricerca in un ministro, ancor ch'egli di sua natura affatto sia discortese, il grande Iddio nondimeno, il qual sempre vuole che colui che opera bene abbia la soddisfazione che gli si dee, lo fa riuscir gratissimo. Ove per lo contrario que'soggetti affezionati e svisceratissimi, ne' quali i prencipi nella collazione delle supreme dignitadi solo hanno ricercata la confidenza, Sua divina Maestá, vera maestra delle piú strane metamorfosi, solo per confondere il depravato giudicio degli uomini, ha fatti riuscir perfidi e cosí arrabbiatamente ingrati, che, come delle ingiurie mortali, si sono vendicati de' benefici ricevuti: come per tanti infelicissimi esempi succeduti nelle corti chiaramente è noto ad ognuno; tutte cose che a voi altri prencipi fanno conoscere che l'oprar virtuosamente prepor si deve ad ogn' altr'umano interesse. Perché, quando il prencipe esalta un ingrato, ma però conosciuto meritevole, il vituperio tutto è

*slaaf van eens anders verdienste: op de welke wanneer men alleen let in een' bewindsdienaar, al waar hy ook uit der aart onheus, de groote Godt, niettemin, de welke altijds wil, dat de geen die wel doet verwerve het genoegen, dat hem toekomt, maakt dat hy entlijk zeer aangenaam werde. Daar, daarentegen, die persoonen zoo zeer en uitbondighlijk toegenegen, in de welke de Vorsten, in 't begeven van de opperste waardigheden alleen gezien hebben op die *vertrouwentheit, zijne godtlijke Majesteit (waarachtigh meester van de vreemste herscheppingen) alleenlijk om te schande te maaken het bedorven oordeel der menschen, heeft doen bevinden trouweloos en zoo raazende ondankbaar, dat zy zich hebben gewrooken over d' ontfangene weldaaden, als over doodtlijk ongelijk hun gedaan, gelijk door zoo veele onzaalige exempelen, gebeurt in de hoven, klaarlijk is blijkende voor eenen iegelijken: alle welke zaaken u Vorsten doen verstaan, dat het deughdigh dragen gestelt moet werden boven alle andere dingen daar den menschen aan gelegen is. Dies weet dat als de Prins verheft eenen ondankbaaren, maar nochtans bekent voor verdienstigh, de laster komt heel*

**confidenza.*

hier, gy, die in eens anders Land den meester meent te maken, en vertrouwenis in uwe zaken durft zoeken. Laat ik my in de minne beroeme, een slechten slaaf te zijn van anderer lieden verdienst; alzo, wanneer de zelve, zonder meer, wordt gezocht in een dienaar, al is hy uit 'er aard d' onheusste ter wereld, de groote Godt niettemin, die altoos wil, dat de gene die wel doet daar voor de behoorlijke vernoeging geniete, hem doet worden zeer dienstig en dankbaar; daar, in tegendeel, die toegenegene, en hertlievende, in welken de Vorsten, by 't vereeren van hoge ampten, alleen de vertrouwentheit hebben gezocht, door de Goddelike Almacht (de ware werkmeester der wonderliixte verwisselingen) enkeliik om der menschen bedurven oordeel te beschamen, worden verandert in trouwlooze, en zo biister ondankbaar, datze van bewezene weldaden, even als van onvergeeflike ongeliken, wraak willen. Geliik door zo veel droeve voorbeelden, in Vorsten Hoven gezien, wel ter degen aan yder kenbaar is. Waar uit alle gy overheeren meugt merken, dat men voor al vroom en oprecht behoort te handelen, zonder zo zeer na eenig menscheliik belang om te zien. Want, al is 't dat de Vorst tot staat komt te verheffen eenen ondankbaren, doch die anderzins zulx waardig, en voor bequaam bekent is, de begunstigde alleen komt daar af

Leere voor alle overheeren.

del beneficato; ove, quando altramente accade, la vergogna tutta e il danno è del prencipe, che bruttamente si è dato a credere di poter, col mal operar verso Dio, ricever beneficio dagli uomini.

en al op den ontfanger der weldaadt, daar, wanneer het anders uitvalt, de schande en schaade gants op den Vorst aankomt, die leelijken zich zelven ingebeelt heeft, te konnen met quaadt doen tegens Godt, weldaadt ontfangen van de menschen.

alle laster toe, en te lijden: Maar, recht anders geschiedende, alle schand en scha treft alleen den Vorst, die zich zotteliik had ingebeeldt, dat men door boosdaden tegens God kon bekoomen weldaden van de menschen.

RAGGUAGLIO XLIV.

Il duca d'Alva nel suo nuovo principato degli achei, con esquisita diligenza avendo fatto carcerare, uccidere e poi segretamente nelle stesse carceri sepellire due de' primi soggetti di quello Stato, di cosí crudel azione essendo accusato, avanti Apollo sufficientemente difende se stesso[1]).

[1]) Deze ragguaglio is verre van duidelijk. Men krijgt de indruk dat twee gedachtengangen in deze éne ragguaglio verward zijn geraakt:

I. Alva heeft twee Edelen heimelijk laten vangen en om hals brengen. — Apollo verwijt hem dat hij niet openlijk geprocedeerd heeft.

II. Alva heeft de graven van Egmond en Hoorne openlijk op de markt te Brussel laten terechtstellen, hoewel hij wist dat Machiavelli aanbeval, bij gewone terechtstellingen het volk schrik in te boezemen met een openbare vertoning, maar heimelijk te werk te gaan, indien men voorname, geliefde personen om staatkundige redenen uit de weg wilde ruimen.

VIER EN VEERTIGHSTE NIEUWMAAR UIT PARNAS VAN 'T TWEEDE HONDERT.

De Hartogh van Alva in zijn nieuw Vorstendoom van Achaja hebbende, met uitnemende zorghvuldigheit, doen vangen, ombrengen en begraaven in de gevankenisse zelf, twee voorneeme personaadjen van dien staat, over zoo wreed een stuk beschuldight zijnde, verdaadight zich ten vollen voor Apollo.

Onlangs naa dat de Hartogh van Alva bezit genomen had van 't nieuwe Vorstendoom van Achaja, waar af by den laatsten volle kondschap gegeven is, die ernsthaftige geest, de welke opgeleit van gauwigheit en wakkerheit scheen geschaapen te zijn van de natuure in volmaaktheit van alles wat vereischt wort in eenen Prinsse, die vailighlijk nieuwgewonne staaten wil regeeren; naa dat hy scherpelijk had gaade geslagen alle de genegentheden, en 't bedrijf van de voor-

XLIV.

Den Hertog van Alva *doet, in zijn nieuwe regeering over d'* Achajers, *twee van der zelver voornaamste Heeren heimelijk in hechtenis stellen, aldaar ombrengen, en begraven: en over zulk moordadig misdrijf aangeklaagt, weet zich zeer wel te verantwoorden.*

Korts na dat den Hertogh van *Alva* d'heerschappy van zijn nieuw Vorstendom had aangevaart, waar af by vorige ten vollen is geschreven, dee dezen strengen heer, (die, als de wakkerheit en voorzichtigheit zelve, gebooren scheen met alle dienstige gaven, tot bestier van eenig nieuw verovert Landschap) na ten nauwsten ondertast te hebben den aard en aanstel der grootsten des lands, zijn uitterste best, om gewaar te worden, wie de gene waren, die zo veelvuldige oproeren des volx, tot ondergang des vryenstaats van *Achaja*, hadden aangericht, tot dat hy vastelijk bevond, dat alle voorgaande onheilen veroorzaakt

Poco dapoi che 'l duca d'Alva ebbe pigliato il possesso del nuovo principato degli achei, del quale appieno si scrisse con le passate, quell'ingegno severo che, tutto essendo accortezza, tutto vigilanza, con tutti quei requisiti pareva procreato dalla natura, che necessari sono ad un prencipe che sicuramente voglia dominare Stati nuovamente conquistati, dapoiché esattamente ebbe osservato gli umori e gli andamenti tutti di alcuni principali soggetti del suo Stato, somma

---

In de ragguaglio handelt Alva eerst volgens I, daarna volgens II, hoewel het onmogelijk is aan te nemen dat deze handelingen t.o.v. verschillende personen en op verschillende plaatsen geschieden (I. in Achaja t.o.v. twee edelen, II. in de Nederlanden t.o.v. Egmond en Hoorne).

De pointe der ragguaglio is deze: Alva verdedigt op Parnas een handelwijze overeenkomstig de theorien van Machiavelli, die dus insluit het heimelijk terechtstellen van hoofden des volks. Maar, werpt Apollo tegen, waarom hebt gij dan de graven van Egmond en Hoorne openlijk terechtgesteld? Alva heeft een verontschuldiging paraat: daar hij niet zijn eigen, maar andermans (Filips) belangen behartigde, had hij in deze zaak niet het juiste inzicht gehad.

In Ragg. II. 96 wordt betoogd dat Alva het recht had deze verontschuldiging aan te voeren, hoewel de voor Spanje schadelijke gevolgen van zijn handelwijze in ragg. II ,51 zijn gebleken.

neemste personaadjen van zijnen staat, wendde d' alleruiterste naarstigheit aan, om te geraaken tot kennisse van de geenen, die alle die beroerten onder de gemeente verwekt hadden, waardoor de vrije staat der Achaeën te gronde geholpen was, en entlijk wert tastende met'er handt, dat alle de voorledene quaaden hunnen oorspronk hadden, uit de staatzucht van twee voorneeme mannen, de welke zijnde rijk, mildt, zedigh, staatzuchtigh, tot zoo verre toe, dat hun geest, boven de gewoonte van onderdaanen, dorste naa heerschappye, zaaken, die in allerley bedorvene staatsregeeringe, en in alle nieuwgestichte Vorstendoomen, vreesselijk maaken den geenen die ze bezit, (en om dies wille hartgrondelijk bemint van de gemeente) de Prins, om te verzekeren de rust van zijnen staat, achtte ten hooghsten noodigh zoo zorghlijke luiden uit'er werelt te helpen, zulks hy ze met wonderlijke behendigheit en stilligheit in handen kreegh, en met een

waren door de eerzugt van twee der aanzienlijkste Heeren, dewelke, (alzoze zeer schatrijk, mild in 't geven, kloek in beleid, en meer dan gemeen hakende na heerschen, in een ontstelde, en nieuws gestigtde regeering zeer verdacht en te vrezen, doch daarom van de gemeent des te meer bemint, waren) hoognoodig, tot vesting en verzeekering van de vree des Lands, als gevaarlijke roervinken, uit den weg, en de wereld geholpen dienden. Dies hy dezelve alle beide met een wonderbare behendigheit in stilt in handen, en hechting te kriigen schikte:

Harde heerschregels.

en voorts, (na een noodich en spoedig besluit, waardig barssen imborst van dien vaardigen uitvoerder,) zonder uitstel in't heimeliik verworgen, en begraven dee. Deze zo stouten en overwreede daad, gansch ongehoort en ongezien in een land, dat noit onderslaaft, onbewust was, wat wreede wraak van Vorsten wel genomen wierd uit ergwaan van Staat, gelijkze den Adel zo groot een genoegen gaf, als doorgaans doet de wreetheit van een nieuw Overheer, gepleegt tegen de burger-

cura pose per venir in cognizione di quei che quelle molte sollevazioni popolari avevano suscitate, le quali lo Stato libero degli achei avevano precipitato; e finalmente con mano toccò i mali tutti passati avere avuto origine dall'ambizione di due uomini molto segnalati. I quali essendo facoltosi, liberali, manierosi, ambiziosi fino al termine di esser di genio, sopra l'uso degli uomini privati, sitibondi della dominazione, (qualitadi che in qualsivoglia republica corrotta e in ogni principato nuovamente fondato formidabile rendono colui che le possiede), e per tai cose svisceratamente amati dal popolo, il prencipe, per assicurar la quiete del suo Stato, cosa necessarissima stimò levar dal mondo soggetti tanto pericolosi; di modo che con destrezza e segretezza mirabile amendue gli ebbe nelle mani, e con necessaria risoluzione e degna dell' ingegno di colui che seppe porla in esecuzione, nell'ora medesima che furono condotti prigioni, segretissimamente li fece scannare e sepellire. Questa tanto crudele e risoluta azione, insolita ad udirsi e vedersi in uno Stato che, giammai non avendo conosciuta servitú, non aveva notizia dei severi risentimenti che

noodigh besluit, betaamende den aart van den geenen die 't wist te werk te leggen, deed ze ter zelver uure als ze in hechtenisse gestelt werden, killen en begraaven. Deeze zoo wreede en stoute daadt, ongewoon gezien oft gehoort te werden in eenen staat, de welke noit de slaavernye gekent hebbende, niet wist hoe scherp een wraake de Prinssen uit yver van staate, gewoon zijn te pleegen, gelijk ze den adel gaf het genoegen, 't welk plagh te geven de wreetheit van eenen nieuwen Prinsse gepleeght tegens die staatzuchtige hoofden der gemeente, die met hunne oproerigheden de vryheit misbruikt hebbende, de zelve leelijken geworpen hebben in dwingelandye, alzoo was ze tot eenen geweldigen schrik, den volke: het welk, hoewel 't, tegens zijnen Vorst, grootelijks verdult wert, naadien 't zich nochtans zagh zonder hoofden, en had nocht hart, nocht harssen, om zich te reppen, maar (gelijk het in diergelijke toevallen gebeurt) verwisselde zijn uitgelaatenheit in verwondering, zijn stoutheit in verbaastheit, zijn bedrijven met handen, werken vol wraakgierigheits, in klagen met woorden, in't

hoofden, die door haar muittery, de Vrydom onbruik gemaakt, en in een deerlijke Dwinglandy neerstort hebben; zo grooten schrik gafze aan 't gemeene volk. Het welke, hoewel tegen den Vorst te biister verbolgen, echter, zich ziende van beleiders ontbloot, noch hert noch verstand had om iets vorders aan te vangen: maar (zo't in zulken geval gewoon is) verwisselde't de verwaantheit in verwondering, de dapperheit in bedeestheit, de handhaving van een geweldigen wraak in een idele woordenklagt, en moedelooze dreigementen. 't Besluit van hun wee-klage was, haar toevlugt tot APOLLO te nemen, en by hem haren Vorst ten heftigsten te beschuldigen: waar op Ziin Majesteit hem ook strengelijk dee gebieden, zonder uitstel voor hem te verschijnen, om zich van zo zwaren aanklagt te verantwoorden. d'Hertog van *Alva* gehoorzaamde daadelijk: en, Ziin Majesteit verhalende den oproerigen aard der twee verworgden, betoonde duidelijk, dat hy, om zich in zijn nieu gebied te vesten en verzeekeren, was genoodzaakt geweest,

sogliono fare i prencipi per gelosie di Stato, cosí come, alla nobiltá diede quel contento che dar suole la crudeltá di un prencipe nuovo esercitata contro quegli ambiziosi capi popolari che, con le sedizioni loro avendo abusata la libertá, bruttamente l'hanno precipitata nella tirannide, cosí di sommo spavento fu alla plebe; la quale, tuttoché contro il suo prencipe grandemente fosse infuriata, quando nondimeno si vide privata de' suoi capi, né cuore né ingegno ebbe da muoversi, ma, come in somiglianti accidenti è suo costume, l'insolenza cangiò nella maraviglia, l'ardire nello spavento, l'operar con le mani azioni piene di risentimento nelle querimonie di parole, nel minacciar quella vendetta che da sé aveva genio da saper eseguire. Il fine dunque de' suoi rancori fu che avanti Apollo cosí gran richiami fece contro il prencipe, che Sua Maestá strettamente gli comandò che, per giustificarsi da quella imputazione, quanto prima comparisse in Parnaso. Obbedí il prencipe e, a Sua Maestá avendo rappresentata la qualitá degl'ingegni sediziosi di quei tali, chiaramente le mostrò che per assicurarsi nella signoria del suo nuovo principato era stato forzato

dreigen van die wraake, daar 't uit zich zelven geenen geest toe had, om ze uit te voeren. Het endt dan van zijnen wederwil was, dat het voor Apollo zoo groot een gerucht maakte tegens zijnen Prinsse, dat zijne Majesteit hem scherpelijk geboodt, met den allereersten, tot verweeringe tegens deze beschuldinge, in Parnas te verschijnen. De Prins gehoorzaamde, en hebbende zijner Majesteit vertooght de hoedaanigheit der staatzuchtige aart van die twee, deed haar klaarlijk blijken, dat, om zich te handthaaven in de heerschappye van den nieuwen staat, hy gedwongen was geweest, zich te dienen van den gewoonlijken raadt, van de hoofden den oproerigen volke quijt te maaken, waar meede Apollo niet wel scheen voldaan te zijn. Want hy tegens den Prinsse zeide, dat alhoewel de doodt van die twee wel noodigh scheen, hy nochtans de wijze niet kon goetvinden, die men gehouden had, om dat zoo hunne eigene achtbaarheit als *'t verlank van hunnen staat grootelijx verkort wert by die Prinssen, de welke, in 't hooghwightigh besluit van eenigen hunner vassalen 't leven te

*interessi di stato.

gewooner wijze, de muittende gemeent van beleiders te ontblooten. Waar mee zich [1]) noch geenzins gepaayt hield: maar hem tegenwierp, dat, al ware de dood der twee weerspannige noodwendig geweest, hy nochtans de manier niet goed keuren kon; alzo zulke Vorsten haar eigen eer en ontzag te schendig verkortden en krenkten, die, in 't zeer wigtige besluit van iemand der onderdanen om 't leven te brengen, den gewonen weg van een billijke en redelijke rechtsvordering niet en volgden. En dat d'Overheeren ten hoogsten gehouden waren opentlijk af te kondigen de eigentlijke oorzaak der toorn en straf tegen hunne onderzaten: alzo doch, niet alleen tot rechtvaardiging van den Rechter, maar ook om anderen van misdrijf af te schrikken, de strafvordering der misdaders noodwendig ontdekt dienden. *Alva* besturf op zo barssen bericht van APOL: en bragt t'zijner verschooning

[1]) Lees: Waar mee APOL zich?

servirsi dell'ordinario rimedio di levare i capi alla plebe sediziosa. Di che poco mostrò Apollo di rimaner soddisfatto, perché al prencipe disse che sebbene la morte di que' due sediziosi era necessaria, ch'egli nondimeno non poteva approvare il modo che si era tenuto; perché e la riputazion propria e gl'interessi loro di Stato gravemente offendevano que' prencipi, che nell' importantissima risoluzione di levar la vita ad alcun lor vassallo non camminavano co' piedi d'una regolata e bene ordinata giustizia; e che i prencipi strettamente erano obbligati far palese ad ognuno la vera cagione che gl'induceva ad incrudelir contro i loro sudditi; e che non solo per giustificazion del prencipe, ma per ispaventar gli altri dal mal operare, il castigo del delinquente necessariamente doveva esser pubblico. Esangue rimase il prencipe per quelle risolute parole di Apollo; e in sua difesa rispose che que' due soggetti cosí ardentemente erano amati dal popolo, che, quando co' termini ordinari di giustizia si fosse proceduto contro essi e il castigo, come conosceva voler ogni dovere, nella pubblica piazza fosse stato eseguito, evidentissimo pericolo si correva che 'l popolo tutto

neemen, niet wandelen met de voeten van een' welgeregelde en ordentlijke rechtspleging, en dat de Prinssen scherpelijk verplicht waaren, eenen iegelijken te openbaaren de oorzaak die hen beweeght om te woeden tegen hunne onderdaanen, en dat niet alleen tot verdaadiging des Prinssen, maar ook om anderen van 't quaaddoen af te schrikken, de straffe van den misdaadigen behoorde te geschieden in 't openbaar. De Prins besturf, door deez' zoo ronde woorden van Apollo, en antwoordde t'zijner verweeringe, dat deeze twee personaadjen zoo vierighlijk bemindt waaren van de gemeente, dat, als men, tegens hen op de gewoonlijke wijze van rechtsvorderinge, gehandelt hadde, en de straf (gelijk hy bekende dat alle behoorlijkheit vereischte) op de gemeene plaatse uitgevoert waare, men ooghschijnlijk gevaar liep, dat al het volk opgestaan zoude zijn, om hen te verlossen uit de handen der dienaaren van 't gerecht, tegens welke onorde, als men noch door wacht van gewaapende had konnen verzien: dat het niettemin een' zekere zaak was, dat het dooden in't openbaar van zoo voorneeme

Staatkundige verschooning van wreede moorderij.

by, dat die twee heeren zo herteliik gelieft waren van 't gemeene volk, dat, indien hy der zelver rechtsvordering na de gewoone wiize had willen vervolgen, en d'onthalzing opentlijk op de merkt (gelijk hy beleed behoorliik te zijn) doen uitvoeren, zeer te bezorgen ware geweest, dat de gansche gemeent zou gaande zijn gemaakt, en 'tzaam gespannen, om de misdadige den Gerechts-dienaars t'ontweldigen. En, schoon hy zich tegen zulken geweld met liifwagt had konnen wapenen, dat'et niettemin niet missen mogt, of d'opentlijke onthoofding van zo uitmuntende, en by d'ingezetenen in 't gemeen zo zeer beminde mannen, zou zo diepen meedoogen, en ontroernis der gemoederen in ziin onderzaten veroorzaakt hebben, datze, zo niet op staande voet, echter d'een of d'ander tiid, onderstaan zouden zulx, op evenveel wat wiize, te wreken. Welke inzigten, hem hadden verhindert, na de gemeene sleur, het lichaam ziins lands van de vuile vogtigheden, waar mee hy't vervult zag, te zuiveren, door d'altoos gebruikelijke artzenyen, die

non si fosse sollevato per ritôrli a' ministri della giustizia: al qual disordine quando anco con le guardie degli uomini armati si fosse potuto provedere, che nondimeno cosa sicura era che la morte pubblica di soggetti tanto principali, e dal popolo del suo Stato tanto teneramente amati, cosí fatta pietá e tanta alterazion di animi averebbe cagionata ne' suoi vassalli, che, se non in quell' istante, col tempo almeno cosa alcuna intatta non averebbono tralasciata per vendicarla: tutti rispetti che l'avevano fatto fuggir l'ordinario rimedio di purgar il corpo del suo Stato da que' maligni umori, de' quali lo vedeva ripieno, con quelle canoniche medicine, che sicuramente con la copia di piú perniziosi umori, che averebbono destato, notabilmente averebbono aggravato il male. Che trivial precetto politico era che nelle piazze e negli altri luoghi pubblici con lo spettacolo solo di soggetti meccanici dal commetter sceleratezze spaventar si doveva la vil canaglia; ma che i personaggi qualificati, amati da' popoli, della vita de' quali per la sola quiete degli Stati loro i prencipi si assicuravano, faceva bisogno che in luoghi segretissimi alla cattura avessero congiunta la morte e la sepoltura: perché negli alti catafalchi il far mostra di

personaadjen, en van de gemeente van zijnen staat zoo tederlijk bemint, zoo groot een' deernisse, en ontstellinge van gemoeden zoude gebaart hebben in zijne vassalen, dat, zoo niet op staande voet, ten minsten met'er tijdt, zy zich alles onderwonden zouden hebben om het te wreeken. Om alle welke inzichten hy goedt gevonden had te schuwen den gewoonlijken raadt, van 't lijf van zijnen staat te zuivren, van die quaade zucht, daar hy 't mede vervult zagh, met die konstmaatige geneesdranken, die gewisselijk, met den overvloedt van zucht, die zy zouden gaande gemaakt hebben, het quaadt merkelijk zouden hebben verzwaart; want het was een †leerjongens regeerregel, dat men op de markten en andere gemeene plaatsen, alleenlijk met ten toon stellen van geringe persoonen, het slecht gespuis van 't bedrijven der schelmeryen moet afschrikken; maar dat de treffelijke personaadjen, bemint van 't volk, van welker leven de Prinssen zich alleen, om de rust hunner staaten verzekeren, van noode was op d'allerheimelijkste plaatsen, eensklaps vast te houden, te dooden, en te begraaven, om dat het monsteren op schavotten, met de straffe der voortreffelijke mannen

†trivial precetto politico.

onfeilbaar, door den toevloed van veel ander verdorven vogt, door hun verwekt, het euvel veel verergert zouden hebben. Ook was 't een bekende heerschles, dat men, aan de merkt, of andere Stads-plaatzen, alleen met het schouwspel van slechte gezellen, 't gemeene graauw een schrik voor misdoen moest inprenten; maar, dat men mannen van magt en middelen, en bemint van 't volk, welkers leven, alleen om de rust des Riix, door den Vorsten in verzekering genomen wierd, noodzakeliik in de verborgenste hoeken in hechting te stellen, en met een al dadelijk te dooden, en te bedelven diende. Want op hoge schavotten pralende straf-vertooningen van voortreffeliike lieden te doen, in stee van schrik, in een jegeliik een razende wraaklust wekte. Hier op vraagde APOLLO den *Alvaner*; *Zedert wanneer hy die verhaalde heersch-les geleert had?* Dewelke antwoorde; dat hy, noch heel jong,

Gruweliike heerschles.

supplici di uomini grandemente segnalati, non ispavento, ma rabbia grande di vendetta generava in ognuno. Interrogò allora Apollo il prencipe quanto tempo era ch'egli aveva notizia del precetto ch'aveva detto. Rispose il prencipe che fino dalla sua prima giovanezza l'aveva imparato da un fiorentino, suo maestro nella politica. Allora di nuovo chiedette Apollo al prencipe per qual cagione, nella tanto memoranda e funesta risoluzione ch'egli fece nella causa del prencipe di Agamonte e del conte di Orno, aveva praticato il contrario. Arditamente a Sua Maestá rispose il prencipe che diversi erano gl'interessi di colui che una provincia governava come ministro, dall'esser di essa prencipe assoluto; e che la natura miglior ingegno aveva dato all'uomo per ben governare le cose proprie, che i fatti del suo padrone; e che molti, che nel reggere gli Stati altrui parevano ciechi, nel proveder poi alle bisogne proprie piú occhi avevano di Argo.

geenen schrik, maar een' raazende wraakgierigheit verwekt in alleman. Apollo alstoen vraaghde den Vorst, sedert wanneer hy kennisse bekomen had van deeze leere. De Prins antwoordde, dat hy die had van eenen Florentijn, zijnen meester in de regeerkunde. Toen vraaghde Apollo, op nieuw, den Prins, waaromme hy in dat zoo vermaart en *dootsch besluit dat hy genoomen had tegens den Prins van Egmondt en Graaf van Hoorn, het tegenspel in 't werk gestelt had. Stoutelijk antwoordde hier op de Prins zijner Majesteit, dat'er onderscheit was tussen 't verlank dat iemant heeft by 't regeeren eens landschaps onder hooger overheit, en tussen zelf opperheer te zijn. En dat de natuur den mensche beeter verstant gegeven heeft, om zijne eige zaaken te regeeren, als de zaaken van zijnen meester; en dat veele, die in 't regeeren der staaten van anderen blint schijnen, daar naa, in toezicht op hunne eigene zaaken, meer oogen hadden als Argus.

*funesta.

daar in onderwezen was door een *Florentiner*, zijn meester in staatkund. Wiiders wild' Apollo weten; *Waarom hy dan in dien gedenkweerdigen en droeven rechtsvolvoering aan de Graven van* Egmond *en* Hoorn *heel anders gehandelt had?* Waar op't antwoord was; dat, een land als Bewinthebber voor een tijd, of als vry Vorst voor altoos te beheerschen, in belang zeer veel verscheelden. En dat de natuir den mensch veel meer verstands gegeven had tot verrichting van eigene, dan van vreemder of meesters zaken. Zo dat veele, die in't bestier van anderer lieden landen en zaken bot en blind schijnen, in't bezorgen en bevorderen van eigen doen en voordeel, bevonden worden scherpzinnig en scherpzichtig genoeg, ja bet dan *Argus* geoogt te zijn.

Waarom door Duc d'Alva aan de Graven van Egmond en Hoorn niet gebruikt.

RAGGUAGLIO LI.

Gli achei, per la crudele esecuzione dal duca d'Alva fatta contra i due capi del popolo, straordinariamente infuriati, con le armi pubbliche lo cacciano di Stato.

Mentre il duca d'Alva nel suo principato degli achei, dopo il risentimento che fece contra i due primi soggetti del popolo, del quale si è scritto con le passate, con usar severitá grande di molte occisioni cercava di assicurarsi in Istato, il negozio della quiete del suo principato sempre piú è andato difficultandosi: non sempre essendo vero che l'estirpar ne' primi anni dagli Stati nuovi e sospetti i soggetti per nobiltá, per séguito, per valore e per ricchezze piú eminenti, liberi i

EEN EN VIJFTIGHSTE NIEUWMAAR UIT PARNAS VAN 'T TWEEDE HONDERT.

De Achaeën door de wreede straffe van den Hertoge van Alva, gedaan over de twee hoofden des volks, uittermaate verwoedt geworden, drijven hem, met gemeene waapenen, ten Staat uit.

Terwijle de Hartogh van Alva, in zijn Vorstendom van Achaja, naa de wraake, die hy nam van de twee voorneemste personaadjen des volks, waar af men by den voorgaanden geschreven heeft, met pleegen van groote strafheit door veel doodens, zich zocht te vestigen in den staat, heeft zich 't stuk van de ruste zijns Vorstendooms, van tijdt tot tijdt bezwaarlijker geopenbaart, zijnde niet altijds waarachtigh, dat in de eerste jaaren, in de nieuwe oft verdachte staaten het uitrooijen der persoonen, uitsteekende in adel, aanhank, waardije en rijkdoom, den

LI.

D' Achajers, *als razende verbittert en verbolgen over 't wreede verworgen van de twee Hoofden des Volx, uit bevel van den Hertog van* Alva, *jagen den zelven gewapender hand te lande uit.*

Hoe zeer den Hertog van *Alva*, na't ombrengen der twee voornaamsten des volkx (waar van by voorige geschreven is) door 't oeffenen van vele verwoede moorderyen, zich zocht gevreest, en alzo ziin nieu Vorstendom te vaster, vreediger, en veyliger, te maken; zo vond daar in hoe langer hoe meer swarigheydt. Dewiil 't niet altiidt waar is, dat het verdelgen der deftigste van aanzien, van adel, van aanhang, van deugd, of riikdom, by d'aanvang van een nieuwe, en verdachte

Onwisse heerschregel.

prencipi dalla gelosia c'hanno della nobiltá e del popolo. Percioché alcuni principali uomini achei, come prima viddero manomessi que' due personaggi tanto principali solo perché dal popolo molto erano amati e stimati, come in sospetti tali accader suole, in loro medesimi cominciarono a temer la stessa ruina. E percioché gli uomini di valore lungo tempo non sanno vivere nella paura, e per non pericolare non solo strada molto sicura stimano il precipitare, ma, quando il viver quieto e senza sospetto non è loro conceduto, baldanzosamente si dánno in preda alla temeritá, molti de' piú principali ingegni degli achei si fecero capi del popolo, arrabbiato dal dolore di veder che delitto degno di morte fosse stato giudicato l'amore che sviscerato egli portava a que' due soggetti che fine avevano fatto tanto infelice. Di maniera tale, che la severitá del duca d'Alva operò l'effetto (che sempre cagionar suole in quelle nuove tirannidi, le quali, per le atroci discordie che regnano tra la nobiltá e il popolo, si sono intruse

Prins verlost van 't achterdenken dat hy heeft op edelen en gemeente. Want eenige van de voorneemste der Achaeën, ziende de handt geleit aan die twee zoo uitmuntende luiden, alleenlijk om dat ze wel gewilt, en geacht waaren van de gemeente, gelijk in diergelijk vermoeden gewoonlijk geschiet, begonden zelve gelijken val te vreezen. En gemerkt luiden van moede, niet lang kunnen in angste leven, en om gevaar t'ontgaan, niet alleen achten het *stout bestaan eenen vailigen wegh te zijn, maar als hun niet toegelaaten wort in rust en zonder quaat vermoeden te leeven, zich boutelijk overgeven ten buite aan de reukeloosheit; worpen zich veele van de voorneemste verstanden der Achaeën op tot hoofden der gemeente, verwoedt door de smarte van te zien, dat voor een misdaat der doot waardigh geoordeelt wert de hartgrondelijke liefde, die zy gedraagen had tot die twee personaadjen, de welke zoo rampzaligh een eindt hadden genomen. Der weege dat de strafheit, van den Hartoge van Alva, baarde, het geen zy altijds gewent is te baaren in die nieuwe dwingelandijen, de welke door de bittere tweedraght tussen adel en gemeente, ingedrongen worden ten vryen

*il precipitare.

regeeringh, den Overheer bevriidt voor alle vrees en gevaar van den Adel en 't volk. Want vele van de voornaamste der *Achajers*, zo haastze zagen, dat twee zo uitmuntende mannen heimeliik waren om hals gebracht, alleen om datze van 't volk hoog geacht en geëert wierden, begosten (zo men gemeenlijk in zulke onzekerheden speurt) ook zelve voor zodanigen dood te zorgen. En, door dien dappere mannen in angst niet lang mogen leven, ook om 't minste gevaar, vonden veiligst te haasten. Want, wanneerze haar vredigh en vry te leven belet zien, wordenze overgeven waaghhalzen. Dus stelden veel der voortreffeliixte *Achajers* haar tot hoofden des volx, vervoert van deernis en spiit, om dat voor een doodweerde misdaad veroordeelt was de hertelike liefde, dienze dees twee deugdzame mannen hadden gedragen, en daar door onnozele oorzaken van der zelver ongeval waren geweest. Invoegen dat de harde handeling des Hertogen van *Alva* te weeg bragt ('t gene 't gemeenliik pleeg in nieuwe dwinglandyen, die, zich by wreveligen tweespalt tusschen den Adel en 't volk in vrye

Wat de wreetheyd

nelle patrie libere) di riunir in una perfetta caritá, in un sviscerato amore il popolo con la nobiltá, solo affine di ricoverar con l'unione quella libertá che per le pazze discordie civili altri ha perduta. Onde il popolo tutto degli achei, guidato dalla nobiltá, in un giorno determinato pigliò le armi, e, fatto émpito contro il prencipe loro, con facilitá grande lo cacciarono di Stato; e giá sono due giorni che 'l duca d'Alva fuggendo si ricoverò in Parnaso, e subito fu a far riverenza a Sua Maestá, dalla quale non solo con pessimo occhio fu veduto, ma piú che molto si dolse con esso lui, che cosí malamente si fosse ingannato del concetto nel quale lo aveva. Il duca volle allora scusarsi e molte ragioni addurre in sua discolpa, quando Apollo gli comandò che tacesse; e appresso li disse che un suo pari pur doveva sapere che, per indurre un popolo nato libero a quietamente ricever tutta la servitú, somma imprudenza era, come aveva fatto egli, usar ne' primi mesi le crudeltadi e le scoperte immanitadi contro i soggetti grandi dello

Vaderlande, van te vereenigen in volmaakte vriendschap, in hartgrondelijke liefde, het volk met den adel, alleenlijk om door eendraght weder te winnen, †die vryheit, die men, door het zotte twisten, verlooren heeft. Waar over de gansche gemeente van Achaja, aangevoert door den adel, op zekeren bestemden dagh, de waapenen nam, en vallende op hunnen Prins, dreven hem met kleene moeite ten staat uit: en 't zijn reeds twee daagen dat de Hartogh van Alva vluchtende zich berghde in Parnas, en terstont quam eerbiedenis doen aan zijne Majesteit, van de welke hy niet alleen met zeer quaden ooge aanschouwt wert, maar de zelve beklaaghde zich uit der maate van hem, dat zy zoo leelijken zich bedroogen had gevonden in 't gevoelen, dat zy van hem gehadt had. De Hartogh wilde zich alstoen verschoonen, en veele reden bybrengen t'zijner onschult, als Apollo hem geboodt te zwijgen, ende daar naa hem zeide, dat eene zijns gelijk immers behoorde te weeten, dat om een vrygebooren volk te brengen tot gerustelijk t'ontfangen de volkome slaverny, de opperste onvoorzichtigheit was (gelijk hy gedaan had) in de eerste maanden te gebruiken de wreedtheden en

†*Arist. 5 B. 5, cap. De algemeene vrees bevredight zelfs de bitterste vyanden.*

des Hertogen van Alva te weeg bragt.

landen doorgaans indringen, als) het vereenigen in een vast verbond, en herteliike liefde de gemeent met den Adel; alleen om door eendragt dien vrydom te herkriigen, dienze door onderlinge dwaze tweedragt hadden laten verlooren gaan. Dies alle *Achajers* onder 't beleid der edelen op een bestemden dag, gelijkelijk ter wapen liepen, en daar mee den Dwingland van *Alva* te liif, dienze, dus overvallen, zeer lichteliik te land uitdreven. En 't is nu al twee dagen geleden, dat dezelve, ontvlugtende, zich hier in *Parnas* quam bergen, en eensgangs zijn Majesteit begroeten: die hem niet alleen met grimmige oogen aanzag, maar zich ook zeer over hem beklaagde, dat hy hem, in ziin hoop en hoog gevoelen van hem, zo deerliik bedrogen had. Den Hertogh zocht zich noch te verschoonen, en vele zaken tot zijn onschuld voor te wenden: wanneer hem APOLLO gebood te swijgen: en vorder tot hem zeyde; Dat zulk een kloekaart als hy zoo veel behoorde te hebben geweten, dat, om eén vry gebooren volk t' eenemaal, en met gemak, t' onderslaven, zeer onvoorzichtig van hem gedaan was, zijn eerste

Wort daar over van Apollo bestraft.

Stato: le quali ponendo i popoli in aperta disperazione, ogni possibil strada tentavano per levarsi dal collo quel pesante giogo della servitú, che essi neppur erano usati di vedere nonché di sopportare; e che negozio tanto importante felicemente si recava al suo fine solo con la lunghezza del tempo, a poco a poco insensibilmente introducendo la servitú ne' popoli e spogliandoli della libertá, sí che essi né dell' uno né dell'altro si avvedessero. Disse allora il duca che dalla proscrizione di Augusto, con la quale in un sol giorno, spegnendo la piú coraggiosa nobiltá romana, affatto levò i capi al popolo, aveva imparato che i nuovi principati si fondavano col termine usato da lui: conseglio che anco aveva imparato dal magno Tacito, che liberamente diceva [1]): *„Nihil ausuram plebem, principibus amotis"*. A queste cose replicò Apollo che colui nelle sue risoluzioni bruttamente precipitava sempre, che con gli esempi delle cose passate regolava le presenti sue azioni:

[1]) Tacito, libro I degli *Annali*.

onmensselijkheden tegens de groote personaadjen van den staat, de welke stellende de volken in openbaare vertwijffeltheit, alle mogelijke weegen verzoeken, om van den halze te schudden, dat zwaare juk der slavernije, dat zy ook ongewoon waaren te zien, en niet alleen te voelen, en dat een handel van zoodaanigh een gewichte gelukkelijk ten einde te brengen is, alleenlijk met lankheit van tijde; mits allenskens, ongevoelijker wijze, de slavernije, over de volken, invoerende, en hen van de vryheit ontblootende, zulks zy het eene nocht het ander gewaar worden. Daar op zeide de Hartogh van Alva, dat hy, van de bannissementen van Augustus, door de welke, hy op eenen dagh verdelgende den moedighsten adel van Rome, den volke in der daat zijne hoofden quijt maakte, geleert had, dat de nieuwe Vorstendommen gegrondslaaght werden, met de maniere van hem gebruikt; een raadt dien hy ook geleert had van den grooten Tacitus, de welke rondelijk zeide: *Nihil ausuram plebem, principibus amotis; Dat de gemeente geen hart hebben zal, als de Vorsten aan een' zijde zijn*. Op deze dingen hervoeghde Apollo, dat in zijn *raadsbesluit, altijds eenen schandelijken val deed, *Tac. I. Annal.* **opini.*

intreed met moorden, en onmenschelijke wreetheden tegen de groten des lands, te doen. Waar door d' ingezetenen tot d' uitterste waanhoop gebragt, op allerlei wiize zouden zoeken dat oversware dienstjuk van hun halzen te werpen, 't welkze noch niet eens gewoon waren te zien, veel min te verdragen. En dat zo gewigtig een werk alleen gelukkelijk uit te voeren was door lengte van tiid, allenskens by kleintjes de dienstbaarheid indringende, en de vrydom uitdrijvende, zo dat d' onderdanen van 't een noch 't ander iets komen te merken. Daar op zeide den Hertog, dat hem door *Augustus*, mits hy op eenen dag al de dapperste Roomze Edelen te land uitbande, en alzo de hoofden des volx aan een kant hielp, den weg, om een nieuw Vorstendom te stichten, even zo hyze gehouden had, eerst geweezen was, gelijk ook *Tacitus* hem had wiis gemaakt; *(NIHIL AUSURAM PLEBEM, PRINCIPIBUS AMOTIS). Dat het gemeene volk buiten beleiders, niets bestaan zou. Waar op APOL hem weder te houden gaf; Dat die zich altiid deerliik in ziin doen bedrogen vond, die na't voorbeeld van voorledene,

Hoe men vrye luiden best tot slaven maakt.

***Tac. lib. I. Ann.**

i medesimi requisiti e le stesse circostanze non avendo, che quelle che per sicura sua norma egli si era posto ad imitare; e ch'egli doveva considerare che nelle nuove signorie solo quel prencipe sicuramente poteva porre in atto pratico quel precetto tarquiniano di tagliar la cima ai papaveri troppo grandi, che tanto eccellentemente seppe porre in esecuzione il magno Augusto, che le circostanze medesime aveva di quel grande imperatore; il quale, armato trovandosi e vittorioso, non solo sicuramente potette far la tanto famosa proscrizione, ma con le armi medesime, con le quali aveva annichilata la nobiltá romana, facilmente averebbe potuto abbattere le sollevazioni tutte popolari che fossero nate in Roma: appoggio che non avendo il duca, nell' usar la crudeltá stessa che felicemente aveva praticata Augusto, grandemente si era trovato ingannato. E che l'esempio dello sfortunatissimo duca di Atene, da' fiorentini chiamato alla signoria della

de geene, die naa 't exempel van de voorledene zaaken, richtte zijne jegenwoordige handelingen, niet hebbende den zelven aart en omstandigheden van den geenen, die hy zich tot eenen vailigen regel gestelt had, om naa te volgen; en dat hy moest bedenken, dat die Vorst alleen in de nieuwe heerschappijen te werke kon stellen die Tarquijnsche leere, van den te hoogen mankoppen den top af te slaan, 't welk zoo uitnementlijk de groote August wist uit te voeren, die de zelve omstandigheden had van dien grooten Prinsse, de welke zich vindende gewapent en gezegent, niet alleen vailighlijk konde doen geeven die vermaarde bannissementen, maar met de zelve waapenen, daar hy den Roomschen adel mede vernielt had, lichtelijk zoude hebben konnen dempen, alle muiterijen der gemeente, die te Roomen gereezen moghten zijn; een onderstant, 't welk niet hebbende de Hartogh, in 't gebruiken van de zelve wreetheit, die Augustus gelukkelijk gepleeght had, zich grootelijks had bedroogen gevonden: en dat het exempel van den rampzaaligen Hartoge van Athenen, dien de Florentijnen geroepen hadden tot de heerschappije van hun vrye Vaderlandt, zijnde het zijne

Wreed onderricht van Tarquinius.

ziine tegenwoordige zaken richten en regelen wilde, zonder toe te zien, of alle omstandigheden der zelver wederzijds al even gelijk waren. En hy dies te bedenken had, dat geen Vorst vermogt veiliglik te volvoeren dat wreed onderrigt van Tarquinius, gegeven door 't afhouwen der te hoogh verhevene maanbollen, 't welk den grooten Augustus zo behendig had weten in 't werk te stellen, dan die zich verzien en gestiift vond met gelijke middelen, als dien grootmachtigen Keizer; als dewelke gewapent, en verwinner, niet alleen die wiidruchtbare verschrijving, of verbanning, gevaarloos uitvoeren, maar ook met dezelve wapenen, waar mee hy den Roomzen Adel ree gedemt had, alle oploop des gemeenen graauws binnen Rome zeer lichteliik ter neder leggen, kon. Weshalven den Hertog, zulk een achterhoede dervende, door geliik geweld, en wreetheit, als Augustus t' ziinen voordeele oeffende, ziin eigen val en verderf gewrogt had. Doch door 't voorbeeld van den zeer ongelukkigen Hertog van *Athene*, door den Florentiners tot Overheer hares lands beroepen, het ziine zeer geliik ziinde, mocht men klaarliik

patria loro, similissimo essendo a quello di lui, chiaramente faceva conoscere ad ognuno che i principati, ne' quali altri per le civili discordie de' cittadini era chiamato, non con le subite e severe crudeltadi usate contro i soggetti piú principali dello Stato si assicuravano, ma con l'artificio di mantener vive e grandi tra la nobiltá e il popolo quelle divisioni, che, dalla republica avendo cacciata l'antica libertá, vi avevano introdotta la nuova servitú; e che prencipi tali sopra tutte le cose con ogni possibile studio loro dovevano guardarsi dal far azione di tal disgusto pubblico, che avesse potuto indurre il popolo alla disperazione di riunirsi con la nobiltá. E ch'egli ogni giorno piú si chiariva che l' ingegno spagnuolo mirabillissimo era per ben governare que' popoli, che, essendo nati e perpetuamente vissuti sotto le monarchie, ricevevano tutta la servitú; ma che nel dominar le nazioni, che, o per esser nate nella libertá di larghi privilegi, o che, dalla libertá novellamente essendo passate alla servitú, „*nec totam libertatem,*

zeer gelijk, klaarlijk eenen iegelijken deed verstaan, dat de Vorstendoomen, tot de welke iemandt, door de inlandsche tweedraght wort geroepen, niet door de schielijke en strenge wreetheden, gebruikt tegens de voornaamste persoonen van den staat, worden verzekert; maar met de konstenaarije van levend en wakker te houden tussen adel en gemeente, die geschillen, de welke hebbende uit den staat verjaaght de oude vryheit, daar de nieuwe slavernije hebben ingevoert, en dat alzulke Prinssen, zich met alle vlijt hadden te wachten van iets te doen daar de gemeente zulke weêrsmaak in vindt, dat het de zelve kan brengen tot de vertwijfeltheit, van zich weder te vereenigen met den adel: dat hy alledaaghs klaarder bemerkte, dat het Spaansch verstandt wonderlijk bequaam was, om te regeeren volken, die gebooren en gestaadigh geleeft hebbende onder opperheerschappijen, de volle slavernije gedoogen konden: maar dat, om te regeeren luiden die, oft om gebooren te zijn in de vryheit van ruime handtvesten, ofte die, uit de vryheit versch gekomen zijnde in de slaavernije, *Nec totam libertatem, nec totam servitutem pati possunt; Nocht volkomene vryheit, nocht* *Tac. I. Hist.*

merken, dat de heerschappy, waar toe yemand door inlandze oneenigheit geraakte, niet door haastig en hevig woeden tegen d'aanzienliikste des lands, maar door 't behendig onderhouden en woeden van dezelve verdeeltheden tusschen den Adel en't volk, waar door d' oude vrydom verdreven, en de dienstbaarheit ingevoert was, gevest en verzekert wierd. Daarom diergelike Overheeren haar wel nau te wagten hadden, van zo euvelen en tergenden ondaad te bedriiven, dat de gemeent daar door tot wanhoop, en weder vereening met den adel, gedreven wierd. Vorder verklaarde Ziin Majesteit; Dat Hy van tiid tot tiid al naarder en klaarder bevond, dat den Spaanzen aard wonder dienstig was tot het bestier van een Volk, dat in slaverny gebooren, en getogen, niet ongewent of weigerig was een volkomen dienstbaarheit te dragen: doch, dat tot heerschingh over vrygeboren volkeren, of met ruime voorrechten begaaft, of nieuwliiks overheert, als dewelke *(NEC TOTAM LIBERTATEM, NEC TOTAM SERVITUTEM PATI POSSUNT) noch volle vryheit, noch geheele dienstbaarheit dulden konnen, die landaard, Middel om een geweldriik staande te houden. *Tac. lib. I. Hist.

nec totam servitutem pati possunt" [1]), era negozio poco accommodato agl'ingegni di quelle nazioni, che, avendo „*promptum ad asperiora ingenium*" [2]), straordinariamente erano „*prompti ferocibus*" [3]).

[1]) Tacito, libro I delle *Istorie*.
[2]) Tacito, libro I degli *Annali*.
[3]) Tacito, libro II degli *Annali*.

Tac. I. Annal. *volkomene slaaverny konnen draagen,* een werk was qualijk voegende
Tac. 2 Annal. den verstanden van die volken, de welke hebben *promptum ad asperiora ingenium, Den aart vaardigh tot strengheit,* uit der maate waaren *prompti ferocibus, Gereet tot forsigheit.*

Tac. lib. I. Ann. weinig deugde; dewijlze had *(PROMPTUM AD ASPERIORA INGENIUM)
Tac. lib. 2 Ann. een wrevelen en barszen imborst, en dies t'overdadig waren *(PROMPTI FEROCIBUS) genegen tot wreedtheden.

Ragguaglio lix.

Il nipote del prencipe de' laconici, dopo la morte di suo zio dovendo ritornar alla fortuna privata, poca virtú di animo ben composto mostra nel far cosí pericoloso passaggio.

Il nipote del prencipe de' laconici, il quale, mentre suo zio di gloriosa memoria visse, con straordinaria autoritá governò quello Stato, per l'elezione che li mesi passati seguí del nuovo prencipe, due giorni sono dovea ritornar alla vita privata. E, percioché il divider da un uomo, che per qualche tempo abbia gustata la dolcezza del regnare, la dominazione, cosa molto piú è spaventevole che la separazion dell'anima dal corpo, e altre volte essendo accaduto in Parnaso che

Negen en vijftighste nieuwmaar uit parnas van 't tweede hondert.

*De Neef des Prinssen van Sparta, moetende, naa de doodt van zijnen Oom, zich weder begeeven tot een *bewindtloos leeven, doet kleen bewijs van de kloekheit eens welgeschikten gemoeds, op dien gevaarlijken pas.*

**privata.*

De Neef des Prinssen van Sparta, de welke, geduurende het leeven zijns Ooms, hooghloflijker gedachtenis, met ongewoonlijk groot gezagh, dien staat regeerde, heeft, door de keure van den nieuwen Prinsse, de verlede maanden geschiedt, over twee daagen moeten keeren tot het leven eenen ampteloozen onderdaan; en gemerkt de Regeeringe te beneemen eenen mensche, die de lekkernyen van 't heerschen eenigen tijdt lang gesmaakt heeft, ongelijk schriklijker dingk is, als het scheiden van lijf en ziel; en t'andere maalen gebeurt zijnde in Parnas, dat in diergelijke heeren, de overgroote staatzucht, der voege verstikt heeft

lix.

De neef des Vorsten van Sparta *door de zelve zijn Oom over 's Rijx-zaken gezet, en, by des zelfs overlijden weder tot staatloos leven genoodzaakt zijnde, toont zich zeer slaphertig in't dulden van zo droeven verandering.*

De neef des *Prinssen van Sparta*, die by 't leven zijns Ooms, hooghloflijker gedagtenis, met ongemeen ontzag 't zelve Riik regeerde, moest, mits 't verkiezen van eenen nieuwen Vorst, verleden maand voorgevallen, nu voor twee dagen, van zijn hooge Staat tot zijn voorig amptloos leven wederkeeren. En, alzo't gezag te scheiden van een eerzugtig mensch, die alree de zoetigheit van heerschen een wiile gesmaakt heeft, veel feller en vreezeliiker is, als de scheiding van ziel en liif; en vermits 't wel meer in *Parnas* gebeurt was, dat door t'over-

Vrezelijker 't gezag van

in somiglianti signori la soverchia ambizion di dominare di modo ha soffocata la virtú dell'umiltá e quei spiriti vitali della moderazion dell'animo, che viva sostentano la virtú del cuore di un genio ben composto, che con scandalosa renitenza hanno fatto cosí gran passaggio; Apollo, mosso a pietá di casi tanto lugubri, per veder di salvar in quel tremendo punto la riputazion di signori tanto segnalati, molti anni sono instituí in Parnaso la caritatevole Compagnia della pietá, nella quale i primi filosofi morali di questo Stato si veggono scritti. La notte dunque che precedette alla mattina nella quale quel prencipe dovea far azione tanto spaventevole, monsignor reverendissimo Francesco Petrarca col suo util libro *De remediis utriusque fortunae,* il dottissimo Girolamo Cardano con la sua opera *De utilitate capienda ex adversis,* e il sapientissimo Anneo Seneca, meritissimo prior della Compagnia, con gli scritti preziosi del santissimo Boezio Severino,

de deughd der ootmoedigheit, en die leefbaare geesten van de gemaatightheit des gemoeds, de welke in leven onderhouden de deughdt des harten, van eenen welgeschikten aart, dat zy met een schandelijk schoorvoeten zoo groot een *overschreede gedaan hebben, Apollo beweeght tot meêdoogen, over zoo beklaaghelijke rampen, om zorge te draagen voor de behoudenis der achtbaarheit van zoo uitsteekende heeren, in dat ysselijke punt, heeft over veele jaaren, in Parnas gesticht het medelijdende gezelschap van de barmhartigheit, in 't welke, de voornaamste Philosophen van dezen staat, hunne naamen geschreven staan. In der nacht dan, als 's morgens daar aan van dien Prins zoo schrikkelijk een werk gewroght moest werden, mijn eerwaardige heer François Petrarcha met zijn oorbaarlijk boek *de Remediis utriusque fortunae, Van raadt tegens voor- en wederspoedt,* de hooghgeleerde Hieronimus Cardanus met zijn werk *de utilitate capienda ex adversis, Om voordeel met tegenspoedt te doen,* en de welwaarde Annaeus Seneca, prieur van de kamere, met de dierbaare schriften van den allerheilighsten Boëtius Severinus, *de Consolatione Philosophiae, Van den Troost der Wijsheit,* gingen zich vervoegen by dien Prinsse, den welken zy

*passaggio.

een heerschzuchtige, dan de ziel van 't liif te scheiden.

dadigen heerschzucht in zulke Heeren, de deugd der nederigheit, en de levende geesten der gematigheit des gemoeds, die d'hertekragt van een rechtgeschikten imborst by 't leven houdt, zo zeer bezet en verstikt is, datze zo moeijelijken gang met schandelijk schoorvoeten en tegenspartelen volbrengen: zo heeft APOL, door zo droeve ongevallen tot meely bewogen, om in dien gevaarlijken toestand, d'eer van zo uimuntende mannen (waar 't mogelijk) in haar geheel te behouden, voor veele jaren in *Parnas* opgericht het goedertieren Gilde der medoogenden. Waar in de voornaamste Zedewijzen dezes Riix zich mee hadden laten inschriiven. Des nachts dan voor dien droeven morgen, dat dien afgedankten heer zo afgrijzeliiken gang zou gaan, gingen *François Petrarcha,* met ziine zeer stichteliike schriften (DE REMEDIIS UTRIUSQUE FORTUNE)[1]) *van goe raad in voor- en tegenspoed:* de doorgeleerde *Hieronimus Cardanus,* met ziine leeringen (DE UTILITATE CAPIENDA EX ADVERSIS) *van voordeel uit verlies en ongeluk*

[1]) FORTUNE, lees: FORTUNAE.

De consolatione philosophiae, furono a trovar quel prencipe, al quale con longe giro di bellissime parole annunciarono l'orrenda nuova del ritorno che la vegnente mattina far doveva alla vita privata. Avviso per certo dolorosissimo, e il quale con tanta alterazion di animo e commozion di spirito fu udito da lui, che, con strida che assordavano ognuno, con urli che fino giungeano al cielo, cominciò a rammaricarsi e a dolersi della sua perversa fortuna, dalla quale diceva di esser stato assassinato: esclamando che a pena gli avea fatto gustar la dolcezza della dominazione, la soavitá dell'imperare, che lo precipitava nella miseria della vita privata, facendoli sorbir l'amara medicina di cangiar il comandare nell'obbidire; onde l'infelice, nel passo acerbissimo dell'agonia di tanto suo infortunio, a quei signori confortatori spesso raccomandava la sua riputazione; e instantemente chiedea di non esser in quella sua urgentissima necessitá

met eenen langen ommewegh van overschoone woorden, aanzeiden de ysselijke tijdinge van de wederreize tot het bewintloos leeven, die hem des morgens naastkomende stondt t'aanvaarden. Een overdroeve boodschap voorwaar, en de welke hy verstont, met zulk een' ontsteltenisse van gemoedt, en beweeghenisse van geest, dat hy, met schreijen, dat eenen ieder verdoofde, met nokken die tot in den heemel steegen, begon te kermen, en zich te beklaagen, over de boosheit zijner fortuine, die hy zeide dat een moordtstuk aan hem beging, roepende overluide, dat zy hem nauwlijks had laaten proeven de zoetheit der heerschappye, de lekkernye van 't regeeren, oft zy smeet hem van boven neder in de ellende des bevelleloozen leevens, hem doende opslorpen den bitteren geneesdrank, van 't regeeren te wisselen aan 't gehoorzaamen, waar over d'ellendige, in den zuuren pas van dien uitersten noodt, zijns zoo groot een' ongeluks, dikwils aan die heeren †staatzieketroosters, zijne achtbaarheit was beveelende, en ernstigh verzocht, in dien hooghdringenden noodt, niet verlaaten te werden. Toen namen Seneca, en Cardanus, en Petrarcha, met onuitsprekelijke vriendelijkheit, dien Prins, in den arme, dien zy minnelijken aantroostten, om moedt te

†*conforta-ori.*

te trekken: de overwiize *Annaeus Seneca,* welwaardig Olderman van 't Gilde, met de hoogwaarde werken van den zeer scherpzinnigen *Boëtius Severinus* (DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE) *van de vertroostinge der wijsheit,* dien verslagenen Vorst bezoeken, dienze door lange omleidinge van lieflijke redenen, aandienden, die vervaarliike tiiding, dat hy den naastvolgenden morgen moest aftreden van den Vorstelijken troon tot in ziin burgerliike wooning. Zeker een zeer schrikkeliike boodschap, die met zulk een schrik en ontsteltenis des gemoeds van hem wierd aangehoort, dat hy, met een ysseliik geschreeuw, 't welk iders oooren verdoofde, en gehuil, dat ten hemel klom, begon te kermen en te klagen over ziin verkeerd en wangunstig avontuir, uitroepende daar door verrast en verraden te ziin, en eer't hem eenmaal de zoetigheit van gezag te voeren ter degen had doen proeven, in d'ellenden van een ongeacht amptloos leven van boven neder-gestooten, doenden hem drinken den bitteren drank der verandering van heerschen in gehoorzamen. Zo dat deze mistroostige,

Schrikkelijke boodschap.

abbondonato. Allora e Seneca e il Cardano e il Petrarca con caritá indicibile abbracciarono quel prencipe, il quale caramente confortavano a mostrar cuore in quella sua avversitá; e, per maggiormente consolarlo, ogni lor industria posero in lodargli la felicitá della vita privata, i contenti della vita quieta, la beatitudine che altri sente nel solo governar se stesso e le cose sue: e spesso gli faceano ripeter con il cuore quelle parole del mastro delle sentenze politiche: „*Quam arduum, quam subiectum fortunae regendi cuncta onus!*" [1]: parole santissime, e le quali, quando sono masticate da palato che di esse sappia gustare il vero sapore, sono di tanta efficacia, che ebbero giá forza di indur l'animo del grande imperador Carlo quinto, piú di ogni altro indurato e ostinato nell'ambizione di regnare, a ritirarsi in un monastero e

[1]) Tacito, libro I degli *Annali*.

toonen in deze zijnen tegenspoedt, en om hem te beeter te vreede te stellen, hielden hem t'elken stonde, met alle vlijt voor de weelde van het bevelleloos leeven, de genoeghten van de geruste daagen, de gelukzaaligheit die men geniet in 't regeeren van zich zelven, en zijne zaaken: en dikwils deeden zy hem verhaalen die woorden van den meester der zinspreuken van Staate, *quam arduum, quam subjectum fortunae, regendi cuncta onus: Hoe veel dat het in heeft, en hoe wankel een staat het zy, alles te regeeren.* Heilheilige woorden, en de welke gekaut wordende in eenen mondt, die daar de rechte smaak uit kauwen kan, zoo dapperlijk werken, dat ze eertijds de kracht gehadt hebben, om 't gemoedt van Kaizar Karel den Vijfden, meer als iemandt ter werelt verhart en stijfzinnigh in de staatzucht en begeerte tot het heerschen, te beweegen om de werelt te verlaaten, en een kluizenaar te werden. Maar tegens deze vertroostingen verhardde die heer zoo leelijken, dat hy meer als eens, tegens die eerwaarde ziekentroosters van staate, zeide, dat het bevelleloos leven te verheffen boven 't regeeren, een †wonderleere was, boven maaten, haatelijk, een *ontwerp dat met den monde gesprooken, en met het harte niet gelooft werdt, een' leering, de welke,

Tac. I. *Ann.*

†*paradosso.* **concetto.*

in de bangste benauwtheit en zieltooging ziins ongevals d'heeren vertroosters ziin eer, en achtbaarheit meermaal aan beval, en onophoudelijk bad, hem doch in dien uittersten nood niet te verlaten. Daar op vielen Seneca, Cardanus en Petrarcha met zonderlinge liefd bewijzingen den droeven Vorst om den hals, hem hert en moed tegen deze ziine wederweerdigheit, elk om 't zeerst, insprekende: en koozen voor 't kragtigste, hem ten hoogsten aan te priizen, en in te prenten 't gemak, de rust en lust van een laag burgerlijk leven, en de kommerloze gelukzaligheit des genen, die alleen zich zelve en eigen zaken te bezorgen en bestieren heeft. Ook dedenze hem dikwils indagtig ziin deze spreuke van den Leermeerster der heerschlessen: *a*(QUAM ARDUUM QUAM SUBJECTUM FORTUNAE, REGENDI CUNCTA ONUS) *Hoe moeyelijk, hoe hachelijk, en wisselvallig is den last van alles te bestieren!* Waarlijk zeer heilzaame woorden; dewelke geknauwt met een mond, dieze wel weet te smaken van zo sterken kragt ziin, datze zelf 't gemoed van den grooten Keizer *Karel de Vijfde*, meer dan iemand in 't heerschlust

(a) Tac. I. Annal.

Wondere kracht van een spreuk.

farsi eremita. Ma a queste consolazioni cosí bruttamente si ostinava quel signore, che a quei venerandi confortatori piú di una volta disse che il prepor la vita privata al regnare era paradosso sopramodo odioso: concetto che si dicea con la bocca e che non si credeva col cuore: dottrina che da quei si cercava di persuader altrui, che sommamente la detestavano. Venuta la mattina, quel signore fu spogliato di tutta la sua giuridizione del comandare: atto che fece con tanta passion di animo, che, i confortatori non potendo sostener in lui gli spiriti della pacienza vivi, tre volte tramortí loro nelle mani: onde quell'infelice prencipe semivivo fu condotto fuori il palazzo; il quale, come prima vidde il crudel patibulo della casa privata, precipitò in agonie peggiori, di modo che i signori confortatori grandemente sudavano per ridurlo ad usar nel punto di tanto pericolo quella virtú dell'animo ben composto, che gli uomini di gagliarda complessione

die geene die ze ten hoogsten vervloekten, anderen zoeken vroet te maaken. De morgen gekomen zijnde, wert die heer ontkleedt van alle zijn rechtsgezagh in de regeeringe; een werk waar in hy zich droegh, met zulk een lijden des gemoeds, dat de voorzeide kranketroosters, geenen raadt vindende om in 't leeven te behouden de geesten der geduldigheit, hy tot driemaalen toe, bezweem onder hunne handen, waar over de ongelukkige Prins half doodt gebracht wert buiten 't pallais, de welke, zoo ras als hy gewaar wert de wreede galge van 't bevelleloos huis, stortte in noch erger zieltoogen, in voege dat de heeren troosters, het wonderlijken quaadt hadden, tot zweetens toe, om hem zoo verre te brengen, dat hy in dat punt van zoo groot een gevaar, te werke stellen moghte die deugd van een welgeschikt gemoedt, de welke de persoonen van sterken aardt bewijzen konnen in de tegenspoedt, als zy met groote vrolijkheit, zich gelaaten uit vrye keure, te doen, 't geen daar hen de harde noodt toe dwingt. Maar die Prins in dat ongeval van tijdt tot tijdt vertwijfelder werdende, begost in zulker maniere te raazen, dat hy openbaarlijk een ieder scholdt voor ondankbaar, en onerkennende, en speurde men klaarlijk, dat zijn

verhitt en verhart, weleer hebben konnen weeken, en beweegen tot een Klooster en Kluizenaars leven. Doch dezen wanhopigen heer bleef zo bijster onbeweeglijk tegen al die vertroostingen, dat hy d'eerwaarde Wijzen, zijne troosters, meer dan eenmaal tegenwierp, dat een burgerlijke boven een Vorstelijke Staat te stellen een zeer verhaatde wonderrede was, die men wel met de mond wist te zeggen, maar noit met het hert kon geloven: en een leer, zelf by dieze andere zoeken wiis te maken, ten hoogsten verfoeyt. Als nu de morgen gekomen was, wierd dezen heer van al ziin voorig gezag en magt ontbloot: 't welk met zulken weerwil en weedom des herten toeging, dat de vertroosters niet magtig de levende geesten ziins gedults in wezen en werking te houden, hy haar tot driemaal onder d'handen besweek en besweem. Zo dat dien rampzaligen held half dood uit het hof wierd geleit; die, zo haast hy, als een gruzame galg, ziin burger wooning in 't oog kreeg, in veel gevaarlijker flauwte viel. Waarom de Wijzen zich zeer verpijnden, om hem te doen bekomen, en in zo deerlijken toestand weder op te

Kracht van een welgesteit gemoed.

sanno mostrar ne' casi avversi, quando con allegria grande per libera elezione mostrano di far quello che da dura necessitá sono forzati eseguire. Ma quel prencipe, nel suo infortunio ognora piú disperandosi, cosí fattamente arrabbiava, che pubblicamente chiamava ognuno ingrato e sconoscente; e chiaramente si conosceva che piú gli tormentava l'animo e gli affliggeva il cuore la felicitá del nuovo prencipe, la grandezza de' suoi nipoti, le prosperitá de' suoi piú intimi servitori e cari amici, che la propria sua calamitá. Arrivato ch'egli fu alla casa paterna, non ebbe cuore di vederla: sempre con la coda dell'occhio fisamente riguardava dove era stato, non di dove si era prima partito. Onde i signori confortatori, per far l'ultimo sforzo di salvar la riputazione di quel prencipe posta in cosí evidente pericolo di perdersi, gli bendarono gli occhi; e percioché egli avea puntati i piedi alla soglia della porta della sua casa, i signori confortatori furono forzati trascinarvelo di peso. Né egli cosí tosto fu salito in sala, che (tanto il vino

geest meer gepijnight, en zijn hart meer benauwt werdt, door 't geluk van den nieuwen Prinsse, de grootheit zijner neeven, en de voorspoedt van zijne nauwste dienaars en liefste vrinden, als zijn' eigene ellende. Gekomen zijnde tot aan zijns vaders huis, had hy geenen moedt om dat t'aanschouwen, altijdt zagh hy met de staart van 't oogh, ten stijfsten dat hy moght, naa de plaats, van waar hy quam, en niet naa de geene, van waar hy eerst gekomen was. Waar over de heeren troosters, om d'uiterste kraft te werk te stellen tot de behoudenis der achtbaarheit van dien Prinsse, staande in zoo kenlijk een gevaar van verlooren te gaan, hem de oogen blinddoekten, en om dieswille dat hy zijne voeten t'schoor zette, tegens den drempel van zijnen huize, werden de heeren troosters gedwongen, hem te schorten, en zonder aarde te raaken, daar over heenen te lichten. En hy quam zoo ras op de zaal niet, oft hy vloogh (zoo zeer ontstelt de wijn der heerschappy, als'er te veel af gedronken wort, de harssenen der menschen) naa de
la ringhera del palazzo. *verheve plaats, van waar men 't woordt is gewoon te doen, roepende met luider stemme de Agenten en Ambassadeurs der Prinssen, met de

wekken dien kragt van een welgeschikt en bescheiden gemoed, die lieden van sterke gesteltenis in onspoed weten te toonen; wanneerze zich gelaten met lust uit vryen wille te volvoeren, 't geen hun d' onmijdelijke nood dwingt te doen. Maar deze ellendige hoe langs hoe meer in zijn ongeluk vertwiiffelende, wierd zo uitzinnig, dat hy schroomloos een jegelijk voor onbeleefd, en ondankbaar schold: doch mogt men gemakkeliik merken, dat hem veel meer smertde en quelde de gelukkige stand van den nieuwen Vorst, en de verheventheyt van der zelver vrienden, en gunstelingen, dan zijn eigen ellende. Ten lesten aan ziin vaderliike woonplaats geraakt, had hy niet herts genoeg 't zelve te aanschouwen; altoos ten oogs-eind uitloerende na de plaats, daar hy korts te voor verheven was, om niet te zien van waar hy eerst gesproten was. Dies d'heeren noodhulpers, om haar uitterste gepoog en best te doen tot behoudenis van 's Vorsten eer, die zo bliikelik gevaar liep van verloren te gaan, hem d'oogen verbonden en blinddoekten: en alzo ziine voeten voor den deurdrempel steuitden

della dominazione, allora che altri di soverchio ne bee, altera i sensi umani!) si affacciò subito alla ringhiera del palazzo, di dove ad alta voce chiamava gli agenti e gli ambasciadori dei prencipi, co' quali voleva negociar senza faccende: e mostrava di voler continovar a governar il mondo senza autoritá, e tutto si occupava in cose gravi senza aver negoci. Tutte azioni con le quali quel mal consegliato prencipe fece conoscer ad ognuno che la felicitá di trovarsi nelle grandezze con l'assoluta autoritá del comando spesse volte altrui fa parer saggi Salomoni quei che, tornando poi alla miseria della vita privata, spesse volte fanno conoscer al mondo di non aver cervello per un' oca.

welke hy wilde handelen zonder stof, en stelde zich aan, als willende voortvaaren met het regeeren der werelt, †zonder geacht te zijn, en was t'eenemaal bezigh met wightige zaaken, zonder iets te doen te hebben. Manieren van doen, met alle de welke, die quaalijk beraaden Prins eenen ieder bekent maakte, dat het geluk van in grootheit gestelt te zijn, met onbepaalde maght om te gebieden, menighmaal doet aanzien voor wijze Salomons, die geenen, de welke keerende daar naa, tot d'ellenden van een bevelleloos leven, meenighmaal der werelt bekent maaken, dat ze niets breins genoegh hebben voor een gans. *†senza autorità.*

en stiif stonden, zagen zy zich genoodzaakt, om hem voorts binnen te sleepen. Nauliix was hy in de zaal nedergezet, of hy ving aan (zo zot en uitzinnig maakt den wiin des gezags al dieze te gulzig inswelgen) even of hy op ziin Vorstelike troon zat, met luider stem te spreeken (als) tot Gezanten en Saakvoerder van vreemde Vorsten, met welke hy wilde handelen zonder te weten wat: en zocht alzo in ziin heerschappy te volharden, zonder gezag of magt: en hield zich heel beezig met zware riix-zaken, daarze hem geenzins aangingen. Door welke dwaaze daden deze uitsporige Vorst aan ider klaar te kennen gaf, dat voorspoed, hooge staat en ruim gezag, dikwils wiize *Salomons* doet schiinen, die naderhand, arm en amptloos levende, naulijx ganze verstand bevonden worden te hebben. **Bespottelike uitsporigheden van een heerschzuchtige.**

Ragguaglio LXV.

Un bottegaio, nell'ora stessa che dagli sbirri è catturato, senza neppur esser esaminato, vien condennato alla galea.

Il bottegaio, che nella strada grande della Merciaria teneva l'insegna delle „Due corone", quattro giorni sono dagli esecutori della Quarantia criminale fu fatto prigione; e, perché il misero fu subito accappucciato e di peso portato al porto e posto alla galea, Parnaso tutto grandemente rimase maravigliato che l'esecuzione della condannagione di quello sfortunato fosse preceduta alla fabbricazion del processo. Si dice il tutto esser seguíto ad instanza de' primi monarchi dell'universo residenti in questo Stato, i quali gravemente si sono chiamati offesi da

Vijf en zestighste nieuwmaar uit Parnas van 't tweede hondert.

Een winkelhouder, ter zelver stondt dat hem de diefleiders vatten, wort zonder ondervraaght te zijn, op de galei gebannen.

De winkelhouder, in de groote kraamstraat, in de twee kroonen, wert daaghs voor eergistren van de rakkers der rechtkamere van de veertigh gevangen: en om dat men den armen bloedt, daatlijk een kapproen over 't hooft trok, en geschort naa de haven droegh, en op de galei smeet, was heel Parnas ten hooghsten verwondert, dat het uitvoeren van 't vonnis over dien rampzaaligen, gink voor 't bepleiten van de zaake. Men zeit dat al ditte geschiedt is ten aanstaan der voor-
*Monarchi. neemste *Oppervorsten van 't †heelal zich onthoudende in dezen staat,
†universo. de welke zich hebben laaten hooren groffelijk verongelijkt te zijn, door dien winkelhouder, om dat hy openbaarlijk fijne rook te hoop hield: een waare die de Vorsten staande houden, dat in geenerlei manier by

LXV.

Een Winkelier wordt ter zelver uir, als hy door de Gerichtsdienaars gevangen was, zonder eens gehoort of ondervraagt te zijn, op de galey gebannen.

Vier dagen mag 't geleden ziin, dat de Rakkers van 't Hals-Gericht den kramer, in de groote winkelstraat, daar de twee kroonen uithingen, gevangen namen: en, om dat den armen bloedt, met gebonden handen en voeten na de haven gedragen, en voort op een Galey geworpen wierd, was heel *Parnas* ten hoogsten verwondert; waarom men dezen onnoozelen hals verweez en strafte, eer zijne zaak eens verstaan, of betwist was. 't Vermoeden was, dat zulx op 't verzoek der geweldigste wereld-heerschers hier te landen, geschiedt was, dewelke klaagden,

quel bottegaio, perché pubblicamente teneva il „fumo fino" da vendere: mercatanzia che i prencipi pretendono che in modo alcuno non possa esser venduta dagli uomini privati; e però si crede che con l'esempio di quello sfortunato abbiano voluto spaventar gli altri a non li turbare nelle cose che concernono la loro giuridizione. E ancor che gli uomini grossolani abbiano stimato che l'error del bottegaio non meritasse tanto risentimento, quei, nondimeno, che bene addentro penetrano gl'interessi de' prencipi grandi, hanno detto che anzi molto morbidamente l'abbiano trattato, perché, il „fumo fino" in molte occasioni a' prencipi servendo invece di oro coniato, ben presto ogni loro ancorché ricchissimo tesoro si sarebbe votato, quando, la tanto corrente moneta del „fumo fino" appresso le genti divenendo vile, i prencipi fossero forzati alla plebea pagar i debiti loro in danari contanti.

onvorstelijke persoonen magh verkoft werden, en wort daarom gelooft, dat zy, met het exempel van dien ongelukkigen, de schrik hebben willen brengen in de anderen, om hun niet in den wege te zijn, noopende zaken die hunne *rechtspraak aangaan. Ende alhoewel de grovelingen van menschen meenden, dat de dwaaling van den winkelhouder, zoodaanigh een' straffe niet had verdient, die geenen nochtans die met hun gezicht den oorber van staate der groote Prinssen konnen gronden, geeven van zich, dat men hem veel eer al te zachtelijk heeft gehandelt; want de fijne rook dienende den Vorsten, in menigen gevalle, voor gemunt goudt, zoo zouden met'er haast hunne schatkaamers, hoe rijkelijk ook dat ze gestoffeert waaren, leedigh werden, wanneer die zoo gangbaare munt van fijne rook, by 't volk in kleenachting geraakende, de Vorsten gedwongen zouden zijn, hunne schulden, de gemeente, te betaalen, met baar geldt.

*Jurisdittione.

dat deze kramer haar handel en neering krenkte, door dien hy *fijne rook* te koop hield; als een ware, welke de Vorsten verstonden, in generley maniere by onvorsteliike perzonen verhandelt te mogen worden: dies dacht men, datze door 't vreeslijk voorbeeld van dezen rampzaligen, alle anderen wilden vervaren en afschrikken, om haar in haar recht en neering geen ondergang te doen. En of wel de slechte lieden niet konden begriipen, dat het vergriip van den winkelier zo swaren straf waardig was, echter, die't belangh der Opper-Vorsten nader kenden en inkeeken, verklaarden datze noch veel te genadigh met hem hadden gehandelt, door dien de *fijne rook* den Vorsten by vele voorvallen gemunt goud verstrekkende, wel haast haar kostele schatkamer geleedigt zouden ziin, zo dien gangbaren munt van *fijne rook* onder 't volk weynig van waarde wierd, en zy alzoo genoodzaakt hare schulden aan den gemeenen man in baren gelde te betalen.

Harde en haastige straf, aan een Kramer, om 't verkopen van fijne rook, als Vorstenhandel.

Marc' Antonio Moreto instantemente chiede ad Apollo di poter nella pubblica cattedra delle scuole di Parnaso aver una orazione in lode della clemenza del gloriosissimo re di Francia Enrico quarto; e non l'ottiene.

Marc' Antonio Moreto, famoso letterato e grande orator francese, pochi giorni sono disse ad Apollo che, esattamente avendo egli esaminate le virtudi tutte de' passati re di Francia, e paragonatele col valore e con la gloria del re Enrico quarto, trovava ch'egli alcuno non ne aveva, che meritamente gli si fosse potuto uguagliare nonché anteporre; e che, per infiammar i francesi alla divozione e alla venera-

Marcus Anthonius Muretus verzoekt ernstelijk aan Apollo, om op 't openbaar gestoelte, der schoolen van Parnas, te mogen doen een' †reede tot lof van de genaadigheit des alderloflijksten Koninks van Vrankrijk Henrik den Vierden, en kan 't niet verwerven.

†*oratione.*

Marcus Anthonius Muretus, vermaart in geleertheit en groot
**Oratore.* François *Redenaar, zeide, luttel daagen geleden, tegens Apollo, dat hy, hebbende ten nauwsten onderzocht alle de deughden der voorledene Koningen van Vrankrijk, en die vergeleken met de vroomheit en glorie van den Koning Henrik den Vierden, bevondt dat'er niemandt, met reeden, by hem te gelijken was, hy liet staan, boven hem te zetten,
†*divotione.* en dat om de Françoizen t'ontsteeken met †overgevenheit en eer-

Marcus Antonius Muretus *verzoekt zeer ernstelijk aan* APOL, *om in d' openbare redenstoel der hoogeschool van* Parnas *een lofreede ter eeren van de goedertierentheit des zeegrijksten Konings van Frankrijk* Henrik den vierden *te mogen doen; doch wordt geweigert.*

Den Hooghgeleerden en beroemden Franzen Redenaar *Marcus Antonius Muretus*, dee voor eenige dagen APOLLO verstaan, hoe hy, zeer scherp onderzogt hebbende alle de deugden der voorige Franze
De dapperheit van Henrik de vierde niet Koningen, en die by de dapperheit en heerlijken roem van Koning *Henrik den vierden* vergeleeken, bevond, onder allen niet een, die't by de zijne halen, veel min die overhalen mogt: zo dat hy, om den

zione di tanto re, e per incitar i prencipi tutti di Europa alla virtú eroica, umilissimamente supplicava Sua Maestá farli grazia che in lode di re tanto glorioso nella pubblica cattedra del ginnasio rettorico avesse potuto orare. E perché il discorrere sopra le virtudi tutte che cumulatissimamente si trovavano in tanto re averebbe avuto bisogno del tempo di piú mesi, affinché la sua orazione non passasse l'uso ordinario di un'ora, solo voleva celebrare quella ammiranda virtú della clemenza, che tanto propria era del suo Enrico, che chiaramente si scorgeva che col perpetuo uso di lei tanto aveva superata ogni mansuetudine umana, che non poco pareva che si fosse avvicinato alla misericordia divina, poiché, agl'inimici suoi piú implacabili aveva saputo perdonare ingiurie tali, che nel cuore di qualsivoglia altro uomo, eccetto che da quello di un re francese, sarebbono state indelebili: virtú che tanto maggiormente pareva che in quel gran monarca risplendesse, quanto ne' tanto corrotti tempi presenti il perdonar altrui le

biedenis tot zoo groot een' Konink, en om alle Vorsten van Europe te verwekken tot die heldelijke deughd, hy zijne Majesteit zeer ootmoedelijk bad, om de gunste, van te mogen, tot lof eenes zoo glooryrijken Koninks, op het openbaar gestoelte van de schoole der welsprekenheit, een' reede voeren, en gemerkt te spreken van alle de deughden, die overvloedelijk in zulk eenen Konink gevonden werden, den tijdt van veele maanden zoude vereischen, op dat zijne reede niet langer duurde, als de gewoonlijke tijdt van een' uure, hy alleenlijk wilde neemen te vermaaren, die wonderbaare deughdt der genaadigheit, de welke zijnen Henrik zoo eigen was, dat men klaarlijk gewaar werdt, hy had met gestaadigh oeffenen der zelve, zoo verre te boven gegaan alle menschelijke zaghtmoedigheit, dat het scheen niet veel te scheelen, oft hy had achterhaalt de godlijke barmhartigheit, dewijl hy aan zijne onverzoenlijke vyanden, had konnen vergeven zoodaanige ongelijken, die in 't harte van alle andere menschen, uitgezeit van eenen Franschen Konink, onuitwisselijk zouden zijn geweest, een deugd schijnende van des te meerder luister, in zoo groot eenen Oppervorst, om dat

te geliiken by die ziiner voorzaten.

Franzen te vieriger in trouw, liefd' en ontzag, tot zo grooten Koning t'ontsteken, en alle Vorsten van *Europa* tot deugd en dapperheit aan te moedighen, verzocht zeer ootmoedelijk, zijn Majesteit geliefde hem doch de gunst te doen, dat hy, ter eeren van zo zeegrijken Koning, op 't gestoelt in der Redenrijkers Opperschool redeneeren mogt. Maar nademaal 't vermelden van alle deugden, die zich zo overvloedelijk in dien vroomen Vorst vertoonden, wel etlijke maanden tijdt vereischen zou, ten einde zijne redeneering niet over d'uir na gewoont wierd uitgerekt, wilde hy alleen loven de zonderlinge deugd van goedertierenheit, die zijnen Henrik zo eighen was, dat hy merkelijk leek, door der zelver geduirig gebruik, alle menschelijke zagtmoedigheit te boven, en de Godlijke goedertierenheit zeer na genadert te ziin: alzo hy ziine felste vyanden zo leelijke beleedigingen had konnen vergeven, die in't herte van iemand anders, als een Franze Koning, onvergeetlijk geweest zou zijn. Welke deugd in dezen doorlugten Opper-Vorst te helderer blonk, door dien in dees zo bedurven tiiden het wraakloos dulden van

Ziine boven menschelijke zagtmoedigheit.

ingiurie, non azione eroica e grandemente virtuosa, ma viltá grande, somma codardia di animo abietto veniva stimata. Lo stesso Moreto racconta ad ognuno che Apollo, contro quello ch'egli si averebbe mai creduto, per quella domanda grandemente si alterò; e che con notabil sdegno li disse che molto crassa era la sua ignoranza, se per clemente e misericordioso voleva celebrare il piú vendicativo e implacabil re che giammai avesse avuto l'universo. E che, s'egli nel grandissimo re Enrico quarto voleva lodar il valor infinito della persona, la costanza dell'animo invitto nelle cose avverse, moderato nelle prospere; se l'eccellentissima scienza dell'arte militare, nella quale egli di gran lunga superati aveva i regi e i capitani tutti piú famosi, che con la mano armata si avevano acquistato il glorioso e onorato nome di „bellicoso"; se la sopraumana vivacitá del suo grandissimo ingegno; se la vigilanza dell'animo indefesso, il giudicio destrissimo nel governo di quel grandissimo regno mostrato ad ognuno: che le sue orecchie e

in de jegenwoordige zoo bedorvene tijden, 't vergeven van ontfangen leedt, niet voor een heldelijke en ten hooghsten deughdelijke daadt, maar groote verwerpelijkheit, uiterste bloodigheit van een moedeloos hart gehouden wort. De voorzeide Muretus vertelt eenen iegelijken, dat Apollo, recht tegens alle gissinge die hy gemaakt had, zich, boven maaten, ontstelde over dit verzoek, en hem met merkelijke verbolgenheit zeide, dat zijne onweetenheit wel grof was, indien hy voor genaadigh en barmhartigh wilde vermaaren, den allerwraakgierighsten
universo. en onverzoenlijksten Konink, die oit in 't †Heelal gevonden waar: en indien hy in den allergrootsten Konink Henrik den Vierden, wilde neemen te looven de onentlijke vroomigheit van zijnen persoon, de
moderato. stantvastigheit van 't gemoedt, onverwonnen in wederspoedt, *zedigh in voorspoedt, indien, d'uitnemende wetenschap der krijgskonst, in de welke hy, een groot eindt, overtroffen had, alle de naamhaftighste Koningen en Hooftmannen, die den roemelijken naam van strijdbaar met gewaapender handt gewonnen hadden, indien die overmenschelijke levendigheidt van zijn alderkloekste vernuft, indien, de wakkerheit

aangedaanen hoon niet voor een heldendeugd, en zeer roemwaarde daad, maar veel eer voor een laffe bloohertigheit gehouden wierd. Vorder vertelde *Muret*; hoe APOL, heel tegen zijn vermoeden, aan dit verzoek zich zo zeer steurde, dat hy met hevige woorden dus uitvoer; *Zeker gy zijt te groven plompaart, zo gy voor zachtmoedig en meedoogende meendt te roemen den wraakgierigsten en onverzoenlijksten Koning, die oit ter wereld geweest is. Doch indien gy in dien grootmagtigsten Koning,*
Helde-deugden van Henrik de vierde. Henrik de vierde, *verheffen wilt zijn onvergelijkelijke deugd en dapperheit, de stantvastigheit zijns onwinbaren gemoeds in tegenspoed, en zeedige bescheidenheit in voorspoed: of wel, ziine zeer uitneemende krijgskund, en kloek beleid in den oorlogh, waar in hy al de vermaardste Vorsten en Velt-Oversten, die oit den hoogen en heerlijken naam van strijdbaar met yzere vuisten bevoghten hebben, verr' voor by trad, of ook de boven-menschelijk leventheit van zijn doordringend vernuft: nevens de wakkerheit ziins onvermoeiden gemoeds, of de gauwigheit van oordeel aan yder een doen blijken in 't wel bestieren van zo grooten en gheweldigen Koninkrijk, noit*

quelle de' suoi letterati, parzialissimi di tanto re, non averebbono udita armonia piú soave. Ma che, dopo l'acquisto nobilissimo ch'egli fece del regno di Francia, molto piú crudelmente essendosi egli vendicato contro gl'inimici suoi, di quello che con la sua tanto esecranda proscrizione giammai non aveva fatto lo spietato Augusto, che Parnaso non era luogo dove si fossero potute esaggerar le bugie. Per questa tanto risoluta risposta non si perdette di animo il Moreto, ma con riverenza grande replicò che, con esattissima diligenza avendo egli considerate le virtudi tutte del suo re, di nuovo affermava a Sua Maestá che niuna ne trovava, che maggiormente rilucesse in lui della clemenza. Allora Apollo, con volto giocondissimo guardando il Moreto: Ben si conosce — li disse, — o virtuoso francese, che solo hai lettere da grammatico, perché mostri di non sapere che non quel re solo deve essere chiamato vendicativo, che, come fece Augusto, dopo la vittoria uccide i suoi nimici; perché il levar dal mondo un suo malevole, affine

van dien onvermoeijelijken geest, het behendighste oordeel, in 't regeeren van dien overgrooten Konink, eenen iegelijken gebleeken, dat zijne ooren, en die van zijne geleerden, partijdigh, uit der maate, over de zijde van zoo groot een' Konink, geen zoeter maatzank en hadden konnen hooren; maar dat, naa de doorluchtighste verovering die hy gedaan had, van 't rijk van Vrankrijk, zich hebbende veel wreedelijker gewrooken, over zijne vyanden, als die onbarmhartige Augustus oit deed, met die zoo vervloekte *voorschrijvinge, dat Parnas de plaats niet was, daar men de leugenen stofferen moest. Door dit zoo rond een antwoort, liet Muretus den moed niet zinken, maar voeghde daar weder op met groote eerbiedenis, dat hy met volle vlijt de deughden dezes zijnen Koninks van punt tot punt geschat hebbende, zijner Majesteit echter verzekerde, daar onder geene gevonden te hebben, die hem met grooter glans versierde, als die van de genaadigheit. Apollo alstoen met een zeer vroolijk aangezicht Muretus aanschouwende, *Goedt is 't te zien,* zeid' hy hem, *o konst- en deughdrijke François, dat ghy niet hooger geleert zijt, als in de Letterkunst, om dat ghy*

**proscritione,* verbanschrijving.

kond'er komen een lieflijker geluid voor miine en mijner Geleerden ooren, ook andersins zo grooten Koning zeer wel gewogen. Maar, nademaal, zo haast hy d'heerschappy van Frankrijk *in handen had, hy veel wreder wraak over zijne weerstrevers oeffende, dan oit den gruwzaamen* Augustus *met zijne afgrijzelijke uitbanninge, weet, dat* Parnas *geen plaats is, daar men de leugen loven en roemen mag.* Om zo ronde en ruwe reden gaf *Muret* de moed noch niet verlooren; maar herhaalde andermaal, dat hy ten nauwsten overwogen te hebben de deugden zijnes Konings, Zijn Majesteit op nieuw verzeekerde, dat hy'er niet een onder allen met meerder luister in hem blinken zag, dan de zagtmoedigheit. APOL hier op glimlachende, zeide tot *Muret; nu merkt men wel,* ô *vroome Fransman, dat gy een enkel lettergeleerde zijt; alzoo gy u gansch onweetende toont van dat men niet slechts wraakzugtig mag zeggen te zijn zulk een Koning, die* (*als* Augustus) *na bestreeden zeeg zijne vyanden dooden dee; want zijne wangunners uit den weg en wereld te helpen, om door 't aanschouwen van haars vyands voorspoed en heerlijkheit, niet alle*

Zijne wraakpleging wreder dan die van Augustus.

Tot zijnen grooten lof uitgelegt.

che, con veder i trionfi e le prosperitadi del suo nemico, non pruovi ogni ora mille cruciati, mille dolorose morti, è specie di pietá. Vendicativo e infinitamente crudele è colui che lo lascia vivere, che col perdono lo confonde e che con le sue virtuose azioni e con le sue perpetue prosperitadi tutto il giorno lo martorizza e gli dilania la carne; come, piú di tutti i re che giammai abbia avuta la terra, apertamente si è veduto fare al mio e tuo Enrico. Il quale, sempre piú atrocemente incrudelendo contro gl'inimici suoi, col perpetuo corso delle sue felicitadi, con mostrar al mondo innumerabili virtudi di giustizia, di liberalitá, di accortezza e di somma pietá, ogni giorno piú ha sempre afflitti que' suoi nemici, che, solo per renderlo odioso a' suoi popoli francesi, apertamente dicevano che, s'egli giungeva al dominio di quella potentissima monarchia, sicuramente le avrebbe apportata l'ultima ruina. E qual dolore ti credi tu, o Moreto, che sentissero i nimici di cosí gran re, quando nella compiuta vittoria

*bewijst niet te weeten, dat niet alleen een Konink den naam van wraakgierigh verdient, die (gelijk Augustus deed) naa de zeege, zijne vyanden ombrengt, want uit de werelt te helpen eenen zijnen quaadtwilligen, op dat hy, door 't zien van triomfen, en voorspoedigheden zijns vyands, alle uure geen duizent smarten proeve, duizent dooden sterve, is een soorte van meedogenheit: wraakgierigh en onentlijken wreedt is die geen, die hem laat leven, die hem †beschaamt maakt met de vergiffenis, en die hem, met zijne deughdelijke daaden, met zijnen geduurigen voorspoedt, alle daaghs, martelt, en 't vleesch van den lijve scheurt, gelijk meer dan alle Koningen die d'aarde oit droegh, mijn en uw Henrik voor aller menschen oogen, gedaan heeft, de welke altijds met meer en meer wreetheits verbitterende tegens zijne vyanden, door den gestaadigen loop zijnes geluks, door bewijzen aan de werelt van ontallijke deughden, van rechtvaardigheit, miltheit, *gauwigheit, en opperste genaadigheit, heeft alle daagen, meer en meer, bezwaart die zijne vyanden, de welke, om hem by zijne volken van Vrankrijk in haat te brengen, hem opentlijk naagaven, dat, indien hy tot de heerschappye van dat overmaghtigh †Oppervorstendoom geraakte,*

†*confuso*

**accortezza.*

†*Monarchia.*

dage duizend dooden met smerten te smaaken, is een zoort van genaad, en een daad van mededoogen. Daar en tegen is die geene wel wraakgierig en wreed, die dezelve laat leven, en door quijtschelding beschimpt en beschaamt: ook door eigen eerlijke en deugdelijke daaden, en geduirige welvaart, alle uiren martelt en rabraakt; gelijk men meer, dan van all' andere Koningen, die oit op de wereld geweest zijn, heeft zien doen van mijnen en uwen Henrik, *de welke geduirig al wreeder woedende tegen zijne vyanden door zijn gestaag geluk, door zijn gepraal voor al de wereld met ontelbare deugden, van gerechtigheit, milddadigheit, voorzichtigheit, en opregte godvreezentheit, van dag tot dag al feller zijne vyanden prangde en plaagde, die hem niets misdaan hadden, dan, om hem verhaat by de Franze volkeren te maaken, uitstrooyden, dat, indien hy d'heerschappy van dat geweldige rijk in handen kreeg, hy onfeilbaar den val en 't verderf des zelven veroorzaaken zou. En wat herten leed gelooft gy* (ô Muret) *dat de vyanden van dien dapperen Koning gevoelden, toenze, na volle verovering van dit beroemde rijk, aanschouwden de brallende heerlijkheit van zijn voor-*

Deugden van Henrik de groote.

di quel famoso regno videro la grandissima fortuna ch'egli, col scarpello della propria virtú, col martello del suo valore, seppe fabbricarsi? E con qual animo credi tu che lo rimirassero vincitore, trionfante, adorato nonché riverito da' suoi popoli con l'antica divozion francese? e cosí glorioso, che, il primo giorno ch'egli salí al regno, assoluto arbitro divenne del mondo? Non giudichi tu che a questi tali ogni ora piú mille volte crepasse il cuore di veder quel re di Navarra, la depressione del quale con tante macchinazioni avevano cercata, allora divenuto gloriosissimo re di Francia, che piú sicuro in mano si tenevano il suo precipizio? consolidato poi nel regno con una feconditá di figliuoli tanto miracolosa, che anco a lor marcio dispetto sono forzati confessare che li sieno stati mandati dal cielo? Non credi tu, Moreto, che tante felicitadi, tanti doni dati da Iddio a questo nostro re, stimino i suoi malevoli loro miserie, loro vitupèri? Felicissimi possono esser chiamati tutti quei che nello sforzo di levargli il regno

*hy voor gewis het zelve ten uitersten val zoude brengen. En hoe wee waant ghy, o Muretus, dat het den vyanden van dien grooten Koning gedaan hebbe, als zy, in de volkomene zeege van dat vernaamde Koninkrijk, zaagen d'allergrootste fortuine, die hy met den beitel van eige deughd, met den hamer van zijne vroomigheit, zich geweeten heeft te stichten, en met wat harte, meent ghy dat zy hem aanschouwden, gezegent, triomferende, en niet alleen geëert, maar aangebeden van zijne volken, met d'oude Fransche *overgevenheit? en zoo glooryrijk, dat, ten eersten daage, als hy tot het rijk quam, hy opperzeghsman over de werelt wert. En oordeelt ghy niet, dat dezen zulken, alle daagen, duizentmaal meer het hart brak, als zy zien moesten, dat die Koning van Navarre, om den welken te verdrukken, zy zoo veel t'zaamen gehaalt hadden, als toen was geworden overroemrijk Koning van Vrankrijk, als zy dachten zijnen zekersten val in der handt te hebben? bevestight zijnde, daar naa, in 't Rijk, door zoo wonderlijk een' vruchtbaarheit van kinderen, dat zy ook t'hunner biltere spijte, gedwongen zijn te belijden, dat ze hem van den hemel zijn toegezonden. Gelooft ghy niet Muretus, dat zoo veele gelukkigheden, zoo veele gaaven, van Gode,* *divotione.

spoedige staat, dien hy met den beitel van eigen deugd, en den hamer van kloekmoedigheit hem zelf had weten te bewerken? En met wat gemoed meent gy datze hem aanzagen, als een Overwinner, zegepraalende, zeer geëert, geviert en ontzien van zijne onderzaten, na gewoone onderworpenheit der Franssen? Zelf met zulk een heerlijkheit, dat hy, op d'eerste dag der intreed zijns Rijx, als algemeen middelaar en wetgever der wijder wereld gehouden wierd. Denkt gy niet dat dusdanige nijders van spijt wel duizendmaal het herte moest bersten, toenze dien Koning van Navarre, *wiens onderdrukking zy door allerley listen, en boosheden betracht hadden, zagen ten zeegrijken Koning van Frankrijk gekroont, en haar dooden bederf geheel in handen hebben? En, toen hy tot vorder bevestiging in 't Rijk met een meenigte van brave zonen zo wonderlijk wierd gezeegent, dat zy zelf t'haaren hoon en spijt, moesten bekennen, dat die hem van den hemel waren toegezonden; meugt gy,* Muret, *wel vast vertrouwen, dat zo veele voorspoeden, zo milde en meenigvuldige gaven Gods aan onsen Koning, van zijne nijders niet anders als zo veele smaatheden, smerten, schimp en*

By d' intreed in ziin Riik voor een algemeen middelaar des werels gehouden.

sono mancati, poiché in un attimo fornirono le miserie loro; perpetuamente martorizzati sono quei che per loro maggior confusione col perdono sono stati lasciati vivere, essendo sforzati veder la securitá delle presenti felicitadi del potentissimo regno di Francia.

onzen Koning verleent, zijne quaadgunners rekenen voor hunnen smaadt, en hunne ellenden? Welgelukkigh mogen genoemt werden alle de geenen, die in den toeleg, van hem de kroone t'ontzetten, gebleeven zijn, naardien zy in eenen stondt hunne ellenden hebben geëindight; eeuwelijk gemartelt blijven die geenen, de welke, t'haarder meerder beschaamtheit, door vergiffenisse, te lijf gelaten zijn, gedwongen werdende t'aanschouwen de vailigheden van de jegenwoordige voorspoedt des allermaghtighsten Koninkrijks van Vrankrijk.

Gelukkig die omgekomen waren.

laster te lijden waren: gelijk men weder wel gelukkig mag noemen, die in hun toeleg van hem het riik t'ontkeeren te kort, en om 't leven zijn gekomen, alzoze daar mee van al haar leed en ellenden zijn verlost: maar die geduirig gepijnt en gemartelt zijn, die t'haarder ondraaglijker smaad en smert uit gena by 't leven gelaten, worden gedwongen den gestadigen welstand des Franzen Koninkrijx altoos voor oogen te hebben.

Il potentissimo re di Spagna Filippo secondo, gravemente disgustato delle parole dal duca di Alva, nell'occasione del suo governo di Fiandra, dette ad Apollo, mentre contro quel suo ministro cerca vendicarsi, Sua Maestá, fatta avvisata di quanto passava, fa chiamar a sé il re e lo quieta.

Giammai non si trovò corte che piena non fosse di que' spiriti maligni, che, altrui riportando quello che piú si dee tacere, somma aviditá mostrano di veder scandali e di accender tra gli uomini il fuoco delle inimicizie. Questo si dice perché non cosí tosto il duca di Alva, giá prencipe degli achei, ebbe detto ad Apollo che nella

De grootmaghtighste Konink van Spanjen Philips de Tweede, grootelijks verbolgen over de woorden des Hartogen van Alva, in de gelegenheit zijner landtvooghdye over Nederlandt, gesproken tegens Apollo, terwijl hy zich over dien zijnen bewindtsman zoekt te wreeken, zijne Majesteit verwittight van 't geene dat'er omging, doet den Koning voor haar komen en stilt hem.

Noit vondt men hof, oft het was vol van die booze geesten, de welke voortskallende, 't geen behoort gezwegen te worden, een' groote graagheit toonen om ergernis te zien, en 't vuur der tweedraght t'ontsteeken onder de menschen. Dit wort gezeit, om dat de Hartogh van Alva, geweezen Vorst van Achaja, niet zoo ras had gezeit tegens Apollo,

Den grootmagtighste Koning van Spanjen, Philips de Tweede, *zeer gestoort over eenige woorden des Hertogen van* Alba, *ten tijde zijner regeering in* Nederland, *tot* APOLLO *gesproken, zoekt zich daar over te wreeken: doch Zijn Majesteit zulx gewaar geworden, ontbiedt den Koning by zich, en doet hem bedaaren.*

Nergens verneemt men eenige hofhouding, daar 't niet krielt van die booze geesten, die niet doen dan overdragen, 't geenze meest moesten swijgen, schijnende lust te scheppen in onlust, en zoekende 't vier van vyandschap tusschen vrienden t'ontsteeken en stooken. Tot een staaltje dient, dat niet zo haast den Hertog van *Alva* (gewezen

Waarom d' Hertog

piazza di Burselles, ancor che prevedesse doverne nascere scandali gravi, ne' catafalchi aveva fatta pubblica mostra delle teste del prencipe di Agamonte e del conte di Orno, solo perché altro giudicio hanno gli uomini in governar gli Stati altrui, altro nel reggere i propri, ch'elleno furono subito riportate al sapientissimo re di Spagna Filippo secondo. Il quale, contro quel suo ministro sopramodo alteratosi, fece risoluzione di voler con le armi vendicar tanta ingiuria; e però ad alcuni gentiluomini della sua camera comandò che si armassero subito e che, incontrandosi nel duca, il peggio che avessero potuto, il maltrattassero. Questa risoluzione del re, che fu scoperta e incontanente fatta saper ad Apollo, indusse Sua Maestá a far chiamar a sé il re di Spagna e il duca di Alva ancora; i quali essendo comparsi, il re prima con alternazion grande di animo acerbamente si querelò del duca, che, per mera ambizione di eternarsi nel carico del governo di Fiandra, gli aveva posto il suo patrimonio nelle inestricabili difficol-

dat hy op de plaats van Brussel, alhoewel hy daar zwaare ergernisse uit te gemoete zagh, op een schavot, in 't openbaare vertoont had de hoofden der Graaven van Egmondt en Hoorne, alleenlijk om dat de menschen een ander oordeel hebben in 't regeeren van de staaten eenes anderen, en een ander in 't beheeren van hunne eigene, oft die woorden werden overgedraagen aan den allerwijsten Koning van Spanjen, Philips den Tweeden, de welke tegens dien zijnen bewindtsman, uitermaate zich verstoorende, voornam, met de waapenen, zoo groot een leedt te wreeken, en beval daarom eenigen edelluiden van zijner kamere, zich daatelijk te waapenen, en bejegenende den Hartogh, hem zoo dapper door te neemen als hun zoude mogelijk zijn. Dit voorneemen des Koninks, 't welk ontdekt wert en Apollo terstont te kennen gegeven, beweeghde zijne Majesteit om voor haar te ontbieden den Koning van Spanjen, mitsgaaders den Hartogh van Alva, de welke verscheenen zijnde, zoo deed eerst de Koning, met groote ontsteltenis van gemoedt, zijne klaghten, over den Hartogh, dat hy, uit enkele staatzucht, om eeuwelijk te blijven in den last der landtvooghdye

van Alva de Graven van Egmond en Hoorn opentliik liet onthalzen.

Vorst van *Achaja*) zich by Apollo had laaten ontvallen; (hoe hy de hoofden der Graven van *Egmond* en *Hoorn*, schoon hy wel voorzag dat'er veel onlust en onheil uit ontstaan zou, opentlijk op 't schavot aan de merkt tot *Brussel* voor al het volk vertoont had, om dat men wat anders beoogde in 't bezorg, en bestier van een's anders, als van ziin eigen landen) of't wierd den allerwiisten Koning van Spanjen, *Philips den Tweeden*, terstond in d'ooren geblazen; dewelke dieswegen op dezen zijnen bewindsman zeer heevig vergrammende, besloot met de wapenen wraak te neemen over zo schendigen hoon: en tot dien einde belaste aan een deel Edellieden van ziin kamer met wapens zich ter baan te begeven, en, den Hertog achterhaalende, hem wel zo wreedeliik mogten mishandelen alsze immer mogten. Dit opzet des Konings openbaar, en Apollo bekent geworden, dee den Koning van *Spanjen*, en den Hertog van *Alba* beide voor zich vorderen. De welke verscheenen ziinde, zo bestond eerst den Koning met een zeer ontstelt gemoed over den Hertog heevig te klagen; als dat hy, uit

Klagte des Konings

tadi che vedeva il mondo: cosa degna di altrettanto maggior castigo, quanto il delitto gravissimo di aver cosí maltrattato il suo re, con quella stessa libertá aveva confessato, con la quale altri si gloriava delle virtuose azioni. A questa querela del re, in sua difesa rispose il duca ch'egli per lo suo re aveva guerreggiato in Africa, in Germania, in Francia, in Fiandra e in Italia, e sempre con vittoria; e che il fedele e onorato suo servigio nella pace cosí poco era stato guidardonato, che nel governo di quelle stesse provinces, dalle quali egli aveva scacciati gl'inimici, non solo gli erano stati preposti uomini di robba lunga, inetti nell'esercizio della guerra, ma fino le donne. Per lo quale modo di procedere, egli oziosamente overo con carichi indegni di un suo pari era trattenuto poi nelle corti, solo perché commettesse l'idolatria di odorar la somma potenza di Ruy Gomez di Silva e di altri soggetti, rispetto a lui vili, che nella corte del suo re piú potevano: oscenitá che, essendo indegna di un suo pari e stomachezza affatto

van Nederlandt, zijne erflanden gestelt had in die onreddelijke verwarringen, die alle de werelt zagh, een zaake verdienende noch eens zoo groote straffe, om dat hy de zwaare misdaadt, van zoo quaalijk gehandelt te hebben nevens zijnen Koning, bekent had, met zulk een' rondigheit als anderen zich roemen over deughdelijke werken. Op deze klaghte des Koninx, antwoordde t'zijner verweeringe de Hartogh, dat hy voor zijnen Koning had geoorloght, in Afrijken, in Duitslandt, in Vrankrijk, in Nederlandt en in Italië, en altijds met zeege, en dat zijn getrouwe en eerlijke dienst, in den pais, zoo luttel beloont was, dat tot de landtvooghdije over de zelve gewesten, waar uit hy den vyandt verjaaght had, voor hem waaren gekooren niet alleen *langrokken, onbequaam tot de oeffening van den oorloge, maar ook vrouwen, by welke maniere van doen, hy ledighlijk oft zonder last, niet voegende eenen zijns gelijken, daar naa onderhouden was in de hoven, alleenlijk op dat hy bedreeve d'afgoderye van aan te bidden d'opperste mogenheit van Ruy Gomez de Silva, en andere persoonen, by den zijnen niet te achten, die in 't hof van zijnen Koning 't meeste vermoghten, een

**huomini di roba longa.*

louter staatzugt, om d'heerschappy van *Nederland* voor altoos aan zich te houden, dezelve zijne erflanden in zo onredbare verwarringen had gebragt als al de wereld wist. Welke daad zo veel te swaarder strafwaardig was, om dat hy dien gruwzamen misdaad van zo qualijk met ziin Koning gehandelt te hebben, zo stoutelijk had durven bekent staan, als eenen die van een loffelijke daad te roemen had. Tegen's Konings klagte zeide den Hertog t'zijner verschooning; dat hy ten dienste van zijnen Vorst, in *Africa*, in *Frankrijk*, in *Italien*, in *Duitsland*, in de *Nederlanden* den oorlogh altoos zeegrijk gevoert had: en dat zijne eerlijke en getrouwe dienst, na bevochten vree zo weinig erkent en beloont was, dat in 't bewind ook over die landen, dewelke hy zelf met de wapenen had gewonnen, boven hem gestelt waren niet alleen lieden met lange tabbaarden, tot den oorlogs handel heel onnut, maar ook vrouwen. Waar door hy, of geheel leedig, of tot ampten hem veel te gering, te hove gehouden wierd, alleen om tot afgodery gedwongen te zijn in 't aanbidden der oppermogentheit van een *Ruy*

van Spanjen over den Hertog van Alva.

Verantwoording van den Hertog.

indegistibile al suo stomaco, in tutto contraria era al suo genio, inimicissimo delle indignitadi, e non solo da' suoi malevoli, ma dallo stesso re veniva interpretata intollerabile alterigia di non voler nella sua corte sopportar uguali nonché superiori. E ch'egli per conservar la sua riputazione e per non veder un suo pari posto nella corte di Spagna tra 'l numero de' cortigiani ordinari, vero era che aveva cercato di eternarsi nel governo di Fiandra; la quale vivamente averebbe cercato di render pacifica, quando anco nella pace egli avesse potuto sperare di poterla governare. Per questa tanto libera risposta sopramodo si sdegnò il re di Spagna; e disse che, la confessione del mancamento di quel suo ministro essendo geminata, altro non vi mancava che la condennazione. — Anzi — al re di Spagna rispose allora Apollo — fa bisogno che, con l'assolver il duca da ogni vostra imputazione, i re grandi vostri pari io ammonisca a ben trattar quei capitani, che, con la preciosa e tanto pregiata moneta del sangue loro

vuiligheit, de welke in der daadt onwaardigh zijnde eenen zijns gelijken, en een brok onverteerlijk in zijner maage, ganschelijk was strijdende met zijnen aardt, overvyandt van wederwaardigheit, 't welk niet alleenlijk van zijne quaadwilligen, maar ook van zijnen Koning zelf, genoomen wert voor onverdraaghelijke trotsheit, van niet te willen, in zijn hof iemandt, zoo groot als hy, lijden, veel min grooter, en dat het, om zijne achtbaarheit te behoeden, en om niet te zien een personaadje als hy was, onder 't getal der gemeene hovelingen, waar was, dat hy gezocht had zich eeuwigh Landvooghd van Nederlandt te maaken, om 't welke te bevreedigen hy wakkerlijk zoude gearbeidt hebben, als hy had mogen hoop hebben, om 't zelve ook in paize te blijven regeeren. Door dit zoo rond een antwoordt wert de Koning van Spanjen, boven maate, verbolgen, ende zeide, dat mits de belijdenisse van 't misdrijf zijns bewindtmans, verdubbelt zijnde, daar niet gebrak dan hem te verwijzen. *Maar* (antwoordde Apollo toen den Koning van Spanjen) *het is van noode dat, met het vrywijzen van den Hartoge, van alles wat ghy hem te laste hebt geleit, ik de groote Koningen*

Gomez di Silva, of ander onwaardig gunsteling, by hem geenzins te gelijken, die echter te Hove het hoogste woort voerden. Een smaatheit, en ongelijk zijns gelijk niet te lijden, een spijt en trots hem te hard te verduwen, en t'eenemaal tegen zijn natuir, als vyand van verachting, en die hem noch niet alleen van zijne nijders, maar ook van den Koning zelf, voor een ondraaglijken hoogmoed, van niemand neven, veel min boven hem, te hove te willen hebben, na geduit wierd. Dies hy, tot hoeding zijner eer en achtbaarheit, en om niet neven de meenigt der gemeene Hovelingen aan 't Spaanze hof te hengelen, in der waarheit getragt had, heel aan zijn hand te houden de beheersching der *Nederlanden*, die hy met alle middelen gezocht zou hebben in rust en stilt te stellen, indien hy had mogen hoopen ook by tijd van vreede in 't zelve gezag te zullen volharden. Over zo vryborstigen verantwoording wierd de Koning van *Spanjen* zeer gestoort, en zeide; dat, dewijle deze zijne dienaar nu ten tweedemaal zijn misdrijf had beleeden, niet wijders te doen was, dan hem te verwiizen. *In tegendeel* (sprak daar op APOL

Bekent getragt te hebben de heerschappij der Nederlanden voor altoos te behouden.

avendo saputo comperar la gloria del vero valor militare, meritano ancora di posseder la compiuta buona grazia dei re loro; perché ogni buona giustizia vuole che i regni e le province grandi da quei sieno governate nella pace, che nella guerra hanno avuto cuore di acquistarle o che con le armi da' pubblici nemici hanno saputo difenderle. Ma perché molti di voi non curate di ubbidire al giusto e a quello che per ogni termine di gratitudine vi si conviene, poiché pigri vi veggio in imparar dalla fruttuosa lezione delle istorie i termini co' quali ben soddisfatti e contenti dovete mantener que' capitani che con le armi nelle mani da voi hanno meritati premi immensi, in negocio di tanto rilievo non vogliate almeno arrossirvi di pigliar esempio dagli stessi imperadori ottomani, i quali ne' tempi turbulenti delle guerre con utile e sagacissima liberalitá non ad altri dánno il carico del generalato degli eserciti che ai loro primi visiri: dignitá di cosí supremo onore, che colui che la possiede, come solo arbitro della pace e della guerra,

uwsgelijken vermaane, die Hopluiden wel te handelen, de welke met de dierbaare en zoo waarde munte van hunnen bloede, hebbende geweeten te koopen den lof der waare krijsvroomigheit[1]*), ook verdienen de volkomene gunste hunner Koningen te bezitten, om dat alle goedt recht vereischt, dat de Koninkrijken en groote landschappen werden geregeert in de vreede, van die geene, de welke in den oorlogh 't hart hebben gehadt om ze te veroveren, oft die ze met wapenen tegens de openbaare vyanden hebben geweeten te beschermen: maar om dat veele van u luiden, geen werk maken van der gerechtigheit gehoorzaam te zijn, en aan 't geen dat door alle reeden van dankbaarheit betaamelijk is, naar dien ik u luiden luy en koel zie in 't leeren, uit de vruchtbaare lesse der Historien, hoe en by wat middelen ghy volnoeght en te vrede moedt houden, die Hooftmannen, die met de waapenen in der handt, ongemete belooningen van u hebben verdient, en will in een zaake van zulk een verhevenheit, u ten minsten niet schaamen,*

tot den Koning) *is 't van nooden, dat ik, door den Hertog heel vry te verklaaren, den groten Koningen uw's gelijken leere goe vergelding, en onthaal te doen aan manhafte hooftlieden, die voor den dierbaren prijs van eigen bloed den roem van dapperheit en krijgsbeleid gekoft, en bekomen hebbende, het gansche genot van 's Konings goede gunst waardig zijn. En, na alle recht en reeden behooren geen aangewonnen Landen of Rijken geregeert te worden in vree van iemand anders, dan die zich zelve in den oorlog heeft durven wagen om die te winnen, of voor een openbaar vyand met de wapenen weten te bewaaren. Doch door dien veele van u moedwillig verwaarloozen te doen 't geenze na recht en reeden, belofte of plicht van dankbaarheit gehouden zijn; vermits ik bemerk dat gy alle te leuy zijt, om door het vorderlijk leezen der Geschied-boeken wijs te worden; met wat vernoeging en gunstbewijs gy aan de hand behoort te houden zulke hooftlieden, die door dappere wapendaaden aan u verdient hebben rijklijke belooningen, nochtans, in een zaak van zo grooten gewigt, en wilt u niet schaamen u te laaten leeren door 't voorbeeld der Turxe Keizeren; die,*

Wie aangewonnen landen behoort te beheerschen.

De Koningen hard over den hekel gehaalt.

[1]) *Krijsvroomigheit* zowel in de uitgave van 1671 als in die van 1704. Lees: *Krijgsvroomigheit.*

con suprema autoritá governa tutto il vasto imperio ottomano. Onde i primi visiri, sapendo di aver nella pace carico molto piú lucroso e onorato che nella guerra, nelle spedizioni loro fedelissimamente maneggiano le armi, tutto affine di mantenersi con la virtú la dignitá che posseggono; oltre che, per esercitar l'ambizione di carico tanto principale, con i nuovi acquisti di Stati o con debellar l'inimico, presto si procacciano la vittoria. Filippo, né in mio né in poter di altro prencipe è indur gli uomini a piú amare le altrui utilitadi che i propri commodi; e l'arte vera per eternamente rendersi i capitani fedeli è quella, che pur ora ho detto, di mostrar loro nelle turbolenze della guerra l'onorata e lucrosa pace di casa.

†*sagacissima*, schrandere

exempel te neemen aan de Othomansche Kaizars, de welke in de beroerde tijden van oorloge, met vorderlijke en †*overeunjere miltheit, aan geenen anderen geven het opperbevel van 't heir, als aan den eersten Vizier, een waardigheit van zoo hoogh een' eere, dat de geen die ze bezit, als alleen zeghsman over pais en oorlogh, regeert het heele woeste Othomannische rijk. Waar door de eerste Viziers weetende, dat zy in vreede, veel vorderlijker en eerlijker staat hebben als in oorlooge, op hunne aanslaagen de waapenen zeer gelukkelijk handelen, alles om, door de vroomigheit, zich te bewaaren de waardigheit, die zy bezitten, behalven, dat zy om de staatzucht, van zoo voorneemen een ampt, te oeffenen, in 't winnen van nieuwe landschappen, oft afoorloogen des vyands, zich spoejen om de zeege te bejaagen. Philips, nocht in mijne, nocht in eenigen anderen Vorsts vermogen is 't, de menschen te bewegen, om het voordeel van anderen, te beminnen, boven hun eigen nut, en de waare konst, om zich de Hopluiden eeuwelijk getrouw te maaken, is de geene die ik daar terstont gezeit heb, naamelijk hun, in de beroerten der oorlooge, te vertoonen de eerlijke en vorderlijke vrede te huis.*

Ampt van den Turxen Opper-Vizir.

met voordaght en voordeel, by oorloghs onlusten, den last van 't Opperbeleid der legers aan geen ander opdragen, dan haren eersten Visir, *een ampt van zo grooten waardigheit en vermogen, dat hy, die daar toe verheeven is, alleen 't beleid van oorlog of vreede na zijn goeddunken draaijende, dat overgroote Turxe Keizerdom met het hoogste gezag beheerscht. Waar door de Eerste* Visirs, *weetende, datze in vree veel voordeeliger, en aanzienlijker ampt, dan in den oorlog, bekleeden, in haar bevoolen veldtogten zich zeer getrouwelijk quijten, ten einde zy door hen deugd de verkregen waardigheit mogen bewaren: waar te boven zy om d'eerzugt van zo hoogen gezag te voeren, wel haast door 't verdrijven der vyanden en veroveren van landen de zege zien te bevechten. 't En is in mijn, noch anderer Vorsten vermogen, ô* Philips, *den menschen zo mal te maken, datze meer een's anders, dan haar eigen, voordeel zoeken en bezorgen. Dies de veiligste vond om een Velt-overste tot geduirige trouw te verbinden, is, zo gezeit, haar in d'onrust des oorlogs te doen oogen op eerlijke en gewinrijke vreede by huis.*

D. TEKST VAN EEN DRIETAL HOOFDSTUKKEN UIT LES OEUVRES DE M. FRANÇOIS RABELAIS VOLGENS DE „RABELAIS DE HOLLANDE" VAN 1675 MET DE VERTALING VAN CLAUDIO GALLITALO.

Livre i. Chap. V.

Les propos des Beuveurs [1]).

Puis entrerent en propos de desjeuner au propre lieu. Lors Flaccons d'aller, Jambons de troter, Goubelets de voler, Breusses de tinter. Tire, baille, tourne, brouille. Boute à moy sans eau, ainsi mon amy fouette moy ce verre galantement, produis moy du clairet, verre pleurant. Treves de loif [2]). Ah fausse fievre, ne t'en iras tu pas? Par ma fy, commere, je ne peux entrer en bettes. Vous estes morfondue m'amie. Voire. Ventre Saint Quenet parlons de boire: Je ne boy qu'à mes heures, comme la mule du Pape. Je ne boy qu'en mon breviaire, comme un beau Pere gardian. Qui fut premier, soif ou beuverie? Soif. Car qui eust beu sans soif durant le temps d'innocence? Beuverie. Car, *privatio praesupponit habitum*. Je suis Clerc. *Faecundi calices quem non fecere disertum*? Nous autres innocens ne beuvons que

[1]) Dit vrolijk samenzijn heeft plaats aan het hof van Koning Grandgousier en diens vrouw Gargamelle, vlak voor de geboorte van hun zoon Gargantua.
[2]) *loif*, Elz. 1663 en andere uitgaven: *soif*.

Eerste Boek. V Hooft-deel.

Dronken-mans praatjes of Dolle-mans deuntjes.

Ondertusschen geraaktense in reeden van weder t'ontnuchteren ter zelver stee. Daarmee begonden de wijn-glaazen te wandelen de hammen te draaven, de flessen te vliegen, de speten en schootels te rinkelen, en yder te roepen, tap, lang, haal, breng, schenk en drink my toe zonder water: So, mijn vrient, fris uit dat glaasje, Koom hier met roo wijn, dat roemertje schreijt: Stilstand van dorst, o sluipende koorts, wilje noch niet wijken? By men gat, me Peetje, 'k en mag over geen beetje gy zijt beschaamt, mijn liefje, wel jaaje toch. By den buik van *S. Quenet*, laat ons praaten van poojen. Ik drink op mijn pas, als de muilezel van den *Paus*. Ik drink niet als naa mijn Getijboekje, als den vroomen Vader van den *Gardiaan*. Welk van bey, dunkt u is' er eerst geweest, den dorst, of den dronk? my dunkt. den dorst: want wie heeft in den staat der onnoozelheid gedronken zonder dorst? Ik zeg; den dronk: Want (*Privatio praesupponit habitum*) zonder dorst te zijn is gezeid, wel gedronken te hebben. Ik ben een

trop sans soif. Non moy pecheur sans soif: & sinon presente, pour le moins future, la prevenant comme entendez. Je boy pour la soif advenir. Je boy eternellement. Ce m' est eternité de beuverie, & beuverie d'eternité. Chantons, beuvons, un motet. Entonnons. Ou est mon entonnoir? Quoy! je ne boy que par procuration. Mouillez vous pour seicher, ou vous seichés pour mouiller? Je n'entens point la Rhetorique. De la pratique, je m'en ayde quelque peu. Baste. Je mouille, je humette, je boy: & tout de peur de mourir. Beuvez tousjours, vous ne mourrez jamais. Si je ne boy, je suis à sac. Me voila mort. Mon ame s'enfuira en quelque grenoilliere. En sec jamais l'ame n'habite. Sommeliers, ô createur[1]) de nouvelles formes, rendez moy de non beuvant, beuvant. Ferannité [2]) d'arrousement par ces nerveux & secs boyaux. Pour neant boit qui ne s'en sent. Cestui entre dedans les venes, la pissotiere n'y aura rien. Je laveroys volontiers les tripes de ce veau que j'ay ce matin habillé. J'ay bien saburré mon estomac. Si le papier de mes cedules beuvoit aussi bien que je fais, mes crediteurs auroient bien leur vin quand on viendroit à la formule de exhiber. Ceste main vous gaste le nez. O quants autres y entreront, avant que cestui ci en sorte! Boire à si petit gué! cest pour rompre son poitral. Ceci s'appelle pipée à flaccons. Quelle difference est entre bouteille & flaccon? grande, car bouteille est fermée à bouchon, & flaccon à vis. De belles. Nos Peres burent bien & vuiderent les pots. C'est bien chié chanté, beuvons. Voulez vous rien mander à la riviere? cestuy ci va laver les tripes. Je ne boy en plus qu'une esponge. Je boy comme un Templier: & je *tanquam sponsus*: & moy sicut *terra sine acua*. Un synonyme de jambon?

---

[1]) *createur*, Elz. 1663 en andere uitgaven: *createurs*.
[2]) *Ferannité*, Elz. 1663 en andere uitgaven: *Perannite, Perannité*.

Hoe men bespraakt word.

gauwaart; (*Facundi calices quem non fecére discertum?*) Wie word door 't leegen van veel beekers niet bespraakt? Wy vroome zielen zuipen niet dan al te zeer zonder dorst. Ik zondaar niet zonder dorst: want heb ikse niet, zy zal wel eens koomen, dus koom ikze voor. Ik drink op de toekoomende dorst, en zo wort my dorsten en drinken een geduirigheid. Laat ons zingen; Laat ons zuipen, dat het dreunt. Tijen wy aan't tonnen pullen en opvullen datwe rollen konnen: waar is mijn trechter? Wel hoe! Ik drink langer niet als uit last. Maakje u nat om te droogen, of droogje om te natten? Ik verstaa my geen dichten, maar roemers te lichten. Ik bevochtig my meermaal, om niet te verdorren. Besproey u geduirig uw stam zal noit sterven. Drink ik niet ik ben dood en verdroog: Daar tuimel en sterf ik al heen. Mijn ziel zal wel in eenig kikvorsch vaaren! De ziel schuilt noit in't drooge. Gy droomers, gy Dichters van nieuwe gedaanten, hermaak my van een vogeltje, tot een vischje om geduirig in den drank te zijn: Ja *Circe* zalje wel in en een swijn verwisselen, om geduirig in den drek te wentelen. 'K zou altijd die drekkige penssen wel spoelen. Een staage stroom besproey mijn zenuwen en darmen. Laat loope zoo langje nat voelt. Ik zal mijn keel zalven, met heelen en halven. Gaapen en gieten is de konst van drinken. 't Zaa nu elk man, een heele kan. Best past laatijn by bier

c'est un compulsoire de beuvettes: c'est un poulain. Par le poulain on decend le vin en cave, par le jambon en l'estomach. Or ça à boire, boire ça. Il n'y a point charge. *Respice personam, pone pro duos, bus non est in usu.* Si je montois aussi bien comme j'avalle, je fusse pieça haut en l'air. Ainsi se fit Jacques Coeur riche. Ainsi profite bois en friche. Ainsi conquesta Bacchus l'Inde. Ainsi Philosophie, Melinde. Petite pluye abat grand vent. Longues beuvettes rompent le tonnoirre. Mais si ma couille pissoit telle urine, la voudriez vous bien succer? Je retien apres. Page, baille: je t'insinue ma nomination en mon tour. Hume Guillot, encores en y a il au pot. Je me porte pour appellant de soif, comme d'abus. Page, releve mon appel en forme. Ceste rogneure. Je soulois jadis boire tout, maintenant je n'y laisse rien. Ne nous hastons pas & amassons bien tout.

Voicy trippes de jeu, goudebillaux d'ennui, de ce fauveau à la raye noire.

O pour Dieu estrillons le à profit de mesnage. Beuvez, ou je vous. Non, beuvez, je vous en prie. Les passeraux ne mangent sinon qu'on leur tappe le queuës. Je ne boy sinon qu'on me flatte.

Lagona edatera. Il n'y a rabouilliere en tout mon corps, où cestuy vin ne furette la soif. Cestuy ci me la fouëtte bien. Cestuy ci me la bannira du tout. Cornons icy à son de flaccons & bouteilles que quiconques aura perdu soif, n'ait à la chercher ceans. Long clisteres de beuverie l'ont fait vuider hors le logis. Le grand Dieu fit les planettes, & nous faisons les plats nets. J'ay la parole de Dieu en bouche: *Sitio.* La pierre dite 'ασβεσος [1]), n'est plus inextinguible que la soif de ma paternité. L'appetit vient en mangeant, disoit Angeston: mais la soif

[1]) Lees: ἀρβεστος.

en wijn. (*Vadat ne cadet*) laat om-gaan eer't omvall. (*E' Piti e' apiti*) drink uit of bruy heen. (*Ebibe fac versum*) kluif af, en keer om; (*Super nagelum*) tot een dropje. (*More Palatino bibamus ne gutta supersit*) Laat ons drinken dat de luisen op de kop bersten. *Daer, kloegge dij keat.* Veeg dat kind sen naars. *Bomke boppe, gar aus,* fris uit. Geen rechtvaardiger ding als dronken drinken. *Pater Prior* mag 't goede nat mee wel. Hy neemt nat naa hem als een spons, dien hoos trekt wel. (*Evacuare scyphos nostri potuére parentes*). Ons ouders zijn ons zelf in't zuipen voorgegaan. Nu eens gezongen van mooy Aaltjen in de Pooten, en Vlodderdom deine van falala, Laatze zorgen die ons borgen, Licht hart en treurt niet en weest niet onverduldig, datje niet betaale kont dat meugje blijven schuldig, als de werelt vergaat is't rondom betaalt: Maar *Di folle het, mot folle litte, In di langst libbet, zil 't al bezitte. Die veel goed heeft moet veel nalaaten, En die langst leeft komt 't al te baten.* 't Goed moet in de wereld blijven, die langst leeft zal't al hebben. Indien mijn schuldbrieven zoo wel als ik gedronken hadden, mijn schuld-heeren zouden wijn meer dan genoeg hebben als't op een reekenen ging. Siet daar, by *St. Bacchus,* 'k zal swelgen als een beedelbroeder. *Aldus dee Jacob Rijk hart, tot dat hy arm en ziek werd. Dus quam Bacchus met zijn gezellen d'Indische Volkeren neder te vellen.*

s'en va en beuvant. Remede contre la soif? Il est contraire à celuy qui est contre morsure de chien, courez tousjours apres le chien, jamais ne vous mordra; beuvez tous jours avant la soif, & jamais ne vous adviendra. Je vous y prends. Je vous resveille. Sommelier eternel garde nous de somme. Argus avoit cent yeux pour voir, cent mains faut à un sommelier, comme avoit Briareus, pour infatigablement verser. Mouillons, hay, il fait beau secher. Du blanc, verse tout. verse de par le diable: verse deça, tout plein: La langue me pelle. Lans tringue: à toy compaing, dehait, dehait. la, la, la, c'est morfiaillé cela. *O lacryma Christi?* c'est de la Deviniere: c'est un pineau. O le gentil vin blanc! & par mon ame ce n'est que vin de tafetas. Hen hen, il est à une oreille, bien drappé & de bonne laine. Mon compagnon, courage. Pour ce jeu nous ne volerons pas: car j'ay fait un levé. *Ex hox in hoc.* Il n'y a point d'enchantement: chacun de vous l'a veu. Icy suis maistre passé. A Brum, à Brum, je suis prestre macé. O les beuveurs! O les alterez! Page mon amy, emplis icy & couronne le vin, je te prie. A la cardinale. *Nature abhorret vacuum*: Diriez vous qu'une mouche y eust beu? A la mode de Bretagne. Net, net, à ce piot. Avallez, ce sont herbes.

Wist ik zoo wel om hoog als om laag te rollen, 'k zag kans om kort in den hemel te koomen: Nu zal ik veel eer ter hellen afdaalen. *Der wijnen schoon schijnen, maakt pijnen en quijnen*: Rep nu van geen swaarigheid, wy willen *avousen garousen* als droesen, by kroezen en roezen. Ik pleeg wel eer heel uyt te drinken. Nu laat ik 'er niet met-al in. Siet daar van *St. Klaar* dat mijn pieterman zulk zop piste, zouj'er wel aan willen zuigen? Dat lap ik in mijn gat. Komt dorst door't eeten, (*Angeston* zeijd) zoo komt dorst door't drinken. Brand! Brand! een vonk in de keel. Mijn dorst gelijkt de steen *Asbestos*, die onuitbluslijk is.

Ut pix ardentem restinguet fervida flammam,
Hac tibi sic adiment pocula sumpta sitim.

Dat is,

Gelijk heet pik den brand uit blust
Soo wort door wijn u dorst gezust.

Dat de dorst eens storf, zo moest menze met flessen en glaazen beluijen. Een Schenker behoorde, als *Argus*, hondert oögen, en, als Briareus, hondert handen, te hebben; om niemand naa 't nat te doen wachten. Sa, schenk' my in den witten wijn. *O kostelijk vogt*! *O Eedele traan* van *Bacchus*! *wat doeje al zorgen vergaan?* Ik speel, 1 *Ex hoc in hoc*: 't is Tooverey noch jok. *Noch eens gedronken en dan gegaan, om wat te ronken en dan weer aan*, op zijn Cardinaals (*Natura abhorret vacuum*) de natuur wil niet leedigs laaten. Dat gaat, op de gezondheid van Hansken in de kelder, uit zonder hippen, zoo krijg je geen klippen. Nu noch een arakje, met een tabakje, dat's Duivels banket.

1. Hier uit (het glas) hier in (de keel).

Livre i. Chap. XVIII.

Comment Ianotus de Bragmardo fut envoyé pour recouvrer de Gargantua les grosses cloches [1]).

Maistre Janotus tondu à la Cesarine, vestu de son liripipion à l'antique, & bien antidoté l'estomac de coudignac de four, & eau beniste de cave, se transporta au logis de Gargantua, touchant devant soy trois vedeaux à rouge museau, & trainant apres cinq ou six Maistres inertes bien crottez à proufit de mesnage. A l'entrée les rencontra Ponocrates, & eut frayeur en soy les voyant ainsi desguisés, & pensoit que fussent quelques masques hors du sens. Puis s'enquesta à quelqu'un desdits Maistres inertes de la bande, que queroit ceste mommerie? il lui fut respondu, qu'ils demandoient les cloches leur estre rendues. Soudain ce propos entendu, Ponocrates courut dire les nouvelles à Gargantua: à fin qu'il fut prest de la response, & deliberast sur le

[1]) In een onbezonnen bui heeft Gargantua de grote klokken uit onzer Lief-vrouwen Kerk te Parijs gehangen om de hals van zijn groot rijpaard. Die van Parijs sturen „den oudsten en wijsten van de gantze vergadering" naar Gargantua „om hem te vertoonen de groote ongeleegenheid die men had door 't verlies deezer klokken".

Eerste Boek. XVIII Hooft-deel.

Meester Janotus van Bragmardo werd afgevaardigt, om van Gargantua de groote klokken weder te vorderen.

Als zig meester Janot op zijn grootscheeps, of heerschaps, had doen scheeren, sijn ouwerwetze koekeloere-lapsak aangedaan; en zijn maag met gebak en gebraad wel gevoedert en gevult: zijn hartje gelaaft, en versterkt met het beste wy-waater uit de kelder; stelde hy zich in staat om zijn gezandschap te vervorderen. Die [1]) puystige pedellen met haar roode snavels voegd'hy voor uit: vijf of zes Meesters aller kunsten onkundig, wel beslabd en beslentert, beklad en beklontert, om de minste kosten, tot zijn staatelijk gevolg: en dus na 't huis van *Gargantua* toe. Wonderlijke toestel van gezant.

Terwijlze ter deuren in traaden, ontmoetde haar *Ponocrates*, die een grilling en schrik op zijn lijf kreeg, toen hyze zoo bijster toegetaakelt en vermomd zag: want hy dacht dat'et wel eenige uitzinnigen mogten zijn, die uit het dolhuys gebrooken waaren. Evenwel wat bedaarende, ging aan een van de leerweerdige onwijze meesters der bende bevragen, watze met deze mommerije mogten meenen? Waar op hem wierd geantwoord: datze quaamen verzoeken, datmen haar de klokken weder geven wilde.

Zoo haast *Ponocrates* dit gehoord had, liep hy flux naa binnen, om *Gargantua* deze tijding te brengen; op dat hy terstond tot het antwoord gereed en afgericht mogt zijn: en overdachte op staande voet wat wijders in de zake dienstig was.

[1]) Lees: *Drie*.

champ ce que estoit de faire. Gargantua admonnesté du cas, appella à part Ponocrates son Precepteur, Philotime son Maistre d'hostel, Gymnaste son escuier, & Eudemon: & sommairement confera avec eux sur ce que estoit tant à faire, que à respondre. Tous furent d'avis qu'on les menast au retrait du goubelet, & là on les fit boire rustrement, & à fin que ce tousseux n'entrast en vaine gloire, pour à sa requeste avoir rendu les cloches, l'on mandast (ce-pendant qu'il chopineroit) querir le Prevost de la ville, le Recteur de la faculté, le vicaire de l'Eglise: esquels devant que le Sophiste eust proposé sa commission, l'on delivreroit les cloches. Apres ce, iceux presens, l'on oyroit sa belle harangue, ce qui fut fait: & les susdits arrivez, le Sophiste fut en pleine salle introduit, & commença ainsi que s'ensuit, en toussant.

Gargantua hier-af verwittigt wezende, wenkte zijn meester *Ponocrates*, *Philotimus* zijn Hofmeester, *Gymnastes* zijn Schild-knaap, en *Eudemon*, met hem ter zijden af te treeden: en overwoog in haast met haar, watmen in de zaak, zoo te doen als te antwoorden had. Aller gevoelens vielen daar heen, dat men deze deftige mannen in den kroeg- of kroes-kamer en zuip-zaal zou doen leyden: en laatense daar eens lustig en rustig om drinken.

En, op dat dezen ouden kugchelaar zig dien ydelen roem niet mogt aanmaatigen, dat de klokken op zijn zober verzoek waren wedergegeven, zoumen (terwijl hy zich vol en zad zoop) de Schout van de stad, d'opper-meesters van de Hooge-school, en den Priester van 't karspel aldaar doen haalen, en aan den zelve, eer den gaauwen Gezant eens zijn last geoopent, of voorstel gedaan had, de klokken van zelf weder overleeveren: en daar na, in byweezen der zelver, zijn treffelijke reenvoering aanhooren.

Rector Magnificus.

't Welk dan alzo geschiedde: d'ontboodenen perzoonen gekoomen, en de klokken haar weder ter hand gestelt zijnde, wierd den afgezondenen Wijs-aard voor de volle vergadering in de zale geleydt, daar hy dus al hoestende aanhief.

Livre i. Chap. XXIX.

La teneur des lettres que Grandgousier escrivoit à Gargantua [1]).

La ferveur de tes estudes requeroit que de long temps ne te revocasse de cettui philosophique repos, si la confiance de nos amis & anciens confederez n'eut de present frustré la seureté de ma vieilesse. Mais puisque telle est cette fatale destinée, que par iceux soye inquieté: esquels plus je me reposois, force m'est te rappeler au subside des gens & biens qui te sont par droit naturel affiez. Car ainsi comme debiles sont les armes au dehors, si le conseil n'est en la maison: aussi vaine est l'estude, & le conseil inutile, qui en temps oportun par vertu n'est executé, & à son effect reduit. Ma deliberation n'est de provoquer, ains d'apaiser: d'assaillir mais de defendre: de conquester, mais de garder mes feaux sujets, & terres hereditaires. Esquelles est hostilement entré Picrochole, sans cause ny occasion, & de jour en jour poursuit sa furieuse entreprise, avec exces non tolerables à personnes libres.

Je me suis en devoir mis pour moderer sa cholere tyrannique, lui offrant tout ce que je pensois lui pouvoir estre en contentement:

[1]) Zeer tegen zijn zin is Koning Grandgousier gedwongen zijn zoon Gargantua die te Parijs onder leiding van Ponocrates studeert, terug te roepen, daar hij diens hulp nodig heeft in den strijd tegen den Koning Picrochole, die een twist, ontstaan tussen de koekbakkers van Lerne en de Lantsluiden van Gargantua, niet in der minne wil schikken.

Eerste Boek. XXIX Hooft-deel.

De brief, die Grangouzier aan Gargantua schreef.

De vierigheid van uwe oeffeningen vereischten wel, geliefde Zoon, dat ik u noch in lange niet af en trok van uw wijsgeerige rust; indien het goed vertrouwen op onse vrienden en oude bondgenooten voor tegenwoordig de gerustheid van mijn Ouderdom niet gefeild en bedrogen had: Maar nademaal mijn onmijdelijk lot zoodaanig is, dat ik ontrust ben door de geene, op wien ik my 't meeste gerust stelde; zie ik my genoodzaakt u te rug te roepen tot tijdige nood-hulp en voorstand der volkeren en goederen, die u door natuurlijk recht toevertrouwt zijn: want gelijk de waapenen weinig vermogen in't veld, indien geen goed raads-besluit genomen wordt by huis: alsoo is ook d'oeffening vergeefs, en de raad onnut, die niet ter rechter tijd door dapperheid in't werk gesteld, en met'er daad uitgevoert word. Mijn meening is niet, te porren, maar te paijen: niet te bevechten, maar te verweeren: niet na onwettige aan-winning te trachten, maar mijn getrouwe Onderdaanen, en erflanden wettelijk te bewaaren, in welke de Koning Picrochole viandelijk ingevallen is, zonder reeden of oorzaak: en zet sijn ontzinnigen aanslag van dag tot dag noch al voort, met een moed-wil en overdaad, die voor vrije lieden onverdraaglijk is.

Philosophique.

Waapenen zonder raad onnut.

Ik heb mijn best gedaan om sijn onwettige geweldzaame toorn te stillen; hem aanbiedende al wat ik oordeelde dat hem vernoeging geven mogt: en meenigmaal heb ik bezending aan hem gedaan, om te mogen weeten waar in, door wien, en hoe hy zich beleedigt vond.

& par plusieurs fois ay envoyé amiablement devers lui pour entendre en quoy, par qui, & comment il se sentoit outragé: mais de lui n'ay eu response que de volontaire deffiance, & qu'en mes terres pretendoit seulement droit de bienseance. Dont j'ay cognu que Dieu eternel l'a laissé au gouvernail de son franc arbitre & propre sens, qui ne peut estre que méchant, si par grace divine n'est continuellement guidé, & pour le contenir en office, & reduire à connoissance me l'a ici envoyé à molestes enseignes. Pourtant, mon fils bien aimé, le plutost que faire pourras, ces letters vuës, retourne en diligence secourir, non tant moy (ce que toutefois par pitié naturellement tu dois) que les tiens, lesquels par raison tu peux sauver & garder. L'exploit sera fait à moindre effusion de sang qu'il sera possible. Et si possible est par engins plus expediens, cautelles, & ruses de guerre, nous sauverons toutes les ames, & les envoierons joyeux à leurs domiciles. Tres-cher fils la paix de Christ nostre redempteur soit avec toy. Saluë Ponocrates, Gymnaste, & Eudemon de par moy. Du vintiéme de Septembre. Ton pere Grandgousier.

Maar van hem heb ik niets ten antwoord konnen bekoomen, als van een moedwillige verbondbreeking; en dat hy (quansius) van mijne Landen niet anders vordert, als't recht van wel-voegentheid. Waar uit ik bespeurt heb, dat God de Heere hem heeft gelaaten aan 't bestier van sijn vrije wil en eigen zinlijkheid; die niet dan ondeugende kan zijn, zoose door de goddelijke genade niet geduirig geleid worde en, om hem te houden in sijn pligt, en weder tot kennis en reeden te brengen, hem hier aan my gezonden heeft, om zoo moeijelijken onderwijs aan hem te doen.

Daarom, mijn wel beminde Zoon, zoo haast gy desen brief zult zien, spoeijt u met alle mogelijke vlijt weder herwaarts om te helpen, niet zoo zeer my, ('t welk nochtans 't natuurlijk mee-doogen mede brengt) als wel uw' Onderdaanen, die gy door reeden kunt behoeden en behouden. De veldtocht zy met de minste bloedstorting: maar met de kloekste krijgslisten, beleid, en laagen, die mogelijk zijn uit te vinden en uit te voeren: wy zullen zoo veel zielen bevrijen, en vroolijk na haare wooningen weder doen keeren. Zeer waarde Zoon, zijt hier mede na groete 's Hemels hoede bevoolen: En groet *Ponocrates, Gymnastes,* en *Eudemon* mijnen 't wegen. Den 20. van Herfstmaand.

Goed overleg.

U. Vader Grandgousier.

E. FRAGMENT UIT BARCLAI'S SATYRICON MET WIERINGA'S VERTALING.

EUPHORMIONIS LUSININI SIVE IOANNIS BARCLAII SATYRICON PARTES QUINQUE, AMSTERODAMI, APUD GUILJELM: BLAEUW Ao cIↃ IↃ CXXXIV, PAG. 18—20.

Admiratus Callion novam in me loquendi prudentiam [1]), inferri grabbato jussit, & silentium etiam superstitiosum circa me esse. Ibi reliquum diem, & quae sequuta est, noctem placidius; ortoque demum sole cum omnes officiose convenirent, veluti ex altissimo somno

[1]) Euphormio, die zich een tijdlang gedragen had alsof hij krankzinnig was, veinst plotseling genezen te zijn door het drinken van een wonderdrank, die zijn meester Callion bezat. Cf. boven blz. 326.

J. BARKLAI SATYRIKON OF HEEKEL-SCHRIFT . . UIT HET LATIJN IN'T NEDERDUYTSCH OVERGEZET, DOOR N. J. WIERINGA. t'AMSTERDAM. BY JAN TEN HOORN, BOEKVERKOPER, OVER 'TOUDE HEERE LOGEMENT, 1683, BLZ. 29—31.

Kallion sig verwonderende dat ik weder wyslyk begost te spreeken, belastte my in bed te brengen: en datmen sich zoo zeer stil als immer moogelyk ontrent my houden zou: aldaar hield ik dan het overige van den dag, en den volgende nacht myn gemakkelyke rust. Eindelyk toen de son al opgereesen en een jegelyk zich gedienstig in myn kamer vervoegt had, begost ik, als uit een seer diepen slaap myn gemoed en oogen opheffende, te vragen; wat my ongewoons en wonderlyks over gekoomen was? dewyle myn gemoed den ganschen nacht was geguigchelt met valsche beelden, by dewelke ik scheen in een ongebruikelijk kleed met de meest moedwilligheid het geheele huis door te loopen: en van een yders scherzeryen besprongen, t'elkens my dan eens met schimp-scheuten, dan eens met vuistslagen ter weer te stellen. (Want al den tyd dien ik met my mal te veinsen versleeten had, scheen ik zoo voor by te gaan, als of ik eerst dien zelven nacht in Kallions huis gekoomen was.) Toen sloeg ik eens mijn oogen op't gelaat van Kallion; en ondersteunde myn hoofd als flaauw en vermoeyd met myn opgeheve elleboog. Waar op hy hem haast hooren liet; O! wonderbaarlyke krachten van een artzeny! dat niet alleen ligchaamlyke kwaalen overheerscht en helpt; maar ook de wonden van een gekwetst verstand zonder litteyken toeheelt. Nu mag ik zonder eenige ydele swetsery wel seggen, dat'et zoo over treffelijken drank als dese niet en is geweest, waar voor *Melampus* de koninglyke kroon van *Argos* verkreeg: ik en twyffele ook geensins of desen onnooselen bloed is

animum & oculos eruens, inquirere coepi quid mihi insolens contigisset: namque tota nocte delusam falsis imaginibus menten, quibus videbar, inusitata veste per aedes licentissime vagari, & omnium salibus appetitus, nunc dicteriis, nunc verberibus referire. (Nam quicquid temporis amentiae simulatione consumpseram, ita videbàr omittere, tanquam illa primum nocte Callionis domum intrassem). Tum injeci oculos in Callionis vultum, & veluti fessum caput allevato cubito fulsi, nec ille cunctatus, ô miras in medicamine vires! inquit: non modo corporis morbis imperat, sed & sauciae mentis vulnus etiam sine cicatrice obducit. Nihil vanitati tribuo; sed tam praestanti potione Melampus Argivum diadema non emit. Neque enim dubito miseri hujus mentem esse epoti medicaminis virtute restitutam.

Pervaserat omnes ingens stupor, & tanquam Eleusinii sacri participes mutis obtutibus in me contuebantur. Praecipue Percas vix credebat oculis suis, astumque tam inexpectatum (nam quid egisse facile conjectabat) callido ipse animo reputans, adorabat solertiam meam, & quod solum poterat, interdum vibrantibus oculis egregio commento subscribebat. Igitur cum processissent aliquot dies, & magis Aesculapio magisque viderer obnoxius, neque ulla superessent prioris amentiae vestigia, mihi Callion litteras ad Fibullium amicum ex calculo aegrum tradit, in haec verba conscriptas. Quod amantium spiritus alieno ore trahantur, non alienis potius exemplis didici,

door de kracht van de uitgedronken artzeny syn verstand herstelt.

Sy stonden alle met een over groote verbaastheid bevangen, en, als 't *Eleusinische* nachtfeest mede vierende, stil en stom op my te staaren. *Percas* voornaamelyk kost nauwelyks sijn oogen gelooven: en, soo gewenschten Vond (want hy giste wel wat ik gedaan had) als zelf kloekzinnig overweegende, wist hy niet hoe hoog hy myne behendigheid verheffen wou: Ondertusschen my zomwyl met den oogen toewenkende ('t welk al was wat doen tertyd vermogt) keurden hy myn konstje voor goed. Na verloop van eenige dagen, dewyl ik al meer en meer myn gesondheid herkreeg, en geene merkteykens van voorige malligheid by my overig waren, heeft *Kallion* een brief aan my overgelevert, om te bestellen aan syn vriend *Fibullius*, die met den steen gekwelt was; waar af den inhoud in dese woorden bestond;

Zeer waarde Vriend;

Dat waare beminners aasemen, niet daarse leven, maar daarse lieven; heb ik soo niet uyt vreemder voorbeelden geleert, als ik selve wel met mijn voorbeeld bewysen kan. Zoo lang gy gezond en wel te pas waart, leefde ik lustig in u: na dat gy u gezondheid missen moest, heb ik mee te meerder smert gevoeld, door dien de kwaale uwes lichaams een diepe wonde gaf aan myn gemoed. Nu bid en besweer ik u, dat gy, al was't maar om mynen't wil, de woning van uw overschoone ziel soekt te herstellen; ik wil seggen, dat gy een weinig werks van de welstand uw's lichaams maakt. Ik zie u al gesond, soo gy 't slechts wesen wilt; laat den last van geneesing maar op my aankoomen. Indien gy my niet betrouwt; weet ik niet door welke toover-vaarssen gy hebt nagelaaten langer Fibullius *te wesen.*

quam ipse exemplum esse possum. Quamdiu valebas incolumis, in te vixi: afflicta tua valetudine eo etiam plus dolui, quod tui corporis aegritudo mentem meam sauciabat. Nunc oro obtestorque, vel propter me restituas animi elegantissimi domicilium; corpori, inquam, aliquantulum vaca. Praesto est sanitas, si admittis, tantum mihi curationis onus impone. Si non fidis, nescio quibus carminibus desiisti esse Fibullius. Si experimentum desideras, hominem ad te mitti, cujus eversam mentem unius poculi haustu composui. Iam quoties febrium aestus levavi? quoties dissipavi coëuntem sanguinem, aut cibum sicut erat ingestus fugienten stiti? Adeo vis nulla est mali, quam non facile amoliatur medicamenti salubritas, cujus apud te laudes à me saepe jactatas memini: nihil sane mihi preciosus frater decedens reliquit. Percas, quem ex omnibus meis potissimum diligis, tanti miraculi testis fuit. Illi imperavi, ut rem illustrius tibi exponat & eorum examina computet, quibus mea misericordia saluti fuit. Fidem meam ex illius constantia, & ex omnibus veracis animi indicis metiare. Ad extremum rogo te, ne tam penitus salutem medicis credas, ut nisi eorum opera sanus esse non velis. Cave homines feros, cave Scythas magistra Medea dignos. Nisi quod pejores isti non unum Peliam exhauriunt: nec tam Iasonis gratia quam aureae pecudis furunt. Evitabis tot veneficorum sortes, si, quod tibi medicamentum paro, intrepidus hauseris. Scio repugnaturos istos Machaones. & intempesti-

Zyt gy begerig daar af een proefstuk te zien? ik send u een man, wiens heel verbijsterde sinnen ik door het drinken van een drankjen heb weder doen bedaaren. Hoe meenigmaal heb ik wel de hitte en heevigheid der koortsen daar door verzacht? Hoe dikwils het runnende bloed doen scheyden, of den afgang van spijse, voordatse verteert was, doen stil staan! Ja geen kwaale is'er soo kragtig, die niet lichtelyk word wech-geweert door de heylzaamheid van myn genees-middel; welkers lof my gedenkt meermalen by u hoog opgehaalt te hebben. Inderdaad heeft my myn broeder by zijn sterven niets kostelykers nagelaten.

Percas, *den welken gy van alle myne dienaars wel't meeste bemint, is self getuige van soo grooten wonder-werk geweest; hem heb ik belast u de zaak wijdluchtiger te vertellen, en de meenigten der zelver, dien ik door myne meedoogentheid aan haar gesondheid geholpen heb op te reekenen. Myne oprechtigheid meugt gy afneemen uit zijn bevestigend seggen en alle ken-teykens van een onvervalscht gemoed.*

Voor 't laatste versoek ik aan u, dat gy dog niet so t'eenemaal uw gezondheid den genees-meesters overgeeft, dat gy niet dan door haar hulp geneesen zoud willen wesen. Wacht u voor die felle Schyten, *niet ongelijk haare leer-meesterse* Medea; *ten zy dat dese noch erger zijnde, meer dan eenen* Aeson [1]) *uytputten, en niet soo seer om de liefde van* Jason, *als van het* Gulde Vlies *verdolt en versot zyn. Gy sult veele gevaaren van die*

[1]) Ik weet niet waarom hier Aeson, de vader van Jason, en niet Pelias, de oom van Jason, genoemd wordt. Pelias zond Jason uit om het gulden Vlies te halen toen deze het rijk van zijn vader kwam opeisen. Met hulp van Medea volvoerde Jason die opdracht. Gedreven door haar liefde voor Jason, haalde Medea vervolgens Pelias over tot een voor hem noodlottige verjongingskuur.

vis scrupulis oneraturos animum jam satis morbo debilem. Sed memineris plus iis ex cruciatibus tuis venire, quam ex fide sua; E eos abominari conatum meum, quo doceo aliam posse reperiri sanitatem, quam quae apud eos venalis est. Vale.

vergiftigers ontgaan, indien gy den drank, dien ik u toebereyd heb, onbeschroomd in neemt. Ik weet wel, dat die Opper-baasen, daar tegen geweldig in de weer zullen sijn: en uw gemoed, door siekte alree genoeg verzwakt, een ontydigen angst aanjagen. Doch gedenk, datse veel meer voordeel trekken door u lang te kwellen en te doen kwijnen, als uw uit trouwhertigheid na behooren te helpen; en datse daarom myn voorstel ten vuylsten sullen verfoeyen; waar door ik doe blyken, dat'er ander gezondheid bekoomen kan worden, als die by haar te koop is.

Vaar wel.

F. TEKST VAN EEN BRIEF UIT LA SECRETARIA DI APOLLO MET WIERINGA's VERTALING EN ÉÉN DER BRIEVEN DIE DOOR WIERINGA AAN DE SECRETARIE OF SCHRYF-ZAAL VAN APOLLO MOETEN ZIJN TOEGEVOEGD.

A Gio: Francesco Biondi.

E comandato di mandare in Parnaso una gran quantità de' Romanzi moderni, per far fuochi nell' ingresso di Giovanni Barchlai.

L'applausso universale fatto all' Argenide, ed all' Euformione di Giovanni Barchlai da tutti i Virtuosi in Parnaso, hà obbligata la Grandezza nostra, a corrispondere all'applauso con una solenne dimostrazione di compiacemento. E perciò dovendo di giorno in giorno capitare in Parnaso la sua persona, con giubilo di tutta la Corte nostra, affine di solennizare l'ingresso d'un tanto letterato, abbiamo determinato di fargli un fuoco d'una gran quantità de Romanzi, non degni d'altra luce. Onde vi comandiamo, che lasciato a parte qualch'uno, che porta seco non dispreggievole erudizione, si nella tessitura, come nello stile, che apporta molta utilità; di tutti i rimanenti, i quali non contengono, se non sogni di niun utile, ne facciate una raccolta, e la mandiate immediatamente in Parnaso, dove per

VI. Brief.
Aan Joan: Francescus Blondus.

Hy ontvangt bevel van na Parnas *te zenden een groot aantal van verdigte vertellingen deses tyds, om daar van een goet vuur te doen flammen op de inkomste van* Johannes Barclai.

De algemeene toejuiching gedaan aan de *Argenis* en *Euformio* van *Johannes Barclai* door alle Deugdelingen aan *Parnas* heeft onze Grootmoogentheid verpligt gevoelig en gevoeglijk te zijn aan dat vreugdgeschal, door een staatelyke betooninge van welbehagen. En daarom, dewijl hyzelve van dag tot dag op *Parnas* staat te komen met verheuging van ons geheele Hof, hebben wy, om feestelijk te vieren de intreed van zoo grooten Geleerde, vast gesteld, voor hem een vreugdevuur te ontsteeken van een ongemeene meenigte boekjes van verçierde geschiedenissen, geen ander ligt, als van't vuur, waardig. Waarom wy u bevel geven, dat gy, na uytschifting van sommige, die met zig brengen blyken van onveragtelijke geleerdheyd, zoo wel in de t'saamenhang of verhaal, als in de stijl of schrijf-wijze, die mede vee voordeel konnen aanbrengen. Van alle de overblyvende, welkers inhoud niets anders is als droomeryen niewers toe nut, doet daar af een verzameling, en zend dezelve daadelijk regt toe na *Parnas*: alwaar men op ons bevel een lustig vuur zal doen ontfonken en flammen, veroorloovende alle de kinder-meestertjes, die van koude klapper-

Vuur van verçierde geschiedenissen,

Wie daar by te warmen, met wat beding.

nostro comandamento sarà acceso un gran fuoco, con facoltà a tutti i pedanti, che si muoiono di freddo, d'intervenirvi, a condizione però di nettare il luogo dalle ceneri, e di portarle nel fiume lethe.

tanden, haar daar by te koomen warmen, op voorwaarde nogtans, datse de brand-plaats zullen zuiveren van asch, en die dragen in de vloed van vergeetelheyd *Lethe*.

CCCXXXII. Brief.
Aan de Vereenigde Nederlanders.

Dese worden van Apollo *gepresen, over haar eendragt, liefde en voorstand van haar Vryheid, wonder geluk daar door: en gewaarschouwt en toegewenscht daar by te verblijven.*

Een wonder boven alle wonderen der wereld zyt gy, mijn neederige en neerstige Neederlanders! doorgaans door Grooten benyd en benadeelt, nimmer tot grootsheid en Grooten geneegen; als geschikte schaapen in een engen schaapskooy vreedzaam en veilig behoed en behouden; in weynige weydlanden wel geweyd; na dat gy zoo meenig geweldenaar, en ingedrongen wolf, waart ontworstelt, dien gy geweeten hebt uit te werpen, of af te weeren.

Doch denk niet, dat dit alleen door uwe wysheid is bewerkt; op dat gy u niet verhoovaardigt, en daar door verwildert, om wyder te willen weyden, als gy van te vooren gewoon waart: maar erken, dat gy door den hemel tot hier toe geholpen, en in stand gehouden zyt, en weet, dat het wyslijker en wenschelijker is voor een Gemeenebest, het eerlijk gewonnene wel te bewaaren, als der naabuiren bezit, buiten recht en reeden, te berooven en ontrusten.

Zeer zelden zyt gy vry van Vyanden geweest, terwyl veele uw voordeel, en neering benydende, uw vrydom en welstand te steuren zochten. Daar door zyt gy dikwyls, schoon zonder uw schuld, in de vreeselijkste gevaaren vervallen, en voornaamelijk toen den Spanjaard met sijn stroppen, en den Fransman met sijn messen, wel gewett en gewyet, het gewisselijk gemunt had op uwe, en aller oprechter Christenen keelen, die alleen den lof van den Heere des hemels, en niet na 't zin vanden *Bel* te *Babel* wilden zingen.

Wonderlijk wierd gy van beyde bevryd; doch blyft noch in vrees en gevaar: uw heyl hangt nu aan't leven en de liefde van uw Verlosser [1]); een asem kan veel verandering veroorzaaken. zoo veel in u is, zyt daar voor bezorgt: uw Voorganger is verhoogt; heeft meerder magt tot u bewaaring en welstand; terwyl gy noch in vrye vreed, en vaste vriendschap onderling leeft.

Daar en tegen is ook de bestendigheid van uwen Staat hem een sterke stut en steunsel; en by onverwacht ongeval sijn veyligste toevlugt; gelijk die de handigste hulp tot sijn verheffing is geweest; welke wederzyds verpligting en toeverlaat een ongeveinst vertrouwen voortbrengen moet; te meer vermits u Vorst van een Vaderland, van een Godsdienst, en van sijner vroomer Voorouderen eedelmoedigen imborst niet af-aartig is.

Zoo lang dan een onbreekbaare band van't verbond tusschen u en de Britten blyft zyt gy gezaamentlijk het gezeegenste en ontzagchelijkste land, en hy den krachtigsten Koning van't Christenrijk.

[1]) Scil.: Willem III.

G. EXTRACT UIT HET RESOLUTIEBOEK VAN DE HEREN REGERENDE EN OUD-BURGEMEESTEREN VAN AMSTERDAM VAN 28 JUNI 1649—25 JAN. 1698 BETREFFENDE HET PROVISIONEEL IN DIENST NEMEN VAN GREGORIO LETI, HISTORIESCHRIJVER.

De Heeren Regerende en Oud-Burgermeesteren geexamineert hebbende zekere Requeste aan haar Edel groot achtbaaren gepresenteert door Gregorio Leti, Historieschrijver, verzoekende onder verscheide beloften en presentatien van haar Ed. Grootachtbaren in zijne professie dienst te zullen doen, met een moderaat pensioen te werden gegratificeert, hebben goetgevonden ende verstaan, den voorzeiden Gregorio Leti bij provisie voor twee a drie jaaren toe te leggen, de somma van vier hondert gulden 's jaars; onder conditie dat den zelven volgens zijne presentatie, gehouden zal zijn, tweemaal ter weeke t'zijnen huize of elders daarmen zulx naderhand zal komen te beraamen, te vaceren om voor de Kinderen, ende Neven vande Heeren Burgermeesteren, Oud-Burgermeesteren, zes en dertig-Raaden en andere aande Regeringe dependerende; mitsgaders voor alle andere fatsoenelijke Lieden haar Kinderen te raisonneren en te discoureren in 't Latijn of Frans over de Historien, politique materien ende wat des is concernerende: dat hij ook aande voorzeide zijne auditores eenige instructie in d'Italiaansche Taal zal gehouden zijn te geeven indien zij zulx zouden mogen begeeren. Ende indien zij de Latijnsche of Fransche taale verstaan (gemerkt den voorzeide Leti de Nederduitze niet en spreekt) zal den zelven ook verplicht zijn eenmaal ter maand een vergaderinge te houden voor alle die geene die daar zullen willen verschijnen, om verscheide zaaken te verhandelen, zo van Historien als anders, in die maniere als het zelve inde Academiën in Italiën en Vrankrijk geschied.

Actum den 16en October 1685, present de Heeren Witsen en Bors van Waveren met voorgaande communicatie van beide d'andere Heeren Regerende Burgermeesteren, en de Heer van Vlooswijk, oud Burgermeester [1]).

[1]) *Op. cit.*, fol. 252.

H. FRAGMENT UIT GREGORIO LETI'S VITA DEL CATOLICO RE FILIPPO II, MONARCA DELLE SPAGNE, MET WIERINGA'S VERTALING.

VITA DEL CATOLICO RE FILIPPO II MONARCA DELLE SPAGNE, COLIGNI 1679, I PAG. 248.

Fu cosa veramente miracolosa perche havendo havuto una felicissima navigatione, appena era sceso poi dalla Capitana, quando s'alzò in un momento la più furiosa tempesta che si fosse mai veduto dissipando in un momento tutta l'Armata che l'haveva condotto, à segno che l'istessa Capitana restò inghiottita dall'Onde, appunto come se fosse stata presaga di non haver più à portare nè Cesare, nè di Cesare la fortuna: dicono che non si tosto pose il piede à terra, che piegate le ginocchia la baciò col dire *ti saluto con ogni rispetto ò genitrice comune, e come nudo sono uscito dal ventre di mia Madre, per ricever dal Mondo tanti tesori; cosi nudo voglio hora entrare nel tuo seno mia dilettissima*

Accidente pericoloso.

HET LEVEN VAN FILIPS DE II, KONING VAN SPANIEN, 'S-GRAVENHAGE 1699, I BLZ. 158.

't Was waarlijk een wonderbaarlijke zaak, dat de Keiser [1]), na een zeer gelukkige overvaart nauwelijks uit het schip aan land was gekoomen, als zich in een oogenblik het verbolgenste en geweldigste onweer verhief, dat'er ter wereld was gezien, verstrooyende in een omzien de geheele Scheeps-vloot, die hem hadde geleydt; zoo dat zelf des Zeevoogds groote schip vande baaren wierd ingeswolgen; even of het voorweetenschap hadde gehadt, van dat het niet meer den Keiser noch des Keisers geluk te dragen had. Daar wierde des tijds gezeid, dat hy niet zoo haast de voet op't Land hadde gezet, of hy boog sijn knien en kuste de grond en sprak dese woorden: *U groet ik, met alle eerbiedigheid, o algemeene moeder! en gelijk ik naakt uit mijn moeders buik ben gekoomen, om zoo groote schatten vande wereld te ontvangen: alzoo zoud ik heden wel willen weder naakt in uwen schoot daalen, mijn allerwaardste moeder! en indien de eerstemaal is geweest een uitwerkinge vande nooddwang der nature, veel voortreffelijker zal nu zijn het volbrengen, dewijl't gewillig is.*

Wonderlyk onweer na 't landen des Keisers.

Dus in Biscajen geland zijnde, en voorts gaande na *Burgos*, had hy daadelijk in't ingaan deser plaats groote reeden van droefheid, door dien hy zich zag ontmoeten een zeer klein getal van Eedellieden; dies hy niet zonder oorsaak zich liet ontvallen; *wel te recht mocht ik*

Sijne behoeftigheid.

[1]) Scil. Karel V, die te Gent afstand van de regering heeft gedaan en die zich naar Spanje heeft begeven.

Madre, e se la prima volta fu un'effetto della necessità della natura, piu nobile nè sarà hora l'esecutione perche volontaria.

Giunto nella Biscaglia, e quindi andato à Burgos hebbe nell'ingresso in questo luogo gran motivo di tristezza, nel vedersi incontrato da pochissimo numero di Nobili, onde con raggione si lasciò dire, *Veramente posso dir d'esser nudo,* e per maggior confirmattione della sua nudita, oltre à quello di vedersi abbandonato dal corteggio de' Gentil' huomini, quali vedendolo scompagnato di titoli, e forse mentre erano da lui poco allettati, vi si aggiunse, che bisognandoli parte de' cento mila scudi, che s'haveva riservato d'entrata di tutte le sue immense ricchezze, non potè haverne nè pur due mila, per sodisfare alcuni servidori che voleva mandar via, essendo stato obligato d'aspettar qualche tempo non senza un poco di risentimento, nella medesima Città di Burgos infin che gli venisse sborsata la somma: cosa che diede poi motivo à dire che Carlo appena haveva renunciati i Regni che se n'era pentito: ancorche altri l'applicano ad altre raggioni questa voce sparsa nel volgo del suo pentimento, che non trovandole bene appoggiate non ardisco scriverli.

Don Carlo Prencipe di Spagna gli va all' incontro.

Recevuto finalmente il danaro desiderato, ma non prima d'otto giorni si pose in Lettica solo, forse per meglio meditare la felicità di quella vita che sperava trovar felicissima nella solitudine; all' incontro gli venne il Principe Carlo di Spagna unico germoglio del suo figliuolo Filippo, con la di cui compagnia entrò in Vagliadolid, ma appena cominciò à praticare il genio di questo giovine Prencipe, che hebbe

zeggen naakt te zijn: En tot naarder bevestiging zijner naaktheid diende, niet alleen dat hy zich zag verlaaten van't geleyde der Eedellieden, die hem zagen onverzelt van Eernamen, en mogelijk, omdatse door hem weinig wierden aangelokt en geloont: maar daar kwam noch by, dat hy gebrek hebbende hondert duisend kroonen, dien hy van alle sijne overdaadige rykdommen tot inkomen noch behouden had, geen twee duisend kroonen bekomen kon, om eenige dienaars te voldoen, die hy af te danken dacht; dieshalven hy daar mede noch een wyle tijds wachten moest, niet zonder een weynig gevoelig daar over te wesen, tot dat hem binnen Burgos, de zelve som verschooten wierde; 't welk naderhand oorzaak gaf tot het zeggen: dat *Carel* nauwelijks sijne Rijken had afgestaan, of hy had'er daadelyk berouw af. Hoewel andere dese reeden van berouw, onder den gemeene man gestrooyt, op andere oorzaaken duiden, die ik niet durf schryven, door dien ik my daar af niet vast genoeg verzeekert vind.

Na dat de Keiser de begeerde penningen eindelyk had, 't welk niet eer dan na acht dagen gelukte, zette hy zich in een rosbaar alleen, om misschien des te beeter te bedenken de gelukzaaligheid van dat leven, 't welk hy 't aller-gelukkigste verhoopte te vinden in sijne eenzaamheid; zo kwam hy te gemoet de Prince *Carel van Spanjen* [2]) eenigste Spruit van sijn zoon FILIPS, door den welken vergeselschapt, hy tot *Valadolid*

[2]) Herdruk 1733 verbeterd in: „Hy wierd ontmoet door den Prins Karel van Spanje".

in horrore il suo humore, e ne disse il suo sentimento alla sua sorella Eleonora con queste parole: *Mi pare che il mio figliuolo è mal provisto di figlio, il suo tratto, & humor giovinile non mi piace, non sò poi quello succederà quando sarà attempato.* La Regina Eleonora alla quale Filippo haveva dato particolar cura di fargli sapere quello che Carlo suo figluolo faceva, gli scrisse (ò inpensatamente, ò per altra raggione) il giudicio che l'Imperadore ne haveva fatto, solamente per haverlo praticato tre giorni, cosa che diede una tal cattiva impressione nell' animo di Filippo, che da quel momento in poi cominciò ad haverlo in horrore.

Suo giuditio circa all' attioni di detto Don Carlo.

binnen reed: doch naauwelyks had hy den inborst van desen jongen Prince getoetst, of hy had een schrik van zijnen kwaaden aart, en zeyd'er sijn gevoelen van tegen sijn Suster *Eleonora* met dese woorden: *My dunkt dat myn zoon zeer kwalyk is verzien van een zoon, syn bedryf en jeugdigen aart staan my in't minste niet aan, ik weet niet watter naderhand van worden wil, wanneer hy tot sijn jaaren gekomen zal zyn.* De Koninginne *Eleonora,* aan wien FILIPS bezondere last gelaaten had, om aan hem te laaten weten, hoe sijn zoon *Carel* zich al droeg, schreef aan hem (het zy uit onbedachtzaamheid, of om andere reedenen) het oordeel, dat de Keiser daar af had gegeven, na dat hy slechts drie daagen met hem had omgegaan, welke zaak zoo kwaaden indruk in 't gemoed van FILIPS gaf, dat hy van dien tyd af voortaan een geheelen afkeer van den zelven begost te krygen.

Keisers verklaaring van prins *Carels* aart.

I. RESUME.

NICOLAAS JARICHIDES WIERINGA, TRADUCTEUR DU DIX-SEPTIEME SIECLE DE BOCCALINI, RABELAIS, BARCLAI, LETI ET AUTRES AUTEURS, AVEC UN EXAMEN DE LA NOTORIETE DES CES AUTEURS EN HOLLANDE.

PREMIERE PARTIE. TEXTE.

Chapitre I. Maître Claes.

Au mois de novembre 1659 la municipalité de Harlingue — petite ville située sur la côte de la Frise — décida de nommer „Nicolaum Jarichidem" (Wieringa), qui jusque là avait été professeur de l'école des jeunes filles, quatrième maître ou sous-directeur-adjoint des Ecoles latines. Cette nomination était honorifique pour „Maître Claes" (tel est le nom par lequel on le désigne souvent simplement dans les pièces officielles), mais sa situation financière était loin d'en être améliorée, car le nombre de ses élèves, et par conséquent le montant des rétributions scolaires, fut sensiblement inférieur. Maître Claes, qui avait la charge d'une famille nombreuse, adressa en 1669 et en 1671 une requête aux magistrats de Harlingue pour leur rappeler que sa nomination avait été accompagnée de la promesse qu'elle ne lui serait pas désavantageuse. La municipalité était très satisfaite de la façon dont Wieringa s'acquittait de sa tâche, bien qu'elle dût se résigner à voir déchoir les Ecoles latines, par le fait que plusieurs directeurs et leurs adjoints fréquentaient plus assidûment le cabaret que l'école. Or ses deux requêtes valurent à Wieringa une augmentation de ses appointements; ceux-ci ne se sont d'ailleurs élevés qu'à fl. 340.— au maximum, augmentés d'environ fl. 60.— de rétributions scolaires. En 1695 Maître Claes, très âgé, fut destitué honorablement de ses fonctions, tout en continuant à toucher ses appointements; il resta seulement chargé des leçons d'écriture, quatre fois par semaine une leçon d'une heure.

Chapitre II. Alle volgeestige Werken van Jan den Brune de Jonge, avec traduction des citations.

On a souvent comparé *Alle Volgeestige Werken* (*Œvres complètes très spirituelles*) de Jan de Brune de Jonge aux *Essais* de Montaigne la ressemblance cependant n'est qu'extérieure; aussi bien l'œuvre de Montaigne que celle de de Brune a été écrite d'après une méthode dont la digression est un élément essentiel. La conception de la vie qu'on trouve chez de Brune n'offre que peu d'intéressant, ses goûts le portent surtout vers le problème si amplement traité dans les pastorales italiennes et dans la poésie néoclassique, à savoir: „che cosa sia un bacio" et vers les sujets érotiques de ce genre. Bien qu'un examen de

l'influence de Marino sur la littérature néerlandaise mènerait probablement à la même conclusion qu'à celle où aboutit Cabeen dans son ouvrage intitulé *L'influence de Giambattista Marino sur la littérature française*, à savoir que cette influence a été beaucoup exagérée, Marino n'en est pas moins un des auteurs cités de préférence par de Brune, et ce n'est certes pas par hasard, s'il a emprunté sa devise à cet auteur fameux. L'œuvre de de Brune n'est pas beaucoup davantage qu'une suite de citations; des perles exotiques, dit-il lui-même, enfilées par lui. De Brune a laissé-intraduites la plupart de ses citations, et lorsque Hero Galama, imprimeur-éditeur à Harlingue, voulut publier les œuvres spirituelles de de Brune, mort en 1640, il chargea Maître Nicolaas Jarichides Wieringa de la traduction de toutes les citations. Sans avoir manifesté un don poétique particulier, Wieringa s'est pourtant acquitté de cette tâche d'une façon assez méritoire, aidé au début, comme il nous l'apprend dans l'Avis au Lecteur de *Alle Volgeestige Werken van Jan de Brune de Jonge*, parues en 1665, par Louis Parent, „Lecteur de langues étrangères à l'Illustre Université de Franeker, récemment décédé".

Chapitre III. Boccalini et les Pays-Bas.

A. Tendance et importance des œuvres de Boccalini.

Dans les *Ragguagli di Parnaso* de Traiano Boccalini (1556-1613) nous assistons à une réunion de savants au Parnasse autour d'Apollon. C'est un grand honneur de faire partie de cette assemblée de savants, poètes, princes et hommes d'état de tous les pays et de tous les temps, et nombreux sont ceux qui croient pouvoir prétendre à une place au Parnasse, mais qui en sont jugés indignes par Apollon. Au contraire il arrive aussi que seule la perspicacité d'Apollon peut découvrir les mérites inconnus de quelqu'un dont tout le monde croyait qu'il n'y serait pas admis.

Apollon se montre très sévère à l'égard de ceux qu'on peut accuser d'avoir contribué à la propagation des guerres de religion. Jean Bodin se voit relégué au bûcher; Guillaume Budé est banni du Parnasse. Si Boccalini défend l'unité de religion, ce n'est pas tant pour des motifs religieux que pour des raisons d'état. Il est d'avis que les hérésies de la Réforme n'ont servi que de prétexte à ceux qui voulaient rompre le pouvoir de la maison des Habsbourg. Friedrich Meinecke qui, dans son ouvrage intitulé *Die Idee der Staaträson in der neueren Geschichte* a analysé d'une façon admirable les idées de Boccalini, a jugé que les opinions de celui-ci sur la Réforme, bien que très partiales et par là inexactes, témoignent néanmoins d'une certaine notion de l'histoire. La doctrine de Machiavel au sujet de la „ragion di Stato" remplit d'horreur l'Apollon de Boccalini, mais en contraste avec les anti-machiavélistes en général Apollon (donc Boccalini) n'est pas aveugle à l'influence que devait exercer cette doctrine sur les princes régnants, même s'ils étaient bons et justes.

L'idéal politique de Boccalini, c'est la république aristocratique, mais il ne fait aucune propagande révolutionnaire pour cet idéal — dont il a vu la réalisation à Venise — étant convaincu que peu de peuples

sont naturellement faits pour vivre d'après des principes libéraux. „Il menante", le rapporteur qui nous renseigne sur les événements à la cour d'Apollon, fait preuve de s'intéresser particulièrement à la révolte contre l'autorité espagnole aux Pays-Bas.

Plus encore que dans les deux Centaines des *Ragguagli di Parnaso* les antipathies de Boccalini pour l'Espagne se manifestent dans sa *Pietra del paragone politico*, qui contient encore une trentaine de ragguagli.

Les idées que Boccalini a exposées sous forme railleuse dans les *Ragguagli di Parnaso*, il les développe sérieusement dans ses *Osservazioni* sur le six premiers livres des *Annales*, le premier livre des *Historiae* et la *Vita Giulii Agricolae* de Tacite. Ces *Comentarii di Traiano Boccalini sopra Cornelio Tacito* sont, en contraste avec les *Ragguagli*, d'un intérêt littéraire très mince. D'après Boccalini Tacite aurait eu le dessein de décrire comment les princes régnant sur un peuple habitué à la monarchie doivent agir pour maintenir leur autorité et comment il pourraient éventuellement la compromettre. Amelot de la Houssaye s'est opposé — et non sans raison — à cette opinion de Boccalini que Tacite aurait à dessein voulu cacher dans son ouvrage historique des préceptes politiques, comme on renferme un trésor précieux dans une châsse; à son tour cependant la Houssaye, dans son ouvrage intitulé *Tacite avec des notes politiques et historiques* a surtout mis le lecteur au courant de ses opinions politiques personnelles.

Il existe plusieurs éditions néerlandaises d'ouvrages de Boccalini. En 1669 Jean Blaeu entreprit à Amsterdam l'impression des deux Centaines des *Ragguagli di Parnaso*, avec une suite, intitulée *Parte Terza* de Girolamo Briani de Modène. Les éditions de la *Pietra del paragone politico*, portant le nom d'imprimerie „Cosmopoli" sont des éditions elzéviriennes ou en sont des contrefaçons. Plusieurs de ces éditions sont illustrées par des gravures de Romein de Hooghe ou de ses disciples. L'édition des *Comentarii* „Cosmopoli 1677" a probablement été imprimée à Amsterdam ou à Anvers. C'est à tort que l'éditeur genevois Hermann Widerhold, qui a publié une année après, en 1668 *La Bilancia politica di tutte le Opere di Traiano Boccalini*, a parlé dédaigneusement de cette édition. Les deux premiers volumes de *La Bilancia* contiennent les Commentaires de Boccalini sur Tacite, annotés par Louis Du May, le troisième volume contient des lettres de Boccalini, dont la plupart ont eté composées en réalité par Gregorio Leti. Ces lettres donnent des extraits des *Ragguagli* et de la *Pietra*, extraits soi-disant composés par Boccalini à la prière de quelques amis.

B. Traductions d'ouvrages de Boccalini en d'autre langues que le néerlandais, mais imprimées en Hollande.

Dans ce chapitre sont traités successivement:

1. Une traduction allemande de 131 *Ragguagli* par G. Amnicola, réimprimée en 1641 chez Jacob Marci à Leyde.
2. Une traduction en allemand de la *Pietra* par le même Amnicola et réimprimée également en 1641 chez Jacob Marci à Leyde.

3. Une traduction en latin de la *Pietra*, intitulée *Traiano Boccalini Lapis Lydius Politicus, Latinate donavit Er. Joan. Creutz*, parue en 1640 chez L. Elzevier à Amsterdam. Le traducteur était un jeune noble suédois, qui avait fait ses études à l'université de Leyde.

4. *The political Touchstone*, traduction anglaise faite par Thomas Scott ,,printed at Helicon 1622'' dont il est probable qu'elle fut imprimée en Hollande.

C. Traductions néerlandaises d'ouvrages de Boccalini.

En 1629 P. C. Hooft a traduit en néerlandais treize *Ragguagli di Parnaso*. Hooft joignait ces traductions à des lettres qu'il écrivait à son beau-frère Joost Baek. Dans les lettres elles-mêmes il donne quelques commentaires sur les événements auxquels Boccalini fait allusion, il explique un mot inusité dont il se sert dans la traduction et donne son opinion sur les satires de Boccalini. Au fond Hooft, qui aime à considérer les choses de tous les points de vue et qui désapprouve les invectives contre les personnes haut-placées — d'autant plus lorsqu'elles viennent de quelqu'un dont on n'a pas demandé l'opinion — comprend mal la mentalité du satirique. Aussi on s'explique que Hooft ait trouvé un plaisir plus intense et plus durable à traduire les œuvres historiques d'un Tacite que les ouvrages satiriques tels que les *Ragguagli di Parnaso*. Les *Vertaalingen uit de Schriften van Trajaan Boccalini* (*Traductions de quelques écrits de Trajan Boccalini*) ont été insérées dans les éditions de 1671 et 1704 des *Œuvres* de Hooft.

On trouve une traduction du Ragguaglio 48 de la 2e Centaine dans un pamphlet datant de 1647. Une traduction du premier ragguaglio de la *Pietra* se trouve dans une édition de 1652 ,,corrigée et augmentée de nombreuses annotations'' de la traduction par I.V.C. d'une description des séditions à Naples de 1647 et 1547 par Alessandro Giraffi. C'est le Ragguaglio où il s'agit de l'étalon napolitain, pauvre animal traqué et efflanqué, qui, malgré cela, est gardé sévèrement par les Espagnols méfiants.

La *Pietra del paragone politico* dans son ensemble fut traduite par Lambert van Bos, qui a été directeur de l'Ecole Illustre de Dordrecht et qui a donné au public néerlandais de nombreuses traductions, e.a. celle de *Le rivolutioni di Napoli* de Giraffi. La première édition de la traduction de la *Pietra* par van Bos parut en 1669 à Harlingue chez Hero Galama. Ce fut aussi Galama qui imprima en 1670 et en 1673 pour Frederich Stechmann, libraire Amsterdamois, les deux volumes, de la traduction par Wieringa des Ragguagli di Parnaso. Le volume I contient, sauf quelques exceptions, la traduction de la première Centaine, volume II celle de la deuxième Centaine et de la troisième partie composée par Briani. En 1701 parut une nouvelle édition, à Amsterdam chez Hendrik Boom et la veuve de Dirk Boom, édition augmentée d'explications qui, après examen, ont paru être la traduction des fades résumés des *Ragguagli* et de la *Pietra* donnés par Leti dans la *Parte Terza* de *La Bilancia*.

Les *Staat-kundige Oeffeningen* (*Exercices politiques*) dans *De Boom der Kennis* (*L'arbre de la Science*) par le pasteur Hubertus van der

Meer, publié en 1669, sont aussi une traduction de quelques *Ragguagli di Parnaso*, où le dieu païen Apollon était remplacé par la Reine de la Politique.

Lambert van Bos, que nous avons déjà nommé comme traducteur de la *Pietra*, décrit dans son ouvrage intitulé *De Reysende Mercurius* (*Le voyage de Mercure*) de 1673 la descente aux enfers de Mercure. Celui-ci voit et entend de nombreuses choses intéressantes, car van Bos insère dans son ouvrage des fragments étendus des *Ragguagli di Parnaso*. *De Reysende Mercurius* est un exemple du mélange des écrits parnassiens et mercuriaux. La différence essentielle entre les deux genres, c'est que dans les écrits mercuriaux, dont Vittorio Siri a été le fondateur, la tendance satirique ets secondaire, que ce sont plutôt de simples reportages.

On retrouve aussi une traduction et une imitation des *Ragguagli di Parnaso* dans les *Ses Satyrische Wonder-Gesighten, Na den trant van Quevedoos Spaensche Droomen* (*Six visions merveilleuses satiriques, dans le genre des Songes de Quevedo*), de 1680, une compilation de S. de Vries. Sa source principale est l'ouvrage de Moscherosch intitulé *Wunderliche und warhafftige Gesichte Philanders von Sittewald*, où cependant on ne trouve pas encore d'emprunts aux *Ragguagli* de Boccalini.

Anthonie van Dale, dont *De Oraculis Ethicorum Dissertationes Duae* ont servi de base à Fontenelle pour son *Histoire des Oracles*, cite Boccalini; les deux traducteurs de l'*Aminte* du Tasse; Jan Baptista Wellekens et M.S., le citent également. Jan van Hoogstraten a donné une description de Venise — peu réussie d'ailleurs — pour laquelle il s'est basé sur les nombreux *Ragguagli di Parnaso* qui contenaient des éloges à l'égard de cette république.

D. Imitations de Boccalini conçues ou traduites en néerlandais.

Dans ce chapitre sont traités les nombreux pamphlets attribués à Trajan Boccalini ou écrits sous la forme d'un *Ragguaglio di Parnaso*. Dans ces écrits on discute devant le tribunal d'Apollon les dissentiments entre le roi-stathouder Guillaume III et la ville d'Amsterdam, et d'autres questions qui préoccupaient les Hollandais au cour de la deuxième moitié du XVIIe siècle. On trouve encore quelque influence de Boccalini dans quelques pamphlets dont Mazarin est le personage principal, ou dans lesquels le railleur Pasquinus de Rome joue un rôle.

Chapitre IV. Etude comparée des styles des Ragguagli di Parnaso, des Vertaalingen uit Trajaan Boccalin et des Kundschappen van Parnas.

A. Introduction et emploi des mots.

Wieringa et Hooft ont traduit en vue de buts différents et d'après des méthodes très distinctes. Par ses traductions de Tacite, de Boccalini et d'autres auteurs, Hooft a voulu contribuer à former la prose historique néerlandaise. Il tâche d'aboutir à la σεμνότησ qui a caractérisé le style d'un Thucydide et d'un Tacite, et en effet les

écrits historiques originaux autant que les traductions de Hooft témoignent d'une distinction aristocratique.

Dans son ouvrage intitulé *Die antike Kunstprosa* Eduard Norden a distingué deux groupes principaux de style, qu'il appelle l'une la tendance ancienne, l'autre la tendance moderne. Le style ancien est basé sur l'antithèse, qui se manifeste dans la recherche de parallèles dans l'arrangement des mots et des phrases, style enrichi souvent, volontairement ou non, par des allitérations ou des rimes. Le style moderne n'est autre chose qu'une réaction toujours renouvelée contre le style „ancien". Ce style moderne, tout en évitant l'antithèse littéraire, peut lui aussi, lorsqu'il est manié par un grand artiste, devenir un moyen d'expression raffiné et puissant.

Wieringa a écrit un style basé sur l'antithèse, il appartient, du point de vue stylistique, au groupe qui s'oppose à celui auquel appartiennent Tacite, Boccalini et Hooft. Le style de Wieringa montre de grandes ressemblances avec celui des traducteurs anglais à l'époque de la reine Elisabeth. Comme les traducteurs élisabéthains Wieringa fait un emploi abondant de l'allitération et de la variation („doubling") il leur ressemble par sa tendance aux métaphores et par sa traduction réaliste; il ne donne pas dans l'excès de l'Euphuisme. Le même charme qui émane des œuvres des traducteurs élizabéthains se dégage aussi des traductions de Wieringa.

Les traductions puristes de Hooft sont très connues. Cependant le purisme de ce chef de la Renaissance néerlandaise, tout en étant frappant, ne va pas loin. Les purismes de Hooft attirent l'attention en ceci que Hooft a essayé de rendre en néerlandais autant que possible le sens étymologique du mot étranger en entier ou des éléments dont il est composé. Il aboutissait ainsi à des traductions étymologiques puristes inusitées à ce point, qu'il était nécessaire, pour rendre la traduction compréhensible, de donner le mot original en marge. Beaucoup plus systématiquement que Hooft Wieringa évite l'emploi de mots hybrides. Il choisit des mots si courants que seule la comparaison avec le mot original révèle pleinement les principes du traducteur en ces matières. Wieringa abhorre les latinismes et les romanismes, mais il aime au contraire à enrichir le néerlandais de mots empruntés à l'idiome frison.

Malgré les nombreuses digressions et les synonimes, les traductions de Wieringa tirent rarement en longueur. La contraction verbale est un des moyens par lesquels Wieringa sait captiver l'attention du lecteur.

B. Construction de la principale.

La principale affirmative néerlandaise commence généralement soit par le sujet, soit par une partie A (A= autres parties de la phrase que sujet ou verbe). Aussi les deux traducteurs modifient la construction des principales affirmatives italiennes, qui commencent par la forme conjuguée du verbe (verbum finitum). Dans la traduction de beaucoup de phrases italiennes du type A. Vf. S. Hooft et Wieringa divisent la partie A sur toute la phrase. Tous les deux, et Wieringa avec le plus

d'acharnement, ils se refusent à placer encore des compléments avant le verbe, s'il y a déjà une phrase intercalée entre sujet et verbe, comme Boccalini le fait e.a. dans les premières lignes du ragguaglio I. 1:

> Il negozio che l'universitá de' politici per tanti mesi ha trattato con questi ministri camerali, di poter aprire in Parnaso un pubblico fondaco della lor nazione, *con amplissimi privilegi per li politici, la settimana passata* fu concluso e stabilito.

Là où Boccalini écrit deux subordonnées, l'une relative, l'autre conjonctive, intimement liées, comme dans le Ragguaglio II. 27:

> precetto santissimo e giustissimo, *il quale allora che inviolabilmente era osservato*, ogni onorato virtuoso per meta e ultimo scopo del corso delle sue fatiche si poneva il ben servir il suo prencipe,

Wieringa cherche généralement une traduction libre, tandis que Hooft essaie de conserver la construction latino-italienne.

Dans la phrase néerlandaise l'inversion du sujet et du verbum finitum dans la principale précédée d'une subordonnée est la conséquence logique de l'inversion dans la principale affirmative commençant par une partie A. Dans les longues phrases compliquées, là où l'inversion serait loin de suffire pour obtenir une phrase néerlandaise de type courant, Hooft a souvent maintenu la principale non-invertie précédée d'une subordonnée. Mais ces efforts pour se soustraire à la loi de la syntaxe néerlandaise qui est d'invertir la principale lorsqu'elle est précédée d'une subordonnée, sont loin d'être réussies.

Exactement comme Boccalini, Wieringa juge inutile de répéter le sujet dans la principale, lorsqu'il a déjà été nommé dans la subordonnée précédente.

C. Construction de la subordonnée.

Lorsque la subordonnée finit par une forme verbale, on parle d'une construction fermée, dans tous les autres cas d'une construction ouverte. En comparaison avec la syntaxe de la subordonnée italienne, la construction néerlandaise est plus souvent fermée.

En général les subordonnées de Hooft sont plus fermées que celles de Boccalini; mais pourtant les constructions ouvertes sont plus fréquentes dans les *Nieuwmaaren uit Parnas* (*Nouvelles du Parnasse*), qui constituent l'ensemble des *Vertaalingen uit Trajaan Boccalin*, que dans les autres écrits en prose de Hooft. En contraste avec la principale, la subordonnée néerlandaise commençant par une partie A n'est pas invertie. Hooft maintient quelquefois l'inversion des subordonnées de Boccalini du type A. Vf. S. (A.), lorsque le sujet est antécédent, il le fait rarement lorsque le sujet n'est pas antécédent.

Wieringa construit des subordonnées plus fermées que celles de Hooft; et par conséquent encore plus fermées que celle de Boccalini. L'accent, qui tombe en néerlandais, dans les subordonnées ouvertes, sur la partie A, est relevé par Wieringa par des allittérations et des variations. Par les mêmes moyens stilistiques la fin verbale ordinaire de

la subordonnée devient souvent, dans les *Kundschappen*, une clause finale imposante. Quant à l'inversion de la subordonnée, Wieringa ne la maintient jamais lorsque le sujet n'est pas aussi antécédent, et ne la conserve que rarement lorsque le sujet joue le rôle d'antécédent.

Wieringa recherche la construction fermée non seulement de la subordonnéee, mais même de la phrase entière. Comme les phrases intercalées doivent être aussi brèves que possible, pour que le lecteur ne perde pas le fil, cette recherche mène à un style très concis.

D. Propositions avec gérondif ou participe présent.

Le latin connaît un participe présent dont la fonction primaire est d'indiquer la simultanéité. „Mais" — je cite ice la *Syntaxe historique du français* de K. Sneyders de Vogel — à cette fonction primitieve s'ajoutent tout naturellement d'autres nuances, parce que l'esprit humain aime à voir un rapport plus intime entre deux actions simultanées. Ainsi le participe présent exprime souvent un rapport de cause, de concession, etc." Le latin connaît aussi le „gerundium", qu'on nomme d'habitude substantif verbal. L'ablatif du gérondif peut exprimer toutes les fonctions rendue en général par l'ablatif d'un nom; de même que le participe présent peut empiéter, grâce à sa fonction sur le terrain, originalement réservé à l'ablatif du gérondif, de même l'ablatif du gérondif peut, grâce à ses fonctions modales et temporelles, pénétrer dans le domain du participe présent.

Dans quelques langues romanes la forme du gérondif et celle du participe sont identiques; dans d'autres la distinction formelle subsiste, mais l'une des deux formes prédomine. C'est le cas de la langue italienne.

La tendance verbale du participe présant italien est extrêmement petite, le plus souvent il a une signification purement adjective. Le gérondif italien se développe de substantif verbal à adverbe verbal (Dans sa thèse intitulée *Participe présent et gérondif* B. H. J. Weerenbeck considère l'ablatif latin déjà comme un adverbe).

La question qui est de savoir jusqu'à quel point, dans la langue italienne, le gérondif a éliminé la participe présent, jusqu'à quel point il en a pris non seulement la fonction, mais aussi le caractère, peut encore être formulée de la façon suivante; le gérondif italien est-il quelquefois non pas un adverbe verbal, mais un adjectif verbal? En cherchant une réponse à cette question, nous pourrons nous baser sur le fait, que, tant que le gérondif est adverbe verbal, la proposition gérondive doit pouvoir être remplacée par une subordonnée conjonctive et ne peut être adéquat à une proposition relative. A mon avis la réponse à la question posée est celle-ci: La notion du caractère adverbial du gérondif ne s'est pas perdue dans la subconscience de l'Italien parlant ou écrivant, car il s'oppose à l'usage purement attributif du gérondif. Mais cette opposition n'est pas absolue. Les deux grammairiens italiens Trabalza et Allodoli citent comme exemple de l'emploi attributif du gérondif ces lignes de Verga: „le sembrava di vedere le spighe alte nel giugno curvandosi ad onda pel venticello". Cependant, si l'on suppose que le gérondif „curvando" suggère une

certaine personnification des „spighe", la participation active au courbement, la proposition gérondive peut très bien être remplacée ici par une proposition conjonctive.

Le plus souvent Hooft traduit le gérondif par un participe présent, Wieringa a souvent lui aussi préféré cette traduction, mais on rencontre chez lui également beaucoup de périphrases conjonctives. Un examen fait pour constater si Wieringa, pour la traduction de certaines fonctions précises de la proposition gérondive, a préféré le participe présent, pour d'autres fonctions la périphrase conjonctive, a eu un résultat négatif. Wieringa a aussi aimé à rendre le contenu de la proposition gérondive d'une façon concise, au moyen d'un complément prédicatif-attributif ou d'un complément prépositionnel. Il a traduit aussi plusieurs propositions gérondives par une préposition + infinitif. Enfin, on trouve dans les *Kundschappen* souvent une proposition relative ou une principale, pour remplacer une proposition gérondive des *Ragguagli*.

Nous distinguons les constructions non-absolues, absolues en apparence et réellement absolues. La proposition gérondive absolue en apparence contient un sujet identique à celui de la principale. Lorsque Wieringa traduisait une proposition de ce genre par une proposition à participe présent, il avait l'habitude de placer le sujet hors de la proposition subordonnée, de sorte que la construction devenait ainsi: principale interrompue par la subordonnée.

Nous avons nommé propositions absolues classiques celles dont aucune partie ne revient dans la principale. Des propositions gérondives absolues qu'on rencontre dans les *Ragguagli*, un nombre très restreint seulement est construit d'après ce modèle classique. Nous avons traité les rapports principaux qui pouvaient exister entre la principale et la proposition gèrondive absolue de construction non-classique. Wieringa a évité à plusieurs reprises la construction absolue au moyen d'un changement du genre. La traduction qui en résulte excelle souvent par sa clarté et sa simplicité. Les cas où une proposition non-absolue de Boccalini a été remplacée dans les *Kundschappen* par une proposition absolue à participe présent, sont très rares.

Enfin, nous avons traité les propositions à participe présent dans les *Nieuwmaaren* ou dans les *Kundschappen* qui n'étaient pas une traduction d'une proposition gérondive de Boccalini.

E. Constructions avec infinitif.

Lorsque, dans la construction avec infinitif, on parle du sujet il s'agit non pas d'un sujet grammatical, mais d'un sujet logique. L'auteur laisse plus ou moins à la fantaisie du lecteur ou de l'auditeur le soin de définir ce sujet. Le sujet de l'infinitif peut être indiqué par une partie de la proposition ou ne l'est pas. Dans ce dernier cas le sujet est indéfini, c'est à dire qu'il appartient au groupe „on", et nous pouvons le définir d'après la cohérence des phrases environnantes. Lorsqu'au contraire le sujet de l'infinitif est indiqué par une certaine partie de la proposition, il peut être tout de même le mot „on", ou bien le pronom impersonnel „il", mais d'habitude il est alors défini.

Par suite de son origine substantive l'infinitif ne peut s'accorder ni avec son sujet, ni avec le temps ou le genre. La formation d'infinitifs parfaits, futurs ou passifs, tels que nous les connaissons par le latin et le grec, est secondaire. Erwin Stimming, dans son ouvrage intitulé *Der Accusativus cum Infinitivo im Französischen* a remarqué qu'on méconnaît le caractère de l'infinitif roman, si l'on veut lui attribuer une fonction passive, partout où le sujet est indéfini. Dans la langue néerlandaise l'infinitif au sujet indéfini n'a une fonction nettement passive qu'après un auxiliaire. Tout comme le Français, qui préférera „j'y vois apporter une lettre" à „je vois apporter une lettre", le Hollandais aimera modifier une expression telle que „ik zie een brief brengen" (je vois apporter une lettre). Dans „j'y vois apporter une lettre", comme dans „je vois apporter une lettre", l'infinitif peut avoir un sens actif ou passif, cependant le pronom „y" accentue la fonction verbale de l'infinitif et sa signification finale-consécutive.

Là où l'auxiliaire et l'infinitif sont combinés, il est conforme à leurs rapport réels de ne pas faire de distinction entre le sujet grammatical du verbum finitum et le sujet logique de l'infinitif; on parle alors simplement du sujet du prédicat.

I. Infinitif avec sujet exprimé.

Accusatif avec infinitif et accusatif avec infinitif prépositionnel.

La construction normale avec accusatif avec infinitif est composée ainsi: verbe régissant — accusatif qui est l'objet du verbe et en même temps sujet de l'infinitif — infinitif: Jubeo te venire.

Lorsque l'accusatif et l'infinitif forment un tout syntaxique, on arrive à la construction qu'on nomme d'habitude acc. avec inf. savant ou latin.

Par suite du déplacement de l'accent le verbe et l'infinitif peuvent aussi avoir des rapports étroits. Dans plusieurs langues on a observé ce phénomène après les verbes faire et laisser, et dans une mesure plus restreinte après les verbes de perception.

L'acc. avec inf. ordinaire est très fréquent dans les langues germaniques et romanes, mais dans les deux groupes on rencontre également l'acc. avec inf. savant. Cette construction peut être autochtone, ou peut être imitée du latin ou du grec. L'imitation du latin a prédominé dans la formation de l'acc. avec inf. roman savant; l'acc. avec inf. germanique savant n'est jamais arrivé à un développement important. Plus que dans le français, l'acc. avec inf. savant est resté d'usage dans la langue italienne pendant les derniers siècles, c'est à dire surtout dans la langue de la science et de la journalistique. Dans son livre intitulé *Der Accusativus cum Infinitivo im Italienischen* Schwendener a constaté que Boccalini ne se sert que relativement peu de l'acc. avec inf. savant.

En néerlandais l'acc. avec inf. est très fréquent. En outre la langue néerlandaise connaît des constructions telles que: „elk meent zijn uil een valk te zijn", qu'on considérait comme un exemple par excellence de l'acc. avec inf. savant. Il y a cependant une différence essentielle entre ces constructions néerlandaises et les constructions latines, françaises

et italiennes pour lesquelles on se sert du terme acc. avec inf. savant: c'est que en néerlandais l'infinitif est précédé d'une préposition. Cette habitude des grammairiens néerlandais, qui est de parler d'acc. avec inf. là où la préposition „te" précède l'infinitif, est réfutable: il faut s'en tenir au caractère formel et distinguer, à côté des acc. avec inf. ordinaire et savant, les acc. avec inf. prepositionnel ordinaire ou savant.

Ensuite nous nous sommes posé la question suivante: Jusqu'à quel point les acc. avec infin. savants dans le texte de Boccalini ont-ils été traduits par Hooft et Wieringa par des acc. avec „te" + inf. savants, et est-ce qu'on rencontre fréquemment dans les *Kundschappen* et les *Nieuwmaaren* un acc. avec „te" + inf. savant qui ne correspond pas à une acc. avec inf. italienne? La conclusion à laquelle nous sommes arrivés est celle-ci: Les constructions avec acc. + „te" + inf. savantes, et surtout celles avec accusatif pronominal qu'on trouve dans les *Kundschappen*, sont en grande partie originales, ne correspondent donc souvent pas à un acc. avec inf. chez Boccalini. Les cas sont rares où ils sont en effet la traduction d'un accusatif italien suivi d'un infinitif prépositionnel. Surtout la construction ayant pour accusatif un pronom relatif joue un rôle important dans la langue néerlandaise de ce temps, tout comme dans le français du dix-septième siècle. Hooft ne partage pas la préférence de Wieringa pour l'acc. avec „te" + inf. (préférence qui est en rapport avec sa prédilection pour la construction avec infin. + proposition relative en général). Nous avons trouvé chez Hooft quelques exemples de l'acc. avec „te" + inf. original, mais rien qu'un seul exemple d'un acc. avec „te" + inf. remplaçant un acc. avec inf. savant de Boccalini.

La fréquence de l'acc. avec „te" + inf. chez Wieringa accentue encore sa prédilection pour la construction fermée de la subordonnée et de la phrase entière.

Nominatif avec infinitif et nominatif avec infinitif prépositionnel.

Schwendener et Stimmung (auteur de *Der Accusativus cum Infinitivo im Französischen*) ont considéré le nom. avec inf. comme une „transposition" de l'acc. avec inf. Cependant il me semble inexact de ne voir dans le nom. avec inf. que la transposition au passif de l'acc. avec inf. Pour la construction de l'acc. avec inf. nous nous sommes basés sur certains rapports existant entre un verbe régissant, un accusatif et un infinitif. Afin de pouvoir parler d'un nom. avec inf., on cherchera donc les mêmes rapports entre un nominatif, un verbe régissant et un infinitif, c. à.d. que le nominatif doit être aussi bien le sujet du verbe régissant (ou, s'il est conjugué avec auxiliaire, sujet de la combinaison auxiliaire et verbe régissant) que sujet de l'infinitif. Le nom. avec inf. peut très bien se trouver après une forme active du verbe, mais il est vrai que nous rencontrerons souvent des cas où nous nous demandons si le verbe est en effet régissant, ou s'il doit être considéré plus ou moins comme auxiliaire. S'il est évident qu'il s'agit de la construction nom. - auxiliaire - inf. nous préférons ne parler pas de nom. avec inf.

Dans les *Kundschappen* et les *Nieuwmaaren* on rencontre plusieurs constructions nom. avec „te" + inf., ayant pour verbe régissant une

forme active d'un verbe affectif, déclaratif, ou de volonté; pour la plus grande partie elles sont la traduction soit d'une construction avec proposition objective conjonctive, soit d'un nom. avec di + inf. On trouve passim dans les *Ragguagli* le nom. avec inf. après verbe au passif; il est souvent traduit par nom. avec „te" + inf. Dans les *Kundschappen* il y a plusieurs constructions nom. avec „te" + inf. après une forme passive du verbe, qui ne sont pas la traduction d'un nom. avec inf. ou d'un nom avec infinitif prépositionnel après forme passive du verbe; ces constructions soutiennent la solennité du style de Wieringa.

Datif avec infinitif et datif avec infinitif prépositionnel.

Aussi bien dans les langues germaniques que dans les langues romanes il existe des constructions où un datif rend le sujet de l'infinitif. Un exemple fréquemment cité de la bible gothique est *Mark.* II. 23: „jah warþ þairhgaggan imma sabbato daga þairh atisk".

Dans les exemples cités par Stimming et Schwendener on trouve aussi bien le datif seul que la périphrase avec la préposition „a". Il y a cependant des inconvéniants à classer le datif périphrasé dans le groupe datif avec infinitif. parce qu'on peut discuter quel complément prépositionnel peut, on ne peut pas, être considéré comme périphrase du datif. Il me semble préférable de ne parler de datif avec inf. là où il y a une forme synthétique du datif, et de dire pour les autres cas que le sujet de l'infinitif peut être renfermé dans le substantif du complément prépositionnel.

Malgré le manque de déclinaison, on peut, en néerlandais, faire une distinction entre le datif et l'accusatif, distinction basée sur la fonction du mot dans la phrase. Finalement cette distinction dépend du jugement du lecteur (ou de l'auditeur), mais, surtout lorsqu'il s'agit de textes plus anciens, le lecteur se refusera souvent à attacher beaucoup de valeur à son propre jugement, celui-ci étant trop subjectif.

Les fonctions du datif peuvent être très diverses; on peut constater que Wieringa n'hésite pas à attribuer à une seule forme une fonction double, celle du véritable datif et celle d'instrument.

Les constructions datif avec „te" + inf. chez Hooft et chez Wieringa ne sont que rarement la traduction d'une construction analogue en italien.

Un examen des constructions datif avec "te" + inf. dans les *Nieuwmaaren* et les *Kundschappen* démontre que tous les deux, Hooft et Wieringa, s'en servent pour rendre le style solennel et professionnel de „il menante".

Génitif avec infinitif et génitif avec infinitif prépositionnel.

Là où Wieringa ou Hooft traduisent des phrases telles que „propria virtú del vino piú essendo scacciar la timiditá dal cuore, che levar il giudicio dall' intelletto" par des phrases où le sujet de l'infinitif, précédé de „te", est renfermé dans une forme synthétique du génitif, les constructions gén. périphrastique avec infinitif sont rendues par des constructions gén. avec inf. prépositionnel.

Sujet de l'infinitif exprimé par un adjectif ou un pronom possessif. Le texte néerlandais donne des exemples de ces deux possibilités.

Sujet de l'infinitif exprimé par le nom d'un complément prépositionnel. Cette possibilité a déjà été traitéee dans le paragraphe sur le datif avec inf. Nous avons divisé en deux groupes les exemples pris dans les *Nieuwmaaren* et les *Kundschappen*, et les avons subdivisés ensuite d'après les prépositions: dans le groupe A le complément prépositionnel n'a pas de fonction ablative par rapport à l'infinitif, dans le groupe B le complément prépositionnel peut avoir une fonction ablative par rapport à l'infinitif.

II. Infinitifs dont le sujet n'est pas exprimé.

Il n'est pas toujours possible de distinguer nettement les infinitifs dont le sujet est exprimé et ceux dont il ne l'est pas.

Nous avons traité les constructions avec infinitif et avec te + infinitif, telles que s'en servent les deux traducteurs, d' après le plan suivant:

A I. L'infinitif dépend d'un prédicat personnel avec verbe copulatif.
A II. L'infinitif dépend d'un prédicat personnel sans verbe copulatif.
B. L'infinitif dépend d'un prédicat impersonnel.
C. L'infinitif n'a pas de prédicat.

Chapitre v. Rabelais et les Pays-Bas.

En dehors de la France .l'influence de Rabelais s'est fait sentir le plus fortement dans les pays protestants. Dans son ouvrage intitulé *L'influence et la réputation de Rabelais* Sainéan considère comme „le plus vaste témoignage de l'influence absorbante de Rabelais le *Tableau des différends de la religion* de Marnix de Saint Aldegonde. Le style si complètement rabelaisien du *Tableau* est d'autant plus remarquable, si l'on tient compte du fait que *De Byencorf der H. Roomsche Kercke* (*La Ruche de la sainte Eglise catolique*) ne contient au fond aucun élément rabelaisien, bien qu'on ait souvent défendu l'opinion contraire. La première édition du *Byencorf* a paru en 1569, le *Tableau*, publié seulement après la mort de Marnix, en 1599, doit probablement être considéré comme une adaptation (composée par Marnix dans les dernières années de sa vie et restée inachevée) d'une rédaction française du *Byencorf* que Marnix avait déjà entreprise plus tôt. Un exemple caractéristique de la différence de style dans les deux rédactions, c'est celui-ci: la vache qui dans le *Byencorf* est suspendue, d'après un ancien proverbe hollandais, dans le cerisier, a été attachée dans le *Tableau* „par le bout de la queuë au batail de la grande cloche de nostre dame de Paris". Ce n'est qu'indirectement que Marnix a enrichi la littérature néerlandaise d'un ouvrage rabelaisien: en 1601 parut à Amsterdam une traduction en néerlandais, faite par un certain B.N., de la première partie du *Tableau* [1]).

[1]) Cp. mon article intitulé *Rabelais, Marnix de Saint Aldegonde et B.N.* dans *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal en Letterkunde*, 58, 1938.

La correspondance échangée entre l'auteur et diplomate Constantin Huygens et le ministre français Hugues de Lionne d'une part, le gouverneur d'Orange, Frédéric Baron de Dohna, d'autre part, révèle que ces hommes cherchaient et trouvaient de la recréation dans la lecture de l',,autheur", c'est à dire Rabelais [1]).

Antonius van Dale appréciait Rabelais et le magistrat de Nimègue Maître Justinus de Beyer attire, dans son journal, l'attention sur des emprunts à Rabelais chez J. B. Rousseau.

Un grand lecteur de Rabelais au XIXe siècle est Conrad Busken Huet. Au XXe siècle J. A. Sandfort a entrepris la traduction des Livres de Gargantua et de Pantagruel.

Il y a plusieurs éditions des *Œuvres* qu'on nomme les ,,Rabelais de Hollande du XVIIe siècle"; ce sont des éditions en deux volumes in octavo, sans mention de ville ou de nom, mais datées et munies du globe, qui était la marque des Elzevier. En 1711 a paru à Amsterdam la *Nouvelle édition* des *Œuvres*, de la main du savant réfugié francais Jacob Le Duchat; il existe des contrefaçons et une réimpression de cette édition.

Au cours de la deuxième moitié du XVIIe siècle, à l'époque où ,,les Rabelais de Hollande du XVIIe siècle" sont imprimés, paraissent à Amsterdam chez Jan ten Hoorn les deux volumes de *Alle de geestige Werken van Mr. Francois Rabelais . . . . . Met groote vlijt uyt het Fransch vertaelt door Claudio Gallitalo.* (*Œuvres spirituelles complètes de Maître François Rabelais . . . Traduites du français avec beaucoup d'application par Claudio Gallitalo*). Dans la préface de la traduction néerlandaise du *Satyricon* de Barclai ten Hoorn révèle que Wieringa, traducteur du *Satyricon*, a été aussi l'interprète de Rabelais.

Chapitre vi. Alle de Geestige Werken van Mr. François Rabelais.

On trouve un résumé approximatif en français de ce chapitre dans un article intitulé *N. J. Wieringa, traducteur hollandais de Rabelais*, qui a paru dans la revue *Humanisme et Renaissance III* 1936, page 43-51 [2]).

Le chapitre commence par une description des deux volumes de la traduction de Rabelais par Wieringa, édités par ten Hoorn en 1682. Cette traduction néerlandaise contient également *les Epistres de Maistre François Rabelais*. J'ai examiné ensuite de quelles éditions des *Œuvres* de Rabelais Wieringa s'est servi. L'usage de l'allitération et de la variation est encore plus fréquent dans la traduction des *Œuvres* que dans celle des *Ragguagli di Parnaso*. Pour remplacer les nombreux mots forgés par Rabelais, Wieringa n'a pas cherché de traduction étymologique, mais il a essayé de trouver les mots qui suggéraient la même idée. Dans quelques passages la rime est très fréquente; Wieringa ne fait

[1]) Cp. mon article intitulé *Huygens et Rabelais, Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, 57, 1937. Un extrait de cet article et de celui cité plus haut a été envoyé à la revue *Humanisme et Renaissance*.

[2]) Cet article, qui n'a pas été corrigé par moi, est défiguré par plusieurs fautes d'impression. Pour quelques modifications de mes points de vue, voir plus haut, page 107 n. 1, 287 n. 3, 320 n. 1.

pas un usage démesuré des jeux de mots. C'est surtout un grand pouvoir évocateur qui donne à son art de traduire sa plus grande importance. Inspiré par le son du texte français, ou bien par une possibilité d'allitération, de jeu de mots ou de traduction réaliste offerte par la langue néerlandaise, Wieringa trouve de nombreuses traductions libres, mais très pittoresques. Qu'il se soit quelquefois trompé, n'est pas étonnant pour un texte aussi difficile que les *Œuvres;* et encore, là où la connaissance de la langue française lui faisant défaut, — et il ne faut pas trop vite se résigner à cette conclusion, car la traduction est souvent très libre — Wieringa a trouvé souvent une traduction inexacte, il est vrai, mais pas en désaccord avec le contexte. Il a traduit les scènes joyeuses avec beaucoup de verve et de désinvolture, mais, tout en ayant le sens comique, il a toujours eu l'intuition de la gravité cachée souvent sous les railleries, de sorte que la traduction néerlandaise fait également valoir les passages sérieux; on peut dire sans réticence que le traducteur a pénétré jusqu'à „la substantifique moüelle". Dans mon article de la revue *Humanisme et Renaissance* cité ci-dessus, j'ai promis de défendre mes affirmations à l'appui de preuves; j'ai tenu cette promesse dans le texte néerlandais de ce chapitre.

Chapitre vii. John Barclai et la traduction de son Satyricon par Wieringa.

Il existe une littérature assez abondante sur John Barclai et ses écrits. Surtout A. Collignon a étudié Barclai à fond: il a publié successivement *Notes sur l'Euphormion*, 1900-1901, *Notes sur l'Argenis*, 1902, et *Le portrait des Esprits* (*Icon Animorum*) *de Jean Barclay*, 1906, L'étude littéraire historique de K. F. Schmid intitulée *John Barclays Argenis*, 1904, complète d'une façon excellente les *Notes sur l'Argenis*.

La première partie de *Euphormionis Lusinini Satyricon* — première édition 1603 — raconte les aventures d'Euphormio, qui a quitté Lusinia, sa patrie (l'Ecosse) pour voir d'autres pays; c'est une description fantastique des aventures du juriste William Barclai, père de John; dans *Euphormionis Lusinini Satyricon Pars secunda* — première édition 1607 — l'auteur se cache lui-même derrière le personnage d'Euphormio, et son père réapparaît sous le nom de Themistus.

Dans la deuxième partie Euphormio assiste à la représentation d'une tragi-comédie héroïque, dont le sujet est l'issue de la guerre des Mélandriers (les Espagnols) contre les habitants d'Icoléon (la Hollande septentrionale). Lorsqu'on compare cette pièce avec ceux des *Ragguagli di Parnaso* qui traitent de la révolte aux Pays-Bas, la comparaison tourne fortement au détriment de Barclai.

L'*Argenis* et le *Satyricon* (ce dernier ouvrage a été étendu jusqu'à cinq parties, une suite de Claude Barthl. Morisot, l'*Apologia Euphormionis pro se* et l'*Icon Animorum* y ayant été ajoutés) ont été édités plusieurs fois en Hollande. Une traduction de l'*Argenis* parut en 1643. Elle avait été faite d'après une traduction française, par J. H. Glazemaker, qui plus tard, le traduisit encore du latin, une fois qu'il possédait cette langue. Cette traduction d'après la „langue originale" a paru en 1680 à Amsterdam chez Jan ten Hoorn. En 1681 ten Hoorn édita une traduction de la

Seconde partie de l'Argenis, également de la main de Glazemaker. Cette suite de l'*Argenis* et en outre une traduction du *Satyricon* de Barclai avaient déjà été annoncées par l'éditeur dans l'avis *Au lecteur* de l'*Argenis*. En 1682 Glazemaker mourut, de sorte que ten Hoorn fut obligé de chercher un autre traducteur pour le *Satyricon*. Il finit par le trouver en Wieringa. *J. Barklai Satyricon of Heekelschrift . . . . Uit het Latijn in 't Nederduytsche overgezet door N. J. Wieringa* (*Satyricon ou écrit satirique de J. Barklai; traduit du latin en néerlandais par N. J. Wieringa*) parut en 1683. Cette traduction supporte très bien la comparaison avec les traductions françaises du *Satyricon*.

Chapitre viii. De Secretarie of Schryf-Zaal van Apollo.

En 1653 et 1656 parurent des éditions de *La Secretaria di Apollo che segue gli Ragguagli di Parnaso Del Boccalini* dont on trouve la description dans les études sur les Elzevier. Antonio Santa Croce, qu'on considère généralement comme l'auteur de cette suite des *Ragguagli di Parnaso*, s'est efforcé d'imiter Boccalini mais il disposait d'une fantaisie de beaucoup inférieure à celle de son modèle. Santa Croce n'était plus, comme Boccalini, anti-espagnol.

Jan ten Hoorn publia en 1697 la traduction de Wieringa de *La Secretaria di Apollo* sous le titre de *Secretarie of Schryf- Zaal van Apollo . . . . Nu mede Vertaalt door den zelven Vertaaler Nicolaus Jarichides Wieringa* (*Secrétariat ou salle d'écriture d' Apollon . . . Traduit maintenant aussi par le même traducteur N. J. W.*). Le traduction contient un panégyrique signé Sylvius, qui peut très bien avoir été composé par Lambert van Bos. Wieringa a ajouté à cette traduction une dizaine de lettres dans lesquelles il compose à son tour des imitations des *Ragguagli di Parnaso*. Les lettres ont été rédigées sous l'impression de l'avènement au trône anglais du Stathouder Guillaume III. Wieringa se révèle être dévoué de toute son âme à la politique de Guillaume III et au protestantisme. Son Apollon ne tient plus à l'unité de religion. A l'occasion de la révocation de l'édit de Nantes, Wieringa fait écrire à Apollon dans une lettre adressée à Louis XIV qu'il aurait été plus glorieux pour son Altesse et plus profitable à la prospérité de la France, s'il avait souffert l'existence des deux religions l'une à côté de l'autre, tant qu'elles ne compromettaient ni les moeurs ni la paix.

Chapitre ix. Gregorio Leti et la traduction de Wieringa de son Philippe ii Monarque d'Espagne.

La fidélité historique des écrits de Gregorio Leti est extrémement douteuse. Lui-même n'a-t-il pas affirmé avoir répondu à la dauphine de France, qui lui demandait si tout ce qu'il racontait s'était réellement passé: „quel ch'è ben trovato benchè falso piace più che una relattione, mal composta, benchè vera". Plusieurs préfaces, e.a. l'*Instruzione* qui précède la *Vita di Filippo II*, révèlent l'opinion de Leti au sujet de la tâche de l'historien. Elle est de présenter son œuvre, d'une façon qui ne soit ni trop dénudée ni trop ornée.

L'auteur-aventurier Gregorio Leti, dont la plume s'était beaucoup fait craindre, passa à Amsterdam les dernières années de sa vie

(1683-1701). Il avait postulé en vain une position officielle d'historiographe en France et en Angleterre; la municipalité d'Amsterdam lui procura le titre d'historiographe de la ville et le chargea d'enseigner l'histoire et l'italien aux enfants des patriciens. Sa fille Mari épousa en 1691 le théologien remonstrant et savant universel Jean le Clerc. Ce dernier a écrit des articles favorables à l'égard de son beaupère pour les *Nouvelles de la république littéraire* de Bayle et pour le *Grand dictionnaire historique* de Moréri; bien qu'il fût loin d'approuver toutes les productions historiques de Leti, il l'a pourtant soutenu dans un conflit avec les imprimeurs amsterdamois.

A Amsterdam Leti continua à composer ses ouvrages avec un zèle non affaibli; en 1700 il put se glorifier d'avoir écrit plus de cent livres. J'ai essayé d'énumérer les écrits publiés par Leti pendant son séjour à Amsterdam, ainsi que de ses ouvrages antérieurs publiés en Hollande.

Il est facile de faire comme Prosper Marchand et de se détourner de Leti en disant „compilateur banal en venal", mais un jugement aussi impitoyable — prononcé aussi par Belloni — fait tort à Leti à un certain point. L'attitude de Luigi Fassò à l'égard de Leti paraît plus juste; Fassò a donné dans *Avventurieri della penna del Seicento* un compte rendu détaillé et amusant de la vie et des aspirations de Leti. Sans se laisser prendre par les belles paroles de celui-ci, il a évalué ses écrits à leur juste valeur. De nombreuses légendes doivent leur existence à Leti, cependant personne n'était plus convaincu de son désintéressement, et du haut intérêt de son œuvre que lui-même.

L'œuvre de Leti a été une source importante de la romancière Madame Bosboom-Toussaint (1812-1886).

Nous avons su trouver une douzaine de traductions néerlandaises d'ouvrages de Leti, mais il est très possible que notre liste soit incomplète, car *Het leven van Filips de II koning van Spanien . . . In 't Nederduyts vertaalt door Mr. N. J. Wieringa* (*Vie de Philippe II, roi d'Espagne . . . . Traduit en néerlandais par maître N.J.W.*) y figure au numéro 9, tandis que Leti déclare dans sa préface de la version néerlandaise que c'est le douzième de ses ouvrages qui est traduit en néerlandais. *Het leven van Filips de II* par Wieringa parut en 1699 à la Haye chez Engelbreght Boucquet; en 1733 les Janssoon van Waesberge, d'Amsterdam, en donnèrent une édition légèrement modifiée, dans laquelle le nom de Wieringa a disparu du page du titre. On prétendait avoir corrigé dans cette édition les „nombreuses erreurs grossières" de la première; en réalité la plupart des corrections ne sont que des modifications insignifiantes. Il est vrai cependant que cet ouvrage de Wieringa aurait très bien supporté la correction, car *Het leven van Filips de II* est une traduction négligée d'un ouvrage qui en lui-même était déja loin d'être supérieur.

Toutefois, par les traductions qu'il a faites pendant les meilleures années de sa vie, Wieringa a contribué largement à l'enrichissement de la littérature et de la culture néerlandaises.

DEUXIEME PARTIE. REPRODUCTIONS ET COPIES DE TEXTES, RESUME ET REGISTRE.

Cette partie contient:

A. Reproductions.
B. Extrait du Livre de Résulutions de Harlingue de 1664—1671 relatif à l'emploi du temps aux Ecoles latines en 1668.
C. Texte des treize *Ragguagli di Parnaso* qui ont été traduits par Hooft et Wieringa tous les deux, avec ces traductions.
D. Texte de trois chapitres des *Œuvres de M. François Rabelais* d'après les „Rabelais de Hollande" de 1675, avec la traduction de Claudio Gallitalo.
E. Fragment du *Satyricon* de Barclai avec la traduction de Wieringa.
F. Texte d'une lettre de *La Secretaria di Apollo* avec la traduction de Wieringa, ainsi qu'une des lettres qui ont très probablement ajoutées par Wieringa à la *Secretarie of Schryf-Zaal van Apollo.*
G. Extrait du Livre de Résolutions du Collège des Bourgmestres et anciens Bourgmestres d'Amsterdam du 28 Juin 1649—25 Janvier 1698, relatif à la nomination provisoire de Gregorio Leti comme Historiographe.
H. Fragment de la *Vita del Catolico Re Filippo II Monarca delle Spagne* avec la traduction de Wieringa.
I. Le présent résumé.
J. Registre.

J. REGISTER.

Aa, A. J. v. d. 7, 77, 86, 88 n., 344 n., 348, 353 n.
Accursius, Fra. 253.
Acquaviva, Giov. Girol., hertog v. Atri 29, 30
Agamemnon 77, 256
A. G. P. E. P. 56, 57
Agricola, Jul. 51, 470
Alciati, Andrea 116, 117, 190
Aldobrandini, Pietro, 61, 63
Alessandro VII, Paus 351
Allardt, C. 77
Allodoli, Ciro 182, 183, 196 n., 475
Alva 38 n., 39, 40, 61, 85, 93, 127, 142, 146, 147, 172, 183, 190, 193, 196, 213, 221, 254, 269, 276, 327, 328, 350, 351, 358, 360, 413, 414, 420—422, 443, 444
Ambrosius, St. 241
Amnicola, G. 56. 470
Ancona, A.d' 43 n., 74 n.
Angeletti (Angelotti), Ant. 54, 75
Aniello, Mas 65, 66, 67, 335
Annunzio, Gabr.d' 231
Antonides van der Goes, J. 7, 28, 73, 91
Apelt, O. 256 n.
Apuleus 71
Aquino, Thomas van 296 n.
Aretino, Pietro 201
Arguien (Arquien), heer van 326 n.
Ariosto, Lud. 171
Aristides 255
Aristoteles 84, 96, 98, 143, 254
Ascham, Roger 107
Athene, hertog van 200
Atheneus 300
Augustus 47, 106 n., 109, 186, 205, 212, 246, 247, 422—424, 439
Aveele, J. v. d. 85, 283, 284, 333

Bacci, O. 43 n.
Bacon, Francis 96
Baek, Jacob 64
Baek, Joost 59, 61, 62, 64, 104, 471
Baillet, Adr. 324
Baker, Rich. 139 n.
Baldus (= Baldo degli Ubaldi) 253
Banck, Laur. 9
Barbarossa, Ariadeno 200
Barbarus, Hermolaus 36
Barclay, John 101, 238 n., 282, 284, hfst. VII passim, 360, 363, 457—461, 482, 483
Barclay, William 324, 482
Barlaeus, Casp. 10
Bartolus (= Bartolo da Sassoferrato) 253
Bayle, Pierre 44 n., 100 n., 324, 342, 345, 348, 484
Beeckerts van Thienen, Adr. 95
Bekker, Balth. 97, 100
Belida, Bouritius 3
Belida, Olphardus 2
Belloni, Ant. 41 n., 43, 44 n., 54 n., 74 n., 349
Bentivoglio, Giov. 184, 188
Bentivoglio, Guido 28
Beraut, Jean 333
Berghman, G. 41 n., 57 n., 103 n., 58 n., 334 n.
Bernard, Jean Fred. 281, 282 n.
Berni, Fra. 276
Beyer, Justinus de 280, 481
Beyers, J. L. 5 n., 66 n.
Bidloo, Govert 97, 98
Bie, J. P. de 88 n., 344 n., 348
Biondi, G. F. 329, 461
Bisignan, prins van 35, 218
Blaeu 44
Blaeu, Joan 7, 41, 42, 347 n., 470
Blaeu, P. 347 n.
Blaeu, W. 238 ., 457
B. N. 279, 295 n., 306 n., 307 n., 480 n.
Bobentag, Felix 86 n.
Boccaccio, Giov. 181, 204 n.
Boccalini, Antonio 28
Boccalini, Rodolfo 28, 53
Boccalini, Trajano 26, hfst. III passim, hfst. IV passim, 328, 330, 334—336, 338, 359, 360, 363, 368—448, 468—479
Bodin, Jean 32, 201, 247, 469
Boekholt, Baltus 77
Boeles, W. B. S. 8, 9 n.
Boer, J. de 352
Boeteman, Theod. 347 n., 348 n.
Boetius 428, 429
Böhm, rotterdams uitgever 280 n.
Boileau-Despréaux, Nic. 282 n.
Boom, Dirk 71, 75, 88, 471
Boom, Hendrik 71, 75, 88, 471
Boot, J. C. G. 3, 72 n.
Bordesius, Henri 281, 346
Bors van Waveren, Ger. 464
Bos, Lamb. van 27, 43, 66—72, 74, 79—85, 103, 336 n., 337, 338, 341, 363, 471, 472, 483

Bosboom-Toussaint, A. L. G. 350, 354, 360, 484
Bossius, Aegidius 132 n.
Boucher, L. 324 n.
Boucquet, Engelbrecht 4, 354—356, 363, 484
Bouman, Jan 79, 363
Bourbon, Karel, connetabel van 60, 389
Bourgondië, Karel, hertog van 52, 175, 176, 270
Bourilly, V. L. 285 n.
Bouvy, J. M. C. 350, 360 n.
Boxhornius, Marc. Zuer. 58 n.
Bozio, Tom. 251
Branden, F. J. van den 284 n., 353 n.
Brandt, Ger. 92 n., 331 n.
Bredero, G. A. 310 n.
Bressan, Balth. Sultanini (= Greg. Leti) 352
Breughel, G. Hz. van 107
Briani, Girolamo 42, 56, 74, 187, 188, 242, 470, 471
Brockes, Barth. H. 11 n.
Bronswijk-Lunenburg, Anna van 355 n.
Brotanek, Rud. 58
Brune de Oude, Jan de 25, 108
Brune de Jonge, Jan de 5, hfst. II passim, 122 n., 139 n., 468—469
Brunet, Jacq. Ch. 20, 282 n., 324, 366 n.
Brunsveld, Sixtus 5, 6
Brutus, Junius 93
Brutus, Marcus 148, 187, 207
Bruyn, Hen. 347 n.
Bruyn, Theod. 347 n.
Bruys, François 45 n.
Buchanan, Geo. 365
Budé, Guill. 32, 134, 150, 154, 403, 404, 469
Bugnot, Louis G. 331, 332
Burckhardt, Jacob 278 n.
Buré, G. F. de 324
Burgaud des Marets 313 n.
Bustico, Guido 41 n.

Cabeen, Cha. W. 10, 469
Caesar, C. Julius 47, 94, 121, 148, 187, 207, 212, 235, 241, 255, 269
Cailleau, André 45 n.
Calvijn, Joh. 33, 278
Capell, Bern. 70
Caporali, Cesare 30, 40, 190
Carcagni, Gasp. F. 42
Cardanus, Hier. 219, 428—430
Carlos, Don 466, 467
Casa, Giov. della 81, 82, 218, 268
Caspersz, Jan 11 n.
Castelein, M. de 68 n.
Casteleyn, Abr. 67 n.
Casteleyn, Pieter 67 n.
Casteleyn, Vinc. 66, 67
Castro, Paulus de 253
Cato, M. Porcius 37, 300, 366
Cats, Jacob 232
Catullus 100
Cerini, M. 41 n.
Cervantes Saavedra, Mig. de 40
Chapuis, Gabr. 366 n.
Chapuzeau, Sam. 366 n.
Chigi, Fabio 351
Chouet, J. A. 354, 363
Cicero, M. Tullius 96, 106, 212
Ciotti, Gio. Batt. 15 n.
Clemens VIII, Paus 28, 62, 63
Clenardus, N. 365
Clericus, Dav. 345
Cloppenborch, Jan Evaertsz. 279
Collignon, Alb. 324 n., 325, 326 n., 329, 330 n., 331, 482
Colonna, Vittoria 380
Columbus 222, 223, 254
Comenius, J. A. 3, 5 n.
Comes, Natalis 260
Compaen, Claes 81
Contarini, Gasp. 49
Coornhert, D. V. 23, 107
Corbelli, Juliano 35, 218
Corbulo, Domitius 186, 187, 195, 211, 219, 390, 391
Cordier, Mathurin 366
Coster, Sam., zie Koster, Dr.
Costerman 99
Courcelles, Sidonia de 351 n.
Courtenay, Edward, Earl of Devon 350, 254
Covarrubia, Diego 115, 141, 150, 164, 192 n., 195, 199, 211, 212, 220, 250, 273, 403—410
Crasso, Lorenzo 44 n., 324
Crescenzio, abt 54, 75
Creutz, Axel 57 n.
Creutz, Ern. Joa. 57, 471
Creutz, Joh. Gasp. 58
Creutz, Laur. 57 n.
Crinito, Pietro 252, 255
Croce, B. 344 n.
Cromwell, Oliver 347, 353

Dale, Anth. van 88, 89, 280, 472, 481
Dalen, Daniel van den 45 n.
Damme, Andries van 89 n.
Damme, Hendrik van 45 n.
Dante Alighieri 25 n., 46, 181, 203, 210, 233, 256
Demosthenes 96
Desbordes, zie Bordesius
Descartes, Ren. 77, 98, 99
Des Maizeaux, Pierre 100 n., 342 n.
Detournes, Jean 44 n.
Deumonicus 5 n.
Devonshire, graaf van, zie Courtenay, Edward
Deyster, Hen. van der 353

Deyster, Jan van der 353
D. G. 45 n.
Dietericus, Conr. 365
Dio Cassius 89
Diogenes 83
Dodt van Flensburg, J. J. 347 n.
Dohna, Fred. v. 279, 481
Donne, John 22
Draghi, Angelo 43 n.
Dronckers, E. 284 n.
Drouet de Manpertuy, Jean B. 333
Dryon, F. 354 n.
Dubois, Fra. 324 n.
Dukas, Jules 325, 330, 333 n.
Dulcis, Lud. 255
Dullaart, J. 18, 20
Du May, Louis, 44 n., 50 n., 51, 52, 53, 470
Du Perron, Jacques Davy cardinal 279
Dupond, A. 324 n.
Du Verdier, Ant. 279
Duysent, C. C. 57
D. v. N. 245 n.
Dijkstra, Waling 108, 291 n., 287 n.

Eduard VI, koning van Engeland 207
Eeghen, P. van 332 n., 336, 347 n., 353, 355 n.
Egmond, graaf van 39, 40, 85, 109, 135 n., 142, 162, 193, 327, 328, 413, 414, 419, 444
Elizabeth, koningin van Engeland 107, 330, 347, 250, 353, 354, 473
Elzeviers, de 41, 43, 44, 57, 58 n., 103, 281, 284, 286, 287, 288, 279, 297 n., 311, 312 n., 313, 314, 316, 319 n., 323 n., 351, 471, 481, 483
Ende, Casp. van den 319 n.
Epictetus 32, 268
Epicurus 298
Erasmus, Des. 280, 289 n., 365
Erythraeus, Janus Nicius (= Giov. Vitt. Roessi) 44 n., 324
Este, Luigi d' 42
Estissac, Godefroy d' 285, 290
Euclides 29

Fabritius, Willem 97 n.
Fagel, Gasp. 94
Faguet, Emile 10
Farnese, Alexandro 63
Farnese, Odoardo 63
Fassò, L. 54 n., 103 n., 342 n., 345 n., 348 n., 349, 350, 351 n., 352 n., 484
Feitema, S. 101, 102
Feria, graaf van 358
Ferramondo 255
Filips II, koning van Spanje 1 n., 4, 40, 50, 53, 61, 93, 94, 183, 267, 327, 328, hfst. IX passim, 363, 414, 443, 444, 448, 465—467, 483—489
Filips III, koning van Spanje 329, 349, 354
Fiorentino, F. 44 n.
Fischart, Joh. 304, 305
Florio, John 107, 108
Fockenbroch, W. G. v. 100
Fontenelle, Bern. le Bouyer de 88, 89, 280 n., 472
Forli, blinde van 59, 104, 128, 130, 131, 149, 162, 199, 202, 220, 223, 382, 384—388
Fracastoro, Girolamo 221
Franc. Sforza, zie Sforza Franc.
Frans I, koning van Frankrijk 204
Frederik de Grote 344 n.
Frederik Willem, keurvorst v. Brandenburg 347
Frederiks, J. G. 284 n., 353 n.
Frisius, Andreas 42, 52
Friso, Jan Willem 9 n.
Friso, Willem Karel Hendrik 355 n.
Fritsch, rotterdams uitgever 280 n.

Gabbema, S. A. 1 n.
Gaete, Hendrik van de 82 n., 89, 90
Galama, Hero 1, 5—9, 10 n., 25, 27, 28, 59, 69, 70—73, 75, 76, 338, 368, 469, 471
Gallas, K. R. 280 n., 311, 313, 315, 319, 320
Gallet, G. 344 n., 349 n., 355
Gallitalo, Claudio (= N. J. Wieringa) 282—284, 311, 319, 323, 363, 449—456, 481
Gambera, Veronica 380
Garnich, J. 324 n.
Gaullier, E. H. 53 n.
Germanicus 64
Giraffi, Alex. 66, 69 n., 471
Glazemaker, J. 107 n.
Glazemaker, J. H. 98 n, 108 n., 326 n., 331, 332, 482, 483
Glinthou, engelse baron 164 n.
Goedesberg, Gerrit van 76
Gomez de Silva, Ruy 276, 358, 445
Gonzaga, Ferrante 195
Gozzi, Gasp. 231
Granvelle, Nic. Perrenot de 31
Gray (Lord William Grey de Wilton?) 164 n.
Gregorius XIII, Paus 28
Gregorius XIV, Paus 30
Grieck, J. de 344 n.
Grierson, H. J. C. 22
Groot, Hugo de 95, 110 n., 329
Gualdi, l'abbate (= Greg. Leti) 352
Guarini, Giamb. 10, 12, 15, 25, 70
Guerigli, Giov. 42, 74 n.
Guicciardini, Fra. 60, 186, 187, 215, 216, 389

Guise, Hendrik hertog van 50
Gutberleth, Tobias 72 n., 279
Gutberleth, Werner 72, 73
G. V. I. 331

Haan, Laurens de 355
Hackius, F. 331
Hall, Jos. 5
Halma, F. 8
Hamer, P. 98 n.
Hardenberg, Jacobus van 70
Harinxma, Haring van 86 n.
Harpocrates 31, 202
Harrewijn, I. 85
Hauffen, A. 305 n.
Hauvette, Henri 104
Hazard, Paul 351 n.
Heemskerk, Jacob van 139 n.
Heerma van Voss, A. L. 1
Heinsius, Dan. 58 n., 101
Helten, W. L. van 257
Hendrik III, koning van Frankrijk 330
Hendrik IV, koning van Frankrijk 63, 187, 195, 220, 270—272, 329, 330, 436—438, 440
Hendrik VIII, koning van Engeland 133, 384, 385
Henkel, M. D. 80 n.
Herodes 11 n.
Hertogh, F. 355
Hervelt, Nic. van 12 n.
Hettema, F. Buitenrust 7 n.
Heyden, Sebald. 366
Hiersemann, K. W. 44
Hilten, Jan van 331
Hitsker, Hendrick Clasen 2
Hobbes, Tho. 96
Hoeven Azn., Abr. des Amorie van der 348 n.
Hol, Jan 96, 97
Holland, Philemon 107
Homerus 81, 82
Hondt, Pierre de 52 n., 349 n.
Hoof, Egbert van den 76
Hooft, P. C. 11, 25 n., 28, 40, 46 n., 48, 59—65, 75, 90 n., hfst. IV passim, 368—448, 471—479
Hoogenhuyse, Andries van 66 n.
Hooghe, Romein de 44, 71, 80, 97, 98, 281, 332, 470
Hoogstraten, Fra. van 5 n.
Hoogstraten, Jan van 90, 91, 472
Hoorn, Jan ten 85, 86 n., 98 n., 99, 238 n., 282—285, 331—333, 336, 363, 457, 481—483
Hoorn, Nic. ten 353
Hoorn, Tim. ten 283
Hoorne, graaf van 39, 40, 85, 109, 135 n., 142, 162, 193, 328, 413, 414, 419, 444
Horatius Flaccus, Q. 275, 298, 337
Hordal, Jean 326 n.
Horn, Fred. 211, 212 n.
Houthaak, Dirk 331
Howell, Jam. 69 n.
Huet, C. Busken 280, 481
Huygens, Const. 11, 12, 13, 15, 22, 26, 128, 237 n., 279, 481

I. B. 72
Idsinga, Sako 72
I. L. 331
Innocentius X, Paus 352
Isabella v. Aragon, hertogin van Milaan 190
Isocrates 5 n.
I. v. B. 70
I. V. C. 66—69, 471

Jacobus I, koning van Engeland 329, 330
Jacobus II, koning van Engeland 339, 340, 343, 344
Jager, A. de 108 n.
Jannet, Pierre 285 n., 286
Jansz, Broer 331
Jason, Zie Maino, Giasone del
J. B. 282 n.
J. D. M. D. R. 346
Jedin, Hub. 41 n.
Jespersen, O. 227 n., 240, 256 n.
J. G. 5 n.
Jöcher, Chr. G. 365 n.
Johann Georg III, keurvorst van Saksen 347
Joly, Tho. 334
Jong, Gerard de 72
Jonge, J. C. de 91
Jonge, Wi. de 53 n., 346, 347 n.
Jovius, Paulus 31
Junius, Fra. 10 n.
Juvenalis 273, 274, 280 n.

Kalff, G. 25, 26
Kanter, Frans 69
Karel I, koning van Engeland 340, 353
Karel II, koning van Engeland 85, 343, 344
Karel III, hertog van Lotharingen 326 n.
Karel V, van Oostenrijk, keizer van Duitsland 31, 33, 42, 49, 57, 60, 67, 113, 172, 344, 349, 355, 356, 358, 359, 430, 465 n., 466
Karel VIII, koning van Frankrijk 221
Karel IX, koning van Frankrijk 52
Karel Emanuel I, hertog van Savoyen 74, 75
Karstensz, C. 352

Keckerman, Barth. 365
Kellen, J. Ph. van der 332 n., 336, 347 n., 353, 355 n.
Knuttel, W. P. C. 65 n., 93 n., 95 n., 96 n., 97, 98 n., 99, 100, 101 n., 102 n., 354 n.
Koster, Dr. 94
Kriex, Joost 65
Krombalgh, Allard van 18
Krijn, S. A. 280, 281

Laan, Nic. van der 24
La Court, Pieter de 96, 97
La Croix du Maine 279
La Gardie, Jac. de 57
La Houssaye, Amelot de 45, 46, 47, 49, 470
Lamberti, Giov. Gerol. Arconati 350
Lange, Jacob Jurjens de 2
Lansvelt, Willem 66 n.
La Prix, Fra. de 9 n.
Last, Corn. 43, 44
Le Clerc, Jean 344, 345, 347, 348, 484
Ledeboer, A. M. 7 n., 282 n., 352
Le Duchat, J. 281, 287, 288, 313 n., 481
Leeuwen, Joh. van 90
Lefranc, Abel 287, 288 n., 289 n., 296 n., 310 n., 313 n., 317 n., 319 n.
Lelong, J. 347 n., 350
Lemonon, J. 9 n.
Le Motteux, Pierre 322
Leopold I, keizer van Duitsland 339
Leti, Greg. 4, 40, 43, 44 n., 52—55, 75, 85, 86, 103, bfst. IX passim, 363, 464—467, 483, 484
Leti, Maria 344, 345, 484
Lionne, Hugues de 279, 481
Lipsius, Justus 26, 35, 82, 83, 84, 96, 106, 254, 261 n., 327, 328
Livius, T. 46, 50, 96, 143
Lodewijk XI, koning van Frankrijk 50 n.
Lodewijk XII, koning van Frankrijk 221, 242, 261
Lodewijk XIV, koning van Frankrijk 85, 102, 331, 338, 339, 343, 346, 483
Lodovico il Moro, zie Sforza Lodovico
Loosjes, J. 88 n., 344 n., 348
Loredano, Fr. 17
Lucretia 237
Lupton, Donald 77
Luther, M. 33
Luxemburg, Lod. van 50, 74, 175, 176
Luxemburg, Pieter van 50 n.
Luyken, Casp. 332 n., 336, 347 n., 353 n.
Luyken, Jan 332, 336, 347 n., 353, 355
L. v. B. zie Bos, Lamb. van
Lycurgus 49
Lyer, Stanislav 178
Lyly, John 107

Machiavelli, Nic. 33, 34, 77 n., 94—96, 102, 123, 143, 144, 197, 242, 469
Magliabecchi, Antonio 343
Maigron, L. 89
Maino, Giasone del 201 n., 253
Maldachini Olimpia 103, 352
Maleficiis, Ang. de 253, 265
Malvezzi, Virg. 58
Manzoni, Aless. 224, 231
Marcellus, Marcus 203
Marchand, Prosp. 52 n., 349, 484
Marci, Jacob 56, 470
Maria Stuart, gemalin van Willem III 347
Marini, Giov. Ambr. 90
Marino, Giamb. 10—12, 14, 15, 22, 25, 469
Marnix van St. Aldegonde F, heer van 279, 295 n., 306 n., 480
Marsy, F. M. abbé de 280 n., 282
Martin, H. 5 n.
Masi, I. 41 n., 103 n., 334 n.
Matthiesen, F. O. 107, 108 n., 118
Mattioli, Andrea 137, 154, 167, 379
Maurits, prins, 329
Mauro, Fra. 193, 207, 223
Maximiliaan van Oostenrijk, keizer van Duitsland 56, 197, 198, 246
Maximus Tyrius 77
Mazarin 84, 85, 102, 472
Medici, Cosimo de 31
Medici, Cosimo III de 343
Medici, Lorenzo de 31, 74, 128, 139
Meer, Hub. van der 76—78
Meer, M. J. van der 256 n.
Mees Az., G. 99
Meinecke, Fried. 33, 34, 37 n., 41 n., 469
Meinsma, K. O. 332 n.
Mejontsma, Pieter 72
Messalina 354
Meulman, Isaac 65 n.
Meyer, Conr. Ferd. 61 n.
Meyer, L. 98, 294 n.
Michelangelo 23 n.
Michiele, Pietro 23
Minutoli, Vincenzo 100 n.
Moland, Louis 285 n.
Molière 282 n.
Molkenboer, B. H. 90 n., 146
Molza, Fra. M. 223
Montaigne, Mich. de 5, 9, 10, 11, 25, 108, 468
Montalto, kardinaal 352
Moréri, Lon. 42 n., 324, 345, 347, 365 n., 366 n., 484
Moreto, zie Muretus
Morgan, Cha. 283
Morhof, Dan. Geo. 44, 324
Morisot, Claude B. 330, 333
Morone, Girol. 59, 60, 113, 127, 191, 237, 386—389
Morus, Tho. 42, 43

Moscherosch, Hans M. 85, 86, 472
Mostart, Dan. 9, 331
Mouchemberg, de 332
M. S. 90, 472
Mülben, Joh. Ph. 86
Muller, F. 67 n., 331 n.
Multatuli 257
Muretus, Marcus A. 11, 12, 63, 129, 205, 270—272, 330, 436, 438, 440, 441
Muys van Holy, Nic. 97

Naeranus, Joh. 18
Nascimbeni, Giov. 28, 44 n.
Natali, G. 41 n.
Nau 333
Neuhusius, H. 72
Niceron, J. P. 282, 324
Niellius, Pieter 8
Nierop, Leonie van 349 n.
Nispen, D. v. 245 n.
Nöé, Michel 72
Noot, Jan van der 278 n.
Norden, Edu. 105, 106, 110 n., 473
North, Tho. 107
Nijhoff, Mart. 347 n.

Oldaans, Pieter Pietersen 333
Oldenbarnevelt 94, 95
Oldewelt, W. F. H. 345 n.
Oostenrijk, Albertus, aartshertog van 326 n.
Oostenrijk, Eleanora van 467
Oostenrijk, Juan van 237 n.
Oosterwijk, Joh. 82 n., 89
Opitz, M. 101
Opterbeek, Steph. 11 n.
Orbaan, J. A. F. 352
Osuna, Pedro Teller y Giron, hertog van 349, 354, 355
Ottomani (= sultan Osman I) 255
Oudaan, Jochem 73, 80, 98, 334
Overbeek (Aernout van Overbeke) 100
Overdiep, G. S. 127 n., 139 n., 155, 158 n., 164 n., 174 n., 176 n., 183, 187 n., 197 n., 199, 201 n., 211 n., 227 n., 231 n., 232, 245 n., 247 n., 258 n., 260 n.
Ovidius Naso, P. 25, 100

Paquot, J. N. 72 n., 345 n., 347 n., 348 n., 352
Parent, Louis 8, 9, 24, 469
Parma, Margaretha van 356, 359
Paulus III, Paus 63, 139
Paulus V, Paus 28, 63
Pausanias 300
Pellico, Silvio 224
Pembroke, engelse graaf 164 n.
Pepoli, Giovanni graaf van 350
Pepys, Sam. 350
Peranda, G. F. 29
Perez, Antonio 198, 216
Perron, Kardinaal d'Ambrun 327 n.
Perrone, Napels vrijheer 69 n.
Pescara, Ferd. Franc. d'Avalos, markgraaf van 59, 60, 61 n., 114, 186, 191, 208, 215, 216, 387—389
Petit, L. D. 98 n., 99 n.
Petracci, Pietro 385
Petrarca, Fra. 16, 21, 77, 100, 180, 208, 219, 428—430
Petronius 329
Pezzuto, Oronzo 182
Petus Trazea 217
Piazza, Giov. Batt. della 44, 363
Piccolomini, Aless. 216, 217
Pietersz, Tjerk 99
Plan, Pierre Paul 281, 285 n., 286 n., 289, 290 n.
Plantijn, Chr. 7, 73, 312 n.
Plato 96, 192, 300
Plattard, Jean 285 n.
Plautus 71, 249
Plinius 25, 106 n.
Plutarchus 300
Politianus, Angelus 78
Porcher, J. 287
Potez, Henri 280 n.
Potgieter, E. J. 257
Potter Lzn., David de 15—17, 70
Prezzolini, Gius. 41 n.
Prins, Ary 227
Priscus, Helvidius 217
Ptolemaeus 192
Pythagoras 81

Quevedo, Fr. Gomez de 85, 86, 280 n. 284, 472

Rabelais, Fra. I n., 85, 108, 118, hfst. V passim, hfst. VI passim, 359, 360, 363, 449—456, 480—482
Rabus, P. 333
Racine 256
Rahir, E. 41 n., 44, 57 n.
Ramorino, Felice 44 n., 46
Ranke, L. v. 63
Rathery, E. J. B. 313 n.
Ravesteyn, Nic. van 15 n., 66 n., 103, 351
Regnerus, Rintske 1
Renia, Fra. 43
Richelieu 102
Ricotier, Pierre 348
Rieuwertze, J. 98
Rigoley de Juvigny 279
Rintius, H. 72 n.
Rinuccini, Giov. Batt. 54
Roe, John 22
Roelofs, H. 352
Roger, Rob 347 n.

Romulus 58 n., 255
Ronck, P. 98 n.
Ronsard 203
Rossi, Giov. Vitt., zie Erythraeus, Janus Nicius
Rouckema, H. 73
Rouckema, Johan Jr. 73
Rousseau, J. B. 280, 481
Rovere, Fra. della 253
Rua, Gius. 41, 65 n., 105 n., 146 n., 216
Ruiter, Geertrui de 355
Ruiter, Joh. de 355
Rusting, Salomon van 284, 363
R. v. D. 101
Ryck, Theod. 45

Sainéan, L. 278, 279, 280 n., 281 n., 282 n., 288 n., 289 n., 290, 295 n., 296 n., 297 n., 299 n., 303 n., 306 n., 313, 314 n., 316, 318 n., 321 n., 323 n., 480
Sainte Marthe, Mrs. de 285
Sallustius Crispus, C. 110 n., 366
Sandfort, J. A. 280, 321, 481
Sanga, Giov. Batt. 121
Sannazaro, Jac. 175
Santa Croce, Ant. 55, 329, hfst. VIII passim, 483
Sapaeides, Harmannus 2
Sarpi, Paolo 45 n.
Savoye, hertogen van, zie Karel Emanuel I en Victor Amadeus II.
Savry, Salomon 284, 331
Savry, Suzanne 284 n.
S. B. E. I. 26
Scharten, Th. 43 n.
Scheible, J. 305 n.
Scherillo, Michele 144 n.
Scherm, L. 66 n.
Scheurleer, D. F. 27 n.
Schevichaven, H. D. J. van 280 n.
Schipper, J. Jacobsz. 66 n., 331
Schlaepfer, Rita 122, 123, 125
Schmid, Karl F. 325, 330, 331, 332 n., 482
Schotel, G. D. J. 66 n., 69 n., 79, 337
Schuttenius, E. 5 n.
Schwendener, Ulrich 175 n., 230, 231, 239 n., 248, 256, 257, 270, 476—479
Scott, M. A. 69 n.
Scott, Tho. 58, 471
Scriverius, Pt. 58 n.
Seidelius, Joh. 3
Seneca, L. Annaeus 35, 83, 102, 106 n., 219, 222, 223, 235, 237, 246, 273, 428—430
Senguardus (Arnold Senguerd) 77
Sévigné, Mme de 350
Sewel, Wm. 352, 353
Sforza, Oddo 209, 216, 214
Sforza Lodovico, detto il Moro, hertog van Milaan 52
Sforza, Franc, hertog van Milaan 30, 59, 387
Sigismundus, koning v. Polen 142
Simons, L. 354 n.
St. Paul, graaf van, zie Luxemburg
Sipma, P. 5, 108, 290, 312 n.
Siri, Vittorio 79, 343
Sixtus V, paus 350, 352, 358, 359
Sjoertsma, A. 334

Škerlj, Stanko 180, 181, 182, 188 n., 189 n., 194 n., 196 n., 200, 204 n., 208, 209, 210, 211 n., 213 n.
Smith, G. Gregory 350 n.
Sneyders de Vogel, K. 179, 475
Socrates 196
Solon 49
Someren, A. van 346
Someren, J. van 12, 13, 16 n.
Someren, P. van 346
Sommer, F. 122
Sordi, Chr. van, zie Forli, blinde van
Sorel, Cha. 324
Spenser, Edm. 21
Spiegel, H. L. 23
Spinoza, Ben. de 96
Städeln, Josias 86
Stam, Jan Fredericksz. 66 n.
Stechman, Fred. 71, 72, 363, 471
Stevin, Sim. 5 n.
Stimming, Erwin 228—231, 232 n., 235, 247 n., 248, 249 n., 256, 257 n., 259, 477—479
Stockum Jr., W. P. van 344 n.
Stoett, F. A. 257
Stols, A. A. M. 280
Stötzner, P. 41, 42 n., 44 n., 56, 57, 93 n.
Strada, Famianus 329
Stuers, Ch. H. de 283
Swart, Steven 352
Sweerts, Hier. 98 n.
Sylvius (L. v. Bos?) 337, 483

Tacitus, C. 33 n., 35, 36, 37 n., 44—47, 50, 51, 53, 64, 82—84, 89, 94, 96, 102, 105, 106, 110, 113 n., 148, 172, 187, 193, 196, 197, 207, 239, 240, 261 n., 262, 363, 398, 399, 423, 426 n., 470—472.
Tamerlan 255, 264
Tarquinius 46, 58 n.
Tasso, Torq. 10, 18—21, 25, 89, 90, 143, 171, 472
Tcemerzine, Avenir 281
Teler, Ambr. 43
Teler, Giorgio 43, 52
Terel, Giorgio 52
Terentius 201 n.
Terracina, Laura 193, 207, 380
Terwey, T. 257
Tesselschade, Maria 11, 18, 90 n.

Theodorik, 32
Thol, Pieter van 354
Thucydides 110, 472
Tiberius 47, 47, 48, 50, 51, 95, 132 n., 212, 239
Tiele, C. P. 93 n., 95 n., 96 n., 98 n., 100 n., 102 n., 354 n.
Tielenburg, Gerrit 353
Timotheus 267
Tomasi, Tomaso 350
Toulouse, Grég. de 326 n.
Tournet, Jean 333
Trabalza, Ettore 182, 183, 196 n., 475
Tremouille, Louis de la 270
Tronchin, J. A. 9 n.
Tudor, Mary 354
Tunstall, C. 291
Turenne, Henri de la Tour d'Auvergne 93

Uffenbach, Zach. Conr. von 344, 345 n.
Urquhart, Thomas 322, 323
Uytwerf, Meindert 353

Valois, Marguerite de 330
Varillas, Antoïne 350
Veen, J. van der 354
Vega Carpio, Lope de 24
Venier, Seb. 36, 129, 133, 135, 136, 192, 194, 195, 213, 219, 234, 261, 263, 264, 266, 267, 269, 270, 273, 393—398
Verbeek, Filip 353
Verga, Giov. 182, 475
Vermeylen, Aug. 278
Verulamius zie Bacon
Verwijs, Eelco 110 n.
Vespasianus 89
Vico, G. B. 230
Victor Amadeus II, hertog van Savoye 339
Virgilius Maro, P. 81, 82, 84, 366
Visscher, R. 72 n.
Visscher, Roemer 24
Visvliedt, Jacob 100
Vlooswijk, Corn. Heer van 464
Vloten, J. van 60 n., 61, 62 n., 64 n., 105 n.
Vockeradt, H. 143 n., 224, 249 n.
Vondel, J. van den 10, 11, 25, 62, 66 n., 73, 91
Vossius, G. J. 3, 5 n., 365
Vriemoet, Emo L. 8 n., 9 n.
Vries Azn., A. D. de 284 n.
Vries, R. W. P. de 98 n., 284
Vries, Simon de 85, 86, 284, 472
Vroede, François de 355

Waesberge, Eg. Janssonius van 346, 347 n., 352, 354, 484
Waesberge, Hendrik Janssonius van 356, 357, 359
Waesberge, Joh. Janssonius van 346, 347 n., 352, 354, 484
Wagenaar, J. 128 n.
Waller, F. G. 284 n.
Walpot, H. 355
Walten, Ericus 97—100
Warwick, Arthur 5
Weerenbeck, B. H. J. 179, 181, 182 n., 475
Weevers Jr., Th. 58 n.
Wellekens, Jan Bapt. 89, 90, 472
Whibley, Cha. 322 n., 323
Widerhold, Joh. Herm. 44 n., 51, 53, 54, 470
Wieringa, I. N. 1, 72
Wieringa, Nicolaas 5
Wieringa, Nicolaas Jarichides hfst. I passim, 8, 9, 12, 13, 14, 17, 19, 0, 22, 23—27, 29, 53, 59, 60 n., 63, 71—76, 82 n., 85, 88 n., 90, 91, 93, 95, 101 n., 102, hfst. IV passim, 282, hfst. VI passim, hfst. VII passim, hfst. VIII passim, hfst. IX passim, 363, 368—448, 457—463, 465—467, 468—484
Wieringe, Wouter van 333
Wilhelmina v. Pruisen 344 n.
Willem I, prins 94
Willem III, prins 93—95, 99, 339, 340, 347, 463 n., 472, 483
Willems, Alph. 41 n., 43, 44, 57 n., 58 n., 103 n., 334 n.
Winkel, J. te 9 n., 92 n., 284 n.
Witsen, Nic. 464
Witt, Corn. de 73, 80, 93
Witt, Jan de 73, 80, 92, 93, 139
Wladislaus IV, koning van Polen 334
Wolfgang, Abr. 346 n., 347 n.
Wolsgrein, Aart 15 n.
Worp, J. A. 9 n., 12 n., 13 n., 15 n., 18 n., 102 n., 237 n.
Wrangel, Karel Gustaaf 93
Wringer, D. 367
Wulp, J. K. v. d. 65 n., 95 n., 97 n., 100 n.
Wurzbach, A. von 284 n.

Xenophon 96

Ypes, Catharina 21, 26 n.

Zamponi, Gius. 237 n.
Zecca, Giov. 26
Zee, Conr. van der 344
Zuylen van Nyevelt, Jacob van 99

ERRATA.

Blz. 35 rg. 2 v.o. Bisagnan, lees: Bisignan.
Blz. 98 rg. 3 v.o. H. Glazemaker, lees: J. H. Glazemaker.
Blz. 129 rg. 9 v.o. il Morone, lees: il Moreto.
Blz. 224 rg. 12 v.b. Manzone, lees: Manzoni.
Blz. 253 rg. 19 v.b. Haleficiis, lees: Maleficiis.
Blz. 329 rg. 1 v.o. Jacoubs I, lees: Jacobus I.
Blz. 346 rg. 1 v.o. Wolgang, lees: Wolfgang.
Blz. 347 rg. 3 v.o. 2693, lees: 1693.

COMENTARII

DI

TRAIANO BOCCALINI

ROMANO

SOPRA

CORNELIO TACITO,

Come ſono ſtati laſciati dall' Autore.

Opera non ancora ſtampata & grandemente deſiderata da tutti li Virtuoſi.

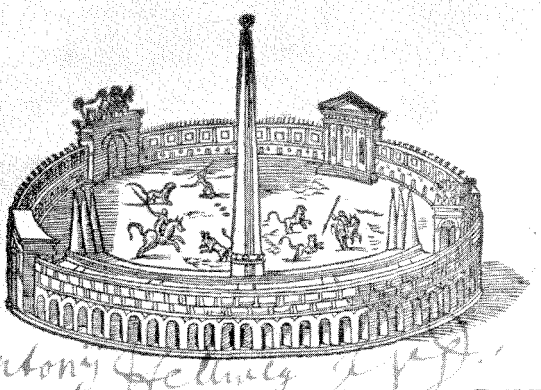

IN COSMOPOLI, M. DC. LXXVII.

Appreſſo Giovanni Battiſta della Piazza.

Afb. 1.

KUNDSCHAPPEN
van
PARNAS.
Tweede Deel.
Te Harlingen
by
H. Galama
Boekverk

Afb. 2.

Afb. 3.

alle de
Geestige
WERKEN
van Mr.
F. Rabelais
Eerste Deel.
T. AMSTERDAM.
By JAN ten HOORN. Boekverkooper. 1682

Afb. 4.

Alle de
Geestige
WERKEN
van M.r
Rabelais
Tweede Deel
T. AMSTERDAM.
By JAN ten HOORN. Boeckverkoper 1682

Afb. 5.

Afb. 6.

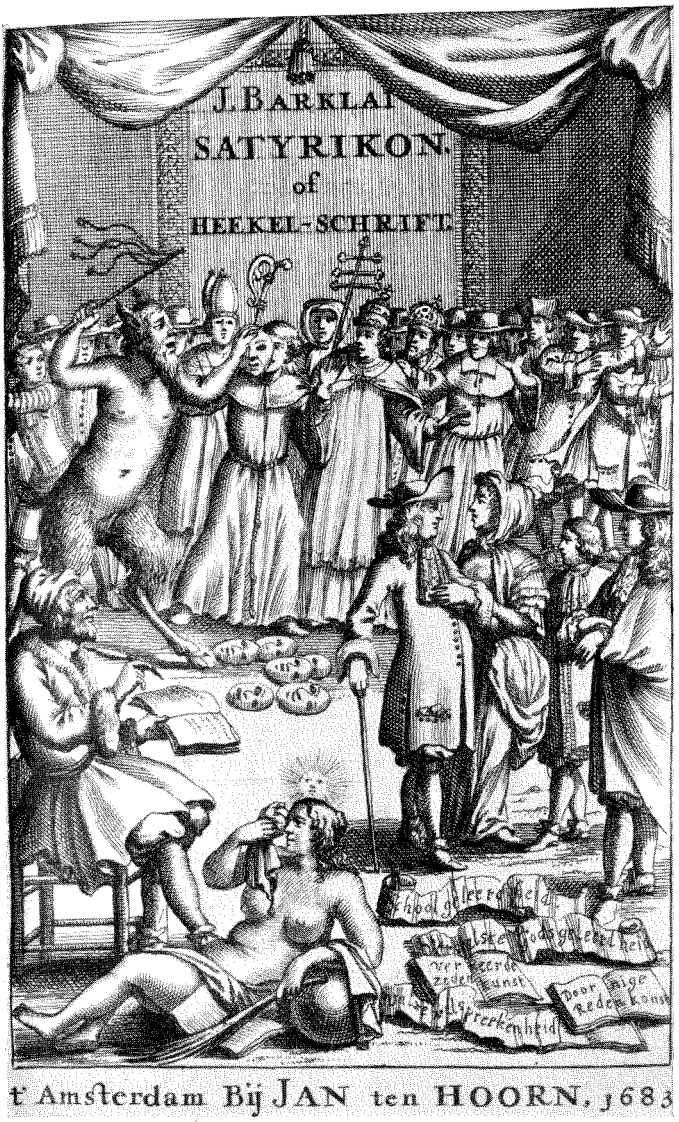
J. BARKLAI
SATYRIKON.
of
HEEKEL-SCHRIFT.
t' Amsterdam Bij JAN ten HOORN, 1683

Afb. 7.

Afb. 8.

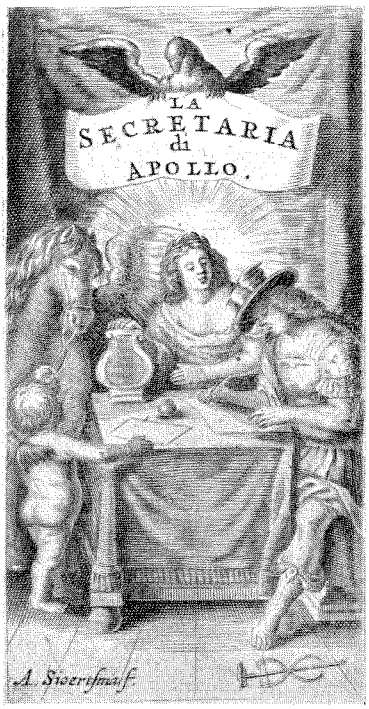

Afb. 9.

Afb. 10.

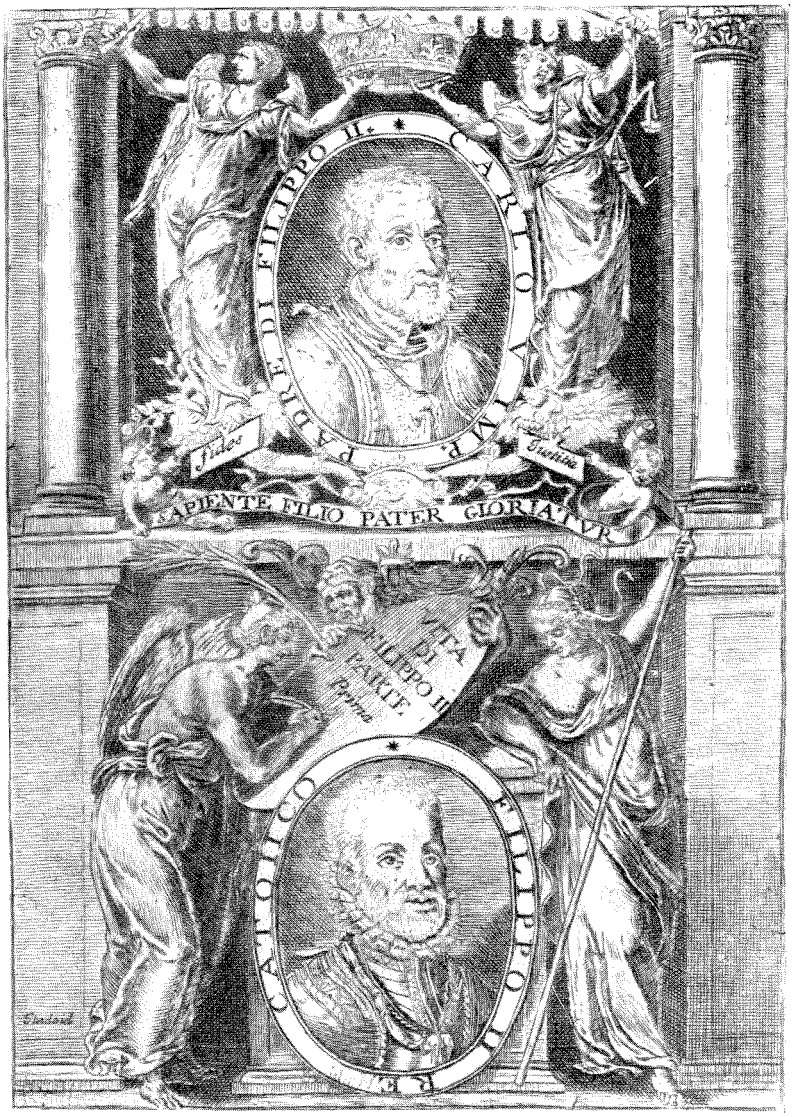
CARLO V IMP. PADRE DI FILIPPO II.
Italos
Gallia
SAPIENTE FILIO PATER GLORIATVR
VITA DI FILIPPO II PRIMO RE CATTOLICO
FILIPPO II RE

Afb. 11.

HET LEVEN VAN
PHILIPS DE TWEEDE, KONING VAN SPANIEN.
In 's Gravenhage,
By ENGELBRECHT BOUQUET Boekverkoper 1699.

Afb. 12.